

SPRÅKETS FUNKTION

Juhlakirja Urpo Nikanteen 60-vuotisjuhlapäivän kunniaksi
Festskrift till Urpo Nikanne på 60-årsdagen
Festschrift for Urpo Nikanne in honor of his 60th birthday

Toimittajat
Leena Maria Heikkola
Geda Paulsen
Katarzyna Wojciechowicz
Jutta Rosenberg

Språkets funktion

Juhlakirja Urpo Nikanteen 60-vuotispäivän kunniaksi

Festskrift till Urpo Nikanne på 60-årsdagen

Festschrift for Urpo Nikanne in honor of his 60th birthday

Toimittajat

Leena Maria Heikkola

Geda Paulsen

Katarzyna Wojciechowicz

Jutta Rosenberg

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press

2021

CIP Cataloguing in Publication

Språkets funktion

Juhlakirja Urpo Nikanteen 60-vuotispäivän kunniaksi

Festskrift till Urpo Nikanne på 60-årsdagen

Festschrift for Urpo Nikanne in honor of his 60th birthday

Toimittajat: Leena Maria Heikkola,

Geda Paulsen, Katarzyna Wojciechowicz &

Jutta Rosenberg.

Åbo: Åbo Akademis förlag, 2021

ISBN 978-952-12-4061-4

Referentgranskad publikation

© Respektive författare.

Åbo Akademis förlag har rätt till elektronisk publicering av boken.

Pärm: Katarzyna Wojciechowicz

Pärmbild: Jeremy Lapak on Unsplash

Ombrytning: Jutta Rosenberg

Åbo Akademis förlag

E-post: forlaget@abo.fi

ISBN 978-952-12-4061-4

ISBN 978-952-12-4062-1 (digital)

Åbo 2021

Professori Urpo Nikanne

Tabula gratulatoria

Hanna Acke	Annika Koskelainen
Terhi Ainiala	Johanna Laakso
Maija Belliard	Matti Laine
Martina Björklund	Matti Larjavaara
Johannes Brusila	Meri Larjavaara
Linda Bäckman	Petri Lauerma ja Alice Martin
David Chataignier	Yrjö Lauranto
Hannele Forsberg	Hanna Lehti-Eklund
Martin Gill	Loukia Lindholm
Riho Grünthal	Milla Luodonpää-Manni
Maija Grönholm	Eeva Lähdemäki
Viljami Haakana	Juhani Löflund
Pentti Haddington	Maisa Martin
Helena Halmari	Leila Mattfolk
Arja Hamari	Saija Merke
Markus Hamunen	Arto Mustajoki
Mikko K. Heikkilä	Aleksi Mäkilähde
Tarja Riitta Heinonen	Marja Nenonen ja Risto Ikonen
Marja-Liisa Helasvuo	Andrew Nestingen
Anders Holmberg	Marja-Leena Niitemaa
Emmi Hynönen	Tiina Onikki-Rantajääskö
Juhani Härmä	Anneli Pajunen
Esa Itkonen	Marjatta Palander
Marjut Johansson	Eppu Penttilä
Jyrki Kalliokoski	Michaela Pörn
Niina Kekki	Satu Rakkolainen-Sossa
Tapani Kelomäki	Elisa Repo
Seppo Kittilä	Helka Riionheimo
Anu Klippi	Leena Salmi
Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka	Christopher Schmidt
Merja Koskela	Ksenia Shagal

Susanna Shore	Ulla Vanhatalo
Mari Siirainen	Camilla Wide
Kaius Sinnemäki	Tuija Virtanen-Ulfhielm
Paula Sjöblom	Mikhail Voronov
Martin Smith	Brita Wårvik
Marja-Leena Sorjonen	Jussi Ylikoski
Liisa Tainio	Emile van der Zee
Liisa Tiittula	Jan-Ola Östman

Kotikielen Seura ja Virittäjä-lehti

Langnet-verkosto

Suomen kielen oppiaine, Jyväskylän yliopisto

Tyska språket och litteraturen, Åbo Akademi

Sisällys – Innehåll – Contents

Esipuhe – Förord – Preface

9

Terveisiä Urpon kollegoilta ja opiskelijoilta – Hälsningar från Urpos kolleger och studenter –
Greetings from Urpo's colleagues and students

17

I TYPOLOGIA JA FILOSOFIA – TYPOLOGI OCH FILOSOFI – TYPOLOGY AND PHILOSOPHY

20

Markus Hamunen

Kahden kielikäsityksen kohtaaminen – Paavo Siron ja Paavo Ravilan väittely 1940-luvun
fennistiikassa

21

Esa Itkonen

Concerning the 'structure vs. function' dichotomy

51

Emmi Hynönen & Seppo Kittilä

Agenttipartisiippi – suomen kielen passiivimaisin passiivi?

69

Kaius Sinnemäki & Viljami Haakana

Variationistinen korpustutkimus predikaatin differentiaalisesta lukukongruenssista ja
substantiiviluokasta suomen murteissa

83

II KIELIOPPI JA KIELENKÄYTTÖ – GRAMMATIK OCH SPRÅKANVÄNDNING – GRAMMAR AND LANGUAGE USE

113

Anders Holmberg

Null subjects and null possessors in Finnish

114

Yrjö Lauranto
Suomen kielen *olla*-verbillinen tilalausekonstruktio:
yleisistä olosuhteista subjektiiviseen tuntemukseen
137

Geda Paulsen
Connectives and order. A Tiernet analysis of the Estonian causative connective *seeläbi*
‘through that’
167

Jutta Rosenberg
Havaintoja hashtagketjujen informaatorakenteesta suomenkielisissä Instagram-päivityksissä
192

Christopher M. Schmidt
Towards a dynamic concept of form and function in rhetorical speech on the basis of brand
communication
205

Jussi Ylikoski
Mistä voisin löytää sen entisen sinut?
Suomen kielen akkusatiivi- ja pronominioppia
220

Jan-Ola Östman & Leila Mattfolk
Introducing the Name-Phrase construction
244

Martin Smith & Emile van der Zee
Talking about object location during motion:
how front-back axes are generated when using *in front of*, *behind*, *leading* and *following*
265

III KIELTEN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN – SPRÅKINLÄRNING OCH
-UNDERVISNING – LANGUAGE LEARNING AND TEACHING
283

Linda Bäckman
Nya talare av svenska i Finland:
positionering i berättelser om språk och integration
284

Maija Grönholm
Aloitusiän merkitys suomen kielen oppimisessa toisena kielenä – tarkastelussa kollokaatiot ja paikallissijojen funktiot
306

Leena Maria Heikkola, Niina Kekki & Elisa Repo
Kielen rooli oppimisessa ja opettamisessa –
Aineenopettajaopiskelijoiden käsityksiä
330

Milla Luodonpää-Manni
Kielitiedon funktiot vieraiden kielten opetuksessa:
Mihin kieltenopettaja tarvitsee kielentutkimusta?
352

Saija Merke
Kertomukset vertaistukitoiminnassa:
Vastaanottosekvenssin potentiaali toimia oppimista mahdollistavana tilana
370

IV ESSEET – ESSÄER – ESSAYS 389

Meri Larjavaara
Karnevalistisia mainonnan keinoja: johtimesta gourmet’hen
390

Katarzyna Wojciechowicz
Evaluointi kielenkäytön ilmiönä
397

Esipuhe

Språkets funktion -artikkelikokoelma on lahja Urpolle hänen ystäviltään. Kirja sai teemansa Urpon kohta kaksikymmentä vuotta järjestämältä Språkets Funktion -symposiumilta. Kirjassa, kuten symposiumissakin, “keskustellaan vakavasti mutta rennosti kielen syvimmästä olemuksesta ja kielentutkimuksen perimmäisistä kysymyksistä, riskinottoa kaihtamatta”.

Urpon omassa tutkimuksessa ja tutkimusotteessa heijastuu tämä sama ajatus: Urpo näkee suuret yleiset linjat ja perehtyy tutkimaansa asiaan analyttisesti. Hänellä on taito huomata yleisiä säännönmukaisuuksia sekä suhteuttaa ilmiöitä toisiinsa. Tiernet-teoriassaan hän yhdistää kielen eri tasot formaalisesti ja minimalistisesti monimutkaiseen kokonaisuuteen. Urpo on myös mestari esittämään vaikeatkin asiat ymmärrettävässä muodossa. Urpon ohjattavilleen esittämä muurahaispesämetafora kuvaa mainiosti kielen ja ihmiskognition toimimisen periaatteita. Kieli – ja ehkäpä muutkin kognitiiviset alueet – voidaan ajatella verkostona, jossa on vahvempia ja heikompia kytköksiä solmukohtien välillä. Verkoston kytkösten syntyminen ja vahvuus on kuin muurahaisen löytöretki: kun muurahainen lähtee pesästään matkalle tuntemattomaan ja löytää jotain arvokasta, hän palaa pesäänsä erittäen reitillä feromoneja, joita seuraten muutkin muurahaiset löytävät tiensä takaisin. Kun monet muurahaiset kävelevät reitillä edestakaisin, reitti vahvistuu. Jos reitti taas unohtuu, muurahaiset eivät enää käytä sitä, ja se umpeutuu. Kielen muutoksetkin perustuvat kielenkäyttöön. Uusia reittejä keksitään, joista osa juurtuu kieleen, osa unohtuu. Elävä kieli tarvitsee sekä vahvoja, tuttuja että uusia yhteyksiä.

Urpo on vitsaillut, että hän oli niin huono matematiikassa ja vieraissa kielissä, että suomen kieli oli hänelle sopiva vaihtoehto. Urpo lähtikin opiskelemaan suomea Helsingin yliopistoon. Gradun hän kirjoitti Oulussa konseptuaalisesta semantiikasta. Samalla hän opetti suomen kieltä Oulun vankilassa. Tämä kokemus on ollut vaikuttava, koska Urpo on puhunut tästä myös omille opiskelijoilleen Åbo Akademiassa. Urpon kuuluisa kuiva huumori on pelastanut monet tilanteet, joissa suomen opiskelijat ovat kiihtyneet kielioppiasioista keskusteltaessa. Asenne “kieli kuuluu kaikille” antaa luvan ajatukseen, että kielestä ja sen käytöstä on monia mielipiteitä.

Urpon myöhemmät löytöretket ovat vieneet hänet muun muassa Yhdysvaltoihin ja Norjaan. Urpo on jättänyt jälkensä retkillä tapaamiinsa ihmisiin ja myös tuonut vaikutteita heiltä takaisin Suomeen. Urpo kävi kirjoittaessaan väitöskirjaa Bostonissa Brandeisin yliopistossa, jossa hän työskenteli Ray Jackendoffin laboratoriossa. Brandeisissa Urpo tapasi myös Emil van der Zeen, jonka kanssa hän on tehnyt tutkimusta siitä lähtien. Urpon tehokkuudesta kertoo se, että hän kirjoitti väitöskirjansa Bostonissa niin nopeasti valmiiksi, että käytti loppuajan ajokortin suorittamiseen, koska hänellä ei ollut muutakaan tekemistä. Helsingissä Urpon väitöskirjan ohjaajana toimi Pentti Leino, jonka Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa “Suomen sijajärjestelmä” Urpo myös työskenteli väittelyn jälkeen.

Urpo on toiminut suomen kielen lähettiläänä Norjassa sekä Tromssassa että Oslossa. Hänellä on hieno taito luoda verkostoja ja solmia ystävyysuhteita, missä ikinä onkaan. Tähän skandinaaviseen verkostoon kuuluvat muun muassa Lars Hellán ja Mila Vulchanova NTNU:sta. Oslossa Urpo ryhtyi lakkoon työkaverinsa kanssa (italialais-ruotsalainen Alessandro Holm), koska työkaverille ei maksettu ajoissa palkkaa. Lakkoilusta huolimatta Urpo jäi Oslon yliopiston viimeiseksi suomen kielen professoriksi, koska suomen kielen oppiaine lopetettiin 2000-luvun alussa. Tilanteen voittajaksi kääntyi Åbo Akademi, jonne Urpo valittiin professoriksi vuonna 2001.

Åbo Akademilla Urpo sai taas uusia yhteistyökumppaneita. Turkuun saavuttuaan Urpo aloitti Tuija Virtanen-Ulfhielmin kanssa Spremin, eli seminaarin humanistisen tiedekunnan kielentutkijoille ja väitöskirjatutkijoille sekä jokavuotisen Språkets Funktion -symposiumin. Urpo kehitti myös taitojaan houkutella perustutkinto-opiskelijoitaan kirjoittamaan väitöskirjaa. Pian suomen oppiaineessa olikin monta aktiivista väitöskirjatutkijaa, joista Michaela Pörn, Geda Paulsen ja Oksana Petrova kehittivät Urpon konseptuaalisen semantiikan mikromodulaarista Tiernet-teoriaa. Urpo on kuitenkin antanut ohjattavilleen vapaat kädet, ja monet Urpon väitöskirjatutkijat ovatkin tutkineet muita aiheita, esimerkiksi kieltä MS-taudissa, elokuva-arviointien evaluatiivista funktiota ja suomenkielisiä hashtageja. Urpon väitöskirjatutkijat ovat yhdessä edustaneet Åbo Akademian suomen oppiainetta, ja heistä on leikkimielisesti käytetty nimitystä Åbon koulukunta (aka Urpon enkelit). Urpo on ollut mukana aktiivisesti myös kieliaineiden tohtorikoulun Langnet-verkostossa ohjaamassa väitöskirjatutkijoita. Urpo on ollut aktiivinen erityisesti Kielioppi, semantiikka ja typologia-teemaryhmän toiminnassa. Tällä hetkellä Urpo onkin Langnetin johtaja.

Myös Åbo Akademian suomen opiskelijat ovat huomanneet Urpon lähestyttävyyden ja ystävällisyyden. Opiskelijoille Professori Nikanne on Urpo vain, ei mikään korkeassa norsunluutornissaan istuva tosikko. Urpo sai opiskelijoilta hyvää opettajuudesta ruusun (eikä risuja) vuonna 2016. Urpo on myös aktiivisesti osallistunut ainejärjestö Välkyn juhliin, ja itsekin järjestänyt muun muassa keilailuiltoja opiskelijoille ja suomen henkilökunnalle.

Urpon ystävällisyys ja luonteva juttelutaito on ollut tärkeä osa finskan viikoittaista kahvituntia, jolle on osallistunut finskan henkilökunta, muun muassa eläkkeelle jääneet lehtorit Eeva Lähdemäki ja Juhani Löflund, jatko-opiskelijat ja suomen oppiaineen omana sihteerinä monta vuotta toiminut Arja Lehtonen. Viime vuosina finskan seuraan on liittynyt uusi amanuenssi Anna-Stina Nyby, tyskan väki sekä Langnetin koordinaattori sekä samassa kerroksessa työskentelevä henkilökunta ja useat vieraat. Puheensorinassa kielet vaihtuvat nopeasti, ja keskustelut ovat käsitelleet oppiaineiden juoksevia asioita, maailmanmenoa sekä tavallista elämää iloineen ja suruineen. Vastaavalla tavalla on jatkettu tapaamisia myös virtuaalisessa kahvihuoneessa, vaikka toiveena onkin päästä takaisin finskan ja tyskan fyysiseen keittiöön.

Tämä kirja on syntymäpäivälahja Urpolle. Urpo on ollut ja on edelleen meille toimittajille tärkeä henkilö. Haluamme kiittää Urpoa kärsivällisyydestä, kiltteydestä, positiivisuudesta,

huumorista, viikoittaisista terapia-/ohjaustuokioista ja antoisista keskusteluista kielen olemuksesta. Kiitos myös kirjoittajille, arvioitsijoille ja Tabula gratulatoriaan osallistujille.

Tässä kirjassa keskustellaan Urpon esikuvaa seuraten vakavasti, mutta rennosti kielen olemuksesta. Artikkelit käsittelevät kieltä monesta eri näkökulmasta ja niiden aiheet koskevat myös Urpon tutkimuskohteita. Toivommekin, että kirja olisi Urpolle ja myös muille lukijoille ajatuksia herättävä lukukokemus ja että kirjan artikkeleista löytyisi vastauksia siihen, mitä kielen funktiot voivatkaan olla.

Hyvää syntymäpäivää, Urpo!

Turussa, Tartossa ja Helsingissä 15.4.2021

Leena Maria, Kasia, Geda ja Jutta

Förord

Språkets funktion -artikelsamlingen är en gåva till Urpo från hans vänner. Boken har fått sitt tema efter det årliga Språkets funktion-symposiet som Urpo arrangerat i tjugo år. I boken, liksom på symposiet ”diskuteras språkets djupaste väsen och språkforskningens grundläggande frågor allvarligt men avslappnat och utan att undvika risker”.

Urpos egen forskning präglas av samma tanke: Urpo ser de stora linjerna och fördjupar sig analytiskt i sin forskning. Han ser sambanden och relaterar olika fenomen till varandra. I sin Tiernet-teori binder han samman språkets olika nivåer formalistiskt och minimalistiskt till en komplex helhet. Urpo är också en mästare på att presentera svåra saker på ett enkelt sätt. Myrbosmetaforen som Urpo introducerat för sina doktorander beskriver på ett utmärkt sätt hur språket och den mänskliga kognitionen fungerar. Språket – och kanske även andra kognitiva områden – kan ses som nätverk som har både starkare och svagare kopplingar mellan knypunkterna. Dessa kopplingars uppkomst och styrka är som myrornas upptäcktsfärder: när myran hittat något värdefullt på en av sina färder, utsöndrar den feromoner på vägen tillbaka till boet, som sedan de andra myrorna kan följa. När många myror går fram och tillbaka på samma väg, förstärks vägen. Om myrorna glömmer en väg och slutar använda den, växer vägen samman. Språket ändras också på grund av språkanvändandet. Nya vägar upptäcks hela tiden, varav vissa lever kvar i språket medan andra glöms bort. Ett levande språk behöver både starka och trygga vägar och nya kopplingar.

Urpo har skämtat om att han var så dålig på matematik och främmande språk att han måste börja studera finska. Han studerade finska vid Helsingfors universitet och skrev sin gradu om konceptuell semantik i Uleåborg. Samtidigt undervisade han finska i Uleåborgs fängelse, en upplevelse som han berättat om många gånger för sina studerande vid Åbo Akademi. Urpo är känd för sin torra humor, som har räddat många situationer då studerande hamnat i hetsiga debatter om grammatik. Urpos synsätt att ”språket tillhör alla” tillåter tanken om att man får vara av olika åsikt då det kommer till språk och språkbruk.

Urpos upptäcktsresor har tagit honom till bland annat USA och Norge. Urpo har präglat många människor han träffat under sina resor och även hämtat mycket med sig hem. Han besökte Brandeis University i Boston under sin doktorandtid, där han jobbade i Ray Jackendoffs laboratorium. Vid Brandeis träffade han även Emil van der Zeen, som han har samarbetat med ända sedan dess. Urpo skrev sin avhandling färdigt så snabbt, att han hann ta körkort i Boston, då han inte hade något annat för sig. Urpos avhandlingsarbete handledes i Helsingfors av Pentti Leino. Urpo (han??) fortsatte efter disputationen i Leinos forskningsprojekt ”Suomen sijajärjestelmä” som finansierades av Finlands Akademi.

Urpo har fungerat som ambassadör för det finska språket i Norge i både Tromsø och Oslo. Han bygger lätt nätverk och knyter vänskapsband var han än är. I hans nordiska nätverk ingår bl.a. Lars Hellán och Mila Vulchanova från NTNU. I Oslo strejkade Urpo tillsammans med sin arbetskamrat (italiensk-svenska Alessandro Holm), för att kamraten inte fick sin lön i tid. Trots

strejkandet blev Urpo den sista professorn i finska vid Universitetet i Oslo när finskaundervisningen där avslutades i början av 2000-talet. Vinnaren då var Åbo Akademi, där Urpo valdes till professor i finska år 2001.

Urpo fick snabbt nya samarbetspartners vid Åbo Akademi. I Åbo startade han tillsammans med Tuija Virtanen-Ulfhielmin Spremi, det språkvetenskapliga forskarseminariet och det årliga Språkets funktion-symposiet. Urpo var också duktig på att få sina studenter att fortsätta med doktorstudier, av vilka Michaela Pörn, Geda Paulsen och Oksana Petrova utvecklade Urpos mikromodulariska Tiernet-teori inom den konceptuella semantiken. Urpo har dock gett sina studenter fria händer och många av hans doktorander har forskat i helt andra ämnen, som t.ex. MS och språk, filmrecensionernas evaluativa funktioner och finska hashtags. Urpos doktorander har tillsammans representerats finska språket vid Åbo Akademi och de har lekfullt börjat kallas Åboskolan (aka Urpon enkelit). Urpo har även varit aktiv i doktorandnätverket Langnet, där han handlett doktorander. Han har varit synnerligen aktiv också i Kist-temagruppen och är just nu ledare för Lagnet.

Även studenterna vid Åbo Akademi har märkt hur lätt det är att närma sig Urpo. För studenterna är han Urpo bara, inte professor Nikanne i sitt elfenbenstorn. Urpo fick av studenterna priset ”ros istället för ris” år 2016. Han har deltagit aktivt i ämnesföreningen Vällkys fester och själv ordnat bl.a. bowling för studenterna och personalen.

Urpos vänlighet och hans trevliga diskussioner är en viktig del av finskans kaffestunder tillsammans med personalen, de nu redan pensionerade Eeva Lähdemäki och Juhani Löflund, doktorander och finskans långvariga sekreterare Arja Lehtonen. Under de senaste åren har nya vänner anslutit sig till kaffestunderna, bl.a. amanuens Anna-Stina Nyby, tyskans personal, Langnets koordinator och många besökare. Diskussioner förs på många olika språk och handlar om allt mellan ärenden rörandet ämnet, världsnyheter och mer personliga händelser. Kaffestunderna har fortsatt virtuellt men vi hoppas snart kunna träffas i vårt eget fysiska kafferum igen.

Denna bok är en födelsedagsgåva till Urpo. Urpo är en viktig person för oss redaktörer. Vi vill tacka honom för hans tålamod, snällhet, positivitet, humor, de veckovisa handlednings-/terapisessionerna och alla givande samtal om språkets innersta väsen. Vi vill tacka också skribenterna, referenterna och alla som deltagit i Tabula gratulatorian.

I denna bok diskuteras språkliga företeelser efter Urpos förebild allvarligt men avslappnat. De olika artiklarna behandlar språk från många olika synvinklar och ämnena tangerar även Urpos egna forskningsintressen. Vi hoppas att Urpo och alla andra läsare får en tankeväckande läsupplevelse och att artiklarna kanske kan svara på frågan vilka språkets funktioner egentligen är.

Grattis på födelsedagen, Urpo!

I Åbo, Tartu och Helsingfors den 15 april 2021

Leena Maria, Kasia, Geda och Jutta

Preface

The *Språkets Funktion* (Functions of Language) article collection is a gift to Urpo from his friends. The theme for the book was taken from the *Språkets Funktion Symposium* Urpo has been organizing for almost 20 years. In the book, as in the symposium, “the essence of language and the ultimate questions in linguistics are discussed in a relaxed manner, without avoiding risks.”

This idea is reflected in Urpo’s research and research approach: Urpo sees the general lines, yet approaches the topic of his research in an analytical way. He has a knack for noticing general regularities and for relating different phenomena with each other. In his Tiernet Theory, he combines the different levels of language into a complex whole in a formal and minimalistic way. Urpo is also a champion at presenting even difficult ideas and concepts in an understandable way. To his students, Urpo describes the principles of language and human cognition through the metaphor of an anthill. Language, and maybe other cognitive domains as well, can be seen as a network that has stronger and weaker connections between nodes. The birth of connections and their strength is like an ant’s expedition: after the ant leaves the anthill to travel into the unknown and find something valuable, it returns to the anthill, secreting pheromones along its route so that other ants can find their way back as well. When many ants walk along the route, the route is strengthened. If the route is forgotten and the ants do not use it anymore, it closes up. Language too changes all the time, depending on its use. New routes are created—some taking root in language while others are forgotten. A living language needs both familiar and new connections.

Urpo jokes about being so bad at math and foreign languages that the Finnish language was the best suitable option for him. Urpo went to the University of Helsinki to study Finnish. He wrote his master’s thesis about conceptual semantics in Oulu at the same time he was teaching Finnish in Oulu Prison. This experience left an obvious mark on him, since Urpo talks about it often to his students at Åbo Akademi University. Urpo’s dry humor has saved many situations in which students have become agitated over all things grammatical. The saying “language belongs to everyone” grants us permission to think that language and its use comes with many opinions.

Urpo’s expeditions have taken him to many places, for example, to the United States and Norway. There, Urpo left his mark on those he met, while bringing back his impressions of them to Finland. Urpo visited Brandeis University in Boston, where he worked in Ray Jackendoff’s lab while writing his PhD thesis. At Brandeis University, Urpo met Emile van der Zee, who he has been conducting research with ever since. Urpo is also very efficient: he wrote his PhD thesis so quickly that he used the remaining time to get a driver’s license since he didn’t have anything else to do. In Helsinki, his PhD supervisor was Pentti Leino, on whose project “The Finnish Case System” funded by the Academy of Finland Urpo worked after his dissertation.

Urpo was a Finnish language ambassador in Norway in both Tromsø and Oslo, employing his great skill at networking and making friends wherever he finds himself. His Scandinavian network includes Lars Hellán and Mila Vulchanova from NTNU (Norwegian University of Science and Technology). In Oslo, Urpo organized a strike together with his colleague (Italian-Swedish Alessandro Holm), who hadn't gotten paid on time. Despite going on strike, Urpo was the last Finnish professor at the University of Oslo, where Finnish language studies were discontinued in the early 2000s. The winner in the situation was Åbo Akademi University, where Urpo began work as a professor in 2001.

At Åbo Akademi University, Urpo found new partners for how work and interests. After arriving in Turku, Urpo started Spremi, a seminar for researchers and PhD students in linguistics, together with Tuija Virtanen-Ulfhielm. The *Språkets Funktion Symposium* (Functions of Language Symposium) soon followed, along with many active Finnish language PhD students. Michaela Pörn, Geda Paulsen and Oksana Petrova further developed Urpo's micromodular Tiernet Theory in conceptual semantics. Their work notwithstanding, Urpo has given his PhD students a free hand, and many of his PhD students have studied other subjects, like language in multiple sclerosis, the evaluative functions in film reviews and Finnish hashtags. Together, Urpo's PhD students have represented Finnish language studies at Åbo Akademi University at conferences, and they have been playfully referred to as the Åbo School (aka Urpo's Angels). Urpo has also been active in supervising PhD students at Langnet, the doctoral school for linguistics in Finland. There, Urpo has been active, especially in the Grammar group, and is currently the director of Langnet.

Just as others before them, the Finnish language degree students have noticed that Urpo is easily approachable and friendly. To his students, Professor Nikanne is just Urpo, and not some unapproachable person sitting in his tall ivory tower. In 2016, Urpo was gifted a rose (and not sticks) for his teaching. Urpo has actively participated in Vålky's (an organization for Finnish language students) parties and has himself organized bowling events for the students and staff.

Urpo's kindness and natural conversational skills have been a vital part of the weekly Finnish coffee hour at which the staff, including the retired lecturers Eeva Lähdemäki and Juhani Löflund, PhD students and Arja Lehtonen, who worked as the Finnish language department secretary for many years, attend. In the last few years, Anna-Stina Nyby, the new assistant for the languages, as well as the German language and the coordinator of Langnet, other Åbo Akademi University staff members from the same floor and many other guests have joined the Finnish club.

In these discussions, languages change swiftly, and the topics range from current issues in Finnish language to the ways of the world and life with all its joys and sorrows. During the pandemic, these coffee hour meetings have been taking place in a virtual coffee room, although we all hope to soon return to the Finnish and German language physical kitchen.

This book is a birthday present to Urpo, who has been and still is an important person to us editors. We want to thank Urpo for his patience, kindness, positivity, humor, weekly

therapy/supervising sessions and rewarding discussions about the essence of language. A big thank you also to all the authors, reviewers and participants in the Tabula Gratulatoria.

In this book, we follow Urpo's example and discuss the essence of language in a serious but relaxed manner. The articles deal with language from many different perspectives as they touch upon Urpo's research interests. Thus, we hope that the book will be a thought-provoking reading experience for Urpo and all its readers and that the articles in this book direct its readers toward the functions of language.

Happy Birthday, Urpo!

Turku, Tartu, and Helsinki, April 15, 2021

Leena Maria, Kasia, Geda and Jutta

Terveisiä Urpon kollegoilta ja opiskelijoilta – Hälsningar från Urpos kolleger och studenter – Greetings from Urpo's colleagues and students

Greetings from Ray Jackendoff

In the late '80s and early '90s, we had a nice little Ph.D. program in Linguistics and Cognitive Science at Brandeis, blessed with a stellar faculty and all manner of smart and creative grad students. Among the students, quite a few were officially studying at other institutions, but had come to Brandeis to take part in the exciting goings-on. One of these was Urpo Nikanne, who spent the better part of two years in residence with us, very much involved in the thick of things.

During Urpo's time at Brandeis, he became a devotee of Conceptual Semantics, and extended its descriptive range to the formidable wilds of Finnish. But his work was not merely descriptive: he forged a new and more rigorous, more constrained variant of the Conceptual Semantics notation that helped explain why the distribution of facts is as it is. This research led to his book *Zones and Tiers*.

In the many years since the Brandeis days, Urpo has sharpened and deepened his approach to meaning and to language more generally, as well as introducing the Finnish linguistics community to his thinking on Conceptual Semantics and the Parallel Architecture. A few years ago, he spent some time at Tufts, my then new professional domicile, and it was a pleasure to have him around, discussing his work and eagerly participating in our research seminar. During that time, much of what he was doing concerned issues in the philosophy and methodology of linguistics. Those issues, along with his work on semantics, have found fruition in his more recent book, *Conceptual Semantics*.

I am proud to have been able to play such an important role in Urpo's career. Urpo, I offer you my warmest congratulations on reaching this milestone, and I wish you many more years of creative thought.

Greetings from Emile van der Zee

I met Urpo in September 1991 at Brandeis University, after being invited over by Ray Jackendoff for a brief visit, which turned into two years. Urpo and I shared a very (!) small office in the basement of the Shiffman Humanities Centre until late 1992, next to several foreign language teachers (we sometimes had to climb over each other's chairs to get out of the door). It was great in that we were able to talk and read together without being distracted by other linguists and psychologists who were based in the Brown Building. I read Urpo's PhD Thesis on *Zones and Tiers*, and we read a few books together (e.g., *How Monkeys see the World* by Cheney and Seyfarth, discussing possible conceptual structures sustained by the monkey brain). We had good discussions about pretty much anything. Apart from introducing

me to his thinking about constraints on conceptual information (his ‘directional feature’ giving me well, more direction really), Urpo brewed many pots of black coffee during the day, and even introduced me to the art of drinking vodka the Finnish way (from lemonade glasses and well filled), even if he never drank that much actually. We stayed in touch and after Urpo had no choice but to read my PhD Thesis as an external in 1996, we published “Cognitive Interfaces” together in the year 2000. It was a precursor of what later turned into my “Language and Space” book series for Oxford University Press, to which Urpo contributed faithfully, and which also led Ray Jackendoff to publishing with OUP.

Urpo and I stayed in touch through the 2000’s. I visited him in Oslo where he had become a professor, defending the rights of the Finnish speaking minority in Norway, and doing his best to enthruse his students to do the same. Visits for work and conferences also brought Urpo to the UK, where we tried out our ideas about the conceptual representation of path curvature on a motorbike. I never forget only feeling Urpo’s hands on my shoulders, and wondering where the rest of him was, when we crossed a little bridge at maybe too high a speed. At the next trip Urpo was a bit more cautious, and politely suggested I cross a little stream on the motorbike by myself, while he waited for the results: he had not miscalculated the plunge that followed. I visited Urpo many times in Finland too, where he introduced me to a traditional smoke sauna, a whack with some birch twigs, and a plunge into a cold lake (teaching me that Urpo may not like streams, but certainly likes his lakes). Dark rye bread for breakfast and lunch was always laced with interesting and open discussions about the structure of the human mind. It was an honour to also get to know his family, and a pleasure to learn more about Finland.

Urpo is one of the nicest, patient, and open-minded people I know on our planet. Always ready to understand – pretty much anything. I remember seeing someone living rough under a bridge close to the University in Oslo on one of my visits. It was winter, and freezing cold, but the person looked pretty content, caught up in their own world, and often standing and staring in the same direction with a blanket over their shoulders when I passed. I asked Urpo whether he knew anything about this person. And of course, Urpo did. He told me about this physics student who had dropped out of his course and had been living rough there for over 20 years. And also, how smart the guy was, and how well informed he was when having discussions with him. That’s Urpo: always conscientious about trying to understand other people and the world we live in, without prejudice. Oh, and he’s a decent runner too; one thing where it’s even harder to follow into his footsteps!

Greetings from Tuija Virtanen-Ulfhielm

Urpo moved to ÅA from Norway just a year or so before my return from Sweden, and a few years later the whole faculty moved from ASA to the brand-new Arken complex. It was then that our cooperation started as we planned new research activities and created a research seminar for languages and linguistics, which has been going on uninterruptedly since 2004. With its numerous seminar sessions and thematic half-day workshops, often transdisciplinary

in nature, SPREMI (short for ‘*språkvetenskapliga forskarseminariet*’) has become part of the furniture for our vibrant academic community and beyond, and it is in this context that I have witnessed the delicate ways in which Urpo sets out to guide doctoral students as well as his good-humoured and constructive attitude when considering matters linguistic with colleagues of various orientations. These academic discussions have been all the more rewarding when we have adopted very different approaches to investigations of language phenomena.

Happy birthday, Urpo!

Greetings from Mila Vulchanova

Urpo has been a great friend and colleague over the past 20 years or so. For me he has been a window into the Finnish language, and more importantly, the Finnish nature: smart and savvy, composed and logical, with a subtle sense of humour and extremely reliable. We've had wonderful research collaboration and exchange of ideas, engaging communication, and have learned from each other during those years. My sincere congratulations for his Anniversary.

Opiskelijoiden terveiset

Ensimmäisten opiskelupäivien aikana jännitystä oli luonnollisesti ilmassa. Erityisen jännittävää oli tavata oman aineen professori ensimmäistä kertaa. Heti esitapaamisesta lähtien Urpo sai kuitenkin kaikki tunteensa itsensä tervetulleiksi iloisella asenteellaan. Koskaan ei ole tuntunut siltä, että Urpon työhuoneen ovea ei uskaltaisi koputtaa. Urpon positiivinen asenne ja huumori seuraavat häntä myös luokkahuoneeseen. Opettajana Urpo kannustaa keskusteluun ja tarjoaa omalla tietämyksellään korkealaatuista opetusta aina murteista sarvikuonoihin! Urpo on myös aktiivinen henkilö ja häntä näkee muun muassa oman ainejärjestön ja muissa finskanin opiskelijatapahtumissa. Olemme onnekkaita, kun meillä on professori, joka luistelee, keilailee ja osallistuu juhliin kanssamme. Erityisen hyvin muistamme ainejärjestö Väkyn 40-vuotisjuhlan, jossa Urpo piti Väkyllä puheen ja antoi ikimuistoisen lahjan. Urpo huolehtii myös aina opiskelijoistaan ja pitää tarvittaessa heidän puoliaan. Jopa kiireen keskellä Urpolla on aina aikaa opiskelijoille, on huolen aiheena sitten jokin kurssitehtävä tai opintojen loppupuolella muodostuva gradustressi.

Me kaikki opiskelijat kiitämme Urpoa näistä vuosien varrella muodostuneista muistoista ja toivotamme Urpolle hyvää 60-vuotissyntymäpäivää!

Alexander Hindrén, Olivia Högnabba ja Julia Björkholm

I TYPOLOGIA JA FILOSOFIA – TYPOLOGI OCH FILOSOFI –
TYPOLOGY AND PHILOSOPHY

Kahden kielikäsitteen kohtaaminen – Paavo Siron ja Paavo Ravilan väittely 1940-luvun fennistiikassa

Markus Hamunen

Abstract: This paper concerns the history of Fennistics and general linguistics in Finland through a case study. It is well-known that renowned scholars Paavo Siro and Paavo Ravila had, at times, a hot-tempered debate over formalization in syntax. Their clash took place in the Finnish language journal *Virittäjä* during 1944 and 1945. However, what is less emphasized in the historiography of linguistics in Finland is the fact that this discussion led to very profound themes concerning the methodology and philosophy of linguistics. At that time, that was not commonplace in Finland. Siro and Ravila discussed topics such as “what is language”, “how language should be studied” and “which kind of descriptive methods should be used in linguistic argumentation”. The idea of this paper is to reconstruct the discussion by pinpointing metatheoretically fruitful thoughts, relevant for any present linguist, within the debate.¹

Keywords: historiography of linguistics, Fennistics, methodology of linguistics, philosophy of linguistics, formalization, Finnish

1 Taustaksi

1.1 Aiemmin sanottua

Luonnollisena jatkeena 1800-luvun kielentutkimukselle fennistiikan ja fennougristiikan tutkimushistoriaa on 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla luonnehdittu yleisesti ottaen historioivaksi (Karlsson 1975: 184; Leino 1996a: 12; Häkkinen 2008: 11). Tutkimuksen pääpaino oli äännehistoriassa. Vahvan mallin tutkimuksen tekemiselle antoi E. N. Setälä ja hänen alun perin nuorgrammaattisuudesta vaikutteita saanut tutkimuksensa (esim. 1886; 1890; 1891; ks. Kelomäki 2009). Niiden ja itsensä Setälän ympärille kehkeytyi suomalaisen kielentutkimuksen ensimmäinen selväpiirteinen koulukunta, jolla oli vakaa näkemys kielentutkimuksen luonteesta ja oikeasta suunnasta (ks. Karlsson 1975: 184).

Kaikenlaiset tutkimukselliset poikkeamat tieteellisestä valtavirrasta näyttäytyvät nykyvalossa sekä tutkimuksen yleislinjaa monipuolistavina että itsessään mielenkiintoisina tapauksina. Tällainen erityinen huomiota kiinnittävä kohtaaminen on Paavo Ravilan (1902–1974) ja Paavo Siron (1909–1996) vuosina 1944 ja 1945 *Virittäjä*-aikakauslehdessä käymä ajatustenvaihto luonnollisen kielen syntaksin formaalistamisesta. Ravila, joka oli väitellyt jo 1932, oli tuohon aikaan Turun yliopiston suomen kielen ja sen sukukielten professori. Hän oli ennen muuta kielihistorioitsija. (Ks. Erkki Itkonen 1962; Ikola 1974; Kulonen & Eskola 2000.) Siro oli vapaa tutkija ja toimi erilaisissa akateemisissa tehtävissä. Hänen oli saanut peruskoulutuksensa historioivan kielentutkimuksen mukaisesti, mutta kiinnostui erityisesti

¹ Kiitän kahta anonymia arvioitsijaa sekä Tapani Kelomäkeä tätä kirjoitusta hyödyttäneistä kommentteista.

logiikan soveltamisesta kielenkuvaukseen. Siro väitteli 1949. (Ks. Alhoniemi 1996; Leino 1996a: 11–12; 1996b; 2007.) Vaikka Ravilan ja Siron luonnollinen ikäero ei ollut kovin suuri, heidän akateeminen ikä- ja statuseronsa oli merkittävä.

Tieteenalan suomalaisessa historiankirjoituksessa Siron ja Ravilan keskustelu on mainittu lukuisia kertoja. Esitän lyhyesti, mitä keskustelusta on yleisesti aiemmin sanottu: Nikanne (1989) kuvaa Erik Ahlmanin (1892–1952) ja Siron 1930- ja 40-luvulla esittämien ajatusten olleen lupaava alkusysäys kielioopin, erityisesti syntaksin formalistisen kuvausperinteen syntymiselle Suomessa. Esitetyissä ajatuksissa oli paljon yhtenevyyttä parikymmentä vuotta myöhemmin ilmestyneiden Chomskyn ajatusten kanssa (ks. myös Karlsson 2001: 72–73). Perinne ei kuitenkaan päässyt juurtumaan, ja Nikanne (mts. 13, 27) arvioikin Ravilan esittämän kritiikin olleen tässä yhtenä merkittävästi vaikuttaneena tekijänä.

Hakulinen (1993) esittää Siron pyrintöt esimerkkinä kovaa vastustusta kohdanneesta ajattelusta sitä taustaa vasten, että hänen mukaansa koko suomalainen kielentutkimus alkoi Setälän jälkeen olla yleisesti umpioitunutta ja alaltaan kapeutunutta uusien kansainvälisten ajatusten pääsemättä liiemmin vaikuttamaan. Hän katsoo erityisesti fennougristiikan ja fennistiikan alan professorien Ravilan ja Martti Rapolan (1891–1972) pidättäneen tutkimuksen vanhoille urilleen, äännehistoriaan. Hakulinen (mts. 21) luonnehtii Siron ajatuksista poikineen ”alamme ehkä kovakouraisin polemiikki”. Tämä on usein toistettu luonnehdinta (esim. Leino 1996a: 13; 1996b: 258; Juusela 2006: 156; Kelomäki 2009: 93).

Leino (1996a: 14–19) ja Karlsson (2001: 72–74) kuvaavat tiiviisti Siron pyrintöjä hänen muun tutkimusuransa esittelyn ohessa. Juusela (2006: 156–160) keskittyy itse debattiin siteeraten myös edellisiä. Kelomäen (2009: luku 4) esitystavassa korostuu Siron yksilöllisyys toisinaajattelijana muiden kaltaistensa joukossa ja toisaalta tieteen sosiologisten seikkojen arviointi taustavaikuttimena (mts. 93–94). Esa Itkonen (1999: 50–53; 2006: 320) on ainoa, joka ottaa selvästi kriittisen asenteen sekä Siron alustavan kuvauksen onnistumiseen että siitä esitettyihin jälkikäteisiin tulkintoihin.

1.2 Tämä tutkimus

Ravilan ja Siron käymän keskustelun perusasetelma on se, että Siro kannatti ja kokeili synkronisen syntaksin formaalistamista, mutta Ravila ei pitänyt tällaista hanketta kannattavana. Jonkin verran kulmia pyöristäen keskeisimmät tästä asetelmasta esitetyt luonnehdinnat ja päätelmät voi kiteyttää seuraavalla ajatuksella: Formaalisen kuvausperinteen syntymisen esti perinteisen tutkimuksen edustajien vastustus. Ravila oli näkyvin vastustaja, ja hän käytti asemaansa tehokkaasti kantansa ajamiseen. Käyty polemiikki oli kiivas, ja Ravila oli paikoin argumentoinnissaan epäasiallinen vaikkakin eräiltä osin asiasisällissään hyvin perusteltu. Siron aloitteellisuus oli aikaansa edellä mutta jäi keskeneräiseksi. Keskustelu edustaa osaltaan Setälän jälkeisen ajan fennistiikan kyvyttömyyttä uudistua ja sallia tutkimuksellisia irtiottoja. Edellä esitetyt luonnehdinnat ja väitteet ovat kaikki omista lähtökohdistaan tarkastellen sinänsä ”oikeita”, ts. ne voi hyvin ymmärtää.

En tässä artikkelissa pyri selostamaan sen enempää Ravilan ja Siron keskustelua kuin tuomaroimaan siitä esitettyjä jälkikäteisiä arviointejakaan – voittajaa tai absoluuttisen oikeita tulkintoja ei nähdäkseni ole. Sen sijaan keskityn Ravilan ja Siron ajatustenvaihdon keskeisimpään ja ajallisesti kestävimpään osaan. Olennaisinta on se, että debatti laventui välittömästi substanssiaiheestaan (voiko kieltä tai syntaksia formalisoida) mielestäni ensimmäiseksi avoimeksi fennistiikassa käydyksi syvälliseksi (meta)teoreettiseksi keskusteluksi luonnollisen kielen ja sitä koskevan tutkimuksen perusteista.² Tämä piirre on kyllä tunnistettu (esim. Karlsson 2001: 72; Juusela 2006: 156), mutta juuri tästä, nähdäkseni kaikkein hedelmällisimmästä näkökulmasta, tätä fennistiikan oppihistoriassa usein mainittua kiistakirjoittelua ei ole vielä kunnolla arvioitu (ks. hyvänä esityksenä Nikanne 1989). Siinä kohtasivat kaksi erilaista kielikäsitystä ja tutkijatyyppejä, ja kohtaamisesta jäi pysyvä arvo juuri metateoreettisen syvällisyytensä ansiosta. Siksi debatin uudelleen avaaminen on yhä perusteltua.

Artikkelin kulku on seuraava: Luvussa 2 kuvaan tämän artikkelin aineiston. Luvussa 3.1 esittelen Siron ja Ravilan keskeisiksi muodostuneet käsityskannat heidän omien tutkimustensa valossa. Luvussa 3.2 tuon esiin sellaisia Virittäjän debatissa ilmenneitä kielentutkimuksen peruskysymyksiä, jotka ovat jatkuvasti relevantteja (esim. mitä on kieli, miten sitä tutkitaan ja mikä on tutkimuksen esitystapa). Luvussa 4 hahmottuu yhteenvetona kaksi erilaista tutkijaa.³

2 Tutkimusaineisto ja rajaus

Käytän tämän artikkelin aineistona vain niitä Siron ja Ravilan painettuja lähteitä, jotka ovat heidän tässä tarkastellun keskinäisen keskustelunsa ja sen taustoittamisen kannalta kaikkein relevanteimpia. En käsittele mahdollisia muiden vastaavana aikana julkaisemia tutkimuksia tai Siron tai Ravilan muita tätä keskustelua edeltäviä tai myöhempiä julkaisuja. Epäilemättä tarkastelukehys voisi olla laajempikin – erityisesti Erik Ahlman (1892–1952) on mainittava –, mutta käytännöllisistä syistä rajaan tarkasteluni lähinnä vain Ravilan ja Siron julkaisuihin vuosina 1941–1945 ja erityisesti Virittäjän keskusteluun vuosina 1944–1945 (vrt. Nikanne 1989: luku 3). On kuitenkin huomattava, että tutkijoiden ajattelu saattoi kehittyä ja muuttua tarkasteltavan ajanjakson jälkeen.

² Toki fennistiikassa oli kisattu vakaumuksen kestävydestä aiemminkin lukuisia kertoja eri yhteyksissä eri henkilöiden kesken, mutta Ravilan ja Siron keskustelun arvo on sen julkisessa foorumissa ja pyrkimyksessä tavoittaa tutkimusteorian ja -taustojen perusta.

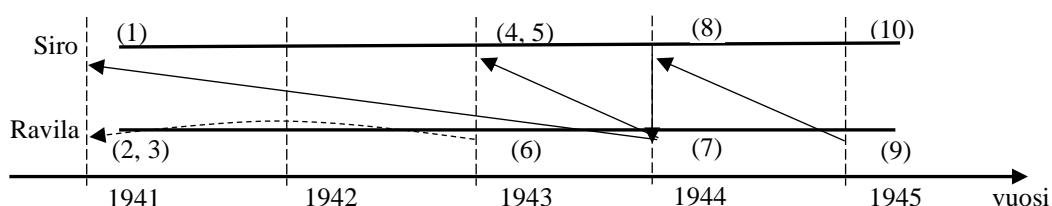
³ Tämä kirjoitus perustuu osin Elina Pallasvirran kanssa pitämäämme esitelmään ”Oppihistoriaa nykypäivän näkövinkkelistä: Ravilan ja Siron näkemyksiä kielitieteen luonteesta 40-luvulla” XXXVIII Kielitieteen päivillä Joensuussa 2011. Tämän kirjoituksen mahdollisista virheellisistä väitteistä tai erheellisistä tulkinnoista ei kuitenkaan voi moittia kuin tämän tekstin laatijaa.

Tarkasteltavia julkaisuja on kymmenen (tarkemmat bibliografiset tiedot ks. Aineistolähteet):

- (1) Siro (1941) Lauseoppi uuden logiikan valossa (Virittäjä)
- (2) Ravila (1941a) Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen (FUF)
- (3) Ravila (1967 [1941b]) Kielentutkimus ja positivismi (Totuus ja metodi. Kielitieteellisiä esseitä [Länsi])
- (4) Siro (1943a) Lauseopin periaatteita (Ajatus XII)
- (5) Siro (1943b) Jaolliset ja jaottomat substantiivit (Virittäjä)
- (6) Ravila (1943) Uralilaisen lauseen alkuperäisestä rakenteesta (Virittäjä)
- (7) Ravila (1944) Lauseopin periaatekysymyksiä (Virittäjä)
- (8) Siro (1944) Lauseopin periaatekysymyksistä vieläkin (Virittäjä)
- (9) Ravila (1945) Lauseoppi ja Lulluksen taito (Virittäjä)
- (10) Siro (1945) Historiallista lauseoppia (Virittäjä)

Jotta keskustelijoiden oma ääni ja argumentaatio tulisivat todennetuiksi, esitän runsaasti sitaatteja. Edellä luetellut julkaisut ja sitaatit niistä toimivat empiirisenä oppihistoriallisena aineistona, joiden varaan oma argumentaationi pitkälti nojaa (myös Nikanne 1989; Karlsson 2001; Juusela 2006).

Vaikka aineistolähteitä on paljon, on huomattava, että julkaisujen valossa avointa ja julkista keskustelua Siro ja Ravila alkoivat käydä keskenään vasta vuonna 1944 (ks. artikkeli 7). Kuvio 1 havainnollistaa tämän dialogin ajallista kehittymistä. Numerot sulkeissa viittaavat edellä olevan kirjallisuuslistan julkaisuihin, nuolet taas julkaisujen keskinäisiin viittaussuhteisiin.

Kuvio 1. Ravilan ja Siron debatin kannalta relevantteja julkaisuja 1941–1945 aikajanalla (numerot) ja artikkelien viittaussuhteet (nuolet)

Vaikka siis varsinainen peitsenvääntö alkoi avoimesti vasta 1944, rakentavat aiemmat julkaisut 1–6 välttämätöntä kuvaa tilanteen kehkeytymiselle. Avaankin seuraavassa luvussa 3 kutakin artikkelia sen verran, että molempien tutkijoiden tutkijankuva ja -pyrinnöt käyvät selviksi.

3 Perustutkimuksesta peruskysymyksiin

1940-luvulle tultaessa syntaksi oli melko vähän tutkittu alue fennistiikassa. Setälän (1880) suomen lauseopin deskriptiivisen kuvauksen luoma pohja oli kanonisoitunut (ks. sen vaiheista Karlsson 2000). SKS:n taloudellisella myötävaikutuksella 1800- ja 1900-luvun puolin ja toisin laadittiin kyllä joitakuita eri murrealueiden syntaksin kuvauksia (esim. Setälä 1883; Latvala 1894; Sirelius 1894), mutta tämä toiminta jäi suhteellisen lyhytaikaiseksi eikä synnyttänyt pysyvää tutkimusperinnettä. Myös kieliopin opetusta koskevalla komiteanmietinnällä vuodelta 1915 (ks. Kokom 1915) olisi voinut olla merkittäväkin vaikutusta syntaksin tutkimusasemaan, mutta sen sijaan kyseinen mietintö on vaipunut pitkälti unohduksiin (ks. Savijärvi & Varteva 1997; Karlsson 1998). Yksittäiset tutkimukset (esim. Tunkelo 1908; 1919–1920) jäivät kuriositeeteiksi, ja lähisukukielistä tehdyillä esityksilläkään (esim. Grünthal 1941; Kettunen 1943) ei ollut vaikutusta tutkimuksen yleisiin painotuksiin. Tässä kontekstissa sekä Siro että Ravila tutkivat molemmat tahoillaan nimenomaan syntaksia. Tämä on sikäli suomen ja sukukielten tutkimuksen kannalta huomattavaa, että oikeastaan vasta Chomskyn tutkimusten myötä 1950-luvun lopulta alkaen syntaksi nousi kansainvälisestikin kielentutkimuksen keskeisaiheeksi.

3.1 Kaksi tutkijaa, kaksi tutkimuslinjaa

3.1.1 Siron lähtökohdat

Siro (1941) on alustava esitys syntaksin formaalistamisen periaatteista. Artikkelin keskittyy enemmän yleisten näkökohtien ja taustojen avaamiseen kuin tosiasialliseen syntaksin ilmiöiden formaalistamiseen. Käytännössä Siro esittää autonomisen syntaksin perusidean ja sitä koskevan formaalisen sovelluksen lähtökohdat. Samalla hän tulee antaneeksi näytteitä myös omasta kielikäsitelmänsä.⁴ Demonstroin Siron (mt.) avulla ensin hänen formaalistamisyritystään ja sen myötä kehkeytyvää kielikäsitelmää.

Siro oli perehtynyt uuteen lauselogiikkaan ja positivistiseen filosofiaan sekä Eino Kailan (1890–1958) että Oiva Ketosen (1913–2000) aihetta käsitteleviin kirjoituksiin (Siro 1941: 192–193).⁵ Hän esittää seuraavia ehtoja soveltamalla päästävän lauseopin loogiseen esitykseen: (i) tulee olla luettelo käytettävissä olevista merkeistä, (ii) tulee määrätä mahdolliset merkkiyhdistelmät (lausekonstruktiot), (iii) tulee antaa säännöt uusien lauseiden johtamisesta (päättelysäännöt, erit. sijoitussäännöt) ja (iv) tulee esittää tosina pidetyt aksioomat (mts. 193–194, vrt. Chomsky 2002 [1957]: luku 4). Kolmea ensiksi

⁴ Kielitieteellisen peruskoulutuksensa Sirokin oli saanut historiallisessa kielentutkimuksessa, joten hän kyllä tunsikin sitäkin puolta tutkimuksesta. Itse asiassa yksi käsillä olevan debatin implisiittinen tieteensosiologinen pohjavire oli luultavasti siinä, että hänet olisi saatu palaamaan takaisin tämän tutkimussuuntauksen pariin.

⁵ Tässä ei ole mahdollisuutta perehtyä asiaan tarkemmin, mutta juuri Kaila oli luultavasti yksi vaikuttava, joskin äänetön, taustahahmo Siron ja Ravilan debatissa. Molemmat olivat olleet Kailan oppilaita, ja molemmilla oli toisistaan poikkeava käsitys Kailan opetuksessaan välittämästä loogisesta empirismistä. Tämän, kuten Kailan Suomeen välittämän hahmopsykologiankin vaikutukset olisivat selvittelyn arvoinen aihe. Kiitän huomiosta Tapani Kelomäkeä.

esitettyä periaatetta voidaan nyt Siron mukaan soveltaa suomen syntaksin formaalistamiseen, kun oletetaan,

(sit-1) [– –] että kieli, nimenomaan käsiteltävänä oleva **suomen kieli, olisi formaalinen järjestelmä**, ja katsokaamme, mitä siitä seuraa. Tämä oletamus sisältää sen, että **suomen rakenne voitaisiin täydellisesti ja eksaktisti määritellä mainittujen kolmen ensimmäisen kohdan kautta**, eli antamalla määrittäminen siitä, mitkä ovat kielen merkit, mitkä sen lausekonstruktiosäännöt sekä mitkä sen sijoitussäännöt, päättelysäännöistä tässä yhteydessä tärkeimmät. (Siro 1941: 194–195, lihavoitu MH.)⁶

Siro vielä täsmentää, mitä kieltä formaalistus koskee. Ensinnä se ei hänen mukaansa voi olla luonnollinen kieli sellaisenaan, sillä tämä edellyttäisi, että logiikan kielellä ja luonnollisella kielellä ilmentyminään puhuttu tai kirjoitettu teksti olisi ”sama struktuuri, ja sitä ei voi ilman muuta pitää selvänä, päinvastoin on syytä odottaa, että ne suurestikin eroavat toisistaan” (Siro 1941: 195). Samoin formaalistus ei voi koskea olemassa olevia lauseopin kuvauksia, koska tämä taas edellyttäisi, että ”meillä on täydellinen tieto kielen rakennejärjestelmästä”. Kuitenkin kirjoitettujen ”lauseoppien puutteellisuudet ovat taas yleisesti tunnettu asia” (mts. 196). Siro päätyykin hieman kryptiseen johtopäätökseen: ”[a]inoa mahdollisuus – tieteen nykyisessä vaiheessa – siis on suoranainen – loogillinen – analyysi” (mt.). Palaan tähän.

Merkkien luettelon (ehto i) Siro saa samassa lauseyhteydessä mahdollisista merkeistä, jotka muodostavat merkkityypin. Esimerkiksi vaihtelussa *Tässä on pieni täplä ~ kappale ~ itikka ~ tahra* yms. nominit kuuluvat samaan merkkityyppiin eli (loogiseen) merkityskategoriaan, jolloin niiden syntaktinen kategoria lauseyhteydessä voi olla sama ilmauksen mielekkyyden säilyessä (Siro 1941: 197–198). Merkityskategoria vastaa lähinnä strukturalistista paradigman käsitettä ja vastaavasti syntaktinen kategoria syntagmaattisuutta (vrt. kuit. mts. 201). Yksittäisten merkkien testaaminen merkkityyppiin tällaisen substituution tai sijoittamisen (mts. 197, ehto iii) avulla vastaa käytännössä (amerikkalaisen) strukturalismin distribuution periaatetta (esim. *Item and Arrangement* -morfologia, Hockett 1954). Merkkijhdistelmät eli lausekonstruktiosäännöt (ehto ii) saadaan, kun erilaisten lauseiden joukosta abstrahoidaan ne piirteet, jotka ovat olennaisia (mts. 199). Siron tavoitteleman suomen syntaksin kuvauksen kannalta epäolennaisia lauseissa esiintyviä piirteitä ovat esimerkiksi sanajärjestys, ellipsi, aikamuodot, modus ja monikollisuus (mts. 200–201).

Siron mukaan kuvauksen kannalta relevantille abstraktiotasolle päästään, kun merkityskategoriat formaalistetaan ja esitetään merkkijonot niiden avulla. Tähän Siro käyttää Ajdukiewiczin (1967 [1935]) indeksisymbolismia ja sen perus- sekä funktori-kategorian käsitteitä.⁷ Peruskategorioita ovat nimet (n) ja lauseet (s). Funktori-kategorioita ovat murtoluvut, jonka nimittäjässä on niiden peruskategorioiden indeksit, jotka se tarvitsee osoittajan ilmaisevan peruskategorian muodostaakseen. Esimerkki (1a) edustaa yksinkertaista

⁶ Esitän sitaattit juoksevilla numeroinnilla, esim. (sit-1) tarkoittaa sitaatti 1 jne.

⁷ Ajdukiewicz (1935) on varhaista kategoriakielioppia (ks. Jokinen 1988).

tässä kuvattavan objektikielen eli suomen intransitiivilauseetta. Siinä on jonossa kaksi merkkiä, joista *ukko* edustaa peruskategoriaa *n* ja *onkii* funktorikategoriaa *s/n*. Esimerkki (1b) on esimerkin (1a) formaalistettu struktuurikaava. (Siro 1941: 201–202.)

- (1) a) *Ukko onkii*
 b) *n s/n*
 c) *n s/n* on suomen lausetyyppi

Esimerkin (1b) esitystapa mahdollistaa formaalistettujen lauseiden muodollisen korrektiuden tarkastelun sieventämällä: $n \ s/n \ (\rightarrow \ \text{#} \ s/\text{#}) \rightarrow s$ (Siro 1941: 203). Kun näin saadaan esimerkiksi lauseen merkityskategoriaksi jäännöksetön *s* eli funktorikategorian osoittaja, niin esitetty struktuurikaava (esim. 1b) kuvaa jotakin yksittäistä (tässä suomen) lausetyyppiä korrektisti ja samalla lähtökohtana olleen objektikielen lauseen suomen mukaisuutta. Tämä voidaan esittää varsinaisen formaalin kuvauksen syntaksikielen lauseilla (1c), joiden kokoelmasta rakentuisi koko lauseopin formaali esitys, Siron viimekätinen periaatteellinen tavoite.

Siron formaalistuksen peruseriaate on edellä kuvatun lainen. Hän (1941: 202–203) kuitenkin koettaa vielä kehittää kuvausta ottamaan huomioon suomen transitiivilauseen objektin sijanvaihtelun (vrt. 2a ja 3a). Tähän hän käyttää merkintöjä (indeksikonstantteja) *im/pt* ja *pf/to*, jotka tarkoittavat predikaatin sitä merkityksen ominaisuutta, että se voi olla imperfektiivinen (*im*), jolloin objekti on partiaalinen (*pt*) tai perfektiivinen (*pf*), jolloin objekti on totaalinen (*to*). Objektia vastaavan peruskategorian yhteyteen merkitään sen sijaa vastaava indeksikonstantti. (Ks. 2b ja 3b.)

- (2) a) Mies lyö koiraa.
 b) $n_1 \left(\frac{s}{n_1 n_2} \frac{im}{pt} \right) (n_2 pt)$
- (3) a) Tyttö lakaisee lattiaa.
 b) $n_1 \left(\frac{s}{n_1 n_2} \frac{pf}{to} \right) (n_2 to)$

On tarpeen korostaa, että Siro (1941) on sekä peruseriaatteiden esittämisessään että formaalistamisessaan hyvin alustava. Valtaosa artikkelista koskee taustoittamista, ja varsinaista formaalistamista sovelletaan vain neljään lauseeseen (mts. 202, 205). Tässä mielessä Itkosen (1999: 52) melko suorasanaisten toteamus, ”[v]arsin köykäisin eväin tässä on oltu liikkeellä”, ei artikkelissa annettuja näyttöjä arvioiden ole aivan kohtuutonkaan.⁸

⁸ Vielä Airila (1946: 30) oli odottavalla mielellä: ”Meillä ollaan tässä ensimmäisten yritysten kannalla, muualla ei vielä niinkään pitkällä. Kielimies jännittyneenä odottaa, mitä tästä lapsesta tuleman pitää”. Siro (1944: 415) mainitsee, että ”minulla on ollut valmiina koko nyky-suomen lauseopin luonnos ensin, ja vasta sitten on tullut kysymykseen sen edellyttämien periaatteiden formulointi”. Tämä lieenee tulkittava niin, että hänellä on ollut olemassa perinteisen lauseopin käsikirjoitusluonnos (ilmeisesti Siron 1964 esiversio), ei mitään kokonaista formaalin kieliopin kuvauksen luonnosta. En ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston säilyttämästä

Käsiteltävänä olevan keskustelun aikana Siro ei sen koommin esittänyt enää esimerkkien (1–3) kaltaisia uusia formaalistuksia tai kehittänyt aloittamaansa kuvausmallia eteenpäin. Hän siis oikeastaan sommitteli enemmän tutkimusohjelmaa kuin laati tosiasiallista aihepiirin pioneerityötä.

Siro (1941) tulee esittäneeksi myös muutamia keskeisiä kielinäkemyksensä perustekijöitä. Aiemmin mainittu ”suoranainen loogillinen analyysi” (ks. 3.3.1) liittyy Siron määrittelemään kuvauskohteeseen ja -aineistoon. Hän (mts. 195) toteaa fyysikon esittävän luonnonlakejaan suhteessa konstruoituihin tilanteisiin. Samoin kielentutkija soveltaa formalisointia tutkijan itsensä konstruoimiin lauseisiin: ”– – me nojaamme ns. kielitajuun” (mts. 197). Aineisto koostuu siis ns. systeemilauseista, jotka tuotetaan kielitajun varassa. Erittäin mielenkiintoinen on Siron luonnehdinta siitä kielimuodosta ja sen olemuksesta, jota kielitajulla tavoitellaan:

(sit-2) Onhan asia niin, että me käytännöllisesti tosin hallitsemme kieltämme, osaamme sen avulla paremmin tai huonommin saada ilmaistuksi sen, mitä haluamme. **Mutta emme kykene selittämään, miksi sanomme niin eikä toisin**, miksi esim. suomeksi sanomme: »Minulla on rahaa.», vaikka saksaksi sanotaan sama asia näin: »Ich habe Geld.» (Siro 1941: 196, lihavointi MH.)

(sit-3) Käytämme tiettyjä muotoja, mutta emme kykene perustelemaan toimintaamme tällä alalla. Meistä tuntuu, vain siltä, että niin ja niin on sanottava. (Siro 1941: 197.)

Edellä esitetyissä sitaateissa hän tulee kiteyttäneeksi kielellisen intuition problematiikan, mutta ei avaa sen enempää kielitajun syntyhistoriaa tai sitä, mitä kieltä tai kielen olemuspuolta kielitaju edustaa. Koska formalismissa tavoitellaan kielen loogista muotoa, on kuvauksen kohteena oleva kieli kuitenkin irrotettu ajasta ja psykologisista ajatustapahtumista (Siro 1941: 193).

Siro (1943a) on Ajatus-aikakauskirjassa ilmestynyt artikkeli, jossa hän jatkaa (1941) aloittamaansa periaatteellista esittelyä. Hän ei ota kantaa esimerkiksi Ravilan esittämiin käsityksiin (ks. luku 3.1.2), vaan toteaa, että ”uusilla periaatteilla ja uudella metodilla ei ole juuri mitään kosketuskohtaa nykyiseen kielitieteelliseen kirjallisuuteen” (mts. 229) ja että vallitseva ”[k]ielitiede on historiallisesti asennoitunut” (mts. 230). Hän esittelee eräitä ”uusia luonnollisen kielen lauseopin perusperiaatteita” (mt.) esittämällä viisi teesiä.

Siron (1943a) teesit ovat seuraavat:

(sit-4)

(1) Luonnollisen kielen systeemi voidaan niin suurella eksaktisuudella kuvata kuin ylimalkaan minkään empiirisen alueen teoria, ts. luonnollisen kielen syntaktiset säännöt voidaan esittää poikkeuksettomina (Siro 1943a: 229–230).

(2) Lausekokonaisuus on lauseopin perustosiasia (mts. 236).

Siron tieteellisestä jäämistöstäkään (Siron jääm.) mitään kokonaiseen formaaliseen kuvaukseen viittaavaa löytänyt. Arvioija huomauttaa mieltä kiinnostavasti: ”[o]lin 1967 Siron oppilaana Tampereen kesäyliopiston TG-kurssilla, se oli samalla lailla suomen syntaksin osalta hyvin yleispiirteinen ja alustava”.

- (3) Sanaluokat ovat syntaktisia eli semanttisia kategorioita (mts. 237).
- (4) Syntaktiset käsitteet ovat suhteellisia, ts. emme voi puhua esim. subjektista, vast. substantiivista yleensä, vaan siihen ja siihen kieleen kuuluvasta subjektista, vast. substantiivista (mts. 240).
- (5) Emme voi ennakolta rakentaa sellaista yleistä vertailun pohjana toimivaa kieltä, että jokainen empiirisesti todettava kieli toteuttaisi eräitä tässä vertailun pohjana olevassa kielessä esiintyviä ilmaisumahdollisuuksia (mts. 246).

Teesin (1) kuvaama eksaktisuus tarkoittaa sellaista strukturaalisuutta, joka koskee kuvattavan kielen merkkien tai ilmausten muotoa ja järjestystä (mts. 229). Kuvaus on siksi mahdollinen, että ihmiskieli perustuu soinnnaisiin symboleihin (mts. 234) – sopimuksiin, jotka ovat Siron mukaan sääntömuotoisina esitettävissä. Teesi (2) esittää yksinkertaisesti sen tosiasian, että syntaksin kuvausta voidaan suorittaa vain lauseista. Siro tekee näin selvän eron syntaksin ja leksikon välille (mts. 237). Teesin (3) taustalla on kategorian käsite, jolla Siro tarkoittaa merkkien sitä ominaisuutta, että ne voidaan asettaa toistensa tilalle eli korvata keskenään. Semanttinen kategoria on tällaisen ominaisuuden nimi logiikassa ja syntaktinen kategoria kielentutkimuksessa. Sanaluokat ovat Siron siis ennen kaikkea merkkien ja ilmausten syntaktisia distribuutioluokkia.⁹ Avaamatta Siron selostusta teesistä (4) enempiä voi todeta, että se on hämmästyttävän moderni: myös nykytypologiassa erilaiset kieliopilliset käsitteet ymmärretään suhteelliseksi ja kielikohtaisiksi (esim. Croft 2001; Haspelmath 2010).¹⁰ Teesi (5) esittääkin, että ei ole universaalia kuvauskieltä. Silti Siro (mts. 246) toteaa, että ”[l]uonnollinen kieli on eräänlainen universaalisysteemi” ja että ”ilmaistavan kokonaisuus on kaikilla luonnollisilla [yksittäis]kielillä suurin piirtein sama”. Kielten samuus ja erilaisuus ja viime kädessä keskinäinen vertailtavuus perustuvat juuri tähän seikkaan.

Siro (1943b) keskittyy ennen kaikkea nominatiivin ja partitiivin vaihtelun säännönmukaisuuteen suomen kielen subjektissa ja objektissa analysoimalla intransitiivi-, transitiivi- ja eksistentiaalilauseiden NP:itä runsain esimerkein. Artikkelin alkupuolella Siro tulee jälleen esittäneeksi kolme periaatteellista näkökantaa teesien muodossa: Ensiksi ”[l]uonnollisen kielen, kuten suomen, lauseoppi on tämän kielen logiikkaa, ja se voidaan niin kuin tämä, käsittää ankarana formaalisesti” (mts. 279). Siro erottaa kielen tapahtumisena (*puhe, parole*) ja järjestelmänä (*kieli, langue*), eli hän sitoutuu selväsanaisesti strukturalismin perusnäkemykseen kielestä. Toinen teesi (mts. 280) on käytännössä sama kuin edellä (s. 9)

⁹ Siro (1943a: 239) esittää myös, että morfologia eli muoto-oppi ”on saatu lauseopin kannalta mielivaltaisen abstraktion kautta eri lauseissa esiintyneistä muodoista. Se on kielessä tosiasiallisesti esiintyvien erilaisten muotojen mielivaltaisen kokonaisuus”. Siro ei tunnu pitävän morfologiaa kielenkuvauksen itsenäisenä kuvausalueena.

¹⁰ Kritisoidessaan käsitteitä *autosemanttinen* (itsenäinen, esim. *lintu*) ja *synsemanttinen ilmaisu* (täydennyksen kaipaava, esim. *lentää*) tai aiemmin Sirossa (1941) esittelemiänsä Ajdukiewiczin käsitteitä *peruskategoria* (esim. *lintu*) ja *funktorikategoria* (esim. *lentää*) harhaanjohtavina Siro (1943a: 244–245) tulee pohtineeksi hyvin modernilla tavalla *valenssin* käsitettä: ”Mutta aivan vastaavasti voidaan todeta, että substantiivi, kuten esim. *lintu*, kaipa täydennykseen tiettyyn toiseen kategoriaan, nim. verbikategoriaan kuuluvan ilmauksen, esim. *lentää*, ja että se vasta näin täydennettynä muodostaa täydellisen ilmauksen: lauseen. On siis olemassa vain sellaiset ja sellaiset lauseet, lausetyypit, jotka koostuvat sellaisiin ja sellaisiin kategoriaihin kuuluvista merkeistä” (mts. 244; vrt. esim. kognitiivisen kieliopin valenssikäsitykseen, Langacker 2008: luku 7). Näin Siro tulee oikeastaan syntaksin kannalta kyseenalaistaneeksi koko *sanan* käsitteen.

esitetyn listan kolmas teesi. Siro kuitenkin täsmentää, että ”[i]lmausten merkitykset voidaan – eliminoida kokonaan” ja että ”[t]ällaista kielen käsittämistapaa nimitetään formalistiseksi” (mts. 279).¹¹ Kolmanneksi ”[f]ormalistettua kieltä nimitämme objektikieleksi ja kieltä, jossa puhumme tästä formaalistetusta kielestä, kutsutaan syntaksikieleksi”. Nämä olisi pidettävä ”tarkasti toisistaan erossa”. (Mts. 281.) Juuri tähän Siro katsoo tarvitsevänsä symbolista logiikkaa.

3.1.2 Ravilan lähtökohdat

1940-luvun alkupuolella Ravila teki omalla tahollaan omanlaistaan syntaksin tutkimusta. Tästä on osoituksena Ravila (1941a), joka käsittelee uralilaisten kielten numerusmerkintää (mts. 1–108) ja uralilaisten kielten lauseen alkuperäistä jäsentymistä (mts. 108–136). Laajan artikkelin edellinen osa on historiallis-vertailevaa morfologiaa, jälkimmäinen diakronista syntaksia, jota oli aiemmin harjoitettu Suomessa hyvin niukasti. Ravila (1938) on selvästi tämän aiheen esitöitä.

Ravila (1941a) on historioivalle tutkimusmetodille tyypilliseen tapaan eri sukukielten runsaan kielenaineen vertailemista ja tämän perusteella tehtävien päätelmien esittämistä. Silti varsinaisen substanssiaiheen käsittelyn ohessa Ravila esittää muutaman nyt käsiteltävän aiheen kannalta mielenkiintoisen huomion. Ensinnä kielentutkimuksella ei ole pääsyä minkäänlaisen oletetun kansanhengen tai -psyken jäljille (mts. 37; myös Ravila 1938: 296). Toiseksi formaalista logiikasta ei ole hyötyä historioivassa syntaksissa (mts. 109; myös Ravila 1938: 294): ”– so kann das Zeugnis der formalen Logik ja keine Bedeutung besitzen, wenn wir nach einer Erklärung, für die historischen grammatischen Kategorien suchen”. Näin Ravila suoraan irtisanoutui sekä romantiikasta että muodollisesta logiikasta historiallisessa kielentutkimuksessa.¹²

Ravila (1943) on edellisten tutkimusten jatketta. Siinä hän ehkä selväsanaisimmin artikuloi käsityksensä uralilaisen lauseenjäsentymisen varhaisvaiheista. Artikkelin aluksi hän pohtii syitä sille, miksi historiallista syntaksia ei ole juurikaan suomalais-ugrilaisessa kielentutkimuksessa harjoitettu: a) vieras vaikutus on saattanut peittää ja hävittää vanhoja ilmaisutapoja, b) rinnakkaiskehitys on syntaksissa yleistä, c) suomalais-ugrilaisissa kielissä ei ole riittävän vanhoja tekstiaineistoja kehityksen seuraamiseksi, ja ennen kaikkea d) indoeurooppalaisten kielten tutkimusperinne ja perinnäisen kieliopin kuvaama (latinapohjainen) kielioppijärjestelmä käsitteineen kangistavat ajattelua historiallisen syntaksin alalla (mts. 247–248).

Hänen oma näkemyksensä uralilaisen lauseen synnystä on tiivistetysti seuraava (Ravila 1943: 250–263): Lähtökohtana olisivat olleet sellaiset parataktiset kahden lausemaisen

¹¹ Tässä kohden on syytä mainita, että Siro viittaa usein myös Ahlmaniin (esim. 1938), joka jää käsillä olevan artikkelin rajauksen ulkopuolelle (ks. tarkemmin Nikanne 1989).

¹² Tämä oli eräänlaista lähestymisargumentointia, sillä Ravilan käsitys siitä, että formaalia logiikkaa ei tarvittaisi ylipäättään kielentutkimuksessa, kävi pian ilmeiseksi. Mielenkiintoinen pohdinnan aihe on se, kuinka paljon puhtaasti tieteellisen argumentoinnin lisäksi ajan poliittinen tilanne (esim. Saksan kansallissosialismi) vaikutti kielentutkijoiden irrottautumiseen esimerkiksi romantiikan ajatuksista. Silti Ravilakin saattoi luonnehtia kieltä esimerkiksi ”primitiiviseksi” tai ”alkukantaiseksi” (esim. Ravila 1943: 256–257).

ilmauksen syntagmat kuin *Karhu! Juokseva!* 'karhumainen olento on tuossa', 'juoksevainen olento on tuossa'. Näistä olisi synteettistymisen myötä kehittynyt ensin yksilauseinen tiivistymä *karhu-juokseva*, joka on alkuaan tulkittu yhdeksi jakamattomaksi kokonaisuudeksi. Tämä kokonaisuus on sitten ajan myötä reanalysoitunut siten, että jakson predikaattinomini (*juokseva*) on saanut käsitteellisen pääroolin ja *karhu* on alkanut määrittää tätä. Näin on syntynyt sekä valenssisuhde (predikaation ytimenä verbi) että määritesuhde (muu aines valenssipaikan täyttäjänä). Tällaisen hahmonmuutoksen selittämiseen Ravila (mts. 261–262) käyttää mielenkiintoisella tavalla Penttilän (1926) soveltamaa *hahmo*-käsitettä varhaisesta Gestalt-psykologiasta (ks. luku 3.2.4). Käsitteen varsinainen käyttö jää kuitenkin pintapuoliseksi ja koko hänen lauseen syntyä koskeva selitysmallinsa vaikuttaa (nyky)kielitypologian ja kielen alkuperää koskevan tutkimuksen perusteella liki mahdottomalta.

Vaikka Ravila (1943) edustaakin Siroon verrattuna ennen muuta tyystin erityyppistä syntaksin perustutkimusta, hän esittää myös tässä artikkelissa muutamia yleisiä käsityksiään:

(sit-5) Erityisesti on huomautettava, että [historiallisessa esityksessä] **muodolliseen logiikkaan vetoaminen on kokonaan aiheetonta**. Tästä asiasta ovat etevimmät kielentutkijat jo kauan olleet selvissä. On näet muistettava, että muodollinen logiikka on saanut itse käsitteensä tietyn kehitysasteen saavuttaneen kielimuodon tarjoamien tosiasiain nojalla. (Ravila 1943: 249, lihavointi MH.)

(sit-6) Syntaktisenkin tutkimuksen alalla on ensi sijassa pysyttävä **puhtaitten kielellisten ilmiöiden parissa, pyrittävä kielestä itsestään löytämään selityspäruusteet**. Tämä voi monta kertaa osoittautua hyvin vaikeaksi, mutta siitä emme saa missään tapauksessa tinkiä. (Ravila 1943: 250, lihavointi MH.)

Näkemyks logiikan tarpeettomuudesta vahvistuu (sit-5); logiikka ei tarjoa historiallisia selityksiä. Selityspärusteen löytämistä vain kielestä voi tulkita autonomisen kielentutkimuksen julistamiseksi (Tapani Kelomäen huom.). Ei käy kuitenkaan suoraan selväksi, mitä Ravila tarkoittaa ”puhtailla kielellisillä ilmiöillä” (sit-6), mutta Ravila (1967 [1941b]) täsmentää:¹³

(sit-7) Kun luonnollisen kielen maailmassa siis puhe (*parole*) realiteettina on primaaria ja kieli (*langue*) ideaalisena käsitteenä sekundaaria, niin **on kielentutkijan tietenkin kohdistettava huomionsa ajassa ilmeneviin realiteetteihin, sillä niitä hän juuri tutkii** (Ravila 1967[1941b]: 24, lihavointi MH).

Ravila (1967 [1941b]) on hyvin valaiseva kirjoitus, sillä se on sekä yleislingvistinen että avaa kirjoittajansa periaatteellisia kantoja monelta kannalta selväsanaisesti:

¹³ Ravila [1941b] on alun pitäen turkulaisessa Länsi-aikakauslehdessä julkaistu artikkeli, joka on ilmestynyt uudelleen esseekokoelmassa Totuus ja metodi vuodelta 1967.

(sit-8) **Oma vakaumukseni on niin syvästi positivistinen**, että minun on vaikea asettua niiden kannalle, jotka julistautuvat positivismiin vastustajiksi. Mutta en voi ymmärtää muuta, kuin että kielitiede tulee jatkuvasti löytämään problematiikkansa reaalisten tosiasioiden maailmasta. Jo David Hume, kaikkien aikojen terävimpiä ajattelijoita, on oivaltanut, että yhteys ja kontinuiteetti ovat arvoituksia, moninaisuus taas sitä, mikä on annettu. (Ravila 1967 [1941b]: 25, lihavointi MH.)

(sit-9) [– –] **kaikki merkittävät kielentutkijat ovat käsittäneet kielentutkimuksen historialliseksi tieteenksi** ja että vain tältä näkökannalta lähtien on kielitieteestä kehittynyt se, mikä se on (mts. 16–17, lihavointi MH).

Positivistiksi julistautuneena Ravila (sit-8) argumentoi kahta antipositivistista näkemystä vastaan. Ensinnä hän suorastaan tyrmää romanisti Karl Vosslerin teoksessaan *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* esittämän positivismi-tulkinnan ja hylkää tämän käsityksen hengen (t. kansan, kansakunnan, rodun) vaikutuksesta kielessä (Ravila 1967 [1941b]: 9–15). Toiseksi koko loppuartikkeli koskettelee Ravilan käsitystä strukturalismista ja sen antipositivistisia piirteitä (mts. 15–26). Lähtökohtana tälle on Viggo Brøndalin esittämä strukturalistinen ohjelmanjulistuskirjoitus ”Linguistique structurale” aikakauslehti *Acta Linguistica* ensimmäisessä numerossa 1939.

Ravila (1967 [1941b]) sekä selostaa että esittää oman kantansa de Saussuren keskeisiin käsitteisiin: *kieli (langue)* vs. *puhe (parole)* sekä *synkronia* vs. *diakronia*. Selostettuaan strukturalismin keskeisen tavoitteen kuvata ajan virrassa kohtisuoraan synkroniselle tasolle ajateltua ajatonta, abstraktista, ideaalista ja hierarkkisesti järjestynyttä kielijärjestelmää, normisysteemiä (mts. 17–22) hän tulee antaneeksi painavaa kritiikkiä tälle Brøndalin esittelemälle ”uudelle kielitieteelle”. Käsitys, että kieli olisi kuin šakkipeli, jossa ennalta määritellyt normit määräävät sen, onko jokin pelin siirto šakkia vai ei, on Ravilan mukaan virheellinen. Normatiiviset kieliopit ja sanakirjat voivat kyllä vaikuttaa hänen mukaansa takaisin kieliyhteisöön päin (ks. myös Määttä 2000: 217), mutta

(sit-10) [– –] onko nyt luonnollisen, vailla kielioppeja ja sanakirjoja olevan kielen piirissä esiintyvät reaaliset puheet ajateltava samalla tavoin abstraktisten normien ja tyyppien manifestoitumiksi kuin jossakin keinotekoisessa kielessä? **Ei suinkaan, sillä sellaista normijärjestelmää ei ole, ei ideaalistettuna eikä realiteettina.** Kokonaan toinen asia on, että me tiedemiehinä tutkiessamme voimme tällaisesta kielestä todeta niin suurta säännönmukaisuutta, että saatamme kuvitella reaalisten puheiden tässäkin tapauksessa muodostuvan sillä tavoin, ikään kuin olisi jokin salainen systeemi, jota puhujat tiedottomasti noudattavat. (Ravila 1967 [1941b]: 22, harvennus alkuper., lihavointi MH.)

(sit-11) Se [kielisysteemi] on siis kaikkea muuta kuin autonominen, omaa ajatonta elämäänsä elävä idealiteetti, jota muka yksityiset puheet edellyttäisivät ollakseen olemassa. **Se on idealiteetti, jota yksityiset puheet edellyttävät voidakseen tulla selitetyiksi.** (Mts. 24.)

(sit-12) Kun ne tosiasiat, joita tutkitaan, ovat täydellisesti sidoksissa aikaan ja kun kaikki reaalinen puhe on käsitettävä ajallisesti aikaisemmin esiintyneen reaalisen puheen tai sen

antaman analogian perusteella muodostuneeksi, niin on **kielitiede olennaisesti historiallinen tiede. Jokikinen kielen käsite, joka on muodostettu eliminoimalla aika, on epätieteellinen.** (Mts. 25, lihavointi MH.)

Ravilaa (1967 [1941b]) häiritsee yhtäältä strukturalismin esittämä kaavamainen kuva kielestä (mts. 20), toisaalta synkronisen (deskriptiivisen) ja diakronisen (historiallisen) tason keskinäisen suhteen selittämättömyys (mt.). Hän ei usko autonomiseen normijärjestelmään tai ylipäätään normiin muuten kuin kielen kuvauksen itsensä luomana toissijaisena preskriptiivisen kaltaisena takaisinvaikutuksena (sit-10, mts. 22). Sen sijaan hän haluaa pitää kielen aikaan ja paikkaan sidottuna historiallisena tapahtumisena (sit-12). Kieli kokonaisuutena tai jokin nimetty kielimuoto (esim. nykysuomi) on ”puhtaasti tilastollinen käsite”, jota voidaan vain mielivaltaisesti rajoittaa ja olioida (mts. 23–24).

Brøndalin kuvaaman strukturalismin edustaman antipositivismin Ravila (1967 [1941b]: 19) näkee jonkinlaisena Platonin ideaoppina tai keskiajan konseptualismina (ts. skolastiikkana). Hän ei tunnu uskovan intuitioon ja epäilee Brøndalin selitystä siitä, että ”meillä täytyy olla erityinen tieteellinen vaisto, jotta tosiasioiden takaa voisimme nähdä abstraktin tyypin” (mts. 19).

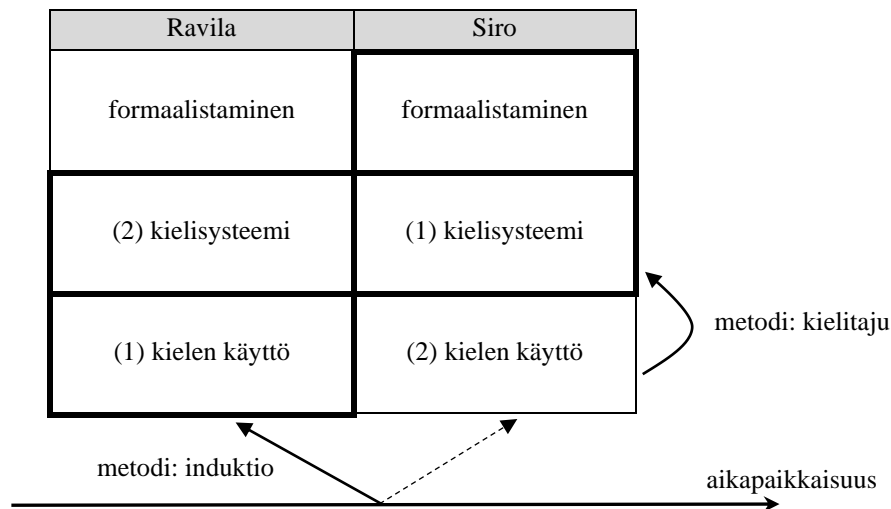
(sit-13) [– –] kaikki uudet keksinnöt ovat todellisen positivistisen tieteen tuloksia. Meillä ei ole nyt eikä tule koskaan olemaan pienintäkään aihetta antaa mielikuvituksellemme tieteessä suurempaa valtaa kuin minkä tosiasiat sille sallivat. **Uuden ajan tiede ei ole osoittanut metafysiikan oikeutusta.** (Ravila 1967 [1941b]: 18, lihavointi MH.)

(sit-14) **Induktion merkitys säilyy kokemusperäisten tieteiden perusmetodina** kokonaan riippumatta tutkimustekniikasta ja siitä, millä tavoin tutkijan mielikuviutus tieteellisen probleemin selvittämiseksi toimii (mts. 16).

Koska strukturalismin edustama metafysiisyys on perusteetonta (sit-13), on kielentutkijan Ravilan mukaan ”ilman minkäänlaista apriorismia” syytä lähteä induktiivisin menetelmin todellisuuden ”moninaisuudesta sekä pyrkiä sen pohjalta ylöspäin niin pitkälle kuin pääsee suuriin synteeseihin” (mts. 25). On kuitenkin hyvä huomata, että Ravilakin operoi kantakielillä tai teoretisoi lauseen esihistoriallisia muotoja, eikä tällainen ole induktiivista.

3.2 Kiista ja kahden kielikäsitteen vertailu

Edellä luku 3.1 on tarjonnut runsain sitaatein yleiskuvan molempien tutkijoiden näkemyksistä. Kuvio 2 kiteyttää heidän kielentutkimuksellisten profiiliensa peruserot kolmikentän muodossa. Kuviossa 2 laatikoiden lihavointi edustaa näkemysten painottumista.

Kuvio 2. Ravila ja Siro kielentutkijatyyppinä

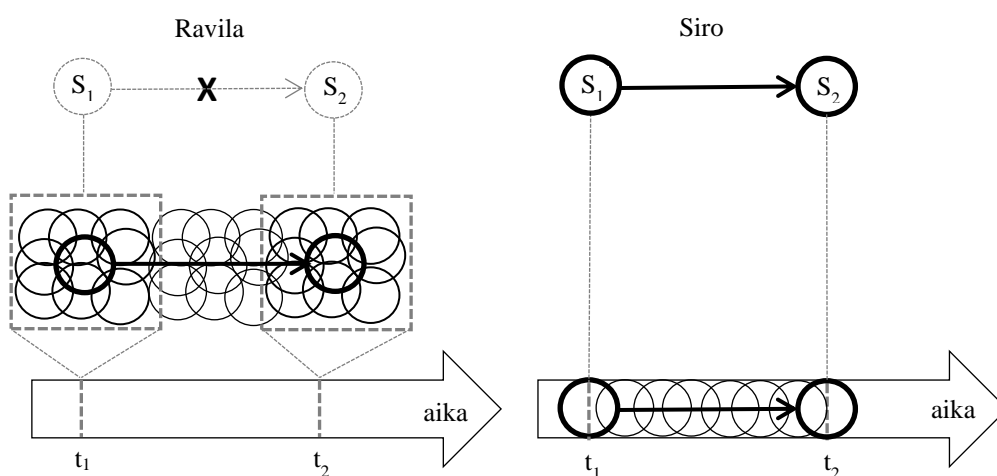
Kuten kuviosta 2 on nähtävissä, Siro nojaa kielijärjestelmään ja sen formaaliin kuvaukseen (sit-1, sit-4). Hänelle kielentutkimuksen lähtökohta on juuri kielisysteemissä (*langue*). Sen kuvaus on kielenkäytön mahdollisuuksien eksplikaatiota, jota hän pääasiassa harjoittaa kielitajunsa varassa (sit-2, sit-3), mutta hän ei kuitenkaan kaihdakaan ns. aitojen korpusesimerkkienkään käyttämistä (kuvio 2, katkoviivanuoli). Kielisysteemin eksplikaation ilmiö on Sirolle nimenomaan formaali esitys, sillä objektikieli (esim. suomi) ja syntaksikieli (yksittäiskielen formaalistus) on hänen mukaansa pidettävä toisistaan erossa.

Vastaavasti Ravila keskittyy reaalisesti ilmenevään kielenkäyttöön ja ”puhtaisiin kielellisiin ilmiöihin” sellaisina, kuin ne esiintyvät ajallisaikallisesti (sit-6). Hän on tunnustuksellinen positivist (sit-8), jolle kieli on reaalisesti ilmeneviä ilmiöitä tai havainnoitavaa kielellistä tapahtumista (*parole*, sit-7). Kieli on näin ennen kaikkea historiallinen ilmiö ja kielentutkimus historiallista kielentutkimusta (sit-9, sit-12). Ensisijainen kielentutkimuksen metodi on induktio (sit-14). Ravila sanoutuu tiukasti irti muodollisesta logiikasta todeten sen hyödyttömäksi historiallisessa kielentutkimuksessa (sit-5, sit-13). Hän ei näe kielisysteemiäkään strukturalismin *langue*-tason tapaisena normijärjestelmänä, vaan kielen säännönmukaisuuksien hahmottaminen ja niiden systemaattinen esittäminen ovat kielentutkijan luovaa toimintaa (sit-10). Ravila ei varsinaisesti tavoittele kielisysteemin kuvausta ja vielä vähemmän formalismia.

Tähän tultaessa Ravila ja Siro ovat tutkineet kieltä molemmat omilla tahoillaan ja omista lähtökohdistaan. Tarkastelluissa teksteissä on ilmennyt erilaisia epäsuoria viitteitä, joita voi ehkä vain anakronistisesti tulkita debattia enteilevinä. Yhtä kaikki vasta Ravilasta (1944) alkaen keskustelu muuttui avoimeksi kiistelyksi tutkimuksenteon peruskysymyksistä. Seuraavassa luvussa avaan tämän metateoreettiseksi kiistaksi väljentyneen debatin mielestäni merkittävimpiä aiheita. Tällainen käsittely hajottaa keskustelun kronologiaa ja osin aiheiden yhteen kietoutuneisuutta, mutta se tematisoi selvemmin keskeisteemat.

3.2.1 Mitä kieli on?

Sitä, miten Ravila ja Siro käsittivät tutkimuskohteensa eli kielen perusolemuksen, voi tarkastella kahdella tasolla: ulkoisesti kielenilmiöiden muodostaman kokonaisuuden näkökulmasta, kuvaamalla heidän käsitystään kielestä yleisesti tai sisäisesti, kuvaamalla esimerkiksi kielellisen merkin rakentumisperiaatteen ja sen ilmenemisen. Näitä näkökulmia avataan seuraavassa. Kuviossa 3 esitetään tulkinta Ravilan ja Siron kielikäsitteistä. Kyse on tulkinnoista juuri siinä mielessä, että yhtäältä kaikin osin kirjoittajat eivät ole kuvion 3 lailla eksplisiittisiä, ja toisaalta he esittävät tulkintoja toistensa paikoin piileviksi jäävistä käsityksistä. Kuvio 3 on kuitenkin oikeansuuntainen ja tarjoaa yhteisen kehyksen käsitystapojen vertailuun.

Kuvio 3. Ravilan (vas.) ja Siron (oik.) käsitys kielisysteemistä (S) ja kielen suhteesta aikaan

Kirjoittajien kielikäsitteiden keskiössä on kielen suhde aikaan. Ravilan käsitys kielitutkimuksesta historiallisena tieteenä (sit-9, sit-12) pysyttää tarkastelun ajassa. Systemisen ajattelun kannalta Ravila (1944: 115) toteaa, että ”[k]ielessä ei näet suinkaan ole vain yksi systeemi, siinä on niitä monia ja mitä erilaisimpia”. Näin Ravilan (mt.) mukaan jonain synkronisena ajan leikkauksena (t_n) voidaan hahmottaa lukuisia kielenilmiöitä, joista toiset voivat olla suhteellisen laaja-alaisia ja systeemiä luovia (esim. vokaalisointu sanastossa) ja toiset yksittäisiä (esim. fraseologian ilmiöt). Kuitenkaan yhtä yhtenäistä systeemiä (S_n) ei ajassa hahmotu. Sen sijaan Ravilalle kieli näyttäytyy ajassa ilmenevinä lukuisina eri ilmiöinä, ja siksi

(sit-15) [– –] **luonnollisen kielen formaalistaminen on ei vain käytännössä, vaan myös periaatteessa mahdoton tehtävä** siitä yksinkertaisesta syystä, että kieli ei muodosta mitään kiinteätä loogillista rakennelmaa. **Kielen kokonaisuuteen sisältyy aina suuri määrä ilmauksia, jotka ovat loogillisesti katsoen ristiriitaisia keskenään** [tämä lihavointi MH]. (Ravila 1944: 108, muu lihavointi alkuperäinen.)

Ravilan (1967 [1941b]: 24) mukaan kielen (merkityksessä *langue*) formaalinen (tai looginen tai systemaattinen) esittäminen on kuitenkin periaatteessa mahdollista, mutta systeemien kuvaukset (S_1 , S_2) ovat ajassa ilmenevään puheeseen (*parole*) nähden sekundaareja, ja systeemillä on aina vain ”sellainen sisältö, jonka me sille pystymme antamaan”. Näin kielijärjestelmä tai sen esitys on aina tässä mielessä lingvistin luomus (sit-10).

Siro tarkastelee tilannetta toisesta näkökulmasta. Hän palauttaa kielijärjestelmän (S_n) ihmisten jakamaan normiin, joka vaikuttaa ajassa (t_n):

(sit-16) Sanan asiallinen merkitys on siis sama asia, kuin miten sanaa käytetään, nim. havaintotodellisuuden säännönmukaisuuden nimenä. Se on sikäli reaalinen, että se **vallitsee**. Näin ollen se on myös **intersubjektiivinen**. Tämähän itse asiassa merkitsee samaa, kuin että saman kieliyhteisön jäsenet käyttävät kutakin sanaa suunnilleen samalla tavalla. Samassa mielessä koko lauseopin systeemi on **reaalinen ja objektiivinen**. Ei ole mitään syytä sellaiseen subjektiiviseen kielen systeemin käsitykseen, että ”se ei voi sisältää mitään enempää kuin ihminen voi panna sen sisältämään” [viittaa Ravilaan]. Lauseopin systeemi on yhtä reaalisia tosiasioita kuin kielen äännesysteemi. Lauseopin systeemi ei ole mikään idealiteetti ”jota yksityiset puheet edellyttävät tullakseen selitetyiksi” [viittaa Ravilaan], vaan se on reaalinen kuvaus niistä laeista, joita sanat noudattavat liittyessään yhteen lauseiksi. (Siro 1944: 412–413, lihavointi MH.)

Kuten kuvioista 3 näkyy, Siro käsittää systeemin ajallisena ja yhtenäisenä. Hän esittää kuitenkin itse systeemin ja sitä koskevan kuvauksen kesken tärkeän teoreettisen eronteon:

(sit-17) Tutkimustoiminta on erotettava tutkimuksen tuloksesta, esim. jonkin kielen systeemin esityksestä. **Jonkin kielen systeemi on annettuna riittävän suuressa joukossa tällä kielellä tapahtuneen puhetoiminnan tuotteita, lauseita, se nim. sisältyy implisiittisesti niihin. Systeemi on siis olemassa riippumatta siitä, onko sen esitystä olemassa vai ei, sen esitys sisältää vain eksplisiittisen kuvauksen siitä systeemistä, järjestyksestä, joka asianomaisessa lauseiden joukossa vallitsee.** Ei siis edusta mitään periaatteellisesti uutta momenttia itse tutkimustoiminta, jonka tarkoituksena on saada aikaan systeemin eksplisiittinen esitys. (Siro 1944: 413, lihavointi MH.)

Systeemi on siis joka tapauksessa Sirollakin ajallinen olio. Ravilan ja Siron käsityskannat eivät näin tältä osin eroa toisistaan. Ravila kuitenkin näkee kielen ajassa moninaisena ja monisysteemisenä. Siro taas tuntuu hahmottavan yhden holistisen systeemin kulloisenakin aikana vallitsevana siten, että ”meillä voi olla suuri määrä systeemejä, jotka pienin eroin edustavat siirtymistä toisesta toiseen [kun aika kuluu]” (Siro 1944: 413), ja tämän systeemin kuvaus tai esitys vasta luo synkronisen leikkauksen. (Ks. kuvio 3.) Siro myös esittää, että luonnollisen kielen systeemiin sisältyy oma logiikkansa (sit-18) tai että kieli muodostaa oman loogisen järjestelmänsä (sit-19), jolloin Ravilan (sit-15) väitettä ei voisi ottaa kirjaimellisesti:

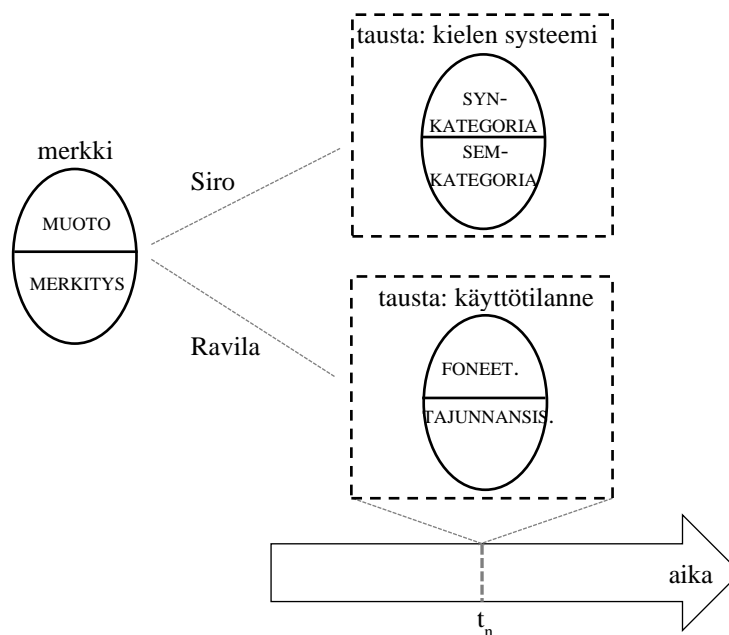
(sit-18) Kun itse luonnollista kieltä on pidettävä loogillisena järjestelmänä, on ilman muuta silloin selvää, että taistelu ”muodollisen logiikan kahleista vapautumiseksi” [kuten Ravila

sanoo] on ollut niin työlästä ja toivotonta sen vuoksi, että se on taistelua itse kieltä vastaan! (Siro 1945: 545.)

(sit-19) Nyt voimme vastata siihenkin kysymykseen, mikä on logiikan ja luonnollisen kielen välinen suhde. Jos kielellä tarkoitamme tiettyä, fyysillistä ilmiöpiiriä sinänsä [*parole*], niin se, esim. suomi, on erään loogillisen systeemin ”ilmennys”. Aivan vastaavalla tavalla esim. HILBERTin luoma symbolismi on erään loogillisen systeemin ilmennys. **Mutta jos kielellä tarkoitamme itse systeemiä [*langue*], niin voimme sanoa, että suomen lauseoppi on eräs loogillinen järjestelmä** aivan samassa mielessä kuin jokin logistiikan systeemi on semmoinen. (Siro mts. 544, harvennus poistettu, lihavointi MH, vrt. kuvio 3.)

Entä millaisista merkeistä kieli koostuu? Siihen antaa sysäyksen Ravilan (1944: 107) väite, että ”[k]aikessa kielellisessä aineksessa ovat muoto ja merkitys erottamattomasti liittyneet toisiinsa” ja että ”[l]ingvistinen tosiasia on aina samalla kertaa sekä muotoa että sisällystä” (mt., myös mts. 119). Ravilan merkkikäsite on hänen kielikäsitteensä kannalta johdonmukainen, sillä se tuntuu perustuvan ajallisaikalliselle konkreettisuudelle (huom. ilmaus *kielellinen aines*). Muotoa ovat foneettiset ilmiöt ja merkitystä ”tajuunansisällöt” (Ravila 1943: 250) tai Siron (1944: 409–410) termein ”merkityselämys”.

Kuten Ravilan ja Siron kielikäsitteiden perusta edellä, myös heidän merkkikäsitteensä on perustaltaan samankaltainen: kielellisissä merkeissä yhdistyvät sekä muoto että merkitys (ks. kuvio 4). Sen sijaan merkitsevä ero kehkeytyy siitä Siron (1944: 414) huomiosta, että Ravilan merkkikäsitteessä merkkejä (esim. lauseita) tarkastellaan taustanaan kielenkäyttötilanne, kun taas Siron merkkikäsitteessä tarkastelun taustana on kielen systeemi kokonaisuudessaan. Molempia näkökulmia voi pitää tutkimuskäytännön kannalta idealistisina. Kun Ravila (1944: 112) toteaa, että ”[ilmaus]yhteys osoittaa vasta sen [esim. lauseen] merkityksen ja lauseenluonteen”, hänen semioottishenkinen merkkikäsite käy ilmeiseksi (ks. Nieminen 2019). Tästä näkökulmasta Siro (mts. 414–415) pitää myös erilaisia ilmeitä ja ruumiinliikkeitä yms. merkkeinä, ts. lauseina.

Kuvio 4. Ravilan ja Siron merkkikäsitukset

Merkkikäsitysten ero syntyy keskustelijoilla muoto- ja merkityskäsitysten erosta. Ravilalle merkki on siis ennen kaikkea muodoltaan jotain konkreettista tai fyysistä. On kuitenkin huomattava, että Ravila (1967 [1941b]: 22) silti pitää *käsitteitä* – positivismin vastaisina – ”ulkopuolella kaikkien realiteettien, myös psyykkisten”, ja Siro (1944: 410) taas tulkitsee Ravilan tarkoittamien käsitteiden viittaavan (erityisesti sanan) merkitykseen, jolloin Ravilan merkkikäsitteen merkityspuoli olisi ristiriitainen (sekä psyykkinen että ei-psyykkinen).

Siron merkkikäsitys on abstraktimpi mutta myös selvästi tulkinnanvaraisempi kuin Ravilalla (ks. kuvio 4). Merkin merkitysnavan Siro abstrahoi niiksi semanttisiksi kategorioiksi, joilla voidaan yhteisesti nimetä luokiksi toisensa substituovia merkkejä, esim. *tässä on pieni* [täplä ~ kappale ~ itikka]_{OLIO} tai *puu on* [kaunis ~ pitkä ~ lehtevä]_{OMINAISUUS}. Tämän käsityksen Ravilakin (1944: 110) periaatteessa jakaa, vaikka kritikoit, että esimerkiksi sanaluokkajakoa ei saada tällä tavalla tarkaksi.

Merkin muotonapa on Sirolle merkin kykyä toteuttaa tiettyä distribuutiota jossakin ilmauksessa. Näin semanttinen ja syntaktinen kategoria ovat oikeastaan merkin vastavuoroisia ominaisuuksia: edellinen on yksittäisen merkin käytön abstrahoituma distribuutioluokan nimitykseksi (paradigmaattisuus), jälkimmäinen on itse merkin distribuutio tai potentiaalinen esiintymiskonteksti (syntagmaattisuus). Tämä on hyvin strukturalistinen käsitys, ja nähdäkseni vain näin tulkiten Siron seuraavat lausumat käyvät ymmärrettäviksi:

(sit-20) [– –] logistiikassa muodolla tarkoitetaan jotakin merkitysluontoista (Siro 1945: 543).

(sit-21) Sanaluokkajaossa väitetään käytettävän perinnäisesti kolmea eri jakoperustetta: syntaktinen funktio, merkitys ja sanojen taivutus. Toivon, että tämän artikkelin alkupuolen

esityksen tehneen selväksi, että näistä **merkitys ja syntaktinen funktio lankeavat yhteen**. (Siro 1945: 554, lihavointi MH.)

Edellä kuvattujen merkkikäsitysten muotonapa on jokseenkin ymmärrettävä; Ravilalla se on foneettinen ilmiasu, Sirolla syntaktisen paikan nimitys luokaksi yleistettynä ja nimettynä. Merkityskäsitykset eivät ole näin selvät, ja käytyyn keskusteluun sisältyy myös muuta merkityspohdintaa: esimerkiksi asiallinen merkitys vs. merkityselämys (Siro 1944: 409–410, 412, vrt. sanakirjamerkitys vs. sanan synnyttämä mielle), merkityksen ja käsitteen rinnastaminen (mt., vrt. Ravila 1967 [1941b]: 22; 1945: 107–108) sekä vuoden 1915 Kielioppikomitean mietinnön pohjalta sanakirjamerkitys vs. taivutuksellinen eli fleksiivinen merkitys (Ravila 1944: 118). Näin merkin merkitysnavan olemuksellisen pohdinnan lisäksi kielellinen merkitys näyttäytyy keskustelussa myös normatiivisena, subjektiivisena, käsitteellisenä, leksikaalisena ja kieliopillisena.

3.2.2 *Miten kieltä tutkitaan?*

Ravila (1967 [1941b]: 9) toteaa, että ”pelkällä metodilla ei vielä synny tiedettä”, ja ”[p]uhuminen metodista yleensä on useimmiten tieteiden kannalta jotensakin joutavaa, sillä mitään tieteellistä probleemia ei ratkaista minkään yleismetodin avulla” (Ravila 1944: 106). Kuitenkin väitteet siitä, kuinka kieltä tutkitaan tai tulisi tutkia, koskevat juuri tutkimuksen metodiikkaa. Ravilalla (1944: 105) tutkimustoiminta on erottamattomassa yhteydessä tosiasioihin tai siihen ilmiöön tai ainekseen, jossa metodia sovelletaan (ks. sit-14). Tästä ja hänen kielikäsituksestään (ks. luku 3.2.1) seuraa hänen tutkijavakaumuksensa:

(sit-22) [s]e todellisuus, jota kielentutkijan on tutkittava, on käytäntö. Tarkasti on yksityiskohdissaan, todellisen positivismin hengessä, todettava tämä käytäntö, virheellisiltä ja poikkeavilta näyttävät tapaukset on otettava normaalien veroisina. **Todellisuuden analysointi on suoritettava syventymällä perusteellisesti kuhunkin yksityistapaukseen.** (Ravila 1944: 115, lihavointi MH.)¹⁴

(sit-23) – – **lauseopin tutkimus on empiiristä tiedettä, jonka on rajoituttava tosiasiallisesti esiintyvien lauseisiin.** Vain niihin perustuvilla väitteillä voi olla jotakin merkitystä. (Mts. 120, lihavointi alkuperäinen.)

(sit-24) Mutta historiallinen tarkastelutapa on kuitenkin **ainoa oikea puhtaasti tieteellinen metodi.** Se nim. merkitsee itse asiassa vain sitä, että tutkija jotakin probleemia selvitellessään varaa itselleen **kaiken mahdollisen aineksen.** (Mts. 131, lihavointi MH.)

¹⁴ Ravilan myöhemmin toisessa yhteydessä esittämä luonnehdinta (sitaatissa tähdennettynä) oppihistoriassa usein toistettuna (esim. Hakulinen 1993: 24) ansaitsee tulla siteeratuksi koko kontekstissaan:

”**Kieliopin arvo riippuu ensi sijassa sen aineksen arvosta, johon se perustaa kuvauksensa.** En usko, että on syytä katkaista grammatiikan kunniakkaita perinteitä. Uuden ja rakenteeltaan tuntemattoman ja oudon kielen kuvaaminen onnistuu varmasti ainakin käytännöllisesti katsoen parhaiten, jos suoritamme kuvauksemme tunnettujen ja perusteellisesti tutkittujen kielten kielioppien tarjoamaa taustaa vastaan. **Paras kielioppi on se, jossa runsas, luotettava ja hyvin järjestetty aines itse puhuu puolestaan peittymättä kirjaviiden uusien termien ja kyseenalaisten käsitteiden hämähäkinverkkoon.**” (Ravila 1967 [1951]: 35, lihavointi MH.)

Ravilalle (1944: 114) ”kielen todellisuus” tai ”puhtaat kielelliset ilmiöt” (Ravila 1943: 250) eli reaalin kielenkäyttö on tutkimuksen lähtökohta. Hänen mukaansa ”[e]lävän kielen moninaisten ja rikkaiden ilmiöiden tarkastelu” tarjoaa tutkimuksen perustan, ja esimerkiksi kielenkäyttöä ja erityisesti syntaksia tulisi tutkia pikemmin autenttisista puhutun kielen (parlografi)tallenteista kuin vaikkapa kirjatuista murremuistiinpanoista (Ravila 1944: 113). Kielentutkimus on hänelle siis ensi sijassa aistittavan havaintotodellisuuden tutkimista (positivismi, empirismi, induktivismi). Tässä suhteessa Ravilan kannattamat metodiset lähtökohdat eivät juurikaan eroa esimerkiksi tekstintutkimuksesta, vuorovaikutuslingvistiikasta, keskustelunanalyysistä tai ylipäätään sellaisista kielentutkimuksen suuntauksista, joiden tutkimus ja aineisto perustuvat vahvaan aineistopohjaisuuteen tai -lähtöisyyteen.

Vaikka kielestä periaatteessa olisikin kuvattavissa monia erilaisia osasysteemejä, ei Ravilan mielestä historiallinen tutkimus varsinkaan edusta eri systeemien vertailua (ks. kuvio 3: S_1-X-S_2). Ylipäätään Ravilan (1944: 114) mukaan kielen systematiikan kuvaaminen formaalistamalla olisi tarkoituksenmukaista vain, jos kielelliset ilmiöt palautuisivat joihinkin harvalukuisiin sääntöihin. Ravila ei siis kiellä formaalisuuden periaatteellista mahdollisuutta totaalisesti. Sen sijaan hän esittää kriittisenä huomiona sen, että kieltä kuvaavien sääntöjen lukumäärä kasvaa, mitä tarkemmaksi kuvaus saadaan, ja että tämä on ”deskriptiivisen kieliopin ehdoton kohtalo” (mt.). Näin ajatellen deskriptiivisen kieliopin kuvauksen paradoksaaliseksi päätepisteeksi voisi kai katsoa sen, että kuhunkin kielen yksittäistapaukseen kohdistuisi oma kuvauksensa (ilmiö ja sen selostus). Siron (1945: 548) esittämänä tämä kääntyy kritiikiksi, jossa ”hän [nim. Ravila] saa kamppailla loputtomassa yksityisten probleemien paljoudessa”.

Siro (1945: 549) tulkitsee Ravilan empiirisyyksvaateen (sit-23) ensin vain metodisena vaatimuksena käyttää nk. aitoja kielenainesesimerkkejä, ts. tutkija ei saisi itse ollenkaan tuottaa kieliesimerkkejä kielitajunsa varassa.

(sit-25) Mutta hän [nim. Ravila] todella tarkoittaa, että on luovuttava etsimästä lauseiden kesken vallitsevia yleisiä piirteitä! **Toisin sanoen hän kieltää yleistyksen lauseopin tutkimukselta, vaikka yleistäminen on kaiken ei-historiallisen empiirisen tieteen yleisiä periaatteita.** Mutta hänellähän ei ole silmää sellaisiin seikkoihin, jotka viittaisivat kielen systeemiluonteeseen. (Siro 1945: 549, lihavointi MH.)

Kritiikki on hieman kärjistetty, sillä Ravilalle (esim. 1944: 115; ks. myös kuvio 3) ei systeemi ollut sentään mahdoton käsite. Kuitenkin Siron huomio siitä, että historiallinen tutkimus tuottaa yksittäisiä lakeja (esim. äännelait) osuu oikeaan.

(sit-26) Päädymme siis siihen, että deskriptiivinen näkökulma on vallan toinen kuin historiallinen. **Historiallisen tutkimuksen tuloksena on ”lakeja”, joiden lukumäärä tutkimuksen edistyessä jatkuvasti kasvaa. Kokonaisuutena tällaisen tieteen oppirakennelma ei ole kiinteä eikä yhtenäinen, vaan kollektio erillisiä lakeja.** Ja

historialliset säännönmukaisuudet ovat luonteeltaan sellaisia, että säännöllisesti niistä esiintyy poikkeuksia. (Siro 1945: 408, harvennus poistettu, lihavointi MH.)

Siro tarkoittaa, että historiallisen tutkimuksen yleistykset eivät rakenna yhtenäistä systeemikuvausta, vaan esimerkiksi äännelait ovat luonteeltaan ikään kuin partikulaarisia, yksittäisiä ilmiöitä koskevia.

Siron oma vakaumus on toisenlainen: Jos kerran yhtäältä kielen systeemi on olemassa ja eksplikoitavissa riittävän suuresta määrästä kielellistä toimintaa (ks. sit-17–19) ja toisaalta käsitetään systeemin ja sen kuvauksen periaatteellinen ero (ks. kuvio 3), niin deskriptiivisen tutkimuksen yleistysten esittäminen systeemikuvauksena olisi perusteltua. Siron (1944: 409) mukaan tällainen tutkimus löytää ilmiöiden välisiä ”alistussuhteita”, jotka nimenomaan ”ovat johdettavissa joistakin suhteellisen harvoista peruseriaatteista”.

Keskustelusta ei ilmene selvästi, mikä on Ravilan käsitys kielitajun olemuksesta tai hänen kantansa sen käyttöön metodina (ks. kuit. Ravila 1943: 248). Vastaavasti Siron kanta korpusaineiston käytölle metodiselta kannalta jää auki, mutta, kuten on käynyt ilmi (ks. esim. sit-2–3), Sirolle kieli-intuition käyttö on käypä menettely. Tämän hän toteaa myös toisella tapaa:

(sit-27) Sanan ja lauseen keskinäinen suhde ei missään tapauksessa ole sama kuin muodollisesti epätäydellisen lauseen ja puheyhteyden suhde, sillä lauseyhteys on välttämätön sanan täsmälliselle ymmärtämiselle, sitä ei voida eliminoida, mutta **sen sijaan puheyhteyden voimme eliminoida täydentämällä lauseen muodollisessa suhteessa.** (Siro 1944: 414.)

Siro tarkoittanee tällä sitä, että kontekstissaan lauseopillisesti vajaa ilmaus kyetään kielitajun varassa täydentämään ns. systeemilauseeksi eli ilmaukseksi, joka toteuttaa kielisysteemin ilmaisupotentiaalia. Sen sijaan Siro ei tule korostaneeksi sitä tärkeää eroa, että tällaiset kielitajulla täydennetyt esimerkit ovat käsitteellisesti tyystin erityyppisiä kuin empiiriset lausumat sellaisinaan, ts. tilanne ja ilmaus (*parole*) tai systeemi ja lause (*langue*) kuvaavat tutkimuksen eri akseleita. Ei käy selväksi, tiedostaako Siro tämän eron.

Vaikka keskustelijat puhuvatkin paikoin toistensa ohi ajaessaan omia tutkimusnäkömystään, voi Siron eduksi katsoa merkittävän huomion esittämisen kielen eri olemuspuolten ja niihin kohdistuvien tutkimussuuntausten suhteesta sekä tutkimuksen suhteellisuudesta ylipäättään.

(sit-28) Monet vastaväitteet syntyvät siitä, että historiallisen kehityksen tosiasian olemme näkevinämme ristiriidassa sen käsityksen kanssa, ”että kieli muodostaa kiinteän ja eheän systeemin, joka ei systeeminluonteessaan ole riippuvainen edes aikaisemmista kehitysvaiheistaan” [kuten Ravila esittää]. **Ajatellaan, että järjestelmän staattinen luonne sulkee pois dynaamisen puolen mahdollisuuden.** (Siro 1944: 408, lihavointi MH.)

Siro (sit-28) korostaa todellisuuden moninaisuutta ja sitä, että ilmiöitä voidaan tutkia monesta eri näkökulmasta: ”[m]utta se tosiasia, että aina tarkastelemme asioita jostakin tietystä näkökulmasta, hallitsee jo esitieteellistä suhtautumistamme todellisuuteen” (mt.).

3.2.3 Mikä on kielenkuvauksen esitystapa?

Tavat, miten kieli ymmärretään (ts. ontologia), miten sitä tutkitaan (tai pitäisi tutkia, ts. metodologia) ja miten kuvaus ja tulokset pannaan ilmi, ovat usein voimakkaasti kytköksissä toisiinsa. Näiden perusteella erilaisten tutkimussuuntausten profiilit näyttävät usein hahmottuvan. Käsillä olevassa keskustelussa kielellisten tosiasioiden esittäminen formaalisin keinoin on ehkä selvin vedenjakaja, sillä siinä konkreettistuu kahden kieli- ja tutkimuskäsityksen ero.

Sirolla formalismin mahdollisuus kumpuaa siitä, että kieli muodostaa hänen mukaansa oman loogisen systeeminsä, tämän ja sitä koskevan kuvauksen kesken on voitava tehdä selvä ero ja vielä, että systeemin kuvaus on sääntöjärjestelmä eli suhteellisen harvojen periaatteiden varassa esitettävä. Nämä seikat mahdollistavat myös eksaktin kuvauksen.

(sit-29) On huomattava, että formaalistaminen sinänsä ei sisällä mitään periaatteellisesti uutta momenttia. Jos jokin alue voidaan eksaktisen tarkasti kuvata, se voidaan myös formalistaa. **Sillä onhan aina mahdollista sanallisten ilmausten sijaan ottaa millä alalla hyvänsä käytäntöön sovinnaisia symboleja.**

Eksakti kuvaus taas olisi vain siinä tapauksessa periaatteellisesti mahdoton tehtävä, että olisi mahdotonta edellyttää säännöllisyyttä siinä empiirisessä ilmiöpiirissä, joka on kielitieteen tutkimusobjektina. (Siro 1944: 407, lihavointi MH.)

Siro tuntuu laskevan empiirisyyden piiriin myös kielitajun, ja formalistamisen kohteena ovatkin usein juuri kielitajun kirvoittamat systeemilauseet. Niissä systeemi ”ilmentyy”.

Ravilan vastaus on tunnettu (sit-15) ja jyrä: ”[t]osiasiaksi kuitenkin jää, ettei muodollisella logiikalla ole ollut osaa eikä arpaa empiiristen tieteiden kehityksessä” (Ravila 1945: 106),¹⁵ ja ”Siro on formalisti alusta loppuun[, t]ieteessä on hänelle tärkeintä se, miten asiat esitetään” (mts. 107) ja ”Siron intohimona on eksaktisuus” (mts. 108). Ravila pitää deskriptiivistä kuvausta lähinnä käytännöllis-teknisenä toimintana:

(sit-30) Deskriptiivisen kielentutkimuksen probleemit ovat hyvin huomattavalta osin esitysteknillisiä. Se pyrkii luomaan määritelmiä, jotka soveltuisivat johonkin tiettyyn kielimuotoon, mieluummin kuitenkin sellaisia, että niitä voitaisiin soveltaa kaikkiin tunnettuihin kieliin. Käytännöllinen tarvehan vaatii, että eri kielten kieliopit [nim. kirjoitetut] saatetaan mahdollisimman lähelle toisiaan. Useinhan sitä paitsi deskriptiivisessä esityksessä kiinnitetään huomiota siihen, miten jonkin tietyn kielen erikoisuudet on käännettävä jollekin toiselle kielelle. (Ravila 1944: 131.)

¹⁵ Keskustelusta ei käy selväksi, miten Siro ja Ravila käsittävät empiirisyyden, ts. mitä empiirisuus heidän mielestään tarkalleen ottaen on. He eivät paneudu tähän kysymyksen.

Ravila (1944: 131) ei pidä tällaista tutkimusta varsinaisesti tieteellisenä. Ravilan oma korpusaineistoon pohjaava tutkimusihanne on tullut esiin jo aiemmin (sit-22–24), ja erityisesti luonnehdinta ”hyvin järjestetystä aineksesta” (ks. erit. alav. 11) on puhutteleva. Hänen mukaansa siis kielen käytön esillepano on kielellisten tosiasioiden ensisijainen esitystapa. Ravila ei kuitenkaan näytä problematisoivan sitä, että esimerkiksi transkription tarkkuus, kielenaineksen määrä, esitysjärjestys ja -konteksti yms. ovat teoreettisia valintoja (vrt. Määttä 2000: 209). Myös rekonstruktioita, esimerkiksi historiallisessa syntaksissa, on pidettävä hyvin teoreettisina ja usein spekuloiivina (esim. Ravila 1943).

Siro esittää omana kritiikkinään, että pelkkä aineksen näytteillepano ei voi riittää kielenkuvauksessa.

(sit-31) Mutta pahinta tälle puhtaasti historialliselle tutkimustavalle on se, että se kuitenkin ei voi tulla ilman deskriptiivisiä käsitteitä toimeen. Ilman niitähän historialliset selitykset eivät sano mitään täsmällistä kielellisistä ilmiöistä, ts. niitä ilman meillä ei ole mitään [kuvaus?]kieltä. Deskriptiiviset käsitteet nimittävät nimenomaan kielellisen moninaisuuden yleisiä ”synkronisia” piirteitä. Siitä ei päästä yli eikä ympäri. Nämä käsitteet ovat syntyneet deskriptiivisen tarkastelun tuloksena aikana ennen historiallisen tarkastelutavan voimaan tuloa –. (Siro 1945: 549.)

Siro siis käytännössä esittää, että kuvattava ilmiö ja kuvauskieli ovat tutkimuksen loogisia välttämättömyyksiä; toista ei ole ilman toista. Hän (mt.) myös kysyy, mitä olisivat vain historiallista tutkimustapaa koskevat käsitteet.

Ravilan vahva induktiolahtoisuus on lingvistisen teorianmuodostuksen kannalta mielenkiintoinen asenne, jota hän ei kuitenkaan enempää tematisoi. Viitteenä tästä käy kuitenkin Ravilan (1944: 115) viittaus Collinderiin (1943: 10–11): ”Gränsen mellan grammatiken och ordboken kan inte dras på något allmängiltigt sätt”. Niinpä kaikki rajanvedot kielenkuvauksessa ovat siten sekä teoreettisia että esitystavallisia ratkaisuja ja näin tutkimuksen synnyttämiä (tämän teoreettisesta taustasta tarkemmin ks. Määttä 2000).

3.2.4 Analogia siltana

Ravilan ja Siron sisällöltään erittäin monipuolista teoreettista keskustelua ei saa tässä artikkelissa tyhjennetyksi. Nostan kuitenkin vielä lyhyesti esiin analogian käsitteen, josta ei sen tarjoamista mahdollisuuksista huolimatta kehkeytynyt välittävää käsitettä käytyyn debattiin.

Historiallisessa kielentutkimuksessa, ja erityisesti nuorgrammatiikassa, analogia oli edustanut äännelakien (äänteenmuutosten) rinnalla toista kielen muutosta selittävää tekijää. Kun äännelaeilla kuvattiin tarkkoja, pistemäisiä muutoksia jonkin äänteen muuttumisesta tietyn äänneympäristön asettamin ehdoin tietyssä rekonstruoidussa kantakielimuodossa määrättynä ajanjaksona, analogia oli suurpiirteisempää, malliin perustuvaa jonkin ilmiön leviämistä uuteen muotoryhmään tai kontekstiin. Analogiaa ei yleensä kyetty ajoittamaan niinkään tarkasti kuin äännelakeja, koska äännelait perustuivat sukukielten vertailuun, johon

myös kronologisesti määritetyt kantakielet perustuivat. Analogia sisälsi vain suhteellisen kronologian mallia antavan ja mallia saaneen kesken, ja se on tavallaan sisäisen rekonstruktion muoto.

Ravila (1944: 123) piti analogiaa nimenomaan historiallisena, dynaamisena selityksenä, johon kieltä systeeminä kuvaavat eivät ole osanneet kiinnittää huomiota juuri siksi, että tällaiseen kuvaukseen ei ole sopinut ajallisten ilmiöiden tarkastelu (mts. 129). Hän (mts. 127–128) tarjoaa esimerkiksi partitiivisubjektin leviämisen eksistentiaalilauseutyypissä (esim. *lintuja on metsässä*) muihin eksistentiaaliverbeihin (esim. *lintuja elää metsässä*) ja edelleen muihin verbeihin (esim. otsikko *kiipeilijöitä eksynyt Alpeilla*).

(sit-32) Kielentutkija ei saa väistää tällaisia esimerkkejä selittämällä ne virheiksi. Voimme löytää partitiivin käytölle tieteellisen selityksen, niin kuin yllä on koetettu osoittaa, kielihistorian avulla. Tämä selitys on pohjaltaan erittäin yksinkertainen. Mutta jos jätämme kielihistorian syrjään, niin olisi suorastaan typerää kuvitella, **että löytäisimme partitiivin käytölle ehdottomasti ristiriidattoman ja pätevän deskriptiivisen säännön**. Semmoisen etsiminen on tarkkaan verrattavissa ikiliikkujan keksimiseen. (Ravila 1944: 128, lihavointi MH.)

Vastaavasti Siro esitti, että analogia ei ole mitenkään välttämätön käsite. Hän nostaa esimerkiksi Ravilan (1944: 128) aiemmin esittämän ilmauksen *soutaa huivia* (ruots. *ro schalett*), joka olisi mahdollinen vain ilmauksen *soutaa uistinta* mallin mukaan. Siron (1944: 419–420) mukaan *soutaa* on kuitenkin imperfektiivisten transitiiviverbien luokkaan kuuluva verbi, joka kuvaa ”toteutumaton suhdetta kahden olion välillä”. Verbin *soutaa* syntaktinen kategoria eli merkityskategoria on siis sellainen, että se jo edellyttää esimerkiksi *soutaa huivia* tyypiset uudisilmaukset ennen varsinaista ilmaustarvettakin, ja näin ”mitään analogian käsitettä ei siinä tarvita” (Siro mts. 420; 1945: 546).

Siro ei nähnyt analogiaa tarpeelliseksi. Ravila näki toisin:

(sit-33) Tuskin mikään kielen elämässä aiheuttaa siinä määrin sinänsä epäloogillisten ilmausten syntymistä kuin analogia. Kielessä luodaan aina uutta vanhan mallin mukaan ja usein riittää vähäinenkin yhtäläisyys. (Ravila 1944: 128.)

(sit-34) Analogiaan tartutaan, missä siihen suinkin on mahdollisuutta. **Sen käyttö ei pohjaudu mihinkään tarkkaan loogilliseen analyysiin eikä käsiteselvittelyihin, perustana on yksinomaan psykologinen yhtäläisyyselämys**, joka olosuhteiden mukaan voi huomattavasti vaihdella. (Mt., lihavointi MH.)

Yhtäläisyyselämys on Ravilan (1943: 258) mukaan kaiken ”henkisen toiminnan perusedellytyksenä”. Kyse on ilmiöiden luokittelusta. Merkille pantavaa Ravilan huomioissa on se, että vaikka hän korosti tutkimuksen perustamista empiiriseen ainekseen, varoitti abstrakteista käsitteistä (esim. alav. 11) ja tuntui näkevän analogian ennen muuta ilmausten välisenä proportionalogiana (esim. *soutaa huivia* ex anal. *soutaa uistinta*), hän viittaa hahmopsykologiaan (mts. 261). Sen *hahmo*-käsite on aineistosta irtoava, kokonaisuuteen

viittaava, voimakkaasti yleistävä ja teoreettista kuvausta vaativa ja siksi jokseenkin yllättävä juuri Ravilan mainitsemana.

Nimenomaan analogia olisi voinut toimia välittävänä käsitteenä Siron ja Ravilan debatissa. Siro kuvasi ilmaustyyppejä ja yleisesti tyyppitasoa, mutta hänen esityksensä tavoitteli sääntöjärjestelmää derivationalisessa mielessä (mitkä säännöt tuottavat kielenmukaisia ilmauksia). Analogia ei mahtunut tähän kuvaan, ei siksikään, että Siro tuntui tavoittelevan juuri kielen omaa logiikkaa viittaamatta esimerkiksi kielen kognitiivisuuteen ja kognition analogiataipumukseen (vrt. sit-19). Ravila taas ei varsinaisesti hahmotellut yhtenäistä systeemiä ja näki analogian proportionaalisuudesta ja historiallisena mekanismina ilmeisesti käsittämättä, että juuri hahmo voisi olla analogian ilmentymä synkroniassa. Kielen staattisuuden ja dynaamisuuden (synkronisuuden ja diakronisuuden) yhteen kytkemisessä (vrt. sit-28) analogia olisi ollut toimiva väline. Mahdollisuuden käyttämättä jättämisen syyksi voi kai katsoa keskustelijoiden pitäytymisen omiin asemiinsa ja ennen kaikkea *hahmo*-käsitteen teoreettisen kehittämättömyyden ja analogiaan kytkemättömyyden (analogiasta ks. Anttila 1977; Onikki-Rantajääskö 2001; Itkonen 2005; Hamunen & Leino 2019).

4 Yhteenveto: kaksi lingvistiikkaa, kaksi tutkijakuva

Olen edellä selostanut runsain suoraan sitaatein ja mielestäni aiempaa oppihistoriaa tarkemmin sitä, mikä nähdäkseni Siron ja Ravilan keskustelussa on jäänyt ajallisesti kestävimmäksi. Tämä kahden tutkijan ajatustenvaihto lienee fennistiikassa ensimmäinen kerta, kun de Saussuren käsitepari *langue-parole* toimi perusteellisesti tutkimuksen käsitteellisenä jäsentimenä. Siinä mielessä se oli eksplisiittisen strukturalistinen kädenvääntö (ks. Anttila & Itkonen 1976, joka ei mainitse tapausta), vaikka strukturalismi ei koskaan vaikuttanut mitenkään mullistavasti suomen kielen tutkimuksessa. Tässä kehyksessä Siro näyttäytyi *langue*-lingvistinä (logiikan painotus) ja Ravila *parole*-lingvistinä (historiallinen painotus).

Ennen kaikkea kyse oli syvällisestä metateoreettisesta debatista, joka koski kielentutkimuksen keskeiskysymyksiä (ks. luvut 3.2.1–3.2.3). Paavojen keskustelu ei juuri siksi helposti vanhene. Se on erinomainen osoitus sellaisesta keskustelusta, jonka kysymyksenasettelut eivät heti menetä ajankohtaisuuttaan, vaikka tutkimukselliset suhdannevaihtelut ja erilaiset uudet tutkimusnäkökulmat muuttelevat ja monipuolistavat kielentutkimuksen kenttää alinomaan. Keskustelussa on nähtävissä samoja vastakkainasetteluja kuin myöhemmin vaikkapa kielitieteen autonomismi–funktionalismi-jaossa (vrt. rationalismi vs. empirismi laajemmin) – samat kysymykset toistuvat. Esimerkiksi Siron huomio staattisen ja dynaamisen suuntauksen rinnakkaiselosta (sit-28) eli kielen järjestelmän ja kielenkäytön välisestä suhteesta on yhtä ajankohtainen kuin silloinkin (ks. esim. Määttä 1994).

Vaikka Ravilan ja Siron näkemyserot näyttäytyvät paikoin selvinä ja sovittamattomina ja keskustelu käy välillä tarpeettoman tölvivänä, osoittaa kirjoittelu myös tutkijaprofilien subjektiivisia piirteitä. Ehkä selväpiirteisimminkin tämä on näkyvissä Ravilan kirjeessä Sirolle:

(sit-35) [Poistettu ensimmäinen tekstikappale, josta ilmenee, että kirje on vastaus Siron aiempaan kirjeeseen.]

Suosittelen lämpimästi sinulle suunnitelmaasi. Tietenkin matkustat Ruotsiin, jos vain voit. Uskon, että matka on oleva sekä fyysillisesti että psyykkisesti siunauksellinen. Voisithan Ruotsissa ollessasi käväistä keskustelemassa [Einar] Löfstedtinkin [nuorempi, 1880–1955, latinisti] kanssa, joka sentään syntaksin alalla on Ruotsin merkittävin tutkija. Collinderin seurassa pysyt fenno-ugristiikassa kiinni, **mutta karta toistaiseksi filosofiaa, ainakin logistiikkaa. Koeta vapautua niistä ajatustottumuksista, joita sen kanssa ahertaessasi olet saanut ja paneutua tavallisen empiristisen kielentutkijan käsityskantaan.** Usko minua, että vain sillä tavoin, ts. niin, että vakaumuksemme mukaan vain myöntämällä tähän asti kuljetun tien oikeaksi ja perille vieväksi [– –] yritämme [– –] raivata sitä edelleen, me saavutamme sellaista, johon tulevat tutkijat voivat jälleen rakentaa.

Tällä en tietysti tarkoita sitä, että tie olisi ollut suora ja selvä. En lainkaan, mutkia on ollut, perin pahoja ja niitä tulee jatkuvasti. Mutta yksi asia on selvä, tie on kulkenut maan päällä, siinä meidän on pysyttävä. Ilmaan ja maan alle emme sitä vie. Tämä on oikean empirismin (ei loogillisen) todellinen henki. Anna tien mutkitella, anna sen olla epätasainen, mutta maanpinnalla se on pysyttävä silläkin uhalla, että toisinaan puhkaisemme kallioitakin.

No, tämä oli nyt puolirunollista ja joutavaa juttua, **asiat itse ratkaisevat menettelytavankin, mutta sen haluaisin painaa mieleesi, että kielentutkijan on ennen muuta opittava ajattelemaan sillä tavoin, että se on todella kielentutkimuksen hengen mukaista. Logistiikka ei vie meitä siihen, ei matematiikka eikä fysiikka. Me olemme humanisteja, historiallinen näkemys on meille kaikki kaikessa.** Kaavamaiseen me opimme suhteellisen nopeasti tottumaan, mutta historiallinen ajattelutapa, oikea historiallinen, vaatii meiltä hyvin paljon, mutta se onkin syvimmästi inhimillinen. (Kirje 10.8.1944, lihavointi MH.)¹⁶

Näyttääkin siltä, että Siron ja Ravilan näkemyserot olivat asiallisesti ottaen ja strukturalismin hengessä ”suorakulmaiset” (vrt. syntagmaattisuus vs. paradigmaattisuus). Vastakkaisiksi ne muodostuivat vasta teoreettisten kompromissien ja sovittelun puutteessa. Käyty keskustelu ilmensi myös tieteellisen ohipuhumisen seurauksia, mikä muun muassa johtui sekä käytettyjen käsitteiden määrittelyn keskeneräisyydestä että lukijakunnaksi valikoituneen akateemisen yleisön vaikutuksesta kirjoittajien retorisiin valintoihin.

¹⁶ Ravila lähetti vastauskirjeensä Sirolle kenttäpostina jatkosodan loppupuolella. Hänen sodanajan sotilasarvonsa oli majuri. Minulla ei ole tietoa, mitä Siro oli kirjoittanut Ravilalle. Erikoisena voi pitää sitä, että tällaista keskustelua ehdittiin ylipäättään käydä jatkosodan kiivaimmassa vaiheessa (arvioijan huomio).

Lähteet

Aineistolähteet

- Ravila, Paavo 1941a: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 27, 1–136.
- Ravila, Paavo 1943: Uralilaisen lauseen alkuperäisestä rakenteesta. *Virittäjä* 47, 247–263.
- Ravila, Paavo 1944: Lauseopin periaatekysymyksiä. *Virittäjä* 48, 105–131.
- Ravila, Paavo 1945: Lauseoppi ja Lulluksen taito. *Virittäjä* 49, 105–109.
- Ravila, Paavo 1967 [1941b]: Kielentutkimus ja positivismi [*Länsi*]. Julkaisussa: Paavo Ravila *Totuus ja metodi*, 9–26. Helsinki: WSOY.
- Siron jääm. = Siro, Paavo. Käsikirjoituksia ja kirjeenvaihtoa. im. 16.6.2010 / Ilkka Välimäki / 1. kotelo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto.
- Siro, Paavo 1941: Lauseoppi uuden logiikan valossa. *Virittäjä* 45, 192–205.
- Siro, Paavo 1943a: Lauseopin periaatteita. *Ajatus* XII, 229–248.
- Siro, Paavo 1943b: Jaolliset ja jaottomat substantiivit. *Virittäjä* 47, 276–290.
- Siro, Paavo 1944: Lauseopin periaatekysymyksistä vieläkin. *Virittäjä* 48, 406–420.
- Siro, Paavo 1945: Historiallista lauseoppia. *Virittäjä* 49, 538–554.

Kirjallisuuslähteet

- Ahlman, Erik 1938: Kielen sisäisestä puolesta. *Virittäjä* 42, 280–286.
- Ajdkiewicz, Kazimierz 1967 [1935]: Syntactic connexion [Die syntaktische Konnexität]. Teoksessa Storrs McCall (toim.) *Polish Logic 1920–1939*, 207–231 [Studia Philosophica 1, 1–27]. Oxford: Clarendon Press.
- Anttila, Raimo 1977: *Analogy*. The Hague: Mouton.
- Anttila, Raimo & Itkonen, Esa 1976: Structuralism in Finland. Teoksessa Raimo Anttila, Esa Itkonen & Eugene Holman (toim.), *Finnish structuralism: present and past*, 1–34. Publications no. 2. University of Helsinki: Department of General Linguistics.
- Airila, Martti 1946: *Johdatusta kielen teoriaan II. Kielen äänneasu ja sen muuttuminen*. Sivistys ja tiede 118. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Alhoniemi, Alho 1997: Paavo Siro 1909–1996. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54, 405–409.
- Chomsky, Noam 2002 [1957]: *Syntactic structures*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Collinder, Björn 1943: Deskriptiv och historisk språkforskning. Teoksessa H. S. Nyberg (toim.) *Orientering i språkvetenskap*, 9–35. Bokförlaget Natur och Kultur: Stockholm.
- Croft, William 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Grünthal, Willem 1941: *Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä. Lauseopillinen tutkimuskoe*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy.

- Hakulinen, Auli 1993: Kielitieteen suomalaisuus. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Kauas on pitkä matka: Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*, 18–26. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hamunen, Markus & Leino, Unni 2019: Konstruktion käsite ja analogian perinne. Teoksessa Markus Hamunen, Tommi Nieminen, Tapani Kelomäki & Hannele Dufva (toim.) *Käänteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun*, 305–347. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haspelmath, Martin 2010: Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies. *Language* 86 (3), 663–687.
- Hockett, Charles 1954: Two models of grammatical description. *Word* 10, 210–231.
- Häkkinen, Kaisa 2008: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 78. Turun yliopisto: Turku.
- Ikola, Osmo 1974: Paavo Ravila 1902–1974. *Virittäjä* 78, 286–293.
- Itkonen, Erkki 1962: Paavo Ravilan täyttäessä 60 vuotta. *Virittäjä* 66, 159–164.
- Itkonen, Esa 1999: *Kielitieteen kääntöpuoli. Kirjoituksia vuosilta 1963–1999*. Yleisen kielitieteen julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen, Esa 2004: Paavo Ravila yleisen kielitieteen edustajana. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 90, 319–329.
- Itkonen, Esa 2005: *Analogy as structure and process. Approaches in linguistics, cognitive psychology and philosophy of science*. Human cognitive processing 14. Amsterdam: John Benjamins.
- Jokinen, Kristiina 1988: Kategoriakielioppi. *SKY Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja* 1988, 91–105.
- Juusela, Kaisu 2006: *Sata vuotta Virittäjää. Kotikielen Seuran aikakauslehden vaiheita vuosilta 1897–1996*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1031. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Karlsson, Fred 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. *Virittäjä* 79, 179–193.
- Karlsson, Fred 1998: Vuosien 1906–1915 kielioppikomitean mietinnön vastaanotto. *Virittäjä* 102, 2–23.
- Karlsson, Fred 2000: *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 765. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlsson, Fred 2001: *Yleinen kielitiede Suomessa kautta aikojen*. Publications No. 28. Department of General Linguistics: University of Helsinki.
- Kelomäki, Tapani 2009: *Nuorgrammaattisuuden myytti suomen kielen tutkimuksessa*. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos: Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 86. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Kokom. 1915: Kieliopillinen luonnos. ehdotus yhteisiksi termeiksi ja määritelmiksi. Vuonna 1906 helmikuun 13 päivänä yhtenäisyyden ja yhdenmukaisuuden aikaansaamiseksi kieliopin opetuksessa asetettu komitea. Komiteanmietintö 6/1915. Helsinki: Suomen senaatti.
- Kulonen, Ulla-Maija & Eskola, Seikko 2009 (julk.): Ravila, Paavo. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007025>. [viitattu 15.6.2020].
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Latvala, Salu 1894: Lauseopillisia havaintoja Luoteis-Satakunnan kansankielestä. *Suomi* 3 (12), 1–88.
- Leino, Pentti 1996a: Paavo Siro lauseopin kuvaajana. Teoksessa Pentti Leino (toim.) *Lauseopin periaatteita*, 11–43. Helsingin yliopisto: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leino, Pentti 1996b: Paavo Siro 1909–1996. *Virittäjä* 100, 257–259.
- Leino, Pentti 2007 (julk.): Siro, Paavo. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008263>. [viitattu 15.6.2020].
- Määttä, Urho 1994: *Funktionaalinen selittäminen morfologiassa. Metateoriaa ja huomioita suomen ja sen sukukielten tutkimusperinteestä*. Opera Fennistica & Linguistica 7. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Määttä, Urho 2000: Mistä on pienet säännöt tehty? *Virittäjä* 104, 203–221.
- Nieminen, Tommi 2019: Merkityksetöntä merkityksentutkimusta eli mieletöntä semantiikkaa. Peircen haaste nykykielitieteelle. Teoksessa Markus Hamunen, Tommi Nieminen, Tapani Kelomäki & Hannele Dufva (toim.) *Käänteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun*, 141–185. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nikanne, Urpo 1989: Keskustelua autonomisesta syntaksista ja formaalista kieliopista. *SKY Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja* 1989, 13–30.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 817. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Penttilä, Aarni 1926: *Suomen ja sen lähimpien sukukielten painotusoppia. Kielipsykologinen tutkimuskoe*. Turku: Turun suomalainen yliopisto.
- Ravila, Paavo 1938: Numerusprobleemeja. *Virittäjä* 42, 286–297.
- Savijärvi, Marjo & Varteva, Annukka 1997: Mikä hautasi mietinnön? Vuoden 1915 kielioppikomitean mietinnön kohtalosta. *Virittäjä* 101, 96–103.
- Setälä, E. N. 1880: *Suomen kielen lause-oppi: oppikirjan koe*. Helsinki: K. E. Holm’in kustannuksella.

- Setälä, E. N. 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. *Suomi* 2 (16), 1–235.
- Setälä, E. N. 1886: *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstamm-bildung in den Finnisch-Ugrischen Sprachen*. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Litteratur-Gesellschaft.
- Setälä, E. N. 1890: *Yhteissuomalaisten klusiilien historia. Luku yhteissuomalaisesta äännehistoriasta*. Helsingissä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainossa.
- Setälä, E. N. 1891: *Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista*. Suomalaiselle yleisölle. Yleistajuista kielitiedettä I. Porvoossa: Werner Söderström.
- Sirelius, U. T. 1894: Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta. *Suomi* 3 (10), 257–399.
- Siro, Paavo 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- Tunkelo, E. A. 1908: *Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apugloosana. Semologinen tutkimuskoe*. Alkusuomen genitiivin funktioista I, 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö.
- Tunkelo, E. A. 1919–1920: *Alkusuomen genitiivi absoluuttisen nimen apuglossana. Semologinen tutkimuskoe*. Alkusuomen genitiivin funktioista I, 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

About the author

Markus Hamunen is a lecturer (temp.) at South-Eastern Finland University of Applied Sciences. He has defended his dissertation on Finnish language in July 2019 at the University of Helsinki. He has been Urpo Nikanne’s colleague in the project “Aluemurteiden näkökulmia suomen syntaksiin” (FinDiaSyn, 2008–2011) and as a co-editor in the publishing project 2017–2020 *Kielentutkimuksen menetelmiä* (2020).

E-mail: markus.hamunen@xamk.fi or markus.hamunen@helsinki.fi.

Concerning the 'structure vs. function' dichotomy

Esa Itkonen

Abstract: 'Function' is one of the key terms of linguistics. 'Functional(ist) linguistics' means different things, depending on the entity whose function has been taken as prototypical: instrument or organ? The necessary counterpoise of function is structure: Function without structure is self-contradictory (like the smile without a smiling face), and structure without function is — literally — meaningless, at least in the life sciences (including the more narrowly human sciences). It is only the more interesting to note that there is one domain, viz. rational action, in which structure and function fall together.¹

Keywords: analogy, causality, function, physicalism, psychologism, rationality, structure

1 Two metaphors: instrument vs. organ

Function is a multiply ambiguous term. In the present context we may safely ignore mathematical functions (as when, for instance, multiplication is defined as a two-place function which, taking the arguments 2 and 3, yields the value 6.) There still remain two principal types of function, namely those of **instruments** and those of **organs**. It is the function (= F-1) of an axe to split wood whereas it is the function (= F-2) of a heart to pump blood. F-1 and F-2 are clearly dissimilar.

F-1 and F-2, as here defined, are the literal (= non-metaphorical) meanings of *function*. There are no problems connected with F-1 or F-2 as such. Problems arise only when the use of F-1 vs. F-2 is metaphorically extended beyond instruments and organs: Should linguistics and sociology, for instance, be conceptualized in terms of F-1 or of F-2 (or of both, or of neither)?

2 The instrument metaphor

The instrumental view of language is as old as the Western linguistic tradition itself: *Organon ara ti esti to onoma* ('So the name too is some kind of instrument') (Plato: *Cratylus* 388c; for discussion, cf. Itkonen 1991: 167–174). The same tradition was continued by Marcus Terentius Varro in his *De Lingua Latina* IX, 48: *Ego utilitatis causa orationem factam concedo* ('I grant that speech has been produced for utility's sake') (for discussion, cf. Itkonen 1991: 194–200).

The constructing of instruments is based on the principle 'Function Determines Form': "If a piece of wood is to be split with an axe, the axe must of necessity be hard; and if hard, must of necessity be made of bronze or iron" (Aristotle: *De Partibus Animalium* I,1, 642a, 10–15). Every instrument is a combination of **formal** properties and of **functional** ones: the former

¹ This article is based on a talk given in June 2019 at the 16th meeting of *Språkets Funktion* ('Function of Language'), an annual colloquium organized at Åbo Akademi by Urpo Nikanne.

(which are determined by the latter) can be exactly measured whereas the latter can only be understood.

The function of an instrument is identical with a goal (e.g., splitting wood) while its form is identical with the means to achieve this goal. This is why instruments serve as a metaphor for actions: the prototypical action, too, is a means to an end (= goal). This means-end configuration is codified in the notion of **Rational Explanation** (= RE), which represents the principal way of explaining human behavior (cf. Sections 8–10). The centrality of RE shows the instrument metaphor to be a good one.

Human behavior exemplifies a general means-ends hierarchy: achieving a low-level goal (e.g., splitting wood) serves as a means for achieving a higher-level goal (= getting firewood), which in turn serves as a means for achieving a still higher-level goal (= making a room warm), and so on.

3 The organ metaphor

F-2 is prototypically exemplified by blood circulation. From here, it is possible to generalize a notion of **Functional Explanation** (= FE), where X = an organ, Y = its function, and Z = a living organism: FE = As part of Z, X has, and is explained by, the function Y if, and only if, X causes Y which is necessary for the survival of Z.

Notice that what is assumed to have a function is X (= organ), not Z (= organism). A notion like 'the function of an organism' admits of several interpretations.

The value of FE in the life sciences is beyond question. Ever since the end of the 19th century, moreover, it has been fashionable to use FE in anthropology and sociology, with Z = society, X = institution, and Y = such unintended (but beneficial) consequences as 'social cohesion'. More recently, however, the justification of this type of FE has been called into question. 'Function' is correlative with 'dysfunction', and in the life sciences 'dysfunction' has a clear meaning (= sickness or death). In (value-laden) social studies, by contrast, this is not the case, because what is dysfunction to some may be function to others (cf. Hempel 1965/1959: 319–325, Nagel 1961: 520–535, Giddens 1976: 20–22).

FE has been reformulated, and revitalized, by systems theory (cf. Sutherland 1973). But the attempt to conceptualize society and/or language as a homeostatic system is open to the same doubts that were mentioned in the previous paragraph. In sum, 'instrument' seems to be a better metaphor for language than 'organ'.

The following statement, once disentangled, turns out to contain two metaphors both of which, from my point of view, are misleading, if not downright **wrong**: "The purpose of language is communication in much the same sense that the purpose of the heart is to pump blood" (Searle 1972). First, language is claimed to be an organ (which is wrong). Second, an organ is claimed to have a purpose (which is wrong). It is the second of these metaphors which is the target of the following criticism: "People still confuse functional explanations [= FE] with purposive explanations [= RE], just as Aristotle did" (Woodfield 1976: 212). – To be sure,

Searle's position on this issue is likely to be more nuanced than is suggested by this isolated statement.

Certainly, some terminological clarification is called for. From now on, F-1 will be replaced by 'Goal', and 'Function' will have two meanings: It will stand either for F-2 (= 'function proper') or for the superordinate notion which subsumes both 'Goal' and F-2.

Unavoidably, complex issues had to be dealt with very succinctly in this section. The idea of functional explanation has been discussed in more detail in Itkonen and Pajunen (2010: 99–110), Itkonen (2013: 60–64), and Pajunen and Itkonen (2019: 229–232). A general taxonomy of explanations has been proposed in Itkonen (2013–2014).

4 'From instrument to organ' vs. 'From organ to instrument'

It is not correct to say that Aristotle applies the instrument metaphor to organs. For him, organs are instruments, as shown by the sequel of the passage from *De Partibus Animalium* that was quoted in Section 2: “Now in exactly the same way the body, which like the axe is an instrument, ... if it is to do its work, must of necessity be of such and such a character, and made of such and such materials.” This view was dictated by his general metaphysics: “Everything that Nature makes is means to an end” (*op. cit.* 641b, 10). It might be said that Aristotle chooses the **right** (= instrument) metaphor for the **wrong** reason (= he thinks that everything is an instrument).

From the modern point of view, of course, the genesis of organs is quite different from that of instruments. In evolutionary theory it **cannot** be simply claimed that the function determines the form (= anatomical structure). Darwin explicitly denies any fixed function-to-form correlation: “an organ originally constructed for one purpose ... may be converted into one for a wholly different purpose” (1998/1859: 146). To be sure, the word *purpose* is here a remnant of, or 'concession' to, the Aristotelian position.

If organs have been taken to be instruments, it must be possible, inversely, to take instruments to be organs, i.e. results of natural selection. Dennett (2014) seizes this opportunity: “A vivid example is provided by an observation about Polynesian canoes more than a century old: 'every boat is copied from another boat ... it is the sea herself who fashions the boats, choosing those which function and destroying the others' (Alain, 1908). This is **natural selection**, plain as day ...” (p. 275; emphasis added).

Maybe so. But what is there to stop us from saying that “it is wood itself which fashions the axe”, and similarly for each and every instrument (or artefact)? Nothing, nothing at all. And what is the information value of such a re-conceptualization? Again, nothing.

5 Why metaphors at all?

The general usefulness of metaphors is not in doubt; but it must be permissible to weigh their benefits and costs in particular situations. Is the instrument metaphor necessary for understanding the nature of language? Or is it rather an obstacle?

Let us consider the following statements: (i) “In Chapters 3-7, then, we were studying language as an instrument or a tool, attempting to describe its structure with no explicit reference to the way in which this instrument is put to use” (Chomsky 1957: 103). (ii) “The ‘instrumental’ analysis of language as a device for achieving some end is seriously inadequate, ...” (Chomsky 1976: 69). Comparing (i) and (ii) is apt to elicit at least three different responses:

- a) There is a contradiction between (i) and (ii): the “instrumental analysis” cannot be entirely inadequate, because the bulk of *Syntactic Structures*, the book which started the ‘Generativist Revolution’, was by Chomsky’s own admission based on “studying language as an instrument”.
- b) The contradiction is not between (i) and (ii), but within (i): because an instrument is a form-*cum*-function entity, it is self-contradictory (or non-sensical) to study the form with no reference to the function.
- c) There is no contradiction. After all, it is possible (though not very reasonable) to study the structure of e.g. a refrigerator without paying any attention to what it is for.

So much is clear, in any case, that Chomsky rejects the language-as-instrument view. It is just as clear that he endorses the language-as-organ view (although it is difficult to see why): “I see no reason why cognitive **structures** should not be investigated rather in the way that physical **organs** are studied” (1976: 18; emphasis added). What he has in mind, more particularly, is “the specific cognitive structure that we are calling ‘grammar’ ...” (p. 28). How should, then, physical organs (including grammar/language) be investigated? In such a way that function is first divorced from structure and then ignored: “To account for or somehow explain the structure of U[niversal] G[rammar], or of particular grammars, on the basis of **functional** considerations, is a pretty hopeless prospect, ...” (p. 58; emphasis added).

Above, Searle (1972) was criticized for endorsing the **wrong** (= organ) metaphor. But it must be added that he does so for the **right** reason, namely to emphasize the intimate connection between structure and function, as shown by the sequel of the passage quoted above: “In both cases [= language and heart] it is possible to study the structure independently of function, but pointless and perverse to do so, since structure and function so obviously interact.” (This is also my reason for choosing the instrument metaphor, which happens to be the **right** one.) Now it also becomes clear that, as compared with Searle, Chomsky endorses the **wrong** (= organ) metaphor for the **wrong** reason, namely in order to dismiss function altogether.

The foregoing can be summarized by setting up a taxonomy with two binary variables: first, ‘metaphor’ = right vs. wrong; second, ‘reason’ (for choosing one metaphor over the other) = right vs. wrong:

		Metaphor	
		<u>right</u>	<u>wrong</u>
Reason	<u>right</u>	Itkonen	Searle, Dennett
	<u>wrong</u>	Aristotle	Chomsky

Figure 1. The use of right vs. wrong metaphors for right vs. wrong reasons

At first, it may appear self-serving that in this taxonomy Itkonen is the only one who makes the right choice for the right reason. But this is easily explained. First, there are certainly other like-minded people as well. Second, the so-called Moore’s paradox consists in pointing out that it is inconsistent to make statements such as *Paris is the capital of France, but I don’t believe it*. The same goes for the statement *Language is instrument-like, but we don’t believe it*. We mean what we say, and Figure 1 is one way to show what we mean.

What can be learned from this discussion? Certainly metaphors cannot be dispensed with; Whitney (1979/1875: 90) was right to claim that “there is no grander phenomenon than this in all language-history”. But in problematic situations, the choice of metaphors may be just a matter of personal taste. If judiciously employed, metaphors can guide us in the right direction: “biology is a much more realistic metaphor for linguistics than is physics” (Givón 1984: 24). “The link between biological and linguistic changes is **metaphorical**” (Itkonen 1984: 209; original emphasis). But still, metaphors are no substitute for the real thing.

6 The common core of ‘instrument ~ organ’: non-temporal structure vs. temporal function/causation

The difference between instruments and organs (as well as between the corresponding metaphors) has been emphasized in what precedes. Therefore, it is good to mention the obvious: what is common to both, is the structure vs. function contrast (with the understanding that ‘function’ stands here for the superordinate notion which subsumes F-1 and F-2). Giddens (1976) has formulated this contrast as follows: “A structure can be described ‘out of time’ but its ‘functioning’ cannot. ... [S]tatements couched in terms of **functional** relations can always in principle be transcribed into statements of **causal** relations without residue ...” (p. 120; emphasis added, original emphasis deleted).

This claim was originally meant to apply only to the physiological domain (i.e. to our standard example of blood-circulation), but we generalize it to the domain of instrumental/rational action as well. We can do so, because we simultaneously generalize the notion of causation so as to subsume both nomic causation (as in physiology) and non-nomic causation (as in rational behavior); cf. Section 8.

It is not claimed here that structures are (let alone must be) non-temporal, but only that they can be described as such. This already produces a sufficient contrast because causation, being

a spatio-temporal relation, **cannot** be described in the same way. It is the primary (but not the sole) purpose of this article to show an important exception to this general contrast: The schema of Rational Explanation (= RE), which will be discussed below, shows that, as far as rational action is concerned, one and the same description captures both (non-temporal) structure and (temporal) causation, as explained in Section 12. For this to be possible, however, the ontology of beliefs and goals must first be elucidated, which will be done in Section 7.

7 The dual nature of beliefs and goals

The content of RE can preliminarily summarized as follows: “To explain an action as an action is to show that it is rational. This shows that on the basis of the **goals** and **beliefs** of the person concerned the action was the means he believed to be the most likely to achieve his goal” (Newton-Smith 1981: 241; emphasis added). – This formulation sounds like plain common sense, but a close analysis of ‘belief’ and ‘goal’ belies its deceptive simplicity: “Every belief must have both a history and a logic; for they are concerned each with a different element of the belief. ‘Believe’ is a psychological verb and the history of a belief is therefore a psychological story; what is believed, a **proposition**, is a logical entity, having only logical properties and relations, which are non-temporal” (Edgley 1978/1965: 24; emphasis added).

In this quotation, one of the fundamental truths of the philosophy of language (and of mind) has been expressed with exceptional clarity. For additional clarification, let us also add the following: “Primarily, truth and falsity belongs [*sic*] to the **content** of beliefs, judgements, and statements, i.e. to **that which** is believed, judged, or stated ... [as opposed to] the phenomena of belief, judgement, and statement which are tied to persons or subjects ... It is for speaking about those ‘that which’ -things that philosophers may find it useful to employ the term ‘proposition’” (von Wright 1984:14–15; original emphasis).

These quotations make it clear that, in the Popperian terminology, beliefs are ‘inhabitants’ both of the (psychological) World-2 and of the (social-normative) World-3. It is only in the latter capacity that beliefs can be involved in entailments (= necessarily true implications). If, for instance, Mary believes (in W-2) that John has bought a football, her belief entails (in W-3) that John has bought a round object, irrespective of whether or not Mary is aware of this entailment. And what is true of beliefs is true of goals as well. If John wants to buy a football, then it is necessarily the case that he also wants to buy a round object, irrespective of whether or not he is aware of this entailment.

Each and every philosophical school must somehow come to terms with the duality at issue. Husserl-type **Phenomenology** strives to analyze ‘intentional acts’ in such a way that once their subjective (W-2) elements have been gradually removed, what remains is their objective (W-3) ‘essence’. As a representative of **Philosophy of History**, Collingwood (1946) notes that, “in a sense, these [past] thoughts are no doubt themselves events happening in time; but ... there is another sense ... in which they are not in time at all” (p. 217). Different versions of **Psychologism** and **Physicalism**, represented e.g. by Quine and Dennett, strive (rather

unconvincingly) to reduce intentional acts either to (psychological) W-2 or to (physical) W-1 (cf. Section 10).

8 An alternative conceptualization: behavioral vs. mental vs. neur(ologic)al

In what precedes, the analysis of human action was seen to require the Popperian three-level ontology of physical, psychological (or mental), and social, with the emphasis on the second and third levels. For the same purpose, von Wright (1998) postulates a slightly different three-level ontology of **behavioral**, **mental**, and **neur(ologic)al**. These levels are assessed for their mutual primacy from three distinct viewpoints, namely epistemic, causal, and semantic; and this is, in sum, the conclusion reached by von Wright (p. 16): (i) mental is **epistemically** primary vis-à-vis neural, (ii) neural is **causally** primary vis-à-vis behavioral, (iii) behavioral is **semantically** primary vis-à-vis mental.

Re (i): The neural correlates of (sensations of) color or warmth, for instance, must of necessity be sought **after** the corresponding (conscious) sensations are already there: mental literally precedes neural. *Re* (ii): Muscles are moved by neural activity: this is the traditional notion of 'efficient' causation. *Re* (iii): "An 'inner' process stands in need of outward criteria" (Wittgenstein 1958: §580).

Notice that, in the present context, both 'behavioral' and 'semantic' are intrinsically social notions. Hence, the two frameworks of Section 7 and Section 8 are equally able to account for the 'mental-cum-social' duality. Still, von Wright's notion of causality is narrower than the one endorsed here.

9 Rational explanation (= RE) defined

The notion of RE may be summarized by means of the following schema:

$$RE = \{[G:X \ \& \ B:(A \rightarrow X)] \vdash G:A\} \Rightarrow A; \text{ and if all goes well, } A \rightarrow X$$

The prefixes G and B stand for the propositional attitudes of wanting (or desiring) and believing. X and A stand for states of affairs and actions respectively. The simple arrow and the double arrow stand for general causation and mental causation, respectively, while the sign \vdash stands for entailment (= 'it is necessarily the case that if p, then q'). RE says that if someone wants to achieve the goal X and believes that the action A (which s/he is capable of performing) is the adequate means to bring X about, then s/he must want to do A; thus, the attitude of wanting is transferred from X to A (= 'who wants the end, wants the means'); and then, this goal and this belief will cause him/her to do X (unless s/he is somehow prevented from doing so); and if all goes well, A does actually bring X about: 's/he did A in order that X'. RE may be simplified as follows: $G \ \& \ B \rightarrow A$ (= 'Goal-cum-Belief Causes Action').

The term 'rational explanation' was coined by Dray (1957), and it has been adopted here for reasons explained in Itkonen (1983: 3.7 [= pp. 92–107]). According to von Wright (1971):

“Dray succeeds admirably in breaking the fetters of positivism in contemporary ‘analytic’ philosophy of history” (p. 25). Still, “Dray’s choice of term may be somewhat unfortunate” (p. 180), because it suggests “an element of valuation” (p. 26) in this kind of explanation. We disagree. ‘Rational’ is a normative notion, and the idea of norm is inseparable from (some sort of) ‘valuation’. Interestingly, von Wright changed his mind in the sequel. In his 1998 article, he simply characterizes (p. 8) action-explanations as **rational** explanations (with emphasis).

10 RE justified

At first, it seems natural to interpret RE in such a way that whatever is within the curly brackets stands for psychological or mental entities (or ‘representations’). But in Section 7 it became evident that this cannot be quite right. G and B must also be of social-normative nature (since they are connected by conceptual necessity), and the same must be true of the entire inference (or argument), with A as the conclusion: “arguments, of course, have generality” (Dray 1980: 23). It is not too difficult to imagine the sense in which the same G or B can be said to obtain both in W-2 and W-3. Unfortunately, this is not true of entailment, designated by ‘ \vdash ’. It is the central tenet of **anti**-psychologism that there can be no genuine (= logical) necessity between mental entities (cf. Katz & Postal 1991, Itkonen 2016). To this extent, then, RE must be admitted to be a ‘hybrid’ formalization: the two (W-2 vs. W-3) counterparts which the entailment sign stands for are quite different.

G & B is called the **reason** for (doing) A. Common sense recommends the causal interpretation of G & B: The agent did A because of G & B, and (typically although not necessarily) s/he would not have done A, if G & B had not been there. There is a well-known objection against this type of ‘mental causation’ (designated by a double arrow in the RE schema), which denies its scientific status: “Anything that can move a physical thing [like a human body] must itself be a physical thing [unlike G & B]” (Dennett 1991: 35).

In the present context, it is enough to mention two replies to this general objection. Dennett pleads for all-out **physicalism**, but he is unable to do so in a consistent way. First, he admits that there is a semantic level which is “not describable in terms appropriate to the syntactical or textual (let alone **physical**) description ...” (p. 80; emphasis added). Hence, all-out physicalism must be false. Second, he describes the semantic level, i.e. the level of meanings, by postulating the existence of “a rational agent who harbors beliefs [= B] and desires [= G] and other mental states ...” (p. 76). Hence, the **non**-physical ontology of G & B is taken for granted; and with ontological reality comes causal efficacy. (Proponents of Platonist entities might disagree.)

But more importantly, there is no alternative to RE. Rather, it is practiced all the time, as a matter of fact (cf. Section 11). This means that any objections against RE are just ‘philosophical’ (in the pejorative sense of this word).

Once we accept the notion of mental causation, we must add that it differs from standard physical causation in being **non**-nomic (= non-lawlike). I agree with Giddens (1976): “I shall dogmatically assert the need for an account of **agent causality**..., according to which causality

does not presuppose 'laws' of invariant connection (if anything, the reverse is the case), ...” (p. 35; original emphasis). In terms of the taxonomy given in Itkonen (1983: Ch. 2), “conscious actions qualify as teleological, non-nomic, and representational” (p. 54), where these terms designate different types of causation, and *representational*, more particularly, stands for that type of causation which involves mental representations like G and B as well as A within the curly brackets.

How do we gain access to those G's and B's which are involved in our tentative RE's? By means of empathy. What does it mean? This was my original answer: “[S]uch explanations are contrived on the basis of a certain type of **empathy**, or of imagining what **we** would do if the unconscious goals that we hypothetically assume to exist were our conscious goals” (Itkonen 1983: 217).

The use of RE raises many other questions as well, some of which have been answered in Itkonen (1983: Ch. 3), (2013), (2019b), and Itkonen and Pajunen (2010: 161–168). In the present context I mention only one more problem. It goes without saying that RE applies to **conscious** (rational) actions. Modern cognitive science investigates the **unconscious** mind on the analogy of the conscious mind (cf. Itkonen 2005: 132–133), following the advice given by Herman Paul and Sigmund Freud more than 100 years ago (cf. Itkonen 2013: 57). As a consequence, the notion of unconscious rationality has been generally accepted. But is it possible to reconcile the unconscious character of goals and beliefs with the fact that (as argued in Section 7) they are not only W-2 but also W-3 entities?

W-3 entities are defined as being constituted by (three-level) common knowledge, which is generally assumed to be of at least potentially conscious character. Can there be permanently unconscious W-3? If we want to retain our current definitions of G and B, an affirmative answer to this question seems to be presupposed by the use of RE e.g. in typological linguistics (cf. Section 10). It could be speculated that the very existence of goal-directed social behavior (qua the object of RE) might constitute the 'substratum' for this kind of unconscious (or implicit) W-3.

11 RE exemplified

Haspelmath (1995) notes that 'implicit-subject converbs' tend to coincide with 'same-subject converbs' while 'explicit-subject converbs' tend to coincide with 'different-subject converbs'. In Itkonen (2013: 52), I pointed out that this formulation is less transparent than it should be, because one and the same term, i.e. *subject*, designates both a semantic entity and a syntactic one. To make the terminology more transparent, this meaning vs. form contrast will be expressed here by *Actor* (= meaning) vs. *Subject* (= form). Another exemplification of the same contrast will be expressed by *Construction* (= meaning) vs. *Converb* (= form).

Let us reformulate the problem accordingly: Why is it that same-actor constructions and different-actor constructions tend to be expressed, respectively, by implicit-subject converbs and explicit-subject converbs? This is the answer supplied by RE:

(I) Same Actor

'John listened to the conversation' & 'John felt embarrassed'

(A) Implicit converb

Listening to the conversation,

John felt embarrassed. John felt embarrassed.

(B) Explicit converb

With John listening to the conversation,

John felt embarrassed.

(II) Different Actor

'Mary listened to the conversation' & 'John felt embarrassed'

(C) Implicit Converb

Listening to the conversation,

John felt embarrassed.

(D) Explicit Converb

With Mary listening to the conversation,

John felt embarrassed.

Problem: How should the meanings (I) and (II) be expressed? The forms (A)–(D) are the possible solutions. In other words, there are two goals: to express (I) (= Goal-1) and to express (II) (= Goal-2). (A)–(B) are the proposed means to achieve Goal-1, while (C)–(D) are the proposed means to achieve Goal-2. **Result:** First, both (A) and (B) are rational solutions because they achieve the goal (i.e. the requisite information can be recovered from both), but (B) is less rational (= because less economical) than (A). Second, (D) is rational because it achieves the goal (i.e. the requisite information can be recovered from it), whereas (C) is irrational because it fails to achieve the goal (i.e. the requisite information **cannot** be recovered from it). Hence, languages tend to adopt (A) rather than (B), whereas all languages adopt (D) and reject (C). This result (rationally) explains the cross-linguistic distribution of implicit vs. explicit converbs.

“People use language to achieve purposes and goals” (Heine 1997: 4). Correct! But what does it **mean**? This has seldom been made fully explicit. Fortunately, it has been explained in some detail here in Sections 8–10. Additional examples of RE in the domain of typological and/or diachronic linguistics have been given in Itkonen (1983: 215–219), (2004), (2013: 46–53).

12 RE: structural = causal

How can a description of non-temporal structure be **identical** with a description of temporal causation? All the ingredients of the answer to this question have already been given in what precedes. They only need to be presented in a transparent order:

- (i) The W-3 vs. W-2 duality, expounded in Section 7, is exemplified by (non-temporal) structure vs. (temporal) causation.
- (ii) The same duality is exemplified, in particular, both by G and by B.
- (iii) RE represents both the structure of A and the causation of A.
- (iv) G & B is a reason (= W-3 & W-2 entity), i.e. a reason for (doing) A.

- (v) “Reasons are causes” (Davidson, Kenny).
- (vi) “Intentional action is, on causal theory, defined by its causes” (Davidson).
- (vii) Rational action A is defined by its G & B.
- (viii) Rational action A is explained by its G & B.
- (ix) “Rational action is its own explanation” (Hollis).
- (x) “When the historian knows what happened, he already knows why it happened” (Collingwood).

In sum, what at first looks surprising, is in fact a conceptual necessity: In this context, structure is identical with causation because it happens to be the structure of a cause.

13 Concerning the scope of RE

Human behavior is either non-nomic or nomic, and if nomic, then either deterministic or statistical (i.e. subsumable either under deterministic/universal laws or under statistical laws). Non-nomic actions are, first of all, those which are commonly characterized as having been prompted by **free will**. They are the prime object of RE. Why did we just write this last sentence? We can explain this to anybody’s satisfaction, but it is simply ridiculous to think that, in order to do so, our (rational) explanation would have to be based on some sort of ‘laws’. Hence, pragmatics is a domain of RE. Somewhat less obviously, the same is true of diachronic linguistics as well, and for the same reason (cf. Itkonen 1984, 2011).

It is generally agreed that it has not been possible to discover any deterministic laws (or regularities) of human behavior. But let us assume, for the sake of argument, that such laws have been discovered. What follows? Has RE become irrelevant? No! Weber (1973/1922) explains why: “Assuming that it would somehow be possible to give the strictest empirical-statistical proof that **all** people have reacted to a certain situation in the same way, this would not help the ‘explanation’ at all; that is, such a proof would not in any way put us into a position to understand why they have reacted in this way” (p. 70; emphasis added; our translation). In other words, as long as people’s thoughts remain opaque to us, their behavior remains **unexplained**; and it is (only) by means of RE that their thoughts can (tentatively) be made transparent.

Human behavior constitutes a continuum from free (or spontaneous) to absolutely coerced. Because, as we just saw, RE is needed at these two extremes, the same must be true of the ‘gray area’ (= statistical behavior) that lies in between. In fact, the need for RE, although equally real, is **less** obvious in the deterministic domain than in the statistical domain. Let us consider a statistical law like $p(B/A) = 0.7$ (‘the probability from A to B is 0.7’), where B is a certain kind of behavior; and let us tentatively assume a causal interpretation in the sense of ‘A tends to cause B’. More precisely, let us assume the following distribution of data:

	A	*A	
B	350	200	550
*B	150	300	450
	500	500	1000

Figure 2. Typical statistical distribution with two dichotomous variables

'Not-A' and 'not-B' will be designated by *A and *B, and, for simplicity, the intersection of A and B (= 'those who are both A and B') will be designated by AB (= 350), and similarly for *AB (= 200), and so on. The crucial number is here $AB/A = 350/500 = 0.7$ (or '70% of those who are A are also B').

This kind of situation is extremely common in sociology in general and in sociolinguistics in particular. Let us find out what a law like $p(B/A) = 0.7$ (as compared with RE) does or does not explain. Let us consider the following three cases.

- (i) ***AB:** If we assume that 'A causes, or tends to cause, B', then the 200 instances of *AB are **unexplained**: they exemplify 'spontaneous occurrence' of the effect (because the cause A is absent).
- (ii) **A*B:** Similarly, the 150 instances of A*B are **unexplained**: they exemplify 'spontaneous non-occurrence' of the effect (because the effect B is absent).
- (iii) **AB:** a) At first, we are inclined to think that the law explains why the 350 instances of AB occurred. But this cannot be right. Although the effect B does occur 350 times in this group, the statistical law "admits the possibility that B might have failed to occur. It therefore leaves room for an additional quest for explanation: why did B, on this occasion, actually occur and why did it not fail to occur? It would be the task of a deductive-nomological [= deterministic] explanation to answer this question" (von Wright 1971: 13). And because there is *ex hypothesi* no such explanation, the occurrences of the effect B remain, in reality, **unexplained**: "We have not explained why B occurred [on each particular occasion] but why B was to be expected [to occur with probability 0.7]" (*ibidem*). This is why von Wright is justified to claim that "the two models [i.e. deterministic vs. statistical] are much more different than is often thought" (p.14).
b) At first, we are inclined to think that these 350 instances of AB are such that B was caused by A. But, again, this cannot be right. Let us reconsider the *AB group. What was above called 'spontaneous occurrence' of B must in reality be due to some unknown cause different from A; let us call it E. If E is operative in *AB, then – assuming the sample to be homogeneous – E must also be operative in AB. Therefore, it is wrong simply to attribute the incidence of B in AB to A. Rather, AB must be reanalyzed as consisting of two subgroups: those who are B because they are A and those who are B because they are E.

All statistical explanations are bound, metaphorically speaking, to contain 'gaps' (which are by definition absent from deterministic explanations). RE, and nothing else, is there to fill these gaps (only in the human sciences, to be sure). Michael Scriven is quoted by von Wright (1971: 176) as saying that "statistical explanations abandon the hold on the individual case". RE, and nothing else, is there to re-establish this hold. Whether this actually succeeds or not, must be decided in each particular case separately.

14 The fusion of 'instrument' and 'game': meaning as (correct) use

As argued in Itkonen (1983) and elsewhere, there are **two** principal types of normativity, namely correctness and rationality. Typically, sentences are correct or incorrect whereas (linguistic) actions are rational or irrational. These two notions are, in principle, independent of each other: it is possible to act rationally by uttering incorrect sentences, and to act irrationally by uttering correct sentences. Traditional (sentence) grammars concentrate on (in)correctness and need not mention (ir)rationality at all. (In)correctness concerns both the form and the meaning of words and sentences. In antiquity, for instance, word-level incorrectness was called 'barbarism' whereas (one type of) sentence-level incorrectness was called 'solecism' (cf. Itkonen 1991: 203–206).

In what precedes, **instrument** has been the metaphor for (linguistic) rationality. What should be the metaphor for (linguistic) correctness? The obvious answer is **game**: it is not for nothing that several thinkers, including de Saussure and Wittgenstein, have endorsed the analogy between rules of language and rules of chess. "[L]a langue est un système qui ne connaît que son propre ordre. Une comparaison avec le jeu d'échecs le fera mieux sentir" (Saussure 1962/1916: 43; also pp. 126–127). "Doesn't the analogy between language and games throw light here?" (Wittgenstein 1958/1953: §83). "To obey a rule, to make a report, to give an order, to play a game of chess, are customs (uses, institutions)" (§199).

But now comes the decisive point: For Wittgenstein, language is just as much an instrument as it is a game: "Language is an instrument" (§569). "Look at the sentence as an instrument, and at its sense as its employment" (§421). "We are not analyzing a phenomenon (e.g. a thought) but a **concept** (e.g. that of thinking), and therefore the **use** of a word" (§383; emphasis added). These quotations show that it is perfectly correct to characterize Wittgenstein as representing an 'instrumental view' of language. But it is just as clear that the term 'instrument' does not have here the same full-blown sense in which we say, e.g., that people use an axe to achieve the goal of splitting wood (cf. Section 2). Insofar as words qualify as instruments, they do so only in the sense in which, to paraphrase the quotation from §383, "we use a word like *to think* to express the corresponding concept or meaning".

In sum, 'instrument' is here a ('bleached') metaphor for any meaningful form. Rule-following is the domain of correctness, not of rationality: "When I obey a rule, I do not choose. I obey the rule **blindly**" (§219; original emphasis). By contrast, rational (= 'instrumental') actions are **not** performed blindly.

In this article, three metaphors have been discussed, and they constitute quite naturally the following continuum: 'organ > instrument > game'. It is easy to conflate either 'organ' and 'instrument' or 'instrument' and 'game', but **not** 'organ' and 'game'. Hence, there **is** some sort of logic among metaphors. Still, as became evident in Section 5, it is always a good idea to maintain a healthy skepticism vis-à-vis the explanatory power of metaphors.

The Wittgensteinian meaning-conception is generally summarized as the slogan 'Meaning Is Use'. But this cannot be quite right. As the constant reference to rules makes clear, what is really at issue is 'Meaning Is **Correct** Use'. The criteria of correctness, in turn, must be of intersubjective or public nature. There can be no 'private' language: "To think one is obeying a rule is not to obey a rule. Hence it is not possible to obey a rule 'privately': otherwise thinking one was obeying a rule would be the same thing as obeying it" (§202; for discussion, cf. Itkonen 1978: 109–113; 2008: 280–283).

Wittgenstein should be credited with demonstrating what meanings are **not**, i.e. they are neither subjective experiences nor mental occurrences (e.g. 'images') of any kind. "Accepting the equation 'meaning = [correct] use' has both a clarifying and liberating effect. An enormous amount of time and energy has been wasted on trying to solve the problem of 'how meaning exists'. But no one is – or need be – worried about how the use of a hammer or of a computer 'exists'" (Itkonen 2008: 286).

The 'functionalist' school of linguistics simply identifies 'meaning' with 'function'. Hence, this is the **third** interpretation of 'function' (= or F-3).

15 Chomsky's anti-functionalist position revisited

We saw in Section 5 that Chomsky prefers to ignore any "functional considerations". This use of 'function' is so general as to subsume all of F-1, F-2, and F-3. In what follows, F-3 dominates. This is in agreement with Chomsky's original program: "Grammar is best formulated as a self-contained study independent of semantics" (1957: 106). Since the mid-1970's, the notion of **structure-dependence** (= SD) provides the principal justification for the primacy of syntax, now formulated as the "innateness hypothesis" (cf. Chomsky 1976: 30–33).

SD is illustrated by the process of forming questions in English. While (1) becomes (2), (3) becomes (4), and not (5):

- (1) The man is tall
- (2) Is the man tall?
- (3) The man who is tall is in the room
- (4) Is the man who is tall in the room?
- (5) *Is the man who tall is in the room?

A sentence like (3) is not questioned in a 'structure-independent' way, namely by preposing the first *is* in the sentence, as suggested by (2). Rather, the correct generalization is to question both (1) and (3) in a 'structure-dependent' way, namely by preposing the first *is* which **follows**

the (subject) noun phrase. In Chomsky's opinion, if an unprejudiced scientist discovers that this is what is going on, and if s/he "is reasonable, this discovery will surprise him greatly" (p. 31). Why? Because "[t]here seems to be no explanation in terms of 'communicative efficiency' or similar considerations" (p. 32).

Nonsense! There is precisely such an explanation, and self-evidently so, as Hilary Putnam has pointed out in the 'Discussion Section' of Piattelli-Palmarini (1980): "The child is learning, and wants to learn, semantic rules, and these **cannot** be stated without the use of structure-dependent notions. There are not even plausible candidates for structure-independent semantic rules. So **of course** (given that his intelligence is high enough to learn language), **of course** the child 'internalizes' structure-dependent rules" (p. 294; original emphasis). In other words, what language learners and users deal with is always meaningful structure, and not 'pure' or meaningless structure, as Chomsky would have it. He emphasizes that noun phrases, as they occur in (1)–(4), are not "physically marked" (1976: 32). Of course not. What keeps them together is not physics but semantics.

Let us add that Itkonen (2005: 89–94, 202–208) gives an analogy-based computer program (devised by Jussi Haukioja) which handles instances of SD as well as all those examples which, according to Chomsky's earlier statements, **cannot** be handled by analogy. The groundwork for this study was prepared by demonstrating the impossibility of 'learning forms without meanings' (Itkonen 1996: 483–486; and more recently, 2019a: 462–463).

One more comment. Chomsky justifies SD by how he describes (1)–(5), and this description is based on the unquestioned assumption that we are dealing with a process where the declarative sentences (1) and (3) are the input while the interrogative sentences (2) and (4) are the (correct) output. Why not the other way around? Because 'declarative' and 'interrogative' are (grammatical) meanings, and the former meaning is intuitively felt to be more basic than the latter one. Hence, syntax is not autonomous vis-à-vis semantics, and Chomsky's anti-functionalism turns out to be inconsistent, and not just in the way suggested by Putnam. Other arguments to the same effect are given in Itkonen (2019a: 462–463).

16 Afterthought

Is there any fallacy worse than 'structure with **no function**'? Yes! What is it? It is '**no structure**' (i.e. 'no structure prior to acts of communication'). Such an oddity is indeed introduced in the more extreme claims emanating from Emergent Grammar & Interactional Linguistics: "[We endorse the] view of structure as a product rather than a prerequisite of communication" (Bybee & Hopper 2001: 20). "Grammar does not exist ... before being put to use ..." (Laury & Ono 2019: 242). Why is this wrong? For the following reason: "If the technique of the game of chess did not exist, I could not intend to play a game of chess. In so far as I do intend the construction of a sentence in advance, that is made possible by the fact that I can speak the language in question" (Wittgenstein 1953/1958: §337). But now we encounter the claim that, *contra* Wittgenstein, correct (= rule-governed) chess moves or

utterances emerge from some “chaotic unformed state” (to use Aristotelean terminology). How does this happen? And why? There is no answer. This is nothing short of ludicrous.

References

- Alain, Chartier 1956/1908: *Propos d'un Normand 1906–1914*. Paris: Gallimard.
- Aristotle (1941): *The basic works of Aristotle*. Edited and with an introduction by Richard McKeon. New York: Random House.
- Bybee, Joan & Hopper, Paul 2001: Introduction. In Joan Bybee & Paul Hopper (eds) *Frequency and the emergence of linguistic structure*, 1–24. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Chomsky, Noam 1957. *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam 1976: *Reflections on language*. Glasgow: Fontana/Collins.
- Collingwood, R.G. 1946: *The idea of history*. Oxford: Clarendon Press.
- Darwin, Charles 1998/1859: *The origin of species*. Chatham, Kent: Wordsworth.
- Dennett, Daniel 1991: *Consciousness explained*. Penguin Books.
- Dennett, Daniel 2014: *Intuition pumps and other tools for thinking*. Penguin Books.
- Dray, William 1957: *Laws and explanation in history*. Oxford: Oxford University Press.
- Dray, William 1980: R.G. Collingwood and the understanding of actions in history. In William Dray *Perspectives in history*, 9–24. London: Routledge.
- Edgley, Roy 1978/1965: Practical reason. In Joseph Raz (ed.) *Practical reasoning*, 18–32. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony 1976: *New rules of sociological method*. London: Hutchinson.
- Givón, Thomas 1984: *Syntax: A functional-typological introduction, vol. I*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Haspelmath, Martin 1995: The converb as a cross-linguistically valid category. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.) *Converbs in cross-linguistic perspective*, 1–56. Berlin: Mouton.
- Heine, Bernd 1997: *Foundations of cognitive syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Hempel, Carl G. 1965: *Aspects of scientific explanations and other essays in the philosophy of science*. New York: Free Press.
- Itkonen, Esa 1978: *Grammatical theory and metascience*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Itkonen, Esa 1983: *Causality in linguistic theory*. London: Croom Helm.
- Itkonen, Esa 1984: On the 'rationalist' conception of linguistic change. *Diachronica* 1, 203–216.
- Itkonen, Esa 1991: *Universal history of linguistics: India, China, Arabia, Europe*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Itkonen, Esa 1996: Concerning the generative paradigm. *Journal of Pragmatics* 25, 471–501.
- Itkonen, Esa 2004: Typological explanation and iconicity. *Logos and Language* V, 21–33.

- Itkonen, Esa 2005: *Analogy as structure and process: Approaches in linguistics, cognitive psychology, and philosophy of science*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Itkonen, Esa 2008: The central role of normativity in language and linguistics. In Jordan Zlatev & Timothy Racine & Chris Sinha & Esa Itkonen (eds.) *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity*, 279–305. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Itkonen, Esa 2011: On Coseriu's legacy. *Energeia III*, 1–29. [Reprinted in *Papers on typological linguistics*, 191–227. University of Turku: Publications in General Linguistics 15]
- Itkonen, Esa 2013: Functional explanation and its uses. In Shannon T. Bischoff & Carmen Jany (eds.) *Functional approaches to language*, 31–69. Berlin: DeGruyter.
- Itkonen, Esa 2013–2014: On explanation in linguistics. *Energeia V*, 10–40.
- Itkonen, Esa 2016: An assessment of (mentalist) cognitive semantics. *Public Journal of Semiotics* 7 (1), 1–42.
- Itkonen, Esa 2019a: Hermeneutics and generative linguistics. In András Kertész & Edith Moravcsik & Csilla Rákosi (eds.) *Current approaches to syntax: A comparative handbook*, 441–467. Berlin: DeGruyter.
- Itkonen, Esa 2019b: Concerning the scope of normativity. In Aleksi Mäkilähde & Ville Leppänen & Esa Itkonen (eds.) *Normativity in language and linguistics*, 29–66. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Itkonen, Esa & Pajunen, Anneli 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katz, Jerrold & Postal, Paul 1991: Realism vs. conceptualism in linguistics. *Linguistics and Philosophy* 14, 515–554.
- Kertész, András, Moravcsik, Edith & Rákosi, Csilla 2019: *Current approaches to syntax: A comparative handbook*. Berlin: DeGruyter.
- Laury, Ritva & Ono, Tsuyoshi 2019: Usage-based grammar. In András Kertész & Edith Moravcsik & Csilla Rákosi (eds.) *Current approaches to syntax: A comparative handbook*, 241–262. Berlin: DeGruyter.
- Mäkilähde, Aleksi, Leppänen, Ville & Itkonen, Esa 2019: *Normativity in language and linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Nagel, Ernest 1961: *The structure of science: Problems in the logic of scientific explanation*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Newton-Smith, W.H. 1981: *The rationality of science*. London: Routledge.
- Pajunen, Anneli & Itkonen, Esa 2019: Intuition and beyond: A hierarchy of descriptive methods. In Aleksi Mäkilähde & Ville Leppänen & Esa Itkonen (eds.) *Normativity in language and linguistics*, 213–234. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Plato (1963): *The collected dialogues*. Edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Saussure, Ferdinand de 1962/1916: *Cours de linguistique générale* Paris: Payot.
- Searle, John 1972: Chomsky's revolution in linguistics. *New York Review of Books*, June 29.

- Sutherland, John W. 1973: *A general systems philosophy for the social and behavioral sciences*. New York: George Braziller.
- Varro, Marcus Terentius 1938: *De lingua Latina I-II. Varro on the Latin language*. With an English translation by Roland G. Kent. London: Heinemann.
- Von Wright, Georg Henrik 1971: *Explanation and understanding*. London: Routledge.
- Von Wright, Georg Henrik 1984: *Truth, knowledge & modality: Philosophical papers, vol. III*. Oxford: Basil Blackwell.
- Von Wright, Georg Henrik 1998: Sielu, aivot ja käyttäytyminen [‘Soul, brain, and behavior’, in Finnish]. *Ajatus: The Yearbook of the Philosophical Society of Finland* 55, 3–17.
- Weber, Max 1922/1973: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Whitney, William Dwight 1875/1979: *The life and growth of language*. New York: Dover.
- Wittgenstein, Ludwig 1958/1953: *Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Woodfield, Andrew 1976: *Teleology*. Cambridge: Cambridge University Press.

About the author

Esa Itkonen (born in 1944), now retired, was 1982-2012 professor of General Linguistics at the University of Turku and 1988-2012 docent of Philosophy at the University of Jyväskylä. His research interests are philosophy of linguistics, history of linguistics, and linguistic typology.

Agenttipartisiippi – suomen kielen passiivimaisin passiivi?

Emmi Hynönen & Seppo Kittilä

Abstract: The essence of the Finnish passive has been a popular topic for decades, and the existence of the category has even been questioned. The structures that the Finnish grammars call passives, seem to differ structurally from their counterparts in, for example, the most spoken languages in Europe. In this study, we focus on one of the Finnish passive-like constructions, i.e., the agent participle construction (APC). Our hypothesis is that in some respects this construction can be defined as the most passive-like or prototypical passive of Finnish. We study APC in light of proposed passive prototypes defined for cross-linguistic comparison. We also compare the APC to the so-called Finnish basic passive for determining which of these can be considered more prototypical. The study shows that in some respects the APC better corresponds to the description of the prototypical passive than the basic passive construction, and that both studied constructions can be defined as more prototypical, which depends largely on which feature of passive is taken to be more decisive.

Keywords: prototypicality, linguistic typology, Finnish

1 Johdanto

Suomen kielessä tilanne voidaan ilmaista passiivisena esimerkiksi agenttipartisiippirakenteessa, jonka funktiona on ilmaista jonkin prosessin lopputulos (*Mökki on arkkitehdin suunnittelema; Urpon juoksema maraton oli vauhdikas*). Rakenteen ilmaisema tilanne voi olla päättynyt tai meneillään; tulkinta on kontekstisidonnainen. Toisin kuin käytöltään produktiivisempi yksipersonainen passiivi (*Mökki rakennettiin*), agenttipartisiippirakenne eksplikoi agentin aina.

Agenttipartisiippi ei sisällä yksipersonaisen passiivin päätettä, vaan progressiivisuutta ja resultatiivisuutta ilmaisevissa infiniittisissä rakenteissakin käytetyn *mA*-affiksin, joka esiintyy myös karitiivimuodoissa (*asumaton*) ja substantiivijohtimena (*kertymä*). Rakenteen ilmaisema agentti voi olla myös ei-agenttiivinen ja ei-ihmistarkoitteinen (*Puisto oli myrskyn runtelema*) toisin kuin suomen kielen yksipersonaisen passiivin ilmaiseman toiminnan suorittaja, joka on ensisijaisesti ihmistarkoitteinen (*Puisto runneltiin* 'puiston runtelivat jotkut ihmiset'; ?'puiston runteli myrsky'; poikkeuksista ks. esim. Hynönen 2013: 58–59). Tässä suhteessa agenttipartisiippi muistuttaa enemmän prototyypistä passiivia (luku 3; ks. esim. Shibatani 1985; Kittilä 2000) kuin yksipersonainen passiivi, jonka passiivistatus on jopa kyseenalaistettu (vrt. Shore 1986, 1988; Kelomäki 2019; ks. myös VISK 2005: § 1331). On kuitenkin syytä muistaa, että esimerkiksi valenssin muuntamisen suhteen yksipersonainen passiivi muistuttaa silti prototyypistä passiivia agenttipartisiippia enemmän, koska yksipersonainen passiivi laskee lauseen valenssia, kun taas agenttipartisiippi ei tätä tee (esimerkiksi *talo maalattiin* vs. *talo on Voiton maalaama*)

Toisaalta myös passiivin käsite voidaan ymmärtää eri tavoin. Se voidaan määritellä funktioltaan esimerkiksi ensisijaisesti objektin korottavaksi tai agenttia häivyttäväksi, ja määritelmät voivat perustua niin muodollisiin kuin semanttisiin ja pragmaattisiin seikkoihin (Kelomäki 2019: 110). Esimerkiksi Shibatani (1985: 837) pitää agentin häivyttämistä passiivin ensisijaisena funktiona, kun taas Keenan & Dryer (2007) lähtevät passiivin määritelmässään enemmän liikkeelle patientin korottamisesta. Shibatanin kanssa samoilla linjoilla on myös Siewierska (1984), koska tämä erottaa yhtenä passiivin tyyppinä persoonattoman passiivin, jossa objektin korotus subjektiksi on vain osittainen mutta jota edustavia rakenteita pidetään kuitenkin passiivina. Yhteistä määritelmille on yleisesti se, että agentin häivyttäminen tai sen statuksen alentaminen ja objektin korottaminen sekä verbin merkinnän muuttaminen mainitaan molemmat passiiville ominaisina piirteinä.

Tässä artikkelissa tarkastelemme agenttipartisiippiarakennetta suhteuttaen sitä kategoriana passiivia koskevaan kielitypologiseen kehykseen. Ensisijaisena tavoitteena on selvittää, voiko agenttipartisiippiarakenteen määritellä tässä kehyksessä suomen kielen passiivimaisimmaksi (prototyyppisimmäksi) passiivirakenteeksi. Passiivin kielitypologinen tutkimus on hyvin laajaa, ja sitä koskevia tutkimuksia on erittäin runsaasti, mutta otamme tässä esille niistä vain muutamia, jotka edustavat yleisesti hyväksyttyjä ja hyvin aikaa kestäneitä määritelmiä. Tilanpuutteen takia laajempi tarkastelu ei ole mahdollinen, eikä se todennäköisesti olisi muuttanut analyysiamme, koska useimmissa määritelmässä toistuvat samat piirteet. Pyrimme myös tarkastelumme pohjalta ottamaan kantaa siihen, miten suomen kielen passiiveja, etenkin agenttipartisiippia, tulisi kielioppikuvauksissa käsitellä. Tutkimus toimii myös puheenvuorona keskustelussa siitä, onko suomessa passiivia.

Artikkeli etenee seuraavasti: Agenttipartisiippiarakennetta koskevaa taustatietoa annetaan luvussa 2, joka käsittelee yleisellä tasolla passiivin määrittelemistä suomen kieliopin tutkimuksessa ja tarkemmin itse agenttipartisiipin ominaisuuksia. Luvussa 3 tarkastelun kohteena on erityisesti se, millainen passiivi suomen agenttipartisiippiarakenne on maailman kielten passiivirakenteiden joukossa (vrt. esim. Siewierska 1984, Shibatani 1985). Luvussa 4 vertaamme agenttipartisiipin sisältävää tilapassiivia ja yksipersonaista passiivia keskenään; tarkoituksenamme on selvittää, kumpi rakenteista on passiivimaisempi, eli kumpi vastaa paremmin passiivista annettuja määritelmiä. Tarkastelut kootaan luvussa 5.

2 Suomen kielen agenttipartisiippi ja passiivisuus

Käsittelemme tässä luvussa kielitypologisen tarkastelun taustaksi passiivikategoriaa suomen kielen tutkimuksen näkökulmasta (2.1) ja tarkemmin suomen kielen agenttipartisiippia sekä passiivin merkitystehtävän että rakenteen olemuksen ja erilaisten käyttöjen kannalta (2.2). Tarkastelussa on mukana myös agenttipartisiippiarakenteen vertailua suomen kielen erilaisiin passiiveihin, erityisesti yksipersonaiseen passiiviin.

2.1 Passiivin määrittely fennistisessä viitekehyksessä

Vaikka tässä tutkimuksessa hyödynnetään nimenomaan kielitypologian piirissä käytössä olevia passiivin määritelmiä, on fennistinen näkökulma aihepiiriin hyvin kiinnostava. Tämä johtuu siitä, että suomen kielen kuvauksessa on perinteisesti pidetty kiinni kielen itsensä ominaisuuksista sen sijaan, että määritelmiä olisivat ajan saatossa horjuttaneet etupäässä indoeurooppalaisten kielten tutkimuksen viitekehyksestä peräisin olevat luokittelutavat (ks. myös Kittilä 2000). Kielitypologiaan sidoksissa olevissa määritelmissä puolestaan otetaan laajasti huomioon maailman kielten erilaisuus sen sijaan, että luokittelussa pyritäisiin ahtaaseen esimerkiksi englannin kieleen (tai muihin hyvin tunnettuihin Euroopassa puhuttuihin kieliin) joko suoraan tai implisiittisesti perustuvaan luokitteluun. Toisaalta typologinen viitekehys ei sellaisenaan ole tuotavissa yksittäisen kielen kuvaukseen, sillä sen ensisijaisena näkökulmana on (etupäässä laaja) kielten vertailu.¹

Suomen kieliopissa passiivi on ollut osin kiistanalainen kieliopillinen kategoria määritelmänsä ja jopa olemassaolonsa osalta. Määritelmää on kuitenkin hallinnut morfosyntaktinen näkökulma, minkä vuoksi kategoriasta on oltu jokseenkin yksimielisiä (Kelomäki 2019: 115). Semanttis- ja etenkin pragmaattislähtöisen näkökulman perusteella passiiveja onkin useita sen mukaan, miten agenttiivisuutta ja sen häivyttämistä rajataan tai määritellään. Merkityskriteerien perusteella passiiveja voisivat olla esimerkiksi suomen kielessä eräät yksikön toisen ja monikon ensimmäisen persoonan käyttötavat, joissa verbin ilmaiseman toiminnan suorittajana ei ole kirjaimellisesti *sinä* tai *me*, vaan verbin ilmaiseman toiminnan suorittaja hahmottuu ennemminkin geneeriseksi. Tällöin referenssi on impersonaalinen, vaikka koodaus ei ole (ks. aiheesta esim. Seppänen 2000; Suomalainen 2018; Varjo & Suomalainen 2018 ja Suomalainen & Varjo 2020). Esimerkkejä tällaisesta käytöstä ovat yleistävässä kontekstissa esiintyessään virkkeet *Kun sä kiipeet puuhun, sä saatat pudota* ja *Teemme joskus erinomaisiakin valintoja: sä* ei viittaa vain puhuteltavaan tai monikon ensimmäisen persoonan pääte vain puhujaan ja joihinkin läsnäolijoihin, vaan yleistettäessä viittaus on kehen tahansa mahdolliseen puhuteltavaan.

Ristivetoa on passiivin määritelmästä fennistiikassakin esiintynyt esimerkiksi siksi, että passiivin yleiskielitieteellinen määritelmä on nojannut vankimmin argumenttirakenteen muunnoksiin, kun taas fennistiikassa passiivin keskeiseksi piirteeksi on nostettu verbin ilmaiseman toiminnan suorittajan identiteetin häivyttäminen. Suomen passiivin erilaisuuteen on kiinnittänyt huomiota jo Setälä (1891: § 93), jonka mukaan vain transitiviverbin passiivin partisiipit saattavat olla merkitykseltään passiivisia (esim. *Kirjat ovat luetut; Kirja on luettavana*; ks. myös Kelomäki 2019: 116). Agenttipartisiipin Setälä (1891 § 116; ks. myös § 118) mainitsee määritelmällisesti passiivimaiseksi.

Fennistiikassa passiivin määritelmän voi siis todeta pohjautuvan kielilähtöiseen kuvaustapaan sen sijaan, että kategoriaa soviteltaisiin tiukasti yleiskielitieteelliseen viitekehykseen. Kelomäki (2019: 119) tiivistääkin, että suomen kielen tutkimusperinteessä

¹ Tämä ei kuitenkaan estä kategorioiden kielensisäistä vertailua kielitypologian piirissä hyödynnettävien luokittelujen avulla, kuten esimerkiksi tämä tutkimus osoittaa.

(yksipersonainen) passiivi on käsitetty impersonaaliseksi ja erot prototyypiseen passiiviin on tiedostettu (tästä esim. ISK § 1331; ks. myös Helasvuo & Vilkuna 2008; Uusitupa 2017: 47–49). Yksipersonaiseksi määritelty passiivikin on kuitenkin käytöiltään ja ominaisuuksiltaan monipuolinen, joten sen impersonaalisuuskin on toisinaan suhteellista (tästä ks. esim. Helasvuo 2006).

2.2 Agenttipartisiipin passiivisuus ja muut ominaisuudet

Suomen kieliopissa agenttipartisiippi (GEN + V-*mA* tai V-*mA+PX*) on transitiiviverbivartaloinen infiniittinen verbimuoto, joka on mahdollista muodostaa kaikista transitiiviverbeistä. Rakenne vaatii aina agentin ilmaisemista joko genetiivimääritteenä tai omistusliitteenä (*Ruoho on Voiton tutkima ~ tutkimani* vs. **Ruoho on tutkima*). Se on passiivinen merkitykseltään, koska se korottaa objektin ja alentaa agenttia, muttei muodoltaan, sillä se ei sisällä passiivin tunnusta (vrt. Hakulinen 1979: 585).

Agenttipartisiippi poikkeaa muista partisiipeista siten, että siitä ei voi muodostaa *-UUs-*johdoksia (*tunnettavuus ~ tunnettuus ~ tuntemattomuus*, vrt. **tuntemuus*), mutta sitä käytetään sellaisenaan epäproduktiivisena substantiivijohtimena (esim. *poikkeama*, *selitelmä*). Varsinaisesta infiniittisestä käytöstä poiketen johdoksissa on mahdollista myös se, että vartalolekseminä on intransitiiviverbi². Lisäksi agenttipartisiippi on partisiippikategorian edustajaksi monelta osin epäadjektiivimainen: siihen voi lisätä omistusliitteen, se ei komparoidu ja sen lukukongruenssin motivaatio on toisentyypinen kuin adjektiiveilla (Pajunen 1991: 171). Jonkinasteista leksikaalisuuden ja taivutuksen rajankäyntiä puolestaan edustaa se, että partisiippia käytetään evidentialisuuden ilmaisemiseen erityisesti perusteluissa (*Kaiken näkemäni ja kokemani perusteella en suosittelen uskomushoitoja*). Muitakin rajatapauksia on (ks. näistä esim. VISK 2005: § 246); partisiipit sijoittuvat muutenkin kategoriana verbien ja nominien rajapintaan.

Agenttipartisiipin ja passiivisuuden välistä suhdetta luonnehtii fennistisessä kielioppikuvauksessa kaksijakoisuus. Esimerkiksi VISK (2005: § 521) katsoo, että agenttipartisiippi on aktiivi–passiivi-jaon suhteen neutraalimpi kuin VA- ja NUT-partisiipit. Tämä johtunee osin siitä, että agenttipartisiipilla ei ole erillisiä aktiivi- ja passiivimuotoja. Lisäksi agenttipartisiippirakennekaan ei pakota objektia teemapaikalle, joskin objektin muu lauseasema on tunnusmerkkinen ja muun lauseenjäsenen sijoittaminen teemapaikkaan vaatii kontekstin tukea (*Carpelanin kirjoittama on tuo sinertävä pamfletti*). Toisin kuin yksipersonainen passiivi, agenttipartisiippi on sellaisenaan temporaalisesti ja osin myös aspektuaalisesti avoin. Esimerkeissä *Puisto on myrskyn runtelema* ja *Puisto on naapuruston rakastama* on *olla*-verbin preesenstempuksisuudesta huolimatta se merkitysero, että runneltavana oleminen hahmottuu joko päättyneeksi tapahtumaksi tai meneillään olevaksi tilaksi, kun taas rakastamisen kohteena oleminen pelkästään meneillään olevaksi tilaksi (tästä

² Intransitiiviverbien agenttipartisiippitaivutus on kuitenkin marginaalisesti mahdollista, jos objektin paikan rakenteessa täyttää osma tai intransitiiviverbiä käytetään transitiivisesti (*?Maraton oli Urpon juoksemana nopea*).

esim. VISK 2005 § 525). Toisaalta rakenteen vankka passiivisuuskin on nostettu esiin: Koivisto (2005: 151) toteaa kysymyksenasettelumme kannalta yhdenmukaisesti, että rakenne on lähempänä passiivin universaalia prototyyppiä kuin yksipersonainen passiivi (ks. aiheesta myös esim. Keenan 1985).

Passiiveina agenttipartisiippi ja yksipersonainen passiivi ovat hyvin erilaisia, ja niillä on oma työnjakonsa. Yksipersonaisessa passiivissa (kieliopillinen) objekti korottuu subjektiksi siinä mielessä, että se menettää sijamerkintänsä ja ottaa rakenteessa tyypillisesti subjektin lauseaseman, mutta tyypillisestä subjektista poiketen korotettu subjekti ei laukaise verbikongruenssia (*Oranki ~ Orangit nähtiin*). Poikkeuksena tästä korotuksen suhteen ovat persoonapronominit ja *kuka*-interrogatiivipronomini, joiden akkusatiivimuodot säilyvät myös passiivissa³. Agenttipartisiippi puolestaan korottaa objektin teemapaikalle mutta vaatii agentin ilmaisemista. Olennaista rakenteessa ei ole niinkään (rakenteen) agentin agenttiivisuus vaan yksiselitteisemmin verbin transitiivisuus: rakenteessa agentin paikan voi ottaa esimerkiksi luonnonilmiötä tai tietokoneohjelmaa merkitsevä sana (*Katu on sateen kastelema; Järjestys on satunnaislukugeneraattorin arpoma*). Vastaavasti yksipersonainen passiivikin sallii tekemisen epäagenttiivisuutta, mutta lähinnä ihmistekijäisissä tapauksissa. Esimerkiksi selvästi ei-ihmistekijäisessä lauseessa *Selluloosa syntetisoidaan solukalvolla* passiivin käyttö on tunnusmerkistä tai jopa kyseenalaista⁴. Yksipersonaisessakin passiivissa agentti on periaatteessa mahdollista ilmaista esimerkiksi *toimesta*-rakenteella (*Sisäposti jaettiin sihteerin toimesta*), jonka käyttöä kielenohjailu on kuitenkin pyrkinyt rajaamaan; *toimesta*-rakenteen varsinainen käyttötapa on myös ristiriidassa suoran agenttiivisuuden kanssa (*Linna rakennettiin hallitsijan toimesta* 'toimeksiannosta'; ks. esim. Sadeniemi 1989 [1959]; Ikola 2000: 125; Kielitoimiston ohjepankki 2020).

3 Agenttipartisiippi kielitypologisesta näkökulmasta

Kuten edellä on jo lyhyesti mainittu, agenttipartisiippi ja yksipersonainen passiivi eroavat toisistaan esimerkiksi siinä, minkälaisia rajoituksia ne asettavat tekijän agenttiivisuudelle ja subjektin ilmaisemiselle sekä minkälaisia rakennepiirteitä korotettuun objektiin liittyy. Tässä luvussa käsittelemme agenttipartisiipin passiivisuutta ja sen suhteutumista eräisiin hyväksyttyihin ja yleisesti käytettyihin passiivin kielitypologisiin määrittelyihin. Suomen kielessä passiivia ei tarvita argumenttirakenteen manipulointiin samalla tavalla kuin kielissä, joissa objektia ei voida korottaa teemapaikalle aktiivilauseen sanajärjestystä muuttamalla. Fennistiikassa yksipersonaisen passiivin määritelmän kannalta onkin olennaista verbin ilmaiseman toiminnan suorittajan identiteetin häivyttäminen. Yhteistä passiivin määritelmille on kuitenkin jonkinlainen agentin siirtäminen taka-alalle. Suomen kielen yksipersonaisessa

³ Tässä noudatetaan Ison suomen kieliopin verkkoversion eli VISK:n (2005: § 102) tulkintaa, jonka mukaan *ke-*alkuiset muodot (*ketkä, kenelle, kenet*) ovat osa *kuka*-pronominin taivutusparadigmaa.

⁴ Tällaisia muotoja kuitenkin tapaa syntyperäistenkin kielenpuhujien teksteissä, joiden voi tulkita saaneen suoria tai välillisiä vaikutteita esimerkiksi englannin kielestä, mikä ilmenee esimerkiksi luonnontieteellisten ja teknisten alojen opinnäytteissä. Tästä tarkemmin ks. Hynönen 2013.

passiivissa agenttia ei ilmaista ollenkaan; teemapaikalla on transitiivisissa tapauksissa transitiivilauseen objekti.

Tässä ja seuraavassa luvussa käsittely keskittyy rakenteellisiin ominaisuuksiin, mutta mukana on myös agenttipartisiipin semanttisia piirteitä. Agenttipartisiipin käyttöön liittyviin pragmaattisiin seikkoihin ei keskitytä, joskin nämä mainitaan sikäli kuin ne käytettävässä luokittelussa esiintyvät. Vaikka painopiste on agenttipartisiipin käsittelyssä, myös yksipersonaisen passiivin piirteitä käsitellään vertailun onnistumiseksi. Esittelemme aluksi eräitä yleisesti tunnettuja passiivin määritelmiä, minkä jälkeen suhteutamme agenttipartisiipin niistä yhteen (Shibatani 1985), joka ottaa laajimmin kantaa passiivin ominaisuuksiin.

Passiivi on paljon tutkittu rakenne sekä funktionaalis-typologisessa että formalistisessa (generativistisessa) kielentutkimuksessa, minkä lisäksi siitä on lukuisia kieltenvälisiä ja kielikohtaisia tutkimuksia ja kuvauksia. Annetut määritelmät eroavat toisistaan siinä, kuinka paljon erilaisia piirteitä ne huomioivat ja miten tarkkaan ne erottavat passiivin aktiivista. Yhteistä kaikille määritelmille (ainakin funktionaalisessa viitekehyksessä) on se, että passiiviksi luokitellaan vain rakenne, jota jollain tavalla merkitään verbin merkintää muuttamalla. Tämän lisäksi passiivi laskee alkuperäisen transitiivilauseen valenssia poistamalla alkuperäisen subjektin (agentti) tai alentamalla sen syntaktista statusta sekä korottamalla alkuperäisen objektin syntaktista statusta. Eräissä kielissä alkuperäisestä objektista tulee passiivilauseen subjekti, toisissa taas esimerkiksi vain sen sijamerkintä muuttuu (ks. esim. Siewierskan [1984] persoonallinen vs. persoonaton passiivi).

Eräs kattavimmista (typologis-funktionaalisista) passiivin määritelmistä on peräisin Shibatanilta (1985: 837). Shibatani määrittää prototyypin rakenteen rakenteeksi, jolla on kaikki tietylle rakenteelle tyypilliset ominaisuudet, ja prototyypinen passiivi on siis rakenne, joka vastaa kaikilta osin alla kuvattua rakennetta:

- a. Ensisijainen pragmaattinen funktio: agentin häivyttäminen.
- b. Semanttiset ominaisuudet:
 - (i) Semanttinen valenssi: predikaatti (agentti, patientti).
 - (ii) Subjekti on vaikutuksenalainen⁵.
- c. Syntaktiset ominaisuudet:
 - (i) Syntaktinen merkintä: agentti $\rightarrow \emptyset$ (ei merkitty); patientti \rightarrow subjekti.
 - (ii) Predikaatin (= P) valenssi: aktiivi = P/n; passiivi = P/n-1.
- d. Morfologiset ominaisuudet: aktiivi = P; passiivi = P [+passiivi].

Näin voidaan ajatella, että maksimaalisen prototyypin passiivi häivyttää agentin syntaktisesti mutta jättää sen osaksi verbin semantiikkaa ja agentin olemassaolo implikoituu rakenteesta; toiminta on agenttiivista ja kohdistuu patienttiin. Lisäksi prototyypinen

⁵ Vaikutuksenalaisuus tarkoittaa tässä sitä, mihin osallistujaan lauseen kuvaaman teon katsotaan suorimmin vaikuttavan. Passiivissa, kuten lauseessa *Talo maalattiin*, subjekti on selvästi se osanottaja, johon kuvattu teko vaikuttaa ja/tai jonka tilanmuutoksen välityksellä teon vaikutus havaitaan.

passiivirakenne sisältää kieliopillisen subjektin, jona toimii patientti, Rakenne on (syntaktiselta) valenssiltaan alhaisempi kuin aktiivirakenne. Prototyyppistä passiivia myös merkitään prototyyppisesti jollakin affiksilla tai muulla kieliopillisella keinolla. Verbin merkinnän muuttuminen on yhteistä kaikille passiivin määritelmille.

Shibatanin määritelmä huomioi (odotuksenmukaisesti) aiempaan mainittu verbin muuttuneen merkinnän sekä muutokset subjektin ja objektin merkinnässä ja lauseen valenssissa. Tämän lisäksi määritelmä huomioi eksplisiittisesti sen, että valenssin muutos koskee vain rakennetta; semanttisesti passiivi ei poista agenttia, vaan agentti pysyy osana kuvatu teon semantiikkaa. Tässä suhteessa passiivi eroaa esimerkiksi antikausatiivista, suomen kielessä automatiivisista verbijohdoksista (*Ovi avautui, Maljakko rikkoutui*), jossa agentin poisto on myös semanttinen (ks. myös Kulonen-Korhonen 1985). Shibatanin määritelmä huomioi myös passiivin primaarin pragmaattisen funktion, joka Shibatanin mukaan on agentin fokusoinnin poisto (*de-focusing*). Muut passiivin määritelmät (esimerkiksi Siewierska 1984, 2008; Dixon & Aikhenvald 2000; Zúñiga & Kittilä 2019; vrt. myös Bahr 2020) muistuttavat monin osin Shibatanin määritelmää, ja nekin ottavat esille agentin poiston, patientin korottamisen ja verbin merkinnän. Siewierska (1984) huomioi eksplisiittisesti sen, että passiivi asettuu kontrastiin aktiivin kanssa, mikä tuntuu olevan mukana myös muissa määritelmissä, vaikka tätä ei eksplisiittisesti mainitakaan. Dixon & Aikhenvald (2000) puolestaan ovat ainoat, jotka ottavat suoraan kantaa siihen, millä tavalla verbi on merkitty.

Shibatanin määritelmä sopii hyvin kuvaamaan esimerkiksi englannin tai saksan passiivia, ja jokainen mainittu piirre on merkittävä näiden kielten passiivien kuvauksessa. Toisaalta kun aiempaan kuvattua passiivin prototyyppiä sovelletaan agenttipartisiippiin, on selvää, että eräät piirteistä ovat relevantteja suomen agenttipartisiippiin kuvauksen kannalta, kun taas toiset eivät sovellu yhtä suoraan sen kuvaukseen. Seuraavassa käydään läpi näistä tärkeimpiä.

Semanttisesti agenttipartisiippi vastaa hyvin Shibatanin määritelmää, koska agenttipartisiippirakenteen subjekti viittaa kuvatu teon patienttiin, minkä lisäksi agenttipartisiippiin semanttinen valenssi on sama kuin vastaavaa tekoa kuvaavan transitiivisen aktiivilauseen. Toisin sanoen rakenteet *Tämä kirja on Liisan kirjoittama* ja *Liisa kirjoitti tämän kirjan* ovat semanttiselta valenssiltaan identtisiä. On ehkä kuitenkin syytä mainita, että Shibatanin määritelmä ottaa sinällään kantaa vain transitiivilauseista johdettuihin passiiveihin ja agenttipartisiippi voidaan muodostaa myös ditransitiivisista lauseista (*Tämä kirja on Kallen Liisalle antama*). Tämä tarkennus ei kuitenkaan ole relevantti sen kannalta, että agenttipartisiippi ei muuta lauseen semanttista valenssia, vaan tämä pysyy kaikissa rakenteissa samana vastaavaan aktiivilauseeseen verrattuna. Agentin olemassaolo rakenteen semanttisena osana heijastuu suoraan myös siinä, että agenttia ei voida poistaa agenttipartisiippirakenteesta ilman että tuloksena olisi epäkieliopillinen rakenne (siis esimerkiksi **Tämä kirja on kirjoittama* tai **Tämä kirja on Liisalle antama*).

Semanttisesti agenttipartisiippi vastaa siis hyvin passiivin prototyyppiä, koska se ei vaikuta millään tavalla lauseen semanttiseen valenssiin. Rakenteellisesti agenttipartisiippi on tässä suhteessa heterogeenisempi, koska osa Shibatanin (ja monien muidenkin) esittämistä piirteistä

pätee agenttipartisiippiin, osa taas ei. Morfologisesti agenttipartisiippi muistuttaa prototyypistä passiivia, koska sen verbin merkintä eroaa vastaavasta transitiivisesta aktiivilauseesta. Toisaalta syntaksin suhteen agenttipartisiippia ei voida pitää kovinkaan tyypillisenä passiivina. Argumenttien merkintä toki poikkeaa vastaavasta aktiivisesta transitiivilauseesta ja aktiivilauseen objektista tulee agenttipartisiipin kieliopillinen subjekti, mutta erotukseksi prototyypisestä passiivista lauseen syntaktinen valenssi pysyy samana. Tämä on rakenteellisesti hyvin merkittävä ero, koska passiivia pidetään yleisesti valenssia laskevana rakenteena, joka poistaa lauseesta agentin⁶. Valenssin säilymisen suhteen agenttipartisiippi muistuttaa enemmän inverssiä⁷ (ks. esimerkiksi Givón [toim.] 1997), mutta toisaalta tällaisten rakenteiden käyttö motivoituu elollisuushierarkioiden (1. persoona > 2. persoona > 3. persoona > elollinen > eloton) kautta, eivätkä nämä millään tavalla määritä agenttipartisiipin käyttöä suomessa. Voidaan kuitenkin mainita, että agenttipartisiipin agentin merkintään käytetty genetiivisija on kieltenvälisesti kohtuullisen yleinen agentin merkintätapa (Keenan & Dryer 2007: 343–344). Suomessa genetiivin lisäksi lokatiivin – tässä tapauksessa ablatiivin – käyttöä esiintyy sen tyyppisissä rakenteissa kuin *Kirja on minulta kirjoitettu*. Tällaiset rakenteet ovat kuitenkin lähinnä vanhaan kirjasuomeen kuuluvaa rakennelainaa ruotsin kielestä (Itkonen-Kaila 1992: 137).

Erikseen on vielä syytä mainita, että *World Atlas of Language Structures* -verkkoaineistossa käytetty passiivin määritelmä (Siewierska 2013) sisältää viisi kriteeriä: passiivin tulee olla vastakohtasuhteessa toiseen rakenteeseen (aktiiviin), aktiivirakenteen subjekti vastaa passiivirakenteen ei-pakollista obliikvilauseketta tai se ei käy ilmi, passiivirakenteen subjekti (mikäli esiintyy rakenteessa) vastaa aktiivirakenteen objektia, rakenne on pragmaattisesti rajoittuneempi kuin aktiivi ja rakenteen verbissä esiintyy jonkinlainen erityinen merkintä. Määritelmä on sillä tavoin väljä, että se jättää tilaa niin agentin kuin patientinkin esiintymiselle tai esiintymättömyydelle. Kriteeristön pohjalta sekä yksipersonainen passiivi että agenttipartisiippi täyttävät passiivin määritelmän.

4 Vertailua

Tässä luvussa vertaamme agenttipartisiippia yksipersonaiseen passiiviin annettujen määritelmien valossa. Otamme vuorotellen esille semantiikan, verbimorfologian ja syntaksin sekä peilaamme agenttipartisiippia ja yksipersonaista passiivia näihin määritelmiin.

Puhtaasti semanttisen valenssin kannalta sekä agenttipartisiippi että yksipersonainen passiivi vastaavat hyvin Shibatanin määritelmää, koska molemmat niistä säilyttävät lauseen semanttisen valenssin, eli kuvatussa teossa on sekä agentti että patientti, jos rakenteet

⁶ Keenan ja Dryer (2007) pitävät peruspassiivina (*basic passive*) rakennetta, jossa agenttia ei ilmaista.

⁷ Inverssi tarkoittaa tässä esimerkiksi jossain Pohjois- ja Etelä-Amerikan kielissä esiintyvää rakennetta, jota käytetään, kun agentti on alempana elollisuushierarkioissa kuin patientti (termistä ja rakenteesta tarkemmin esim. Itkonen 2009: 52–55). Näissä kielissä lause ‘minä näin hänet’ on suora (*direct*), kun taas ‘hän näki minut’ on inverssi (*inverse*). Tällaista inverssiivisyyttä merkitään yleensä verbissä, missä suhteessa se muistuttaa passiivia, mutta inverssiivisyys ei koskaan vähennä lauseen valenssia, vaan molemmat osanottajat pitää inverssirakenteessa ilmi.

muodostetaan aktiivisesta transitiivilauseesta. Muut määritelmät (esim. luvussa 3 mainitut Dixon & Aikhenvald 2000; Siewierska 2013; Zúñiga & Kittilä 2019) eivät ota suoraan kantaa semanttisen valenssiin. Jos rakenteiden semantiikan tarkastelua kuitenkin laajennetaan kattamaan esimerkiksi agenttiin liittyvät piirteet laajemmin, yksipersonaisen passiivin ja agenttipartisiipin välille syntyy selviä eroja. Suomen yksipersonaisen passiivin käyttö edellyttää tyypillisesti, että syntaktisesti poistettu agentti on elollinen, tyypillisimmin ihmistarkoitteinen, kuten edelläkin mainittiin. Esimerkiksi lause *Ulkona kaadutaan* on sopiva tilanteessa, jossa viitataan ihmisten kaatumiseen esimerkiksi liukkailla kaduilla. Toisaalta lause *Metsässä kaadutaan* on oudompi tai jopa mahdoton, jos sillä viitataan puiden kaatumiseen tuulella. Tässä agenttipartisiippi eroaa selvästi yksipersonaisesta passiivista, koska myös elottomat agentit ovat mahdollisia agenttipartisiippirakenteissa ja siis esimerkiksi lauseet *Kaupunki on sodan tuhoama* tai *Puu on tuulen kaatama* ovat luonteivia ilman minkäänlaista tarkempaa kontekstin määrittelyä. Tässä suhteessa agenttipartisiippi muistuttaa enemmän esimerkiksi englannin ja saksan passiiveja, jotka ovat mahdollisia myös elottomien agenttien kanssa. Toisin sanoen passiivit kuten *The window was opened by the wind* ~ *The city was destroyed by the fire* ja *Das Fenster wurde durch den Wind geöffnet* ~ *Die Stadt wurde durch das Feuer zerstört* ovat mahdollisia. Saksan kohdalla on syytä mainita se, että agentin merkintään käytettävä prepositio usein vaihtuu elottoman agentin kanssa prepositiosta *von* prepositioon *durch* (vaikkakin myös *von* on joissain tilanteissa mahdollinen), mutta verbimorfologia pysyy muuttumattomana.

Verbimorfologian suhteen yksipersonainen passiivi ja agenttipartisiippi ovat molemmat yhtä hyviä passiivikategorian edustajia, koska molemmissa rakenteissa verbimorfologia muuttuu vastaavaan aktiivilauseeseen verrattuna. Rakenteet eroavat toisistaan siinä, minkälainen tuo verbimorfologiaa muuttava elementti tarkalleen on rakenteeltaan: agenttipartisiipissa muutoksia on itse verbissä, minkä lisäksi lauseeseen tulee apuverbi *olla*, kun taas yksipersonaisessa passiivissa muuttuu vain itse verbin morfologia. Nämä pienet erot ovat kuitenkin merkityksettömiä sen suhteen, voidaanko toista rakennetta pitää enemmän passiivimaisena kuin toista. Kieltenvälisestäkin passiivi voidaan muodostaa suunnilleen yhtä todennäköisesti sekä pelkästään verbimorfologiaa muuttamalla että apuverbin sisältävällä rakenteella, eli kielitypologiaakaan ei anna minkäänlaisia viitteitä kummankaan rakenteen prototyyppisemmästä passiivisuudesta. Agenttipartisiippi muistuttaa enemmän esimerkiksi edellä mainittuja englannin ja saksan passiiveja, mutta tätä ei voi käyttää evidenssinä kielitypologisen yleisyyden tai tyypillisyyden puolesta.

Edellä mainitsimme, että agenttipartisiippi ja yksipersonainen passiivi muistuttavat toisiaan sen suhteen, että kumpikaan ei muuta lauseen semanttista valenssia. Syntaktisen valenssin suhteen ne kuitenkin eroavat toisistaan selvästi siinä, että yksipersonainen passiivi laskee lauseen syntaktista valenssia poistamalla agentin, kun taas agenttipartisiipin kohdalla lauseen valenssi pysyy samana, koska agentti on pakko ilmaista, vaikka sen merkintä muuttuukin nominatiivista genetiiviin; määräehdoin pelkkä omistusliitekin riittää (*Kakku on tekemäni*). Kummassakin rakenteessa aktiivilauseen objektin sijaksi vaihtuu nominatiivi tai

määräehdoin partitiivi. Agenttipartisiippi muistuttaa prototyypistä passiivia enemmän siinä, että siinä patientin korotus subjektiksi on täydellinen, ts. kaikki suomen subjektin prototyyppiset piirteet koskevat agenttipartisiipin subjektia, kun taas yksipersonaisessa passiivissa objektin sijakoodaus vaihtuu, mutta verbi ei kongruoi sen kanssa. Kielitypologisesti tarkasteltuna yksipersonaista passiivia voidaan kuitenkin pitää esimerkiksi Siewierskan (1984) mukaan persoonattomana passiivina, jotka ovat kieltenvälisesti hyvin tyypillisiä rakenteita.

Agenttipartisiipin ja yksipersonaisen passiivin väliset yhteydet ja erot esitetään tiivistetysti taulukossa 1:

	semanttinen valenssi	verbin merkintä	argumenttien merkintä	syntaktinen valenssi	AG = 0	PAT = SUBJ
Y P	X	X	X	X	X	–
A P	X	X	X	–	–	X

Taulukko 1. Yksipersonaisen passiivin ja agenttipartisiippiarakenteen passiivipiirteet

Puhtaan matemaattisesti tarkasteltuna yksipersonainen passiivi on agenttipartisiippiä passiivimaisempi rakenne niukasti lukemin 5–4. Kolmen ensimmäisen piirteen kohdalla yksipersonainen passiivi ja agenttipartisiippi eivät eroa toisistaan millään tavalla. Syntaktisen valenssin suhteen taas yksipersonainen passiivi on selvästi agenttipartisiippiä passiivimaisempi rakenne, koska vain se laskee syntaktista valenssia. Argumenttien merkinnän suhteen tilanteen voidaan sanoa olevan tasan, koska agenttipartisiipissa agentin merkintä muuttuu, mutta sen poistaminen ei ole mahdollista, kun taas yksipersonaisessa passiivissa patientin korotus subjektiksi on vain osittainen. Selvin ero rakenteiden välille syntyy siis syntaktisen valenssin kohdalla.

Jos prototyypin käsite otetaan tosissaan ja passiiviksi voidaan luokitella vain rakenne, joka vastaa kaikin osin esimerkiksi Shibatanin passiivin prototyypin määritelmää, kumpakaan suomen rakenteista ei voida pitää oikeana passiivina. Tämä ei kuitenkaan ole järkevää siinä mielessä, että molemmissa rakenteissa on monia piirteitä, joiden mukaan ne voidaan helposti luokitella passiiviksi. Tämän takia ei ole suoraa vastausta siihen, kumpaa näistä rakenteista tulisi pitää suomen oikeimpana passiivina. Molemmat ovat esimerkiksi passiivimaisempia kuin ruotsin ja saksan *man*-rakenteet, jotka myös hävittävät lauseen agentin identiteetin mutta eivät millään muulla tavalla vastaa passiivin prototyyppiä. Jos asiaa tarkastellaan Shibatanin prototyypin kannalta, on selvää, että vain yksipersonainen passiivi poistaa agentin ja samalla

se on näistä rakenteista ainoa, joka laskee verbin valenssia. Agentin ilmaisun tai ilmaisematta jättämisen suhteen agenttipartisiippi ja yksipersonainen passiivi ovat kiinnostavassa vaihtelussa. Yksipersonainen passiivi poistaa agentin pitkälti kokonaan (vaikkakin agentin ilmaisu on *jonkun toimesta* -tyyppisellä rakenteella periaatteessa mahdollista), kun taas agenttipartisiipissa agentti on pakko ilmaista. Yhdessä rakenteet muistuttavat siis hyvinkin vaikkapa englannin passiivia, jossa agentti voidaan ilmaista obliikvina tai se voidaan aina jättää vapaasti pois. Edelleen kummassakin rakenteessa agentti jää osaksi lauseen semantiikkaa, mikä erottaa ne toisesta agentin poistavasta rakenteesta antikausatiivista. Jos taas otetaan tarkasteluun patientin merkinnän muuttaminen, agenttipartisiippi muistuttaa prototyyppistä passiivia enemmän, koska agenttipartisiipissa patientin korotus on täydellinen. Lauseet *Kirja on Liisan kirjoittama* ja *This book has been written by Lisa* muistuttavat enemmän toisiaan kuin *This book was written* ja *Tämä kirja kirjoitettiin*. Agenttipartisiipin voidaankin sanoa kuulostavan enemmän tuttujen eurooppalaisten kielten tyypilliseltä passiivilta. Voidaankin siis ehkä sanoa, että jommankumman rakenteen valitseminen prototyyppisemmäksi passiiviksi perustuu pitkälti siihen, pidetäänkö agentin häivyttämistä vai patientin korottamista passiivin primarimpana ominaisuutena. Jos hyväksytään Shibatanin näkemys, yksipersonainen passiivi on kahdesta rakenteesta passiivimaisempi, ja agenttipartisiippi puolestaan on passiivimaisempi, jos lähtökohtana on patientin korotus.

5 Lopuksi

Tässä artikkelissa on käsitelty erityisesti suomen kielen agenttipartisiipin rakenteellisia ja semanttisia ominaisuuksia pitkälti vertaillen sitä yksipersonaiseen passiiviin kielitypologisen määritelmän pohjalta. Olemme osoittaneet, että molemmat rakenteet vastaavat passiivin prototyyppiä omalla tavallaan ja molemmilla rakenteilla on useita piirteitä, joiden mukaan niitä voidaan pitää passiiveina. Se, kumpaa rakenteista halutaan pitää tyypillisempänä passiivina, riippuu pitkälti siitä, valitaanko agentin poisto vai patientin korotus merkityksellisemmäksi passiivin piirteeksi.

Yleisesti tutkimuksemme tarkoitus oli laajentaa passiivin käsitteen ymmärrystä. Passiivi on kieltenvälisesti kategoria, jonka tarkka merkintä vaihtelee kielten kesken. Tämä vaihtelu heijastuu myös yksittäisissä kielissä, kuten suomikin osoittaa. Tässä artikkelissa käsiteltyjen rakenteiden lisäksi suomessa agentti voidaan häivyttää esimerkiksi käyttämällä pronomineja *sä* tai *ne* (*Kun sä oot siellä keskellä autiomaata* —, *Unkarissa ne syö paljon paprikaa*). Kielissä on yleensä useampia tapoja agentin häivyttämiseksi, mutta yleisesti vain niitä, joissa argumenttien ja verbin merkintä jotenkin muuttuvat, pidetään passiiveina. Nämäkin rakenteet eroavat toisistaan kuitenkin siinä, kuinka hyvin ne passiivin prototyyppiä vastaavat. Passiivia voidaan siis pitää tietynlaisena jatkumona, jolle eri kielten passiivirakenteet voidaan asettaa.

Artikkelimme yhtenä tarkoituksena oli myös jatkaa keskustelua siitä, miten suomen passiiveja tulisi käsitellä ja voidaanko suomessa ylipäättään sanoa olevan passiivia. Kuten olemme osoittaneet, sekä yksipersonainen passiivi että agenttipartisiippi vastaavat monilta osin vertailun lähtökohdaksi valittua Shibatanin esittämää passiivin prototyyppiä. Käsitelty

rakenteet eroavat toisistaan kuitenkin hyvin selvästi siinä, että vain yksipersonainen passiivi on valenssia laskeva ja agentin rakenteellisesti poistava rakenne. Valenssin laskeminen on yksi passiivin keskeisimpiä piirteitä ja esimerkiksi ruotsin *man*-rakenteita pidetään vain passiivin funktionaalisina vastineina, ei koskaan varsinaisina passiiveina. Tämän takia juuri agenttipartisiipin pitäminen passiivina voi tuntua oudolta. Tästä huolimatta, kuten edelläkin on mainittu, agenttipartisiippi muistuttaa rakenteeltaan pitkälti englannin passiivia, koska molemmissa on mukana *olla*-verbi sekä jonkinlainen partisiippimuoto pääverbistä. Molemmissa on myös statukseltaan alennettu agentti ja patientti on selvästi korotettu lauseen subjektiksi.

Voidaan myös kysyä, onko perusteltua pitää juuri agentin poistoa passiivin tärkeimpänä kriteerinä. Totta on, että yhtäältä jokainen passiiviksi luokiteltu rakenne poistaa agentin tai alentaa sen statusta jollain tavalla eivätkä toisaalta kaikki passiiviksi luokitellut rakenteet korota patienttia lauseen kielipilliseksi subjektiksi. Toisaalta agentin identiteetti voidaan häivyttää muutenkin, kuten esimerkiksi käyttämällä monikon kolmannen persoonan pronomineja (*They say that* – tai *Ne sanoo, että* –), ja vain rakenteet, joissa on myös jonkinlaisia muutoksia patientin merkinnässä (riippumatta siitä, onko korotus subjektiksi täydellinen vai osittainen) luokitellaan yleensä passiiviksi. On siis myös mahdollista sanoa, että passiivi on vain yksi tapa agentin identiteetin häivyttämiseksi muiden joukossa, kun taas oikeasta passiivista voidaan puhua vain silloin, kun tästä seuraa myös selviä muutoksia patientin merkinnässä. Tämän perusteella voitaisiin siis väittää, että agenttipartisiippi on näistä rakenteista passiivimaisempi, koska siinä patientin merkinnässä tapahtuu enemmän muutoksia kuin yksipersonaisessa passiivissa. Passiivina voitaisiin siis pitää myös rakennetta, joka jollain tavalla muuttaa agentin merkintää poistamalla sen subjektin paikalta ja samalla nostaa patientin subjektin asemaan. Sen yhtenä tehtävänä on tässä tapauksessa patientin topikaalistaminen.

Tämän artikkelin ensisijaisena tarkoituksena oli käydä läpi tiettyjä yksipersonaisen passiivin ja agenttipartisiipin piirteitä sekä vertailla niitä passiivista annettuihin määritelmiin. Painopiste on ollut rakenteessa, minkä lisäksi semantiikka on ollut esillä siinä, että kumpikaan käsitellyistä rakenteista ei alenna lauseen semanttista valenssia, vaan agentti pysyy osana kummankin rakenteen semantiikkaa riippumatta siitä, millä tavalla sen merkintä tai ilmaisu muuttuu. Yksi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi esimerkiksi se, millainen on rakenteiden tarkka työnjako. Toinen kiinnostava seikka liittyy alennetun tai poistetun agentin agenttiisuuteen. Miksi yksipersonaisen passiivin ilmiänsäilijän agentin on oltava elollinen, tyypillisimmin ihminen, kun taas agenttipartisiippi sallii myös elottomia agenteja tai aiheuttajia? Näitä aihepiirejä olisi hyödyllistä lähestyä aineistopohjaisesti. Vastaavat tutkimukset muissakin kielissä, joissa on useampi passiivinkaltainen rakenne, olisivat kiinnostavia passiivisten rakenteiden käytön tarkemman selvityksen kannalta.

Lähteet

- Bahrt, Nicklas 2020: Towards a Typology of Voice Syncretism. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/320228> [4.1.2021]
- Givón, Talmy (toim.) 1997: *Voice and Inversion*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2006: Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective. Case, Space and Person in Finnish*, 233–255. John Benjamins.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Vilkuna, Maria 2008: Impersonal is personal: Finnish perspective. *Transactions of the Philological Society* Volume 106:2, 216–245.
- Hynönen, Emmi 2013: Havaintoja passiivin ja 1. persoonan käytöstä informaatioteknologian kandidaatintutkielmien varhaisversioissa. Teoksessa Minna Maijala, Mike Nelson & Timo Hulkko (toim.) *Kielikeskus tutkii 1*, 51–63. Turku: Turun yliopisto.
- Ikola, Osmo 2000: *Nykysuomen opas*. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen, Esa 2009: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Osa II*. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen-Kaila, Marja 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda” – ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä* 96, 137–164.
- Kelomäki, Tapani 2019: Suomen passiivin ja impersonaalien määrittämisestä ja keskinäisistä suhteista. *Virittäjä* 1/2019, 110–134.
- Keenan, Edward L. 1985: Passive in world’s languages. Teoksessa Timothy Shopen (toim.) *Language typology and syntactic description I*, 243–281. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keenan, Edward L. & Dryer, Matthew S. 2007: Passive in the world’s languages. Teoksessa Timothy Shopen (toim.) *Language typology and syntactic description I*, 325–361. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kielitoimiston ohjepankki 2020: *Post- ja prepositiot*: perusteella, suhteessa, kohdalla, toimesta, riippumatta. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/625> [15.9.2020]
- Kittilä, Seppo 2000: Passiivin prototyyppistä. Teoksessa Pajunen, Anneli (toim.) *Näkökulmia kielitypologiaan*. Suomi. 186, 286–312. Helsinki: SKS.
- Koivisto, Vesa 2005: Monikasvoinen -ma ja suomen agenttipartisiipin tausta. Teoksessa Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi: suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, 146–172. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulonen-Korhonen, Ulla 1985: *Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikkaa*. *Virittäjä* 89, 290–309.
- Pajunen, Anneli 1991: Leksikaalinen hypoteesi ja agglunatiiviset kielet. *Virittäjä* 95, 155–181.
- Sadeniemi, Matti 1989 [1959]: Muotisanoista *muodostaa, taholta, toimesta*. *Kielikello* 4/1989. <https://www.kielikello.fi/-/muotisanoista-muodostaa-taholta-toimesta>. [15.9.2020]

- Seppänen, Eeva-Leena 2000: Sinä ja suomalaiset: Yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. *Kielikello* 3/2002, 16–18.
- Setälä, Emil Nestor 1891: *Suomen kielen lauseoppi oppikouluja varten*. Helsinki: K. E. Holm.
- Shibatani, Masayoshi. 1985. Passives and related constructions. A prototype analysis. *Language* 61, 821–848.
- Shore, Susanna 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. Helsinki: SKS.
- Shore, Susanna 1988: On the so-called Finnish passive. *Word* 39:3, 151–176.
- Siewierska, Anna. 1984. *The passive: A comparative linguistic analysis*. London: Croom Helm.
- Siewierska, Anna 2013: Passive Constructions. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (toim.): *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/chapter/107>. [15.9.2020]
- Suomalainen, Karita 2018: Sinä, konteksti ja monitulkintaisuus: Yksikön 2. persoonan viittaussuhteista arkikeskustelussa. *Virittäjä* 122. <https://doi.org/10.23982/vir.63686>. [6.9.2020]
- Suomalainen, Karita & Varjo, Mikael 2020: When personal is interpersonal: Organizing interaction with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversation. *Journal of Pragmatics* 168, 98–118.
- Uusitupa, Milla 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Varjo, Mikael & Suomalainen, Karita 2018: From zero to ‘you’ and back: A mixed methods study comparing the use of two open personal constructions in Finnish. *Nordic Journal of Linguistics* 41, 333–366.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7. [26.8.2020]
- Zúñiga, Fernando – Kittilä, Seppo: 2019. *Grammatical voice*. Cambridge: Cambridge University Press.

About the authors

Emmi Hynönen is a university teacher in academic writing at the University of Turku. Her research interests include grammatical cases and nominal predication. E-mail: emmi.hynonen@utu.fi.

Seppo Kittilä is a senior lecturer in linguistics at the University of Helsinki. His research interests include ditransitives and evidentiality. E-mail: seppo.kittila@helsinki.fi.

Variationistinen korpustutkimus predikaatin differentiaalisesta lukukongruenssista ja substantiiviluokasta suomen murteissa

Kaius Sinnemäki & Viljami Haakana

Abstract: In this article, we research variation in third person plural verb agreement in Finnish traditional dialects. Unlike in standard Finnish, in traditional dialects the main verb does not always agree in number with a third person plural subject. We approach this variation from a typologically informed variationist perspective using data from The Finnish Dialect Syntax Archive. We model variation in agreement with generalized linear mixed effects modelling and use as predictors speaker's age and sex, length of dependency between the subject and the verb, and the plural subject pronouns *he* and *ne*, part of whose semantic-pragmatic difference lies in animacy. Verb lemma and individual speaker and their dialect are used as random grouping factors. The results suggest that variation in plural agreement is influenced by speaker's sex, dependency length, and the pronoun. The effect of pronoun type on agreement indicates there is some evidence on noun classes in Finnish.¹

Keywords: number agreement, dependency length, noun class, animacy, corpus research, language typology, Finnish

1 Johdanto

Suomen murteissa ja puhekielessä predikaatit eivät tunnetusti aina kongruoi monikossa monikon kolmannen persoonan subjektin kanssa. Predikaatti esiintyy usein yksikön 3. persoonan muodossa, kuten *lapset/he/ne* syö, eikä monikon 3. persoonan muodossa, kuten *lapset/he/ne* syövät (esim. Helasvuo & Laitinen 2006: 176). Tällaista predikaatin lukukongruenssin vaihtelua on aiemmassa tutkimuksessa käsitelty useista eri näkökulmista. Sitä on tarkasteltu mm. subjektin ja verbin keskinäisen järjestyksen, niiden etäisyyden ja semanttispragmaattisten ominaisuuksien näkökulmista, lausetyypin sekä murteiden ja standardin kirjakielen näkökulmista (mm. G. Karlsson 1966; F. Karlsson 1977; Mielikäinen 1984; Lehikoinen 2000). Eri tekijöiden keskinäistä voimakkuutta ei kuitenkaan ole tutkittu.

Verbin 3. persoonan monikkomuodolla on myös muita kuin monikkokongruenssiin liittyviä funktioita. Murteissa sitä käytetään mm. luomaan tekstuaalista koheesiota (Paunonen 1995) ja lisäksi sillä on impersonaalisuuteen liittyviä funktioita (esim. Forsberg ym. 2009). Joissain murteissa subjektiton monikkokongruenssi (*ø lähtivät*) voi olla lähes täydennysjakaumassa pronominisubjektin kanssa ilman monikkokongruenssia (*he lähti*) (G. Karlsson 1966; Forsberg

¹ Kiitämme Kielipankkia aineiston jakamisesta ja Hanna Westerlundin merkittävää osuutta asian järjestelyissä. Lisäksi kiitämme useita kollegoita tuesta, keskusteluista ja vinkeistä tutkimusprosessin varrella, nimeltä mainiten: Francesca Di Garbo, Ulla-Maija Forsberg, Nobufumi Inaba, Fred Karlsson, Eri Kashima, Leena Manninen, Ricardo Napoleão de Souza, Mikael Parkvall, Mari Siirainen ja Maria Vilkuna. Lisäksi kiitämme artikkelin kahta arvioijaa. Kiitämme myös yleisöä tutkimustamme koskevista hyödyllisistä kommentteista konferenssissa 95th Annual Meeting of the Linguistic Society of America, jossa esittelimme tutkimustamme. Tämä tutkimus on saanut rahoitusta Euroopan tutkimusneuvostolta (ERC) Euroopan unionin Horisontti 2020-tutkimus- ja innovaatio-ohjelmasta (sopimus nro 805371).

ym. 2009). Näistä verbin 3. persoonan monikkomuotoon ja sen funktioon ja jakaumaan liittyvästä variaatiosta huolimatta monikkumuotoa käytetään kuitenkin myös kongruenssifunktiossa, mikä on tämän tutkimuksemme keskiössä.

Lähdemme siitä variationistisesta oletuksesta, että predikaatin lukukongruenssin kaltaiseen variaatioon voi vaikuttaa usea tekijä. Variaatio voi liittyä kielen rakenteellisiin tekijöihin, kuten subjektin etäisyyteen verbistä, tai sociolinguvistisiin tekijöihin, kuten puhujan murteeseen, tai mahdollisesti sekä rakenteellisiin että sociolinguvistisiin tekijöihin. Tavoitteemme on selvittää laskennallisesti korpustutkimuksen näkökulmasta, mitkä rakenteelliset ja sociolinguvistiset tekijät vaikuttavat predikaatin lukukongruenssin variaatioon suomen murteissa, kun eri tekijät otetaan huomioon samassa tilastollisessa mallissa. Kiinnitämme erityisesti huomiota siihen, vaihtelee ko lukukongruenssi nominisubjektin tyyppin mukaan, koska aihe on typologisen tutkimuksen näkökulmasta ajankohtainen ja kiinnostava ja lisäksi se on jäänyt suomalaisessa tutkimuksessa vähälle huomiolle (mutta ks. Mielikäinen 1984).

Selvytyden vuoksi teemme aluksi kolme terminologista erottelua. Puhumme (luvun) inkongruenssista silloin, kun predikaatti esiintyy yksikkömuodossa monikollisen 3. persoonan subjektin kanssa. Nämä ovat tapauksia *lapset/he/ne syö*. Puhumme (luvun) ilmikongruenssista tai monikkokongruenssista silloin, kun predikaatti esiintyy monikkomuodossa monikollisen 3. persoonan subjektin kanssa. Nämä ovat tapauksia *lapset/he/ne syövät*. Kolmanneksi nimitämme tätä vaihtelua yleisesti ottaen differentiaaliseksi lukukongruenssiksi. Kieliopillisten kategorioiden differentiaalinen merkintä on tyyppillistä maailman kielissä. Esimerkiksi objektin sijanmerkintä on usein differentiaalista siten, että vain osa verbin objekteista on ilmimerkitty sijalla ja osa on nollamerkitty, usein liittyen tarkoitteen semanttisiin tekijöihin, kuten elollisuuteen ja määräisyyteen (de Swart 2007; Sinnemäki 2014).

Aiemman tutkimuksen perusteella lukukongruenssin vaihteluun vaikuttavat ainakin seuraavat sociolinguvistiset tekijät. Yleiskielessä ilmikongruenssi on normi jo Agricolaalla eli vanhan kirjasuomen ajoilta (Häkkinen 1994: 344–347). Inkongruenssin juuret ovat puolestaan murteissa, joista ne ovat alkaneet levitä myös yleiskieleen (mm. Mielikäinen 1984; Lehikoinen 2000). Murteiden välillä on myös eroja lukukongruenssin esiintymisessä. Inkongruenssi on yleisintä hämäläis- ja savolaismurteissa sekä etelä-, keski- ja pohjoispohjalaismurteissa, kun taas ilmikongruenssi on yleisintä lounaismurteissa, peräpohjalaisissa murteissa ja kaakkoismurteissa (esim. G. Karlsson 1966). Aivan selvää systematiikkaa lukukongruenssin maantieteellisissä jakaumissa ei silti näytä esiintyvän. Sekä ikä että sukupuoli näyttävät vaikuttavan kongruenssin vaihteluun myös. 1970-luvun kaupunkilaisilta kerätyn aineiston perusteella inkongruenssi on selvästi yleisempää nuorten puheessa verrattuna iäkkäämpien puheeseen, kun taas ilmikongruenssi on yleisempää naisilla verrattuna miehiin, etenkin ylemmissä sosiaaliluokissa (Mielikäinen 1984: 163–164).

Lukukongruenssin vaihteluun vaikuttaa aiemman tutkimuksen mukaan myös seuraavat kielen rakenteelliset tekijät. Inkongruenssi on yleistä tietyillä verbeillä, etenkin *olla*-verbillä. Ilmikongruenssi näyttää esiintyvän etenkin silloin kun subjektin ja verbin etäisyys on suuri tai kun lauseessa ei esiinny ilmisubjektia lainkaan (so. *lapset leikkii* tai *ø leikkivät* mutta ei

niinkään *lapset leikkivät*; esim. Mielikäinen 1984; Forsberg ym. 2009). Tosin inkongruenssia esiintyy ainakin 1990-luvun lopun ylioppilasaineissa sitä enemmän, mitä etäämmällä subjekti sijaitsee verbistä (Lehikoinen 2000: 257). Ilmikongruenssia esiintyy todennäköisemmin, kun subjekti edeltää verbiä (so. *lapset leikkivät*) ja inkongruenssi puolestaan todennäköisemmin, kun subjekti seuraa verbiä (so. *leikkii lapset*) (F. Karlsson 1977: 371–372; Lehikoinen 2000: 247). Myöntölauseissa ilmikongruenssi esiintyy lisäksi tavallisemmin kuin kieltolauseissa (so. *lapset leikkivät* vs. *lapset ei leiki*; G. Karlsson 1966; Lehikoinen 2000: 255–258). Subjektin semanttiset ominaisuudet näyttävät myös vaikuttavan kongruenssin vaihteluun siten, että ilmikongruenssi esiintyy etenkin henkilösubjektien kanssa, joissain aineistoissa jopa lähes pakollisesti: so. *lapset leikkivät* vs. *puut huojuu*. (Mielikäinen 1984: 166–172).

Suomenkielisessä tutkimuksessa ei tietääksemme aiemmin ole kuitenkaan huomioitu sitä typologisesta tutkimuksesta kumpuavaa seikkaa, että jos kongruenssi vaihtelee nominin ominaisuuksien mukaan, tällöin puhutaan määritelmällisesti substantiiviluokasta tai kieliopillisesta suvusta (esim. Di Garbo, Olsson & Wälchli 2019). Differentiaalinen lukukongruenssi ei itsessään vielä ole merkki substantiiviluokan esiintymisestä, mutta jos predikaatin lukukongruenssi vaihtelee tilastollisesti nominisubjektin mukaan, tätä voidaan pitää evidenssinä substantiiviluokan kehittymisestä kieleen. Usein tällainen vaihtelu liittyy elollisuuteen ja voidaan sanoa, että kongruenssin todennäköisyys kasvaa, mitä ylempänä nominireferentti on ns. elollisuushierarkiassa (1) (esim. Corbett 2010: 91–93).

- (1) Elollisuushierarkia (Corbett 2010: 92)
 1 > 2 > 3 > sukulainen > muut henkilöt > muut elolliset > eloton

Esimerkiksi papualaisessa munan kielessä verbi esiintyy monikkomuodossa ihmistarkoitteisten monikkosubjektien kanssa (2a), yksikkömuodossa elottomien monikkosubjektien kanssa (2b) ja varioi muiden kuin ihmisiin viittaavien elollisten monikkosubjektien kanssa (2c). Samantyylistä vaihtelua esiintyy myös mm. turkissa ja persiassa (Bamyacı, Häussler & Kabak 2014; Bayanati & Toivonen 2019).

- (2) a. *ihintu-umu o-kala-amu*
 2-PL 2-mennä-PL
 ‘te menette’ (van den Berg 1989: 51)
 b. *bara-hi-no no-hali*
 tavara-PL-hänen 3SG.REAL-kallis
 ‘hänen tavaransa ovat kalliita’ (van den Berg 1989: 52)
 c. *o kadadi-hi no-rato-mo / do-rato-mo*
 ART eläin-PL 3SG.REAL-saapua-PRF / 3PL.REAL-saapua-PRF
 ‘eläimet ovat saapuneet’ (van den Berg 1989: 52)

Kongruenssin vaihtelun ei kuitenkaan tarvitse liittyä nominin semantiikkaan ollakseen merkki substantiiviluokasta: riittää, että vaihtelu on systemaattista. Substantiiviluokat mm.

bantukielissä eivät määräydy kovin selvästi semanttisin perustein. Mutta jos kongruenssin vaihtelu liittyy nominin semantiikkaan, pohjimmiltaan erottelut liittyvät yleensä elollisuuteen (Dahl 2000). Tämän vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota subjektinominin tyyppiin.

Mutta jos kerran monikon kolmannen persoonan pronominin valinta riippuu elollisuudesta, eikö pronomineja voitaisi jo itsessään pitää merkinä substantiiviluokasta, kuten artikkelimme yksi arvioija esittää? Näin tosiaan voisi ajatella. Monet kongruenssitutkijat ovat sitä mieltä, että jos yksi anaforinen pronomini esiintyy esimerkiksi elollisten korrelaattien kanssa (esim. *lapsi ... hän*) ja toinen elottomien korrelaattien kanssa (esim. *auto ... se*), tämä on jo esimerkki kongruenssista ja substantiiviluokan (tai kieliopillisen suvun) esiintymisestä kielessä (Corbettia 2013 mukaillen). Tässä mielessä esimerkiksi englannissa esiintyy kieliopillinen suku, josta keskeisenä evidenssinä ovat yksikön kolmannen persoonan pronominit *he* ja *she*. Vastaavasti suomen pronominit *hän/he* vs. *se/ne* voitaisiin analogisesti analysoida evidenssinä substantiiviluokan esiintymisestä ainakin yleiskielessä. Siinä missä englannin sukuun viittaavat pronominit analysoidaan käytännössä aina evidenssinä kieliopillisesta suvusta, tutkimuskirjallisuudessa suomen kolmannen persoonan pronomineja ei käytännössä koskaan analysoida evidenssinä substantiiviluokasta. Tämä käytäntö on menetelmällisesti ristiriitainen ja vaatiikin korjausta. Tässä artikkelissa emme kuitenkaan pyri analysoimaan kolmannen persoonan pronomien semanttispragmaattisia ominaisuuksia, koska aiheesta on jo olemassa paljon ansiokasta tutkimusta fennistiikassa (mm. Laitinen 2005; Priiki 2017). Sen sijaan keskitymme tarkastelemaan differentiaalista lukukongruenssia, sillä jos se liittyy nominisubjektin tyyppiin suomen murteissa, tämä on pelkkien pronomien sijaan paljon vahvempaa evidenssiä substantiiviluokan esiintymisestä.

Käytämme aineistona Kielipankissa vapaasti saatavilla olevaa Lauseopin arkiston murrekorpusta (Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos & Kotimaisten kielten keskus 1985). Aineistoon on annotoitu tietoa puhujan iästä, syntymäajasta, sukupuolesta ja murteesta sekä runsaasti kieliopillista tietoa, mm. kunkin sanan sanaluokka, lemma ja taivutuskategoriat.

Mallinamme kongruenssin esiintymistä tilastollisesti yleistetyllä lineaarisella sekamallilla, jota käytetään usein variationistisessa tutkimuksessa.² Näiden mallien avulla on aiemmin tarkasteltu mm. yksikön kolmannen persoonan *s*-kongruenssia englannissa (Gries & Hilpert 2010). Selittävinä tekijöinä mallinamme seuraavia neljää piirrettä: 1. subjektin ja predikaatin välinen etäisyys, jota nimitämme nykytutkimuksen mukaisesti dependenssin pituudeksi, 2. subjektipronominin valinta, 3. puhujan ikä ja 4. puhujan sukupuoli. Subjektipronominin *he* vs. *ne* semanttispragmaattinen ero liittyy ainakin osittain elollisuuteen, tarkemmin ottaen ihmissubjekteihin. Näillä pronomineilla on muitakin funktioita, *ne*-pronominilla mm. impersonaalisuuteen liittyviä ja *he*-pronominilla logoforisuuteen liittyviä funktioita (mm. Mielikäinen 1984; Forsberg ym. 2009; Priiki 2017). Riippumatta näiden pronomien tarkasta semantisesta erosta niiden käyttö on saattanut alkaa eriytyä kongruenssin suhteen, kuten esimerkiksi Priiki (2017: 80) uumoilee. Verbin lemmaa ja murteita mallinamme ns.

² Ellonen (2006) tarjoaa lyhyen suomenkielisen esityksen näihin malleihin yhteiskuntatieteissä. Tervola (2019) on hiljattain soveltanut niitä suomenkielisen aineiston tutkimukseen.

satunnaistermeinä, niin että jokaiselle verbin lemmalle ja jokaiselle murteelle estimoidaan oma satunnaisvakionsa (engl. *random intercept*), joka kuvaa kunkin verbin ja murteen vaikutusta kongruenssiin (murteista ja niiden luokituksesta ks. luku 2.1; mallintamisesta ks. luku 2.2).

Sosiolingvistisen tutkimuksen perusteella naisten puhe on tyypillisesti yleiskielisempää kuin miesten. Lisäksi puhujien ikä vaikuttaa usein kielelliseen variaatioon. Koska monikon kolmannen persoonan lukukongruenssi on kirjakielen piirre, voisi olettaa, että naiset käyttäisivät sitä miehiä useammin myös murteissa. Lauseopin arkiston murrekorpus on kuitenkin tarkoituksella kerätty niin, että puhujat edustaisivat melko homogeenistä joukkoa, jotta haastateltavien väliset erot edustaisivat vain murre-eroja (mm. Ikola 1985; ks. luku 2.1). Aineiston koostumuksen perusteella on siis epäselvää, missä määrin mm. yleiskielisyydet olisivat vaikuttaneet haastateltavien kielenkäyttöön, koska ilmeisiä yleiskielisyyksiä ei olisi huollittu aineistoon. Vaikka murreaineistosta on pyritty poistamaan ilmeisen yleiskielinen aines, on silti perusteltua selvittää haastateltavan sukupuoleen ja myös ikään mahdollisesti liittyviä eroja monikkokongruenssin käytössä. Esimerkiksi sukupuolierot voivat olla varsin hienoisia ja siten vaikeasti havaittavissa ilman määrällistä analyysia. Haastateltavan sukupuoli ja ikä on myös annotoitu aineistoon, joten niiden vaikutusta on helppo tarkastella tilastollisen mallin avulla.

Tulosten perusteella kongruenssin vaihteluun vaikuttavat merkittäväällä tavalla mallinnetut kielen rakenteelliset tekijät, eli verbin lemma, dependenssin pituus ja subjektipronomini (*he* vs. *ne*). Lisäksi vaihtelua selittää yksittäisestä puhujasta ja hänen murteestaan johtuva vaihtelu sekä vähäisessä määrin puhujan sukupuoli mutta ei hänen ikänsä. Sukupuolen vaikutus voi viitata haastateltavien naisten yleiskielisempään puheeseen verrattuna miehiin. Dependenssin pituuden vaikutus kongruenssin esiintymiseen selittyy pääosin ekonomialla. Pronominin vaikutus kongruenssin vaihteluun näyttää antavan tukea substantiiviluokan esiintymiselle suomen murteissa. Myös sen kehittymiseen on nähtävästi voinut vaikuttaa ekonomia.

Artikkelin rakenne on seuraava: luvussa 2 esittelemme käyttämämme aineiston ja menetelmät, luvussa 3 esitämme korpusanalyysin tulokset, luvussa 4 keskustelemme artikkelin tuloksista ja jatkotutkimuksen keskeisistä kysymyksistä ja luvussa 5 esitämme lyhyet johtopäätökset.

2 Aineisto ja menetelmät

2.1 Aineisto ja sen analyysi

Aiemman tutkimuksen perusteella verbin 3. persoonan lukukongruenssin vaihtelua esiintyy etenkin murteissa. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme lukukongruenssin vaihtelua Lauseopin arkiston murrekorpuksen aineistossa (Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos & Kotimaisten kielten keskus 1985). Se sopii tarkoitukseemme hyvin, koska se sisältää aineistoa perinteisistä murteista ja siihen on annotoitu sekä kieliopillista tietoa että tietoa yksittäisistä puhujista. Lauseopin arkiston aineisto on kerätty 1950–1970-luvuilla, ja se sisältää nauhoitettua puhetta yli 100 haastateltavalta, kattaen pääasiassa kerrontaa henkilöhistoriasta, tavoista ja työstä. Haastateltavat ovat syntyneet pääosin 1880- ja 1890-luvuilla ja ovat näin

ollen suurin piirtein samanikäisiä. Taustaltaan he ovat kouluttamattomia maaseudun asukkaita, joiden puheeseen kirjakielen normit eivät ole vaikuttaneet (ks. Ikola 1985). Näiden kriteerien avulla on pyritty saamaan edustava joukko haastateltavia, joiden väliset erot heijastaisivat aidosti vain murre-eroja. Kuvaamme seuraavassa lyhyesti aineiston analyysia.

Etsimme murrekorpuksista automaattisesti ensin sellaiset tapaukset, joissa monikollinen pronomini *he* tai *ne* esiintyy nominisubjektina nominatiivissa ja niitä seuraa predikaattiverbi. Partitiivisubjektit jätimme näin ollen analyysin ulkopuolelle. Predikaattiverbiksi analysoimme kaikki finiittiverbit, mukaan lukien liittopredikaatit. Liittopredikaateista kongruenssianalyysiin on otettu vain sen finiittinen osa. Keskitymme ainoastaan myöntölauseisiin, koska kieltoverbin *ei* lukukongruenssi on murteissa tunnetusti harvinaista (G. Karlsson 1966: 21; Mielikäinen 1984: 166). Koska aineistoon ei ole annotoitu pääsanan ja dependenttien välisiä dependenssisuhteita, rajasimme subjektin ja predikaattiverbin etäisyyden tarkastelun tapauksiin, joissa niiden etäisyys on 0–4 sanaa (eli jolloin niiden välissä esiintyy 0–4 sanaa pois lukien tauot).³ Olisi kyllä mahdollista analysoida tapaukset, joissa subjektin ja verbin etäisyys olisi suurempi kuin neljä sanaa. Rajasimme tarkastelun kuitenkin pienempiin etäisyyksiin, jotta työmäärä pysyisi kohtuullisena, koska subjektin ja predikaattiverbin dependenssisuhde oli analysoitava osittain manuaalisesti. Tulosten perusteella dependenssin pituuden vaikutus kongruenssin vaihteluun voidaan joka tapauksessa osoittaa jo pienilläkin dependenssipituuksilla. Rajasimme ulkopuolelle myös tapaukset, joissa predikaattiverbi edeltää subjektipronominia, koska sanajärjestyksen ottaminen huomioon olisi entisestään lisännyt manuaalisen työn määrää (ks. alla). Lisäksi typologisen evidenssin perusteella kielissä, joissa subjektin ja predikaatin sanajärjestys vaikuttaa monikkokongruenssiin, ilmikongruenssi on todennäköisempää silloin, kun subjekti esiintyy lauseessa ennen predikaattia (Greenberg 1966: 74), joten postverbaaliset subjektit on perusteltua jättää tutkimuksen ulkopuolelle.

Seuraavaksi analysoimme manuaalisesti subjektin ja predikaattiverbin dependenssisuhteen selvittääksemme niiden välisen dependenssin pituuden. Poistimme tarkastelusta sellaiset tapaukset, joissa subjektipronominin ja predikaatin välissä oli mikä tahansa sana, jonka syntaktinen funktio oli nominisubjekti sillä oletuksella, että verbi ei kongruoisi välttämättä poimimamme pronominin kanssa vaan sitä lähempänä esiintyvän toisen nominisubjektin kanssa. Esimerkiksi Ikaalisten aineistossa lauseen (3) analysoimme niin, että predikaattiverbin *hommah* lähimpänä subjektina on *noi kauppioot*, vaikka pronomini *ne* on myös annotoitu nominisubjektiksi. Periaatteidemme mukaisesti tämä lause rajattiin tarkastelun ulkopuolelle.

- (3) *ne tooh noi kauppioot hommah niinku noi öliyykket tänne.*

³ Määritimme dependenssin pituudeksi subjektin ja predikaattiverbin välissä olevien sellaisten sanojen lukumäärän (+1), jotka eivät koostuneet pelkistä vinoviivoista eli eivät olleet taukoja. Vinoviivat mukaan luettuna välissä sai olla korkeintaan neljä sanaa, mutta ne jätettiin huomiotta dependenssin pituutta laskettaessa. Aineistossa ei siis ole mukana esimerkiksi tapauksia, joissa pronominin ja predikaatin välissä olisi neljä puhuttua sanaa ja niiden lisäksi vielä tauko.

Poistimme analyysistä myös tapaukset, joissa verbi esiintyi jossain muussa taivutusmuodossa kuin yksikön tai monikon kolmannen persoonan muodossa. Esimerkiksi Ilomantsin murrenäytteessä monikon kolmannen persoonan subjektin kanssa käytetään myös verbistä passiivimuotoa, kuten lauseessa (4) (ks. myös Mielikäinen 1984).

(4) *ne korpselällä käyti aena*

Pyrimme analyysissä luottamaan mahdollisimman pitkälle Lauseopin arkiston annotointiin ja tekemään analyysimme automaattisesti kieliteknologisin menetelmin. Manuaalisessa analyysissä otimme kuitenkin joissakin tapauksissa kantaa aineiston annotointiin ja korjasimme selvät virheet. Esimerkiksi Pohjaslahden aineistossa lauseessa (5) predikaattiverbi *veisaa* oli analysoitu yksikön 1. persoonan imperfektimuodoksi.

(5) *mutta palijo ne jo veisaa / uusia / siionivvirsää*

Korjasimme tämän verbin muotoon yksikön kolmannen persoonan preesens ja otimme sen mukaan lopulliseen aineistoon. Joissain yksittäisissä tapauksissa verbin perusmuoto on aineistossa epäselvä, mutta verbin kielipilliset kategoriat on silti analysoitu morfologisesti. Esimerkiksi Punkalaitumen aineistossa lauseessa (6) verbin *viottee* perusmuoto on epäselvä. Kelpuutimme tällaiset tapaukset mukaan, mutta niiden lemmaksi merkitsimme kullekin oman tunnuksen a1, a2, ... a10 (tapauksia oli yhteensä 10).⁴

(6) *ne / viottee*

Puhujia koskevat sosiolingvistiset tiedot, kuten haastateltavan murteen, otimme Lauseopin arkistosta sellaisenaan. Lisäksi käytimme syntymäaikaa, haastattelun päivämäärää, sukupuolta ja paikkakuntaa koskevia tietoja hyväksi erotellaksemme toisistaan yksittäiset haastateltavat. Aineistossa yksittäistä rymättyläläistä murteenpuhujaa on haastateltu kahteen otteeseen eri vuosina, mutta yhdistimme tämän yhden puhujan tuotokset samaan yksilötunnukseen.

Murretutkimuksessa suomen murteet on jaoteltu erilaisiin pääryhmiin ja niiden alaryhmiin. Standardinomaisin jaottelu luokittelee murteet kahdeksaan pääryhmään (mm. Itkonen 1983, 1989).⁵ Lauseopin arkiston murrekorpuksessa murteet on jaettu kuuteen pääryhmään eli murrealueeseen ja hienovaraisemmin 25 alaryhmään eli murreryhmään. Murrealueiden ja murreryhmien jako on esitetty taulukossa 1, josta käy ilmi myös niistä käytetyt lyhenteet.

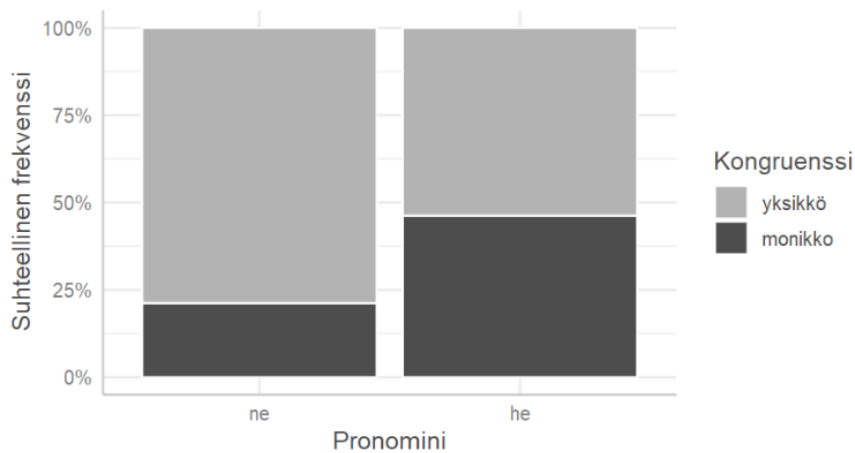
⁴ Analysoimamme aineisto sekä käyttämämme Python- ja R-algoritmit ovat saatavilla artikkelin elektronisessa oheismateriaalissa osoitteessa: <https://version.helsinki.fi/gramadapt/verbinlukukongruenssi2021>.

⁵ Tämä luokittelu ja sitä havainnollistava kartta ovat saatavilla Kotimaisten Kielten Keskuksen verkkopalvelusta: https://www.kotus.fi/kielitieto/murteet/suomen_murteet.

Taulukko 1. Lauseopin arkiston murrekorpuksen murrealueet ja murreryhmät lyhenteineen

Murrealue		Murreryhmä	
Nimi	Lyhenne	Nimi	Lyhenne
Pohjalaismurteet	POH	Etelä-Pohjamaa	PohE
		Keski-Pohjamaa	PohK
		Pohjois-Pohjamaa	PohP
		Länsipohja	LänP
		Peräpohjola	PerP
Savolaismurteet	SAV	Eteläinen Keski-Suomi	KesE
		Läntinen Keski-Suomi	KesL
		Pohjoinen Keski-Suomi	KesP
		Etelä-Savo	SavE
		Pohjois-Savo	SavP
		Pohjois-Karjala	KarP
		Kainuu	Kai
Hämäläismurteet	HÄM	Etelä-Häme	HämE
		Kaakkois-Häme	HämK
		Pohjois-Häme	HämP
		Pohjois-Satakunta	SatP
		Kymenlaakso	Kym
Lounaiset välimurteet	LVÄ	Etelä-Satakunta	SatE
		Länsi-Satakunta	SatL
		Varsinais-Suomen ylämaa	VarY
		Länsi-Uusimaa	VarU
Lounaismurteet	LOU	Eteläinen Varsinais-Suomi	VarE
		Pohjoinen Varsinais-Suomi	VarP
Kaakkoismurteet	KAA	Etelä-Karjala	KarE
		Keski-Karjala	KarK

Lopullinen analysoitu aineisto koostuu 8961 lauseesta. Aineistossa esiintyy inkongruenssia yhteensä 6959 (78 %) tapauksessa ja ilmikongruenssia 2002 (22 %) tapauksessa. Verbin lemmalla on vinoutunut jakauma: 43 %:ssa tapauksista esiintyy *olla*-verbi. Koska analyysimme sisälsi myös liittopredikaatit, kaikki nämä tapaukset eivät kuitenkaan edusta kopulaa. Subjektipronomineista *ne*-pronomineja on 8543 (95 %) ja *he*-pronomineja 418 (5 %). Puhunnoksista lähes tarkalleen puolet on tuottanut nainen ja puolet mies. Haastateltavat olivat haastatteluhetkellä keskimäärin 80-vuotiaita (vaihteluväli 43–94 vuotta).

Kuvio 1. Kongruenssin suhteellinen frekvenssi monikon 3. persoonan subjektipronomineilla

Differentiaalinen lukukongruenssi näyttää alustavasti riippuvan ainakin subjektipronominin valinnasta. Kun asiaa testataan Fisherin tarkan testin avulla, ilmikongruenssi on noin 3,2 kertaa todennäköisempi *he*-pronominin yhteydessä verrattuna *ne*-pronomiiniin ($p < 0,001$; ks. kuvio 1). Jotta lukukongruenssiin vaikuttaviin eri tekijöihin saataisiin parempi selvyys, on sen jakaumaa mallinnettava monimuuttujamallilla.

2.2 Tilastollinen mallintaminen

Selvitämme lukukongruenssin vaihtelua mallintamalla siihen vaikuttavia tekijöitä yleistetyllä lineaarisella sekamallilla (engl. *generalized linear mixed effects model*). Tällaisia malleja käytetään yleisesti variationistisessa korpustutkimuksessa sekä kokeellisessa tutkimuksessa, koska niiden avulla mallissa voidaan ottaa huomioon mm. puhujien keskinäinen vaihtelu tai vaikkapa yksittäisestä lekseemistä johtuva vaihtelu käsittelemällä niitä niin sanottuina satunnaistermeinä (ks. Baayen, Davidson & Bates 2008; Gries & Hilpert 2010; Baayen 2013). Seuraavassa kuvaamme lyhyesti tilastollista malliamme.

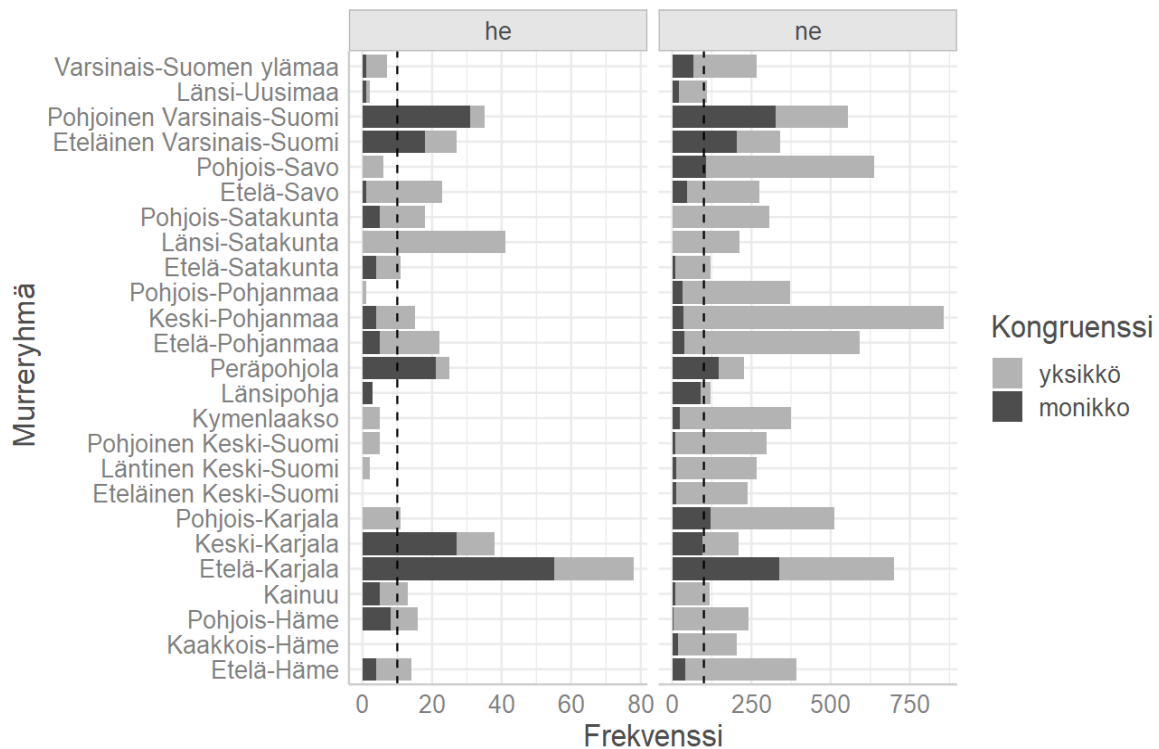
Mallimme selitettävänä muuttujana on kolmannen persoonan kongruenssi predikaattiverbissä. Tämä muuttuja saa kaksi mahdollista arvoa: ”sg” ja ”pl”. Näistä ensimmäinen tarkoittaa, että predikaattiverbissä esiintyy yksikkömuoto monikkosubjektin kanssa (*ne leikkii*) ja jälkimmäinen sitä, että predikaattiverbissä esiintyy monikkokongruenssi monikkosubjektin kanssa (*ne leikkivät*). Koska selitettävä muuttuja on binaarinen, mallinamme sen jakaumia logistisella regressiolla käyttäen yleistettyä lineaarista sekamallia.

Selittävinä tekijöinä käytämme neljää muuttujaa. Kielen rakenteellisina selittävinä tekijöinä käytämme (i) subjektin ja predikaattiverbin välistä etäisyyttä eli dependenssin pituutta ja (ii) subjektinominin tyyppiä. Dependenssin pituus saa arvoja välillä 0 ja 4. Arvo 0 esiintyy, kun subjekti esiintyy välittömästi ennen verbiä. Etäisyys kasvaa sitä mukaa, mitä useampia sanoja esiintyy subjektin ja verbin välissä. Subjektinomini koodataan tässä tutkimuksessa siten, että se saa arvoksi ”he” tai ”ne” sen mukaan, kumpi pronomini esiintyy verbin subjektina. Lisäksi mukana on kaksi sosiolingvististä selittävää tekijää: (i) puhujan sukupuoli ja (ii) puhujan syntymävuosi. Puhujan sukupuoli on binaarinen muuttuja, jolla on arvoina ”nainen” ja ”mies”.

Lauseopin arkistoon on merkitty puhujan ikä sekä syntymäaika päivämääränä. Koska haastattelut on tehty 18 vuoden aikana (vuosien 1957–1974 välillä), arvelemme, että puhujan iän sijaan hänen syntymäaikansa voisi olla parempi indikaattori ajan vaikutuksesta kongruenssin vaihteluun. Otimme kunkin puhujan syntymäajasta hänen syntymävuotensa ja aloitimme ajanlaskun varhaisimmasta vuodesta. Näin syntymävuosi 1865 koodattiin arvolla 1 ja myöhäisin syntymävuosi 1916 koodattiin arvolla 52.

Selittävien tekijöiden lisäksi käytimme mallissa neljää satunnaistermiä: (i) haastateltavaa, (ii) murreryhmää, (iii) murrealuetta ja (iv) verbin perusmuotoa. Yksittäisen haastateltavan puhunnokset eivät ole riippumattomia toisistaan, joten huomioimme tämän rakentamalla yksittäisen haastateltavan malliin satunnaisterminä. Koska kunkin puhujan näyte edustaa tiettyä murreryhmää, huomioimme tämän hierarkian kiinnittämällä kunkin haastateltavan näyte tiettyyn murreryhmään ja murreryhmän murrealueeseen (ks. 7). Verbin perusmuoto eli lemma on tärkeä ottaa huomioon, koska verbien frekvenssi vaihtelee aineistossa erittäin paljon. Aineistossa esiintyy yhteensä 785 verbiä, mutta niiden esiintymistä 43 %:ssa esiintyy *olla*-verbi ja 52 %:a verbin lemmoista ovat ns. hapax legomena-tapauksia, eli ne esiintyvät aineistossa vain kerran. Koska yksittäisen verbin esiintymä ei välttämättä ole riippumaton verbin muista esiintymistä vaan voi riippua verbin frekvenssistä, huomioimme tämän rakentamalla verbin lemmän malliin satunnaisterminä.

Aineiston mukaan sekä lukukongruenssi että subjektipronomini vaihtelevat aineistossa murreryhmittäin (kuvio 2). Monikkokongruenssia esiintyy suhteellisen paljon etenkin Eteläisen Varsinais-Suomen (VarE) ja Pohjoisen Varsinais-Suomen (VarP) murreryhmissä (so. lounaismurteissa), Etelä-Karjalan (KarE) ja Keski-Karjalan (KarK) murreryhmissä (so. kaakkoismurteissa) sekä Länsi-Pohjan (LänP) ja Peräpohjolan (PerP) murreryhmissä. Kaikissa aineiston murreryhmissä *ne*-pronominin esiintymiä on yli sata (pystysuora katkoviiva), mutta muutamissa murreryhmissä *he*-pronominin esiintymiä on alle kymmenen (pystysuora katkoviiva) ja kahdessa murreryhmässä niitä ei esiinny lainkaan (KesE = Eteläinen Keski-Suomi ja HämK = Kaakkois-Häme). Vaikuttaa myös siltä, että alueet, joilla *he*-pronominia esiintyy paljon, myös monikkokongruenssia esiintyy paljon, joskaan aivan selvää tämä ei ole.

Kuvio 2. Lukukongruenssin absoluuttiset frekvenssit eri pronomineilla murreryhmittäin

Tämän vaihtelun vuoksi mallinimme lukukongruenssia kahdella tavalla. Ensin mallinimme lukukongruenssin vaihtelua koko aineistossa käyttäen rakenteeltaan yksinkertaisinta monitasomallia. Tässä ns. satunnaisvakiomallissa estimoimme verbin lemmalle ja yksittäiselle haastateltavalle omat satunnaisvakionsa (engl. *random intercept*). Nämä termit kuvaavat verbin lemmän ja haastateltavan ja hänen murteensa vaikutusta kongruenssin vaihteluun. Toisessa mallissa huomioimme, että pronominin vaikutus lukukongruenssiin voi vaihdella eri murreryhmissä. Tämä ns. satunnaiskerroinmalli on muutoin samanlainen satunnaisvakiomallin kanssa, mutta rakennamme siihen satunnaiskerttoimen, joka ottaa huomioon pronominin vaikutuksen lukukongruenssiin murteittain ja riippuen myös haastateltavasta.⁶ Tässä mallinnuksessa rajaamme tarkastelun murreryhmiin, joissa *he*-pronomineja esiintyy vähintään kymmenen (ks. kuvio 2). Tällä tavalla pyrimme saamaan aineistosta ensin kokonaiskuvan satunnaisvakiomallin avulla ja sitten rajaamaan tarkastelun niihin tapauksiin, joissa aineistoa on riittävästi myös kompleksisemmalle satunnaiskerroinmallille.

Tilastolliseen mallintamiseen käytimme avoimesti saatavilla olevaa ohjelmointiympäristöä R (R Core Team 2018) ja sen pakettia *lme4* (Bates, Maechler, Bolker & Walker 2015).⁷ Satunnaisvakiomallille käytimme *lme4*:n notaatiota (7):

⁶ Emme myöskään sisällytä satunnaiskerroinmalliin murrealuetta. Tämä johtuu siitä, että satunnaisvakion ja satunnaiskerttoimen välinen korrelaatio oli liian korkea murrealueen osalta (0.89), mikä viittaa siihen, että malli on liian monimutkainen.

⁷ Lisäksi kuvioiden tekemiseen käytimme paketteja *lattice* (Sarkar 2008), *ggplot2* (Wickham 2016) ja *sjplot* (Lüdecke 2020).

$$(7) \quad \text{kongruenssi} \sim 1 + \text{syntymäaika} + \text{sukupuoli} + \\ \text{dependenssin_pituus} + \text{pronomini} + \\ (1|\text{verbi_lemma}) + (1|\text{murrealue/murreryhmä/haastateltava})$$

Notaatiossa ”kongruenssi” tarkoittaa selitettävää tekijää ja aaltoviivaa (~) seuraavat termit ovat selittäviä tekijöitä (1 tarkoittaa vakiotermiä). Kolmannella rivillä on satunnaistermit. Notaatio (1|verbi_lemma) tarkoittaa, että mallin vakiotermin annetaan vaihdella verbin lemman mukaan. Notaatio (1|murrealue/murreryhmä/haastateltava) tarkoittaa, että mallin vakiotermin annetaan lisäksi vaihdella haastateltavan mukaan ottaen kuitenkin samalla huomioon, että kukin haastateltava edustaa tiettyä murreryhmää ja tietty murreryhmä kuuluu aina samaan murrealueeseen (esim. Pohjois-Savon murreryhmä kuuluu savolaismurteiden murrealueeseen; ks. taulukko 1). Satunnaiskerroinmallille käytimme lme4:n notaatiota (8):

$$(8) \quad \text{kongruenssi} \sim 1 + \text{syntymäaika} + \text{sukupuoli} + \\ \text{dependenssin_pituus} + \text{pronomini} + \\ (1|\text{verbi_lemma}) + (1+\text{pronomini}|\text{murreryhmä/haastateltava})$$

Yleistetyssä lineaarisessa sekamallissa yksi yleinen ongelma etenkin satunnaiskerroinmallien kohdalla on mallien konvergoituminen. Mallin parametrit lasketaan iteratiivisen algoritmin avulla, ja tämä prosessi pysähtyy, kun ero edelliseen iteraatioon on raja-arvoa pienempi. Yksi ratkaisu tähän ongelmaan on optimoida algoritmi vakioasetuksista poikkeavalla tavalla, käyttämällä esimerkiksi BOBYQA-optimoijaa kaikille satunnaistermeille. Käytimme tätä keinoa kaikissa malleissamme, koska osa niistä ei konvergoitunut algoritmin vakioasetuksilla.

Rakensimme mallimme askel askeleelta lähtien ns. nollamallista, joka sisältää ainoastaan vakiotermin. Tähän malliin lisäsimme asteittain ensin satunnaistermit ja sitten selittävät termit. Jokaisella askeleella vertasimme toisiinsa mallia, joka sisälsi yhden tekijän enemmän kuin toinen malli, ja samalla vertasimme toisiinsa mallien Akaiken informaatiokriteerin arvoja (engl. AIC = Akaike Information Criterion). AIC kuvaa mallin kompleksisuuden ja sen tarkkuuden välistä suhdetta, ja se on sitä pienempi, mitä parempi malli on. Yleensä malli on syytä pitää mahdollisimman yksinkertaisena kuitenkin poistamatta siitä sellaisia tekijöitä, joiden takia menetettäisiin liikaa informaatiota. Näin ollen mitä enemmän jokin tekijä vähentää AIC:n arvoa, sitä tärkeämpi se on sisällyttävä malliin. Burnham ja Anderson (2002: 70–71) esittävät karkeat suuntaviivat sille, miten tulkita tekijän tärkeys AIC:n valossa. Jos tietyn tekijän lisääminen malliin pienentää AIC:n arvoa vähemmän kuin 2 yksikköä, verrattavien mallien välillä ei juuri ole eroa. Tällöin lisättävä tekijä on turha eikä sitä tarvita lopullisessa mallissa. Jos taas tietyn tekijän lisääminen malliin pienentää AIC:n arvoa 4–7 yksikköä, tällöin voidaan sanoa, että malli, jolla on pienempi AIC, on parempi. Tällaisissa tilanteissa lisättävä tekijä on syytä pitää mukana mallissa. Jos taas tietyn tekijän lisääminen malliin pienentää AIC:n arvoa enemmän kuin 10 yksikköä, tällöin sille mallille, jolla on korkeampi AIC, ei esiinny lainkaan tilastollista tukea. Toisin sanoen lisättävä tekijä on ehdottomasti pidettävä

mukana mallissa. Tämän valintaprosessin lopuksi päädytään ns. parhaaseen malliin, josta on karsittu pois sellaiset tekijät, joita ei ole perusteltua sisällyttää malliin.

3 Tulokset

Esitämme ensin tulokset satunnaisvakiomallista, jolla tarkastelemme lukukongruenssin vaihtelua koko aineistossa käyttäen rakenteeltaan yksinkertaisinta monitasomallia. Tämän jälkeen esitämme satunnaiskerroinmallin tulokset. Aloitamme rakentamalla mallin askel askeleelta lisäämällä aina yhden termin ja vertaamalla malleja toisiinsa Akaiken informaatiokriteerin (AIC) avulla, minkä jälkeen tarkastelemme parhaan mallin testisuureita.

Lähdemme liikkeelle ns. nollamallista, joka sisältää ainoana selittävänä tekijänä vakiotermin. Sitten rakennamme mallia asteittain lisäämällä ensin satunnaistermit ja sen jälkeen selittävät tekijät, kunnes kaikki mallin termit on lisätty. Tätä prosessia kuvaamme taulukon 2 ensimmäisessä sarakkeessa. Otamme jokaisesta mallista AIC:n arvon, joka on esitetty taulukon 2 toisessa sarakkeessa. Taulukon kolmas sarake esittää AIC-arvojen erotuksen tietylle mallille ja sitä asteen yksinkertaisemmalle mallille. Esimerkiksi mallien 2 ja 1 AIC-arvojen erotus on 424,8. Tämä tarkoittaa sitä, että satunnaistermin ”verbin lemma” osuus mallin 2 AIC-arvosta on 424,8. AIC-arvojen erotusten perusteella voidaan sanoa, että mallimme kaikki satunnaistermit ovat erittäin tärkeitä, koska kukin niistä pienentää AIC-arvoa yli 400 yksikköä. Puhujan sukupuoli parantaa mallia vain rahtusen (0.3), joten se on syytä jättää pois tästä mallista. Puhujan syntymäaika huonontaa mallia, koska se kasvattaa eikä vähennä AIC-arvoa. Dependenssin pituus pienentää mallin AIC arvoa 153,7 yksikön verran ja subjektipronomini 18,8 yksikön verran, joten kumpikin niistä parantaa mallia selvästi.

Taulukko 2. Satunnaisvakiomallin rakentaminen asteittain ja mallien vertailu Akaiken informaatiokriteerin avulla (AIC:n erotus = kahden mallin AIC-arvojen erotus)

Mallin numero	Mallin rakenne	AIC	AIC:n erotus	Residuaalin vapausasteet
1	Vakiotermi	9522,0		8960
2	+ satunnaistermi(verbin_lemma)	9097,2	-424,8	8959
3	+ satunnaistermi(murrealue)	7453,1	-1644,1	8958
4	+ satunnaistermi(murrealue:murreryhmä)	6491,3	-961,8	8957
5	+ satunnaistermi(murrealue:murreryhmä:puhuja)	5809,9	-681,5	8956
6	+ sukupuoli	5809,5	-0,3	8955
7	+ syntymäaika	5811,4	1,9	8954
8	+ dependenssin pituus	5657,7	-153,7	8953
9	+ pronomini	5638,9	-18,8	8952

AIC-arvojen mukaan parhaaseen malliin kuuluvat kaikki satunnaistermit sekä dependenssin pituus ja pronomini. Tämän mallin selittävien tekijöiden testisuureet on esitetty taulukossa 3 ja sen satunnaistermien varianssit ja niiden keskihajonnat on esitetty taulukossa 4. Dependenssin

pituus ($0,61 \pm 0,05$; $p < 0,0001$) ja pronomini ($0,75 \pm 0,16$; $p < 0,0001$) vaikuttavat kongruenssiin tilastollisesti erittäin merkitsevällä tavalla. Ilmikongruenssin todennäköisyys kasvaa noin 1,8-kertaiseksi ($e^{0,61}$) inkongruenssiin nähden aina, kun dependenssin pituus kasvaa yhdellä sanalla. Kun siis subjektin ja verbin välissä esiintyy kolme sanaa, ilmikongruenssi on tällöin jo 5,5 kertaa todennäköisempää kuin inkongruenssi. Ilmikongruenssi on lisäksi noin 2,1 kertaa ($e^{0,75}$) todennäköisempää pronominin *he* kanssa verrattuna pronominiin *ne*.

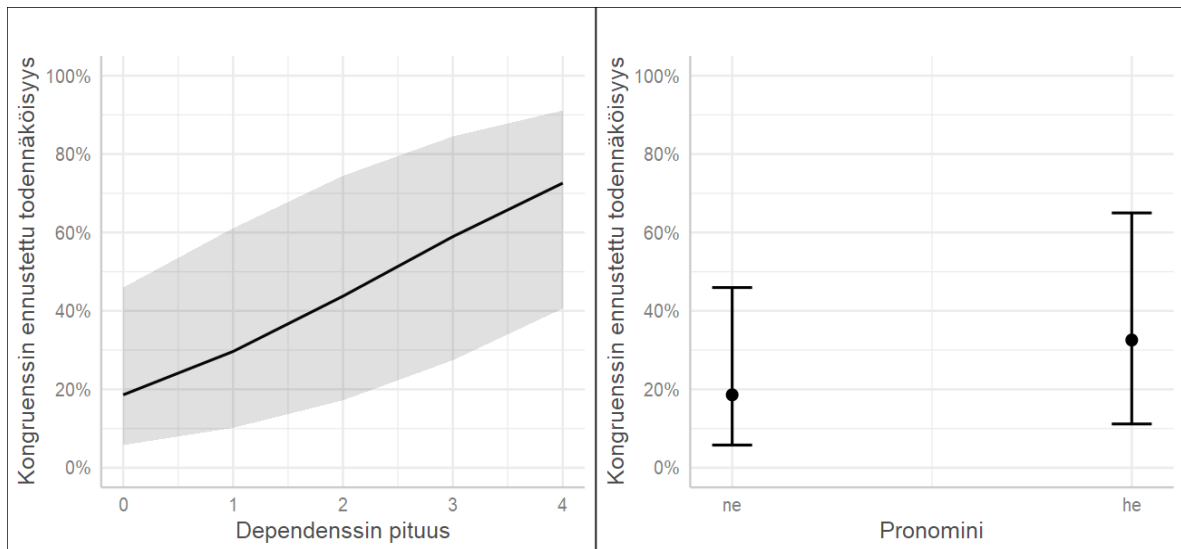
Taulukko 3. Parhaan satunnaisvakiomallin selittävät tekijät testisuureineen

	Estimaatti	Keskivirhe	z-arvo	p-arvo
(vakiotermi)	-1,4765	0,6707	-2,201	0,0277
dependenssin pituus	0,6127	0,0489	12,5400	< 0,0001
pronomini:he	0,7487	0,1606	4,6610	< 0,0001

Taulukko 4. Parhaan satunnaisvakiomallin satunnaistermit

Ryhmä	Termi	Varianssi	Keskihajonta
verbi_lemma	(vakiotermi)	0,4119	0,6418
haastateltava:(murreryhmä:murrealue)	(vakiotermi)	1,4278	1,1949
murreryhmä:murrealue	(vakiotermi)	2,2654	1,5051
murrealue	(vakiotermi)	1,8642	1,3654

Kuvio 3 esittää sovitetut arvot selittäville tekijöille ”dependenssin pituus” (vasemmalla) ja ”subjektipronomini” (oikealla). Kuviossa selittävien tekijöiden arvot ovat x-akselilla ja selitettävän tekijän eli kongruenssin sovitetut arvot ovat y-akselilla. Sovitetuista arvoista nähdään, että ilmikongruenssin todennäköisyys on noin 20 %, kun subjekti ja verbi ovat vierekkäin, mutta se kasvaa melko tasaisesti niin, että kun niiden välissä on neljä sanaa, ilmikongruenssin ennustettu todennäköisyys on jo yli 70 %. Lisäksi nähdään, että ilmikongruenssin todennäköisyys on noin 20 %, kun subjektina on *ne*-pronomini, mutta sen todennäköisyys nousee yli 30 %:iin, kun subjektina on *he*-pronomini.

Kuvio 3. Satunnaisvakiomallin sovitetut arvot dependenssin pituudelle ja pronominille

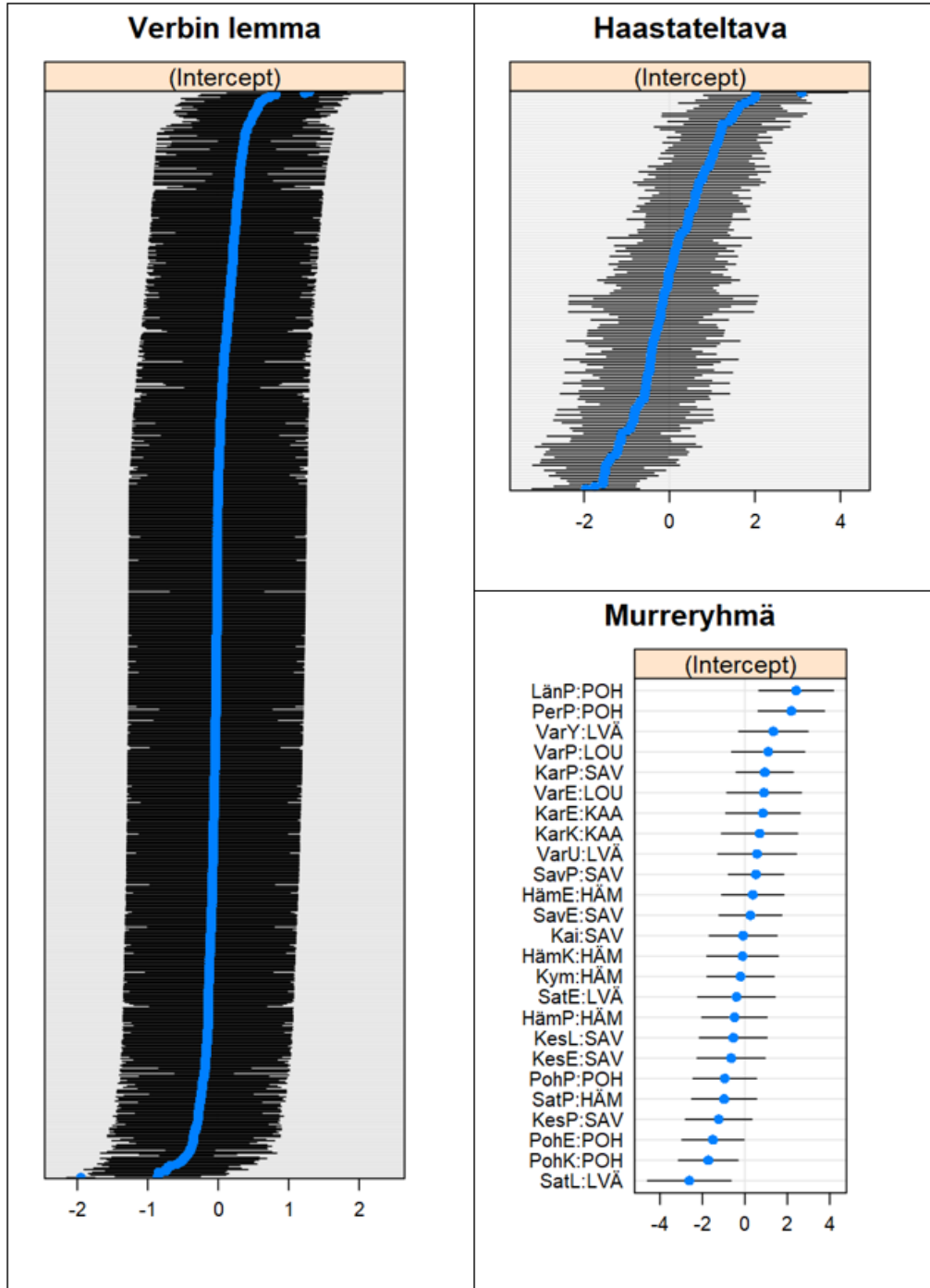
Regressiomallien yhteensopivuutta aineiston kanssa kuvataan usein selitysasteen R^2 avulla. Se kertoo, miten monta prosenttia selitettävän muuttujan varianssista selittävät muuttujat voivat selittää. Yleistetyissä lineaarisissa sekamalleissa käytetään selitysastetta R^2_{GLMM} , jonka avulla voidaan erottaa toisistaan kiinteiden termien ja satunnaistermien osuudet selitysasteesta.⁸ Parhaan satunnaisvakiomallin kokonaisselitysaste on 59,0 %, mitä voidaan pitää hyvänä korpustutkimuksessa. Mallin selittävät tekijät selittävät kongruenssin vaihtelusta kuitenkin vain 1,8 %, kun taas satunnaistermit selittävät siitä 57,1 %. Suurin osa mallin selitysvoimasta johtuu siis verbin lemmasta sekä haastateltavasta ja hänen murteestaan. Vaikka rakenteellisten tekijöiden selitysvoima onkin vähäinen, mallimme onnistuu kuitenkin tunnistamaan niiden vaikutuksen puhujasta ja hänen murretaustastaan johtuvasta suuresta vaihtelusta huolimatta.

Kuvio 4 esittää kongruenssin vaihtelun eri satunnaistermien suhteen. Kuviossa vasemmalla on verbin lemmasta johtuva vaihtelu, oikealla ylhäällä haastateltavasta johtuva vaihtelu (kiinnitettynä murreryhmään) ja oikealla alhaalla murreryhmästä johtuva vaihtelu (kiinnitettynä murrealueeseen). Yksittäisen verbin lemman vaikutus kongruenssiin poikkeaa keskimäärin vain vähän nolasta. Suurimmat positiiviset poikkeamat koskevat verbejä *viedä* (1,29) ja *kierrellä* (1,23), joilla monikkokongruenssia esiintyy keskimääräistä selvästi enemmän verrattuna muihin verbeihin. Suurin negatiivinen poikkeama keskiarvosta esiintyy *olla*-verbillä (−1,95), joka esiintyy murteissa tyypillisesti yksikkömuodossa myös monikollisten subjektipronominien kanssa. Yksittäisen haastateltavan vaikutus kongruenssiin poikkeaa keskimäärin myös melko vähän nolasta.

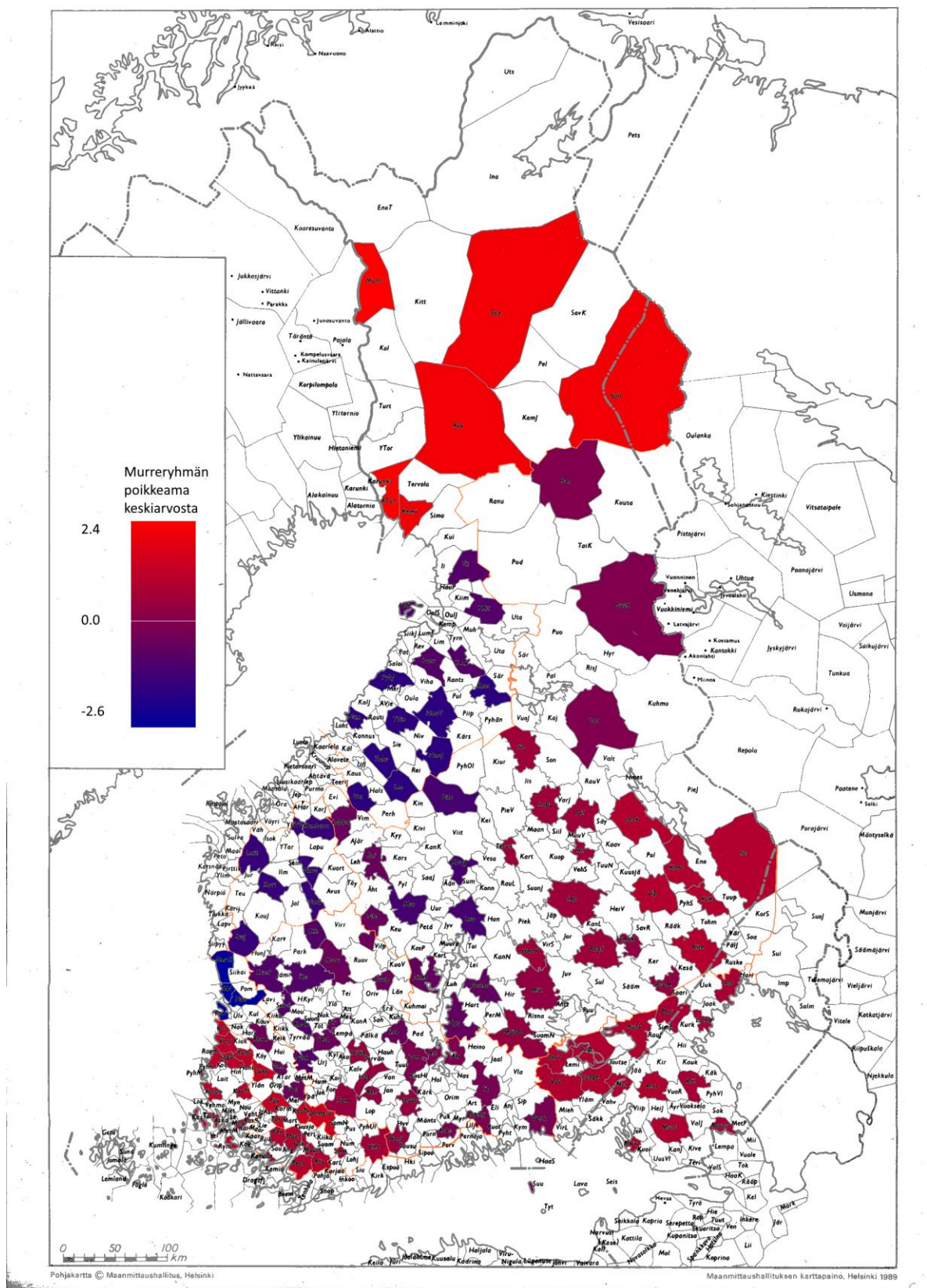
Kongruenssi vaihtelee kiinnostavalla tavalla eri murreryhmissä. Suurimmat negatiiviset poikkeamat keskiarvosta (< -1) esiintyvät Länsi-Satakunnan (SatL), Keski-Pohjanmaan (PohK), Etelä-Pohjanmaan (PohE) ja Pohjoisen Keski-Suomen (KesP) murreryhmissä. Näissä murreryhmissä monikkokongruenssia esiintyy siis keskimääräistä vähemmän. Suurehkoja

⁸ Testisuure lasketaan R-paketin `MuMIn` avulla (Barton 2019). Algoritmi perustuu Nakagawan ja Schielzethin (2013) työhön, jota ovat jatkokehittäneet Johnson (2014) sekä Nakagawa, Johnson ja Schielzeth (2017).

negatiivisia poikkeamia ($< -0,5$) esiintyy myös Pohjois-Satakunnan (SatP), Pohjois-Pohjanmaan (PohP) ja Pohjois-Hämeen (HämP) murreryhmissä sekä Eteläisen Keski-Suomen (KesE) ja Läntisen Keski-Suomen (KesL) murreryhmissä. Suurehkoja positiivisia poikkeamia keskiarvosta ($> 0,5$) esiintyy Länsipohjan ja Peräpohjolan murreryhmissä, Eteläisen Varsinais-Suomen (VarE) ja Pohjoisen Varsinais-Suomen (VarP) murreryhmissä (so. lounaismurteissa), ja Etelä-Karjalan (KarE) ja Keski-Karjalan murreryhmissä (KarK) (so. kaakkoismurteissa) sekä lisäksi Pohjois-Karjalan (KarP) ja Varsinais-Suomen ylämaan (VarY) murreryhmissä.

Kuvio 4. Kongruenssin vaihtelu parhaassa satunnaisvakiomallissa eri satunnaisvakioilla. Vasemmalla kongruenssin vaihtelu verbin lemman suhteen, oikealla ylhäällä haastateltavan suhteen ja oikealla alhaalla murreryhmän suhteen

Kuvio 5. Kartta monikkokongruenssin vaihtelusta murreryhmittäin; arvot ovat poikkeamia keskiarvosta. Karttapohja on Maanmittauslaitoksen tekemä, mutta se on vapaasti käytettävissä

Kuvio 5 esittää kongruenssin vaihtelun kartalla murreryhmittäin. Tiettyyn murreryhmään kuuluva pitäjä on sävytetty sitä syvemmän sinisellä, mitä vähemmän lukukongruenssia murreryhmässä esiintyy verrattuna keskimääräiseen ja sitä kirkkaamman punaisella, mitä enemmän lukukongruenssia murreryhmässä esiintyy verrattuna keskimääräiseen. Arvot lämpökarttaan on otettu murreryhmän satunnaisvakioista kuviosta 4. Ne murreryhmät, joissa monikkokongruenssia esiintyy keskimääräistä vähemmän, näyttävät muodostavan yhtenäisen vyöhykkeen Oulusta Poriin ja se ulottuu paikoin syvälle sisämaahan. Niitä murrealueita, joissa monikkokongruenssia esiintyy keskimääräistä enemmän, ei kuitenkaan yhdistä toisiinsa mikään ilmeinen maantieteellinen seikka: ne ovat kaukana toisistaan ja niiden välissä esiintyy murreryhmiä, jotka poikkeavat vain vähän keskiarvosta tai poikkeavat siitä negatiivisesti. Lukukongruenssin alueellisen jakauman perusteella on mahdollista, että sen vähäisempi käyttö on innovaatio läntisissä murreryhmissä, joista se on alkanut levitä myös sisämaan murreryhmiin. Asiaa olisi syytä tutkia perusteellisemmin jatkotutkimuksessa.

Kaiken kaikkiaan satunnaisvakiomallissa rakenteelliset selittävät tekijät vaikuttavat kongruenssin vaihteluun, mutta sosiolingvistiset selittävät tekijät eivät. Verbin lemma ja yksittäisestä puhujasta ja hänen murretaustastaan johtuva vaihtelu oli erittäin tärkeä ottaa huomioon, koska ne selittivät suurimman osan kongruenssin vaihtelusta aineistossa.

Seuraavaksi tarkastelemme kompleksisempaa satunnaiskerroinmallia, jossa otamme huomioon sen, että pronominin vaikutus kongruenssiin voi vaihdella riippuen yksittäisestä puhujasta ja hänen murteestaan. Tämän mallin tarkastelussa käytämme vain osaa aineistosta (ks. luku 2.2). Aloitamme jälleen rakentamalla mallin askel askeleelta ja vertaamalla mallien AIC-arvoja toisiinsa (ks. taulukko 5). Tässä vertailussa otamme huomioon ainoastaan satunnaiskertoinen lisäämisen sekä sen vaikutuksen selittäviin tekijöihin.

AIC-arvojen erotusten perusteella satunnaiskertoinen lisääminen vähensi mallin AIC-arvoa 61,6 yksikköä. Tämän perusteella satunnaiskerroin on tärkeä mallissa. Selittävistä tekijöistä puhujan sukupuoli vähentää AIC-arvoa 2,0 yksikköä eli se parantaa mallia jonkin verran. Puhujan syntymäaika kuitenkin jälleen huonontaa mallia, koska sen lisääminen malliin kasvattaa eikä vähennä AIC-arvoa. Dependenssin pituus pienentää mallin AIC arvoa 78,5 yksikköä ja subjektipronomini 4,5 yksikköä, joten kumpikin niistä on syytä pitää mukana parhaassa mallissa puhujan sukupuolen lisäksi.

Taulukko 5. Satunnaiskerroinmallin rakentaminen asteittain ja AIC-arvojen vertailu

Mallin nro	Mallin rakenne	AIC	AIC:n erotus	Residuaalin vapausasteet
1	Vakiotermi + satunnaismuuttaja (1 verbi_lemma) + satunnaismuuttaja (1 murreryhmä/puhuja)	4076,7		6036
2	+ satunnaiskerroin (1+pronomini murreryhmä/puhuja)	4015,1	-61,6	6032
3	+ sukupuoli	4013,2	-2,0	6031
4	+ syntymäaika	4015,2	2,0	6030
5	+ dependenssin pituus	3936,7	-78,5	6029
6	+ pronomini	3932,1	-4,5	6028

Taulukko 6. Parhaan satunnaiskerroinmallin selittävät tekijät testisuureineen

	Estimaatti	Keskivirhe	z-arvo	p-arvo
(vakiotermi)	-1,5247	0,7087	-2,151	0,0314
sukupuoli:mies	-0,6717	0,3328	-2,018	0,0436
dependenssin pituus	0,5359	0,0595	9,006	< 0,0001
pronomini:he	1,3866	0,4674	2,967	0,003

Taulukko 7. Parhaan satunnaiskerroinmallin satunnaistermi

Ryhmä	Termi	Varianssi	Keskihajonta	Korrelaatio
verbi_lemma	(vakiotermi)	0,4898	0,6999	
haastateltava:murreryhmä	(vakiotermi)	1,8093	1,3451	
	pronomini:he	1,1036	1,0505	-0,63
murreryhmä	(vakiotermi)	6,5803	2,5652	
	pronomini:he	2,2371	1,4957	-0,72

AIC-arvojen perusteella parhaaseen satunnaiskerroinmalliin kuuluvat kaikki satunnaistermi ja selittävinä tekijöinä dependenssin pituus, pronomini ja puhujan sukupuoli. Tämän mallin selittävien tekijöiden testisuureet on esitetty taulukossa 6 ja sen satunnaistermi taulukossa 7. Satunnaistermien korrelaatiot ovat edelleen korkeahkoja (−0,63 ja −0,72), mutta eivät silti liian korkeita. Kukin selittävä tekijä, dependenssin pituus ($0,54 \pm 0,06$; $p < 0,0001$), pronomini ($1,39 \pm 0,47$; $p = 0,003$) ja puhujan sukupuoli ($-0,67 \pm 0,33$; $p = 0,044$), vaikuttaa kongruenssiin tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Ilmikongruenssin todennäköisyys kasvaa noin 1,7-kertaiseksi ($e^{0,54}$) inkongruenssiin nähden aina kun dependenssin pituus kasvaa yhdellä sanalla. Kun siis subjektin ja verbin välissä on kolme sanaa, ilmikongruenssi on tällöin jo 5,1 kertaa todennäköisempää kuin inkongruenssi. Ilmikongruenssi on lisäksi noin neljä kertaa ($e^{1,39}$)

todennäköisempää pronominin *he* kanssa verrattuna pronominiin *ne* ja noin kaksi kertaa vähemmän todennäköistä miesten puheessa verrattuna naisten puheeseen ($e^{-0,67}$).

Kuvio 6 esittää sovitetut arvot selittävälle tekijöille ”subjektipronomini” ja ”sukupuoli” samassa kuviossa. Kuviossa pronominin arvot ovat x-akselilla ja kongruenssin sovitetut arvot ovat y-akselilla. Sovitetuista arvoista nähdään, että pronominin *ne* osalta ilmikongruenssin todennäköisyys on miehillä noin 10 % ja naisilla noin 20 %. Pronominin *he* osalta ilmikongruenssin todennäköisyys on miehillä noin 30 % ja naisilla lähes 50 %. Näiden arvojen perusteella lukukongruenssin todennäköisyys naisilla ja miehillä ei eroa kovin paljon *ne*-pronominin yhteydessä, mutta se eroaa selvästi *he*-pronominin yhteydessä.

Kuvio 6. Satunnaiskerroinmallin sovitetut arvot pronominille ja sukupuolelle

Tilastolliset tulokset antavat aihetta seuraaviin yleistyksiin. Dependenssin pituus vaikuttaa sekä satunnaiskerroinmallissa että satunnaisvakiomallissa lukukongruenssin vaihteluun samalla tavalla: mitä suurempi etäisyys subjektin ja verbin välillä esiintyy, sitä todennäköisemmin monikkokongruenssi esiintyy verbissä. Satunnaiskerroinmallissa otimme huomioon sen, että pronominin vaikutus lukukongruenssiin voi vaihdella riippuen yksittäisestä puhujasta ja hänen murteestaan. Tästä huolimatta pronomini vaikuttaa monikkokongruenssiin tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Lisäksi puhujan sukupuoli vaikuttaa satunnaiskerroinmallissa monikkokongruenssiin siten, että se on todennäköisempää naisilla kuin miehillä ja etenkin *he*-pronominin yhteydessä.

4 Tulkinta

Tässä tutkimuksessa olemme selvittäneet differentiaalisen lukukongruenssin vaihtelua suomen murteissa Lauseopin arkiston murrekorpuksessa. Yleistetyn lineaarisen sekamallin mukaan lukukongruenssin vaihteluun vaikuttavat dependenssin pituus ja subjektipronomini sekä jossain määrin puhujan sukupuoli mutta ei ikä. Lisäksi siihen vaikuttavat verbin lemma sekä

yksittäinen puhuja ja hänen murteensa. Seuraavassa tulkitsemme näitä tuloksia mm. typologisen tutkimuksen näkökulmasta.

Tulosten perusteella differentiaalinen lukukongruenssi riippuu dependenssin pituudesta subjektipronominin ja predikaattiverbin välillä siten, että monikkokongruenssin todennäköisyys kasvaa, mitä etäämmällä subjekti esiintyy verbistä. Tällainen morfologisen ilmimerkinnän vaihtelu dependenssin pituuden suhteen vaikuttaa olevan universaali ilmiö maailman kielissä (Hawkins 2004). Mitä lähempänä dependentti ja pääsana ovat toisiaan, sitä helpompi kuulijan on päätellä dependenssisuhde ilman morfologista merkintää, ja mitä etäämmällä dependentti on pääsanasta, sitä vaikeampi kuulijan on prosessoida dependenssisuhde ilman suhteen morfologista merkitsemistä joko dependenttiin tai pääsanaan. Funktionaalisessa kielitieteessä morfologisen merkinnän todennäköisyyden lisääntyminen dependenssin pituuden kasvaessa liittyy ekonomiaan eli siihen, että puhujat pyrkivät ottamaan kuulijan viestinnälliset tarpeet huomioon mahdollisimman tehokkaasti (esim. Zipf 1949 ja vähimmän vaivan periaate; F. Karlsson 1977). Viime aikoina ekonomiaan liittyviä ajatuksia on systematisoitu yhden teoreettisen viitekehyksen alle (mm. Hawkins 2014, Gibson ym. 2019).

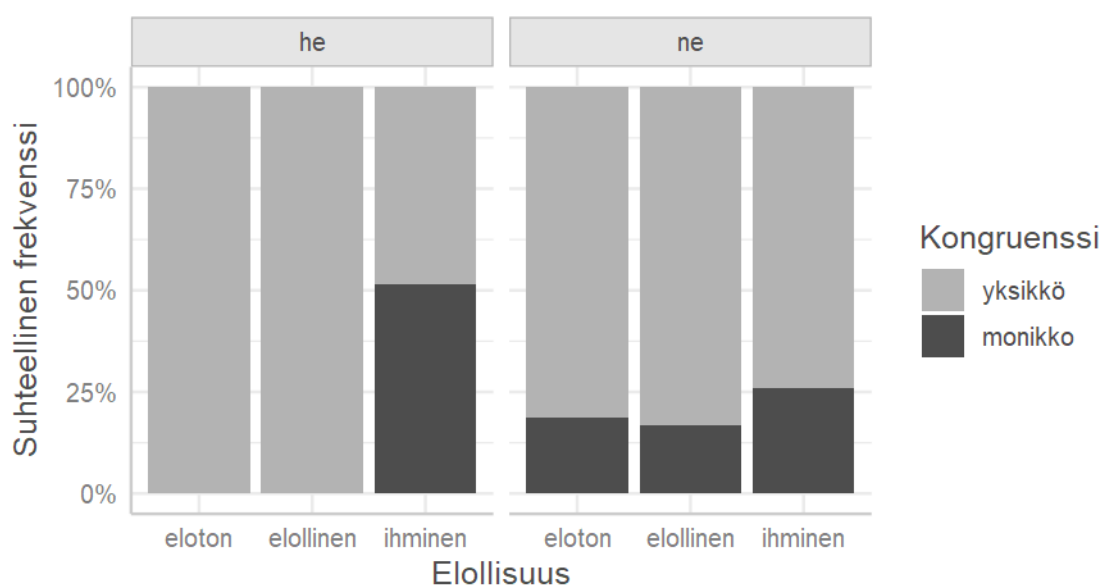
Malliemme mukaan lukukongruenssiin vaikuttaa kuitenkin myös subjektipronominin tyyppi: ilmikongruenssi on selvästi todennäköisempää, kun monikollisena subjektina toimii pronomini *he* verrattuna pronominiin *ne*. Tällainen kongruenssin systemaattinen vaihtelu nominityypin mukaan on määritelmällisesti esimerkki substantiiviluokasta (esim. Corbett 2000; Nichols 1992).⁹ Vaikka vaihtelu aineistossa onkin systemaattista, se on tilastollista eikä kategorista, jollaista substantiiviluokka on esimerkiksi monissa bantukielissä: ilmikongruenssia esiintyy myös *ne*-pronominin yhteydessä ja inkongruenssia *he*-pronominin yhteydessä. Differentiaalista lukukongruenssia voisikin ehkä parhaiten kuvata Bresnanian, Dingareeta ja Manningin (2001) mukaillen ns. pehmeänä rajoitteena. Sen mukaan tilastollinen ja poikkeuksia sisältävä trendi voi yhtä kaikki olla samansuuntainen tiukan kategorisen erottelun kanssa.

Artikkelin johdannossa viittasimme siihen, että substantiiviluokan kannalta ei ole oleellista se, onko kongruenssin vaihteluun liittyvä nominityyppien välinen ero semanttinen vai ei. Pronominien *he* ja *ne* välinen ero liittyy jossain määrin tarkoitteiden elollisuuteen, sillä *he*-pronominia käytetään useammin henkilötarkoitteiden kanssa. Kirjakielessä *he*-pronominin käyttö on rajattu nimenomaan viittaamaan henkilöihin, kun taas *ne*-pronominin käyttö on rajattu viittaamaan muihin tarkoitteisiin. Murteissa pronominilla *he* on lisäksi logoforisuuteen liittyviä funktioita, vastaavasti kuin pronominilla *hän*, mutta *ne* eivät kuitenkaan ole varsinaisia logoforisia pronomineja (pronominin *hän* osalta ks. Priiki 2017: 25–27). Pronominilla *ne* on lisäksi impersonaalisuuteen liittyviä funktioita (Forsberg ym. 2009).

Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista analysoida kaikkia subjektipronominien tarkoitteita elollisuuden suhteen. Otimme kuitenkin noin 130 lauseen satunnaisotoksen

⁹ Kutsumme tätä ilmiötä mieluiten substantiiviluokaksi, vaikka esim. Corbett (1991) ja Nichols (1992) kutsuvat sitä kieliopillisen suvun merkinnäksi. Miellämme suvun merkinnän substantiiviluokan erikoistyyppiksi, johon liittyy tai on liittynyt biologisen sukupuolen mukainen semanttinen ero.

Lauseopin arkiston murrekorpuksista ja analysoimme pronominiin *ne* ja *he* tarkoitteet niiden elollisuuden mukaan (eloton, elollinen, ihmistarkoite). Kuvio 7 esittää yhteenvedon analyysistä. Pilottitutkimuksen perusteella pronomini *ne* (n = 32/96; 33 %) viittaa selvästi useammin elottomiin tarkoitteisiin verrattuna pronominiin *he* (n = 1/36; 2 %). Silti pääosa *ne*-pronominin tarkoitteista on elollisia tai ihmistarkoitteisia (n = 64/96; 67 %). Pronominin *he* tarkoitteista lähes kaikki ovat ihmistarkoitteisia (n = 35/36; 87,5 %).

Kuvio 7. Verbin lukukongruenssi ja subjektipronominien tarkoitteiden elollisuus

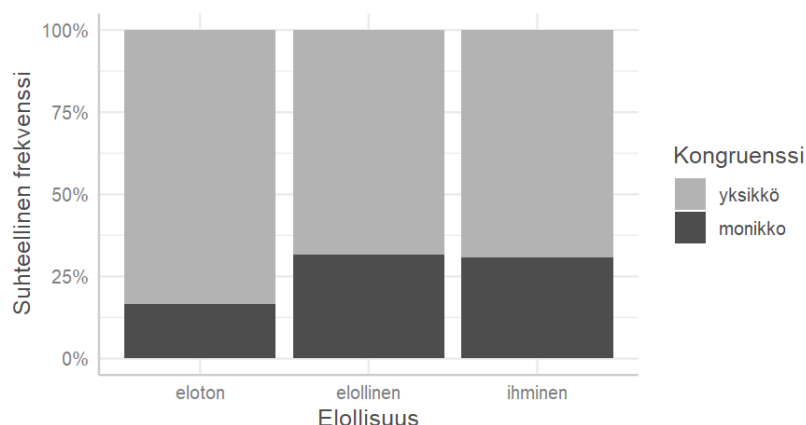
Kuvion 7 perusteella noin puolessa pronominin *he* ihmisviitteisistä tapauksista verbissä on luvun ilmi-kongruenssi, kun taas pronominin *ne* tapauksista luvun ilmi-kongruenssia esiintyy noin 17–26 %:ssa tapauksista riippuen tarkoitteen elollisuudesta. Ihmistarkoitteisissa tapauksissa ilmi-kongruenssi onkin noin kolme kertaa todennäköisempää pronominin *he* yhteydessä verrattuna pronominiin *ne* ($p = 0,015$; Fisherin tarkka testi). Eroa ei kuitenkaan esiinny ei-ihmistarkoitteisissa tapauksissa ($p = 0,57$), vaikka ilmi-kongruenssia esiintyykin niissä enemmän pronominin *ne* yhteydessä. Jakaumien perusteella voidaan alustavasti todeta, että pronominiin *he* ja *ne* välinen ero liittyy ainakin jossain määrin tarkoitteen elollisuuteen ja tuo vaihtelu liittyy myös lukukongruenssin vaihteluun.

Rajasimme tässä artikkelissa differentiaalisen lukukongruenssin tutkimuksen sellaisiin tapauksiin, joissa subjektina esiintyy monikollinen subjektipronomini *he* tai *ne*. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, liittyykö aineistossa havaitsemamme evidenssi nimitystyyppiin ja differentiaalisen lukukongruenssin välillä pelkästään subjektipronomineihin. Työmäärän rajoittamiseksi emme sisällyttäneet tähän tutkimukseen kattavaa analyysia leksikaalisista subjekteista. On kuitenkin oletusarvoista, että differentiaalinen lukukongruenssi suomen murteissa liittyy yleisemminkin subjektin elollisuuteen eikä pelkästään pronominiin *he* ja *ne* vaihteluun. Tätä selvittääksemme teimme pienen pilottianalyysin, jossa poimimme Lauseopin arkiston murrekorpuksista satunnaisesti noin 200 lausetta, joissa verbiä edelsi välittömästi

monikkomuotoinen leksikaalinen subjekti. Analysoimme kunkin subjektin elollisuuden elollisuushierarkian (1) mukaisesti, jonka toistamme sovellettuna hierarkiassa (9).

- (9) Elollisuushierarkia (Corbett 2010: 92)
ihminen > muut elolliset > eloton

Kuvio 8 esittää lukukongruenssin jakauman elollisuuden suhteen otoksen leksikaalisilla monikkosubjekteilla. Ilmikongruenssin frekvenssi on samansuuntainen ihmistarkoitteisissa ja muissa elollisissa leksikaalisissa monikkosubjekteissa. Lisäksi ilmikongruenssin frekvenssi on kummassakin luokassa selvästi suurempi kuin elottomissa monikkosubjekteissa. Kun ryhmittelemme ihmistarkoitteiset ja muut elolliset leksikaaliset monikkosubjektit yhdeksi luokaksi, ilmikongruenssi on niissä noin 2,3 kertaa todennäköisempää kuin elottomissa leksikaalisissa monikkosubjekteissa ($p = 0,028$; Fisherin tarkka testi).

Kuvio 8. Verbin lukukongruenssi ja leksikaalisten monikkosubjektien tarkoitteiden elollisuus

Tämän rajallisen pilottitutkimuksen perusteella näyttää siis siltä, että differentiaalinen lukukongruenssi riippuu tilastollisesti merkitsevällä tavalla leksikaalisen subjektin elollisuudesta. Tulos antaa viitteitä siitä, että differentiaalinen lukukongruenssi suomen murteissa saattaa olla yleisemminkin suhteessa subjektin elollisuuteen eikä rajoitu pelkästään pronomineihin *he* ja *ne*. Jatkotutkimus asiasta on vireillä, jotta ilmiöstä saataisiin tarkempi kuva.

Differentiaaliseen lukukongruenssiin näyttää Lauseopin arkiston murrekorpuksen valossa vaikuttavan eniten puhujasta ja hänen murteestaan johtuva vaihtelu. Tähän viittasivat sekä satunnaisvakiomallin selitysaste että mallien AIC-arvojen vertailu. Aiemmassa tutkimuksessa murteiden välillä onkin havaittu selviä eroja lukukongruenssin vaihtelussa (mm. G. Karlsson 1966). Tilastolliset tuloksemme vahvistavat näitä aiempia tuloksia. Murrevaihtelun osalta on kiinnostavaa, että murreryhmät, joissa ilmikongruenssin todennäköisyys on keskimääräistä pienempi, muodostavat yhtenäisen maantieteellisen alueen, joka ulottuu suurin piirtein Oulusta Poriin ja syvällekin sisämaahan. Sitä vastoin murreryhmät, joissa ilmikongruenssin todennäköisyys on keskimääräistä suurempi, eivät muodosta ainakaan maantieteellisesti

yhtenäistä ryhmää. On kuitenkin epäselvää, miksi juuri läntisissä murreryhmissä Oulusta Poriin monikkokongruenssi on keskimääräistä vähäisempää. Inkongruenssin taajempi käyttö on saattanut olla innovaatio tällä alueella, josta se on levinnyt myös muualle. Aihe vaatii kuitenkin jatkotutkimusta etenkin historiallisen murretutkimuksen näkökulmasta.

Lukukongruenssiin vaikuttaa tuloksen perusteella myös verbin lemma. Etenkin *olla*-verbillä ilmikongruenssi on selvästi vähäisempää verrattuna muihin verbeihin. Ilmiö on tuttu jo aiemmasta tutkimuksesta (G. Karlsson 1966; Mielikäinen 1984: 167), mutta mitään selvää syytä ei ole esitetty kopulaverbin poikkeavalle käyttäytymiselle. Yksi mahdollinen syy saattaa liittyä verbin transitiivisuuteen ja verbin argumenttien erotteluun. Mitä enemmän verbillä on argumentteja, sitä enemmän kieliopillisia vinkkejä tyypillisesti tarvitaan argumenttien erotteluun, toisin sanoen joko useita eri sijoja tai yhdessä sijaa, kongruenssia ja sanajärjestystä. Kopulaverbillä tällaista tarvetta on kaikkein vähiten. Tämän artikkelin puitteissa tätä hypoteesia ei ole mahdollista testata, mutta aihe on kiinnostava jatkotutkimuksen kannalta.

Analyysimme perusteella aineistossa esiintyy tilastollista tukea sille, että puhujan sukupuoli vaikuttaa lukukongruenssiin. Kuten artikkelin johdannossa mainitsimme, Lauseopin arkiston murrekorpus edustaa tarkoituksella melko homogeenista joukkoa, jotta havaitut erot heijastaisivat nimenomaan murre-eroja. Korpuksen koostamisessa käytettyjen kriteerien vuoksi on yllättävää mutta varsin kiinnostavaa, että tulosten perusteella monikkokongruenssi näyttää olevan yleisempää naisten murrenäytteissä verrattuna miehiin. Tulosten perusteella tämä koskee etenkin *he*-pronominia, mutta tulos on samansuuntainen, joskaan ei yhtä vahva, *ne*-pronominin kohdalla. Tämä saattaa viitata siihen, että haastateltujen naisten puheessa on hienoista normitetun yleiskielen vaikutusta. Aihe vaatii kuitenkin jatkotutkimusta. Tulosten mukaan puhujan ikä ei vaikuta kongruenssin vaihteluun. Tämä on oletettavaa aineiston homogeenisuuden perusteella, koska suurin osa puhujista on syntynyt 20 vuoden sisällä.

5 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa käytimme monimuuttujamenetelmiä differentiaalisen lukukongruenssin vaihtelun mallintamiseen. Nämä menetelmät ovat yleistyneet korpustutkimuksessa ja kokeellisessa tutkimuksessa, koska niiden avulla voidaan samanaikaisesti ottaa huomioon sekä selittävistä tekijöistä että mm. puhujasta ja lemmasta johtuva vaihtelu. Perinteisemmät monimuuttujamenetelmät, kuten logistinen regressio, eivät mahdollista kaikkien tällaisten muuttujien rakentamista malliin samanaikaisesti. Tilastollisen mallin avulla oli mahdollista vertailla eri tekijöiden vaikutusta lukukongruenssiin ja havaita myös heikompia vaikutuksia, jotka voi olla mahdotonta havaita suuresta aineistosta ilman laskennallisia menetelmiä.

Onkin huomattavaa, että riippumatta yksittäisen puhujan ja hänen murteensa suuresta vaikutuksesta lukukongruenssin vaihteluun, osa kongruenssin vaihtelusta on rakenteellisesti systemaattista ja johtuu dependenssin pituudesta ja nominisubjektin tyypistä. Maailman kielissä on tavallista, että kielellistä variaatiota rekrytoidaan erilaisiin funktioihin. Aineistomme perusteella differentiaalinen lukukongruenssi suomen murteissa on jossain määrin rekrytoitu substantiiviluokan ilmaisuun. Ilmiö on kiinnostava paljon suomen kielen ja

sen murteiden tutkimusta laajemmin, sillä se antaa potentiaalisesti aivan uutta tietoa substantiiviluokan kehittymisestä kieleen. Kaiken kaikkiaan tutkimuksemme tulokset vahvistavat useita aiemmassa tutkimuksessa tehtyjä havaintoja ja ounasteluja monikkokongruenssiin vaikuttavista tekijöistä. Näitä ovat mm. murteiden välinen vaihtelu (G. Karlsson 1966), dependenssin pituus (Mielikäinen 1984) ja monikollisen subjektipronominin valinta (Priiki 2017). Tutkimuksemme selkein uusi tulos liittyy juuri pronominin vaikutukseen lukukongruenssiin murteissa, mistä on vain vähän aikaisempia ounastelujakaan.

Termiä substantiiviluokka käytetään usein kielissä, joissa substantiivit jakaantuvat useaan, jopa yli kymmeneen eri luokkaan niiden kongruenssiparadigmojen mukaan. Näissä systeemeissä eri luokkien kesken ei välttämättä esiinny selviä semanttisia eroja, kuten elollisten tarkoitteiden sukupuoli tai elottomien tarkoitteiden koko, muoto tai tekstuuri. Tällaisia systeemejä esiintyy etenkin bantukielissä ja joissain Papua Uuden Guinean ja Amazonin kielissä. Termiä kieliopillinen suku tavataan käyttää sellaisista kielistä, joissa substantiivit jakaantuvat 2–4 kongruenssiparadigmaan ja joista ainakin historiallisesti yksi keskeisistä semanttisista tekijöistä liittyy elollisten tarkoitteiden sukupuoleen, kuten useissa indoeurooppalaisissa kielissä. On mahdollista, että tämä terminologinen perinne vaikuttaa siihen, mitä tutkijoina ylipäättään havainnoimme kielestä. Jos ilmiötä kutsutaan kieliopilliseksi suvuksi, se voi estää tutkijaa kiinnittämästä tarpeeksi huomiota potentiaalisesti differentiaaliseseen kongruenssiin, joka liittyy eri nominityyppeihin, joskaan ei semanttisesti tarkoitteen sukupuoleen. Olisikin parempi nimittää tätä ilmiötä jatkossa substantiiviluokaksi ja kieliopillista sukua sen alaluokaksi.

Lyhenteet

1	ensimmäinen persoona
2	toinen persoona
3	kolmas persoona
ART	artikkeli
PL	monikko
REAL	reaalinen modus
PRF	perfektiivinen aspekti
SG	yksikkö

Lähteet

Aineistolähteet

Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, & Kotimaisten kielten keskus 1985: *Lauseopin arkiston murrekorpuksen Helsinki-Korp-versio* [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016040702>.

Kirjallisuuslähteet

- Baayen, R. Harald 2013: Multivariate statistics. Teoksessa Robert J. Podesva & Devyani Sharma (toim.) *Research Methods in Linguistics*, 337–372. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baayen, R. Harald, Davidson, Doug J. & Bates, Douglas M. 2008: Mixed-effects modeling with crossed random effects for subjects and items. *Journal of Memory and Language* 59 (4), 390–412. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2007.12.005>.
- Bamyacı, Elif, Häussler, Jana & Kabak, Barış 2014: The interaction of animacy and number agreement: An experimental investigation. *Lingua* 148, 254–277. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2014.06.005>.
- Bayanati, Shiva, & Toivonen, Ida 2019: Humans, animals, things and animacy. *Open Linguistics* 5 (1), 156–170. <https://doi.org/10.1515/opli-2019-0010>.
- Barton, Kamil 2019: MuMIn: Multi-Model Inference. R package version 1.43.6. <https://CRAN.R-project.org/package=MuMIn> [20.8.2020].
- Bates, Douglas, Maechler, Martin, Bolker, Ben & Walker, Steve 2015: Fitting linear mixed-effects models using lme4. *Journal of Statistical Software* 67 (1), 1–48. <https://doi.org/10.18637/jss.v067.i01>.
- Berg, René van den 1989: *A Grammar of the Muna Language*. Julkaistu elektronisena vuonna 2013 sarjassa SIL e-Books. Dordrecht: Foris. <https://www.sil.org/resources/publications/entry/52170> [12.1.2021].
- Bresnan, Joan, Dingare, Shipra & Manning, Christopher D. 2001: Soft constraints mirror hard constraints: Voice and person in English and Lummi. Teoksessa *Proceedings of the LFG01 Conference*, 13–32. Stanford: CSLI Publications.
- Burnham, Kenneth P. & Anderson, David R. 2002: *Model Selection and Multimodel Inference: A Practical Information-Theoretic Approach*, 2. laitos. New York: Springer.
- Corbett, Greville G. 1991: *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. 2000: *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. 2010: *Features*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen 2000: Elementary gender distinctions. Teoksessa Matti Rissanen, Terttu Nevalainen & Mirja Saari (toim.) *Gender in Grammar and Cognition. Vol. 2: Elementary Gender Distinctions: Manifestations of Gender*, 577–593. Berliini: Mouton de Gruyter.

- De Swart, Peter 2007: *Cross-linguistic Variation in Object Marking*. Väitöskirja, Radboud University Nijmegen. https://www.lotpublications.nl/Documents/168_fulltext.pdf [12.1.2021].
- Di Garbo, Francesca, Olsson, Bruno & Wälchli, Bernhard (toim.) 2019: *Grammatical Gender and Linguistic Complexity*, 2 nidettä. Berliini: Language Science Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3446224>.
- Ellonen, Noora 2006: Monitasoanalyysit ja niiden soveltaminen sosiaalitieteissä. *Janus* 14 (2), 127–138. <https://journal.fi/janus/article/view/50369/15219> [14.1.2021].
- Forsberg, Hannele, Siirinen, Mari & Vilkuna, Maria 2009: Third person plural in Finnish dialects: impersonal and personal uses. Workshop on Person, Impersonality and Verb Inflection in Finnic Languages and Dialects, November 12–13 2009, Helsinki. http://www.kotus.fi/files/1300/Absracts_FinDiaSyn_Workshop_2009.pdf [10.2.2020].
- Gibson, Edward, Futrell, Richard, Piantadosi, Steven T., Dautriche, Isabelle, Mahowald, Kyle, Bergen, Leon & Levy, Roger 2019: How efficiency shapes human language. *Trends in Cognitive Science* 23 (5), 389–407. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2019.02.003>.
- Greenberg, Joseph H. 1966: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. Teoksessa Joseph H. Greenberg (toim.) *Universals of Language*, 2. laitos, 73–113. Cambridge: MIT Press.
- Gries, Stefan Th. & Hilpert, Martin 2010: Modeling diachronic change in the third person singular: A multifactorial, verb- and author-specific exploratory approach. *English Language and Linguistics* 14 (3), 293–320. <https://doi.org/10.1017/S1360674310000092>.
- Hawkins, John A. 2014: *Cross-linguistic Variation and Efficiency*. Oxford: Oxford University Press.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Laitinen, Lea 2006: Person in Finnish. Teoksessa Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.) *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish*, 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: WSOY.
- Ikola, Osmo (toim.) 1985: *Lauseopin arkiston opas*. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku: Turun yliopisto.
- Itkonen, Terho 1989: *Nurmijärven murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Terho 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virittäjä* 87 (3), 190–229. <https://journal.fi/virittaja/article/view/37783> [19.1.2021].
- Johnson, Paul C. D. 2014: Extension of Nakagawa & Schielzeth's R^2_{GLMM} to random slopes models. *Methods in Ecology and Evolution* 5, 944–946. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12225>.
- Karlsson, Fred 1977: Syntaktisten kongruenssijärjestelmien luonteesta ja funktioista. *Virittäjä* 81 (4), 359–391. <https://journal.fi/virittaja/article/view/36899> [12.1.2021].
- Karlsson, Göran 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista suomen murteissa. *Sananjalka* 8, 2–23.

- Laitinen, Lea 2005: Hän, the third speech act pronoun in Finnish. Teoksessa Ritva Laury (toim.) *Minimal Reference. The Use of Pronouns in Finnish and Estonian Discourse*, 75–106. Studia Fennica Linguistica 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
<https://doi.org/10.21435/sflin.12>.
- Lehikoinen, Laila 2000: Uhkaako puhekieli kirjoitetun yleiskielen subjektin ja predikaatin kongruenssia. *Virittäjä* 104 (2), 246–260. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40005> [12.1.2021].
- Lüdecke, Daniel 2019: sjPlot: Data Visualization for Statistics in Social Science. R package version 2.8.2. <https://CRAN.R-project.org/package=sjPlot>.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.1308157>.
- Mielikäinen, Aila 1984: Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. *Virittäjä* 88 (2), 162–175. <https://journal.fi/virittaja/article/view/37845> [12.1.2021].
- Nakagawa, Shinichi & Schielzeth, Holger 2013: A general and simple method for obtaining R^2 from Generalized Linear Mixed-effects Models. *Methods in Ecology and Evolution* 4, 133–142. <https://doi.org/10.1111/j.2041-210x.2012.00261.x>.
- Nakagawa, Shinichi, Johnson, Paul C. D. & Schielzeth, Holger 2017: The coefficient of determination R^2 and intra-class correlation coefficient from generalized linear mixed-effects models revisited and expanded. *Journal of the Royal Society Interface* 14, 134. <https://doi.org/10.1098/rsif.2017.0213>.
- Nichols, Johanna 1992: *Linguistic Diversity in Space and Time*. Chicago: University of Chicago Press.
- Priiki, Katri 2017: Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolinguvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisuja 432. Turku: Turun yliopisto.
<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/130858/AnnalesC432Priiki.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [12.1.2021].
- R Core Team 2018: *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. Wien: R Foundation for Statistical Computing. <http://www.R-project.org/> [12.1.2021].
- Ros, Idoia, Santesteban, Mikel, Fukumura, Kumiko & Laka, Itziar 2015: Aiming at shorter dependencies: the role of agreement morphology. *Language, Cognition and Neuroscience* 30 (9), 1156–1174. <https://doi.org/10.1080/23273798.2014.994009>.
- Sarkar, Deepayan 2008: *Lattice: Multivariate Data Visualization with R*. New York: Springer.
- Sinnemäki, Kaius 2014: A typological perspective on Differential Object Marking. *Linguistics* 52 (2), 281–313. <https://doi.org/10.1515/ling-2013-0063>.
- Tervola, Maija 2019: *Maahanmuuttajalääkärien suomen kielen taito ja kielitaitotarpeet: Erityisalan kielitaidon näkökulma lääkärin työhön*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 92. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1164-3>.
- Wickham, Hadley 2016: *Ggplot2: Elegant Graphics for Data analysis*. New York: Springer-Verlag.

Zipf, George 1949: *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge, Massachusetts: Addison–Wesley.

About the authors

Kaius Sinnemäki is Associate Professor in Quantitative and Comparative Linguistics at the University of Helsinki and the director of the ERC-funded project “Linguistic Adaptation: Typological and Sociolinguistic Perspectives to Language Variation”. He works mostly on language comparison, language variation and universals, and language and religion.

E-mail: kaius.sinnemaki@helsinki.fi.

Viljami Haakana (MA) worked as a research assistant at the University of Helsinki. He started his studies of General Linguistics in 2014 and received his MA degree in March 2021. He was interviewed as “Researcher of the Month” for The Language Bank of Finland in October 2019 because of his research on this article. E-mail: viljami.haakana@gmail.com.

II KIELIOPPI JA KIELENKÄYTTÖ – GRAMMATIK OCH
SPRÅKANVÄNDNING – GRAMMAR AND LANGUAGE USE

Null subjects and null possessors in Finnish

Anders Holmberg

Abstract: Finnish has a null inclusive generic subject (as in *Täällä ei saa uida*, literally ‘here not can swim’). The new question posed in this paper is why Finnish does not correspondingly have a null inclusive generic possessor in noun phrases. Standard Finnish allows possessor-drop in the 3rd person only if the possessor is bound by a higher argument. Correspondingly, Standard Finnish allows subject-drop in finite clauses in the 3rd person only if the subject is bound by a higher argument, or if it is inclusive generic. The latter is the hallmark of partial null-subject languages, as opposed to consistent null-subject languages, which have subject-drop in all persons, but no null inclusive generic pronoun. The claim is that Finnish does not have a null inclusive generic possessor because the possessive suffix is anaphoric, in the binding-theoretic sense. A null generic, noun phrase-internal pronoun cannot bind the anaphoric feature. This hypothesis is integrated in the theory of pronominal reference and null arguments in Holmberg (2005, 2010a,b), Roberts (2010a,b), Holmberg and Roberts (2013), shown to account for all the core properties of the Finnish possessive noun phrase.¹

Keywords: generic, pronoun, pro-drop, partial, agreement, anaphoric, Finnish

1 Introduction: partial and consistent pro-drop

The paper is about possessive noun phrases in Finnish featuring a possessive suffix, as in (1). In Standard Finnish the rule is that the possessor pronoun can be left out/can be null in the 1st and 2nd person but not in the 3rd person, unless it has an antecedent outside the possessive noun phrase, as in (1d) (only the singular paradigm is shown; there is no distinction of number in the 3rd person, which is therefore glossed as ‘3’; the possessive suffix is set off by a hyphen for ease of exposition only).²

(1)	a. (<i>Minun</i>)	<i>hattu-ni</i>	<i>on</i>	<i>hyllyllä.</i>
	(my)	hat-1SG	is	on.rack
	‘My hat is on the rack.’			
	b. (<i>Sinun</i>)	<i>hattu-si</i>	<i>on</i>	<i>hyllyllä.</i>
	(your.SG)	hat-2SG	is	on.rack

¹ I’m very glad to have been invited to contribute to this Festschrift for Urpo Nikanne, and in this way show my appreciation of Urpo’s friendship and support over the years, including our extensive collaboration on several substantial publications. I’m proud to have been able to contribute, together with Urpo, to making Finnish syntax known to the international research community.

Thanks to the reviewers of the paper, whose critical comments led to considerable improvement of the paper. Thanks also to Hannu Reime for discussion of some of the issues in the paper, and to the editors of the volume for good advice and patience.

² Glossing and abbreviation follow the Leipzig Glossing Rules standard for the most part. Abbreviations and terms not observing the Leipzig standard are listed at the end.

c. <i>Hänen</i>	<i>hattu-nsa</i>	<i>on</i>	<i>hyllyllä.</i>
his/her	hat-3	is	on.rack

d. <i>Aino otti</i>	<i>hattu-nsa</i>	<i>hyllyltä.</i>
Aino took	hat-3	from.rack

‘Aino took her hat from the rack.’

This pattern looks similar to the pattern exhibited by the subject in finite clauses, in Standard Finnish: The subject can be null in the 1st and 2nd person but not in the 3rd person, unless it has an antecedent in a higher clause, typically the next clause up.

- (2)
a. (<i>Minä</i>)	<i>puhu-n</i>	<i>ranskaa.</i>
(I)	speak-1SG	French
-
b. (<i>Sinä</i>)	<i>puhu-t</i>	<i>ranskaa.</i>
(you.SG)	speak-2SG	French
-
c. <i>Hän</i>	<i>puhu-u</i>	<i>ranskaa.</i>
he/she	speak-3SG	French
-
d. <i>Aino on</i>	<i>pahoillaan,</i>	<i>että</i>	<i>puhu-u</i>	<i>ranskaa niin huonosti.</i>
Aino is	sorry	that	speak-3SG	French so badly
- ‘Aino is sorry that she speaks French so badly.’

The pattern in (2) is characteristic of the class of partial pro-drop languages (or partial null-subject languages), including Finnish, Brazilian Portuguese, Hebrew, Marathi, and (more controversially) Russian, distinct from so called consistent pro-drop/null-subject languages, including Arabic, Greek, European Portuguese, Spanish, Italian, Polish, Czech, and from so called radical pro-drop or discourse pro-drop languages, including Chinese, Japanese, Thai, and many other East Asian languages; see Vainikka and Levy (1998), Holmberg (2005), Holmberg, Nayudu and Sheehan (2009), the articles in Biberauer et al. (2010), Holmberg and Roberts (2013), Bizzarri (2015), Barbosa (2019).

Another feature that characterises the partial null subject languages as opposed to the consistent null subject languages is that they have a null 3rd person inclusive generic pronoun, a null ‘one’, exemplified in (3):

- (3) a. *Täällä saa työtä, jos puhuu ranskaa.*
 Here get.3SG work if speak.3SG French
 ‘One can get a job here, if one speaks French.’

- b. *Kesällä herää aikaisin.*
 in.summer wake.3SG early
 ‘One wakes up early in the summer.’

Consistent null subject languages all have to resort to some overt counterpart in corresponding expressions. The Romance consistent null subject languages, for example, employ a reflexive clitic pronoun, as do Polish and Czech. Other languages resort to a 2SG generic pronoun, or a passive, or an overt quantifier like ‘anybody’ (Holmberg, Nayudu & Sheehan 2009; Holmberg & Roberts 2013). Thus we see a contrast such as in (4) between Brazilian Portuguese (BP), a partial null subject language, and European Portuguese (EP), a consistent null subject language. Both sentences mean ‘In this hotel one is not permitted to go in the swimming-pool drunk’.

- (4) a. *Nesse hotel não pode entrar na piscina bêbado.* (BP)
 in.this hotel NEG can.3SG enter in.the swimming-pool drunk

- b. *Nesse hotel não se pode entrar na piscina bêbado.* (EP)
 in.this hotel NEG SE can.3SG enter in.the swimming-pool drunk

In Brazilian Portuguese the generic subject is null (the agreement on the verb indicates that it is 3SG), but in European Portuguese it is realised as the reflexive pronoun *se*.

This is the research context in which the following question is relevant: Why does Finnish not have a possessive counterpart of the null inclusive generic pronoun in (3)?

- (5) a. **Lapse-nsä tuotta-vat aina huolia.*
 children-3 bring-3PL always worries
 Intended: ‘One’s children are always a source of worry.’

- b. **Sänky-nsä on kodi-n tärkein huonekalu.*
 bed-3 is home-GEN most.important piece.of.furniture
 Intended: One’s bed is the most important piece of furniture at home.’

There is no obvious explanation why (5a,b) could not be perfectly well formed, as generic counterparts of (1,a–c), with the intended meaning, employing a genitive counterpart of the null generic pronoun, that is a null counterpart of English *one*’s, in the translations.³ I will argue that a null inclusive generic possessor is ruled out in Finnish because it is incompatible with

³ English is not unique in having a generic 3rd person possessive pronoun. In Swedish (5b) will be (i):

(i) *Ens säng är hemmets viktigaste möbel.*
 one’s bed is the.home’s most.important furniture.

the features of a noun phrase-internal functional head called Poss, realised as a possessive suffix. This category is anaphoric, in the sense of the classical Binding Theory (Chomsky 1981), or reflexive, in more traditional terminology. This idea is not new: see Nikanne (1989), Vainikka (1989), Steenbergen (1991), Trosterud (1991), Brattico and Huhmarniemi (2016) and VISK (§ 1445–1448) for discussion. It is implemented in this paper in a partly new way, integrated in the theory of referential reference and argument drop, articulated in slightly different ways in Holmberg (2005), the papers in Biberauer et al. (2010), including Holmberg (2010a,b) and Roberts (2010b), Holmberg and Roberts (2013), Barbosa (2019). The anaphoric feature of Poss needs to be bound by a referential category. The possessor argument which is realised as null is a bare ‘ ϕ P’, a deficient pronoun in Roberts’s (2010a) terms, made up of just the ϕ -features 3SG, 3rd person, singular number. This is not enough to provide a binder for the anaphoric feature of Poss. The theory articulated here will be shown to account in an explicit, simple, and reasonably elegant fashion for all the other core syntactic properties of the Finnish possessive noun phrase.

As mentioned, free pro-drop of first and second person subject as in (2a,b) is characteristic of Standard Finnish, used in more or less formal occasions and when writing, and is prescribed in schools and other educational contexts. In spoken, colloquial Finnish it is used more sporadically (see Holmberg (forthcoming b), for a comment on the sociolinguistic status of 1st and 2nd person subject drop). A similar but not identical situation holds for the possessive pronoun (VISK § 1300). In common varieties of colloquial Finnish the pronoun is usually not dropped in the 1st and 2nd persons, and the suffix is used only sporadically. The generic null subject, by contrast, is used in colloquial as well as Standard Finnish.

The theoretical framework here is what may be called traditional minimalism, following Chomsky (2001); see also Adger (2003), Holmberg (2005).

2 On the null generic pronoun

The subject in (3a,b) is an inclusive generic pronoun, so called as the reference includes the speaker, the addressee and any other people. This is in contrast to the exclusive generic pronoun seen in (6), which is typically realised as *they* in English, as a null 3PL pronoun in, for example, Italian, and is often rendered as impersonal passive in Finnish.

(6) a. *They speak many languages in India.*

b. *Parlano molte lingue in India.* (Italian)
 speak.3PL many languages in India

c. *Intiassa puhu-taan monta eri kieltä.*
 in.India speak-PASS many different languages
 ‘In India people speak many different languages.’

The inclusive generic pronoun in Finnish and other partial null subject languages has no overt marker at all, other than the 3SG agreement on the finite verb.⁴ Furthermore, it has no overt counterpart. An obvious alternative analysis is that there is no pronoun in (3a,b) and that the generic interpretation is somehow a consequence of this. There is wide consensus, though, among linguists who have investigated the construction that it has a syntactically active 3rd person subject (Hakulinen & Karttunen 1973; Vainikka 1989; Laitinen 1995; Vainikka & Levy 1999; Laitinen 2006; Helasvuo & Vilkkumäki 2008; Holmberg 2010b).⁵ A piece of evidence often cited is that the null generic subject can bind and thereby license the null possessor constructed with a possessive suffix; compare (7a,b).

- (7) a. *Täällä voi pes-tä auto-nsa.*
 here can.PRS.3SG wash-2INF car-3
 ‘One can wash one’s car here.’
- b. *Aino voi pes-tä auto-nsa.*
 Aino can.PRS.3SG wash-2INF car-3
 ‘Aino can wash her car.’

I will assume for now, returning to the issue below, that the object DP in (7a,b) has very roughly the structure [_{DP} *pro* *auto-nsa*], where the possessive suffix marks agreement with a null possessor *pro* (Nikanne 1989; Brattico & Huhmarniemi 2015). The chain made up of the null possessor and the possessive suffix, henceforth (Poss, *pro*), needs an antecedent to be interpretable. In (7b) the lexical DP *Aino* is the antecedent. The fact that (7a) is grammatical can be understood if it, too, has an antecedent binding (Poss, *pro*), namely, a null generic subject pronoun. See Holmberg (2010b) for a summary of other arguments that the inclusive generic interpretation is due to a null pronoun with all the properties of an ‘ordinary pronoun’ except that it is always null.

A reviewer for this volume points out that it is misleading to compare the null generic pronoun in (5) with null personal definite pronouns, as in (1). Instead, the null generic pronoun would be a null counterpart of an indefinite quantifier such as *kuka tahansa* or *kuka hyvänsä* ‘anyone’ (with free choice ‘any’). The overt counterpart of, for example, (3a) would be (8).

- (8) *Täällä saa kuka tahansa työtä jos puhuu ranskaa.*
 here gets anyone work if speaks French
 ‘Anyone can get a job here if they speak French.’

If this is true, there could be a simple explanation why (5a,b) are ungrammatical: An indefinite quantifier such as *kuka tahansa* cannot co-occur with a possessive suffix; it behaves like a

⁴ Hebrew has 3PL agreement with the inclusive generic pronoun.

⁵ See also VISK (§ 1347–1365).

lexical DP in this respect. (5a) would be ungrammatical with the possessive suffix for the same reason that (9a,b) are.⁶

- (9) a. *Kenen tahansa lapset/*lapse-nsa tuottavat aina huolia.*
 anyone's children/children-3 bring always worries
- b. *Jussin lapset/*lapse-nsa tuottavat aina huolia.*
 Jussi's children/children-3 bring always worries
 'Jussi's children are always a source of worry.'

However, although the meaning and distribution of free choice *anyone* in English overlaps with that of the generic pronoun *one*, they are not the same (see Moltmann 2008). For instance, (10a,b) or (11a,b) are not synonymous (in fact, (11b) barely has a coherent interpretation).

- (10) a. *One's children are always a source of worry.*
 b. *Anyone's children are always a source of worry.*
- (11) a. *One's bed is the most important piece of furniture at home.*
 b. *Anyone's bed is the most important piece of furniture at home.*

Correspondingly, in Finnish (12a) is not a translation of (10a) but of (10b), and (12b) is not a translation of (11a) but (11b).

- (12) a. *Kenen tahansa lapset tuottavat aina huolia.*
 anyone's children bring always worries
- b. *Kenen tahansa sänky on kodin tärkein huonekalu.*
 anyone's bed is home's most.important furniture

That is to say, *kuka tahansa* and the inclusive null generic pronoun may have overlapping distribution and meaning, corresponding to *anyone* and *one* in English, but they are not the same category; in English, generic *one* is not a short version of *anyone*, and in Finnish the null inclusive generic pronoun is not a null version of *kuka tahansa*. Exactly how they are different is too complex an issue to discuss in the present paper; see Moltmann (2006) for some discussion.⁷

⁶ The reason why a lexical possessor is incompatible with a possessive suffix will be discussed in section 4.

⁷ A factor that plays a part is that *anyone/kuka tahansa* lacks the 'first person orientation' which is characteristic of the inclusive generic pronoun. According to Moltmann (2006), "with generic *one* a speaker draws a generalisation by applying the predicate to any (human) being as if that human being was himself". VISK § 1348 makes essentially the same point regarding the Finnish null inclusive generic pronoun, and includes a number of examples illustrating that the null generic pronoun does not correspond to *kuka tahansa*. Moltmann

A possible, straightforward reason for why (5a,b) are ungrammatical could be that there is no genitive version of the null generic pronoun. See, however, Holmberg (2010b: 209–210) for arguments that the null generic pronoun has oblique case, when required, occurring in positions where overt nominals have genitive, partitive, or adessive case. A case in point is (13). In this context the subject has genitive case, assigned by the necessive verb.

- (13) a. *Nyt meidän pitäisi ostaa auto.*
 now we-GEN should buy car.NOM
 ‘We should buy a car now.’
- b. *Nyt pitäisi ostaa auto.*
 now should buy car.NOM
 ‘One should buy a car now.’

In (13b) the subject is the null inclusive generic pronoun, occurring in a position assigned genitive case. See Holmberg (2010b: 209–210) for other examples. As discussed by Holmberg (2010b: 215), the nominative case on the object in (13b) is additional evidence that there is a non-nominative subject in (13b).

3 Partial and consistent subject-drop

Partial null-subject languages are characterised by the following three properties (see Holmberg, Nayudu & Sheehan 2009; Holmberg 2010a; Holmberg & Roberts 2013):

- (a) They have free subject-drop of 1st and 2nd person pronouns, but reduced subject-drop of 3rd person definite pronouns: it is possible only in embedded clauses where the subject pronoun has an antecedent in a higher clause.
- (b) Subject-drop of definite pronouns is almost always optional, although there may be stylistic considerations.
- (c) They have a null 3rd person inclusive generic pronoun, a null ‘one’, its person indicated by the 3rd person agreement on the verb.

also points out how genericity differs from universal quantification in that genericity ‘allows exceptions’. Compare (i) and (ii). (i) can be true even if only some people can solve the problem easily, while (ii) is not true in that situation. Thus they are not synonymous; (i) is not a null-subject version of (ii).

- (i) *Tämän ongelman voi ratkaista helposti.*
 this problem can.3SG solve easily
 ‘One can solve this problem easily.’
- (ii) *Kuka tahansa voi ratkaista tämän ongelman helposti.*
 Anyone can.3SG solve this problem easily
 ‘Anyone can solve this problem easily.’

See, however, Giannakidou (2001) for arguments that free choice quantifiers are not universal quantifiers.

Consistent null-subject languages, by contrast, have the following properties:

- (a) They allow subject-drop of 1st, 2nd, and 3rd person pronouns, in main as well as embedded clauses.
- (b) Subject pronoun drop is typically required, unless the pronoun is focused/emphatic.⁸
- (c) They do not have a null 3rd person inclusive generic subject pronoun.

I employ the notions *subject-drop* and *possessor-drop* throughout the paper, rather than the more general and traditional *pro-drop*, because I will not touch on object-drop (see Roberts 2010a for discussion of object drop within the theory assumed here). There are languages that have pro-drop of subjects as well as objects with no involvement of agreement, so called radical or discourse pro-drop languages, including many East Asian languages, which I have nothing to say about here; see Holmberg, Nayudu and Sheehan (2009), Holmberg and Roberts (2013: 118–123), Liu (2014).

Holmberg (2005) proposes that the crucial difference between consistent and partial subject drop languages/constructions is the following: In consistent subject-drop languages/constructions the functional head T, encoding subject case and agreement in addition to tense, has a feature [D], encoding definiteness.⁹ The effect is that a null 3rd person pronoun agreeing with T will necessarily be interpreted as definite, ruling out the inclusive generic interpretation. That interpretation will therefore require some overt expression.

In the partial subject-drop languages the corresponding functional head T does not have a definite-feature. The effect is that a null 3rd person pronoun will not be interpreted as definite, unless it can find an antecedent binding it in a higher clause, as is the case in (2d), repeated here as (14), where the null pronoun is represented as *pro*.

- (14) *Aino_i on pahoillaan että pro_i puhu-u ranskaa niin huonosti.*
Aino is sorry that speak-3SG French so badly
'Aino is sorry that she speaks French so badly.'

This formal description is slightly revised in Holmberg (2010a), in the light of Grimshaw and Samek-Lodovici (1998), Frascarelli (2007), Cole (2010): The consistent subject-drop languages are taken to have an *unvalued* D-feature [uD] in T (along the lines of the feature theory in Chomsky 2001), which gets its value, a referential index, from an abstract TOPIC feature in the C-domain, linked with a Topic in the discourse context in the case of 3rd person subjects, and, in the case of 1st and 2nd person subjects, from an abstract representation of the speaker and the addressee in the C-domain, following Sigurðsson (2004, 2014), Giorgi (2009),

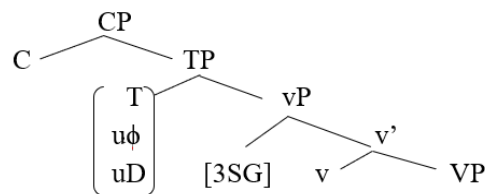
⁸ See Frascarelli (2018) for some qualification of this generalisation, though.

⁹ Throughout this paper I will assume that the functional head T encoding tense also encodes agreement, in all the languages discussed including Finnish. This is for ease of exposition only. There are extremely good reasons to distinguish tense from subject agreement in Finnish (Holmberg et al. 1993, Holmberg & Nikanne 2002). The simplification should not affect the arguments presented here.

Bianchi and Frascarelli (2010), Collins and Postal (2012). The [D]-feature needs a referential index, restricting its reference, ruling out the inclusive generic interpretation. The partial subject-drop languages lack the [uD]-feature in T. Consider the schematic structural representation (15b) of the Italian sentence (15a).

- (15) a. *Parla italiano.* (Italian)
 ‘He/she speaks Italian.’

b.

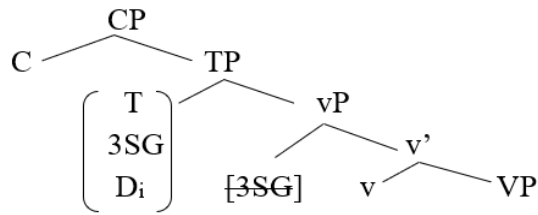

Agreement with a null subject works as follows in consistent subject-drop languages, following Roberts (2010a,b), Holmberg (2010a,b): T has a set of unvalued ϕ -features (person, number, and in some languages gender) looking for a constituent with matching but valued features, whose values it can copy (Chomsky 2001). The subject in the specifier of vP (in the case of transitive verbs) has the required features. The subject pronoun which is spelled out as null is a ‘deficient pronoun’, consisting of just ϕ -features. In particular, it lacks [D], the definite-referential feature, required for the pronoun to have a referential index. This has the consequence that once the ϕ -features of T have been valued by the subject pronoun, this pronoun is formally a copy of T, as its features are now a proper subset of the features of T. In Roberts’s (2010a,b) terms the pronoun is *incorporated* in T. As a copy, the pronoun in NP will be ‘deleted’, i.e. it will not be pronounced, by the same mechanism that deletes copies derived by movement (Chomsky 2001, Nunes 2004). The pronoun and T form a chain, derived not by movement but by agreement.

If the pronoun has a focus feature or other feature realised by stress, it will still assign values to T’s ϕ -features, but by virtue of its focus feature it will not be a copy of T, hence has to be pronounced. If the subject is a lexical DP, it will obviously not be a copy of T, and has to be pronounced. The analysis of subject-drop found in consistent null-subject languages as copy-deletion accounts for why it is obligatory unless the pronoun has additional features; copy-deletion, otherwise seen in connection with movement, is typically obligatory.

Once Agree has taken place and the [uD] of T has received its referential index (from a Topic in the discourse context, by the operations described by Frascarelli 2007, 2018), the distribution of features in the sentence (15a) is as in (16). The features of T are morphologically realised as a suffix on the finite verb. The subject pronoun is deleted by copy-deletion, i.e. is not pronounced, indicated by strikethrough.

(16)

This all can be seen as a version of the idea that the ‘agreement is the subject’, in null subject sentences in this class of languages (see Holmberg 2005 for discussion). It heads the subject chain and has the referential index. The tail of the subject chain, the subject pronoun, consisting of a set of ϕ -features only, is still an essential part of the subject chain, as receiver of the thematic role, commensurate with its syntactic position in the predicate.

In partial subject-drop languages, including Finnish, where T lacks the [uD]-feature this mechanism can only yield a D-less chain, which can only be interpreted as inclusive generic.¹⁰ The definite 3rd person null subject pronouns in these languages, as in (17), are differently derived.

- (17) *Aino_i on pahoillaan että pro_i puhu-u ranskaa niin huonosti.*
Aino is sorry that speaks-3SG French so badly

The subject pronoun here is a full, definite-referential pronoun, a DP. It assigns ϕ -values to T, but has too many features to be a copy of T. Instead, it moves to the usual subject position as specifier of TP (satisfying the ‘EPP-requirement’ of Finnish finite clauses; Holmberg & Nikanne 2002). Following Holmberg and Sheehan (2010), the version of the pronoun which ends up as null has a feature [uD] (the same feature that T has in consistent null-subject languages). This feature is assigned a value, that is a referential index, by an antecedent DP argument, typically in the next higher clause, by virtue of a form of *control*, investigated and defined in Holmberg and Sheehan (2010). The null pronoun in this case is not deleted by virtue of being a copy of T. It is a bound pronoun, entering a particular type of control relation with a higher argument.¹¹

The subject position of a finite clause can also accommodate an overt, definite pronoun (as it can a lexical DP), which may be coreferential with a higher argument. This is the reason for the impression that definite subject pronouns are optionally null in Finnish, as in other partial null-subject languages. The reason why 1st and 2nd person pronouns can be null, apparently without any c-commanding linguistic antecedent, as in (2a,b), is that they always have a

¹⁰ This defines a necessary, not a sufficient condition for generic interpretation. Other conditions have to be met as well; in particular lexical aspect and mood need to be compatible with generic interpretation.

¹¹ Holmberg & Sheehan (2010) show that the control relation shares certain properties with the ‘standard’ control relation between the null subject of an infinitival and its antecedent (as in *John decided [PRO to leave]*), but is clearly a different phenomenon, apparently characteristic of partial null-subject languages, but with some variation, too, among these languages.

linguistic antecedent, namely, the abstract speaker and addressee features assumed to be located in the C-domain of every finite sentence, following Sigurðsson (2004, 2014), Giorgi (2009), Bianchi and Frascarelli (2010), and Collins and Postal (2012), normally assigned their semantic value (their interpretation) by the actual speaker and hearer.

Summarising: In consistent null subject languages subject pronouns are null because they are derived by copy deletion, an obligatory process. In partial null subject languages, including Finnish, only generic null subjects are derived this way. The difference is due to a difference in the features of T, the agreement features: In consistent null subject languages they include a definite-referential feature, in partial null-subject languages they don't.

4 Possessor agreement

The core syntactic properties of the Finnish possessor construction are exemplified in (18). The possessor can be overt or null. In the first and second person (exemplified by 1SG only) it is optionally null. A 3rd person possessor pronoun can be overt, as in (18b), or null, but if it is null it has to have a local antecedent, as shown by (18d). In this, possessor-drop looks similar to subject-drop in Finnish. However, as shown by (18e), the antecedent has to be more local than in the case of subject-drop. An additional quirk is that a lexical subject, as in (18c), is incompatible with the possessive suffix.

- (18) a. (*Minun*) *hattu-ni* *on* *hyllyllä*.
 (my) hat-1SG is on.rack
 ‘My hat is on the rack.’
- b. *Hänen* *hattu-nsa* *on* *hyllyllä*.
 his/her hat-3 is on.rack
- c. **Ainon* *hattu-nsa* *on* *hyllyllä*.
 Aino’s hat-3 is on.rack
- d. *Aino_i* *otti* *hattu-nsa* *hyllyltä*.
 Aino took hat-3 from.rack
 ‘Aino took her hat from the rack.’
- e. *Aino_i* *sanoi* *että* *hänen_i/*pro_i* *hattu-nsa* *on* *hyllyllä*.
 Aino said that her hat-3SG is on.rack
 ‘Aino said that her hat was on the rack.’

The antecedent of a null possessor has to be within the minimal CP containing the possessor, as is the case in (18d), but not (18e). This has been taken as evidence that the possessor *pro* is an anaphor, in the sense of the classical Binding Theory (Chomsky 1981), which the suffix agrees with (Nikanne 1989; Steenbergen 1991). Alternatively it has been taken as evidence that

the possessive suffix itself is the anaphor (Trosterud 1993) with no need for postulating a null possessor. VISK (§ 1294–1296) categorises the possessive suffix in cases like (18d) as a reflexive nominal item, different from the suffix in (18a,b), which is an agreement marker. The theory to be presented below can be seen as a version of the idea that the possessive suffix is anaphoric, but still postulates a null possessor in cases like (18d).

Various mixed models have been presented as well; see Brattico and Huhmarniemi (2015) for a review of the debate. Brattico and Huhmarniemi (2015) provide some good reasons to think that the construction, also when there is no spelled out possessor, does have a possessor pronoun, which the possessive suffix agrees with. They show, also, that the antecedent of a null possessor need not always be within the minimal CP containing the possessor. That is to say, the null possessor sometimes behaves like a pronoun, rather than a (reflexive) anaphor, in terms of the classical Binding Theory.

As mentioned, a hitherto not considered property of the possessor construction (as far as I know) is that it cannot have a null inclusive generic 3SG possessor, as a counterpart of the null inclusive generic 3SG subject in finite clauses. The examples (5a,b) are repeated here as (19a,b).

- (19) a. **Lapse-nsa tuotta-vat aina huolia.*
 children-3 bring-3PL always worries
 Intended: ‘One’s children are always a source of worry.’
- b. **Sänky-nsä on kodi-n tärkein huonekalu.*
 bed-3 is home-GEN most.important piece.of.furniture
 Intended: One’s bed is the most important piece of furniture at home.’

The intended meaning can be conveyed as in (20a,b):

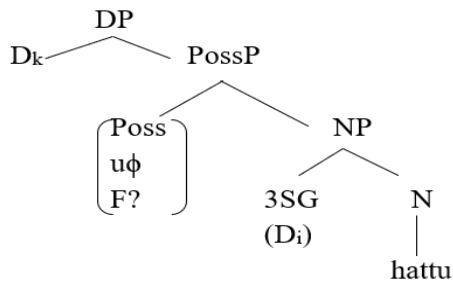
- (20) a. *Omat lapset tuottavat aina huolia.*
 own children bring always worries
 ‘One’s children are always a source of worry.’
- b. *Oma sänky on kodi-n tärkein huonekalu.*
 own bed is home-GEN most.important piece.of.furniture
 ‘One’s bed is the most important piece of furniture at home.’

Matters are complicated by the fact that the possessor can be a null pronoun bound by an inclusive generic 3SG pronoun, and therefore interpreted as generic, as in (7a).

5 The structure of noun phrases with a possessor pronoun and suffix

The following is a proposal. The structure of the noun phrase with a 3rd person null possessor and a possessive suffix is (21).

(21)

The head D_k is the ‘Determiner head’ of the argument noun phrase (assuming the DP-hypothesis of Abney 1987), encoding the referential potential of the argument noun phrase, formally a referential index, here k . It will play no active role in what follows.¹² The possessor argument is a constituent of the NP headed by the noun *hattu* ‘hat’. The possessor argument may consist of just a set of ϕ -features, as a deficient pronoun in the sense of Roberts (2010a), or may have more pronominal features, in particular [D], with a referential index (which is distinct from the index of the entire DP of which the possessor is a constituent), or may be a lexical DP. The NP is merged with a functional head, here called Poss, which encodes markers of the relation between the noun and its argument, that is the ϕ -features person and number, and the feature [Poss] which I assume assigns Genitive case to the possessor, and which I use as label for the category. In addition Poss has a feature which for now is represented as [F?]. The identity of this feature is crucial, and will be discussed below.

Forms like *hattu-nsa*, *hattu-ni*, etc. are derived by the following steps: (a) the possessor assigns ϕ -feature values to Poss and (b) Poss moves down to N, ending up as a suffix on the noun. The former is a syntactic operation, the latter is, arguably, a postsyntactic operation deriving the linear, spelled-out form; see Holmberg (forthcoming a) for arguments that the movement is in this direction, the suffix moving down to N.

What is the feature [F]? Consider first the absence of a null generic possessor pronoun. By analogy with the absence of a null 3SG generic subject pronoun in Italian and other consistent null subject languages, we might hypothesise that the possessive suffix in a noun phrase like *lapse-nsa* is definite (has a D-feature) meaning that the chain formed by the possessor and the agreeing suffix will necessarily be definite. This would explain the absence of a null generic possessor in Finnish. The analogy with generic expressions in the consistent null-subject languages does not go much farther than this, though. Under this analysis it is rather unexpected that (18b,d) are not well-formed with a null, definite possessor, derived with a possessor which is a deficient [3SG] pronoun, by analogy with the null subject in examples like (15). The fact that the supposedly definite possessive suffix, or more precisely, the

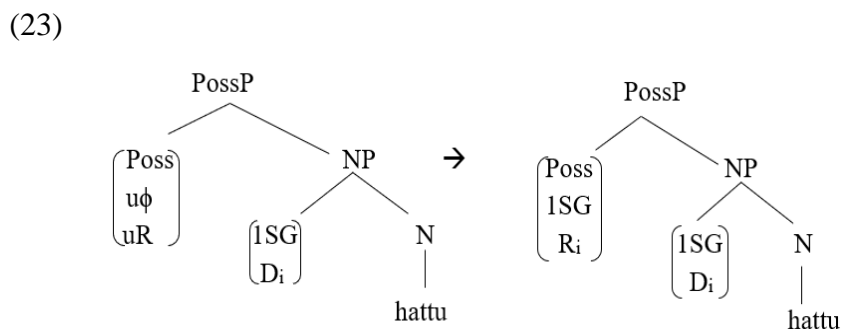
¹² It is by no means obvious that (Standard) Finnish, a language without articles, has an abstract D heading nominal arguments. See Bošković (2009, 2012) for a recent contribution to the debate whether all languages have the DPs. Gröndahl (2015) shows that most of the criteria that Bošković proposes to distinguish DP-languages from NP-languages characterise Finnish as a DP-language. It is not crucial in the present context whether the Finnish referential noun phrase is or is not a DP.

possessor chain (Poss, pro), in examples like (7a), repeated here as (22), can be bound by a generic pronoun is also unexpected.

- (22) *Täällä voi pes-tä auto-nsa.*
 here can.PRS.3SG wash-2INF car-3
 ‘One can wash one’s car here.’

An alternative proposal, more in line with the literature, is that Poss has an anaphoric feature, a property shared with reflexives like *himself* in English or, more pertinently, the Scandinavian possessive reflexive pronoun *sin* (Hellan 1986; Julien 2005: ch. 6);¹³ see Trosterud (1991), VISK (§ 1445–1448). This entails that it needs an antecedent in the minimal CP dominating it (as an imprecise but by and large a descriptively correct generalisation). ‘Needs an antecedent’ means that it is not capable of referring on its own, but needs to enter a binding relation with a referential item, a DP. I will call the anaphoric feature [uR], for ‘unvalued referentiality’.¹⁴

Consider now the sentences in (18), first (18a,b). The structure in the case of (18a) with an overt pronoun will be (23) (to save space, D_k and its projection DP are not represented, as they have no effect on the outcome): The tree on the right is the result after the subject has valued the two unvalued features of Poss.

[uR] is valued by copying the index of an accessible constituent, the possessor pronoun. The claim is, thus, that a referential pronoun as possessor functions as antecedent of the anaphoric feature of Poss. No other antecedent is needed. The possessor moves to spec-PossP; we know this because when spelled out, it precedes an adjective which, by standard assumptions, is adjoined to NP: *minun uusi hattuni* ‘my new hat’.

In the case of (18a) without a pronounced pronoun, the underlying structure is the same, except that the possessor is a deficient pronoun consisting of just the features [1SG]. After valuing the ϕ -features of Poss, the pronoun will be a copy of Poss, as its features are now a

¹³ Norwegian has a possessive construction traditionally called Garpe-genitive, where the possessive reflexive *sin* occurs as a functional head in the noun phrase, highly similar to Poss in Finnish; see Julien (2005: 214–223).

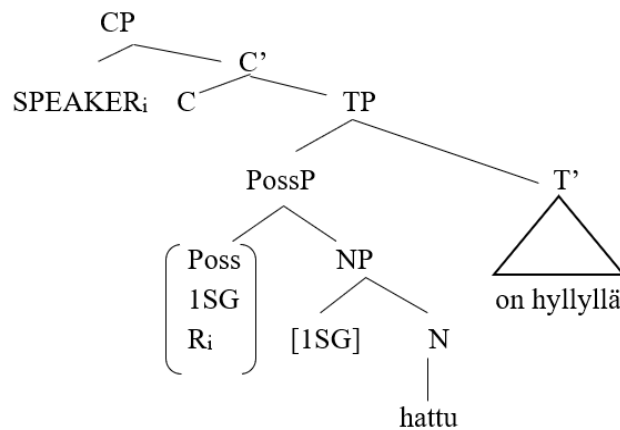
¹⁴ It would seem logical, in the present framework, to label it [uD], as it wants to enter a chain with a referential category. However, this label is already used for the unvalued definite-feature of T in consistent null-subject languages, as well as for the defining feature of the controlled subject pronoun in partial null-subject languages. Neither is an anaphoric feature.

subset of the features of Poss. As such it will be ‘copy-deleted’, hence not pronounced. Now Poss will need an antecedent, to assign a value/index to [uR]. This may be a regular antecedent, as in (24a). But even in the absence of a visible linguistic antecedent, the abstract speaker feature in the C-domain (following Sigurðsson 2004, 2014; Giorgi 2009) provides a licit antecedent for [uR], as represented in (24b’) (Poss eventually ends up as an affix on the noun).

(24) a. *Minä_j otin [DP hatt_u-ni_i] hyllyltä.*

b. *Hattuni on hyllyllä.*

b’.

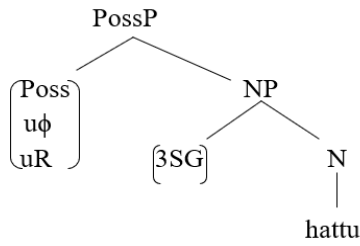

The 2nd person counterpart of (18a) works exactly the same way, except that the feature which supplies a referential index for Poss is the abstract ADDRESSEE feature in the C-domain.

(18b), *Hänen hattunsa on hyllyllä* ‘Her hat is on the rack’ with a spelled out 3SG possessor works the same way, as well, as (18a). The structure of the possessive DP is the same as in (23) except with [3SG] instead of [1SG]. The pronoun has too many features to be a copy of Poss. It moves to the specifier of PossP position, where it is spelled out. We put (18c) aside for the moment. (18d) is the result when the possessor is a deficient pronoun consisting of just the ϕ -features [3SG]. As such, after valuing the ϕ -features of Poss, it will be deleted as a copy of Poss. This means that the [uR]-feature of Poss needs an antecedent outside the DP (but within the minimal containing CP), the subject *Aino*, in this case. In (18e) the potential antecedent is too far away to bind the [uR]-feature of Poss; the derivation requires a full, definite possessive pronoun.

Now consider (19), exemplifying absence of an inclusive generic reading of a null possessor. The structure would be (25).

(25)

The possessor would be a bare [3SG] pronoun, as required for (3rd person) inclusive generic reference, and will value the $u\phi$ -features of Poss. The anaphoric feature [uR] now needs a value (interpretation). It can have one from outside the DP/PossP (but within the minimal CP). It can be a generic value, as in (22), where the subject of the sentence is a null 3SG generic pronoun and provides an antecedent for Poss, or more precisely, for the chain (Poss, *pro*), where *pro* is the possessor argument. Apparently, the anaphoric feature [uR] does not specifically need a referential index; what it needs is a value more generally, which can be a referential index, giving a definite-referential interpretation, or a generic value. In the absence of a licit binder, definite-referential or generic, the construction is ruled out.

It is still not obvious why a deficient [3SG] pronoun within the PossP cannot supply [uR] with generic value while a seemingly identical pronoun outside the PossP can: [uR] can be valued by virtue of binding by a deficient pronoun but not by virtue of agreement. One difference between the two pronouns is that the subject pronoun binding [uR] in the PossP is in fact the *chain* (T, *pro*). It is thereby, we may assume, a category which can have an interpretation, namely, generic interpretation, which the bare [3SG] subject pronoun in NP cannot.¹⁵ I leave this question open.¹⁶

Now consider the case of (18c), repeated here as (26a):

- (26) a. **Ainon hattu-nsa on hyllyllä.*
Aino's hat-3 is on.rack

- b. *Ainon hattu on hyllyllä.*
Aino's hat is on.rack

¹⁵ It is possible that we need to assume that a generic operator is crucially involved (as argued by Moltmann 2006). The operator would mean roughly 'for people in general including me and you', and would be located, invisibly, in the C-domain. As discussed by Moltmann, this would account for why, for example,

(i) One can wash one's car here.

does not mean 'People in general can wash people in general's car', but rather 'As for people in general including me and you, each person *x* can wash *x*'s car. This would be the effect if both pronouns are within the scope of the same generic operator. This would not necessarily entail any changes in the feature and value assignment theory articulated in this paper.

¹⁶ Arguably, a similar situation can be observed in Hungarian finite clauses, except that here the inclusive generic pronoun has to be overt (in the manner of consistent null-subject languages), yet can be null when bound (PFX = prefix); see Dalmi (2014).

(i) Az ember nem készül-0 arra, hogy meg-hal-0 *pro*. (Hungarian)
the man not prepare-PRS.3SG it that PFX-die-PRS.3SG (the man)
'One is not prepared (for it) that one would die.'

A genitive lexical DP as possessor is incompatible with a possessive suffix, while a genitive 3rd person pronoun *hänen*, as in (18b), is fine. The crucial distinction is not, however, between lexical DP vs. pronoun. The 3rd person pronoun *se* ‘he, she, it’ (plural *ne*) is also incompatible with a possessive pronoun.¹⁷

- (27) **Sen hattu-nsa on hyllyllä.*
his/her/its hat-3 is on.rack

What do lexical DPs and the pronoun *se* have in common? According to Holmberg and Nikanne (2008) it is the feature [person]. There is an issue in morphological theory whether what is called 3rd person is more correctly no person: absence of 1st or 2nd person (see Nevins 2007 for discussion and references). Holmberg and Nikanne (2008) show, on the basis of co-occurrence restrictions in the Finnish pronoun-doubling construction, that the pronouns *se* and plural *ne* lack specification for person, being specified only for number, while the alternative pronouns *hän* and plural *he* are specified for 3rd person. (28) is an illustrative set of examples.

- (28) a. *Se olen minä-kin ollut lomalla.*
SE have I-too been on.holiday
‘I’ve been on holiday, too.’
- b. **Hän olen minä-kin ollut lomalla.*
he/she have I-too been on.holiday
- c. **Se on ne-kin ollut lomalla.*
SE have they-too been on.holiday
- d. *Ne on ne-kin ollut lomalla.*
They have they-too been on.holiday

The contrast between (28a,b) can be understood if *se* lacks person, and is therefore compatible with the 1SG pronoun, while *hän*, being specified for 3rd person is not. (28c,d) demonstrates that *se* in pronoun doubling is not the expletive *se* ‘it’ (which Finnish also has); (28c) is ruled out because of number mismatch, which means that *se* here has singular number.

All we now need to say to account for (26) and (27) is that Poss must be specified for person. The ϕ -features of Poss are person and number. Both need to be valued, for Poss to be realised as a suffix. In (18b) they are, in (18c = 26a) and (27), number is valued but not person.

As a final point, Brattico and Huhmarniemi (2016) discuss examples, gathered from various written sources, where a possessive noun phrase occurs without any linguistic, c-commanding antecedent. (29) is one of their examples.

¹⁷ In formal Finnish the 3rd person pronouns *se* (SG) and *ne* (PL) are strictly used to refer to inanimate entities. In spoken Finnish it is perfectly natural to use these forms also to refer to people.

- (29) *Isä-nsä veroiseksi tuleminen muutti hänet.*
 father-3 equal becoming changed him
 'Becoming equal to his father changed him.'

They conclude that the null possessor, in our present terms, the (Poss, pro) chain, can be an anaphor or a pronoun. In the present framework we would say that Poss can alternatively occur without the anaphoric feature. How to accommodate their observations in the present framework in more detail is an interesting question, which will be left for future research. A hypothesis that may be considered is that Poss can have a [uD]-feature as an alternative to the reflexive-anaphoric [uR]-feature. This would ensure that a null 3rd person inclusive generic possessor is still ruled out, by the same logic that excludes it in finite clauses in consistent null-subject languages.

6 Conclusions

In Standard Finnish possessor-drop in noun phrases exhibits a similar pattern to subject-drop in finite clauses: First and second person subjects and possessors can be optionally null, while third person subjects and possessors have to be spelled out unless they are bound by an antecedent in the preceding linguistic context. In the case of subject-drop, this pattern is characteristic of partial null-subject languages, and unlike the pattern in consistent null-subject languages, where 3rd person subjects can be null as well, and subject pronouns generally are null unless they are emphatic. Possessor-drop is possible in Finnish by virtue of possessor agreement, in the form of a possessive suffix. The parallels between clauses and noun phrases scrutinised in the present paper, with special attention to a point where finite clauses and possessive noun phrases are not analogous: Finite clauses in Finnish can have a null 3SG inclusive generic subject pronoun, another characteristic of partial null-subject languages, but noun phrases cannot have a null 3SG inclusive generic possessor pronoun, unless it has a noun-phrase-external antecedent.

These generalisations are discussed in the context of the theory of pronominal reference and null arguments in Holmberg (2005), Biberauer et al. (2010), Roberts (2010a,b), Holmberg and Roberts (2013), and related work. The crucial difference between noun phrases and clauses is that the functional head Poss of the possessive noun phrase in Finnish has an anaphoric feature, making the chain formed by the head Poss and the possessor anaphoric (a claim familiar from earlier literature, including Nikanne 1989; Vainikka 1989; Trosterud 1991; Brattico & Huhmarniemi 2016; VISK § 1445–1448). In the theory assumed, in conjunction with a hypothesis regarding Finnish pronominal features in Holmberg and Nikanne (2008), this predicts the core properties of possessive noun phrases in Standard Finnish.

In this light, the parallels between sentences and noun phrases in Finnish as regards argument-drop are an effect of the fact that 3rd person argument-drop is more restricted than 1st and 2nd person argument-drop in any language, because 1st and 2nd person null pronouns always have a local antecedent in the (abstract) shape of the speaker and addressee features ever

present in the C-domain of finite clauses, according to Sigurðsson (2004, 2014), Giorgi (2009), Bianchi and Frascarelli (2010). The distinction between partial and consistent null subject languages in this respect is due to a difference in the feature make-up of T, according to Holmberg (2005), Biberauer et al. (2010) and related literature, but see Frascarelli (2018) for a divergent view.

Abbreviations and symbols

The following are either not listed among the Leipzig abbreviations or are used in a non-standard manner:

DP	determiner phrase (in the sense of the DP-hypothesis)
NP	phrase headed by a lexical noun which is the complement of Poss, or D in the absence of Poss
noun phrase	nominal argument
C-domain	the initial section of the clause, hosting operators and fronted constituents
T	tense
v	transitivizer, head of a transitive verb phrase
ϕ -features	person and number
chain	sequence of two or more copies of a category, derived by movement (Chomsky 2001) or by agreement (Roberts 2010a)

References

- Abney, Steven. 1987. *The English noun phrase in its sentential aspect*. Doctoral dissertation, MIT.
- Adger, David 2003: *Core syntax: A minimalist approach*. New York: Oxford University Press.
- Baker, Mark 1988: *Incorporation: a theory of grammatical function changing*. Chicago IL.: Chicago University Press.
- Barbosa, Pilar 2019: pro as a minimal NP. Toward a unified approach to pro-drop. *Linguistic Inquiry* 50 (3), 487–526.
- Bianchi, Valentina & Frascarelli, Mara 2010: Is Topic a root phenomenon? *Iberia* 2.1, 43–88.
- Biberauer, Theresa, Holmberg, Anders, Roberts, Ian & Sheehan, Michelle 2010: *Parametric variation: null subjects in minimalist theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bizzarri, Camilla 2015: Russian as a partial pro-drop language: Data and analysis from a new study. *Annali di Ca' Foscari Serie occidentale* 49, 235–262.
- Bošković, Željko 2009: More on the NP-DP analysis of article-less languages. *Studia Linguistica* 63, 187–203.
- Bošković, Željko 2012: On NPs and clauses. In Günther Grewendorf & Thomas Ede Zimmermann (ed) *Discourse and grammar: From sentence types to lexical categories*, 179–242. Berlin: de Gruyter Mouton.
- Brattico, Pauli & Huhmarniemi, Saara 2016: The Finnish possessive suffix. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 4 (1-2).
<http://full.btk.ppke.hu/index.php/FULL/article/view/31>.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam 2001: Derivation by phase. In Michael Kenstowicz (ed.) *Ken Hale: a life in language*, 1–53. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Cole, Melvyn 2010: Thematic null subjects and accessibility. *Studia Linguistica* 64, 271–320.
- Collins, Chris & Postal, Paul 2012: *Imposters: A Study of Pronominal Agreement*. Cambridge MA: MIT Press.
- Dalmi, Gréte 2014: All-in-one: Generic inclusive null subjects in Hungarian. In Robert E. Santana-LaBarge (ed) *Proceedings of the 31st West Coast Conference on Formal Linguistics*, 115–123. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- Frascarelli, Mara 2007: Subjects, Topics and the interpretation of referential pro. An interface approach to the linking of (null) pronouns. *Natural Language and Linguistic Theory* 25, 691–734.
- Frascarelli, Mara 2018: The interpretation of pro in consistent and partial null-subject languages in a comparative interface analysis. In Federica Cognola & Jan Casalicchio (ed.) *Null subjects in generative grammar*, 141–170. Oxford: Oxford University Press.
- Giannakidou, Anastasia 2001: The meaning of free choice. *Linguistics and Philosophy* 24, 659–735.

- Giorgi, Alessandra 2009: *About the speaker: Towards a syntax of indexicality*. Oxford: Oxford University Press.
- Grimshaw, Jane & Samek-Lodovici, Vieri 1998: Optimal subjects and subject universals. In Pilar Barbosa, Daniel Fox, Paul Hagstrom, Martha McGinnis & David Pesetsky (ed.) *Is the best good enough? Optimality and competition in syntax*, 193–219. Cambridge MA.: MIT Press.
- Gröndahl, Tommi 2015: *Määräisyys funktionaalisenä pääsanana suomen kielen nominilausekkeessa* [Definiteness as a functional head in the Finnish noun phrase]. Masters' thesis. University of Helsinki.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Vilkuna, Maria 2008: Impersonal is personal: Finnish perspectives. *Transactions of the Philological Society* 106 (2), 216–245.
- Holmberg, Anders 2005: Is there a little pro? Evidence from Finnish. *Linguistic Inquiry* 36, 533–564.
- Holmberg, Anders 2010a: Null subject parameters. In Theresa Biberauer, Anders Holmberg, Ian Roberts & Michelle Sheehan *Parametric variation: null subjects in minimalist theory*, 88–124. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmberg, Anders 2010b: The null generic subject pronoun in Finnish: A case of incorporation. In Theresa Biberauer, Anders Holmberg, Ian Roberts & Michelle Sheehan *Parametric variation: null subjects in minimalist theory*, 200–230. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmberg, Anders (forthcoming a): Case and agreement in possessive noun phrases in mainly English, Swedish, and Finnish. In András Bárány, Theresa Biberauer, Jamie Douglas & Sten Vikner (ed.) *Syntactic architecture and its consequences III: Inside syntax*. Language Science Press.
- Holmberg, Anders (forthcoming b): Null subjects in Finnish and the typology of pro-drop. In Anne Tamm & Anne Vainikka (ed.) *Uralic Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Anders, Nayudu, Aarti & Sheehan, Michelle 2009: Three partial null-subject languages: a comparison of Brazilian Portuguese, Finnish, and Marathi. *Studia Linguistica* 63, 59–97.
- Holmberg, Anders, Nikanne, Urpo, Oraviita, Irmeli, Reime, Hannu & Trosterud, Trond 1993: INFL and the structure of the finite clause in Finnish. In Anders Holmberg & Urpo Nikanne (ed.) *Case and other functional categories in Finnish syntax*, 177–206. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holmberg, Anders & Nikanne, Urpo 2002: Expletives, subjects and topics in Finnish. In Peter Svenonius (ed.) *Subjects, expletives, and the EPP*, 71–106. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Anders & Nikanne, Urpo 2008: Subject doubling in Finnish: the role of deficient pronouns. In Sjef Barbiers, Olaf Koenenman, Marika Lekakou & Margreet van der Ham (ed) *Microvariations in syntactic doubling*, 325–349. [Syntax and Semantics 36] Bingley: Emerald.

- Holmberg, Anders & Roberts, Ian 2013: The syntax-morphology relation. *Lingua* 130, 111–131.
- Holmberg, Anders & Phimsawat, On-Usa 2017: Truly minimal pronouns. *Diadorim Magazine* 19, 11–36. <https://doi.org/10.35520/diadorim.2017.v19n0a13512>.
- Holmberg, Anders & Sheehan, Michelle 2010: Control into finite clauses in partial null-subject languages. In Theresa Biberauer, Anders Holmberg, Ian Roberts & Michelle Sheehan *Parametric variation: null subjects in minimalist theory*, 125–152. Cambridge: Cambridge University Press.
- Julien, Marit 2005: *Nominal phrases from a Scandinavian perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Liu, Chi-Ming Louis 2014: *A Modular Theory of Radical Pro Drop*. Doctoral dissertation, Harvard University. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:12274339>.
- Moltmann, Friederike 2006: Generic one, arbitrary PRO, and the first person. *Natural Language Semantics* 14, 257–81.
- Nevins, Andrew 2007: The representation of third person and its consequences for person-case effects. *Natural Language and Linguistic Theory* 25, 273–313.
- Nikanne, Urpo 1989: Infinitiivien morfosyntaksia. Paper presented at the Linguistics Conference in Jyväskylä 1989.
- Nunes, Jairo 2004: *Linearization of chains and sideward movement*. Cambridge MA: MIT Press.
- Roberts, Ian 2010a: *Agreement and head movement. Clitics, incorporation and defective goals*. Cambridge MA: MIT Press.
- Roberts, Ian 2010b: A deletion analysis of null subjects. In Theresa Biberauer, Anders Holmberg, Ian Roberts & Michelle Sheehan *Parametric variation: Null subjects in Minimalist theory*, 58–87. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sigurðsson, Halldór Ármann 2004: The syntax of Person, Tense, and speech features. *Italian Journal of Linguistics* 16, 219–251.
- Sigurðsson, Halldór Ármann 2014: Context-linked grammar. *Language Sciences* 46, 175–188.
- Trosterud, Trond 1993: Anaphors and binding domains in Finnish. In Anders Holmberg and Urpo Nikanne (ed.) *Case and other functional categories in Finnish syntax*, 225–243. Berlin: Mouton de Gruyter.
- van Steenberghe, Marlies 1991: Long-distance binding in Finnish. In Jan Koster & Eric Reuland (ed.) *Long-distance anaphors*, 231–244. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vainikka, Anne 1989: Deriving syntactic representations in Finnish: University of Massachusetts Amherst dissertation.
- Vainikka, Anne & Levy, Yonata 1999: Empty subjects in Finnish and Hebrew. *Natural Language and Linguistic Theory* 17, 613–617.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi* [The Big Finnish Grammar]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.

About the author

Anders Holmberg is born and raised in Finland, with a first degree from Åbo Akademi, and PhD from Stockholm University 1987. His main research interests are syntactic theory and comparative syntax. Since then, he has held academic positions at the universities of Uppsala, Umeå, Tromsø, Durham, and Cambridge. Since 2004 to 2021, he has been Professor at Newcastle University, UK. In this period, he has had close collaboration on several projects with colleagues in Cambridge, resulting in a number of co-authored works on syntactic cross-linguistic variation, including two books. Another recent work is a monograph on the syntax of answers to yes-no questions in a cross-linguistic, comparative perspective. Since 2021, he is Professor Emeritus at Newcastle University. E-mail: anders.holmberg@newcastle.ac.uk.

Suomen kielen *olla*-verbillinen tilalausekonstruktio: yleisistä olosuhteista subjektiiviseen tuntemukseen

Yrjö Lauranto

Abstract: This article examines a Finnish clause construction which partly corresponds to the construction called *the ambient clause* in English. The theoretical framework is systemic-functional linguistics. The pattern of the construction is $XP_{\text{LOCATIVE/SENSE/TEMPORAL}} + be + AP_{\text{PARTITIVE/NOMINATIVE}} / NP_{\text{NOMINATIVE}}$. The construction can be divided into three subtypes. The article first focusses on two subtypes that can be distinguished by the case variation of the AP: *Espanja-ssa on kuuma-a / kuuma* (Spain-LOCATIVE is hot-PARTITIVE / hot.NOMINATIVE). Both clauses can be translated as ‘it’s hot in Spain’, but there is a difference in meaning. In the clause with the AP in the partitive, hotness is construed as an objective description concerning Spanish climate in general (i.e. ‘Spanish climate is hot’), while in the latter clause with the AP in the nominative hotness is usually understood to be the sensation of the speaker (i.e. ‘I find it hot in Spain’). The other focus of the article is the analysis of clauses expressing certain physiological sensations, such as hunger, thirst etc.: *minu-lla on nälkä* (I-LOCATIVE is hunger.NOMINATIVE ‘I am hungry’). Even though clauses of this type come very close to the Finnish possessive clause, they do not fit the same pattern because of differences in the effect of negation in the clause.¹

Keywords: relational clause expressing subjective experience, relational clause expressing ambient and other external conditions, relational clause expressing physiological sensations, categorizing predicative, identifying predicative, possessive clause, systemic-functional linguistics, Finnish

1 Johdanto

Tämän artikkelin keskiössä on suomen kielen *olla*-verbillinen lausekonstruktio, joka ilmaisee vallitsevaa tilaa, esimerkiksi *Etelä-Espanjassa on kuuma/kuumaa/siistiä/siivotonta/hauskaa/tylsää*.² Tarkastelemaani rakennetta on kutsuttu ainakin 1970-luvulta lähtien tilalauseeksi (ks. tarkemmin Hakulinen & Karlsson 1979: 93, 301; myös ISK 2004: § 891, 900, 901). Tilalauseeksi on luokiteltu rakenteellisesti melko vaihteleva joukko erityyppisiä lauserakenteita (ks. kumpaakin edellistä lähdettä). Tämän takia esittelen jaksossa 2 tilalauseetta laajemmin aiemman tutkimuksen pohjalta.

¹ Kiitän kahta anonymia arvioijaa, joiden kommenttien avulla olen pystynyt korjaamaan virheitä ja tarkentamaan argumentointiani huomattavasti. Kiitän myös Susanna Shorea, jonka kanssa olen keskustellut kielestä, lausetyypeistä ja toisinaan myös tilalauseesta usean vuoden (tai vuosikymmenen) ajan. Erityiskiitos kuuluu Urpo Nikanteelle, jonka kanssa käymäni keskustelu 1990-luvun puolessavälissä johdatteli minut pohtimaan tarkemmin tilalauseen olemusta. Urpo esitti minulle silloin, että *minulla on nälkä* -tyyppiset lauseet eivät edusta mitenkään yksiselitteisesti omistuslausetta, niin kuin minä ne siinä vaiheessa kuvasin (Lauranto 1997: 171–172). Keskustelu on jäänyt minulle mieleen monesta syystä, mutta erityisesti siitä, miten rauhallisesti, ystävällisesti ja yhä uudestaan loogisesti argumentoiden Urpo jaksoi keskustella nuoren, mustavalkoisesti ajattelevan opiskelijan kanssa.

² Muutkin verbit ovat mahdollisia (ks. jaksoa 2.3), mutta keskityn tässä artikkelissa nimenomaan *olla*-verbilliseen rakenteeseen.

Olla-verbillisessä tilalauseessa vaihtelevat nominatiivi ja partitiivi. Tätä vaihtelua ohjaavat toisaalta tilan luonne ja toisaalta tilan kokijan näkökulma. Jos tila konstruoidaan esimerkiksi yleiseksi sää- tai ilmasto-olosuhteeksi, josta puhujalla ei ole kokemusta, tai jos tällä kokemuksella ei ole kielenkäyttötilanteen kannalta merkitystä, tilalauseen *olla*-verbin jälkeinen AP on partitiivissa: *Etelä-Espanjassa on kuuma+a*. Jos tämä lauseke taas on nominatiivissa, rakenteella ilmaistaan subjektiivista näkökulmaa, kokijan omakohtaista tuntemusta: *Etelä-Espanjassa on kuuma*. Edellistä kutsun olosuhdetilaksi, jälkimmäistä taas tuntemustilaksi.

Tuntemustila-alatyyppiin lasken mukaan myös esimerkiksi seuraavat rakenteet: *minulla on kuuma*, *Heikillä on ikävä* *Miaa* ja *Mialla ei ole jano*. Jos adessiivimuotoinen NP on ihmisviitteinen, rakenne muistuttaa omistuslausetta. Omistuslausetulkinta on kuitenkin ongelmallinen siinä mielessä, että kieltolauseessa omistuslauseen omistettava on partitiivissa (*minulla on uusi kirjoituspöytä / minulla ei ole kirjoituspöytää*). Koska *minulla on/ei ole kylmä/jano* -tyyppisessä lauserakenteessa kieltö ei vaikuta jälkimmäisen nominaalijäsenen (*kylmä/jano*) muotoon ja koska rakenne ilmaisee nimenomaan tuntemustilaa, tulkitsen sen tilalauseen edustajaksi.

Edellä mainitsemiäni tuntemustilan (*täällä/minulla on kuuma*) ja olosuhdetilan (*Etelä-Espanjassa on kuumaa*) lisäksi tilalauseessa ilmaistaan kokemustilaa (*Etelä-Espanjassa/meillä oli hauskaa*). Nämä kolme alatyyppiä eroavat toisistaan merkitykseltään mutta myös muodoltaan. Alatyyppejä erottaa toisistaan ensinnäkin nominatiivin ja partitiivin vaihtelu (tuntemustila-alatyypin nominatiivi vs olosuhdetila- ja kokemustila-alatyypin partitiivi). Toiseksi alatyypit käyttäytyvät eri tavoin myös kokijan ilmaisemisen suhteen. Tuntemustila- ja kokemustila-alatyypeissä tilan kokija voidaan ilmaista eksplisiittisesti (*meillä on kuuma* (tuntemustila) ja *meillä on kivaa* (kokemustila)), joskin *meillä*-NP voidaan tulkita myös paikaksi. Olosuhdetila-alatyypissä kokijan ilmaiseminen omana adessiivimuotoisena lausekkeenaan on puolestaan mahdotonta: lauseessa *meillä on sotkuista* NP *meillä* tulkitaan välttämättä paikaksi (ks. tästä tarkemmin jaksoja 2.3 ja 4).

Tutkimuksessa käyttämäni aineisto perustuu osin intuitioon, sekä omaani että käyttämieni lähdeviitteiden kirjoittajien. Omaan intuitioon perustuvat esimerkit tunnistaa siitä, että niissä ei ole lähdeviitemerkintää. Itse keksimieni esimerkkien lisäksi käytän autenttista aineistoa. Se on suurimmaksi osaksi Kielipankin Suomi24-korpuksesta (ks. tarkemmin aineistolähteitä), ja siitä otetut esimerkit on varustettu merkinnällä S24. Tähän aineistoon perustuvat kaikki käyttötaajuuslaskelmat. Selitän myöhemmin ne haut, joita olen käyttänyt kootessani aineistoa Suomi24-korpuksesta. Käytän myös satunnaisia verkosta ja aikakauslehdistä löytämiäni esimerkkejä; niitä en ole luonnollisesti ottanut mukaan taajuuslaskelmiin.

Artikkeli etenee seuraavasti. Jaksossa 2 käsittelen tilalauseita lausetyypinä. Nostan esiin eri tulkintoja tilalauseesta ja esittelen oman kantani lisäksi lyhyesti systeemisen-funktionaalisen lähestymistavan lausetyypeihin. Seuraavissa jaksoissa 3, 4 ja 5 käsittelen *olla*-verbillisessä tilalauseessa ilmaistuja tiloja ja sitä, miten tilalauseita käytetään. Jaksossa 3 käsittelen tilalauseen kokemustila-alatyyppejä (*täällä/meillä on mukavaa*). Jaksossa 4 tarkastelen

olosuhdetila-alatyyppejä. Se jakautuu kahtia sillä tavalla, että predikatiivina voi toimia niin NP (*nyt on ilta*) kuin AP (*ulkona on tuulista*, *täällä on kodikasta*). Koska AP:n sisältävällä olosuhdetilalauseella on kiinteämpi yhteys tilalauseeseen kahteen muuhun alatyyppiin ja koska kirjoitustilaa ei ole rajattomasti, käsittelem tässä artikkelissa vain AP-tyyppejä. Jaksossa 5 keskityn tuntemustilaksi kutsumaani alatyyppeihin, jonka loppulauseke on vaihteluttomassa nominatiivissa (*täällä/mulla on kylmä*; *Heikillä on nälkä*), olipa se AP tai NP. Kun loppulauseke on AP, olosuhdetila- ja tuntemustilatyypin muodollinen ero on sija: *Etelä-Espanjassa on kuumaa* edustaa olosuhdetila-alatyyppejä, kun taas *Etelä-Espanjassa on kuuma* ilmaisee tuntemustila-alatyyppejä. Lopuksi jaksossa 6 luon lyhyen katsauksen siihen, mitä suomen kielen tilalauserakenteesta tässä artikkelissa esitän.

2 Tilalause lausetyypinä

Käsittelem ensin alajaksossa 2.1 suomen kielen tutkimuksessa esitettyjä tilalausekuvauksia taikka siinä esiintyviä viittauksia tilalauseeseen tai tilalauseetta muistuttavaan lauserakenteeseen. Sen jälkeen alajaksossa 2.2 käsittelem lyhyesti sitä, miten representatiiviset lausetyypit kuvataan suhteessa toisiinsa systeemis-funktionaalisen teorian piirissä. Siitä olen saanut paljon vaikutteita omaan kuvaukseeni, jonka esittelen alajaksossa 2.3.

2.1 Tilalause fennistisessä perinteessä

Ison suomen kieliopin (2004: § 900) mukaan ”[t]ilalause on impersonaalinen lausetyyppi” ja se ”ilmaisee luonnonilmiöitä – –, muita ulkoisen ympäristön aistittavia ominaisuuksia sekä toisaalta ihmisen tuntemuksia ja kontrolloimattomia fysiologisia tapahtumia”. Siinä voidaan ilmaista niin ikään vuoden- ja vuorokaudenaikoja sekä ajankohtia, ajanjaksoja ja tiettyjä tapahtumia nimenomaan spatiotemporaalimerkityksisten substantiivien avulla (esim. *sota* ja *loma*) (ks. näistä olioista esim. Lauerma 1990: 264–265).

Shoren (2020: 356) mukaan tilalauseeseen käsitteen ovat tuoneet fennistiseen kuvaukseen Hakulinen ja Karlsson (1979). He viittaavat suomen peruslausetyyppejä käsittelevässä luvussaan (mts. 93–97) Lyonsiin (1977: 469–481), jolta tilalause lienee tyyppinä otettu mutta joka ei varsinaisesti anna lausetyypille nimeä. Lyonsilla tilalause erottuu siis omaksi tyyppikseen, mutta se tulee esitellyksi vain esimerkein; *tilalause*-nimi on todennäköisesti peräisin Hakuliselta ja Karlssonilta (Shore 2020: 356). Tilalauseen tyyppiseen rakenteeseen viitataan englanninkielisessä tutkimuksessa myös *ambient clause* -termillä (ks. tästä tarkemmin seuraavan jakson 2.2 loppua).

Sekä ISK (2004: § 900) että Larjavaara (2020: 443) tuovat esiin, että tilalause muistuttaa predikatiivilauseetta siinä, että tilalauseeseen toinen täydennys (*meillä oli kivaa*; *teillä on hirveen sotkusta*; *mulla on kylmä*; *eilen oli tosi kaunis ilta*) voidaan tulkita nimenomaan tilaa luonnehtivaksi tai luokittelevaksi. ISK:ssa (2004: § 900) tätä tilanluonnehtijatäydennystä kutsutaankin lauseenjäsenenä predikatiiviksi, ja saman ratkaisun on tehnyt myös Shore (2020: 212, 354), mutta hän nostaa esiin luonnehtivuuden rinnalle myös identifioivan

merkityksen (*eilen oli tosi kaunis ilta*). Tätä predikatiivitulkintaa käsittelen tarkemmin alajaksoissa 2.3 *minulla on nälkä* -tyyppisten lauseiden yhteydessä.

Sekä Hakulinen ja Karlsson (1979: 93) että Shore (2020: 354–356) määrittelevät tilalauseen laajasti: heidän kuvauksessaan tilalause käsittää *olla*-verbillisten lauseiden lisäksi myös sellaiset tilaa ilmaisevat lauseet, joiden verbi itsessään ilmaisee säätilaa (*ulkona sataa / tuulee / myrskyää / pyryttää* jne.). Tämä laajempi tilalauseenäkemys on suomen kielen tutkimuksen piirissä yleinen, ja sitä edustavat Hakulisen ja Karlssonin sekä Shoren lisäksi myös Harmanen (1998: 42–48), ISK (2004: § 900) sekä Huumo ja Helasvuo (2015: 30–31). ISK:n (mp.) tilalausekuvaus on edellä mainituista kaikista laajin (mikä saattaa johtua siitä, että se on myös yksityiskohtaisin). Siinä tilalauseeseen katsotaan kuuluviksi *olla*-verbillisen perustyyppin, tilan syntymistä ilmaisevan tyyppin (*yhtäkkiä tuli pimeää*) ja sääverbillisten lauseiden (*nyt sataa*) lisäksi subjektittomat aistivaikutelmaa ilmaisevat lauseet (*täällä haisee pahalta*) ja sellaiset subjektittomat lauseet, jotka ilmaisevat asteittaista muutosta (*silmissäni musteni*).

Sen alatyypin kuvauksessa, jonka olen nimennyt tuntemustila-alatyypiksi, on erityisen paljon kuvausvariaatiota. ISK:ssa (2004) NP:llinen *minulla on nälkä* -tyyppi luetaan omistuslauseeksi (§ 895) ja AP:llinen *minulla on kylmä* -tyyppi taas tilalauseeksi (§ 900).³ Penttilä (1957: § 283; 7), joka ei nimeä lausetyyppejä varsinaisesti ollenkaan, puolestaan toteaa käsitellessään adverbiaalista adessiivia, että ”[s]aneliitto, johon kuuluu ad. ynnä *on* ynnä jokin nom. tai part. – – ilmaisee yl. saman kuin ruotsin *hava*, latinan *habere* verbien sananmuotojen esiintymät”. Puheena on siis omistuslause. Penttilällä on esimerkkilistansa lopussa seuraavat esimerkit: ”*Minulla (tav. minun) on kuuma | Onko teillä (tav. teidän) kylmä? – – Minulla (minun) on ikävä | Minulla on jano | Mikä Marjatalla on?*” Penttilä toisin sanoen yhdistää adessiivikokijaisen tuntemustilaa ilmaisevan lauseen omistusrakenteeseen. Hakulinen ja Karlsson (1979: 98) taas nimittävät tuntemustilaa ilmaisevan lauseen kumpaakin alatyyppejä – NP:llistä ja AP:llistä – kokijalauseeksi. He tuovatkin samassa kohdassa esiin kokijan kaksi vaihtoehtoista ilmaisutapaa, genetiivin rinnalla myös adessiivin: *lapsen/lapsella on jano/nälkä/kylmä* (mp.).

Niin kuin edellä esittelemistäni Penttilän esimerkeistä näkyy, adverbiaalista adessiivia käsitellessään myös hän (mp.) nostaa esiin kokijan genetiivin (ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa) – joskin siinä kohtaa sitä nimeämättä. ISK:ssa (2004: § 906) genetiivimuotoisen kokijan rakennetta kutsutaan kokijan genetiivirakenteeksi (*minun on ikävä häntä*). Se ei edusta ISK:ssa siis samaa rakennetyyppeä kuin tilalause *minulla on kylmä* (2004: § 900) eikä samaa tyyppiä kuin omistuslause *hänellä on nälkä* (2004: § 895).⁴

³ Tosin ISK:ssa on tässä pieniä ristiriitaisuuksia: esim. §:ssä 906 *minulla on kylmä* -tyyppi nimetään omistuslauseeksi. Sekin osoittaa omalta osaltaan, että tuntemustilaa ilmaiseva lause haaroo moniaalle ja siitä on vaikea saada otetta.

⁴ Tuntemustilalauseen kokijan ilmaiseminen genetiivillä on nykysuomessa yleistä tietyillä läntisillä murrealueilla, joskin huolitellussa yleiskielessä ja itämurteiden alueella kokijan adessiivimuotoisuus lienee yleisempää. Genetiivikokijan esiintyminen nimenomaan lännessä ei ole kummeksuttavaa, sillä se on kehittynyt siellä ja sen kehitykseen on vaikuttanut vahvasti ruotsin kieli (Inaba 2015: 312–314). Genetiivimuotoisella kokijalla on yhteytensä myös modaalisuuteen: representatiivisesta kokijasta on aikojen saatossa muovautunut

2.2 Lausetyypit systeemis-funktionaalaisesta näkökulmasta

” The object of linguistic analysis as here understood is to make statements of meaning so that we may see how we use language to live.” – J. R. Firth (1890–1960)

Edellä olevassa lainauksessa (ks. Palmer (toim.) 1968: 192) korostuu ensinnäkin näkemys kielitieteestä ensisijaisesti merkityksen tutkimuksena. Toinen oleellinen seikka liittyy siihen, että koska tutkimuksen tehtävä on selvittää sitä, miten ihmiset käyttävät kieltä elääkseen, luonteva tapa lähestyä sanasto-kielioppia⁵ tutkimuksessa on käyttöpohjaisuus. Firthin ajatukset toisaalta kielestä ja toisaalta kielen, kulttuurin ja ihmisen suhteesta sekä toiminnallisesta yhteydestä ovat edelleen huomionarvoisia, ja ne ovat vaikuttaneet oleellisesti systeemis-funktionaalisen kielitieteen syntyyn (ks. Shore 2010).

Halliday alkoi kehittää teoriaansa jo 1950-luvun lopussa (ks. esim. ([1957] 2002, 1961, [1966] 2003, [1969] 2003, [1970] 2002, [1973] 2003, 1978, [1985] 1994, 2004; Halliday & Matthiessen 2014), vaikka se saikin nimen *systeemis-funktionaalinen* teoria tai kielitiede (vastedes SF) vasta myöhemmin (Matthiessen 2007). SF-nimitys viittaa kielen kahteen, samaan aikaan olemassa olevaan puoleen, toisaalta kielenkäyttöön ja toisaalta systeemistöön, järjestelmien järjestelmään. Se viittaa samalla myös sanasto-kieliopin ja kielenkäytön kaksisuuntaiseen suhteeseen: sanasto-kielioppi on potentiaali, joka toisaalta mahdollistaa kielen käytön mutta joka samaan aikaan muovautuu vähitellen uudennlaiseksi, kun kieltä käytetään (Halliday [1973] 2003: 298–302; Shore 2020: 34–35).

SF-kielentutkimuksen peruslähtökohdat ovat hyvin samanlaiset kuin monessa myöhemmin syntyneessä funktionaalaisessa suuntauksessa, esimerkiksi langackerilaisessa kognitiivisessa kielitieteessä (esim. Langacker 1987, 2008) ja goldbergiläisessä konstruktiokieliopissa (esim. Goldberg 1995, 2013), joista kumpaakin on sovellettu suomen syntaksin kuvaukseen huomattavasti enemmän kuin SF-teoriaa (ks. kuitenkin Shore 1992, 2020). Siitä huolimatta, että SF on teoria nimenomaan sanasto-kieliopista, hallidaylaisen lähestymistavan yhtenä erityisansiona voidaan pitää sitä, että sitä on erityisen hedelmällistä soveltaa kielenkäytön tutkimukseen. Tämä johtuu siitä, että koska teksti – niin puhuttu kuin kirjoitettu – nähdään SF:ssä kielenkäytön perusyksikkönä, teoriaan on rakennettu eksplisiittinen yhteys tilannekontekstin, tekstin ja sanasto-kieliopin välille (Halliday 2004: 26–29).

Viitattessasi tilalauseeksi kutsuttuun lauserakenteeseen käytän myös termejä *konstruktio* ja *lausekonstruktio*. Kyse on toisaalta abstraktiosta, skeemasta, ja toisaalta kielenkäytössä toteutuneesta ilmauksesta (ks. myös esim. Leino 1993: 63–64). Konstruktiokieliopin piirissä (esim. Goldberg 1995: 3–5) abstrakti skeema (*konstruktio*, engl. *construction*) erotetaan

myös modaalisen lausetyypin, nimittäin nesessiivilauseen, subjekti, esim. *meidän on lähdeittävä* (ks. tarkemmin Laitinen 1992; ks. myös Inaba 2015: 314).

⁵ Käytän termiä *sanasto-kielioppi* tarkoituksellisesti juuri näin kirjoitettuna. Yhdysmerkki osoittaa yhdyssanan osien rinnasteisuutta, samanarvoisuutta: sanasto ja kielioppi muodostavat jatkumon, jonka toisessa päässä on sanasto, toisessa kielioppi ja jatkumon keskivaiheilla hämärä rajamaa (ks. Halliday 1961: 267, [1985] 1994: 15; Leino 1993: 20–21).

toisinaan ilmauksesta, abstraktisen skeeman aktuaalisesta toteumasta (*konstrukti*, engl. *construct*) (ks. myös Traugott & Trousdale 2013: 16). Keskeistä konstruktioajatuksessa on se, että kielelliset skeemat ovat merkityksellisiä jo itsessään. Määtän (2000: 498) sanoin on ”kyse siitä, että kompleksisten systeemikokonaisuuksien myötä syntyy ominaisuuksia, joita ei voida palauttaa elementtien ominaisuuksiksi”. Tämä emergenssin – tai jos halutaan: järjestelmän sisäisen epälineaarisuuden – ajatus on sisään rakennettuna myös langackerilaiseen kognitiiviseen kielioppiin (esim. Leino 1993: 20–21) ja systeemifunktionaaliseen teoriaan (esim. Halliday [1985] 1994: 12–16; Shore 2020: 60–64), mutta se kuvataan korosteisemmin konstruktivistisen tutkimuksen piirissä (esim. Goldberg 1995: 4). Sama konstruktioajatus näkyy myös Isossa suomen kieliopissa (2004: esim. §:t 148, 893, 1083), jossa esitellään *muotin* käsite (ks. tästä myös Shore 2020: 59–60). Korostaakseen sitä, että rakenteet ovat ensi sijassa merkityksenteon välineitä (sen asemesta, että lähdetäisiin liikkeelle niiden muodollisesta rakentumisesta), Shore (2020: 55–56, myös esim. 300) käyttää termiä *merkityskuvio*, jonka englanninkielinen vastine *meaning-based pattern* on alun perin Firthin (ks. erit. mts. 59–60). Shoren merkityskuviota vastaa tässä artikkelissa *rakennekuvio*, jolla viitataan merkityksen ja syntaktisen muodon järjestyneeseen kokonaisuuteen.

Yksi tapa tyypitellä lauseita on lähestyä ilmiötä ensisijaisesti siitä näkökulmasta, miten lause rakentuu muodollisesti: a) rakentuuko se verbin ympärille vai onko kyseessä nominaalilause ja b) millainen täydennysrakenne lauseessa on (esim. Dryer 2007: 224). Tällä tavalla saadaan erotelluksi esimerkiksi intransitiivityypistä transitiivilause, jonka täydennysrakenteeseen kuuluu vähintään subjekti- ja objektitäydennys (ja mahdollisesti myös muita täydennyksiä). On selvää, että täydennysrakenne on sidoksissa nimenomaan representatiiviseen merkitykseen, mutta lähtökohtana tyypittelyssä on syntaktinen muoto (representatiivisesta merkityksestä ks. myös Grace 1987: 39–40). Kun SF-teoriassa tyypitellään lauseita representatiivisen merkityksen näkökulmasta, lähtökohtana ei ole täydennysrakenne vaan se, minkä tyyppinen representatiivinen prosessi⁶ lauseessa ilmaistaan. Halliday (esim. 1994: 106–109) ei kuvauksessaan puhukaan lause- vaan prosessityypeistä. Prosessit toteutuvat viime kädessä lauseina, ja niiden ytimessä on verbi. Käsittelen seuraavaksi lyhyesti niitä tyyppisiä, jotka ovat olennaisia suomen tilalauseen kuvauksen näkökulmasta. Prosessityypin asemesta käytän termiä *representatiivinen lausetyyppi* (Shore 2020: 293–; ks. myös Lauranto 2015: 16–18).

Representatiivisia lausetyyppejä ovat mm. materiaallinen, mentaalinen, kommunikatiivinen, relationaalinen ja eksistentiaalinen (Halliday 2004: 168). Materiaalisilla lauseilla konstruoidaan tyypillisesti ajassa eteneviä muutoksia (ks. myös Shore 2020: 293, 300–303): tapahtumia, liikettä, kausaatiota ja agenttiivista toimintaa (agenttiivisen toiminnan osalta ks. myös Dowty 1991). Mentaaliset lauseet liittyvät puolestaan aistihavaintoon, ajatteluun, haluihin, toiveisiin ja aikomuksiin sekä emootioihin (Halliday 2004: 209–210) ja

⁶ Prosessilla Halliday (esim. [1985] 1994: 106–107) viittaa lauseessa ilmaistuun ajalliseksi hahmottuvaan toimintamerkitykseen, jonka keskeinen ilmaisin on verbi, samoin esim. kognitiivisessa kielentutkimuksessa (esim. Leino 1993: 84–85).

kommunikatiiviset kielelliseen (ja myös muuhun semioottiseen) toimintaan (myös Shore 2020: 310–315; Lauranto 2017). Relationaalisilla lauseilla maailma taas konstruoidaan suhteiksi: esimerkiksi *Heikki on kiva* -lauseella luodaan suhde Heikin ja kivuuden kategorian välille (ks. myös Davidse 1992a). Relationaalisilla lauseilla myös identifioidaan (*Heikki on mun paras ystävä*) (ks. myös Davidse 1996) sekä ilmaistaan muutoksia olioiden statuksissa (*Heikistä tulikin lääkäri*), karaktäärisissä ominaisuuksissa (*Heikistä on tullut vanha*) ja tiloissa (*mä tulin siitä tosi surulliseksi*). Tästä näkökulmasta esimerkiksi transitiivilause ei muodosta samanlaista lausetyyppejä kuin vaikkapa predikatiivilause. *Heikki rakensi talon* -lause edustaa materiaalista toimintaa, ja sen objekti on tarkemmalta rooliltaan tulos, kun taas *tuot ele tarkoittaa minulle kieltäytymistä* -lause on merkitykseltään relationaalinen, sillä lauseella konstruoidaan tuon eleen ja kieltäytymisen semanttinen suhde (objektin roolien osalta ks. myös Dowty 1991).

Vaikka SF-tyypittelyn lähtökohta on merkityksessä, huomiotta ei jää myöskään muoto: eri representatiivista merkitystä edustavat tyypit eroavat toisistaan muodollisesti, ja juuri syntaktisen muodon ja merkityksen jäsentynyttä kokonaisuutta edustaa lausetyyppi (esim. Shore 2020: 60–64; ks. myös Goldberg 1995: 5). SF-kuvauksen merkityslähtöisyys tuo mukanaan myös sen, että lausetyyppejä ei nähdä tiiviinä kategorioina vaan luokkina, joiden rajat ovat hämärät (Halliday [1985] 1994: 107; Langacker 1987: 18; Leino 1993: 33–34; Goldberg 2013) (tilalauseen suhteesta muihin lausetyyppeihin ks. alajaksoa 2.3).

Vaikka Halliday kuvaakin nimenomaan englannin kielioppia, maailman kielissä on representatiivisten lausetyyppienkin näkökulmasta tietystä mielessä paljon samaa: monessa kielessä mentaalimerkityksiset lauseet tapaavat rakentua eri tavalla kuin relationaaliset taikka ne lauseet, joilla konstruoidaan materiaalista toimintaa (Matthiessen 2004: 600–602). Matthiessen kuitenkin lisää, että on alueita, joiden ilmaisemisessa esiintyy maailman kielissä erityisen runsasta variaatiota – sekä eri kielten välillä että saman kielen sisällä. Hän (mts. 600) mainitsee yhtenä tällaisena alueena emotiot (ks. suomen osalta esim. Siirainen 2001; japanin osalta esim. Teruya 2004).

Emootioita sivuaa se, mitä nimitän tässä artikkelissa tuntemustilaksi. Suomessa tuntemustilaa voidaan ilmaista tilalauseella (*mulla on kylmä*), mutta myös mentaaliverbirakenteella *mä palelen* ja relationaalisilla lauserakenteilla *mua paleltaa* ja *mä oon kylmissäni* (ks. myös Siirainen 2001). Pikainen katsaus lähikieliin osoittaa sekin variaation olemassaolon. Espanjassa ja italiassa on käytössä omistuslause (sananmukaisesti ’minulla on kylmyys’), englannissa sekä olotilaa ilmaiseva suhdelause (*I’m cold*) että mentaalis-relationaalinen lauserakenne (*I feel cold*). Ruotsissa tuntemustila taas konstruoidaan mentaaliverbirakenteella (*jag fryser*).

Toinen Matthiessenin (2004: 600) mainitsema alue, jossa ilmaisu varioi niin eri kielten välillä kuin yksittäiskielten sisällä, ovat meteorologiset ja muut ympäristöolosuhteisiin liittyvät toiminnat (ks. sääilmiölauseista maailman kielissä myös Kittilä, Kolehmainen & Eriksen 2010). Näihin viitataan englanninkielisessä tutkimuksessa usein myös termillä ”ambienttilause” (*ambient clause*) (esim. Willett 1980; Ross & Fang-ching Teng 2005; Dryer

2007; ks. myös Harmanen 1998: 43, jossa on käytössä luonnonilmiölause). Ambienttilauseen omana lausetyyppinään nostaa esille myös Malau (2016: 55–80) Vanuatussa puhutun vurësin kieliopissa. Vurësisä ei ole varsinaisesti sääverbejä, vaan ambienttilause on nominaalilauseen (Malaun termein *non-verbal clause*) yksi tyyppi (esim. *o wian* 'sataa', jossa *o* on artikkeli ja *wian* 'sade'; *nonor o lō* 'eilen paistoi aurinko', jossa *nonor* 'eilen' ja *lō* 'aurinko') (mts. 56). Muista nominaalilauseista ambienttilause eroaa siinä, että täydennyksiä ei ole: se koostuu ydin-NP:sta, jonka merkitys liittyy säähän tai muihin ympäristöolosuhteisiin, joskin lauseessa voi olla mukana ajan tai paikan tarkennin (mts. 55). Erityisen kiinnostavaa vurësin ambienttilauseessa on se, että vaikka se myönteisenä eroaa muodollisesti eksistentiaalilauseesta ja sijaintilauseesta (Malaun termi *locational clause*, esim. *Heikki on Espanjassa*) – jotka nekin edustavat omia nominaalilauseityyppejään –, kielteinen ambienttilause muodostetaan saman kieltopartikkelin avulla kuin kielteinen eksistentiaalilause ja kielteinen sijaintilause (mts. 56–57). Vurësin ambientti- ja eksistentiaalilauseilla on siis muukin yhteys kuin se, että molemmat ovat nominaalilauseita. Yhteys on myös suomen tilalauseen ja eksistentiaalilauseen välillä. Muun muassa tätä yhteyttä käsittelen seuraavassa alajaksossa.

2.3 Suomen tilalause ja sen asettuminen lausetyyppien verkostoon

Suomen tilalauseen perustehtävä on ilmaista paikassa, ajassa tahi kokevassa tai tuntevassa olennossa vallitseva tila. Niin kuin johdantojaksossa esitän, käsittelen tässä artikkelissa vain *olla*-verbillistä tilalauseetta. Jaan *olla*-verbillisen tilalausekonstruktion kolmia ja pidän näitä kolmea tyyppiä saman rakenteen alatyypeinä. Ne ovat seuraavat:

alatyyppeä 1: kokemustila (*täällä / meillä on kivaa*)

alatyyppeä 2: olosuhdetila (*Etelä-Espanjassa on kuumaa; saunan edessä oli aika liukasta; ulkona on tuulista; teillä on taas hirveen sotkusta; eilen oli tosi kaunis ilta; silloin oli sota; silloin oli vuosi 1966*)

alatyyppeä 3: tuntemustila (*täällä on kylmä; mulla/mun on kylmä; Heikillä/Heikin on jano*)

Luokitteluni lähtee liikkeelle merkityksestä: eri alatyypeissä konstruoidaan hiukan erilainen tila. Merkityserot heijastuvat syntaktiseen muotoon (ks. jäljempänä olevaa taulukkoa 1). Tilalauseen *olla*-verbillisen perustyyppin rakennekuvio on seuraava:

XP	+ olla +	NomP ⁷ _{NOMINATIIVI/PARTITIIVI}
NÄYTTÄMÖADVERBIAALI: paikka/kokija/aika		PREDIKATIIVI: luonnehtija/identifioija
<i>siellä/meillä/aamulla</i>	<i>oli</i>	<i>hauskaa</i> (luonnehtija)
<i>meillä</i>	<i>on</i>	<i>nälkä</i> (identifioija)

Kuvio 1. Tilalauseen rakennekuvio

Verbi on aina yksikön 3. persoonassa. Kuvioon on merkitty verbiksi *olla*, sillä kuten jo sanottu, käsittelen tässä artikkelissa vain staattismerkityksistä konstruktia, mutta perustyyppin verbi voi olla myös *tulla*: *tänne tuli hirveen kylmä*; *mulle tuli nälkä*; *yhtäkkiä tuli pimeää*. *Tulla*-verbi kuuluu tilalauseen tilan syntymistä ilmaisevaan alatyyppiin, jota kutsun tilansyntylauseeksi (ks. myös ISK 2004: § 901). Kuvaan tilalauseen lopussa olevan NomP:n tehtävältään predikatiiviksi (samoin ISK 2004: § 900 ja Shore 2020). Predikatiivina toimivalla NomP:lla toisin sanoen joko luonnehditaan tilaa (Shore 2020: 212, 354) tai identifioidaan se.⁸ Identifioivaa tilalauseetta käsittelen tarkemmin tuntemustila-alatyypin yhteydessä jaksossa 5.

Kiintoisaa on, että tilan ilmaistaan vallitsevan jossakin paikassa tai ajassa ja sitä luonnehditaan jonkinlaiseksi tai se identifioidaan joksikin mutta tilaa ei eksplisiittisesti kielennetä: tilamerkitystä ei vastaa mikään rakenteen konstituentti. Luonnehtivassa predikatiivilauseessahan luonnehditaan nimenomaan yhtä osallistujaa, oliomerkityksistä subjekti-NP:ta, tai identifioidaan se joksikin. Tilalauseen tila tulee konstruoiduksi syntaktisesti koko lauseen avulla, ja juuri se onkin tilalauseen perustehtävä. Kyse on siis siitä, että tilalausekonstruktiossakin syntyy sen keskeinen merkitys ilman, että se olisi johdettavissa yksittäisten rakenneosasten merkityksistä (ks. Halliday [1985] 1994: 12–16; Leino 1993: 20–21; Goldberg 1995: 4; Määttä 2000: 498).

Tilalauseen adverbialitäydennyksen tehtävä on antaa rakenteessa konstruoitavalle tilalle näyttämö: sen avulla tila asetetaan paikkaan tai aikaan. Tämä näyttämö tulee toisinaan ymmärretyksi kielenkäyttötilanteesta käsin (esim. *oli todella mukavaa*; *on kyllä ihana ilta*; *onpas kuuma*), eikä näyttämöadverbialin läsnäolo lauseessa ole välttämätöntä. Paikan ja ajan lisäksi adverbialitäydennys voi ilmaista myös tilan kokijaa. Kokija ilmaistaan usein samoin keinoin kuin paikka, adessiivilla. Se, tulkitaanko (tietynlainen) adessiivimuotoinen ihmisviitteinen NP kokijaksi vai paikaksi (vai voiko se saada kumman tahansa tulkinnan),

⁷ XP viittaa mihin hyvänsä seuraavista lausekkeista: NP (*Suomessa*; *meillä*), AdvP (*eilen*; *kotona*) ja AdP (*koulun edessä*; *ennen sotia*). Käytän termiä *nominilauseke* (NomP) viittaamaan sellaiseen lausekkeeseen, jonka edussana voi olla mikä hyvänsä nomini. Nominilauseketta edustavat toisin sanoen niin substantiivi- kuin adjektiivilausekkeetkin (NP:t ja AP:t). Samoin tekee Shore (2020: 99), joka käyttää nimitystä *nominaalilauseke*.

⁸ Shoren kuvauksessa identifioivaa tilalauseen alatyypin edustaa esim. lause *nyt on ilta*. Kuvaus eroaa omastani mm. siinä, että Shore (mts. 344–347) laskee *minulla on nälkä* -tyyppiset lauseet omistuslauseiksi, minä puolestani identifioiviksi tilalauseiksi. Huomattakoon kuitenkin, että Shore (2020) nostaa monessa kohdin esiin kategorioiden hybridisen luonteen, niin myös *minulla on nälkä* -tyyppisten lauseiden yhteydessä.

kytkeytyy tilalauseen alatyyppiin. Kokemustila-alatyypissä (*teillä oli kivaa*) molemmat tulkinnat ovat mahdollisia, ja samoin on tuntemustila-alatyypissä (*meillä on kuuma*). Sen sijaan olosuhdetila-alatyypissä kokijatulkinta ei ole mahdollinen (*teillä on kylmää; meillä on sotkuista*). Kun viitataan jäljempänä tähän adessiivimuotoiseen ihmisviitteiseen NP:seen, jonka tulkinta vaihtelee alatyypeittäin, käytän termiä *ihmispaikka*. Se on tässä artikkelissa puhtaasti tekninen termi, joka helpottaa tästä ihmisviitteisestä, vaihtelevaroolisesta adessiivimuotoisesta NP:sta puhumista. Yhtä kaikki, kokijuus liittyy spatiaalisuuteen tässä yhteydessä niin, että kokevan olennon ruumis toimii psykofyysisen olotilan spatiaalisena näyttämönä (ks. myös Kotilainen 1999: 89–95, jossa *ihminen paikkana* -merkityksen perustyyppiä edustaa *mummo kävi meillä* -lauseen *meillä*-ilmaus).

Tilalauseen alatyypit eroavat toisistaan ensinnäkin sen suhteen, minkä tulkinnan ihmisviitteinen NP, ts. ihmispaikka, voi saada, niin kuin edellä olen esittänyt. Alatyypit eroavat toisistaan myös predikatiivina toimivan NomP:n sijanvalinnan suhteen. Eri alatyyppien syntaktisen muodon ja merkityksen suhde ei ole yksiyksinen vastaavuussuhde; kyse on pikemminkin piirrekimpuista, joiden avulla kukin alatyyppi määrittyy. Erot on esitetty tiiviisti alla olevassa asetelmassa.

Taulukko 1. Tilalauseen alatyyppien eroaminen toisistaan

	predikatiivi-NomP		ihmispaikan tulkinta	
	partitiivi	nominatiivi	spatiaalinen	kokijainen
Alatyyppi 1: kokemustila (<i>teillä on hauskaa</i>)	•		•	•
Alatyyppi 2: olosuhdetila (<i>teillä on sotkuista</i>)	•		•	
Alatyyppi 3a: tuntemustila (<i>teillä on kuuma</i>)		•	•	•
Alatyyppi 3b: tuntemustila (<i>teillä on nälkä</i>)		•		•

Tuntemustila-alatyyppi on jaettu asetelmassa kahtia: a-tyyppi edustaa luonnehtivaa ja b-tyyppi identifioivaa tilalauseetta. Käsittelen kaikkia alatyyppejä jäljempänä jaksoissa 3 (kokemustila), 4 (olosuhdetila) ja 5 (tuntemustila).

Shore (1992: 266–267) on aiemmin esittänyt sellaisen näkemyksen, että vaikka sääverbilliset lauseet (*nyt sataa / pyryttää / myrskyää / ukkostaa* jne.) ilmaisevatkin tilaa, nimittäin säätilaa, ne eivät edusta tilalausekonstruktiota. Hän perustelee tulkintansa sillä, että *nyt sataa* -tyyppisillä lauseilla kuvataan materiaalista maailmaa, tapahtumia (mp.). Samasta syystä minäkin erotan omassa kuvauksessani tilalauseesta erillisen meteorologisen

lausetyypin, jota edustavat juuri sääverbilliset subjektittomat lauseet (ks. myös Lauranto 2015: 16–18).⁹

Se, mitä tilalauseeseen sisällytetään ja mitä ei, on luonnollisesti määrittelykysymys. Lähden itse liikkeelle siitä, että tilalause on pikemminkin relationaalinen, ja meteorologinen lause on pikemminkin materiaallinen lausetyyppi. Niin kuin edellisessä alajaksossa esitin, lausetyypit muodostavat kuitenkin myös SF-kuvauksessa verkoston (ks. myös esim. Langacker 1987; Goldberg 2013). Hallidayn (esim. 2004: 256–259) mukaan materiaallisen ja relationaalisen lausetyypin väliin asettuu eksistentiaalinen lausetyyppi: toisaalta e-lauseessa on kyse suhteiden (nimenomaan paikkasuhteiden) ilmaisemisesta, mutta toisaalta e-lauseisiin voi liittyä myös tietynlaista, tosin epäintentionaaliseksi tai ainakin päämäärättömäksi konstruoituvaa liikettä (*taivaalla lenteli lokkeja*) (ks. myös Davidse 1992b). Myös sääverbit esiintyvät lauseissa, jotka voidaan tulkita eksistentiaalisiksi (*vuorilla satoi lunta*).

Usein on niin, että eri kielenkäyttötilanteisiin tai tekstilajeihin ovat vakiintuneet eri tavat konstruoida maailma kielellisesti. Harmanen (1998: 42–48) onkin osoittanut, että sääennusteille on tyypillisempää se, että niissä käytetään meteorologista lausetyyppiä edustavaa sääverbillistä lausetta (esim. *huomenna sataa koko maassa*), kuin se, että käytössä olisi tilalause (esim. *huomenna on sateista koko maassa*). *On sateista* -lause edustaa omassa kuvauksessani olosuhdetilalausea, ja sen merkitys juuri viittaa toisenlaiseen käyttökontekstiin kuin esimerkiksi sääennustepuhe (ks. tarkemmin jaksoa 4).

Halliday ei juuri käsittele niitä englannin lauserakenteita, jotka vastaavat suomen tilalausea (*it's cold here* jne.). Halliday ja Matthiessen (2014: 309–310) sivuavat kuitenkin aihetta, kun he käsittelevät eksistentiaalilausea, ja toteavat, että osa meteorologisista prosesseista (*it's rainy* -tyyppiset) asettuvat pikemminkin relationaalisten prosessien joukkoon. Prosessityyppiluokat kuvataan SF-teoriassa joka tapauksessa rajoiltaan hämäräksi (Halliday [1985] 1994: 107), ja niinpä on houkuttelevaa asettaa suomen tilalausekin hämärälle rajamaalle, jonka toisella puolen ovat eksistentiaali- ja omistuslause ja toisella puolen relationaaliset lausetyypit.

Samaan tapaan kuin luonnehtiva predikatiivilause *Irja on kiva* ilmaisee *Irja*-olion ja kivuusluokan välisen suhteen (ks. esim. Halliday 2004: 213–214; myös Shore 2020: 320), myös *Alhoilla oli siistiä* -tilalauseessa konstruoidaan suhde Alhoilla havaitun tilan ja siistiyden luokan välille, ja siksi lauseen voi nähdä edustavan relationaalista tyyppiä. Toisaalta tilalauseelle on yhteistä eksistentiaalilauseen kanssa se, että kummassakin tyypillisesti asetetaan jotakin johonkin paikkaan: eksistentiaalilauseessa NP:na toteutuva olio ja tilalauseessa konstituenttina toteutumaton tila. Tilalause on todellakin rajamaakategoria, mutta se on kategoria siinä missä muutkin, Hallidayn (2004: 171) sanoin (lihavointi on minun): ”[w]e also find further categories located at the – – boundaries – –; not so clearly set

⁹ Termi on Shoren (1992: 266–267). Hän viittaa samaan englanninkielisellä termillä *meteorological process type*. Sääverbejä on suomessa itse asiassa melko paljon. Lisäksi meteorologisessa lausetyypissä käytetään verbejä, jotka tulkitaan meteorologista prosessia ilmaiseviksi vain sen takia, että niitä on käytetty tässä lausekonstruktiossa (esim. *oli harmaata ja alkoi tiputella*) (vrt. funktionaaliseen konstruktioikäsitukseen). Tätä käsittelee Kolehmainen (2010: 9–10) tarkemmin (edellinen esimerkki on Kolehmaiselta).

apart, but nevertheless recognizable in the grammar as intermediate between the different pairs – **sharing some features of each, and thus acquiring a character of their own.**”

3 Kokemustila

Tilalauseen kokemustila-alatyypin rakennekuvio on seuraava:

XP	+ <i>olla</i> +	AP _{PARTITIIVI}
NÄYTTÄMÖADVERBIAALI: paikka/kokija/aika		PREDIKATIIVI: luonnehtija
<i>siellä/meillä/aamulla</i>	<i>oli</i>	<i>tosi hauskaa</i>

Kuvio 2. Kokemustila-alatyypin rakennekuvio

Predikatiivina toimiva AP luonnehtii konstruoitavaa tilaa. Olen nimennyt alatyypin kokemustilaksi siksi, että luonnehtivan AP:n ytimessä on asenneadjektiivi (esim. ISK 2004: § 584, 605; Shore 2020: 67), joka on merkitykseltään arvottava ja kantaa ottava.¹⁰ Kokemustilalauseita käytetäänkin evaluointiin. Evaluointi on luonnollisesti puhuja-kirjoittajan toimintaa, mutta evaluointiin käytettävät asenneadjektiivit ovat merkitykseltään sellaisia, että niillä kuvataan puhujan suhtautumista, tyypillisesti siis henkisiä tunnetiloja, ei havainnoitavaa, ensisijaisesti näkö-, kuulo-, tunto-, maku- tai hajuaistien aistittavaa maailmaa. Vaikka asenneadjektiivit (*kiva, mukava, hauska, tylsä, ikävä, tyhmä* jne.) tahollaan ja havainnoitavaa ominaisuutta ilmaisevat adjektiivit (*sotkuinen, siisti, aurinkoinen, sateinen, vetinen* jne.) omalla tahollaan erottuvat toisistaan omiksi merkitysryhmikseen, ne muodostavat ”subjektiivisen arvion ja objektiivisen asteikollisuuden suhteen jatkumon” (ISK 2004: § 605). (Ks. erosta myös seuraavaa jaksoa 4.)

Kokemustila on siis perusluonteeltaan sellainen, että sen yhteydessä nousee luontaisesti korosteiseksi myös kokijuus: asenneadjektiivilla kuvailtu henkinen tila on aina jonkun omakohtaisesti kokema. Siksi kokemustila-alatyypissä on kokija aina läsnä, joko eksplisiittisesti konstituenttina ilmaistuna tai implisiittisesti lauseeseen tulkittuna. Implisiittisellä kokijuudella tarkoitan sitä, että kokija voidaan aina haluttaessa tarkentaa, eksplisiittistää, ts. ilmaista lauseessa omana adessiivimuotoisena NP:naan (*oliks siel kivaa? => mulla oli mut muista en tiiä*). Kokemustilan yhteydessä on niin ikään luontevaa tulkita ihmispaikka tilan kokijaksi (*teillä oli hauskaa* ’te koitte hauskoja hetkiä’), vaikka spatiaalinenkin tulkinta on sinänsä mahdollinen (’teidän luonanne oli hauskaa’, jolloin

¹⁰ Kokemustila-alatyypin *siellä oli kivaa* muistuttaa *oli kiva(a) käydä leffassa-* tai *oli kiva(a) että säkin tulit* -rakennetta, jossa luonnehdintaa seuraa joko infinitiivirakenne tai *että*-lause ja joka on perinteisesti analysoitu predikatiivilauserakenteeksi. Kokemustila-alatyypissä esiintyvä AP on kuitenkin vaihteluttomasti partitiivissa. Kyseessä ovat eri konstruktiot, vaikka kumpaankin asenne-AP:n avulla tehty luonnehdinta.

implisiittinen kokija voi olla esim. puhuja ja puhujan piiri¹¹). Samassa lauseessa voidaan ilmaista – ja usein ilmaistaankin – sekä paikka että kokija: *meil oli siel tosi kivaa*. Silloin kokijaa ilmaiseva lauseke, ihmispaikka, asettuu tavallisesti verbinetiseen asemaan ja paikkaa ilmaiseva adverbialilauseke muualle.¹²

Tässä alatyypissä on käytössä lukuisa joukko asennetta ilmaisevia adjektiiveja. Tein Kielipankin Suomi24-aineistosta haun, johon valitsin neljä positiivismerkityksistä (*hauska, ihana, kiva* ja *mukava*) ja neljä negatiivismerkityksistä adjektiivia (*ikävä, kamala, tyhmä* ja *tylsä*), joilla kaikilla on iso käyttöfrekvenssi. Edellä mainitut adjektiivit toimivat toisin sanoen haussani tilalauseen predikatiiveina, ihmispaikoiksi määritin NP:t, jotka muodostuvat persoonapronomineista (mukaan luettuna puhekielinen *se/ne*-pronomini). Haun lauseet ovat siis muotoa *meillä on/oli hauskaa*. Tulokset olen koonnut alla olevaan taulukkoon 2.¹³

Taulukko 2. Valittujen adjektiivien jakauma erikokijaisissa kokemustilalauseissa

	YKSIKKÖ								MONIKKO								
YKSIKKÖ/MONIKKO																	
IHMISPAIKKA	<i>minulla/ mulla</i>		<i>sinulla/ sulla</i>		<i>hänellä/ sillä</i>		<i>meillä</i>		<i>teillä</i>		<i>heillä/niillä</i>						
ADJEKTIIVIN MERKITYS POS/NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	POS	NEG	
KOKIJA IHM/ELÄIN	I	I	I	I	I	E	I	E	I	I	I	E	I	E	I	E	
<i>hauska</i> (50)	6		8		4	3			21		2	1 ¹⁴		4	1		
<i>ihana</i> (7)	1		0		0				5		1			0			
<i>kiva</i> (20)	3		3		1	0			10		2			0	1		
<i>mukava</i> (3)	0		0		0				3		0			0			
<i>ikävä</i> (2)		0		0			1	0		0		0			0	1	
<i>kamala</i> (0)		0		0			0			0		0				0	
<i>tyhmä</i> (0)		0		0			0			0		0				0	
<i>tylsä</i> (18)		5		0			1	6		0		0			1	5	
YHTEENSÄ	10	5	11	0	5	3	2	6	39	0	5	1	0	4	2	1	6
YHTEENSÄ	15		11		16			39			6			13			
YHTEENSÄ	42								58								
YHTEENSÄ	100																

¹¹ Viittaan termillä (puhujan tai kuulijan) *piiri* siihen ryhmään, jonka puhuja-käsitteistäjä lukee mukaan koetun tilan kokijoiksi (ja johon hän monikon 1. ja 2. persoonan pronomineilla (*meillä* ja *teillä*) toisinaan eksplisiittisesti viittaa).

¹² Kun ihmispaikkana on adessiivimuotoinen yksikön persoonapronomini (*minulla, sinulla, hänellä/sillä oli hauskaa*), spatiaalinen tulkinta ei ole mahdollinen, koska yksiköllisiä persoonapronomineja ei käytetä paikkamerkityksessä samaan tapaan kuin monikollisia. (Luen puhekielen *se*-pronominin persoonapronomineihin. Se on tosin luonteeltaan kaksikasvoinen. Ks. Shore 2020.)

¹³ Haku on melko karkea, ja siitä syystä siitä saa vain suuntaa antavan kuvan. Haku ei tuota esim. niitä lauseita, joissa predikatiivina toimivassa AP:ssa on intensiteettimääräite. Siinä ei ole otettu huomioon myöskään eri sanajärjestysvariaatioita. Mukaan on otettu preesens ja imperfekti, mutta ei kieltomuotoja. Tarkastelen tässä 100:aa ensimmäistä osumaa.

¹⁴ *Teillä oli hauskaa* -tyyppisen lauseen kokijana on tässä ihminen lemmikkeineen.

Tämän aineiston valossa voidaan todeta seuraava:

- Taulukon 1 vasemmanpuoleisimman sarakkeen adjektiivien jäljessä on sulkeisiin merkitty luku. Se viittaa kunkin adjektiivin esiintymien yhteismäärään 100 osuman aineistossani. Kokemustila-alatyyppejä käytetään erityisesti positiivisten kokemustilojen ilmaisemiseen (80/100).
- *Meillä on hauskaa/ihanaa/kivaa/mukavaa* -tyyppisiä lauseita, joissa kokijana on puhujan piiri ja joiden predikatiivina toimiva AP on positiivismerkityksinen, on 39/100. Kokemustilalauseen yksi tärkeä tehtävä on kollektiivisen (puhujan piiriin liittyvän) positiivisen tilan ilmaiseminen.
- Vaikka *meillä on hauskaa/ihanaa/kivaa/mukavaa* -tyyppisten lauseiden ihmispaikka on täysin mahdollista tulkita spatiaalisesti, tässä 100 ensi osuman aineistossa kaikki ihmispaikat saavat kokijatulkinnan. Se johtunee ainakin osittain kielenkäyttötilanteesta ja topiikeista. On odotuksenmukaista, että kahden ystävyksen välisessä arkikeskustelussa, jossa keskustelukumppanit tuntevat toisensa hyvin ja jossa he ottavat kielellisesti osaa toistensa arkielämiin – kommentoivat esimerkiksi toistensa luona kyläilyä – esiintyy enemmän myös sellaisia lauseita kuin teillä on aina kivaa, joissa ihmispaikka saa nimenomaan spatiaalisen tulkinnan.
- Hakuun valittujen adjektiivien käyttöfrekvenssi kokemustilalauseessa vaihtelee huomattavasti. *Hauska* (50/100) ja *kiva* (20/100) ovat suosituimmat positiivismerkityksiset ja *tylsä* (18/100) on suosituin negatiivismerkityksinen adjektiivi. Intuitiivisesti täysin mahdollisilta tuntuvat *kamala* ja *tyhmä* eivät esiinny tässä 100 ensi osuman aineistossa kertaakaan.
- Negatiivissävyiset tilankuvaukset keskittyvät tässä aineistossa yksikön 1. persoonaan ja 3. persooniin, ja toisaalta 3. persoonien tapauksissa kokijana on usein eläin. Määrät ovat kuitenkin niin pieniä, että niiden perusteella ei voi sanoa mitään varmaa.

Koska kolmaspersoonaisista kokijoista on taulukossa 1 kootun haun perusteella vaikea sanoa mitään, tein erillisen haun, jossa haun kohteena olivat vain negatiivismerkityksiset adjektiivit *tylsä*, *kamala*, *ikävä* ja *tyhmä*. Haku on tyyppiä *X:llä on/oli tylsää/kamalaa/ikävää/tyhmää*, jossa X voi olla mitä persoonaa hyvänsä edustava persoonapronomini (ks. taulukkoa 3).

Taulukko 3. Negatiivismerkityksisten adjektiivien jakauma erikokijaisissa kokemustilalauseissa

Kokija	Kokijan persoona	<i>tylsä</i>	<i>ikävä</i>	<i>kamala</i>	<i>tyhmä</i>
IHMINEN	Y1P (<i>minulla, mulla</i>)	28	0	0	0
	Y2P (<i>sinulla, sulla</i>)	12	0	0	0
	Y3P (<i>hänellä, sillä</i>)	9	1	0	0
	M1P (<i>meillä</i>)	2	0	0	0
	M2P (<i>teillä</i>)	1	0	0	0
	M3P (<i>heillä, niillä</i>)	9	0	0	0
YHTEENSÄ (62)		61	1	0	0
ELÄIN	Y1P (<i>minulla, mulla</i>)	1 ¹⁵	0	0	0
	Y2P (<i>sinulla, sulla</i>)	0	0	0	0
	Y3P (<i>hänellä, sillä</i>)	29	0	0	0
	M1P (<i>meillä</i>)	0	0	0	0
	M2P (<i>teillä</i>)	0	0	0	0
	M3P (<i>heillä, niillä</i>)	7	1	0	0
YHTEENSÄ (38)		37	1	0	0

Taulukossa 3 esitellyn haun tulos antaa selvemmän tuloksen negatiivismerkityksisten adjektiivien jakaumasta toisaalta ihmis- ja eläinkokijaisen kokemustilalauseen suhteen ja toisaalta eri persoonia edustavien kokijoiden suhteen. Kun kokemustilalauseessa luonnehditaan tila negatiiviseksi, tilan kokijana on usein eläinyksilö tai -lauma (38/100). Eläinkokijaiset kokemustilalauseet ovat usein tulkintoja eläimen oudosta käytöksestä joko neuvonhaku- (ks. esim. 1) tahi neuvonanto- tai selitystilanteessa (ks. esim. 2 ja 3). Eläinten käytökseen ja hoitoon haetaan ohjeita usein juuri verkossa.

- (1) Onko se merkki siitä että *sillä on tylsää* vai leikkiikö se vain. Pliis vastatkaa. Haluan tietää! (S24)
- (2) Kanisi epäilemättä meluaa, koska *sillä on tylsää*. (S24)
- (3) Rotat voivat jyrsiä häkin kaltereita, jos *niillä on tylsää*. (S24)

Ihminen ei tee lajikumppaniyksilöstä kokemustilan kokijaa – olipa tila sitten negatiivinen tai positiivinen – yhtä helposti kuin eläimestä. Se näkyy sekä taulukosta 1 että taulukosta 2. Negatiivisen kokemustilan kokija lajikumppanista tehdään usein samasta syystä kuin eläimestä siinä mielessä, että puheena on jollain tasolla ongelma, johon etsitään ratkaisua (ks. esim. 4 ja 5).

¹⁵ Tässä on kysymys siitä, että puhuja-kirjoittaja tulkitsee lemmikkinsä kommunikaatiota: *Vikinä taas tarkoittaa "huomaa minut" tai "mulla on tylsää" ...riippuu sävystä* (S24).

- (4) Mut jos *sulla on tylsää* (tai tylsä kämppis joskus) ni voit kirjoitella mulle :). (S24)
- (5) En tiedä enää miten edetä kun tuntuu että *hänellä on tylsää minun seurassani...* (S24)

Huomattavaa on, että monikolliset kokijat ovat harvinaisia silloin, kun kokemustila on negatiivinen. Se korreloi kauniisti sen kanssa, minkä nostan esiin taulukon 1 yhteydessä: rakennetyyppiä käytetään paljolti kollektiivikokijaisen positiivisen kokemustilan konstruointiin (*meillä oli hauskaa*). Itsestään ihminen tuntuu kuitenkin tekevän negatiivisen kokemustilan kokijan useammin kuin puhuteltavasta tai jostakusta tilanteeseen osallistumattomasta (kokijana Y1P 28/100). Sekin selittyy ainakin osin kielenkäyttötilanteesta: osallistujat selittävät usein osallistumistaan keskusteluun tylsyyden kokemuksella (ks. esim. 6). Minä-kokijainen kokemustilalause esiintyy monesti muissakin sellaisissa kohdissa, joissa puhuja kertoo omasta, yleensä arveluttavasta, toiminnastaan, jota hän pitää tarpeellisena selittää (ks. esim. 7 ja 8).

- (6) Tää on kyllä aika turha juttu, mut *mulla on tylsää* ja piti saada taas itteni kuuluviin. (S24)
- (7) Mäkin tykkään tehdä paperilintuja, mä teen niitä melkein aina koulussa, kun *mulla on tylsää*. (S24)
- (8) Anteeks tää tökkö galluppi, mutta *mulla on tylsää*. (S24)

Niin kuin totesin tämän jakson alussa, kokemustilalla on luonteensa vuoksi aina kokija, mutta se voi olla lauseessa ilmi panematon, implisiittinen. Taulukko 4 kuvaa implisiittiskokijaisia kokemustilalauseita. Haussa on käytetty samoja adjektiiveja kuin aiemmin, ja haku oli muotoa *siellä/täällä/tuolla on/oli X:ää*.

Taulukko 4. Implisiittiskokijaisten kokemustilalauseiden adjektiivit

<i>hauska</i>	21	<i>ikävä</i>	0
<i>ihana</i>	8	<i>kamala</i>	5
<i>kiva</i>	27	<i>tyhmä</i>	0
<i>mukava</i>	19	<i>tylsä</i>	20
YHTEENSÄ	75	YHTEENSÄ	25

Kiintoisaa on se, että vaikka *meillä on hauskaa* -rakenteessa nimenomaan *hauska*-adjektiivi tuntuu dominoivan, implisiittiskokijaisessa rakenteessa positiivismerkityksisten adjektiivien jakauma on tasaisempi ja suosituin (tässä pienessä ja karkeasti muodostetussa aineistoissa) on *kiva* eikä *hauska*: *meillä on hauskaa* mutta toisaalta *siellä oli kivaa*.

Taulukossa 3 esittämäni viittaa samaan kuin se, mitä esitän taulukon 1 yhteydessä: kokemustilalauseetta käytetään useammin positiivismerkityksisen (75/100) kuin negatiivismerkityksisen kokemustilan (25/100) konstruointiin. Tässä yhteydessä on kiinnostavaa tarkastella implisiittiskokijaisten lauseiden kokijatulkintoja (ks. esim. 9 ja 10).

- (9) Itselläni on pelkästään hyviä kokemuksia näyttelyistä, *siellä on mukavaa*, näkee tuttuja ja tuttuja kissoja. (S24)
- (10) Suomesta pääsee pois, jos *täällä on kamalaa*. (S24)

Esimerkissä 9 *siellä on mukavaa* -lauseen kokijaksi voidaan tulkita puhuja, sillä juuri edellä hän tekee itsestään omistuselämyksen omistajan puhuessaan näyttelykokemuksistaan. Esimerkin 10 lausekompleksi puolestaan sisältyy reaktiiviseen vuoroon, joka on osa ulkomailla ja Suomessa opiskelemisen haittoja ja hyviä puolia käsittelevää keskusteluketjua. Tässä on käsittääkseni kysymys siitä, että vaikka avoimen persoonan lauseen toimijaksi tulee usein tulkituksi myös puhuja itse (ks. Helasvuo & Laitinen 2006: 173–207; Laitinen 2006: 209–231), lauseen *Suomesta pääsee pois* toimijan tulkinta on pikemminkin vastaanottaja ja hänen kanssaan samaa mieltä olevat. Niinpä on luontevaa tulkita seuraavan kokemustilalauseenkin kokija samalla tavalla.

Implisiittiskokijaisen kokemustilalauseen kokijatulkinta on usein kollektiivinen, kokijaksi tulkitaan puhujan tai kuulijan piiri (taikka tulkinta on geneerinen) (ks. esim. 11).

- (11) Jos sää sanot et *siellä on hauskaa* ni uskon sua!!!! mää mailaan sit sulle ku tuun sieltä mut siihen kestää aika kauan... (S24)

Esimerkin 11 kokemustilalauseetta ei voi käsittääkseni tulkita niin, että sen kokija olisi pelkästään se puhuteltava, johon puhuja-kirjoittaja viittaa. Kokija on pikemminkin se kollektiivi, joka on ollut puhuteltavan kanssa samaan aikaan kokemassa sitä tilaa, josta puhutaan. Tämä on tavallista implisiittiskokijaisten kokemustilalauseiden yhteydessä. Tätä kautta tämä eksplisiittiskokijaton tyyppi myös yhdistyy edellä taulukon 1 yhteydessä esittämäni: kokemustilalauseen keskeinen käyttö vaikuttaa olevan kollektiivikokijaisen (ja samalla myös positiivisen) tilan ilmaiseminen.

Kokemustilalauseen predikatiivina toimiva AP on vaihteluttomasti partitiivissa. Tämä seikka yhdistää alatyypin niihin predikatiivilauseisiin, joissa subjektitarkoite on merkitykseltään jaollinen ja luonnehtijana toimii AP. Jaollisia olioita ovat merkitykseltään myös monet verbaalinominijohdokset (esim. *tähtien katselu on kivaa*). Huumo (2007) kytkee *tähtien katselu* -tyyppiset toimintamerkityksiset NP:t jaollismerkityksisiin substantiiveihin niiden ajallisen ulottuvuuden ja prosessuaalisen vaihteellisuuden kautta. Juuri tässä on kytkös tilalauseen kokemustila-alatyypin ja predikatiivilauseen välillä: tilan luonnehdinta ei ole kaukana toiminnan luonnehdinnasta. Samankaltaisuus näkyy tilalauseen predikatiivina toimivan AP:n ja toimintaoliomerkityksistä subjektitarkoitetta luonnehtivan predikatiivi-

lauseen AP-predikatiivin leksikaalis-kieliopillisena samanlaisuutena, partitiivimuotoisena adjektiivilausekkeena.

4 Olosuhdetila

Tilalauseen olosuhdetila-alatyypin rakennekuvio on seuraava¹⁶:

XP	+ <i>olla</i> +	AP _{PARTITIIVI}
NÄYTTÄMÖADVERBIAALI: paikka/aika		PREDIKATIIVI: luonnehtija
<i>siellä/teillä</i>	<i>oli</i>	<i>hirveen sotkusta</i>
<i>Etelä-Espanjassa</i>	<i>on</i>	<i>elokuussa kuumaa</i>
<i>tällä viikolla</i>	<i>on ollu</i>	<i>aika liukasta</i>

Kuvio 3. Olosuhdetila-alatyypin rakennekuvio

AP:llisessa olosuhdetila-alatyypissä ilmaistaan (1) ilmasto-olosuhteita, (2) sää-, keli- ja muita luonnonolosuhteita sekä lämpötilaa (*on kuumaa, kylmää, lämmintä, viileää, koleaa* (lämpötila); *tuulista, aurinkoista, pilvistä, sateista, poutaista, lauhaa* jne. (sääolosuhteet); *liukasta, loskaista, tyyntä* jne. (keli- ja vesiolosuhteet), (3) edellisiin rinnastuvia fyysis-materiaalisia olosuhteita (*on pimeää, valoisaa, hiljaista, meluisaa* jne.) sekä (4) muita ympäristö- ja tilanneolosuhteita (*on sotkuista, siistiä, kodikasta, viihtyisää, kaunista, rauhallista, rauhatonta, vaarallista, turvallista, tyylikästä* jne.).

Luonnehtivan predikatiivin tehtävään hakeutuvat tässä alatyypissä sellaiset AP:t, joiden ytimenä on havainnoitavaa ominaisuutta ilmaiseva, kuvaileva adjektiivi (ISK 2004: § 605). Ero kokemustila-alatyypin asenneadjektiiveihin ei ole aina täysin selvä, ja ISK:ssa (mp.) näiden adjektiivien merkitys kuvataankin jatkumona, jossa toiseen ääripäähän asettuu subjektiivinen arvio ja toiseen objektiivisesti havainnoitava ominaisuus (ks. myös alajaksoa 3). Subjektiivisuus ja objektiivisuus ovat kuitenkin adjektiivimerkitysten yhteydessä hiukan hankalia käsitteitä, sillä olosuhdetila-alatyypin näkökulmasta jatkumon objektiiviseen päähän asettuu myös sellainen adjektiivi kuin *kaunis* (*Saimaalla on todella kaunista*). Havainnoitavuudessa on kyllä usein kyse siitä, että kuvailtava ominaisuus on luonnehdittavissa objektiivisemmaksi, mutta ensisijaista on kuitenkin se, että havaintoon voi päästä fyysisen maailman tarkastelun kautta. Olosuhdetila-alatyypin hakeutuvat adjektiivit ilmaisevat *tyypillisesti* aistein havainnoitavaa ominaisuutta.¹⁷

¹⁶ Niin kuin jo sanottu, en käsittele tässä artikkelissa tilan rajallisuuden vuoksi NP:llistä tyyppiä, esim. *nyt taitaa olla jo talvi, silloin oli sota, oli vuosi 1966*.

¹⁷ Jako asennetta ja havaittavaa ominaisuutta ilmaiseviin adjektiiveihin ei ole tietenkään selvärajainen. Toiset adjektiivit voidaan tulkita – tilanteesta riippuen – kummallakin tavalla, esim. *mukava: siel oli tosi mukavaa, me syötiin ja laulettiin* (asenne); *täs tuolissa on tosi mukava istua* (tuntoon perustuva havainto). (Huomattakoon, että jälkimmäinen rakenne ei edusta tässä artikkelissa käsittelemiäni tilalauseyhteyksiä.) Alustavan aineistohaun

Ratkaisevaa tässä yhteydessä on se, mitä lauseilla tehdään: kokemustilalauseella puhuja-kirjoittaja evaluoi vallitsevaa tai vallinnutta henkistä tunnetilaa tai vaikutelmaa tilanteesta, kun taas olosuhdetilalauseella pyritään nostamaan esiin tilasta sellaisia ominaisuuksia, jotka ovat kaikkien havainnoitavissa. Olosuhdetila-alatyypissä tila konstruoidaan pikemminkin yleiseksi olosuhteeksi, jonka yhteydessä kokijuus ei erityisesti korostu. Siitä syystä myös ihmispaikka tulkitaan todellakin paikaksi; sen kokijatulkinta on mahdoton: *teillä on hirveen kaunista* -lauseen ihmispaikka *teillä* voi saada vain spatiaalisen tulkinnan (vrt. kokemustilatyypin *teillä oli taas hauskaa*, jonka ihmispaikalla on kaksi tulkintaa). Samasta syystä yksikölliset persoonapronominit eivät sovi olosuhdetilalauseessa ihmispaikaksi: niiden tulkinta ei ole (ainakaan tavallisesti) spatiaalinen (**sulla on kaunista* mutta *sulla on näemmä kivaa*).

Kuten jaksossa 2 kävi ilmi, pidän meteorologista lausetyyppeä, jonka ytimessä on fyysis-materiaalista toimintaa ilmaiseva sääverbi (*siel **tuulee** niin et tukka lähtee*), omana lausetyypinään, joka kyllä kytkeytyy tilalauseeseen mm. staattisen tilamerkityksensä merkityksensä kautta. Meteorologinen lausetyyppi sopii mainiosti juuri sääennustegenreen (Harmanen 1998), sillä sääennusteissa viitataan tyypillisesti puhehetken aikaisiin tai tuleviin konkreettisiin tilanteisiin ja materiaaliin tapahtumiin. Sääolosuhteita luonnehtivalle tilalauseelle on puolestaan ominaista se, että sillä kuvataan esimerkiksi jonkin ajanjakson, vuoden- tai vuorokaudenajan tyypillistä säätä. Se ei ole tietenkään yllättävää, sillä kyseessä on nimenomaan tilan luonnehdinta (ks. esim. 12–15).

- (12) *Siellä voi olla toki hyvinkin tuulista ajoittain talvella*, mutta itse en ole niitä joutunut kokemaan. (S24)
- (13) *PhanThietissä oli poutaista joulusta lähtien* ja Saigonissa uuden vuoden jälkeen. (S24)
- (14) Miinusta oli talvikausi siellä, kun ei ollut töitä eli ei myös paljon rahaakaan, *oli kylmää ja sateista* ja paikalliset miehet hulluja kun ei ollut turisteja... (S24)
- (15) Ihmiset aivan ihania, luonto todella kaunis ja ilmat oli mahtavat -> *joka päivä tosi kuumaa ja aurinkoista!* (S24)

Esimerkeissä 12–15 on jokaisessa kysymys siitä, että jonkin paikan sääolosuhteista jonakin tietynä ajanjaksona tehdään ikään kuin yleistys.¹⁸ Puhuja on kaikissa edellä olevissa esimerkeissä yleistysten tekijä. Hän ei kuitenkaan kerro omista tuntemuksistaan – vaikka toki hän voisi niitäkin kommentoida, sillä hän lienee olosuhteiden havainnoija –, vaan hän tuo säätilaolosuhteet keskusteluun yleisinä, kenen tahansa havainnoitavissa olevina faktoina.

perusteella *mukava*-adjektiivin käyttö tilalauseessa nimenomaan tuntuun perustuvan mukavuushavainnon merkityksessä vaikuttaa sangen harvinaiselta: *niitten välissä oli tosi mukavaa* -tyyppinen lause saa luontevasti nimenomaan kokemustilatulkinnan. Suomessa on myös adjektiivinen *mukavan tuntuinen*, jossa mukavuuden tuntuhavaintolähtöisyys spesifioidaan.

¹⁸ Osa olosuhdetila-alatyypin adjektiiveista, eritoten lämpötilaa kuvaavat *kuuma*, *kylmä* ja *lämmen* mutta myös muutama muu, esiintyy tilalauseessa myös nominatiivimuotoisina (*täällä on kuuma/kylmä*) (vrt. esimerkkeihin 14 ja 15). Kyseessä on tuntemustila-alatyypin, jota käsittelen vasta seuraavassa jaksossa 5.

Edellä sanottu pätee siis myös esimerkkeihin 14 ja 15, joissa lämpötilaolosuhteisiin viitataan juuri näin (ks. lämpötilaolosuhteista jäljempää myös esim. 22–27).

Keliolosuhteita luonnehtivat tilalauseet (esim. 16 ja 17) ovat samantyyppisiä. Esimerkissä 16 konstruoidaan tyypillinen sää eteläsuomalaiselle talvelle. Vaikka aina ei viitattaisikaan jonkin tietyn ajanjakson tyypillisiin keliolosuhteisiin, usein puheena on kuitenkin kyse pitemmästä jaksosta (esim. 17).

- (16) *Ainakin täällä Etelä-Suomessa myös talvella on niin räntäistä ja loskaista, että kurahousuille löytyy käyttöä melkeimpä ympäri vuoden piha- ja lumitöissä.* (S24)
- (17) *Ei ole niin loskaista ja liukasta kokoajan, kun on tulee reilusti lunta ja pakastaa välillä.* (S24)

Esimerkkien 18 ja 19 tilalauseet liittyvät fyysis-materiaalisiin olosuhteisiin, jotka ovat lähellä sääolosuhteita. Esimerkeissä 20 ja 21 taas luonnehditaan yleisiä ympäristö- ja tilanneolosuhteita.

- (18) *Onko se jotenkin sporttisen näköistä, kun kävellään heijastimet esillä, vaikka ei ole edes pimeää.* (S24)
- (19) *Kotitalon pihalla on kuitenkin ollut hiljaista viime päivinä.* (S24)
- (20) *Kaduilla on turvallista - todella erilaista kuin Amsterdamissa.* (S24)
- (21) *Luulisi sen jälkeen olevan labrassa avaraa ja viihtyisää.* (S24)

Ilmasto- ja sääolosuhteet eivät poikkea toisistaan fyysisesti vaan ilmaston ja sään ero on pikemminkin ajallisessa näkökulmassa ja abstraktion tasossa. Suomessa ei olekaan adjektiiveja, jotka kuvaisivat vain ja ainoastaan ilmastoa, vaan sitä luonnehditaan osin samoin adjektiivein kuin säätä (esim. *lauha*). Lisäksi ilmasto-olosuhteita kuvattaessa kiinnitetään hyvin usein huomio lämpötilaan ja niitä luonnehditaan siis myös lämpötila-adjektiivein (erityisesti *kuuma* ja *kylmä*) (ks. esim. 22–24). Esimerkissä 22 puhutaan eksplisiittisesti ilmastosta, esimerkeissä 23 ja 24 käsitellään niin ikään ilmasto-olosuhteita, joskaan ilmastoa ei ole mainittu.

- (22) *Ilmasto on ihana, lämpötila ei juuri koskaan ole yli 25 astetta, tosin yöllä voi olla kylmää, jopa pakkasta.* (BRYO)
- (23) *Hän tiesi Suomesta kolme asiaa: siellä oli kylmää ja paljon metsiä ja Safari-rallin voittaja oli Juha Kankkunen.* (AAKUSTI)
- (24) *Sitäpaitsi eihän talojen tarvitse olla niin hyvin rakennettuja jos on kuumaa koko ajan, eikä ruokaa tarvitse niin monen mutkan kautta tuottaa jos on vehmas seutu ja luonnosta saa kaiken.* (S24)

Ilmastosta puhuttaessa ei ole merkityksellistä, onko puhujalla itsellään kokemusta siitä vai ei. Ilmastopuhe on siinä mielessä perusluonteeltaan objektiivista. Kysymys ei ole siitä, ettei se

voisi perustua puhujan subjektiivisiin tuntemuksiin ja kokemuksiin. Olennaista on se, että puhuja konstruoi puheensa objektiivisluonteiseksi ilmastopuheeksi. Esimerkkien 22–24 puhujat tuovat siis lämpötilan luonnehdinnan keskusteluun nimenomaan ilmastopiirteensä. Se heijastuu predikatiivina toimivaan AP:seen partitiivimuotoisuutena (vrt. nominatiivilliseksi muunnettuihin lauseisiin *yöllä voi olla kylmä* (22); *siellä oli kylmä* (23); *jos on kuuma koko ajan* (24)).

Olosuhdetilalauseessa käytettävät partitiivimuotoiset lämpötila-adjektiivit *kylmä* ja *kuuma* eivät kuitenkaan liity pelkästään ilmastotilan luonnehdintaan. Niitä voidaan käyttää myös jonkin ajanjakson lämpötilan luonnehdintaan (esim. 25), vuodenajan lämpötilan luonnehdintaan (esim. 26) ja jonkin paikan tyypillisen lämpötilan luonnehdintaan (esim. 27).

- (25) farkut ja kauluspaita *jos on kylmää* tai sitten farkut / reisitaskuhousut / maastopökät ja timmi hihaton paita. (S24)
- (26) Tyypipivikana on ohjaustehostimen pumppu, eli se vuotaa ainakin useissa autoissa kesällä kun *on kuumaa*, talvella oireita on vaikeampi huomata. (S24)
- (27) *Vanhempien välissä on kuumaa ja ahdasta*. (S24)

Samoin kuin kokemustilalauseeseen myös olosuhdetilalauseeseen predikatiivina toimiva AP on vaihteluttomasti partitiivissa. Myös olosuhdetilalause kytkeytyy tässä suhteessa predikatiivilauseeseen, ja syy on sama: tilan luonnehdinta muistuttaa jaollisten olioiden, eritoten toimintamerkityksisten nominaalistusten (*tähtien katselu on kivaa*), luonnehdintaa.

Vaikka sekä kokemustilalauseeseen että olosuhdetilalauseeseen predikatiivi-AP:t ovat kumpainkin aina partitiivissa, nämä tilalauseen kaksi alatyyppeä eroavat toisistaan kokijan ilmaisemisen ja sen tulkinnan suhteen. Kokemustilalauseissa on aina kokija, olipa se sitten implisiittinen tai eksplisiittinen. Olosuhdetilalauseilla taas konstruoidaan kokijattomia tilaluonnehdintoja, ja niinpä ihmispaikkakin tulkitaan niissä välttämättä spatiaalisesti. Puhuja voi toki olosuhdetilalauseissakin ilmaista oman tai jonkun muun kannan, mutta kysymys ei ole kokijuudesta vaan modaalisuuteen kytkeytyvästä mielipiteen ilmaisusta (esim. 28).

- (28) *Ainakin Ääliksen mielestä* silloin oli oikeasti kylmää. (S24)

Tilalause edustaa merkitykseltään representatiivisia lausetyyppejä, ja niin ollen modaaliset tai modaalisuutta lähellä olevat ilmaukset eivät voi toimia sen täydennyksinä. Mielipiteen ilmauksessa onkin aina puhujan muotoilema näkökulma, joka ei liity välttämättä kokijuuteen millään tavoin. Esimerkissä 28 puhutaan toukokuun säästä ja ilmastomuutoksesta. Lause edustaa selvästi tilalauseeseen olosuhdetila-alatyyppeä, jossa kokijuudella ei ole sijaa, mutta siitä huolimatta puhuja on liittänyt lauseeseen mielipiteen ilmauksen.

Tässä jaksossa olen käsitellyt tilalauseen alatyyppejä, jossa kokijuus ei ole oleellinen piirre. Seuraavassa jaksossa 5 on käsitteillä alatyyppeä, jota kutsun tuntemustilalauseeksi. Se on olosuhdetilalauseen maksimaalinen vastakohta siinä mielessä, että siinä kuvatulla tilalla on aina kokija ja että predikatiivina toimiva NomP on aina nominatiivissa.

5 Tuntemustila

Tilalauseen tuntemustila-alatyypin rakennekuvio on seuraava:

XP	+ olla +	NomP_{NOMINATIIVI}
NÄYTTÄMÖADVERBIAALI:		PREDIKATIIVI:
Tyyppi a: paikka/kokija/aika		luonnehtija
<i>täällä/meillä/aamulla</i>	<i>oli</i>	<i>kylmä/tosi kuuma</i>
Tyyppi b: kokija		identifioija
<i>Meillä</i>	<i>oli</i>	<i>nälkä/jano/hiki/hyvä olo/ paha mieli/ikävä Liisaa</i>

Kuvio 4. Tuntemustila-alatyypin rakennekuvio

Nimensä mukaisesti tuntemustila-alatyypissä ilmaistaan tuntevan ja kokevan olion subjektiivinen tuntemus, so. fysiologis-mentaalinen tila. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että tuntemustilalla täytyy olla kokija, vaikkei sitä ilmaistaisikaan eksplisiittisesti konstituenttina; muutenhan ei edes olisi mahdollista konstruoida koko tuntemustilaa. Jos lauseessa ilmaistaan paikka tai aika mutta ei kokijaa, kutsun kokijaa implisiittiseksi. Implisiittisen kokijan voi aina halutessaan tarkentaa: *oliks aamul kylmä?* => *no mulla oli mut Liisalla ei*.

Edellisissä jaksoissa käsitellyissä kokemus- ja olosuhdetilalauseissa tilan ilmaistaan vallitsevan jossakin paikassa tai ajassa ja sitä luonnehditaan jonkinlaiseksi mutta sitä itseään ei eksplisiittisesti kielennetä. Niin on myös tuntemustila-alatyypin AP-tyypissä (*teillä oli tosi kuuma*) (edellä olevan rakennekuvion a-tyyppi). Niin kuin kokemustila-alatyypissä (*teillä on hauskaa*) myös *teillä on kuuma* -tyypissä on mahdollista se, että ihmispaikka saa spatiaalisen tulkinnan ('koette kuumuutta' tai 'luonanne on kuuma').

NP-tyypissä (joka on merkitty rakennekuvioon alatyypiksi b) ei ole kyse luonnehdinnasta vaan identifioinnista: *minulla on nälkä* -lauseessa tilaa ei vain luonnehdita vaan se tunnustetaan ja nimetään näläksi ('kokemani tila = nälkä') (ks. identifioinnista predikatiivilauseen yhteydessä Shore 2020: 323–327, 347–350). Identifiointi voidaan tehdä luonnollisesti vain olion avulla, ja niinpä b-tyypin predikatiivina toimiikin välttämättä NP. Tuntemustila-alatyypin erikoinen tietysti siinä mielessä, että näläksi identifioituu lauseessa sellainen tila, jota ei ole konstituentilla ilmaistu vaan joka tulee ilmaistuksi koko lauserakenteen avulla. Niin kuin identifioivassa predikatiivilauseessa (so. ekvatiivilauseessa, ks. Kelomäki 1997: 12, 36–37), myös identifioivassa tilalauseessa identifioijana toimiva NP on nominatiivissa. Alatyypissä b ihmispaikka ei voi saada spatiaalista tulkintaa (*teillä on*

nälkä 'te koette nälkää', ei 'teidän luonanne on nälkä'): fysiologinen, *näläksi* identifioitu tila vaatii näyttämökseen (ihmis)ruumiin.

Tuntemustilatyypissä b kokija voidaan tulkita pakolliseksi täydennykseksi, ja se on samassa muodossa kuin omistuslauseen omistaja. Omistuslauseen tapaan myös tuntemustilalause voidaan kuvata nollapersoonaiseksi, jos kokijaa ei ole ilmaistu lausekkeena (*nyt on paljon töitä; nyt on kauhee nälkä*); voidaan puhua myös omistajan tai kokijan osalta avoimesta lauseesta (Helasvuo & Laitinen 2006; Laitinen 2006).¹⁹ B-tyypin predikatiivina toimivan NP:n nominatiivimuotoisuus on sidoksissa identifioivaan merkitykseen. Tämä tilan nimeävä NP muistuttaa kuitenkin omistuslauseen jaotonmerkityksistä omistettavaa, ja b-tyyppi onkin yhdistetty omistuslauseeseen. Jos kielto vaikuttaisi *minulla on nälkä* -tyyppisessä lauseessa samalla tavalla kuin se vaikuttaa omistuslauseen omistettavaan, *minulla on nälkä* -tyypin omistuslause-tulkinta olisi täysin selvä. Niin ei kuitenkaan ole. Tämä seikka voidaan ohittaa tai se voidaan ottaa kuvauksessa huomioon. Eri ratkaisut tuottavat erilaisen kuvauksen.²⁰

Kiinnostavaa on verrata tuntemustilalauseella ilmaistavia fysiologis-mentaalisia tiloja sairauksiin. Sairauksia ei ilmaista suomessa tilalauseella mutta ne voidaan ilmaista omistuslauseen avulla: *Tipsulla on E-hepatiitti; mulla ei oo koskaan ollu E-hepatiittia*. Koska kyse ei ole todellisuudesta vaan sen konstruoinnista, raja omistuksen ja tuntemustilan ilmaisemisen välille tulee vedetyksi tähän kohtaan, jos erottavana kriteerinä pidetään kiellon mukanaan tuomaa partitiivia.

Minulla/täällä on kuuma/kylmä -tyyppisissä lauseissa, jotka edustavat tuntemustilalauseen a-tyyppiä, predikatiivina toimiva AP käyttäytyy morfosyntaktisesti samoin kuin b-tyypin predikatiivina toimiva NP: sekin on nominatiivissa. Ei voida kuitenkaan puhua identifioinnista, sillä AP:lla ei voida identifioida. Se, mikä a-tyypin nominatiivimuotoisuuden taustalla viime kädessä piilee, jää tässä artikkelissa selvittämättä, joskin syitä voidaan arvuutella. Syy saattaa ensinnäkin löytyä ainakin osin b-tyypin analogiasta ja siitä, että ihmiselle elintärkeä lämpötila yhdistyy helposti muihin elintärkeisiin fysiologisiin tarpeisiin. Syntaktisesta näkökulmasta *kylmä* ja *kuuma* ovat kuitenkin adjektiiveja: *siellä oli hyvin kylmä/kuuma* (vrt. *ikävä: siellä oli hyvin ikävää* (AP luonnehtivassa kokemustilalauseessa) vs *mulla on sua kova ikävä* (NP identifioivassa tuntemustilalauseessa). Toisaalta on tuotu esiin, että tekemällä jaollisesta jaoton (laajemmassa mielessä avoimesta rajattu) taikka jaottomasta jaollinen (laajemmassa mielessä rajatusta avoin) voidaan tuottaa ekspressiivisiä tai affektisia merkityksiä (esim. Yli-Vakkuri 1986; ISK 2004: § 1732, 1733). *Minulla on kuuma* -lauseessa ilmaistaan tila, ja tilat ovat luonteeltaan jaollisia (niin kuin nostin esiin *täällä on mukavaa* -tyyppisten kokemustilojen ja *Lapissa on tähän aikaan kylmää* -tyyppisten olosuhdetilojen luonnehdinnan yhteydessä). *Minulla on kuuma* -lauseessa korostuu tilan subjektiivinen tulkinta omakohtaiseksi tuntemukseksi, ja tämä merkitys saattaa olla yhteydessä siihen, että

¹⁹ Avoimen kokijan ja omistajan tulkinta (nollapersoonatulkinta) on mahdollinen juuri siitä syystä, että kokija- ja omistaja-adverbiaalit ovat täydennyksiä, eivät vapaita määrittäjiä.

²⁰ ISK:ssa (2004: § 895) asia on ratkaistu niin, että siinä puhutaan omistuslauseessa esiintyvistä nominatiivimuotoisista kiteymistä.

tavallisesti jaolliseksi konstruoituva tila kuvataan nominatiivin avulla jaottomaksi (ks. paralleelitapauksista ISK 2004: § 1732, 1733).

Käsittelen seuraavaksi sitä, mitä subjektiivinen tuntemustila tarkoittaa erityisesti lämpötilasta puhuttaessa, ja sitä, mitkä adjektiivit ovat tuntemustilalauseessa (ts. sen a-typissä) ylipäättään mahdollisia. Esimerkissä 29 puhuja tuo lämpötilan keskusteluun omana tuntemuksenaan, ja esimerkissä 30 kuumuustuntemuksen kokijaksi voi samastua kuka hyvänsä, sillä lause voidaan tulkita avoinpersoonaiseksi. Lauseissa korostetaan kokijuutta siitä huolimatta, että kummassakin esimerkissä on puheena jollekin jaksolle tyypillinen lämpötila.

(29) *Tuulisella ilmalla jopa altaalla on kylmä, auringossakin.* (S24)

(30) *Se hengästyy todella helposti, voi jopa läähättää koko loppu päivän, kesäisin tietysti kun on kuuma.* (S24)

Kumpaankin esimerkkiin kävisi predikatiiviksi myös partitiivimuotoinen AP (jolloin olisi kyseessä olosuhdetilarakenne): *altaalla on kylmää* ja *kesäisin tietysti kun on kuumaa*. Kysymys on puhuja-käsitteistäjän valinnasta, siitä, millaisen tilanluonnehdinnan hän haluaa konstruoida. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että lämpötilan käsitteistyksessä primaari lähtökohta on ihmisen subjektiivinen tuntemus: *siellä oli kuuma* -tyyppiset lauseet ovat paljon frekventimpiä kuin *siellä oli kuumaa* -tyyppiset. Jos sitten halutaan erityisesti korostaa objektiivista näkökulmaa, yleisiä olosuhteita tai tuoda esiin ilmastonäkökohta, käytetään olosuhdetilalauseetta ja lämpötilaa kuvaava AP-predikatiivi on niin ollen partitiivissa.

Kun tuntemustilalauseessa puhutaan lämpötilasta, ylivoimaisesti tavallisimmat adjektiivit ovat *kuuma* ja *kylmä*. Muutkin ovat tosin käytössä, esimerkiksi *lämmin* (esim. 31) ja *viileä* (esim. 32):

(31) *Me oltiin 2006 kesäkuun alussa Kultahietikolla, kyllä silloin oli todella lämmin ja ehti siinä yhtenä päivänä sataakin, mutta ei siellä kylmä ollut.* (S24)

(32) *Eilen otettiin jonkin sortin teleporttikännit. Heräsin darrassa, ja oli helvetin kylmä. Menin parvekkeelle ”lämmitteleen”, ja pihalla sataa vettä, ja on viileä. Mitä helvettiä, oonks mää suomessa? No ei siellä nyt hirveen viileä ollu, ehkä +20, mutta tuntu ihan järkyttävän kylmältä. Hyvä päivä jäädä siis sisätiloihin blogia kirjottamaan.* (TELEPORTTIKÄNNIT)

Lämmin ja *viileä* ovat melko tavallisia, kun luonnehditaan säätilaa (*siel on tähän aikaan aika lämmintä / aika viileä*) (ja kyseessä on silloin olosuhdetilalause, jonka yhteydessä kokija ei ole korosteisessa asemassa). Tuntuu kuitenkin siltä, että monien kielitajussa nämä adjektiivit eivät yhdisty ainakaan ensisijaisesti tuntevan olion fysiologiseen tilaan, ja niinpä tuntemustilalauseessa niiden käyttö on selvästi harvinaisempaa. Kiintoisaa on sekin, että vaikka tuntemustilan ilmaisu on melko harvinaista muiden fyysis-materiaalisten tilojen kuin

lämpötilan yhteydessä, se ei ole mahdotonta. Tuntemustila voi liittyä keliin (esim. 33) ja muihin fyysis-materiaalisiin olosuhteisiin (esim. 34 ja 35):

- (33) *Eilen oli tosi liukas* ja jäätä oli joka paikassa. Kyllä sai pelätä ettei kaatunut. (LIUKAS)
- (34) *Ulkona oli kylmä ja pimeä* ja lapsella ei mitään ulkovaatetta. (S24)
- (35) Olin eräänä iltana yksin Jerusalemissa ja palatessani *oli ihan pimeä*, paitsi, että kuu ja tähdet loivat hieman valoaan. (S24)

Joka tapauksessa AP:llisessa tuntemustilalauseessa on luonnehdinnan kohteena useimmiten fysiologinen tuntemus, ts. se, miten ihminen kokee lämpötilan. Se on luonnostaan subjektiivinen tuntemus. Subjektiiviseksi tuntemukseksi toiset kielenkäyttäjät saattavat pukea muunkinlaiset tilat, mutta *eilen oli tosi liukas* -tyyppiset lauseet ovat käyttöfrekvenssiltään jokseenkin harvinaisia.

6 Lopuksi

Olen käsitellyt tässä artikkelissa suomen kielen tilalausekonstruktiota. Sitä on kuvattu eri aikoina ja eri tutkimuksissa hiukan eri tavoin. Lähden itse liikkeelle siitä, että tilalause on ensisijaisesti relationaalinen lausetyyppi: sillä luonnehditaan paikkaan tai aikaan asetettua tilaa tai identifioidaan ihmisen kokema tuntemustila. Tilalause yhdistyy kuitenkin myös eksistentiaalilauseeseen paikkaa tai aikaa ilmaisevan adverbialin kautta. Jätän tilalauseen ulkopuolelle omaksi tyypikseen meteorologisen lausekonstruktion, joka rakentuu materiaalista toimintaa ilmaisevan sääverbin ympärille (*nyt sataa / tuulee*).

Olen keskittynyt artikkelissani *olla*-verbilliseen tilalauseeseen. Sen ytimessä on ensinnäkin kokemustilan, *täällä/eilen/meillä on hauskaa*, ja olosuhdetilan, *täällä/teillä on kodikasta ja talvella siellä on sateista*, ilmaiseminen. Näissä kahdessa alatyypissä tila asetetaan adverbialin avulla ikään kuin näyttämölle johonkin paikkaan tai aikaan ja predikatiivi-AP:lla tilaa luonnehditaan. Itse tila luodaan koko lausekonstruktion avulla. Kokemustila-alatyypissä luonnehtijapredikatiiveina toimivat asenneadjektiivien ympärille rakentuvat lausekkeet. Kokemustilalla on aina luontainen kokija, vaikka sitä ei lauseessa eksplisiittisesti ilmaistaisikaan. Tässä aineistossa kokemustilalauseella konstruoidaan tyypillisesti positiivisia tiloja, joiden kokijana on kollektiivi, usein puhujan tai vastaanottajan piiri. Olosuhdetilalauseessa kokijuus taas ei nouse keskeiseksi, sillä siinä korostetaan olosuhteiden yleisyyttä ja tiloja tarkastellaan ikään kuin yleisestä, objektiivisemmasta näkökulmasta. Olosuhdetilalauseeseen AP:t eivät ilmaise asennetta eivätkä kantaa, vaan ne luonnehtivat tyypillisesti sellaisia ominaisuuksia, jotka ovat kenen hyvänsä havaittavissa. Siinä ilmaistaan ilmasto-, sää- ja keliolosuhteita (*tuulista, leutoa, liukasta*), muita luonnonolosuhteita (*pimeää, valoisaa*) ja ympäristöön liittyviä olosuhteita (*rauhallista, sotkuista, kodikasta*) sekä lämpötilaa (*kuumaa, kylmää, koleaa, viileää*). Kumpaakin tyyppiä, sekä kokemustila- että olosuhdetilalauseita, leimaa se, että tilaa luonnehtiva AP on partitiivissa.

Tilalauseen tuntemustila-alatyypissä ilmaistaan tyypillisesti fysiologista tuntemusta. Tällaisia tiloja ovat muiden muassa nälkä, jano, huono ja hyvä olo. Lämpötila on ihmiselle elintärkeä, ja siksi lämpötilan ilmaiseminen on tuntemustilalauseessa niin ikään keskeisessä asemassa.

Tuntemustilalause jakautuu kahtia niin, että predikatiivina voi toimia niin AP kuin NP. NP-predikatiivit tulkitsemme identifioiviksi. Niillä tila nimetään: *minulla on nälkä* -lauseessa näläksi identifioituu se tila, jonka minä koen. Tämä piirre yhdistää NP:llisen tuntemustila-alatyypin omistuslauseeseen, jonka omistettavaa tuntemustilalauseen identifioija-NP muistuttaa. Yhteistä on tietysti myös kokijan ja omistajan adessiivimerkintä. Tuntemustilalause eroaa kuitenkin omistuslauseesta siinä, että kielto ei vaikuta identifioivana predikatiivina toimivan NP:n muotoon niin kuin se vaikuttaa omistuslauseeseen omistettavaan.

Tilalause on tietysti mielessä hybridi: toisten ominaispiirteidensä osalta se muistuttaa predikatiivilauseetta ja toisten osalta eksistentiaali- ja omistuslausetta. Mutta niin kuin monen muunkin kielellisen hybridin myös tilalauseen voi nähdä muodostavan oman, erityisen tyyppinsä siksi, että se eri piirteiden kokonaisuus, joka tilalauseetta leimaa, on suomen kielen representatiivisten lausetyyppien joukossa ainutlaatuinen: se saa merkityksensä osana sitä verkostoa, johon se kuuluu.

Lähteet

Aineistolähteet

AAKUSTI = Aakusti 1/2011, Savon kielen seura ry:n jäsenlehti.

BRYO = Bryobrotherella 14/2011, Suomen Sammalseura ry:n jäsenlehti.

LIUKAS = <http://kylatiella.blogspot.com/2017/01/kalliolle-kukkulalle.html>.

S24 = Aller Media Oy 2019: *Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2017, Korp-versio 1.1*

[tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2020021803>.

TELEPORTTIKÄNNIT = <http://ollikaisenakanpoikamaailmalla.blogspot.com/2011/03/hit-road-jack.html>.

Kirjallisuuslähteet

Davidse, Kristin 1992a: A semiotic approach to relational clauses. *Occasional Papers in Systemic Linguistics* 6, 99–131.

Davidse, Kristin 1992b: Existential constructions: a systemic perspective. *Leuven Contributions in Linguistics and Philology* 81, 71–99.

Davidse, Kristin 1996: Turning grammar on itself: identifying clauses in linguistic discourse.

Teoksessa Christopher Buttler, Margaret Berry, Robin Fawcett & Guowen Huang (toim.) *Meaning and form: systemic functional interpretations*, 367–393. Norwood, NJ: Ablex.

Dowty, David 1991: Thematic proto-roles and argument selection. *Language* (3), 547–619.

- Dryer, Matthew 2007: Clause types. Teoksessa Timothy Shopen (toim.) *Language typology and syntactic description. Volume 1. Clause structure*, 224–275. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldberg, Adele 1995: *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chigago: University of Chigago Press.
- Goldberg, Adele 2013: Constructionist approaches. Teoksessa Thomas Hoffman & Graeme Trousdale (toim.) *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, 15–31. Oxford: Oxford University Press.
- Grace, George W. 1987: *The linguistic construction of reality*. New York: Croom Helm.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Halliday, M. A. K. [1957] 2002: Some aspects of systematic description and comparison in grammatical analysis. Teoksessa Jonathan J. Webster (toim.) *On grammar*, 21–36. Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 1. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. 1961: Categories of the theory of grammar. *Word* 17 (3).
- Halliday, M. A. K. [1966] 2003: Grammar, society and the noun. Teoksessa Jonathan J. Webster (toim.) *On language and linguistics*, 50–73. Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 3. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. [1969] 2003: A brief sketch of systemic grammar. Teoksessa Jonathan J. Webster (toim.) *On grammar*, 180–184. Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 1. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. [1970] 2002: Language structure and language function. Teoksessa Jonathan J. Webster (toim.) *On grammar*, 173–195. Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 1. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. [1973] 2003: The functional basis of language. Teoksessa Jonathan J. Webster (toim.) *On language and linguistics*, 298–322. Collected Works of M. A. K. Halliday. Vol. 3. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. 1978: Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. [1985] 1994: *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Halliday, M. A. K. 2004: *An introduction to functional grammar*. Third edition. Revised by Christian M. I. M. Matthiessen. London: Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2014. *Halliday's introduction to functional grammar*. New York: Routledge.
- Harmanen, Minna 1998: ”Heikkoa tuulta, vaihtelevaa pilvisyyttä ja enimmäkseen poutaa. Lämpötila 5...7 astetta.” *Sääennusteiden sanaston ja tekstilajin piirteiden analyysia*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Laitinen, Lea 2006: Person in Finnish: paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell

- (toim.) *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*, 173–208. Current Issues Linguistic Theory 277. Amsterdam: John Benjamins.
- Huomo, Tuomas 2007: Kvantiteetti ja aika II. *Virittäjä* 111 (1), 3–23.
- Huomo, Tuomas & Helasvuo, Marja-Liisa 2015: On the subject of subject in Finnish. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Tuomas Huomo (toim.) *Subjects in constructions – canonical and non-canonical*, 13–42. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Inaba, Nobufumi 2015: *Suomen dativigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 272. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- Karlsson, Fred 2016: *Suomen peruskielioppi*. Neljäs, laajennettu ja uudistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 378. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kelomäki, Tapani 1997: *Ekvatiivilause*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kittilä, Seppo & Kolehmainen, Leena & Eriksen, Pål 2010: The linguistics of weather: cross-linguistic patterns of meteorological expressions. *Studies in Language* 34 (3), 565–601.
- Kolehmainen, Leena 2010: Sääverbien syntaksia ja semantiikkaa: semanttiset roolit, osallistujien vaihteleva käsitteistäminen ja sääverbien vaihteleva valenssi. *Virittäjä* 114 (1), 5–38.
- Kotilainen, Lari 1999: *Ihminen paikkana. Henkilöviitteisten paikallissijailmausten semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Laitinen, Lea 2006: Zero person in Finnish: a grammatical resource for construing human reference. Teoksessa Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.) *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*, 209–231. Current Issues Linguistic Theory 277. Amsterdam: John Benjamins.
- Laitinen, Lea 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Larjavaara, Matti 2020: *Partitiivin valinta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lauerma, Petri 1990: Avoimia kuvausongelmia. Teoksessa Pentti Leino, Marja-Liisa Helasvuo, Petri Lauerma, Urpo Nikanne & Tiina Onikki, *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*, 261–279. Kieli 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- Lauranto, Yrjö 1997: *Ensi askeleita paikallissijojen käyttöön. Espanjankielisten suomenoppijoiden sisä- ja ulkopaikallissijat konseptuaalisen semantiikan näkökulmasta*. Kakkoskieli 2. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lauranto, Yrjö 2015: *Direktiivisyyden rajoja. Suomen kielen vaihtokauppsyntaksia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lauranto, Yrjö 2017: The projected directive construction and object case marking in Finnish. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8 (2), 155–190.
- Leino, Pentti 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lyons, John 1977: *Semantics II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malau, Catriona 2016: *A grammar of Vurës, Vanuatu*. Boston: Walter de Gruyter.
- Matthiessen, Christian M. I. M. 2004: Descriptive motifs and generalizations. Teoksessa Alice Caffarel, J. R. Martin & Christian M. I. M. Matthiessen (toim.) *Language typology. A functional perspective*, 537–674. Amsterdam: John Benjamins.
- Matthiessen, Christian M. I. M. 2007: The “architecture” of language according to systemic functional theory: developments since the 1970s. Teoksessa Ruqaiya Hasan, Christian Matthiessen & Jonathan J. Webster (toim.), *Continuing discourse on language: a functional perspective*, 505–562. London: Equinox Publishing.
- Määttä, Urho 2000: Kielitieteen emergenttinen metateoria. *Virittäjä* 104 (4), 498–517.
- Palmer, Frank L. (toim.) 1968: *Selected papers of J. R. Firth 1952–59*. London: Longman.
- Penttilä, Aarni 1957: *Suomen kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- Ross, Malcolm & Fang-ching Teng, Stacy 2005: Clause construction in Nanwang Puyuma. *Concentric: Studies in Linguistics* 31 (1), 119–158.
- Shore, Susanna 1992: *Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish*. Julkaisematon väitöskirja. Sydney: Macquarie University.
- Shore, Susanna 2010: J.R. Firth. Teoksessa Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (toim.) *Handbook of Pragmatics*, 1–24. Amsterdam: John Benjamins.
- Shore, Susanna 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä – perinteisestä funktionaaliseen lauseoppiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siironen, Mari 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Teruya, Kazuhiro 2004: Metafunctional profile of the grammar of Japanese. Teoksessa Alice Caffarel, J. R. Martin & Christian M. I. M. Matthiessen (toim.) *Language typology. A functional perspective*, 185–254. Amsterdam: John Benjamins.
- Traugott, Elizabeth & Trousdale, Graeme 2013: *Constructionalization and constructional changes*. Oxford: Oxford University Press.
- Willett, Thomas L. 1980: Clause types in Southeastern Tepehuan. *Work Papers of the Summer Institute of Linguistics University of North Dakota* 24.

Yli-Vakkuri, Valma 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turku: Turun yliopisto.

About the author

Yrjö Lauranto is a senior lecturer at the Department of Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki. He has specialized in Finnish as a second language. His main research interests are imperatives and other action-oriented clauses (i.e. directives and directivity), functional grammar, studies in second language acquisition and teaching, and systemic-functional linguistics. E-mail: yrjo.lauranto@helsinki.fi.

Connectives and order. A Tiernet analysis of the Estonian causative connective *seeläbi* ‘through that’

Geda Paulsen

Abstract: This article focuses on the notion of order in language from three different perspectives: the order of causation, clause order, and word order. Based on the micro-modular Tiernet model (Nikanne 1990, 1995, 1997a–b, 2008, 2018a; Paulsen 2011a–b; Petrova 2011; Paulsen & Nikanne 2019) I analyze the Estonian proadverb *seeläbi* ‘through that’ and its functions as a connective adverb, correlative adverb, and correlative conjunction. The examination shows that *seeläbi* encodes both types of subordinate causation (BECAUSE OF, LEAD TO); it has properties of both subordinate and coordinate clausal types; it can be placed to initial, medium, or final positions in the clause and link to all three information tier functions (FOCUS1, TOPIC, and FOCUS2). The study reveals a linking rule: the causative subordination type BECAUSE OF (the reason behind the matrix clause situation) is related to the subordinate and the LEAD TO-causation (the effect or result of the matrix clause situation) to the cosubordinate clausal type.¹

Keywords: connectives, causation, word order, clausal order, conceptual structure, Estonian

1 Introduction

A causative expression entails a specific relationship between two poles, the causer or the causing event and the resulting event – the occurrence of one situation, the cause, leads to the occurrence of another situation, the result (Paulsen and Nikanne 2019: 267). Characteristically, a causative situation implies that the resulting situation would not exist without the appearance of the cause (or *the crucial contributory factor* as Neeleman & van de Koot 2012 term it). There are multiple linguistic means available to express causation in natural languages, divided into three general types according to their form:

- a) lexical (e.g. the verbs *push*, *break* or conjunctions *because*, *since*);
- b) morphological (e.g. the Finnish verbal *ttA*-derivatives as *kävely-ttä-ä* [walk-CAUS] ‘make someone walk’ or the illative cause in *Hän kuoli myrkytykse-en* [poison-ILL] ‘He died of poisoning’);
- c) analytic (the periphrastic constructions as *Mom had me go to the shop* or adpositional phrases as *I fell because of you*).

¹ The ideas developed in this article are a continuation to my PhD dissertation accomplished under the supervision of Urpo Nikanne and our cooperation thereafter. The opportunity to work together with Urpo for several years is a great privilege I am extremely thankful for. With gratitude, I dedicate this little study of causation to him. I would also like to thank the two anonymous referees for their valuable comments on this article. This work was supported by the Estonian Research Council grant PSG227.

Causation can be found both inside the core sentence (within the argument structure) and outside of it, manifested e.g. by diverse adjunct constructions. To the means of so-called peripheral causation belong also some connectives – expressions that convey causative implications while connecting and relating together clauses, sentences, and paragraphs. In a broader sense, the term *connective* comprises conjunctions, copulas, and connective adverbs (or sentence connectives), but it is generally also used to denote only the last of the above-listed classes, i.e. *connective adverbs*. In this study, I use the term connective as the umbrella term and focus on its subtypes, connective adverbs and conjunctions, through a case study: the causative semantics and syntax of the Estonian connective adverb *seeläbi* ‘through that, thereby’, and its combinations with the conjunction *et* ‘that’.

Connectives do not only indicate syntactic-semantic relations but the structural organization of discourse, marking structural shifts (instructing the hearer or reader about how to update the discourse model) and functioning as “clue words” (see e.g. Cohen 1984, Grosz & Sidner 1986). The function of connectives on the discourse level is to maximize the relevance of the utterance and minimize processing costs (see e.g. Blakemore 1987, Moeschler 2018: 136). The role of connective adverbs in the text is, basically, similar to that of conjunctions: they are connectors that join together two ideas or sequences. There are, however, differences in syntactic and semantic behavior between these two groups. While conjunctions connect parts of a clause or clauses, connective adverbs may link together clauses, sentences, or even larger text sequences. In a sentence, conjunctives are placed at the boundaries of the sections they connect, but the position of connective adverbs is not fixed – they usually are but do not have to be placed at the initial position of a clause. The functional distribution appears also via the tendency that verbal complements are expressed rather by conjunctive clauses (typically by the subordinator *että* in Finnish and *et* in Estonian, meaning ‘that’ or ‘so that’) and connective adverbs do not typically form a syntactic structure that would enable an interpretation as an argument. Also, there are certain semantic relations (conditional, final, disjunctive) expressed by conjunctions, but not by connective adverbs; vice versa, connective adverbs express relations that conjunctions typically do not, as e.g. restriction (*yet, however*). Connectives are an open class, typically including certain particles, adverbs, or adpositions. (The Comprehensive Finnish Grammar (ISK) § 820, 471; see also Ahlman 1933.)

Characteristic to causative connectives is the ability of the poles of causation to display a two-way order: the cause and result may occur either in the cause-result order or the other way around, result-cause. These relationships are in literature also referred to as forward and backward causativity (or causality², see e.g. Sanders & Spooren 2015; Blochowiak 2017). An example on the forward causation is the connective *so* (*Tom was afraid, so he ran*), and backward causation is *because* (*Tom ran because he was afraid*). The direction of causation regarding the segments it combines is in the Tiernet model of conceptual semantics analyzed via the causative subordination types LEAD TO and BECAUSE OF (Paulsen 2011a–b; Nikanne 2018a; Paulsen & Nikanne 2019; see Section 2.1).

² In this study, the terms *causativity* and *causation* are used to refer to the cause-result-relationships in language.

Connectives also belong to the markers of the clause linkage type in terms of coordination and subordination. The ability of the clause including a connective to shift the (linear) order appears to be a factor affecting the clause linkage type. A difference between subordinating and coordinating connectives appears for instance in the linear order in which two parts of the sentence are able to appear: the subordinating segment can both precede and follow the main clause whereas the coordinating connectives can only introduce segments after the main clause. (Pit 2003: 15–17.)

Another order-related phenomenon is naturally word order. Connectives raise several questions in connection to word order, regarding e.g. the prototypical position of a connective in the sentence. How is the connective placed in the clause, at the beginning, at the middle or at the end? What is the information status of the connective element?

In the analysis of this study, I will examine the behavior of Estonian connective adverb, *seeläbi* ‘through that’, and its combinations with the conjunction *et* ‘that, so that, in order to’ from the point of view of three kinds of orders: i) the order of causation in the sentence involving a matrix and a subordinate clause, ii) the clause linkage order, i.e. the ability of the subordinating clause to be placed before and after the matrix clause, and iii) the placement of these connectives regarding the word order in the clause these connectives occur in.

The analysis is based on the Tiernet model of conceptual semantics (for a comprehensive overview, see Nikanne 2018a), a theory that aims for an explicit description of the regularities and exceptions of linguistic subsystems and the linking rules between these systems. Connectives express different kinds of semantic relations between the matrix clause and the subordinate clause. The particular relation is specified in the lexical entry of the connective by fragments of the micro-modular network (see Nikanne 2018a: 136–138, 211). In this study of complex clauses, I will (mostly) concentrate on finite clauses, leaving out the infinite and nominalized sentences the connective adverbs also occur in. The examples analyzed in this study are taken from the Estonian National Corpus 2017 or The Balanced Corpus of Estonian; in some cases, the examples are presented in somewhat modified version, to concentrate on the relevant parts of sentences.

The article is organized as follows: the theoretical and methodological background is presented in Section 2. Section 3 addresses the order of causation and the clause linkage order of the connective *seeläbi* ‘through that, thereby’. Section 4 is devoted to the word order tier and its relationship with the information tier and morphology. Conclusions are drawn in Section 5.

2 The Tiernet model

2.1 Causation in Tiernet model

Within linguistics, the notion of causation is often explained as a connection between two events, the causing event and the caused event (Shibatani 1976, Dowty 1979, Foley and van Valin 1984). Neeleman and van de Koot (2012) argue against the assumption of a causing event as the crucial aspect in the syntactic or the lexical semantic representation of causative verbs,

operating as an alternative with the notions of a resultant state and a crucial contributory factor conditioning that state. The definition of causation in this study distinguishes the two poles, cause and result: a causal relation occurs between two situations (events or states) or between a causer and a situation if the occurrence of one situation, the cause, is leading to the occurrence of another situation, the result. The occurrence of the resulting situation thus depends on the appearance of cause.

Causation is one of the central research objects within the framework of conceptual semantics (Jackendoff 1983, 1990, 1997, 2002, 2007, 2010) and the micro-modular Tiernet model of conceptual semantics (Nikanne 1990, 1995, 1997a–b, 2005, 2006, 2008, 2018a; Paulsen 2011a–b; Petrova 2011; Paulsen and Nikanne 2019). Conceptual semantics is a cognitively oriented theory of language system, aiming for an explicit formal description of linguistic (sub)systems and the linking relations between them. In conceptual semantics, the conceptual structure is divided into several tiers, i.e. subsystems that have their own primitives and are linked to each other (Jackendoff 1983, 1990; Nikanne 1990). Nikanne (1990 and later) argues for the favor of direct linking of tiers, instead of assuming representations like phonology, syntax and semantics. These tiers are seen as micro-modules that form a network of primary modules (modules with their own representations and well-formedness principles, basically fragments of phonological, syntactic and conceptual structures) and symbolic modules (linking devices without primitives of their own, as lexicon, morphology and constructions).

Nikanne (2018a: 23–27) describes the organization of the micro-modular network and presents a figure (ibid. 27) over primary and symbolic micro-modules in Finnish grammar. The figure does not originally include the CS-tier, the constructional causation tier (about a description of this tier, see below) – a central micro-module in the present study – therefore I have added this module to Figure 1. I assume for the time being that the linking and fundamental nature of this module as well as the overall network do not essentially differ from those of Estonian grammar, a relatively near cognate language to Finnish. I suggest that the CS-tier is linked to the temporal tier, constructions, and morphology.

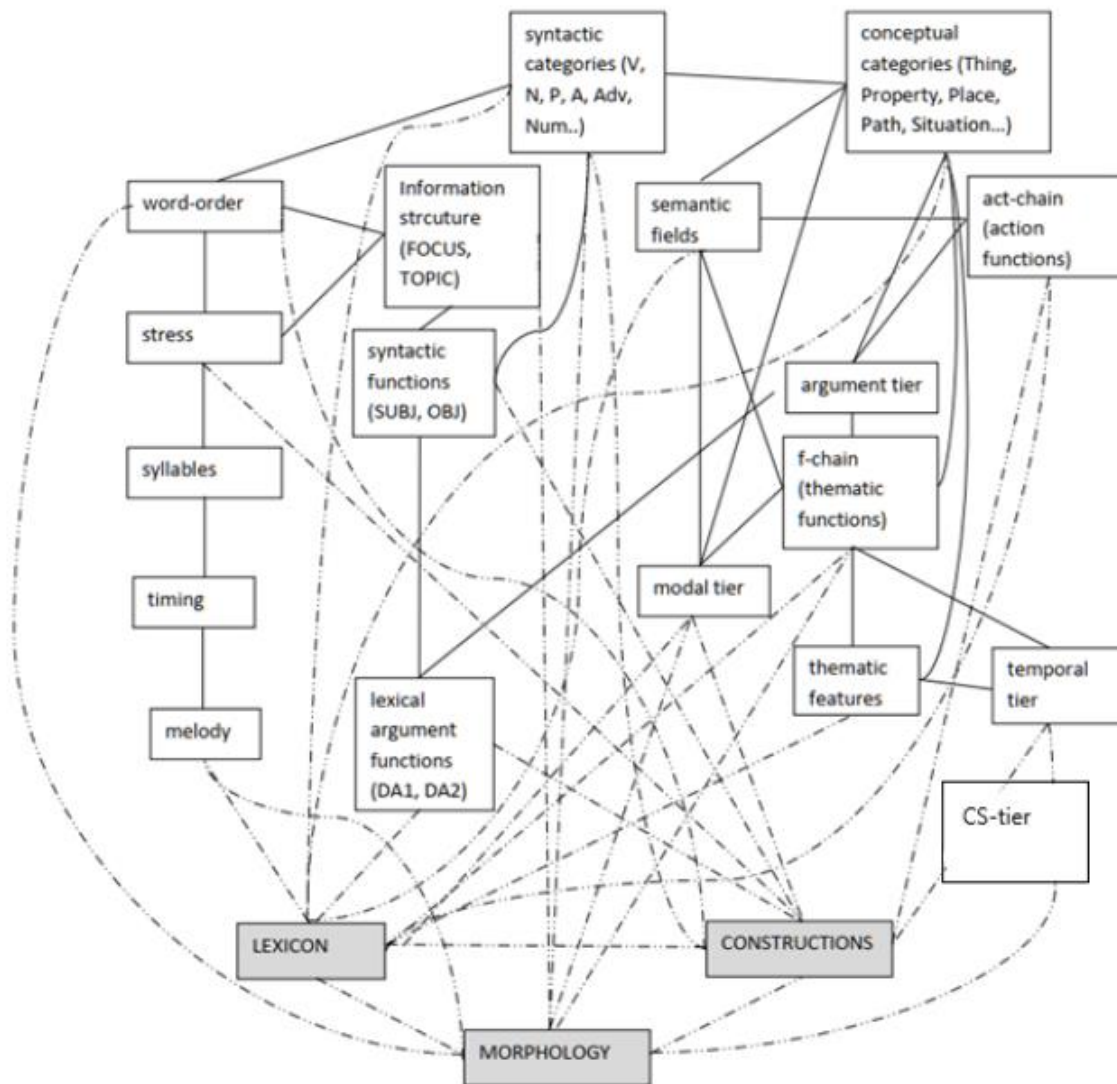

Figure 1. The network of primary and symbolic micro-modules in Finnish grammar (Nikanne 2018a: 27). The dashed lines mark the linking relations that have at least one end in a symbolic module

Several conceptual micro-modules are involved in formation of the causative meaning. The subsystems of conceptual structure contributing to causative reading are the following:

- Event structure or thematic tier (a cluster of primary modules, consisting of the f-chain, argument tier and conceptual categories; the roles Causer, Theme, Location, Recipient etc.)
- Semantic fields (expressing the cognitive background of the event)
- Action tier (act-chain; activity and dominance, the roles Actor and Undergoer with the subroles Beneficiary and Malefactive)
- Temporal structure (T-tier, the primitives Point of time and Region of time)
- Thematic features (volitionality, control, consciousness, responsibility)

- Modal tier (possibility, probability, necessity, negation)
- Constructional T-tier; CT1 (earlier part of the CT), CT2 (latter part of the CT)
- Constructional causation (CS-tier; types of causative subordination: CS↓, CS↑)

The causative structures examined in this study are constructional complexes consisting of a matrix sentence and a subordinate structure connected to it. In conceptual semantics, the correspondence between causal and temporal relationships is not assumed to be 1:1, and causation is studied separately from the temporal flow. To do that, we need to separate the situations we want to relate to each other. In Nikanne (1997a: 344) this problem is solved by assuming a separate tier for the analysis of temporal relations, the *constructional T-tier* or *CT-tier*, which relates the temporal tier of a core sentence to the subordinate structure. The T-tier of the core sentence and the T-tier of the adjunct structure are separately linked to the CT-tier. The CT-tier itself has no exact structure; it is seen as a schematic notion (a). It is characterized by correspondence to a linear time course that can be divided as follows: the beginning part of the shared T-tier describing the earlier time sequence and the final part of the latter time sequence. If the CT-tier is divided, the abbreviation CT1 stands for the chronologically earlier part of CT and CT2 stands for the chronologically latter part of CT (b) (see Nikanne 1997a: 344–345.):

- a. Unitary CT-tier
- CT

- b. Divided CT-tier
- CT1 CT2
----- | -----

Paulsen’s (2011a: 212–223) study of constructional complexes suggests that the temporal and causative structures do not necessarily correlate with each other chronologically (cf. e.g. example 2b below). Separation of the parts of the constructional tier makes it possible to specify also the parties of the causative situation as well as the course of causation. In the analysis of the causative connective *seeläbi*, I will adopt the causative subordinate operators proposed in Paulsen (2011a: 214; see also Paulsen 2011b; Nikanne 2018a; Paulsen & Nikanne 2019):

- (1) CS↑ the adjunct structure causes the situation in the matrix sentence (BECAUSE OF)
CS↓ the matrix sentence causes the adjunct’s situation (LEAD TO)

The causal operators presented in (1) reflect the two possible directions of subordinate causation and the characteristics of causative subordination: CS↑ describes a situation where the subordinate structure is the reason for the situation expressed by the matrix structure (cf. 2a); CS↓ stands for the situation where the subordinate structure is a result of the event expressed in the matrix sentence (as in 2b). Basically, reason is defined as one basic type of

causative subordination and effect as another type³. The constructional causation is hence in this study termed the CS-tier.

- (2) a. *The flight was late [because of the storm].* CS↑
 b. *I took the taxi [to catch the flight].* CS↓

The CS-notations basically reflect the order of causation as language may express it; the logical order of causation is a fast (asymmetric) relationship in the sense that the result follows a cause. As we will see in the analysis below (see section 3), these operators are also useful in the description of causative relations in cases the clause-linkage type has both coordinative and subordinative features.

2.2 Information structure tier and word order tier. Finnish vs Estonian

Word order in the Tiernet model is part of the micro-modular network, analyzed as a separate tier. Nikanne (2018a–b) suggests a simple linear word order system linked to two levels: information structure and morphology⁴. The linear order is based on the asymmetric relation between two elements (0 precedes 1, but 1 does not precede 0). The information structure forms a tier of its own, consisting of three functions: TOPIC, FOCUS1 (the contrastive focus or emphasizing focus), and FOCUS2 (focus without strong emphasis), which can select parts of the situation structure (Nikanne 2018a: 232–235). While word order and information structure are tightly connected in languages like Estonian and Finnish, the constructional causation tier is not directly linked to these tiers.

In case of Finnish, the linking to the functional heads corresponds to the structure of the Finnish finite sentence proposed by Holmberg, Nikanne, Oraviita, Reime and Trosterud (1993) and developed further by Holmberg and Nikanne (1994, 2001, 2002, 2008) – the position 0 corresponds to Spec(CP), linked to conjunctions or question words; 1 corresponds to Complementizer, needed for an expletive in certain structures; 2 is linked to Spec(AgrSP), the subject-verb agreement phrase, and 3 to AgrS or subject agreement (person). Nikanne (2018a: 233) proposes a linking system of the information tier, word order tier and the finite sentence morphology tier for Finnish as depicted in Figure 2:

³ This division can be compared to the analysis of the Estonian causative adverbial clauses (Plado 2008, 2013) distinguishing two basic types of causal clauses: causal (content and explanatory clauses) and reason clauses (epistemic and conversational clauses).

⁴ The model leaves out the syntactic level, assuming that subjecthood or objecthood cannot be derived from the syntactic constituent structure – in Finnish, and also in Estonian, the predicate verb of a finite sentence agrees with the (nominative) subject, no matter where the subject is located (Nikanne 2018a: 145–175; 220).

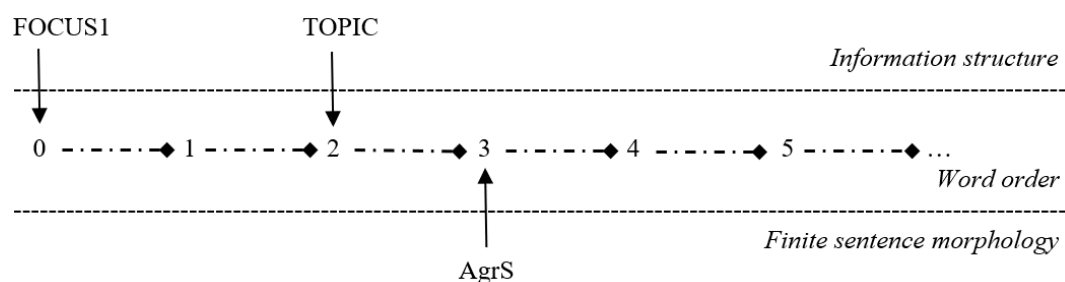

Figure 2. The information structure tier, word order tier, and finite sentence morphology in Finnish (Nikanne 2018a: 233)

Following Vilkuna (1989), the initial positions of the word order tier are assumed to be linked to FOCUS1 and TOPIC in Finnish. These information tier functions have fixed links to the word order tier: FOCUS1 always selects the word order position 0 and TOPIC always selects position 2. On the finite sentence morphology level, the category AgrS selects word order position 3 (following Holmberg’s and Nikanne’s theory of the Finnish finite sentence). Position 1 is provided for the expletive in certain structures. Positions 4 and forwards are available for the morphological categories according to the hierarchy of finite sentence morphological categories: *AgrS* > *T* > *Ptc* > *Pass*. (Nikanne 2018: 221, 233–234.)

The Estonian word order is, similarly to Finnish, affected rather by pragmatic properties than syntactic factors (see Lindström 2005: 185, 2006), and thus, the word order tier and information tier must be linked. The main principle behind the Estonian word order is **topicalization**, which Tael (1988: 28) sees as a process creating independent word order structures rather than transformations of a salient basic word order (which in Estonian is difficult to identify). It cannot be presumed, however, that the word order patterns in the two genetically close languages, Finnish and Estonian, correspond: according to the comparative study of Tael (1988), the principle of free word order assumed to characterize both Finnish and Estonian, is manifested even more distinctly in Estonian. In addition, the lack of a generally characteristic word order is particularly evident in Estonian subordinate clauses. Distribution of different word order types is the most spread in case of adverbial subordinate clauses. Hereby, the most frequent pattern of adverbial subordinate clauses both in Estonian and Finnish is SVX⁵, however, clearly more salient in Finnish than in Estonian. (Ibid. 24–27.)

There is, however, a salient pattern in Estonian that can be considered as a word order constraint, namely **the V2-rule** or “verb comes second” (Tael 1988: 40; Huumo 2002: 502); the most frequent word orders in written non-literary Estonian are according to Tael’s (ibid. 6) study SVX (25%) and XVS (24%). As mentioned above, the adverbial clauses in Estonian display a particularly diverse word order – in Tael’s study, 50% of the adverbial subordinate

⁵ There is a word order type missing in both Estonian and Finnish adverbial subordinate clauses according to Tael’s (1988) study – the VSX type. The statistics of this analysis is based on the data consisting of 22 non-literary texts with altogether 3000 sentences (ibid. 4).

clauses have V2 word order (SVX, XVS, XVX, XV*S, XVSX)⁶ and 11% verb-last order (SXV, XSV); 20% are short patterns that can be identified both as V2 and verb-last position at the same time, i.e. XV and SV. The verb-first type is represented in adverbial clauses most frequently in respect to other subordinate clause types – altogether 19% (VX, VS). (Ibid. 1988: 25.)

Regarding the role of **expletives**⁷ (placeholders associated with the syntactic position of the subject), we can say that there are no (fully) grammatical articles distinguishing between definite and indefinite referents either in Finnish or in Estonian, but in both languages, there are a few pronouns that can be used as empty subjects. Due to rich inflectional case systems and subject-verb agreement, both languages allow zero reference (i.e. absence of an overt argument in a position where it is expected to be) but are not analyzed as full pro-drop languages (Hint et al. 2020: 45). As Finnish, Estonian does not have a definite article but makes use of determinative and personal pronouns as definiteness markers. In proverbs, in particular, the Finnish *se* 'it' can be used as a pseudoarticle, i.e. in cases where the NP is not definitive. Nikanne (2018: 248) suggests that the function of the pseudoarticle is to express that the sentence is a generalization. In Estonian, the pronouns *see* 'this, that' and *ta* 'he; it'⁸ may occur in a similar function, indicating that the word before it has a strong focus (FOCUS1). Consider the proverb with *see* in (3) and an example with *ta* from the corpus in (4):

- (3) *Ei see kelk joose jaanipäävase jää peal*⁹
 not this sledge run Midsummer.Day-dated ice on
 lit = 'This sledge does not slide on the Midsummer Day ice', meaning 'I do not believe your lie'
- (4) *Tõsi ta on, see on päike.* (web13, poogen.ee)
 True he/it is, this is sun
 'True story, this is the sun.'

In addition, the short form of the second person pronoun *sa* 'you' may have a generalizing function in spoken language. It can be used as an expletive that marks an empty position:

- (5) *Mis sa ikka külma-s sauna-s istu-d.*
 what you after all cold-INE sauna-INE sit-2SG
 'There is no sense in sitting in a cold sauna.'
- (6) *Mis/mida sa hing veel taha-d.*
 what NOM/PART you soul else want-2SG
 'What more could one wish.'

⁶ The asterisk * after a constituent stands for its obligatory position in the particular pattern – every other position of the constituent in case of the particular topic would turn the sentence ungrammatical (at least in stylistically neutral text) (see Tael 1988: 5).

⁷ The examples of expletives are the semantically empty *it* and *there* in English (*it is raining today; there are cats everywhere you look*).

⁸ In Estonian, the overt form *ta* is regarded as the default way of referring to the most salient entities in discourse (Pajusalu 2009).

⁹ This proverb can be found in the Database of Estonian Phrases at the address: <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/index.php?f=2&f1=7&f2=2&m=21580&id=21670>.

Hence, I assume at least so far that the word order and information structure of Estonian can be linked as in Figure 2 above. As in Finnish, the FOCUS2 (the non-contrastive focus) is usually placed at the end of the sentence (as the unpredictable, new information) or at the middle of the sentence accompanied by stress, focusing particles or pronouns. The contrasting element (FOCUS1) is typically placed at the beginning of the sentence. (Lindström 2017: 546.) The possible expletive takes position 1 and TOPIC position 2. Does the AgrS in Estonian have a fixed position? Because of the V2-rule that is dominating in Estonian, I assume that its basic position is bound with the position 3 in the word order line; in the analyses below, we will see how solidly this rule holds for finite subordinate clauses involving the connective adverb *seeläbi*.

2.3 Clause linkage types

The clause linkage types are traditionally opposed between subordination and coordination; however, these classes cannot be seen as clearly separable but rather as gradual, continuum-based phenomena (see e.g. Cristofaro 2003: 22–23, Cosme 2008: 110). According to Pit (2003), there are subordinators among connectives that behave in some respect similarly to the coordinating connectives and hereby the ambiguity of clause linkage types correlates with lower integration level and hence higher independence of the clauses. Such subordinators are e.g. the causative connectives *aangezien* in Dutch, *da* in German and *puisque* in French. The difference between subordinating and coordinating connectives appears among other factors in the linear order in which two parts of the sentence may appear: the subordinating segment can both precede and follow the main clause whereas the coordinating connectives can only introduce segments after the main clause. (Pit 2003: 15–17.) In terms of the Tierniet model, the linking type of the linear order where one element precedes another can be specified as follows (see Nikanne 2018a: 30–31):

A - - - - ◆ B ‘A precedes B’ in linear order

The prototypical subordinate and prototypical coordinate clausal linking can thus be formalized as in (a) and (b), respectively:

a) subordination:

[]_{MX} - - - - ◆ []_{CPL}
 []_{CPL} - - - - ◆ []_{MX}

b) coordination

[]_{MX} - - - - ◆ []_{CPL}

3 Clause order and causation order of *seeläbi* and its combinations with *et*

Section 3 addresses two kinds of order: the clause linkage type based on the clause order and the causation order of the matrix and subordinate clauses examined by the causative subordination types BECAUSE OF (CS↑) and LEAD TO (CS↓). The analysis is based on the connective *seeläbi* in three different functions: (i) as a connective adverb, (ii) as a correlative adverb in combination with the subordinate conjunction *et* ‘that’ (*seeläbi, et*), and (iii) as a correlative conjunction in the complex connective *seeläbi et*.

3.1 The connective adverb *seeläbi*

The connective adverb *seeläbi* (Eng. ‘through that, for that reason’; Fin. ‘siten, sillä tavalla, sitä kautta’) is a compound word consisting of the pronoun *see* ‘this, that’ and the adposition *läbi* ‘through’¹⁰. This word is a proadverb, a substituting form for an adverb or other expression (constituents, phrases, clauses, or sentences) with adverbial function (see e.g. Crystal 1997: 310). As autosemantic adverbs, also proadverbs refer to place, time, manner, state, amount, cause, purpose, etc., but in an anaphoric or cataphoric manner. Like other connectives expressing causation or purpose in Estonian, *seeläbi* has no autosemantic equivalent. (Veismann & Ereht 2017: 421, 425.) Characteristically, *seeläbi* has an anaphoric relation to a constituent (e.g. to the subject of the clause, as in (7), or to the object, as in (8)), the whole preceding clause (9), or even larger text chunks (see (10)). The connective *seeläbi* can be placed at the beginning of the subordinate clause but it can also take other positions. The clause beginning with *seeläbi* may be connected to the main clause by a comma or a (coordinative) conjunction, but it can also function as an independent sentence (7).

- (7) *Õpihuvi tekkimiseks on tähtis kodutööde mitmekülgsus. **Seeläbi** harjub õppija vastutusega.*
'For generation of learning motivation, the homework versatility is crucial. **Through that** the learner gets used to take responsibility.
- (8) *Kolleeg ajab heatahtlikult oma asja ning **seeläbi** teenib ta teiste lugupidamise.* (Web17)
'Amicably, (my) colleague is doing his/her own thing and **through that** (s)he earns respect from others.'
- (9) *Jalgrattatee on ehitatud tänavast kõrgemale ja pikema maa sõitmine on **seeläbi** ebamugav.*
'Cycle road is constructed to be higher than the street and cycling a longer distance is uncomfortable **through that**.'
- (10) *Kõige suurem asi kogu miljonivõidu juures on see, et poja jaoks on emal rohkem aega: ta ei pea mitmel kohal rabama, et korterit või midagi muud suuremat asja igapäevakulutuste arvelt osta. „Aga mehed kardavad rikkaid naisi!” toob noor naine välja miljonivõidu halva külje. „Jah, suhted on **seeläbi** kannatanud.”* (aja_EPL)
'The most important thing about the whole jackpot is that the mother now has more time for her son: she does not have to work hard at several jobs, to buy an apartment or something else expensive on the account of the everyday expenses. “But men are afraid of rich women!”, the

¹⁰ The proadverb *seeläbi* is a complex connective adverb that forms a pair with the interrogative proadverb *misläbi* (*mis* ‘what’ + *läbi* ‘through’). These words belong to a group of interrogative-connective proadverbs in Estonian (e.g. *misjaoks* ‘what for’ – *seejaoks* ‘therefore, for the purpose of’, *mispeale* ‘upon what’ – *seepeale* ‘thereupon’; see EKG 1995: 18) that have developed via forced grammaticalization by the example of corresponding German proadverbs (Pärt 2018).

young woman brings up a downside of the jackpot. “Yes, the relationships have suffered **through that**.”¹¹

When switching the order of the clauses in the examples (7–9), it appears that regarding its clause linkage type, *seeläbi* bears resemblance with coordinative connectives – as an anaphoric proadverb it can only follow the main clause. The examples (11–13) reflect the examples (7–9) in reverse order:

- (11) **Seeläbi* harjub õppija vastutusega. Õpihuvi tekkimiseks on tähtis kodutööde mitmekülgsus.
‘**Through that** the learner gets used to take responsibility. In order to the learning motivation to be able to arise, the homework versatility is important.’
- (12) **Seeläbi* teenib kolleeg teiste lugupidamise ning ta ajab heatahtlikult oma asja.
‘**Through that** he/she earns respect from others and extremely amicably, (my) colleague is doing his/her own thing / minding his/her own business.’
- (13) **Pikema maa sõitmine on seeläbi ebamugav ja jalgrattatee on ehitatud tänavast kõrgemale.*
‘Cycling a longer distance is uncomfortable **through that** and cycle road is constructed to be higher than the street.’

As the clause-order-shift test shows, the (semantic) dependence, i.e. the causative linkage between the two clauses disappears, contributing to the incorrectness of these sentences (11–13). Hence, *seeläbi* is an ambiguous connective regarding its type of clausal linkage, displaying features of both a subordinate and a coordinate structure. Therefore, following Foley and Van Valin’s (1984; see also Van Valin 1993: 68) definition of essentially dependent coordination, the connective adverb *seeläbi* can be classified as *cosubordinate*¹¹.

The causative linking order of the connective adverb *seeläbi* is a more straightforward matter. Regardless of its position in the clause, *seeläbi* unites two situations: the causing situation (the matrix or main clause) and the caused situation (the subordinate adverbial clause). The causative function of *seeläbi* is to indicate the result of the matrix situation, as the matrix structure situation leads to the subordinate structure situation. The order of causation hence reflects the LEAD TO causative subordination type, marked with CS↓ in the conceptual structure. Note that in the case of the connective adverb *seeläbi*, the direction of the causative flow corresponds with the direction of the temporal flow; the non-grammaticality of the clause-shift test (see 11–13) can thus in semantic terms be explained as a violation of these relations.

The essential fragments of the lexical entry of the connective adverb *seeläbi* can hence be summarized as the information presented in (14). Following the *tiernet* notation of complex sentences, the matrix and complement sentences are in parentheses and marked with subscript indices MX (= matrix) and CPL (= complement); the indices reflect the linking between the clauses and f-chain (Nikanne 2018: 180).

¹¹ Cosubordination is an intermediate category between coordination (both types sharing the feature [–embedded]) and subordination (both sharing the feature [+dependent]) (Foley and Van Valin 1984: 241–243).

- (14)
$$\left(\begin{array}{l} \textit{seeläbi} \\ \text{Cosubordinate connective adverb} \\ (\text{MX} [\dots \text{V-AgrS}\dots]_2 (\text{CPL } \textit{seeläbi}_1 [\dots \text{V-AgrS}\dots]_3) \\ \left(\begin{array}{l} [\dots]_2 \\ \text{CS}\downarrow_1 \rightarrow [\dots]_3 \end{array} \right) \end{array} \right)$$

3.2 The correlative adverb *seeläbi*

The connective adverb *seeläbi* can also be placed in the matrix clause when used as a correlative adverb that indicates the function of the adverbial subordinate clause. This adverb combines with two conjunctives in the Estonian National Corpus 2017: the combination of *seeläbi, et* has 1,376 results and *seeläbi, kui* gives 58 results (*kui* ‘when, if’). The former, *seeläbi, et* contains the subordinative conjunction *et* (Eng. ‘so-that, in-order-to’; Fin. ‘että’) and the combination *seeläbi, et* means roughly ‘for the reason that, through this that’ (Fin. ‘siten, että; sitä kautta, että’). In this constellation, *seeläbi* introduces an explanative adverbial clause that indicates the reason for the matrix situation. Hence, in the case of *seeläbi, et*, the causal relationship between the main clause and the subordinate clause shows the reverse direction in respect to the lexical entry of “bare” *seeläbi*, and the subordinate structure is the cause of the matrix structure (the BECAUSE OF relation, marked by the operator $\text{CS}\uparrow$). The examples (15–17) illustrate the correlative use of the connective *seeläbi*.

- (15) *Saaremaa kannatas tänavu rohkem seeläbi, et kevadised külmad võtsid saagi.* (aja_EPL)
 ‘Saaremaa suffered this year more **for the reason that** the spring freeze damaged the crop.’
- (16) *[---] kuumus teeb südamele kahju seeläbi, et inimene higistab.* (aja_sloleht)
 ‘[---] heat harms the heart **for the reason that** the person sweats.’
- (17) *Olen kaotanud 15 lisakilo vaid seeläbi, et loobusin igapäevastest saiakestest ja šokolaadidest* (web17)
 ‘I have lost 15 extra kilos just **for the reason that** I gave up the everyday buns and chocolates’

The complex connective *seeläbi, et* can both precede and follow the main clause, which is a sign of the subordinate clause type. Consider the examples (18–20) that correspond to the examples (15–17) in reversed order:

- (18) *Seeläbi, et kevadised külmad võtsid saagi, kannatas Saaremaa tänavu rohkem.*
 ‘**For the reason that** the spring freeze damaged the crop, Saaremaa suffered this year more.’
- (19) *Seeläbi, et inimene higistab, teeb kuumus südamele kahju.*
 ‘**For the reason that** the person sweats, heat harms the heart.’
- (20) *Vaid seeläbi, et loobusin igapäevastest saiakestest ja šokolaadidest, olen kaotanud 15 lisakilo.*
 ‘Just **for the reason that** I gave up the everyday buns and chocolates I have lost 15 extra kilos.’

However, in some cases, the compound conjunction *seeläbi, et* may also yield the LEAD TO causation reading ($\text{CS}\downarrow$) where the matrix situation is the cause of the subordinate clause, consider the example (21). The clause order shift test of this sentence (see 22) shows that the

subordinating segment cannot precede the main clause. Note that the compound conjunction refers to the previous sentence as a whole.

- (21) *Sa ei pea olema kõikide tegevuste, mida te koos ette võtate, spetsialist. Sinu laps näeb seeläbi, et ka lapsevanem pole eksimatu.* (web17)
 ‘You don’t need to be the specialist in every activity you take on together. Your kid sees **through this that** even the parent is not unerring.’
- (22) **Sa ei pea olema kõikide tegevuste, mida te koos ette võtate, spetsialist. Seeläbi, et ka lapsevanem pole eksimatu, näeb sinu laps.*
 ‘*You don’t need to be the specialist in every activity you take on together. **Through this that** even the parent is not unerring, your kid sees.’

I hypothesize that it is the LEAD TO causation type that induces the cosubordinate features of *seeläbi* both in the function of a connective and a correlative adverb. I hence analyze the two causation-based interpretations of the correlative adverb *seeläbi* in a two-part lexical entry: the BECAUSE OF-causation conditioning the subordinate reading of this correlative adverb corresponds to the (23a) and the LEAD TO-causation eliciting the cosubordinate relation is reflected in (23b).

- (23a) $\left(\begin{array}{l} \textit{seeläbi} \\ \text{Subordinate connective correlative adverb} \\ (\text{MX} [\dots \text{V-AgrS}\dots]_2 (\text{CPL } \textit{seeläbi}, \text{et}_1 [\dots \text{V-AgrS}\dots]_3) \\ \left(\begin{array}{l} [\dots]_2 \\ \text{CS}\uparrow_1 \rightarrow [\dots]_3 \end{array} \right) \end{array} \right)$
- (23b) $\left(\begin{array}{l} \textit{seeläbi} \\ \text{Cosubordinate connective correlative adverb} \\ (\text{MX} [\dots \text{V-AgrS}\dots]_2 (\text{CPL } \textit{seeläbi}, \text{et}_1 [\dots \text{V-AgrS}\dots]_3) \\ \left(\begin{array}{l} [\dots]_2 \\ \text{CS}\downarrow_1 \rightarrow [\dots]_3 \end{array} \right) \end{array} \right)$

3.3 The correlative-conjunction *seeläbi et*

The correlate word can lose its syntactic and semantic independence when the matrix clause is complete and informative even without the correlate, marked by the movement of the comma before the correlate in the written text¹². This move raises the relevance of the matrix clause and lifts the focus on the predicate, while the content of the subordinate clause becomes secondary. (Erelt & Metslang 2017: 510.) The connective adverb *seeläbi* may form a

¹² When dealing with Internet-texts, one should, of course, be aware of the fact that unconventional punctuation is a specific feature of e-discourse, related to the spontaneous and informal character of these texts. However, the unconventionality (in respect to the norms of written language) does not mean randomness – even in the e-discourse, punctuation may be used as a means to shape and differentiate sections and thus plays a role in the writer’s self-expression (see e.g. Jääskeläinen 2013: 139; 196).

correlative-conjunction (Est. *korrelaatsidend*) *seeläbi et* (Eng. ‘so that’; Fin. ‘siten että’) in combination with the conjunction *et* ‘that’, consider the reading of a correlative adverb in (24), correlative conjunction in (25) and the clause-shift test in (26).

- (24) *Treenimisega kasvatad enesekindlust seeläbi, et saavutad parema füüsilise vormi.*
 ‘By training you raise confidence **through this, that** you achieve a better physical form.’
- (25) *Treenimisega kasvatad enesekindlust, seeläbi et saavutad parema füüsilise vormi.*
 ‘By training you raise confidence, **so that** you achieve a better physical form.’
- (26) *Seeläbi et saavutad parema füüsilise vormi, kasvatad treenimisega enesekindlust.*

There are only two cases in corpora that indicate a shift of the connective *seeläbi* into the constitution of the conjunctive *et*, marked with a comma¹³ before the compound conjunctive, consider one of them (see 27) and its version with shifted clause order in (28):

- (27) *Nõnda pühitsevad ka ilmikud, seeläbi et nad kõikjal pühalt tegutsemise läbivad, kogu maailma Jumalale* (web17, katoliku.ee)
 ‘So also the seculars sanctify, **through this that** they follow the sacred activity everywhere, the whole world to the God.’
- (28) *Seeläbi et nad kõikjal pühalt tegutsemise läbivad, pühitsevad nõnda ka ilmikud kogu maailma Jumalale.*
 ‘**Through this that** they follow the sacred activity everywhere, so also the seculars sanctify the whole world to the God.’

The correlative conjunction *seeläbi et* is a subordinate connective and its causative subordination type is BECAUSE OF, marked by the operator CS↑:

- (29)
$$\left(\begin{array}{l} \textit{seeläbi et} \\ \text{Connective subordinate correlative-conjunction} \\ (\text{MX} [\dots \text{V-AgrS}\dots]_2 (\text{CPL } \textit{seeläbi et}_1 [\dots \text{V-AgrS}\dots]_3) \\ \left(\begin{array}{l} [\dots]_2 \\ \text{CS}\uparrow_1 \rightarrow [\dots]_3 \end{array} \right) \end{array} \right)$$

4 Word order tier and information structure tier of *seeläbi*

4.1 The connective adverb *seeläbi*

The connective adverb *seeläbi* can introduce a cosubordinate clause and occur at its constituent border, linked to the TOPIC, but this connective can also begin an independent clause as the FOCUS1 of the clause. The latter is relatively frequent use of this connective with altogether 2651 occurrences in Estonian National Corpus 2017 of the total of 40 814; for comparison,

¹³ In Estonian NC 2017 corpus, there are, in addition, 13 results of *seeläbi et* without a comma within or before it; the restructuring step to correlative conjunction has not happened in these examples. The newest ENC-corpus from 2019 includes 20 such examples and 3 correlative conjunction examples.

there are 647 occurrences of *seeläbi* following a comma and 16 987 results following the coordinative conjunctions *ja* or *ning* (both meaning ‘and’). Without a comprehensive quantitative analysis, I would generalize that when the connective adverb *seeläbi* is placed at the beginning of the clause, the general word order of this clause in syntactic terms tends to be XVS(O) (X=*seeläbi*). An analysis of the cases where *seeläbi* is linked to the information tier functions FOCUS1 or TOPIC is given by the examples (30) and (31). I do not analyze here the word order of the matrix clause but only the clause with *seeläbi* (the cosubordinate clause is underlined).

- (30) *Karbonaatsed ühendid seovad väävli kipsiks. Seeläbi väheneb keskkonda sattuva vääveldioksiidi hulk.* (aja_EPL)
 ‘Calcareous composites bind the sulphur into gypsum. Through that the amount of sulphur dioxide decreases.’

‘Through that the amount of sulphur dioxide decreases’					
0	1	2	3	4	5
<i>Seeläbi</i>			<i>vähene-b</i>	<i>vääveldioksiidi hulk</i>	
through.th			decrease-3SG	sulphur.dioxide.GEN amount	
at					

- (31) *Kolleeg ajab heatahtlikult oma asja ning seeläbi teenib ta teiste lugupidamise.*
 ‘(My) colleague is amicably doing his/her own thing and through that he/she earns respect from others.’

‘through that he/she earns respect from others.’					
0	1	2	3	4	5
<i>ning</i>		<i>seeläbi</i>	<i>teeni-b</i>	<i>ta</i>	<i>teiste lugupidamise</i>
and		through.that	merit-3SG	he/she	others.GEN respect.GEN

The connective adverb *seeläbi* can also be placed to position 4 and linked to FOCUS2 (focus without strong emphasis). In this case, the AgrS precedes the connective (in syntactic terms, the pattern is SVXO):

- (32) *Kolleeg ajab heatahtlikult oma asja ning ta teenib seeläbi teiste lugupidamise.*
 ‘(My) colleague is amicably doing his/her own thing and through that he/she earns respect from others.’

‘and through that he/she earns respect from others.’					
0	1	2	3	4	5
<i>ning</i>	<i>ta</i>	<i>teenib</i>	<i>seeläbi</i>	<i>teiste lugupidamise</i>	
and	he/she	earn-3SG	through.that	others’ respect	

The connective *seeläbi* even occurs in final position (V(O)X) and it is again selected by the function FOCUS2. The example (33) represents formal language, it is found in the Balanced Corpus of Estonian¹⁴ from the subcorpus of doctoral dissertations. The example (34), taken from the etTenTen web corpus, illustrates informal language. The forms of the predicate are passive in (33) and infinite 2 (or *da*-infinitive) in (34).

- (33) *Kaasaegsed suhted etniliste rühmade vahel projitseeritakse kaugesse minevikku ja legitimeeritakse seeläbi.* (Doktoritööd)
 ‘Contemporary relationships between ethnic groups are projected to far past and legitimized through that.’

‘and are legitimized through that’					
0	1	2	3	4	5
<i>ja</i>			<i>legitimeerita-kse</i>	<i>seeläbi</i>	
and			legitimize-PASS	through.that	

- (34) *Teil on võimalik originaalfail juba praegu oma kontolt kustutada ning vabastada rohkem kettaruumi seeläbi.* (info.nupsu.ee)
 ‘It is possible to erase the original fail from your account already now and free more disk space through that’

‘and free more disk space through that’					
0	1	2	3	4	5
<i>ning</i>			<i>vabasta-da</i>	<i>rohkem kettaruumi</i>	<i>seeläbi</i>
and			free-2INF	more disk.space	through.that

We can conclude that the connective adverb *seeläbi* can be linked to all information structure functions: FOCUS1, TOPIC and FOCUS2, depending on the placement in the cosubordinate clause.

4.2 The correlative adverb *seeläbi*

It is not unusual that connective adverbs occur side by side with conjunctions, specifying the relationship between two clauses. As mentioned in section 3, most frequently, the connective *seeläbi* functions as a correlative connective in combination with the conjunction *et*. In (35), I analyze the word order of the matrix clause and subordinate clause of example 15 (see Section 3.2).

¹⁴ The Balanced Corpus of Estonian consists of text representing the three main text classes of the written language: newspaper texts, fiction and science texts (size 5 million words).

- (35) *Saaremaa kannatas tänavu rohkem seeläbi, et kevadised külmad võtsid saagi.* (aja_EPL_1998)
 Saaremaa suffered this year more **through this that** spring.freeze-PL took crop.GEN
 'Saaremaa suffered this year more **for the reason that** the spring freeze damaged the crop.'

'Saaremaa suffered this year more for the reason'					
0	1	2	3	4	5
		<i>Saarem aa</i> Saaremaa a	<i>kannata-s</i> suffered-PAST-3SG	<i>tänavu rohkem</i> this year more	<i>seeläbi</i> through.that

'that the spring freeze damaged the crop.'					
0	1	2	3	4	5
<i>et</i> that		<i>kevadised külmad</i> spring freeze	<i>võtsi-d</i> damage-3PL	<i>saagi</i> crop.GEN	

The connective adverb *seeläbi* is placed at the end of the matrix clause, linked to FOCUS2 at the information structure; the conjunction *et* initiates the subordinate clause on position 0. This structure characterizes both the BECAUSE OF and LEAD TO readings of the correlative conjunction *seeläbi, et* (recall the analysis of causative subordination types in section 3.2).

4.3 The correlative conjunction *seeläbi et*

As discussed in Section 3.3, the connective *seeläbi* may slide into the constitution of the conjunction *et* 'in order to'. The shift is in written language marked through punctuation, i.e. by a comma before the compound conjunction. As mentioned above, this change occurs when the matrix clause is completed and informative also without the correlate word, and the speaker intends to raise the relevance of the predicate of the matrix clause. When the correlate is moved to the constitution of the subordinate structure, it is assumed to take a non-focused position in the clause (Erelt 2017: 700, 718–719). I analyze here the word order structure of example (27) presented also in Section 3.3 in (36)¹⁵:

- (36) *Nõnda pühitsevad ka ilmikud, seeläbi et nad kõikjal pühalt tegutsemise läbivad, kogu maailma Jumalale.* (web17)
 'So also the seculars sanctify, **through following the sacred activity everywhere**, the whole world to the God.'

As we can see, the superordinate clause beginning with *seeläbi et* has the predicate verb in its final position. Lindström (2006: 887) argues that an element with a strong focus in the clause-

¹⁵ In this example, it appears that the element with raised relevance in the main clause is the subject (the FOCUS2), not the predicate. However, as the topic of this study is the placement of *seeläbi*, I analyze only the subordinate clause.

initial position (in our terms, FOCUS1) keeps the verb in the final position. This supports the analysis of the structure of the word order tier as in (37a): the correlative conjunction *seeläbi et* assigns the position 0, linked to FOCUS1 on the information structure and the AgrS is linked to the position 5 (cf. 37b).

FOCUS1						
↓						
(37a)	'for the reason that they follow the sacred activity everywhere'					
	0	1	2	3	4	5
	<i>seeläbi et</i>		<i>nad</i>	<i>kõikjal</i>	<i>pühalt tegutsemise</i>	<i>läbi-vad</i>
	through.this that		they	anyplace	sacred activity.GEN	follow-3PL
						↑
						AgrS

There are no restrictions on the movement of the verb from the clause-final position to another – when the predicate is in position 3, the word order of this sentence is as in (37b). It is debatable if the correlative conjunction *seeläbi et* has the status of FOCUS1 here – if following the proposal of Erelt (see above), the correlative conjunction has a non-focused position. In that case, position 0 is not linked to FOCUS1 but has an unmarked status on the information tier.

(37b)	'for the reason that they follow the sacred activity everywhere'					
	0	1	2	3	4	5
	<i>seeläbi et</i>		<i>nad</i>	<i>läbi-vad</i>	<i>kõikjal</i>	<i>pühalt tegutsemise</i>
	<i>through.this that</i>		<i>they</i>	<i>follow-3PL</i>	<i>anyplace</i>	<i>sacred activity.GEN</i>

5 Discussion and conclusion

The “Conceptual Semantics’ Small Catechism”, i.e. its methodological guidelines, as stated in Nikanne (2018a: 11–14), has guided this analysis of a versatile linguistic form with several roles on the linguistic scene. The connective adverb *seeläbi* ‘through that’ was approached from the perspective of order in three different perspectives: the order of causation, the clause order, and the word order. The analysis has shown that the micro-modular Tiernet model, striving for a description of both linear and non-linear linking relations, provides a toolkit one can use to capture the system in the orders.

The connective adverb *seeläbi* appears to be a multiplex word that displays a wide range of variation regarding the orders examined in this study. It is able to encode both types of subordinate causation (BECAUSE OF, LEAD TO); it has properties of both types of subordinate causation; it can be placed to initial, medium, or final positions in the clause and it can link to all three information tier functions (FOCUS1, TOPIC, and FOCUS2). According to the three different roles of *seeläbi*, the results of the analysis can be summed up as in Table 1 and the explaining clauses (1–3) below:

Table 1. The causation order, clause linkage type, word order and information tier linking of *seeläbi*

	Causation order	Clause linkage type	Word order	Information tier
Connective proadverb	LEAD TO	cosubordinate	0, 2, 4, 5	FOCUS1, TOPIC, FOCUS2
Correlative adverb	BECAUSE OF	subordinate	4, 5	FOCUS2
	LEAD TO	cosubordinate		
Correlative conjunction	BECAUSE OF	subordinate	0	FOCUS1 or non-focused

1) **The connective proadverb** *seeläbi* encodes LEAD TO causation. Its clausal linkage type appears to be cosubordinate, indicating that *seeläbi* is a subordinator that behaves like the coordinating connectives, and the integration degree between the clauses is lower than in the case of a prototypical subordinate or coordinate connective. The connective adverb *seeläbi* can occur in word order positions 0, 2, 4, 5. It is particularly flexible regarding its linking possibilities on the information structure level, being able to map all information structure functions: FOCUS1, TOPIC, and FOCUS2, depending on its placement in the cosubordinate clause.

2) **The correlative adverb** *seeläbi* in combination with the conjunction *et* displays properties of a subordinate as well as a cosubordinate connective and is particularly flexible regarding the causation order – it can encode both BECAUSE OF and LEAD TO causation. The indeterminate nature of causation order types may arise from the intermediate stage between the connective adverb and correlative conjunction (i.e. groups 1 and 3). In the word order tier, *seeläbi* is placed at the end of the matrix clause, linked to FOCUS2 at the information structure, and the conjunction *et* initiates the subordinate clause on position 0.

3) As a component of **the correlative conjunction** *seeläbi et*, *seeläbi* is a subordinate connective according to the clause linkage test and its causative subordination type is BECAUSE OF. This compound conjunction is linked to the FOCUS1 on the information tier level – a reading that is supported, in particular, by the verb-final word order. In case *seeläbi et* is interpreted as a non-focused element, position 0 is not linked to FOCUS1 but has an unmarked status on the information tier. The possibility of Estonian subordinate clauses to have verb-final word order also weakens the AgrS linking to a certain position. These can be seen as exceptions with respect to the assumption of the linking system of Finnish (cf. Nikanne 2018a: 233). Otherwise, the Estonian linking system of word order, information structure, and morphology seems to correspond to the Finnish system, within the limits of this constrained study.

In all, the study of the behavior of *seeläbi* ‘through that’ enabled us to detect certain correlative tendencies between the CS-tier and clause linkage types in particular. Regarding the linking system between the causative subordination and the clause linkage types we can make the

following generalization: the BECAUSE OF-causation is related to the subordinate and the LEAD TO-causation to the cosubordinate clausal type. LEAD TO-causation thus seems to occur in sentences combining clauses with a lower integration and hence higher independence level than BECAUSE OF-causation that encodes clear subordinate relations.

The analysis in this study does not pretend to state fundamental claims (the scope of it should be much wider), but it gives a hint about the possibilities the Tiernet methodology has to offer for the analysis of e.g. causation and word order system. An advantage of the micro-modular approach is that via the specification of the set of modules and the nature of the links between the modules in different languages enables a comparison on a cross-linguistic level. Therefore, a comprehensive comparative study of e.g. Estonian and Finnish word order tier would be an interesting future topic.

Abbreviations and symbols

AgrS	subject agreement
CAUS	causative
CS↑	adjunct structure causes the situation in the matrix sentence (BECAUSE OF)
CS↓	matrix sentence causes the adjunct's situation (LEAD TO)
CT-tier	constructional T-tier
ILL	illative
INE	inessive
MX	matrix sentence
CPL	complement
PASS	passive
PAST	past tense
PL	plural
PTC	participle
SG	singular
T	time-node
S	subject
V	verb
X	modifier

References

- Ahlman, Erik 1933: Adverbeista. *Virittäjä* 37, 137–159.
- Blakemore, Diane 1987: *Semantic constraints on relevance*. Blackwell, Oxford.
- Blochowiak, Joanna 2017: Connectives: Order, Causality and Beyond. In Joanna Blochowiak, Cristina Grisot, Stephanie Durrleman, Christopher Laenzlinger (eds), *Formal Models in the Study of Language: Applications in Interdisciplinary Context*, 181–197. Springer.
- Cohen, Robin 1984: A Computational Theory of the Function of Clue Words in Argument Understanding. *Proceedings of the COLING-84 Conference*, 251–258.
- Cosme, Christelle 2008: A corpus-based perspective on clause-linking patterns in English, French and Dutch. In Cathrine Fabricius-Hansen, Wiebke Ramm ‘Subordination’ versus ‘Coordination’ in Sentence and Text. *A cross-linguistic perspective*, 89–114. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Cristofaro, Sonia 2003: *Subordination*. New York: Oxford University Press.
- Crystal, David 1997: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Fourth edition. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dowty, David 1979: *Word meaning and Montague grammar*. Reidel, Dordrecht.
- EKG I = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus* [The Grammar of the Estonian Language I. Morphology. Word Formation]. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKG II = Ereht, Mati; Reet Kasik; Helle Metslang; Henno Rajandi; Kristiina Ross; Henn Saari; Kaja Tael; Silvi Vare 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri* [The Grammar of the Estonian Language II: Syntax. Appendix: letter]. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Ereht, Mati 2017a. Liitlause. In Mati Ereht, Helle Metslang (eds.) *Eesti keele süntaks* [The Estonian syntax], 647–755. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ereht, Mati & Metslang, Helle 2017: Sidend. In Mati Ereht, Helle Metslang (eds.) *Eesti keele süntaks*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 503–512.
- Foley, William & Robert Van Valin Jr. 1984: *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grosz, Barbara J. & Candace L. Sidner 1986: Attention, intentions, and the structure of discourse. *Computational Linguistics* 12 (3), 175–204.
- Hint, Helen & Nahkola, Tiina & Pajusalu, Renate 2020: Pronouns as referential devices in Estonian, Finnish, and Russian. *Journal of Pragmatics* 155, 43–63. doi.org/10.1016/j.pragma.2019.10.002.
- Holmberg, Anders & Urpo Nikanne 2001: Expletives, Subjects, and Topics in Finnish. In Svenonius, Peter (ed.) *Subjects, Expletives, and the EPP*, 71–105. Oxford and New York: Oxford University Press.

- Holmberg, Anders & Nikanne, Urpo & I. Oraviita, H. Reime and T. Trosterud. 1993: The Structure of INFL and the finite clause in Finnish. In Anders Holmberg & Urpo Nikanne (eds.) *Case and Other Functional Categories in Finnish Syntax*, 176–206. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Huomo, Tuomas 2002. Syntax or discourse pragmatics: a contrastive analysis on Finnish and Estonian word order. In L. I. Rábade and S. M Doval Suárez, eds. *Studies in contrastive linguistics. Proceedings of the 2nd international contrastive linguistics conference*, Santiago de Compostela; October 2001, 495–502. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- ISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kieliooppi* [The Comprehensive Finnish Grammar]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- Jackendoff, Ray 1983: *Semantics and Cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray 1990: *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray 1997: *The architecture of the language faculty*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray 2002: *Foundations of language: brain, meaning, grammar, evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackendoff, Ray 2007: A parallel architecture perspective on language processing, *Brain Research* 1146, 2–22.
- Jackendoff, Ray 2010: The Parallel Architecture and its Place in Cognitive Science, in B. Heine and H. Narrog, eds., *Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, 583–605. Oxford University Press, Oxford.
- Jääskeläinen, Anni 2013. *Todisteena äänen kuva: suomen kielen imitatiivikonstruktiot* [Representations of sound as evidence: imitative constructions in Finnish]. Doctoral thesis. The University of Helsinki, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Nordic Studies. Available at: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8860-5>.
- Lindström, Liina 2005: *Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles* [The position of the finite verb in a clause: word order and the factors affecting it in Spoken Estonian]. Ph.D. dissertation. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina 2006: Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel. – *Keel ja Kirjandus* 11, 875–888.
- Lindström, Liina 2017: Lause infostruktuur ja sõnajärg. In Mati Ereht, Helle Metslang (eds.) *Eesti keele süntaks* [The Estonian syntax], 537–565. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Moeschler, Jacques 2018: What Is the Contribution of Connectives to Discourse Meaning? The With or Without Issue (WWI). *Argumentation and Language – Linguistic, Cognitive and Discursive Explorations*, 131–149. Springer.

- Neeleman, Ad & Koot, Hans van de 2012: The Linguistic Expression of Causation. In Martin Everaert, Marijana Marelj, and Tal Siloni (eds.) *The Theta System: Argument Structure at the Interface*, 20–51). Oxford University Press.
- Nikanne, Urpo 1990: *Zones and Tiers*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Nikanne, Urpo 1995: Action Tier formation and Argument Linking. *Studia Linguistica* 49, 1–31. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9582.1995.tb00463.x>
- Nikanne Urpo 1997a: Suomen infiniittisten adjunktien temporaalinen tulkinta [On temporal interpretation of Finnish infinite adjuncts]. *Virittäjä* 101/4, 338–357.
- Nikanne, Urpo 1997b: Lexical conceptual structure and syntactic arguments. *SKY Journal of Linguistics* 10, 81–118.
- Nikanne, Urpo 2005: Constructions in Conceptual Semantics. In Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (eds.), *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*, 191–242. Amsterdam: John Benjamins.
- Nikanne, Urpo 2006: Aspectual case marking of object in Finnish. *Research in Language* 4, 215–242.
- Nikanne, Urpo 2008: Conceptual Semantics. In Jan-Ola Östman, Jef Verschueren & Eline Versluys (eds.), *Handbook of Pragmatics*, 1–21. Amsterdam: John Benjamins.
- Nikanne, Urpo 2018a: *Conceptual Semantics: A micro-modular approach*. Constructional Approaches to Language 23. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Nikanne, Urpo 2018b: Finite sentences in Finnish: Word order, morphology, and information structure. In Laura R. Bailey & Michelle Sheenan (eds.) *Order and structure in syntax I: Word order and syntactic structure*, 69–98. Berlin: Language Science Press. DOI: 10.5281/zenodo.1117710
- Paulsen, Geda. 2011a: *Causation and Dominance: A Study of Finnish Causative Verbs Expressing Social Dominance*. Ph.D. dissertation. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Paulsen, Geda. 2011b: The dynamics of Finnish causative verb derivation: Prototypes and constructions. *Linguistica Uralica* 47/4, 273–296
- Paulsen, Geda & Nikanne, Urpo 2019: Causative purpose adjuncts in Estonian and Finnish: A non-linear approach. *Nordic Journal of Linguistics* 3/42, 263–289.
- Pit, Mirna 2003: *How to express yourself with a causal connective: Subjectivity and causal connectives in Dutch, German and French*. Utrecht Studies in Language and Communication 17. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Plado, Helen 2007: Adverbiaallauseite funktsioonipõhine liigitus eesti keele tingimus- ja põhjuslause näitel [Classification of adverbial clauses, based on Estonian conditional and causal clauses]. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 53, 122–145.
- Plado, Helen 2013: Kausaalsuhete adverbiaallauseid eesti keeles. PhD dissertation, Tartu: Tartu University Press.

- Pärt, Elen 2018: *Komplekssete interrogatiiv-relatiivadverbide kasutusdünaamika 16.–20. sajandi eesti kirjakeele korpuste põhjal* [Usage dynamics of complex interrogative-relative adverbs based on the corpora of 16th to 20th century Estonian written language]. MA thesis, University of Tartu.
- Sanders Ted J. M. & Spooren Wilbert P. M. 2015: Causality and subjectivity in discourse: The meaning and use of causal connectives in spontaneous conversation, chat interactions and written text. *Linguistics* 53 (1), 53–92. Mouton de Gruyter.
- Shibatani, Masayoshi 1976: The Grammar of Causative Constructions: A Conspectus. In Masayoshi Shibatani (ed.) *The grammar of Causative Constructions*, 43–116. Syntax and Semantics, Vol. 6. Academic Press, New York.
- Tael, Kaja 1988: *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)* [The word order patterns in Estonian (in comparison to Finnish)]. (= Preprint KKI-56.) Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Van Valin, Robert 1993: *Role and reference grammar*. Work Papers of the Summer Institute of Linguistics, University of North Dakota 37, Article 5. DOI: 10.31356/silwp.vol37.05
- Weismann, Ann; Ereht, Mati 2017: Määrsõnafraas. In Mati Ereht, Helle Metslang (eds.) *Eesti keele süntaks* [The Estonian syntax], 416–428. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vilkuna, Maria 1989: *Free word order in Finnish: Its syntax and discourse functions*. Helsinki: Finnish Literature Society.

Electronic corpora

- The Estonian National Corpus 2017 [Eesti keele ühendkorpus 2017]. Kallas, J., & Koppel, K. (2018, March 26). Center of Estonian Language Resources. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-071E7L> (30.3.2020).
- The Balanced Corpus of Estonian 2008. Research Group of Computer Linguistics, University of Tartu (30.3.2020).
- Web corpus etTenTen13. <https://the.sketchengine.co.uk/auth/corpora/> (30.3.2020).

About the author

Geda Paulsen has a PhD in Finnish language and works as a Senior Researcher at the Institute of the Estonian Language in Estonia, and as a Lecturer of Estonian at the University of Uppsala in Sweden. Her main research interests are lexical semantics, causation, categorial boundaries of parts of speech, conceptual semantics, corpus linguistics, lexicography, language technology. E-mail: geda.paulsen@eki.ee or geda.paulsen@moderna.uu.se.

Havainnot hashtagketjujen informaatorakenteesta suomenkielisissä Instagram-päivityksissä

Jutta Rosenberg

Abstract: In this article, I examine the information structure of hashtag strings in Finnish Instagram posts. My material consists of 1053 Instagram posts that are written in Finnish and with a caption that contains a hashtag string, a collection of hashtags at the end of the caption. I found that users structure the hashtag strings according to the classic theme-rheme structure. The thematic hashtags often repeat and highlight the theme of the post while the rhematic hashtags offer comments and additional information about the theme. Besides hashtags that are thematic and rhematic, the strings contain metatextual hashtags that comment the post itself as opposed to commenting the theme.¹

Keywords: Language use, social media, Finnish

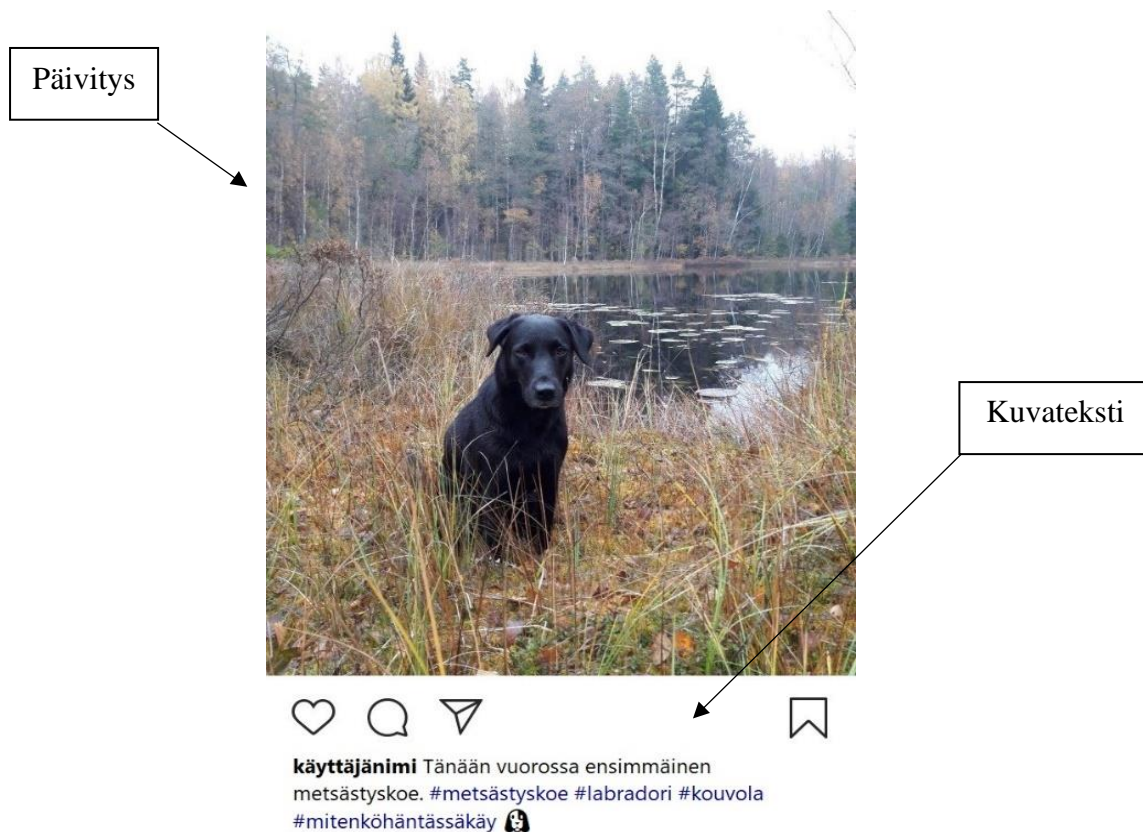
1 Johdanto

Tämän tutkimuksen aiheena on suomenkielisten käyttäjien arkinen kielenkäyttö kuvienjakopalvelu Instagramissa. Erilaiset sosiaaliset mediat ovat osa jokapäiväistä kielenkäyttöympäristöämme. Vuonna 2020 jopa 69 % 16–89-vuotiasta suomalaisista käytti erilaisia yhteisöpalveluita (SVT 2020). Sosiaalisia medioita käytetään muun muassa uraverkostoitumiseen, tiedon hakemiseen, uutisten seuraamiseen, käytettyjen tavaroiden myymiseen ja ostamiseen, harrastusryhmien ja muiden kiinnostusten aiheiden seuraamiseen ja jakamiseen sekä myös oman elämän dokumentoimiseen (SVT 2020).

Kuvienjakopalvelu Instagramilla on maailmanlaajuisesti yli miljardi käyttäjää, ja Suomessa Instagramia seuraa noin 39 % väestöstä (SVT 2020), ja se on näin ollen Suomen kolmanneksi suurin sosiaalisen median verkosto. Instagramissa käyttäjät jakavat päivityksiä, jotka näkyvät käyttäjän seuraajien syötteessä. Instagram-päivitykset koostuvat kuvasta sekä valinnaisesta kuvatekstistä (ks. kuva 1). Päivityksen kuvateksti voi sisältää peruskuvatekstin, joka koostuu usein kokonaisista lauseista ja virkkeistä ja on väriltään musta. Kuvatekstissä on usein myös erilaisia emojisymboleita sekä (sinisiä) hashtageja (ks. kuva 1). Hashtagit muodostetaan ristikkomerkillä (#) ja sitä seuraavalla välilyöntiin päättyvällä sanalla tai virkkeellä, esimerkiksi *#koira* tai *#maailmanparaskoira*. Ristikkomerkin avulla sanasta muotoutuu linkki. Linkkiä klikkaamalla käyttäjä löytää kaikki avoimilla käyttäjätileillä julkaistut päivitykset, jotka sisältävät kyseisen hashtagin. Hashtagien alkuperäinen käyttötarkoitus olikin päivitysten temaattinen ryhmittäminen (Messina 2007), mutta niille on kehittynyt myös muita tehtäviä, esimerkiksi tunteiden (Lee & Chau 2018; Matley 2018) ja

¹ Haluan kiittää väitöskirjatyöni ohjaajia, erityisesti Urpo Nikannetta, kahta anonymia arvioijaa sekä juhla kirjjan toimittajia kommentteista, joiden avulla olen pystynyt parantamaan artikkeliani huomattavasti. Tutkimus on tehty Wihurin säätiön apurahan avulla.

sarkasmin ilmaisimina (Kunneman, Liebrecht, van Mulken & van den Bosch. 2015). Hashtageilla on todettu olevan myös niin narratiivisia (Giaxoglou 2018) kuin pragmaattisiakin funktioita (Wikström 2014; Scott 2015, Rosenberg 2019). Hashtageja käytetään myös sosiaalisten medioiden ulkopuolella esimerkiksi mainonnassa ja jopa puhekielessä (ks. esimerkiksi Heyd & Puschman 2017; Scott 2018). Kielitoimiston ohjekirja kutsuu tätä ristikkomerkitä ja sitä seuraavasta merkkijonosta rakennettua kokonaisuutta aihe-tunnisteksi. Koska kyseistä tunnistetta käytetään tänä päivänä huomattavasti laajemmin kuin ainoastaan aihe-sanana, käytän siitä tässä tutkimuksessa nimeä hashtagi.

Kuva 1. Instagram-päivityksen rakenne²

Hashtagit ovat syntaktisesti joustavia, joten ne voivat esiintyä missä tahansa kohtaa kuvatekstiä, eli myös osana peruskuvatekstiä (Zappavigna 2018: 31) (ks. esimerkki 1).

(1) Vihdoin #kevät ja #aurinko paistaa viel myöhään. #iltaretkellä tämän #ihanimman #kaverin kanssa³

² Kuvakaappaus on kirjoittajan omalta tililtä. Päivitys on rakennettu erityisesti tätä artikkelia varten esittämään Instagram-päivityksen rakennetta.

³ Kaikki artikkelissa käytetyt esimerkit ovat keräämästäni tutkimusaineistosta.

Hashtagit voivat myös sijoittua peruskuvatekstin jälkeen ketjuksi (Tsur & Rappoport 2012: 2), joka koostuu monesta erillisestä hashtagista, mutta joka on kuitenkin tiukasti kytköksissä sitä edeltäneeseen kuvatekstiin. Kutsun tätä kokonaisuutta hashtagketjuksi (ks. esimerkki 2).

(2) Ihana aurinko 🌞 #aurinko #syksy #keinutuoli #tyräkki

Tutkin tässä artikkelissa suomenkielisten käyttäjien päivitysten hashtagketjuissa esiintyvien hashtagien jäsentelyä. Tavoitteeni on luoda kuvaus hashtagketjujen informaatorakenteesta. Koska näkökulmani on kielellinen, käsittelen ainoastaan leksikaalisin elementein muodostettuja hashtageja. En siis käsittele ollenkaan hashtageja, jotka rakentuvat sanoista ja emojiesta, esimerkiksi #rakkaus ❤️. Instagramin emojihashtageja on tutkinut esimerkiksi Highfield (2018).

Artikkelin rakenne on seuraava. Käyn aluksi läpi tutkimukseni lähtökohtia. Analyysiosassa esittelen aineistostani valittujen esimerkkien avulla kuvatekstien hashtagketjujen informaatorakennetta. Lopuksi teen yhteenvedon havainnoistani.

2 Aineisto ja tutkimuksen toteutus

2.1 Aineiston valinta ja -keruu

Tämän artikkelin aineisto on osa väitöskirjaani varten keräämääni aineistoa, joka koostuu 1500 suomenkielisestä Instagram-päivityksestä. Tätä artikkelia varten valitsin alkuperäisestä aineistostani ne päivitykset, jotka sisälsivät kuvan + peruskuvatekstin + hashtagketjun (ks. esimerkki 2 yllä). Tämän artikkelin lopullinen aineisto koostui 1053 suomenkielisestä Instagram-päivityksestä.

Keräsin aineistoni manuaalisesti tekemällä hakuja Instagramin omalla hakukoneella. Hakuja tehdessäni käytin Instagramia verkkoselaimella ilman sisäänkirjautumista ja hakusanoiksi valitsin satunnaisia suomenkielisiä hashtageja, esimerkiksi #kissa. Tavoitteeni oli löytää suomenkielisiä käyttäjätilejä, jotka olivat 1) aikuisten, kuviensa ja käyttäjätietojensa perusteella yli 18-vuotiaiden Instagram-käyttäjien avoimia tilejä, 2) henkilökohtaisia tilejä, joiden tyypillinen tehtävä on oman elämän dokumentointi (ks. esimerkiksi Sheldon & Bryant 2016). Koska tavoitteeni on tutkia suomenkielisten käyttäjien arkista kielenkäyttöä, rajaan tutkimukseni ulkopuolelle julkisuuden henkilöille tai somevaikuttajille, kuten tubettajille tai bloggaajille, kuuluvat tilit sekä tietyn teeman, kuten harrastusten, sisustuksen tai kotieläinten, ympärille rakennetut tilit, koska sosiaalisten medioiden käytön motiivit ja käyttötilanne vaikuttavat hashtagien käyttöön (ks. esimerkiksi Rauschnabel, Sheldon & Herzfeldt 2019).

Tutkimukseeni valikoitui 120 käyttäjää, joiden vuoden 2017 aikana tekemistä päivityksistä valitsin päivityksiä, joiden kuvateksti oli suomenkielinen ja jotka sisälsivät vähintään yhden suomenkielisen hashtagin, yhteensä 12–16 päivitystä/käyttäjä. Koska tutkin kokonaisia kuvatekstejä, materiaalissani esiintyy myös muun kuin suomenkielisiä hashtageja. Valitessani käyttäjätilejä, otin käyttäjien iän lisäksi huomioon ainoastaan sukupuolen niin, että

tavoitteenani oli mahdollisimman tasainen sukupuolijakauma. Loppujen lopuksi tutkimukseen valikoituneista käyttäjistä 60 % on naisia ja 40 % miehiä, mikä vastaa hyvin suomalaisten Instagram-käyttäjien sukupuolijakaumaa (SVT 2020). Aineistoni edustaa siis näytettä suomenkielisistä, aikuisista Instagram-käyttäjistä, joilla on avoin käyttäjätili ja jotka käyttävät Instagramia lähinnä henkilökohtaisen elämänsä dokumentointiin.

2.2 Tutkimusetiikka

Sosiaalisessa mediassa julkaistut päivitykset ovat haastava tutkimusaineisto erityisesti yksityisyyden suojan kannalta. Yksityisyyden suojan turvaaminen onkin keskeisimpiä sosiaalisesta mediasta kerätyn aineiston käsittelyyn liittyviä eettisiä pyrkimyksiä. Tärkeintä on tutkimuksesta aiheutuvan haitan sekä käyttäjien tunnistettavuuden minimointi. (Kosonen, Laaksonen, Rydenfelt & Terkamo-Moisio 2018: 118.) Avoimesti Internetissä saatavilla olevaa sisältöä voidaan kuitenkin käyttää tutkimusaineistona ilman käyttäjän lupaa (ks. esimerkiksi Wilkinson & Thelwall 2011). Aineiston käsittelyyn vaikuttaa tämän lisäksi esimerkiksi sosiaalisen median alustan käyttöehdot sekä tekijänoikeudet (Kosonen ym. 2018: 118). Koska Instagramin käyttöehdot (ks. Instagram 2020) kieltävät sisällön tallentamisen, tein päivitysten keskeisestä sisällöstä muistiinpanot. Säilytin tutkimusta varten käyttäjätilien nimimerkit, päivitysten julkaisupäivämäärät ja kuvatestit sekä laadin kuvan sisällöstä sanallisen yhteenvedon.

Aineistonkeräykseni tärkein kriteeri oli päivitysten avoimuus. Avoimien tilien päivitykset ovat haettavissa hakukoneilla, kuten Googlella, ja ne ovat kenen tahansa luettavissa verkkoselaimen kautta. Tällä perusteella ne voidaan katsoa julkiseksi viestinnäksi, jonka käyttöön tutkimusaineistona ei tarvita erillistä suostumusta. Vaikka tilit ovat julkisia, otan käyttäjien yksityisyyden suojan huomioon julkaisemalla esimerkit ilman käyttäjätietoja. En myöskään julkaise päivityksien kuvia, joiden käyttöä rajoittavat yksityisyyden suojan ja tekijänoikeuksien lisäksi myös Instagramin käyttöehdot (ks. Instagram 2020). (Sosiaalisen median tutkimuksen etiikasta katso esimerkiksi Markham & Buchanan 2012; Fossheim & Ingierd 2015; Östman & Turtiainen 2016; Zimmer & Kinder-Kurlanda 2017; Kosonen ym. 2018.)

2.3 Aineiston analyysi

Tutkimukseni aineistoon valitut käyttäjätilit ovat henkilökohtaisia tilejä, joiden oletettava tarkoitus on päiväkirjamaisesti dokumentoida käyttäjän omaa elämää seuraajilleen. Päivityksillä on siis lähinnä narratiivinen funktio. Vaikka päivitykset esiintyvät suuremmassa kontekstissa, osana Instagram-käyttäjän oman tilin sisältöä, ovat ne usein kuitenkin itsenäisiä kokonaisuuksia. Koska olen poiminut aineistoni sattumanvaraisesti käyttäjien vuonna 2017 julkaisemista avoimista päivityksistä, käsittelen päivityksiä erillisinä, multimodaalisina teksteinä, eräänlaisina pieninä kertomuksina (*small stories*, ks. esimerkiksi Georgakopoulou 2007).

Instagram-päivitykset ovat lähes aina multimodaalisia. Ne koostuvat kuvasta ja kuvatekstistä ja niiden merkitys rakentuu kuvan, tekstin, emojiiden ja hashtagien avulla. Multimodaalisessa viestinnässä eri moodit kuten esimerkiksi teksti, kuva, äänenpaino ja eleet viestittävät eri merkityksiä. Koska moodeilla on merkityksen rakentajina erilaisia rajoituksia, rakentuu viestin kokonaismerkitys eri moodien vuorovaikutuksessa. (Kress 2009: 58, 2010: 28.)⁴

Tuottaessaan tekstiä kirjoittajan tavoite on muotoilla sanomansa niin, että vastaanottaja tulkitseisi sen kirjoittajan haluamalla tavalla. Kirjoittaja valitsee tekstilleen asianmukaisen muodon, jotta kirjoittajan ja vastaanottajan tulkinnat kohtaisivat. Tekstin rakenteeseen vaikuttaa, mitä kirjoittaja tekstillään haluaa viestittää, mikä informaatio on tärkeintä, mihin asiaan kirjoittaja haluaa vastaanottajan fokuksoida ja myös se, mikä on vastaanottajalle jo tiedossa olevaa informaatiota ja mikä on viestin tulkitsemiseksi tarvittavaa uutta taustatietoa. (Arnold, Kaiser, Kahn & Kim 2013: 1.) Tekstin tuottaja voi siis erilaisin keinoin, esimerkiksi sanajärjestyksellä, vaikuttaa vastaanottajan tulkintaan fokuksoida tämän huomion tiettyyn sanaan tai aiheeseen. Instagram-päivityksissä kirjoittajat voivat käyttää hyväkseen esimerkiksi hashtagia, jotka eksplikoivat ja korostavat päivityksen aihetta, rakentavat päivitykselle kontekstia ja antavat tarvittavaa lisäinformaatiota sekä kommentoivat päivityksen sävyä ja kirjoittajan tunteita (Rosenberg 2019: 126–127), ja näin ollen helpottavat lukijan tulkintaa.

Analysoimani aineiston päivitykset koostuvat kuvasta ja kuvatekstistä, joka jakautuu edelleen peruskuvatekstiin ja hashtagketjuun (ks. kuva 1). Olen lähilukumenetelmällä tulkinut päivityksiä ja koodannut jokaiselle päivitykselle kuvan ja peruskuvatekstin pohjalta yläteeman. Yläteema on päivityksen aihe, joka kulkee läpi koko päivityksen alusta loppuun asti (vertaa esimerkiksi *textual topic* Lambrecht 1994 ja *hypertheme* Daneš 2015).

(3) Tällaista herkuttelua tänään 🍷 #vohveleita #herkuttelua #suolaistajamakeaa #tiirikoskentehdas #lomailua

Esimerkin (3) päivityksen kuvassa näkyy kuusi lautasta, joilla on erilaisia vohveliannoksia. Kuvan vohvelit ja peruskuvatekstin ”Tällaista herkuttelua tänään” -viestit täydentävät toisiaan ja rakentavat yhdessä päivityksen yläteeman: Vohveilla herkuttelu. Analyysini lähtökohta on päivityksen kuvan ja kuvatekstin perusteella tulkittu yläteema, jonka pohjalta analysoin informaation kulkua hashtagketjussa.

⁴ Instagramin multimodaalista diskurssia on aikaisemmin tutkinut esimerkiksi Caple (2018), joka toteaa multimodaalisuuden olevan kiinteä osa Instagramin diskurssia. Hänen tutkimuksensa osoitti, että Instagram-päivityksien tarkastelu korpusavusteisen multi-modaalisen diskurssianalyysin avulla mahdollistaa päivityksien monipuolisemman tulkinnan (ks. Caple 2018).

3 Hashtagketjujen informaatorakenne

Esittelen seuraavaksi havaintoni Instagramin kuvatekstien hashtagketjujen informaatorakenteesta. Esittelen analyysini aineistostani valitsemieni esimerkkien avulla. Esimerkit edustavat havainnollistavalla tavalla tutkimaani ilmiötä.

Informaatorakennetta tarkastellaan funktionaalisessa teoriassa perinteisesti teema–reema-kahtiajaon pohjalta (ks. esimerkiksi Daneš 2015; Firbas 1987; Halliday & Mathiessen 2004). Annettua informaatiota kutsutaan teemaksi (ISK 2004: § 1370). Annettu informaatio toistaa tavalla tai toisella jo aikaisemmin sanottua (Shore 2008: 38). Jos informaatio ei ole annettua, se on uutta (Shore 2008: 35). Tätä uutta informaatiota kutsutaan reemaksi. Reema lisää teemaan jotain, eli on se, mitä teemasta sanotaan (ISK 2004: § 1370). Teema voidaan myös nähdä lauseen lähtökohtana, joka luo pohjan lauseen loppuosalle (Firbas 1987: 143–145). Tarkastelin tässä artikkelissa sitä, miten hashtagit jäsenyvät kuvassa ja peruskuvatekstissä annetun informaation eli yläteeman pohjalta. Analyysini perustuu Susanna Shoren (2008) tekstilähtöiseen informaatorakenteen analyysiin, joka tarkastelee teema–reema-jäsennystä ”siltä kannalta, miten teksteissä esitetyt asiat rakentuvat aiemmin esitetyn pohjalta” (Shore 2008: 28). Määrittelen tutkimuksessani teeman annetuksi informaatioksi ja reeman uudeksi, teemaa kommentoivaksi informaatioksi. Käsittelen hashtagketjua kokonaisuutena, jolla on oma informaatorakenteensa, ja hashtagketjussa esiintyviä yksittäisiä hashtageja informaatiota kantavina osina. Analyysin lähestymistapa informaatioon on tekstilähtöinen ja pohjautuu hashtagien pragmaattisiin funktioihin sekä niiden informaatioarvoon. Tutkin informaatorakennetta tekstinosien eli kuvan + peruskuvatekstin ja hashtagketjun välisten suhteiden pohjalta (ks. Shore 2008), enkä ota informaatorakenteen analyysissani kantaa hashtagien morfosyntaktisiin muotoihin tai suhteisiin. Koska aineistoni on erittäin pieni otanta Instagramissa julkaistuista suomenkielisistä päivityksistä, olen keskittynyt sen laadulliseen tarkasteluun.

3.1 Temaattiset hashtagit

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että hashtageilla on sosiaalisen median päivityksissä erilaisia pragmaattisia funktioita (ks. esimerkiksi Wikström 2014; Scott 2015; Rosenberg 2019). Aihetta toistavilla hashtageilla on päivityksen aihetta korostava ja eksplikoiva funktio (Rosenberg 2019: 127). Esimerkissä (3) päivityksen yläteema, vohveleilla herkuttelu, joka on tulkittu kuvan ja peruskuvatekstin perusteella, toistuu ja näin ollen korostuu hashtagketjun kahdessa ensimmäisessä, temaattisessa hashtagissa: *#vohveleita #herkuttelua*.

(4) Vaikka kuinka elämä potkii päähän, niin kyllä mä pääsen aina jaloilleni näitten vauhtimummujen ansiosta ❤️ #hevosterapiaa #suomenhevoset #ratsastusta #muntytöt #enselviäisilman #elämäjatkuu #turpaterapiaa #horsepower #finland

Esimerkissä (4) päivityksen kuvassa on lumessa juokseva hevonen ja sen edessä toisen hevosen häntä. Kuvateksti kertoo hevosten auttavan kirjoittajaa ”pääsemään jaloilleen”, kun ”elämä

potkii päähän”. Päivityksen yläteema on hevosten tarjoama terapeutti apu, eli hevosterapia⁵. Hevosterapia on kuvatekstin perusteella assosiatiivisesti pääteltävissä olevaa tietoa (Shore 2008: 32–33), joka eksplikoituu hashtagketjun ensimmäisessä, temaattisessa hashtagissa *#hevosterapiaa*. Hashtagketjun toinen tagi, temaattinen hashtagi *#suomenhevonen*, on suora viittaus kuvassa näkyviin hevosiin. Myös hashtagketjun kolmas hashtagi *#ratsastusta* on temaattinen. Se on assosiatiivisesti pääteltävissä olevaa tietoa: kuvassa näkyvillä hevosilla ratsastetaan. Koska päivityksen yläteeman tulkinta perustuu osittain assosiatiivisiin merkitystulkintoihin, korostuu tässä esimerkissä teemaa toistavien hashtagien eksplikoiva funktio.

Päivityksen kaikki osat eli kuva ja kuvateksti ja kaikki kuvatekstin osat, muodostavat kokonaisuuden, joka käsittelee tiettyä aihetta. Päivityksellä on siis pysyvä teema (Shore 2008: 40) läpi koko päivityksen. Hashtagketjun temaattiset hashtagit toistavat ja korostavat tai eksplikoivat päivityksen teemaa, eli sitä, mitä päivitys koskee. Temaattiset hashtagit ovat tavalla tai toisella annettua tietoa, ja niillä on vähäinen informaatioarvo, koska ne ainoastaan toistavat jo tiedossa olevaa informaatiota (ks. Shore 2008). Temaattisten hashtagien viittauskohteet ovat siis löydettävissä kuvasta tai peruskuvatekstistä. Instagram-päivitysten peruskuvatekstin jälkeen tulevan hashtagketjun teema toteutuu siis usein teeman toistona.

3.2 Remaattiset hashtagit

Rakentaessaan päivitystään kirjoittaja voi lisätä kuvatekstiin hashtageja, jotka rakentavat päivitykselle kontekstia kommentoimalla päivityksen aihetta tai antamalla aiheesta lisäinformaatiota sekä hashtageja, jotka tuovat esiin kirjoittajan tunteita (Rosenberg 2019: 127–131). Vohveleilla herkuttelua käsittelevän esimerkin (3) kolme viimeistä tagia ovat remaattisia, teemaa kommentoivia hashtageja: *#suolaistajamakeaa* *#tiirikoskentehdas* *#lomailua*. Hashtagit *#suolaistajamakeaa* ja *#tiirikoskentehdas* antavat lisäinformaatiota vohveleilla herkuttelusta: vohvelit olivat niin suolaisia kuin makeita ja herkuttelu tapahtui Tiirikosken tehtaalla. Viimeinen tagi, *#lomailua*, kertoo herkuttelusta osana loman viettoa.

Esimerkissä (4), jonka yläteema on hevosterapia, hashtagketjun tagit neljä–kahdeksan muodostavat hashtagketjun reeman: *#muntytöt* *#enselviäisilman* *#elämäjatkuu* *#horsepower* *#finland*. Neljä ensimmäistä remaattista hashtagia, *#muntytöt* *#enselviäisilman* *#elämäjatkuu* *#horsepower*, ovat päivityksen teemaa koskevia kommentteja. Ne kertovat lukijalle implisiittisesti päivittäjän tunteista päivityksen käsittelemää aihetta kohtaan. Hashtagketjun viimeinen hashtagi, *#finland*, saa mahdollisen toisiin päivityksiin linkittävän funktiona lisäksi funktion maantieteellisenä tagina, kertoen lukijalle ratsastuksen tapahtuvan Suomessa.

Esimerkissä (5) kuvassa on huone, jonka katossa roikkuu täytettyjä lintuja. Päivityksen yläteema on kuvassa näkyvä ”erilainen mutta ihastuttava” lounaspaikka.

⁵ Hevosterapia on ratsastusterapeutin ja terapiahevosien kanssa toteutettu esimerkiksi psyykkinen kuntoutus (ks. esimerkiksi <https://suomenratsastusterapeutit.fi/ratsastusterapia/>).

(5) Kyllä tässä huoneessa ois kelvannut lounasta syödä. Aika erilainen mutta ihastuttava.
#tertinkartano #mikkeli #matkallasuomessa #kesäloma #kesälomareissu
#tänneudestaan #pääsiöinen #täytettyeläin #täytettylintu #erilainenlounaspaikka
#kartano

Hashtagketjussa remaattiset hashtagit kommentoivat tavalla tai toisella päivityksen yläteemaa. Remaattiset hashtagit #tertinkartano #mikkeli #matkallasuomessa #kesäloma ja #kesälomareissu kertovat lukijalle, missä tämä kuvassa näkyvä ”erilainen mutta ihastuttava” huone sijaitsee, eli Tertin Kartanossa Mikkeliissä, ja että tämä huone on koettu kesäloman aikana Suomessa matkaillessa. Remaattinen hashtagi #tänneudestaan on implisiittinen emotiivinen kommentti: päivityksen tekijä piti niin paljon tästä erilaisesta lounaspaikasta, että hän haluaisi palata sinne myös uudestaan.

Hashtagketju voi olla myös nollateemainen, eli sen ei tarvitse sisältää temaattisia hashtageja. Hashtagketju voi siis koostua ainoastaan remaattisista hashtageista. Koska koko päivityksellä on pysyvä teema, käsittelevät kaikki päivityksen osat samaa teemaa. Esimerkissä (6) päivityksessä on kuvassa teeleipiä ja peruskuvateksti ”teeleivät”.

(6) teeleivät #yläasteenkotitalous #helppoaleivontaa

Vaikka hashtagketjussa ei ole temaattisia hashtageja, tulkitaan hashtagketjun remaattiset hashtagit #yläasteenkotitalous ja #helppoaleivontaa kommentteiksi päivityksen teemalle, eli teeleiville: teeleipien resepti on yläasteen kotitaloustunneilta, ja niitä on helppo leipoa.

Remaattiset hashtagit edustavat hashtagketjussa uutta informaatiota. Remaattisilla hashtageilla kommentoidaan teemaa ja annetaan siitä lisää informaatiota. Remaattisilla hashtageilla voidaan myös ilmaista päivityksen teemaan liittyviä tunteita. Näin ollen niillä on temaattisia hashtageja korkeampi informaatioarvo. Totesin edellisessä luvussa, että päivityksen osat kytkeytyvät toisiinsa ja että Instagram-päivityksillä on pysyvä teema, eli kaikki päivityksen osat käsittelevät samaa teemaa. Hashtagketjun remaattiset, teemaa kommentoivat hashtagit kommentoivat päivityksen yläteemaa, vaikka sitä ei hashtagketjussa ole korostettu tai eksplikoitu temaattisten hashtagien avulla. Koska hashtagketjussa on kyse lyhyestä ja rajatusta tekstistä, on oletettavaa, että lukija tulkitsee uutta informaatiota sisältävien remaattisten hashtagien kommentoivan päivityksen teemaa, vaikka sitä ei ole eksplikoitu hashtagmuodossa hashtagketjussa.

3.3 Metatekstuaaliset hashtagit

Temaattisten, päivityksen teemaa toistavien ja korostavien hashtagien ja remaattisten, teemaa kommentoivien, hashtagien lisäksi hashtagketjuissa esiintyy metatekstuaalisia hashtageja, jotka eivät kommentoi suoranaisesti päivityksen teemaa, vaan itse päivitystä. Esimerkin (7) kuva on käyttäjän ottama selfie. Kuvateksti kertoo käyttäjän leikkauttaneen hiuksensa.

(7) Sinne läks tukka! Kuin kotiin olis palannu kun muutaman vuoden liehuletin jälkeen niska saa taas hengittää. 😊 #tukkalähti #parturissa #selfie #moontäs

Hashtagketjun kaksi viimeistä hashtagia, *#selfie* ja *#moontäs*⁶, eivät ole päivityksen teemaa kommentoivia tageja, vaan niillä kommentoidaan päivityksen kuvatyyppejä, eli että kyseessä on henkilön omasta itsestään ottama kuva, selfie.

Esimerkissä (8) hashtagketjun hashtagien funktio on ohjata lukijan tulkintaa päivityksen sävystä.

(8) Tämä heräsi talviuniltaan ja karkasi ravintolasta. #kevätrieha #whatanimalisthis #runaway #missäonlähinavocadopasta

Päivityksen teema on kadulla makaava avokado. Hashtagketjun kaikki hashtagit, *#kevätrieha* *#whatanimalisthis* *#runaway* ja *#missäonlähinavocadopasta*, toimivat tässä tapauksessa päivityksen merkityksen laajentajina antamalla sille humoristisen sävyn (ks. myös Rosenberg 2019: 130). Hashtagit kommentoivat päivitystä antamalla sen teemasta lisäinformaatiota. Kommenttien avulla rakennetaan päivityksen tyyliä, tässä tapauksessa huumoria. Metatekstuaalisten hashtagien pääfunktio on siis auttaa lukijaa tulkitsemaan päivitys kirjoittajan haluamalla tavalla. Metatekstuaaliset hashtagit kommentoivat ja antavat lisätietoa itse päivityksestä. Tämän tyyppiset hashtagit jäävät siis perinteisen teema–reema–jäsenyyden ulkopuolelle.

4 Kokoavaa tarkastelua

Olen tarkastellut artikkelissani suomenkielisissä Instagram-päivityksissä esiintyvien hashtagketjujen informaatorakennetta. Olen tutkinut päivityksiä aikuisten käyttäjien henkilökohtaisilta tileiltä, joiden käyttötarkoitus on oman elämän dokumentointi ja jakaminen. Aineistoni koostui päivityksistä, joiden rakenne oli kuva + peruskuvateksti + hashtagketju. Tutkimukseni osoittaa, että Instagram-päivitysten kuvatekstien hashtagketjujen hashtagit eivät ole sattumanvaraisia, vaan ne jäsenyvät teemaan, reemaan ja metatekstuaalisiin hashtageihin. Hashtagketjuissa informaatio siis jakautuu annettuun ja uuteen informaatioon. Päivitykselle on tulkittavissa kuvan ja peruskuvatekstin avulla yläteema, joka jatkuu läpi koko päivityksen. Hashtagketjussa esiintyvät temaattiset hashtagit toistavat ja korostavat sekä eksplikoivat päivityksen yläteemaa. Ne edustavat annettua informaatiota, joka on löydettävissä hashtagketjua edeltävästä peruskuvatekstistä ja kuvasta. Remaattiset hashtagit edustavat puolestaan uutta informaatiota. Ne kertovat jotain lisää teemasta. Remaattisten hashtagien avulla päivittäjä voi esimerkiksi antaa lukijalle lisää informaatiota päivityksen teemasta tai ilmaista päivityksen teemaan liittyviä tunteita. Hashtagketjuissa esiintyy myös tageja, jotka eivät ole temaattisia eivätkä remaattisia. Nämä hashtagit eivät siis toista tai kommentoi teemaa,

⁶ Moontäs on pohjanmaan murteen vastine sanalle selfie (ks. esimerkiksi Leiwo 2014).

vaan ne kommentoivat itse päivitystä. Näiden metatekstuaalisten tagien funktio on ensisijaisesti kommentoida päivityksen tyyliä, esimerkiksi ilmaista huumoria, ja näin ollen helpottaa lukijan tulkintaa.

Tutkimukseni valottaa osaltaan aikuisten arkista kielenkäyttöä Instagramissa. Tässä tutkimuksessa olen keskittynyt nimenomaan peruskuvatekstin jälkeen tulevan hashtagketjun rakenteeseen. Tarkasteluni perusteella suomenkieliset käyttäjät jäsentelevät hashtagketjun hashtagit perinteisen teema–reema-jäsennyksen mukaan. On siis oletettavaa, että käyttäjien kieli-intuitio ohjaa myös hashtagketjun hashtagien sisältöä ja järjestystä. Metatekstuaaliset hashtagit kuitenkin jäävät tämän jäsennyksen ulkopuolelle. Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että sosiaalisen median kirjoitetulle kielelle tarvitaan informaatorakenteen analyysiin oma, sille muokattu analyysimalli, jossa otetaan huomioon myös metatekstuaaliset kommentit, joita sosiaalisessa mediassa voidaan käyttää esimerkiksi korvaamaan sanatonta viestintää, kuten intonaatiota ja eleitä, joka kirjoitetusta kielestä puuttuu. Lisätutkimusta tarvittaisiin syventämään artikkelissani esittämiin havaintoihin perustuvaa analyysia ja laajentamaan perinteinen kaksijakoinen informaatorakenteen malli kolmijakoiseksi Instagram-päivitysten informaatorakenteen analysoimista varten.

Lähteet

- Arnold, Jennifer E., Kaiser, Elsi, Kahn, Jason M. & Kim, Lucy K. 2013: Information structure: Linguistic, cognitive and processing approaches. *WIREs Cogn Sci* 4, 403–413. <https://doi.org/10.1002/wcs.1234>.
- Caple, Helen 2018: Analyzing the multimodal text. Teoksessa Charlotte Taylor & Anna Marchi (toim.) *Corpus Approaches to Discourse. A Critical Review*, 85–109. London: Routledge.
- Daneš, František 2015 [1974]: Functional sentence perspective and organization of the text. Teoksessa František Daneš (toim.) *Papers on functional sentence perspective*, 106–128. Berlin: DeGruyter, Inc.
- Firbas, Jan 1987: On the definition of the theme in functional sentence perspective. Teoksessa René Dirven & Vilém Fried (toim.) *Functionalism in linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fossheim, Hallvard & Ingierd, Helene (toim.) 2015: *Internet Research Ethics*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.17585/noasp.3.1>.
- Georgakopoulou, Alexandra 2007: *Small stories, interaction and identities*. Amsterdam: John Benjamins.
- Giaxoglou, Korina 2018: #JeSuisCharlie? Hashtags as narrative resources in contexts of ecstatic sharing. *Discourse, Context & Media* 22, 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.07.006>.

- Halliday, Michael & Matthiessen, Christian 2004: *An introduction to functional grammar*, 3rd ed. London: Arnold.
- Heyd, Theresa & Puschmann, Cornelius 2017: Hashtagging and functional shift: adaptation and appropriation of the #. *Journal of Pragmatics* 116, 51–63.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.12.004>.
- Highfield, Tim 2018: Emoji hashtags // hashtag emojis: of platforms, visual affect, and discursive flexibility. *First Monday* 23 (9). <https://doi.org/10.5210/fm.v23i9.9398>.
- Instagram 2020: *Terms of use*. <https://help.instagram.com/581066165581870>.
 [luettu 20.1.2020].
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja & Alho, Irja: *Iso Suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kosonen, Miia, Laaksonen, Salla-Maaria, Rydenfelt, Henrik & Terkamo-Moisio, Anja 2018: Sosiaalinen media ja tutkijan etiikka. *Media & Viestintä* 41 (1), 117–124.
<https://doi.org/10.23983/mv.69924>.
- Kress, Gunther 2009: What is mode? Teoksessa Carey Jewitt (toim.) *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, 54–67. London: Routledge.
- Kress, Gunther 2010: *Multimodality: a social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Kunneman, Florian, Liebrecht, Christine, van Mulken, Margot & van den Bosch, Antal 2015: Signaling sarcasm: from hyperbole to hashtags. *Information Processing & Management*, 51 (4), 500–509. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2014.07.006>.
- Lambrecht, Knud 1994: *Information structure and sentence form: Topic, focus and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: University Press.
- Lee, Carmen & Chau, Dennis 2018: Language as pride, love and hate: archiving emotions through multilingual Instagram hashtags. *Discourse, Context & Media* 22, 21–29. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.06.002>.
- Leiwo, Hanna 2014: *Ittie, pläsi vai moontäs?* <https://yle.fi/uutiset/3-7205121>.
 [luettu 8.2.2020].
- Markham, Annette & Buchanan, Elizabeth 2012: *Ethical decision-making and internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee (version 2.0)*.
<http://aoir.org/reports/ethics2.pdf>.
- Matley, David 2018: “This is NOT a #humblebrag, this is just a #brag”: the pragmatics of self-praise, hashtags and politeness in Instagram posts. *Discourse, Context & Media* 22, 30–38. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.07.007>.
- Messina, Chris 2007: *Groups for Twitter; or a proposal for Twitter tag channels*.
<https://factoryjoe.com/2007/08/25/groups-for-twitter-or-a-proposal-for-twitter-tag-channels/>. [luettu 20.1.2021].
- Rauschnabel, Philip A., Sheldon, Pavica & Herzfeldt, Erna 2019: What motivates users to hashtag on social media? *Psychology & Marketing* 36 (5), 473–488.
<https://doi.org/10.1002/mar.21191>.

- Rosenberg, Jutta 2019: Hashtagit merkityksien rakentajina suomenkielisissä Instagram-päivityksissä. Teoksessa Maria Kok, Henna Massinen, Ilja Moshnikov, Esa Penttilä, Susanna Tavi & Laura Tuomainen (toim.) *Pidetään kielet elävinä – Keeping languages alive – Piemmö kielet elävinny*. AFinLAn vuosikirja 2019. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 77, 120–134. <https://doi.org/10.30661/afinlavk.78171>.
- Scott, Kate 2015: The pragmatics of hashtags: inference and conversational style on Twitter. *Journal of Pragmatics* 81, 8–20. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.03.015>.
- Scott, Kate 2018: “Hashtags work everywhere”: the pragmatic functions of spoken hashtags. *Discourse, Context & Media* 22, 57–64. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.07.002>.
- Sheldon, Pavica, Bryant, Katherine 2016: Instagram: Motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers in Human Behavior* 58, 89–97. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.059>.
- Shore, Susanna. 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. *Virittäjä* 112 (1), 24–65. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40639>.
- SVT 2020: Suomen Virallinen Tilasto: Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020-11-10_tie_001_fi.html. [luettu 20.01.2021].
- Tsur, Oren & Rappoport, Ari 2012: What’s in a hashtag? Content based prediction of the spread of ideas in microblogging communities. *WSDM’12 Proceedings of the fifth ACM international conference on Web search and data mining*, 643–652. <https://doi.org/10.1145/2124295.2124320>.
- Wilkinson, David & Thelwall, Mike 2011: Researching personal information on the public web. *Social Science Computer Review* 29 (4), 387–401. <https://doi.org/10.1177/0894439310378979>.
- Wikström, Peter 2014: #srnotfunny: communicative functions of hashtags on Twitter. *SKY Journal of Linguistics* 27, 127–152. <http://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2014/Wikstrom.pdf>.
- Zappavigna, Michelle 2018: *Searchable talk: hashtags and social media metadiscourse*. London: Bloomsbury.
- Zimmer, Michael & Kinder-Kurlanda, Katharina (toim.) 2017: *Internet research ethics for the social age: new challenges, cases, and contexts*. New York: Peter Lang Publishing.
- Östman, Sari & Turtiainen, Riikka 2016: From research ethics to researching ethics in an online specific context. *Media and Communication* 4 (4), 66–74. <http://dx.doi.org/10.17645/mac.v4i4.571>.

About the author

Jutta Rosenberg is a PhD candidate in Finnish language at Åbo Akademi University. Her research interests are language use on social media and especially hashtag use on Instagram. E-mail: jurosenb@abo.fi.

Towards a dynamic concept of form and function in rhetorical speech on the basis of brand communication

Christopher M. Schmidt

Abstract: The article marks an interdisciplinary approach by combining classical theory of rhetorics with integrated corporate communication in the realm of crossmedia brand communication. The main question is in which way a multifunctional usage of rhetorical figures of speech can be grasped, exemplified on the basis of the functional interrelation between contents of advertisements and knowledge about underlying brand strategies. By showing the different relevant dimensions of the rhetorical concept of *aptum* the article discusses the multifunctional relationship between the choice of linguistic form and its diverse readability in terms of different rhetorical figures of the same form. This is made clear on the basis of examples from offline and online brand marketing. Based on its findings and the discussion of relevant aspects of the theory of rhetorics, the article calls for a dynamic concept of form and function in rhetorics, which still marks a backlog in that research area.

Keywords: rhetorical figures, *aptum*, integrated communication, advertising, brand strategy

1 Introduction

When considering rhetorical use of language in advertising, the focus of interest is often laid on overt and mostly sketchy and one-dimensional functions of rhetorical figures. Thus, the communicative ‘pun’ is linked to the surface structure of the figure in question. As a result out of this way of looking at rhetorics of speech, there are abundant lists of quickly attainable rhetorical figures in order to maximise communication effects, for example on the internet.¹ But also advertising textbooks tend to use this way of linking form and function together in either presenting ready-to-apply lists when dealing with rhetorics (Felser 2015), or the rhetorical surplus of language is hinted at, but not thoroughly examined (Schweiger & Schrattenecker 2005: 226–227; Lehn 2014: 821–823). This way of reducing the multifaceted possibilities that rhetorics of speech can offer does not take into account, that advertising plays a crucial role in the complex system of integrated branding communication.² Traditional forms of print advertising have been partly replaced by new forms of online media channels in the past two decades which has in turn influenced the way in which persuasive corporate communication tends to link advertising strategies with branding strategies (Katzwinkel 2018;

¹ As student material e.g. <http://www.csun.edu/~hcfll004/rhetfig.html>. In the area of literary text interpretation e.g. <https://www.inhaltsangabe.de/wissen/stilmittel/>. As a list of ‘top 20 devices’ for boosting speech: <https://www.thoughtco.com/top-figures-of-speech-1691818>. As teaching and learning tools: http://www.teachsam.de/deutsch/d_rhetorik/rhe_mit0.htm or <https://deutsch.lingolia.com/de/schreibschule/stilmittel> (all homepages visited on July 12th, 2020).

² Marchl 2019 gives an insight into the intricate interrelationship between advertising and brand communication on the basis of such different brands as *Swatch* and *Rolex*, where the fundamentals of this interrelation are equally evident (in different ways) in both cases in spite of their different target groups.

Schön 2018; Hosny 2018). More than before the use of a large spectrum of media channels in corporate communication has called for a clear branding strategy that can conceptually hold together different persuasive appearances in different media in order to convey as distinct a brand image as possible; be they traditional forms of advertisements, different forms of social media postings or even parts of public relations appearances. Simultaneously, the mere use of print advertising in a traditional sense has lost its proponent place it had before the rise of the new media for economic use, whereas different forms of digital advertising are slightly but constantly growing in terms of marketing expenses (EHI 2018). But that does not mean that ads have lost their effectiveness in terms of memorability of contents. Practitioners see the biggest benefits in advertising by combining print and digital media in their content strategies (Globerunner 2017). It is without exaggeration one can say that branding strategy is the 'glue' with which corporations try to hold together different persuasive appearances of their brand on a memorable level.³

In this article I will deal with integrated communication in the area of branding and advertising merely from a linguistic perspective, not considering the organisational or focus group aspects.⁴ Due to the emergence of new media platforms, as in social media, also corporate communication as such has developed needs for integrating their contents into cross-media strategies. It is in the interrelatedness between different media contents that specific rhetorical figures of speech can have multidimensional semantic functions, depending on how they are used. Thus, behind a given product or service-based advertisement there can be a background of brand communication, integrated in the rhetorical figure, making it up to the reader to decide how the text is read, depending on his or her background knowledge. Nokia for example used the claim 'Connecting People' during almost two decades since the 1990s in all its advertisements and on its homepage. In the context of a given ad the claim served as a rhetorical *ellipsis*⁵ in order to highlight the function of connectivity that the mobile phone shown in the ad would have. Seen from this text-internal perspective it can be considered a rhetorical *word figure* according to mainstream rhetorical taxonomies (Ueding & Steinbrink 1994: 305; Ottmers 1996: 163; Göttert 2009: 45).

As the claim was simultaneously used in all of Nokia's media appearances as well as on their home page it had additionally another communicative function coming from a text-external context which could be read simultaneously in the ad. In this latter context - the crossmedia branding context of Nokia - the claim could be read as a rhetorical *trope*, in this case as a *metaphor* for what Nokia's products can achieve on a socio-dynamic level between people - almost shifting into a rhetorical *hyperbole* due to the general character of this claim.

³ This tendency is so pervasive that even single advertising campaigns can be part of a larger diachronic positioning strategy, where a brand launches new product models in combatting at the same time products of a competitor brand by using ads, as the different ad campaigns of Apple vs. Samsung have shown since the turn of the Millennium. Consequently, even in this case, advertising is only a part of a broader branding strategy.

⁴ For a quick holistic introduction to integrated branding communication in the area of traditional advertising see Jones 1999 and for more recent publication since the appearance of new media see Blakeman 2018.

⁵ In this article all terminology from rhetorics will be given in italics in order to facilitate a systematic reading.

The different readings (here: text-internal ad vs. text-external branding context) are due to different contexts of establishing meaning when reading. This has been called *aptum* in rhetorics (Ueding & Steinbrink 1994; Ottmers 1996; Göttert 2009) and will be dealt with more in detail further below in this article in the context of multifunctional reading.

Another example for the use of rhetoric elements in a multifunctional way is the brand Dove, when it uses the following headline in a press release that served for promoting a new ad campaign: "They Say: A Woman's Beauty Is Always Up for Criticism - Dove Says: A Woman's Beauty Should Never Be Used Against Her" (PR Newswire 2016). From a formal text-internal point of view the sequence "They say ... - Dove says" can be read as a rhetorical *epipher*.⁶ From a broader branding point of view its rhetorical function is quite different from that. As this press release was published as part of a broader brand strategy, where Dove had made the fight against established beauty stereotypes part of its new brand campaign since 2016, communicating it through ad campaigns in different media, the same sequence gets a different rhetorical function facilitating a different prominent reading in the light of the simultaneous crossmedia campaign: a rhetorical *antithesis*.⁷

Different readings of rhetorical utterances call for a dynamic concept of form and function in rhetorics. Although it may seem evident that this should be the case, most introductions to rhetorics follow a one-dimensional relationship between form and function without discussing multifunctional readings. This in turn has had the consequence that linguistic research of advertising tends to treat rhetorics in advertising as a form driven phenomenon, where a given expression as such is identified as a certain rhetorical figure of speech, not taking into account possible multifunctional uses of rhetorical means (see for example Baumgart 1992; Krieg 2005; Guder 2020), which in the case of advertising would be possible in a broader brand context. Based on his empirical findings of rhetorical figures used in print advertising Sulikan (2011: 191) states in a general way that in many cases a multifunctional use could be found - without explaining how this could be understood. Janich (2013: 199) pinpoints at the general backlog in linguistic research concerning possible multifunctional uses of rhetorical figures in advertising depending on possible strategies of brand positioning, without going further into the matter.

This leads us to the question as to how a possible multifunctional setting of rhetorical means in advertising could be grasped, which is a highly brand oriented question. The shortcomings of given concepts of rhetorics must first be laid open, before the question of communicative functions of figures of rhetorics can be developed further, which in this article will be done in the realm of branding strategies. Therefore, the article will first (chapter 2) deal with the role of context (*aptum*) for establishing a link between what is said (*verba*) and how it can be understood (*res*). After that (chapter 3) the concept of integrated communication⁸ in marketing

⁶ An *epipher* repeats a word at the end of a similar word sequence (c.f. Harjung 2000: 177f.).

⁷ Name of the campaign: #MyBeautyMySay.

⁸ Integrated communication has a three-dimensional logic and means the holistic interrelatedness between a) both core and facultative contents that a brand stands for b) the different media channels used for adequately

(in the tradition of Bruhn 2003, 2014; Esch 2011) will be outlined from a text-based point of view, before discussing major challenges in categorising rhetorical figures (chapter 4). In chapter 4 and 5 it will be shown, on the basis of the previous chapters, how a multifunctional usage of rhetorical speech can link different content strategies of ads and brand images together through an oscillation between different readings, using examples from cross-media branding strategies. In chapter 6 conclusions will be drawn from the findings of this article.

2 *Ars bene dicendi*

In this article the rhetorical terminology is italicised in order to facilitate its recognition as rhetorical terms. Under a text functional perspective, the overall question is, how the ‘art of good speaking and writing’ according to the rhetorical credo of ‘*ars bene dicendi*’ - “the art of speaking well” (Raylor 2018: 137; see also Ueding & Steinbrink 1994: 213 *passim*.) - can be understood from an advertising perspective. ‘*Ars bene dicendi*’ in this context is not a self-sufficient maxim of style as such, but rather a text functional prerogative for aesthetically elaborative verbal configuration in order to maximise a communicative effect (Ottmers 1996: 13). The aspect of communicative efficiency is an integral part of the planning process lying behind the text. Here the rhetorical figures are a tool for making these thoughts behind the text accessible to the reader in an aesthetically *convincing* way. This is why aesthetics of discourse in rhetorics goes beyond style as such: It gives a content surplus via its figure of speech. In rhetorics this aspect of language is called *res*, whereas the linguistic form is called *verba*. *Res* and *verba* constitute an entity together, like two sides of a coin. This distinction is not to be confused with traditional linguistic concepts of form and meaning in the Saussurian tradition. Rather the aesthetics of discourse in the realm of rhetorics serve as a tool for optimising the function of convincing the reader about what has been read. The rhetorical means serve as a guidance for the reader to understand the extraordinariness in what has been written: the *ars inveniendi* (Ueding & Steinbrink 1994: 214).

The epistemological nature in the interplay between *res* and *verba* is already to be found in the traditional concept of AIDA⁹ in advertising, where the question of efficiency of communication is located in the maximising effect that *res* and *verba* have on the reader: if the first two steps of this causative principle are not achieved, then the advertisement misses its goal. And it is in this initiating effect where the rhetorics of speech come into play. This is due to the fact that the time frame for reading ads is extremely short. Due to the abundance of advertising in all sorts of media this time frame is estimated to be 2-3 seconds, in which time the ad should be able to draw the attention of the reader, although an average time frame for reading a complete advertisement is estimated to be around 35-40 seconds (Kroeber-Riel & Esch 2004: 17). And not more than an estimated 5% of the readers read the copy text at all

communicating this content and c) the strategic communicative goals lying behind a given content (Bruhn 2014: 294f.). This will be further elaborated in chapter 3 below.

⁹ A = Attention (towards what is been said), I = Interest (for the subject matter), D = Desire (of obtaining the good/service in question), A = Action (of purchasing).

(Ogilvy 2010: 80), most of them reducing the reception of an advertisement to the headline only (Ogilvy 2010: 71).

Thus, the rhetorical figures play a crucial role in initialising the AIDA effect. This is especially relevant in product advertising. In the case of brand advertising the situation gets more complicated. Not only should the interest of the reader for the brand message be aroused but also should the aesthetic highlighting of what has been said (the *res*) be able to refer to frames of reference that lie outside the content of a single ad as such. And these frames of brand reference should at best be recognisable, based on experiential knowledge about a brand. It is understandable at this point, that the effective use of rhetorical figures of speech in brand advertising is more difficult and complicated than any compilation of rhetorical tools can show.

It has become clear so far, that rhetorical figures play a more important role than having mere ornamental functions. In the interplay between product and brand advertising they are an integral part in the planning of contents for the rhetorician. This aspect has so far not been investigated very much in advertising. We know quite well, what text functional parts product ads consist of (cf. Janich 2013; Guder 2020), but rather little about the role that linguistic elements can play for simultaneous semantic layers as product and brand references. In this context it can be interesting to examine whether one and the same rhetorical figure can be read with different rhetorical functions, which again renders far too rigid classifications of rhetorical figures difficult to maintain. Here we are dealing with contextual issues: both text- ‘internal’ as well as ‘external’ “*appropriateness*” of references (Pernot 2005: 103). This has been named *aptum* in rhetorics: internal *aptum* and external *aptum* (Ueding & Steinbrink 1994: 216–221; Ottmers 1996: 152–155). *Aptum* here means the question of functional adequacy of *verba* in respect to their envisaged effect as part of the *inventio* strategy. *Inventio* in rhetorics means that it is through the strategic construction of the utterances that possible thoughts of reference can be triggered (Ueding & Steinbrink 2004: 209). As the time frame for reading ads is very limited (see above), it follows that a multifunctional *inventio* of ads - comprising internal and external *aptum* - is highly elaborate in order to achieve the envisaged readings of a text. Booth (2006: 6) calls *inventio* the “discovery of solid arguments”. The ‘solidity’ of arguments in case of ads from the rhetorical point of view is the interconnectedness between internal and external *aptum*: between the ad meaning as such and its possible readings within a broader brand reference; often established through a longer period of time due to a broader corporate strategy of communication. In chapters 4 and 5 these terms will be discussed more closely on the basis of concrete examples.

Being part of a fundamental brand strategy the notion of *aptum* goes beyond singular advertisement campaigns and stretches not only diachronically but above all over different communication channels. In the world of brand communication as well as in every other form of long-term interaction the attention of the reader is aroused through recognition of the perceived ‘figure’ on the background of memory. Research in cognitive schemata has shown that humans relate specific experiences to certain sets of scripts (Schank & Abelson 1977). These scripts form a “pattern of expectations” that can be aroused every time we are engaged

in social interaction or make use of language (Cockcroft & Cockcroft 2005: 84). In the realm of persuasive communication, the awareness of such patterns can help to engage the reader/listener in anticipating semantic networks of content, which links singular entities to schematic networks of experience:

“In the field of persuasion, an awareness of these networks of schemata can help to ,guestimate’ the mind-set and susceptibilities of our audience, thus increasing our persuasive opportunities as well as responsibilities. Such deliberate *cognitive engagement* with the likely patterns of memory and expectation in any given audience enables the persuader to adapt general modes of argument to particular circumstances.” (Cockcroft & Cockcroft 2005, 84; emphasis in the original text.)

The “general modes of argument” in the sense of the quotation above make sense as being part of the external *aptum*, being part of experienced content schemata, influencing the ‘readability’ of particular texts in question. If this goes for brand communication in general as well as for its possible relatedness to specific textual meanings in advertisements, then the question is, how this interrelationship between networks of brand schemata and the rhetorical arguments used in specific circumstances can be explained from a branding point of view.

At this point we enter into an interesting crossroad of interdisciplinary research between rhetorics, semantics and brand communication. In order to answer how the above described notion of ‘cognitive engagement’ can be explained in brand communication we first need to turn to the concept of integrated brand communication.

3 Integrated Brand Communication

As most bigger companies nowadays use different channels like homepage, social media, print, TV and internet video as communication tools, it can be interesting to examine how the use of rhetorical figures in ads may at the same time highlight also brand characteristics established in other media and vice versa. This calls for a cross-media examination of rhetorical figures in the realm of brand *inventio*.

In order to be able to put the linguistic forms used in a broader brand strategy it is helpful to use a concept that has been introduced by the theory of integrated communication, originating from marketing (brand) theory. It is the concept of integrated communication more recently introduced by Bruhn (2014, 2018), that helps putting the textual form into a broader functional picture. As such, Bruhn distinguishes between the goals of communication, different contextual functions of text utterances and the media channels used for dissemination:

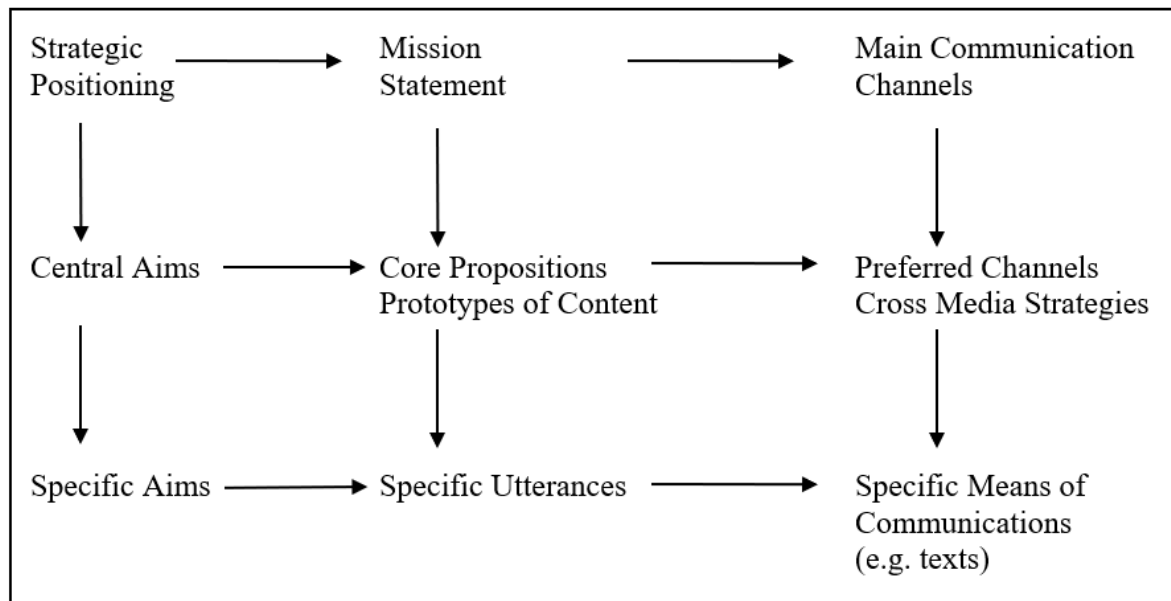

Figure 1. Integrated Communication Model (translated from Bruhn 2014: 294)

For a rhetorical examination of brand communication, it is the content functional dimension of communication that is of special interest, shown in the vertical middle column of the figure 1 above. As such, brand communication is developed out of a functional mission statement. This point forms the crucial basis for the *inventio* that the rhetorical claims will be built upon. In order to systematise the different possible applications of what the brand promises, the mission statement must contain a small number of (recognisable) core propositions (default values) of the brand, that allow a multitude of contextual applications (singular specific text utterances) that are held together by these core propositions of the brand in question. According to the basic idea of integrated communication every single text in its concrete form (internal *aptum*), no matter in what media published, is part of the underlying brand strategy, marked by its brand's default values and their over all integration into the mission statement (external *aptum*). All three layers of contextual functions can either be expressed on the surface structure of a text, or the two upper layers are alluded to through the concrete level of singular text utterances. In the first case it can be done by using a brand slogan in order to summarise the mission statement over a longer period of time (Schmidt 2003), or the communicative main brand idea is divided into a small number of mission statements, forming part of different text strategies. Once the brand profile is established, default brand values can also be alluded to in concrete text sentences without naming them explicitly. As such, the brand claim can also be part of the semantic dimensions of the internal *aptum*. In this context rhetorical figures can serve as central means of communicating brand strategy in addition to specific text contents. In this way rhetoric utterances can have a paradoxical double function in persuasive texts: it may serve as means of highlighting text utterances in an aesthetic manner in order to achieve a rhetorically ornamental effect (internal *aptum*), and at the same time it can (deliberately) allude to implicit obscurity due to an integrated form of brand communication (external *aptum*).

4 Categorisation of rhetorical means

If one tries to systematise the ‘linguistic’ means of rhetorical speech into discernible categories, one realises very quickly that it is futile to search for a generally compelling taxonomy of categories. This is not only due to the fact, that two of the main Latin influences in ordering rhetoric devices such as tropes, schemes or figures, namely Cicero and Quintilian, used partly different logical orders for categorisation (Götttert 2009: 45ff). In addition, different scholars throughout the centuries have developed their own taxonomies, built on Latin and Greek predecessors (Sonnino 1968: 243ff).

The picture gets even more complicated when comparing categorial denominations between different languages. The English tradition distinguishes between different kinds of tropes, schemes and figures, whereas the German tradition differentiates for example tropes (Tropen) from ‘word figures’ (Wortfiguren), ‘sense figures’ (Sinnfiguren) and ‘sentence figures’ (Wortfügung).¹⁰ The different traditions in categorising rhetorical ornaments date back to different classical ancestors, mainly due to different sources represented through Cicero, Quintilian or the anonymous *Rhetorica ad Herennium*. Cicero saw a more dynamic interrelation between figures of expression and the thoughts conveyed, claiming that a change in the word formation automatically implied a change in figures of thought (Cicero: 3 and 200). Quintilian criticised this broad concept of figures of thought, accepting only emotionally emphasised usage of language as such (Cf. the discussion in Ueding & Steinbrink 1994: 209ff. and 300f). In this context his comment on different denominations of the rhetorical ornaments is elucidating:

“Omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed varia et ut cuique fingenti placuit: fons quidem unus, qui acriora facit et instantiora quae dicimus et vim quandam prae se ferentia velut saepius erumpentis adfectus.

[Writers have given special names to all these devices, but variously and according to the whim of the inventor. They all spring from a single source, which makes our words more vigorous, more insistent, and able to display a force that seems to come from repeated outbursts of emotions.]” (Quintilian, Book 9, chapter 3, section 54)

From a text functional point of view the different categorisation taxonomies are not just a secondary question of handling formal rhetorical differences. On the contrary, it shows that the means of rhetorical speech (the *ornatus*) cannot be reduced to a monolithic relationship between form and function. Not only is the classification of elements of speech from a rhetorical perspective dynamic, but from here follows that also the rhetorical function that one and the same figure of speech can have, may vary depending on the appropriate context

¹⁰ This is done in Götttert (2009), who follows the distinction mainly according to Cicero. Compare even the alternative classification in the fundamental work of Ueding & Steinbrink (1994), who follow the tradition of Quintilian. In the English classification tradition Lanham follows the taxonomy introduced since the *Rhetorica ad Herennium* and distinguishes “Difficult ornaments: Ten basic tropes” from “Easy Ornaments” consisting of “Figures of words” and “Figures of thought” (Lanham 1968: 130–132).

(*aptum*). That means that choosing a certain form of expression (*verba*) may imply not only a certain rhetorical content (*res*) but also possibly play with different contents simultaneously depending on the situation. This interrelationship is one core idea of rhetorics. From the perspective of persuasive advertisement this relationship between *res* and *verba* can get complicated. It is important here to notice that one and the same form might have more than one rhetorical function, depending on the appropriate kind of *aptum*, as will be shown below. In the case of persuasion strategies, the *aptum* might be different depending on whether the form is read in the context of an advertisement as such (internal *aptum*) or in the context of a general marketing strategy over a longer period of time (external *aptum*). How quickly one and the same - even short - linguistic unit can alter its rhetorical function from an envisaged rhetorical effect to its opposite due to an unwanted external *aptum* can be shown on the basis of the Volkswagen brand slogan.

Until autumn 2015 the German carmaker Volkswagen used the slogan “Das Auto.” to promote its brand. This slogan was integrated systematically in all brand appearances online and offline including also advertisements. Rhetorically this slogan is very interesting as its form comprises different rhetorical means. The allusion of a fact-based sentence construction of this two-word sentence is pinpointed by the punctuation mark, a strategy generally applied to brand slogans in order to underline their fact claim. The utterance in this case uses the rhetorical form of *ellipsis* in order to pinpoint a generalisation claim, containing another rhetorical means: By referring to the brand as being equated with the automobile *per se* the generic claim is made that Volkswagen technology is the automobile technology as such. This rhetorical figure of *parallelism* between the brand and the industry contains on the basis of its claim of exclusiveness also the trope of *synecdoche*: The brand representing on the basis of *pars pro toto* (VOLKSWAGEN IS AUTOMOBILE INDUSTRY) the prototype of automobile engineering as such. By implying this generalising claim through the slogan the *synecdoche* serves as an *emphasis* of the claim made in the slogan. Ueding and Steinbrink (1994: 292) pinpoint at the danger of using *emphasis* as rhetorical means as this trope might easily tip into *irony*, if it gets out of hand by playing a too one-sided (obvious) role in the act of communication. And that is exactly what happened to the brand Volkswagen in autumn of 2015, once the diesel scandal had become public knowledge. The exclusiveness of the brand got severely hit. A special twist in this context is the prosodic *emphasis* of the *irony* involved when the claim used to be pronounced by the off-voice at the end of the spots in the context of advertisement videos. By putting a special emphasis on the definite article in German the generic exclusiveness can be underlined, which was practised in the spots (the time before the scandal). This effect got tipped over once the diesel scandal became public knowledge in the autumn of 2015. The once established external *aptum* got changed unwillingly by a new external *aptum*: All of a sudden 'Das Auto' did not as much refer to exclusive automobile technology but rather to a different and originally not intended given automobile scandal, induced for mother tongue speakers through the functional shift in the prosodic *emphasis* of the definite article. The resulting amount of *irony* accumulated around the brand slogan due to

the discredited brand image finally resulted in the extinction of the brand slogan by the end of the same year. Ever since then, Volkswagen has not (yet) taken a new brand claim into use. Altogether this seemingly short linguistic form comprises five different rhetorical means (tropes and figures): *ellipsis*, *parallelism*, *synecdoche*, *emphasis* and *irony* due to different kinds of *aptum*.

This case highlights the need of looking at rhetorical use of language primarily from a functional perspective. For the investigation of rhetorical speech, the question arises at this point, from where that functional aspect can be applied. Being a pragmatic dimension of language the question of the function of utterances can be entrenched in both text type and communication strategy. In the case of advertisements this means that one and the same form of utterance can imply different readabilities, as the example of Volkswagen above shows. Due to the function of advertisements of being part of over all marketing strategies, the pragmatic context is determined by the overall brand communication strategy in the sense of figure 1 above. Once this interrelationship between advertisement and brand strategy is established in the persuasive communication of a brand, the readability of rhetorical utterances becomes manifold but not uncontrollable. Rhetorical figures of speech are thus polyvalent in their interpretability. This is not an ‘anything goes’, but rather a form of well integrated alternative readings of the *verba*, depending on the way their *aptum* is highlighted. In the following I will give further examples to show this dynamic readability of rhetorical figures.

5 Rhetorical ornaments between advertising and branding

The dynamic function of rhetorical means for text-based communication is especially interesting when examining singular advertisement campaigns on the background of long-term branding strategies. Whereas the former by nature is rather related to certain product launches during a short period of time, the latter is part of a long-term brand strategy that can cover not only whole product series but also other areas of branding, as brand and corporate identity, corporate style, its design, image etc. From a strategic communication point of view this relationship between singular ads and the overall brand identity is possible to grasp through the concept of integrated communication, as shown above. In the following I will further show on the basis of two examples how this interrelationship can play with the dynamic function of rhetorical means.

In 2011 the tech company Apple released an ad campaign under the slogan “Yup, if you don’t have an iPhone, well, you don’t have an iPhone”. The slogan was used to introduce their newest app technology that combined iPod, iTunes and iBook in one iPhone. This seemingly simple succession of two sentences is especially interesting from a rhetorical perspective. The overt rhetorical figure at first sight is the parallelism (*isokolon*)¹¹ of the two sentences (“if you don’t have an iPhone”). The seemingly simple repetition on the text surface becomes a rather

¹¹ *Isokolon* means the repetition of two phrases or sentences after each other (Ueding & Steinbrink 1994: 307; Harjung 2000: 241).

complex function in the context of the brand strategy used by Apple before and after this ad. At that time Apple already had a history since the late 1990s of using contrastive ads to imply product benefits the other producers like Hewlett-Packard (WDD 2009) or Microsoft (Leonard 2009) would not have. Ads like this one were aimed at arousing envy among target groups. On this background, the interjection at the beginning of each sentence get an additional rhetorical function of highlighting and asserting the feeling of non-possession. As both particles (yup, well) are used for repetition of the ascertainment of the utterance they function as *anaphora*¹² regardless of their different form. By putting them at the same syntactic place in front of the sentence following, they also pinpoint to the proposition that follows and thus serve as an *emphasis* of the claim. By changing the form of these functionally identical particles, the parallelism of the sentence does not get too overtly simple; a danger in rhetorical speech that already Quintilian warned about (cf. the discussion in Ueding & Steinbrink 1994: 301). Instead, the rhetorical effect lies within the *emphasis* of the consequences of what not having an iPhone can mean for the target group, making use of external *aptum*. The rhetorical effect lies within the *ambiguity* that goes with *emphasis*. Thus, *emphasis* implies a surplus of not explicitly uttered context which would have to be assumed through conclusion (Ueding & Steinbrink 1994: 292). The conclusion of meaning in this case (and thus the whole effect of the ad) is only possible through the implicitness of the external *aptum*. Thus, the internal *aptum* facilitates *parallelism* and to some degree syntactic *anaphora*, but the full scale of the propositional *anaphora* as well as the full scale of the *emphasis* is due to external *aptum* in the light of the Apple campaign history.

Another example comes from the global consulting company Accenture. In 2010 Accenture announced a new ad campaign that would only show animals and not persons. The campaign featured animals such as elephant, frog, fish, polar bear etc. and was Accenture's new strategy after their six-year-long sponsorship with Tiger Woods had ended in sex scandals. The Wall Street Journal wrote at that time:

“Amid salacious headlines about the golf superstar's alleged extramarital affairs, the new campaign, based on an idea Accenture's ad agency already had on hand, was put on a fast track. It would replace images of Mr. Woods with a lineup of animals pictured in ways designed to jibe with Accenture's longstanding slogan: ‘High Performance. Delivered’.” (WSJ, January 13th, 2010)

This campaign is especially interesting from the perspective of multimodality of rhetorics, because it played with tropes by combining verbal and nonverbal text elements. In one ad a group of small fishes form the shape of a shark. By combining the picture of the shark-like grouping of small fishes with the *rhetorical question* “Is your business in shape to compete?” the conceptual metaphor BUSINESS IS A SHARK is established. Simultaneously the relationship of *synecdoche* is created between the whole (the services of consulting in general)

¹² The term 'anaphora' is used in a slightly different way in linguistics and rhetorics. In rhetorics it means the repetition of same sort of words at the beginning of two successive sentences (Harjung 2000: 65).

and a part (the competitive edge Accenture's kind of service can offer, visualised as shark-like shape). The amusing play in the relationship between the rhetorical question of the tag line and the picture through the word "in shape" is an allusion to the whole ad campaign that used humour as a means of stimulating the AIDA effect. Thus, in another ad during this campaign an elephant is shown surfing on a surfboard while the tag line uses the *rhetorical question* "Who says you can't be big and nimble?" In this campaign animals were used to show high performance in *synecdochal* relationships between the verbal and the nonverbal mode of text constitution. High performance is rooted in the essence in the brand slogan itself of Accenture ("High Performance. Delivered"). The whole campaign based on the interrelation between *rhetorical questions* and animal image was founded on the rhetorical principle of *subjectio*: "the questioner suggests the answer to his own question" (Lanham 1968: 131). The rhetorical effect of the campaign does not stop here. As the answer to this *subjectio* was to be given by the reader (the specific need of a potential client), the imagined answer was facilitated by Accenture, in which context the individual need of the customer as a first logical step was commented by the first element of the brand claim: "High performance." and finished with a third logical step by the rest of the brand claim: "Delivered". In this way the three elements of a) customer's consulting need (whatever it might be), b) high performance of Accenture to meet this need and c) the future assurance that a solution to this need will be delivered, form in this triadic way a rhetorical *subnexio* (a chain of thoughts forming a whole) (Ueding & Steinbrink 1994: 315.). The assurance of future delivery is given by the brand name itself, forming a word blend of 'Accent on the Future' into one single word, being the core idea of "Accenture".¹³

In the case of the campaign described above the rhetorical means of *rhetorical question*, *synecdoche* and *subjectio* rely mostly on *internal aptum*, whereas the rhetorical *subnexio* of the brand as such is due to implications from *external aptum*.

6 Conclusions

The article tries to show that a far too rigid categorisation of the relationship between form and function of the rhetorical means - the *ornatus* - does not take into account the different implications that *aptum* has for the use of rhetorical means. Already the different perspectives used in describing rhetorics since its ancient founders pinpoint at the danger of too static taxonomies. The dynamics of *ornatus* - due to different kinds of *aptum* - is overt in those areas of communication, where different functional layers of reference are being used. This is especially relevant in the interplay between advertisements and brand communication in those cases, where ads serve as more than mere product or service promotion.

In the realm of advertisements this insight calls for an interdisciplinary enlargement of the rhetorical perspective, where linguistic and text centred questions can be combined with the

¹³ Explanation given to the author of this article through contacting a representative of the company on November 26th, 2019.

concept of integrated communication, originating from the field of marketing. The examples given in this article show how versatile the use of rhetorical means can be. At the same time, they also show the necessity of a holistic concept of text function that can put the different rhetorical aspects of one and the same form in relation to each other. In the end this calls for putting a strong emphasis on text functional features in order to cope with the manifold possibilities that rhetorics of speech can offer. In marketing communication this functional interdependency between concrete forms of rhetorical utterances and their reference to different categories of *res* was made explicit through the central role that core propositions have for promoting prototypical brand contents on top of specific utterances. This was treated as the relationship between internal and external *aptum*. The article offers an interdisciplinary insight into the interrelation between rhetorics and marketing, where the rhetorical figures are more than just a striking list of fixed forms in the usage of language.

References

- Baumgart, Manuela 1992: *Die Sprache der Anzeigenwerbung. Eine linguistische Analyse aktueller Werbeslogans*. Heidelberg: Physika.
- Blakeman, Robyn 2018: *Integrated Marketing Communication. Creative Strategy from Idea to Implementation*. 3rd ed. Lanham: Bowman & Littlefield.
- Booth, Wayne C. 2006: *The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication*. Malden: Blackwell.
- Bruhn, Manfred 2014: *Integrierte Unternehmens- und Markenkommunikation. Strategische Planung und operative Umsetzung*. Stuttgart: Schäffer-Poeschel.
- Bruhn, Manfred 2018: *Kommunikationspolitik. Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*. München: Vahlen.
- Cicero, Marcus Tullius: *Über den Redner*. Lateinisch/Deutsch. Translated by Harald Merklin 1976. Stuttgart: Reclam.
- Cockcroft, Robert & Cockcroft, Susan 2005: *Persuading People. An Introduction to Rhetoric*. 2nd edition. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- EHI 2018: *Marketing wird digitaler*. <https://www.handelsdaten.de/handelsthemen/marketing> [12.7.2020].
- Esch, Franz-Rudolf 2011: *Wirkung integrierter Kommunikation: ein verhaltenswissenschaftlicher Ansatz für die Werbung*. 5th ed. Wiesbaden: Gabler.
- Felser, Georg 2015: *Werbe- und Konsumentenpsychologie*. 4th ed. Berlin: Springer.
- Globerunner 2017: *Rocket Fuel for Your Business*. <https://globerunner.com/why-print-advertising-vs-digital-marketing-is-a-mistake/> [12.7.2020].
- Götttert, Karl-Heinz 2009: *Einführung in die Rhetorik*. 4th ed. Paderborn: UTB.
- Guder, Katja 2020: *Arzneimittelanzeigen in Fach- und Publikumspressen. Eine systemtheoretische und textsortenlinguistische Differenzierung*. Wiesbaden: Springer VS.

- Harjung, J. Dominik 2000: *Lexikon der Sprachkunst. Die rhetorischen Stilformen. Mit über 1000 Beispielen*. München: Beck.
- Hosny, Milah Felicitas 2018: Gendermarketing als werbestrategisches Mittel. In Christopher M. Schmidt (ed.) *Werbekommunikation in der Wirtschaft. Mediengerecht, praxisorientiert und interdisziplinär*, 283–305. Wiesbaden: Springer VS.
- Janich, Nina 2013: *Werbesprache*. Ein Arbeitsbuch. 6th ed. Tübingen: Narr.
- Jones, John Philip 1999: *The Advertising Business. Operations, Creativity, Media Planning, Integrated Communications*. Thousand Oaks: Sage.
- Katzwinkel, Janine 2018: *Emotionalisierung von Marken in der Automobilbranche im interkulturellen Vergleich*. In Christopher M. Schmidt (ed.) *Werbekommunikation in der Wirtschaft. Mediengerecht, praxisorientiert und interdisziplinär*, 139–181. Wiesbaden: Springer VS.
- Krieg, Ulrike 2005: *Wortbildungsstrategien in der Werbung. Zur Funktion und Struktur von Wortneubildungen in Printanzeigen*. Hamburg: Buske.
- Kroeber-Riel, Werner & Esch, Franz-Rudolf 2004: *Strategie und Technik der Werbung: verhaltenswissenschaftliche Ansätze*. 6th ed. Stuttgart: Kohlhammer.
- Lanham, Richard A. 1968: *A Handlist of Rhetorical Terms. A Guide for Students of English Literature*. Berkeley: University of California Press.
- Lehn, Isabelle 2014: Rhetorik der Werbung. In Gert Ueding & Gregor Kalivoda (ed.): *Wege moderner Rhetorikforschung*, 821–850. Berlin: de Gruyter.
- Leonard, Devin 2009: *Hey, PC, Who Taught You to Fight Back?*
<https://www.nytimes.com/2009/08/30/business/media/30ad.html> [12.6.2020].
- Marchl, Philip-Sebastian 2019: The consistency of marketing in the target group approach of watch companies: A comparative analysis of Rolex and Swatch image advertisements through the decades. In Sabine Heinemann (ed.): *Werbegeschichte(n). Markenkommunikation zwischen Tradition und Innovation*, 73–92. Wiesbaden: Springer SV.
- PR Newswire 2016: *They Say a Woman's Beauty Is Always up for Criticism*.
<https://www.prnewswire.com/news-releases/they-say-a-womans-beauty-is-always-up-for-criticism---dove-says-a-womans-beauty-should-never-be-used-against-her-300291101.html> [11.7.2020].
- Schmidt, Christopher M. 2003: Der Markenslogan als Instrument unternehmenskultureller Persuasions-Strategien aus kognitionslinguistischer Perspektive. In Martin Nielsen (ed.): *Wirtschaftskommunikation im Wandel*, 79–105. Wiesbaden: VS Research.
- Ogilvy, David 2010: *Ogilvy on Advertising*. London: Prion.
- Ottmers, Clemens 1996: *Rhetorik*. Stuttgart: Metzler.
- Pernot, Laurent 2005: *Rhetoric in Antiquity*. Translated by W.E. Higgins. Washington: Catholic University of America Press.
- Quintilian, Marcus Fabius: *The Orator's Education*. Edited and translated by Donald E. Russell 2001. Book 9–10. Cambridge: Harvard University Press.

- Raylor, Timothy 2018: *Philosophy, Rhetoric, and Thomas Hobbes*. Oxford: Oxford University Press.
- Schank, Roger C. & Abelson, Robert P. 1977: *Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Inquiry Into Human Knowledge Structure*. Hillsdale, N.J: Lawrence Erlbaum.
- Schön, Janine 2018: Positionierungsstrategien von TV-Sendermarken. In Christopher M. Schmidt (ed.) *Werbekommunikation in der Wirtschaft. Mediengerecht, praxisorientiert und interdisziplinär*, 245–281. Wiesbaden: Springer VS.
- Schweiger, Günter & Schrattenecker, Gertraut 2005: *Werbung. Eine Einführung*. 6th ed. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- Sonnino, Lee A. 1968: *A Handbook to Sixteenth-Century Rhetoric*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sulikan, Zhanar 2011: *Slogans in der deutschen Printwerbung. Untersuchung zu Form, Inhalt und Funktion*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- Ueding, Gert & Steinbrink, Bernd 1994: *Grundriß der Rhetorik. Geschichte – Technik – Methode*. 3rd ed. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- WDD 2009: *The evolution of Apple Ads*. <https://www.webdesignerdepot.com/2009/09/the-evolution-of-apple-ads/> [12.6.2020].

About the author

Dr. habil. Christopher M. Schmidt is professor and head of department at the German Department of the Åbo Akademi University since 2012. PhD in 2000 at Åbo Akademi, Habilitation 2010 at Friedrich-Schiller-Universität Jena. Among others he is founding member of the international research cooperation EUKO/EUCO (www.wirtschaftskommunikation.net). He is also coordinator and chair of the international double degree master Werbung *interkulturell* – *InterculturAd* in cooperation with Universität Eichstätt-Ingolstadt. He has initiated several projects in cooperation with organisations from corporate life and other parts of society. Main current research areas are cognitive linguistics, intercultural text theory, intercultural business and corporate communication, semiotics, rhetorics, PR and marketing communication. E-mail: christopher.schmidt@abo.fi.

Mistä voisin löytää sen entisen sinut?

Suomen kielen akkusatiivi- ja pronominioppia

Jussi Ylikoski

Abstract: Finnish grammars customarily present a case system of fifteen morphological cases. While other cases are fully productive and can be formed from all nouns, the so-called accusative in *-t* has only seven forms, based on the six personal pronouns and the corresponding interrogative pronoun *kuka* ‘who’. Based on data drawn from a large corpus of modern written Finnish as used on the online social networking website Suomi24, and accompanied by the results obtained from a questionnaire survey with native-speaking university students, this paper shows that the Finnish personal pronouns can also function as heads of complex nominal phrases. Not unlike nouns, personal pronouns can have adjectival and demonstrative modifiers. The most novel perspectives to the Finnish nominal phrase and object marking are provided by phrases in which the pronominal head is in the accusative, and its modifiers only partially agree with it in the nominative or genitive.

Keywords: Finnish language, case, noun phrase, object, personal pronouns

1 Aluksi

Suomen kielen poikkeuksellisimpia morfologisia kategorioita on persoonapronomineista ja ihmistarkoitteisesta kysymyspronominista muodostettava *t*-akkusatiivi, jolla on vain seitsemän reaalistumaa: *minut*, *sinut*, *hänet*, *meidät*, *teidät*, *heidät* ja *kenet*. Epäproduktiivisenakin tämän kategorian merkitys suomen ydinlauseenjäsenten ymmärtämisessä on ollut huomattava. Tämän kirjoituksen pääaiheena ovat aiemmin kuvaamattomat *t*-akkusatiivilausekkeet, joissa akkusatiivimuotoisia persoonapronomineja määrittävät adjektiivit ja toiset pronominit. Muissa sijoissa toimiessaan tällaiset määritteet ovat lähes aina selvässä morfologisessa kongruenssissa pääsanansa kanssa, mutta *t*-akkusatiivimuodon määritteet ovat yleensä – joskin sangen harvinaisina – lauseasemaltaan vastaavan substantiivilausekkeen sijassa eli morfologisesti katsottuna genetiivissä (1–2) tai nominatiivissa (3–4):¹

- (1) Mistä voisin löytää *sen entisen sinut*?
- (2) Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata *tiukkaakin tiukemman ja välinpitämättömän minut*.
- (3) Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan *nykyinen sinut* :)
- (4) Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis *entiset meidät*.

Tässä kirjoituksessa pohdin, mitä tällaiset kieltämättä monille vieraat lauserakenteet kertovat suomen nominilausekkeista, objekteista ja subjekteistakin sekä toisaalta yleisemmin

¹ Ellen toisin ilmoita, esimerkkieni lähteenä on jakson 1 lopussa mainittu Suomi24-korpus.

persoonapronomineista. Kirjoituksen rakenne on seuraava: Jaksossa 2 luon lyhyen silmäyksen tutkimuksen taustaan eli *t*-akkusatiivin tutkimushistoriaan ja sen olemuksesta vallitseviin käsityksiin. Jaksossa 3 nostan tarkastelun keskiöön tietääkseni ensimmäistä kertaa sen esimerkkien (1–4) havainnollistaman tosiasian, että persoonapronomineilla on kyky saada myös muita määritteitä kuin relatiivilauseita (jakso 3.1). Erityistä huomiota saavat lausekkeet, joissa tällaisia määritteitä esiintyy myös *t*-akkusatiivilla. Yleisen käsityksen mukaan suomen sijojen ja nominilausekkeiden keskeisimpiä ominaisuuksia on nominilausekkeen pääsanana ja sen määritteiden kongruenssi (esim. Anhava 2010). Tähän *t*-akkusatiivilla ei pitäisi olla mahdollisuuksia kahdestakaan syystä: ensinnäkin ne muodostetaan sanoista, joilla ei ylipäänsä katsota olevan määritteitä, ja toiseksi nominilausekkeiden määritteet edustavat sanaluokkia, joilla ei katsota olevan *t*-akkusatiivimuotoja. Tällaisia tieteelle uusia ilmiöitä tarkastellaan sekä autenttisten lause-esimerkkien (jakso 3.2) että näihin perustuvan kyselytestin valossa (jakso 3.3). Kirjoituksen päättää jakson 4 kokoava pohdiskelu siitä, kuinka *t*-akkusatiivimuodot määritteineen auttavat näkemään entistä paremmin, millaisia kategorioita suomen persoonapronominin, objektin sijat ja ylipäänsä nominilausekkeet ovat.

Pääasiallisena tutkimusmateriaalinani olen käyttänyt FIN-CLARIN-konsortion Kielipankin tarjoamaa Suomi24-verkkokeskustelukorpusta (2001–2017), jonka laajuus on reilut neljä miljardia sanetta. Vaikka kyseessä on morfologisesti analysoitu tutkimusaineisto, analyysi on tehty automaattisesti ja korkeasta laadustaan huolimatta se sisältää myös lukemattomia virhetulkintoja. Kielipankin Korp-käyttöliittymän avulla tästä laajasta tutkimusaineistosta on ollut mahdollista etsiä erilaisia lauserakenteita lukemattomilla erityyppisillä hakulauseilla – usein oman intuitioni rajoja koetellen – mutta koska hakutulokset pohjautuvat loppujen lopuksi puutteellisesti analysoituun aineistoon, keskityn lähinnä aiheen laadulliseen tarkasteluun. Korpusaineistoa täydentävä kyselytesti on koottu Oulun yliopiston suomen kielen perusopin äänne- ja muoto-opin kurssilla tammikuussa 2020. Tarkastelen siis ennen kaikkea korpuksen tarjoamaa empiiristä aineistoa oman kielitajuni avulla. Jaksossa 3.3 kuvattu kyselytutkimus toimii – kuten kielitieteessä yleensäkin (Itkonen & Pajunen 2010) – tutkijan oman intuitiota ja autenttista kielimateriaalia täydentävänä menetelmänä.²

2 Taustaa: Mitä tiedämme *t*-akkusatiivista ja persoonapronomineista?

Suomen *t*-akkusatiivi nykyisessä yleiskielisessä muodossaan on kirjakielessä verraten uusi, mutta erittäin vakiintunut tulokas. Huolitellussa yleiskielessä sen käyttö on sen omissa funktioissa käytännössä pakollista. Vaikka etenkin yksiköllinen *t*-akkusatiivi muodoissa *minut*, *sinut* ja *hänet* on ollut Turussa syntyneessä vanhassa kirjasuomessa ja Turkua ympäröivissä lounaismurteissa tuntematon, niin sen kuin siihen välittömästi kytkeytyvien persoonapronominien tarkastelu on sadan vuoden ajan ollut mielenkiintoisen vilkasta erityisesti Turussa – niin Åbo Akademiassa kuin Turun yliopistossa – alkaen Heikki Ojansuusta

² Kiitän suuresti kaikkia informanttejani sekä esitän parhaat kiitokseni tutkimusaineiston keruussa ystävällisesti avustaneelle Katja Västille. Kiitän myös käsikirjoitukseni nimettäviä arvioijia arvokkaista artikkelin lopulliseen muotoon johtaneista neuvoista ja kommentista.

(1922) ja jatkuen Osmo Ikolan (1954a, 1954b) ja Göran Karlssonin (1966) kautta edelleen Aimo Hakaseen (1973), Kalevi Wiikiin (1974) sekä Auli Hakuliseen ja Fred Karlssoniin (1975). Uudemmallalla ajalla akkusatiiveja ja persoonapronomineja ovat eri yhteyksissä käsitelleet muun muassa Jorma Toivainen (1993), Marja-Liisa Helasvuo ja Tuomas Huumo (2010), Nobufumi Inaba (2015) ja pikimmältään myös Urpo Nikanne (2018).

Nähdäkseni *t*-akkusatiivin suosio suomen syntaksin tutkimuksessa perustuu osin sen kykyyn ikään kuin kiertää ne moninaiset deskriptiiviset ja pedagogiset pulmat, joita suomen totaaliobjektien mutkikas nominatiivi–genetiivi-vaihtelu muuten aiheuttaa.³ *T*-akkusatiivien on katsottu yhtäältä todistavan, että *sinut* lauseessa *minulla on sinut* on objekti ja suomen omistuslauseet näin ollen transitiivilauseita. Toisaalta *t*-akkusatiiveja on hyödynnetty pedagogisena apuvälineenä silloin, kun lukijaa on haluttu säästää kulloisenkin pääasian kannalta toisarvoiselta perisuomalaiselta objektikeskustelulta.

T-akkusatiivi – etenkin yksiköllisissä muodoissa *minut*, *sinut* ja *hänet* – lienee sijajärjestelmämme historiassa nuori kategoria ja on suorastaan hämmästyttävää, kuinka nopeasti tämä alkuaan itämurteinen ilmiö on syrjäyttänyt vanhan länsisuomalaisen *n*-genetiivin persoonapronominien objektinmerkitsimenä. Vajaat sata vuotta sitten Ojansuu (1922: 116) totesi, että yksiköllisiä *t*-akkusatiiveja ”ei suomesta ole osoitettu muualta kuin savolaismurteista ja niiden rajaseuduilta”. Jo tätä aiemmin hän oli todennut, ettei ”niitä ole osotettu mistään Suomen rajojen ulkopuolelta” (Ojansuu 1910: 35), mutta ainakin sittemmin vastaavia muotoja on dokumentoitu myös karjalassa vienankarjalasta aunukseen asti (ks. KKS: verkkosanakirjan haut esimerkeissä esiintyville sananmuodoille *minut*, *miut*, *sinut*, *siut*, *šiut* ja *hänet*). Läntisessä suomessa muodot ovat joka tapauksessa uusi tulokas, mutta jo puoli vuosisataa Ojansuun jälkeen Hakulinen ja Karlsson (1975) ns. nykysuomesta puhuessaan eivät edes maininneet länsimurteissa vanhastaan ja toki meidän päiviimme laajalti säilyneitä *n*-loppuisia persoonapronominiobjekteja.

T-akkusatiivin tuloa suomen kielioppeihin ja kirjakieleen 1800-luvun lopulla ovat valottaneet muun muassa Göran Karlsson (1966) ja Inaba (2015: 404–413). Tämän keskeisen kieliopin ilmiön synty ja kyky syrjäyttää aiemmat länsisuomalaiset objektit ansaitisivat edelleen tarkempia tutkimuksia, mutta seuraavassa tyydyn referoimaan muun muassa Ison suomen kieliopin (ISK) esittämää vallitsevaa käsitystä nykykielen *t*-akkusatiiveista.

ISK:n (§ 81, 100, 102, 714, 935, 1221, 1226, 1233) mukaan suomessa on kaikkiaan 15 morfologista sijaa, joista yksi, *t*-tunnuksinen akkusatiivi, esiintyy vain seitsemällä pronominilla: *minut*, *sinut*, *hänet*, *meidät*, *teidät*, *heidät* ja *kenet*. Nämä muodot esiintyvät

³ Objektin merkinnän moninaisuus on toki aiheuttanut myös toistaiseksi päättymättömän keskustelun siitä, tuleeko tai voiko sijapäätteetöntä sijaa kutsua tietyissä asemissa esimerkiksi ”nominatiivin kaltaiseksi akkusatiiviksi” ja *n*-päätteistä sijaa vastaavasti ”genetiivin kaltaiseksi akkusatiiviksi”. Tässä artikkelissa käytän nimityksiä *nominatiivi* ja *genetiivi* puhtaasti morfologisina termeinä viittaamaan Ø- (sekä monikon nominatiivissa *t*-) ja *n*-aineksisiin sijoihin niiden lauseasemasta riippumatta; *akkusatiivilla* puolestaan viitataan ISK:n (§ 1226) tavoin vain muotoihin *minut*, *sinut*, *hänet*, *meidät*, *teidät*, *heidät* ja *kenet* (sekä marginaalisiin näitä muistuttaviin substantiivin taivutusmuotoihin jaksossa 4). Lähestymistapa on siis tyystin toinen kuin esimerkiksi Hakulisen ja Karlssonin (1979: 181), jonka mukaan ”akkusatiivi” on syntaktinen objektimuotojen nimitys niin Ø-, *n*- kuin *t*-päätteisille muodoille, jotka ovat oppositiossa partitiivimuotoisten objektien kanssa.

kaikissa niissä ympäristöissä, joissa tavalliset nominit eli ennen kaikkea substantiivit ovat joko ns. genetiivi- tai nominatiiviobjekteja: *nyt huomioimme päivänsankarin ~ Urpon ~ **sinut***, mutta *nyt huomioidaan päivänsankari ~ Urpo ~ **sinut*** ja niin edelleen. Ainoa huomattava poikkeus on *kenet*, jonka rinnalla mahdollinen voi toisinaan olla myös nominatiivi *kuka* ja joskus myös genetiivi *kenen*. Toistaiseksi selvittämättä lieenee, milloin vaihtelu on mahdollista (*Kenet ~ kuka huomioidaan?*) ja milloin enemmän tai vähemmän mahdotonta (*Kenet ~ [?]kenen ~ ^(?)kenen kumman ~ *kuka huomioimme?*). ISK (§ 97) toteaa joka tapauksessa, että akkusatiivi ei ole substantiivin sija.⁴

Tavallisten transitiivilauseiden genetiivi- ja nominatiiviobjekteja vastaavana sijana *t*-akkusatiivilla on kielen kuvausta selkeyttävä funktio. Siihen viittaamalla genetiivi- ja nominatiiviobjektin ehtojen määrittelyn vaikeudet voidaan pyyhkäistä näkymättömiin (esim. Nikanne 2018: 181), mutta toisaalta juuri mahdollisuus korvata genetiivi- ja nominatiivimuotoisia argumentteja *t*-akkusatiivilla toimii usein kriteerinä sille, millaisia genetiivejä ja nominatiiveja pidetään objekteina – tai terminologiasta riippuen jopa akkusatiiveina – ja millaisia puolestaan ei.

Tutkijoiden erityistä huomiota on kiinnittänyt se marginaalinen mutta kiehtova ilmiö, että *t*-akkusatiivi voi esiintyä myös omistuslauseissa, kuten *sinut* lauseessa *minulla on sinut*. ISK:n (§ 895) mukaan tällaiset lauseet eroavat eksistentiaalilauseista siten, että omistettavaan viittaava lauseenjäsen *sinut* on epäsubjektimainen ja objektin sijassa. Vaikka ISK ei suoraan esitä, että tällaisen lauseen *sinut* olisi omistuslauseen objekti, *t*-akkusatiivi on kielipin mukaan tämän lauseenjäsenen ”objektimaisuuden konkreettisin todiste” (§ 923). Toisinaan omistuslauseita on tähän ilmiöön viitaten hyvinkin suorasanaisesti pidetty transitiivilauseina ja lauseenjäseniä kuten *sinut* transitiivilauseen akkusatiiviobjekteina (voimakkaimmin L. Hakulinen 1926; analyttisemmin Ikola 1954a: 213–215; 1954b: 329; ks. myös Wiik 1974: 19–20; Hakulinen & Karlsson 1975: 350–354; 1979: 177).

Kaikki on kuitenkin suhteellista. Kuriositeettina mainittakoon, että samoihin aikoihin kun Hakulinen (1926) nosti akkusatiivilliset omistuslauseet avainasemaan lausetyyppien luokittelussa, E. N. Setälä (1926: 68) lisäsi lauseoppinsa 11. painokseen tuomion, joka jyrkkyydessään ansaitsee tulla toistetuksi sellaisenaan:

Kirjallisuudessa näkyy [omistuslauseista] toisinaan esimerkkejä, joissa on menty vielä pitemmälle: vieraiden kielten mallin mukaan on *minulla on* rakenne käsitetty transitiiviverbin veroiseksi ja varustettu objektilla, esim. *Minulla ei ole hätää, niin kauan kuin minulla on s i n u t*. Tällainen yksistään kirjallinen sanontatapa on kuitenkin leimattava törkeäksi ja ehdottomasti kartettavaksi kielivirheeksi (p. o. *niin kauan kuin sinä olet minulla tai niin kauan kuin omistan sinut*).

⁴ ISK pidättäytyy täsmällisestä sijan määritelmästä ja esittää sen sijaan, että sija on ”morfosyntaktinen ja morfosemanttinen kategoria, jonka tunnus on sijapäätte” (§ 1221). Sijan määritelmiä meillä ja muualla tarkastelevat tarkemmin esim. Blake (2001) ja Ylikoski (2020).

Setälän kanta tähän ilmaisutyyppiin on sikäli edullinen, että se poistaa haasteet, joita tämänkaltaiset lauseet eittämättä lausetyyppien kuvaukselle tuottavat. Toisaalta suhtautumista on mahdollista ymmärtää myös sellaisen, joka tähän fennistiikan paraatiesimerkkiin täysin tottuneena aidosti yllättyy Setälän ankaruudesta. Ennen kaikkea on muistettava, että Kokemäellä vuonna 1864 syntyneiden joukossa oli varmasti monia, joille koko itäsuomalainen *sinut* oli lauseasemasta riippumatta aidosti vieras ja tarpeeton muoto ja epäilemättä helposti pysyikin sellaisena. Erityisesti lausetyypin *minulla on sinut* – jonka käyttötarpeet ovat todellisuudessa sangen vähäisiä – tuoreudesta kertoo se, että tiedossani ei ole kielitieteellisiä mainintoja aiheesta ennen Hakulista (1926) ja Setälää (1926), ja siihen suhtauduttiin varauksellisesti vielä pitkään Setälän jälkeenkin (ks. Ikola 1954a: 214). Ajan mittaan tätä lausetyyppeä on punniskeltu monin eri tavoin, mutta nähtävästi vasta Inaba (2000: 79–80; 2015: 92–93) on nostanut esille sen, että *t*-akkusatiivit ovat levinneet myös esimerkiksi ilmaisuihin *jäädä/muistua/tulla mieleen* ja muun muassa verbien *löytyä* ja *näkyä* yhteyteen:

- (5) Tuli mieleen *sinut* kun näin nämä.
 - (6) *Minut* löytyy Instagramista nimimerkillä secretadalmina – –
 - (7) käyn heti ihailemassa kun *sinut* näkyy listoillani
- (Kaikki esimerkit Inaba 2015: 93.)

Inaba katsoo, että suomeen on tällaisten lauseiden myötä syntynyt uusi eksistentiaalilauseen alatyyppi. Kysymystä siitä, kutsutaanko *t*-akkusatiiveja tällöin subjekteiksi vai objekteiksi, hän pitää puhtaasti teknisenä ja grammatikkojen kulloisistakin ratkaisuista riippuvana.

Setälän ehdottomuuteen palataksemme samaa ehdottomuutta näkee myös meidän aikamme kieliopeissa. Tämä artikkeli keskittyy seuraavasta jaksosta alkaen tapauksiin, joissa persoonapronominit – paitsi akkusatiivimuodoissa, niitä verrattomasti useammin muissa sijoissa – saavat määritteikseen adjektiiviattribuutteja ja toisinaan myös niitä edeltäviä demonstratiivipronomineja. Näistä ei kielen aiemmissa kuvauksissa ole ilmeisesti lainkaan puhuttu (ks. esim. Penttilä 1963: 583–584), ja kenties tästä syystä suurin kielioppi ISK (§ 718) toteaa ykskantaan, että ei ole syytäkään: ”Persoonapronominin ainoa määritetyyppi on relatiivilause.” Näin päätetty keskustelu voi luontevimmin jatkua pohtimalla vain sitä, mitä merkityksiä on vaikkapa kieliopin esimerkkien ilmaisuilla *sinulle*, *jolta intti on vielä suorittamatta* tai *minua*, *jonka on taloudellisista syistä tehtävä työtä*. Seuraavissa jaksoissa päähuomion saavat kuitenkin sellaiset persoonapronominien käyttötavat, jotka poikkeavat tähänastisessa tutkimuksessa vallitsevasta käsityksestä.

3 Mistä voisin löytää sen entisen sinut? Pronomineja, akkusatiiveja ja attribuutteja

3.1 Yleisesti persoonapronominien määritteistä

Yllä todettiin, että ISK:n mukaan suomen persoonapronomineilla ei voi olla muunlaisia määritteitä kuin relatiivilauseita, eikä muuallakaan päinvastaista liene esitetty. Koska tämän

kirjoituksen pääteemana ovat harvinaiset akkusatiivirakenteet, jotka tuntunevat monen kielitajussa oudohkoilta, aihetta on paikallaan alustaa yleisemmillä lause-esimerkeillä, joissa persoonapronominit esiintyvät muissa sijoissa. Tällöin niiden saamat adjektiiviattribuutit kongruoivat sijassa (8–20) ja monikollisten pronomien osalta luvussakin (17–20), ja niillä voi olla myös muita määritteitä. Alla on esimerkkejä kaikista kuudesta persoonapronoministamme:

- (8) En ole pystynyt avautumaan ja näyttämään *sitä herkintä minua*...
- (9) Hetken muistin millaista oli asua naapurissaan, ja tuli ikävä entiseen kotiin, tuli ikävä *entisiä naapureita, entistä minua, iloista, nuorekasta*.
- (10) – – välillä tuntuu, että joskus menee yli, joten kaipa *sitä ujompaa minua*.
- (11) Runosi oli *aitoa sinua, aitoa tunnetta*.
- (12) Oliko se sitten poikkeus vai *aidointa sinua*?
- (13) Kyllähän totuus on, että kaupan värit vievät juuri sen mikä sinun hiuksissasi on *ainutlaatuista ja aitoa sinua*.
- (14) Älä kuitenkaan anna noiden asioiden muuttaa *sitä kultaista sinua, joka olet*.
- (15) Ihmiset, jotka ihailevat häntä lavalla, eivät näe, eivätkä tunne *todellista häntä*.
- (16) Sitten kun ihmisen näkee jossain rauhallisemmassa ympäristössä, niin kuin esim. luonnossa kävelemässä, niin ihminen on ihan erilainen, kun *se oikeampi hän* on paikalla.
- (17) *Harvoilla meillä* on firman bensat.
- (18) Koti on *useimmille meille* elämän suurin hankinta.
- (19) – – koska *hyvin harvoilla teillä* on mitään järkevää sanottavaa – –
- (20) *Useimmilla heillä* menee ihan hyvin.

Yli neljän miljardin saneen Suomi24-korpuksesta tällaisia esimerkkejä on mahdollista löytää satoja, kenties tuhansia. Yleisimpiä erilaiset määritteet ovat pronomineilla *minä* ja *sinä*, mutta tavattomia ne eivät ole muillakaan. Yleisimpiin persoonapronomineja määrittäviin adjektiiveihin kuuluvat *aito*, *todellinen*, *oikea*, *entinen* ja *nykyinen* sekä toisinaan kvanttoripronomineihin luetut *usea* ja *harva*. Varsin yleinen määrite on myös adjektiiviattribuuttia edeltävä *se*. Määritteitä voi olla rinnatusten useampikin, kuten lausekkeessa *ainutlaatuista ja aitoa sinua* (13), ja adjektiivit voivat esiintyä myös komparatiivissa (10, 16) ja superlatiivissa (8, 12, 18 ja 20). Joskus määritteillä tavataan edelleen omia astemääritteitä, kuten lausekkeessa *hyvin harvoilla teillä* (19). Myös tällaisilla pronomien esiintymillä voi olla relatiivilauseita (14) ja ne voivat olla rinnastussuhteessa substantiivilausekkeisiin (9, 11).

Yllä nähdyt pronomilausekkeet ovat toki semantiikaltaan erilaisia ja epätyypillisempiä kuin prototyyppisimmät substantiivilausekkeet, kuten *uusi kirja*, *se iso talo* ja *hyvät ystävät*, mutta tässä yhteydessä oleellista on persoonapronominien morfosyntaksi. Vaikka adjektiivijä demonstratiivimääritteet ovat suhteellisen marginaalisia, olemattomia ne eivät ole. Huomattakoon sekin, että yllä olevat pronominit taipuvat todella pronomineina erotukseksi esimerkiksi psykologista minuutta tai minämuotoista kertojaa merkitsevästä *minästä*. Sanalla

sanoen yllä nähdyt lauseet osoittavat, että persoonapronominit voivat toisinaan toimia kompleksisten nominilausekkeiden pääsanoina kutakuinkin samoin kuin tavalliset substantiivit. Tämän tutkimuksen keskipisteenä olevien pronominilausekkeiden tarkastelun tukevimmaksikin vertailukohdaksi sopivatkin ennen kaikkea prototyyppiset substantiivilausekkeet.

On vielä paikallaan huomata, että vaikka käyttämäni Suomi24-korpus koostuu samannimisen sosiaalisen median palvelun verkkokeskusteluista, sen sisältämien lauseiden alkuperäiset tekstilajit ovat erittäin kirjavia. Suuri osa varsinaisten keskustelujen sisällöstä seuraa pääsääntöisesti yleiskielen normeja, mutta toisinaan teksteissä on hyvinkin paljon puhutulle kielelle ominaista tyyliä. Toisaalta jopa epänormatiivisimmat keskustelut voivat sisältää suoria lainauksia mitä moninaisimmista kirjallisista lähteistä, raamatunlauseista lakikirjaan ja monenlaisiin viranomais teksteihin. Persoonapronominien käyttö on kuitenkin yleensä yhteydessä varsin henkilökohtaisiin puheenvuoroihin, joiden tuottajat voivat muunkin spontaanin kielenkäytön tavoin käyttää erilaisia sanoja ja rakenteita oman identiteettinsä ilmaisukeinona. Yksittäisten lauseiden laatijat pysyvät lähes aina tarkoituksellisesti anonyymeina, joten käytännössä myös jokainen tässä artikkelissa esitetty esimerkkilause on alkuperältään tuntematon. Vaikka yksittäisiin lauseisiin voi olla syytä suhtautua kriittisesti, suuresta korpuksesta piirtyvän kuvan voi silti katsoa edustavan suomen kieltä sellaisena kuin maan suurin verkkokeskustelufoorumi voi sitä edustaa. Korostan myös, että tämä tutkimus kuvaa vain 2000-luvun alkupuolen verkkokeskustelujen edustamaa suomea eikä ota kantaa ilmiöiden historiaan. Toisaalta kannattaa huomata, että kirjakielen historiaa edustavat korpuksia ja yksittäiset internethautkin paljastavat, että esimerkiksi ilmaustyyppi *Voi onnetonta minua!* on ollut käytössä jo Minna Canthilla ja Juhani Aholla, joten tarkastelemieni ilmiöiden alkuperän selvittely on pakko jättää tulevan tutkimuksen tehtäväksi.

3.2 Akkusatiiviset pronominilausekkeet *in vivo*

Tässä jaksossa tarkastelen akkusatiivimuotoisten pronominiinien esiintymistä *in vivo* eli elävässä kielessä, kielen todellisessa käytössä. Havainnollisuuden vuoksi on hyödyllistä aloittaa monikollisista akkusatiiveista ja vasta sen jälkeen jatkaa hivenen kompleksisempien yksiköllisten rakenteiden pariin.

3.2.1 Monikko: *entiset meidät, teidät ja heidät*

T-akkusatiivin katsotaan siis reaalistuvan vain seitsemässä sananmuodossa, ja vaikka yllä nähtiin persoonapronominien saavan adjektiivi- ja demonstratiivimääritteitä, vähintäänkin vastaavia akkusatiivimuotojen määritteitä tulisi periaatteessa pitää mahdottomina: suomen nominilausekkeen keskeisenä tunnuspiirteenä pidetään pääsanana ja määritteiden luku- ja sijakongruenssia (esim. Penttilä 1963: 148; Vilkuna 1996: 182; ISK § 439, 441, 563), jota myös yllä nähdyt esimerkit (8–20) säännönmukaisesti noudattavat. Kääntäen myös sijan kriteerinä pidetään monesti suomen kielen sijojen kykyä kongruenssiin. Esimerkiksi lähinnä kaakkoishämäläisistä murteista laajalle puhekieleen levinneen ns. *kaa*-komitatiivin sijastatus

on tapana kieltää juuri siksi, että toisinaan suffiksinomaiseksi koettu *kaa*-aines ei esiinny adjektiiviattribuuteissa (esim. Laitinen & Lehtinen 1997: 8; ISK § 1266; Vierula 2017: 272–274).

Monista rajoituksistaan huolimatta *t*-akkusatiivia pidetään yleensä sijana. Palaan kysymykseen sijastuksesta tarkemmin jaksossa 4, mutta tässä yhteydessä huomautan vain, että kysymystä *t*-akkusatiivin määritteiden kongruenssista ei ole pohdittu luultavasti senkään takia, että tähänastisen käsityksen mukaan *t*-akkusatiivin kantasanoina toimivilla persoonapronomineilla ei voi olla määritteitä ylipäättään. Seuraavat esimerkit vakuuttanevat kuitenkin useimmat meidät siitä, että asia ei ole näin yksioikoinen:

- (21) Meillä vanhemmilla kun ei useinkaan ole vertailukohteita ja *harvat meidät* on kasvatettu kasvattamaan lapsia!
- (22) Nämä harhakäsitykset – – saavat *monet meidät* hyväksymään että olemme sattuman myötä syntyneet – –
- (23) Esimerkiksi tämä järjestelmä on opettanut *useat teidät* ajattelemaan – – että –
- (24) – – että *useimmat heidät* kasvatetaan lapsesta asti siihen – –

Riippumatta siitä, pidetäänkö sanoja *harva*, *moni* ja *usea* adjektiiveina vai esimerkiksi ISK:n (§ 762) tavoin adjektiiveja monin tavoin muistuttavina kvanttoripronomineina, määritteitä ne silti ovat, ja yllä niiden nähdään määrittävän monikon persoonapronomineja. Niiden olemassaoloa ei vähennä sekään, että ne vaikuttavat satunnaisilta vaihtoehdoilta yleisemmälle ilmaisutyypille *harvat meistä* (21), *monet meistä* (22), *useat teistä* (23), *useimmat heistä* (24). Myös kiistattomia adjektiiviattribuutteja esiintyy; jo johdannossa mainitun lauseen (4) lisäksi voi mainita esimerkit (25–26):

- (4) Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis *entiset meidät*.
- (25) Toivottavasti pääsen noille muille näyttämään sitä aitoa Jussia, ja näen heistä *aidot heidät*.
- (26) – – tuntematon älykkyys joka loi *eläväiset meidät* "apinoiden" joukkoon (anteeksi kaikille), ei oikeasti tahdo mitään pahaa – –

Samoin kuin kvanttorit esimerkeissä (21–24), lauseissa (4) ja (25–26) *t*-akkusatiivimuotoisia monikon persoonapronomineja määrittävät *t*-päätteiset adjektiivit, jotka ovat määrämuodossa, mutta mikä tämä muoto on? Ovatko *harvat*, *monet* ja *useat* tai *entiset*, *aidot* ja *eläväiset* monikon nominatiiveja vai monikon nominatiivin kaltaisia akkusatiiveja samaan tapaan kuin vaikkapa lauseen *Sanopa se* objektia on luonnehdittu nominatiivin kaltaiseksi akkusatiiviksi? Palaan kysymykseen tarkemmin tuonnempana.

3.2.2 Yksikkö: *entiset / entinen minut, sinut ja hänet*

Monikollisten akkusatiivien jälkeen käännytään lauseisiin, joissa *t*-akkusatiivimuotoja ovat yksikölliset *minut, sinut* ja *hänet*. Seuraavissa lauseissa näitäkin määrittävät adjektiivit, mutta *t*-päänteen sijaan niiden tunnuksena on *-n*:

- (1) Mistä voisin löytää *sen entisen sinut*?
- (2) Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata *tiukkaakin tiukemman ja välinpitämättömän minut*.
- (27) en oo kateellinen, vaan tunnen *kyseisen hänet* henkilökohtaisesti, enkä tosiaan ole ainut, joka on tätä mieltä – –
- (28) Hän teki parannuksen ja on ollut vuosia niin iloinen ihminen, että sitä ihmettelee kaikki, jotka tuntevat *vanhan hänet*.
- (29) – – monet muijat tietävät *hänet* (ainakin *entisen hänet*) ja ihan pokkana tulevat flirttaamaan mieheni kanssa, silmäpeliä pidetään ja katseita vaihdellaan.
- (30) – – he esimerkiksi haluavat *säyseän minut* hyväksi kuuntelijaksi koska he ovat tottuneet siihen että kuuntelen kaikenlaista.
- (31) Ei kukaan läheinen joka koko sydämostään rakastaa halua susta jotakin roolia, vaan *sen avoimen sinut* siellä roolin alla, oikean ihmisen.

Riippumatta siitä, kuinka hyväksyttäviltä yllä nähdyt lauseet kustakin tuntuvat, niissä objektilausekkeen attribuuttina esiintyvät adjektiivit ja demonstratiivipronominit ovat genetiivimuotoisia eli juuri siinä muodossa, missä näissä asemissa olevat substantiiviobjektit olisivat. Tavallisin yksiköllisen totaaliobjektin sija on genetiivi, mutta tietyissä konteksteissa sitä vastaa nominatiivi. Sattumaa tai ei, juuri näissä asemissa myös yksiköllisen akkusatiivimuotoisen pronominin mahdolliset määritteet esiintyvät yksikön nominatiivissa:

- (3) Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan *nykyinen sinut* :)
- (32) Oli kiva löytää *vanha sinut* taas hetkeksi. (Vauva.fi 2019)
- (33) Eiks teillä oman tyyppisiänne ihmisiä löydy herjaamiseenne, kun teidän pitää ottaa herjaamiseenne kohteeksi *viaton tuntematon minut*, joka vain kirjoitan nimettömästi netin keskustelupalstalle ihan normaalisti?
- (34) Tämä "Kukkikseksi" kutusuttu haluaisi suuuuuuuuresti, että häiriköksi leimattaisiin *viaton minut* – –

Lauseissa (3) ja (32–33) akkusatiivilausekkeet toimivat erilaisten subjektittomien infinitiivirakenteiden objekteina ja lauseen (34) *viaton minut* puolestaan passiivimuotoisen predikaatin objektina. Toisin sanoen ne esiintyvät lauseissa, joissa nominatiivimuotoiset subjektit ovat mahdottomia, ja tällöin objekti on ikään kuin varaa merkitä säästeliäästi tunnuksettomalla nominatiivilla. Kun yllä nähtyjä akkusatiivilausekkeita (1–4) ja (21–34) katsotaan kokonaisuutena, yhtäältä niiden pääsanoilta vaikuttavat persoonapronominit ovat odotuksenmukaisesti aina *t*-akkusatiivimuodossa, mutta toisaalta niiden määritteet noudattavat

tarkoin tavallisten substantiiviobjektien – ja niiden kongruoivien määritteiden – sijanmerkintää.

Akkusatiivimuotoisten persoonapronominien määritteinä toimivat niin adjektiivit, demonstratiivipronomininit kuin kvanttorit ja relatiivilauseetkin. Myös akkusatiivimuotoiset pronominit voivat siis toimia mitä moninaisimpien nominilausekkeiden pääsanana. Melkoisen yllättävää on kuitenkin niissä vallitseva osittainen kongruenssi, joka poikkeaa jyrkästi suomen nominilausekkeiden perusominaisuutena pidetystä morfologisesta kongruenssista. Jos edellä nähtyjä lausekkeiden jäseniä – seuraavassa yksinkertaisuuden vuoksi ainoastaan persoonapronomineja ja niitä määrittäviä adjektiiveja – kutsutaan ISK:n tapaan nominatiiveiksi, genetiiveiksi ja akkusatiiveiksi, niiden rakenteet edustavat kolmea päältä katsoen jokseenkin anomaalista tyyppiä (taulukko 1).

Taulukko 1. Akkusatiivisten pronominilausekkeiden rakenne

Yksikkö		Monikko	
<i>entinen</i>	<i>minut</i>	<i>entiset</i>	<i>meidät</i>
nominatiivi	akkusatiivi	nominatiivi	akkusatiivi
<i>entisen</i>	<i>minut</i>		
genetiivi	akkusatiivi		

Kun substantiivilausekkeen pääsanana pidetään substantiivia, jonka määritteinä toimivat adjektiivit ja pronominit kongruoivat pääsanansa mukaan, tuntuu luonnolliselta, että näin on myös pronominilausekkeissa. Esimerkiksi lausekkeessa *aitoa sinua* (11, 13) määritteen sijapäätte vaikuttaa toki riippuvan pronominista eikä päinvastoin. Osittain samalta tuntuu myös monikollisen akkusatiivilausekkeen *entiset meidät* (4) määrite *entiset*, joka on puhtaasti ortografiseen ja fonologiseen asuun katsottaessa *t*-tunnuksinen lähes kuten *t*-tunnuksinen *meidät*, jonka katsotaankin syntyneen objekteina toimivien substantiivin monikon nominatiivimuotojen tarjoaman analogian mukaan (Hakulinen 1979: 99). Toisaalta tämä voi vaikuttaa loogiselta, mutta toisaalta nominatiivimuotoinen attribuutti ei-nominatiivimuotoisen pääsanana edellä näyttää pahasti suomen kongruenssisääntöjen vastaiselta. Yksikölliset lausekkeet, kuten *entinen minut* ja *entisen minut*, eivät myöskään näytä analogian hedelmiltä, vaan ne pikemminkin rikkovat suomen nominilausekkeille tyypillistä morfologista kongruenssia.

3.2.3 Vielä yksi kysymys: *Kenet naisen näit?*

Varsinaisten persoonapronominien jälkeen on kiinnostavaa suunnata katse vielä seitsemänteen *t*-akkusatiiviin, persoonapronominien interrogatiiviseen ja relatiiviseen vastineeseen *kenet*. ISK:n (§ 718) mukaan persoonapronominien määritteinä toimivat vain relatiivilauseet, mutta *kuka*-pronominin suhteen tällaiseen kysymykseen ei fennistiikassa liene puututtu. Satunnaisesti on kyllä mahdollista tavata relatiivilauseiden seuraamia *kuka*-pronomineja ja

niiden muassa *kenet*-akkusatiiveja (35) – ja etenkin indefiniittisiä *vaikka kenet* -ilmaisuja (36) – mutta esimerkiksi **(se) aito kuka* ja **(sen) entisen kenet* vaikuttavat semantiikaltaan ja pragmatiikaltaan liki mahdottomilta.

(35) *Kenet joka* ei ole luokallasi haluaisit sinne? (ASKfm)

(36) Samoin huumorintajuttomaksi voi joku mieltää *vaikka kenet, joka* laukoo vitsejä naama pokerina.

Vaikka *kuka*-pronominiilla ei kenties luontevia adjektiivi- tai pronominiattribuutteja olekaan, akkusatiivin ja kongruenssin erikoisuuksia tarjoutuu tutkijan eteen toisesta suunnasta. Lauseketyypissä *kuka (suomalainen) nainen* pronomini on pikemminkin määritteen kuin pääsanan asemassa (esim. Penttilä 1963: 570; ISK § 570), ja tällöin kaikki attribuutit odotuksenmukaisesti taipuvat: *kenen (suomalaisen) naisen, ketä (suomalaista) naista* jne. Vaan entä silloin kun lauseke on totaaliobjektin asemassa? Varsinaisista persoonapronomineista poiketen *t*-akkusatiivimuodon *kenet* mahdollista kongruenssia on käsitelty ainakin kerran juuri tästä näkökulmasta. Suomen objektin merkintää käsittelevässä artikkelissaan Hakulinen ja Karlsson (1975: 349) toteavat ohimennen attribuutikongruenssin olevan nykykielessä ”hyvin voimakas sääntö”:

Emme esim. voi sanoa **Kenet naisen näit?* käyttäen *kuka*-pronominin normaalia objektimuotoa (vrt. *Kenet näit?*), vaan tämä kongruoimaton muoto on korvattava toisella: *Minkä naisen näit?* (Hakulinen & Karlsson 1975: 349)

Hakulinen ja Karlsson eivät pohdi asiaa tämän enempää, mutta ainakin 2020-luvulla tästä on lupa olla eri mieltä. Nykyään on helppo löytää selviä vastaesimerkkejä:

(37) Itse saisin kuulemma valita *kenet naisen* ottaisin itselleni, olen kuulemma kaikinpuolin ihana ja kiltti, söpökin.

(38) Noh miehet *kenet naisen* valitsisitte vastauksien perusteella??

Lisäesimerkkejä voisi esittää runsaasti, luonnollisesti monia muitakin kuin lekseemin *nainen* sisältäviä lauseita. Vuonna 1975 tutkijain käytettävissä ei tokikaan ollut nykyisiä korpuksia, mutta tuskin *kenet naisen* on tuonkaan ajan suomen kielessä ollut kerrassaan mahdoton; Hakulinen ja Karlsson operoivat nähtävästi vain omaan intuitioonsa nojautuvilla esimerkeillä.⁵ Lisättäköön, että ilmaistyyppit *kenet naisen* ja *minkä naisen* eivät ole ainoita mahdollisia, vaan samoista korpuksista voi löytää myös lauseketyypin *kenet naiset*:

⁵ Jo Itkonen (1977: 85) oudoksuu Hakulisen ja Karlssonin (1975: 346) kielitajua laajemminkin ja ihmettelee, että tekijät katsovat kielenvastaiseksi jopa lauseen *Kalle uskoo karhut kaadetun*.

- (39) *Kenet naiset lähettiläs tuomitsi?*
(40) Suomijuntti kuvittelee määräävänsä *kenet naiset* saa valita kumppanikseen.

Esimerkin (39) konteksti paljastaa, että lauseessa viitataan yksikölliseen objektiin, mutta toisinaan lausekkeen voisi tulkita monikolliseksikin (40).

Yllä esitellyt esimerkit antavat aineksia monenlaisiin tulkintoihin, mutta palaan niihin tarkemmin vasta jaksossa 4. Tätä ennen kuvaan lyhyesti tutkimukseni toisen päämateriaalin tarjoamia näköaloja siihen, mitä edellä nähdyistä esimerkeistä on syytä ajatella, eli miten muut kielenpuhujat niihin suhtautuvat.

3.3 Akkusatiiviset pronominilausekkeet *in vitro*

Tässä jaksossa tarkastelen akkusatiivimuotoisten pronominien olemusta *in vitro* eli spontaanin kielenkäytön sijaan laboratorio-olosuhteissa, pienen kyselytestin valossa. Tammikuussa 2020 toteutetun kyselyn vastaajina toimi 35 äidinkielenään suomea puhuvaa Oulun yliopiston suomen kielen perusopintojen äänne- ja muoto-opin kurssin opiskelijaa. Tila ei riitä kaikkien mahdollisten näkökulmien pohdiskeluun, mutta toivon voivani palata aiheeseen myöhemmin. Artikkelin liitteenä on alkuperäisen lomakkeen muotoilua seuraten esitetyt vastaustulokset.

Käytetty lomake sisälsi kaikkiaan 30 lausetta, joista osassa kartoitettiin myös muiden kuin akkusatiivimuotoisten pronominien hyväksymistä. Tutkimuksen tulokset olivat pääpiirteissään odotuksenmukaisia. Vaikka lähes kaikki arvioitettut lauseet poikkeavat rakenteeltaan aiemmista suomen morfosyntaksin kuvauksista, niiden saama vastaanotto korreloi jaksoissa 3.1 ja 3.2 esiteltujen havaintojen kanssa: Autenttisessa kielenkäytössä yleisimmät lauserakenteet hyväksytään parhaiten, harvinaisemmat heikommin ja täysin atesteoitamattomat rakenteet selvästi huonoiten.⁶

On luonnollista, että mitään selviteltyistä lauseista ei hyväksytä täydelleen. Jopa lauseelle *Kunpa minulla olisi sinut!* löytyy Setälän (1926) kaltaisia torjujia, mutta toisaalta on merkittävää, että etenkin jaksossa 3.1 esiteltyjä lauseita hyväksytään hyvinkin, lause *Välillä tuntuu, että joskus menee yli, joten kaipaani sitä ujompa minua* (10) jopa lausetta *Kunpa minulla olisi sinut!* laajemmin (ks. liite). Samoin erittäin laajasti hyväksytään lausekkeet *todellista häntä, useimmille meille, harvoilla meillä sekä sitä kultaista sinua, joka olet*. Lomakkeen 30 lauseesta heikoimmin – tuskin lainkaan – hyväksytään tarkoituksellisen keinotekoinen ja epäsymmetrinen *Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan tuo nykyiset sinut*, mutta kokonaisuutena lauseiden hyväksytyys muodostaa pitkän jatkumon lähes kaikkien hyväksymistä lähes kaikkien torjumiin lauserakenteisiin.

Mielenkiintoisimpia näkymiä tarjoavat etenkin jaksossa 3.2 esitellyistä, suurissakin korpuksissa harvinaisista akkusatiivirakenteista esitetyt arviot. Tällaiset lauseet ovat siis

⁶ Kyselytestien harrastajat ovat toisinaan käyttäneet paljon energiaa menetelmän puolustamiseen, mutta sen arvoa ei sinänsä enää ole tarpeen epäillä (esim. Vanhatalo 2005; Schütze 2016). Myönnän silti, että tässä tutkimuksessa sivuroolissa esiintyvä kyselytutkimus oli luonteeltaan pilottitutkimus, jonka informantit olivat tavallista tietoisempia kielenkäyttäjiä, jotka kyselyyn vastatessaan varmasti ymmärsivät tutkimuksen aiheen. Tulokset olivat kuitenkin niin selviä, että uskon menetelmän toimineen myös karkeammin toteutettuna.

marginaalisia ja suomen nominilausekkeille tyypillisen kongruenssin vastaisia, joten kovin laajaa hyväksyntää niille ei voikaan odottaa. Tätä taustaa vasten jotkin lauseet nauttivat silti jopa yllättävää suosiota. Erityisen soveliaiksi arvioitiin lauseet, joissa objekteina toimivat monikolliset *meidät* ja *teidät*, joita määrittää monikon nominatiivi – ellei sitten sen näköinen akkusatiivi – *entiset*, kun taas esimerkiksi *entisen* torjutaan vastaavassa asemassa melko selvästi (taulukko 2; tarkemmin ks. liite).

Taulukko 2. Monikollisten *t*-akkusatiivilausekkeiden hyväksytyys

	OK	?	??	EI
Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis entiset meidät .	11	10	11	3
Mistä voisin löytää ne entiset teidät ?	11	8	10	6
Mistä voisin löytää entiset teidät ?	9	11	10	5
Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis entisen meidät .	4	8	11	12
Mistä voisin löytää entisen teidät ?	0	4	12	19

Hieman yllättävää on se, että vaikka korpushaut ja muut sähköiset etsintämenetelmät tarjoavat selvästi enemmän yksiköllisiä kuin monikollisia määritteellisiä *t*-akkusatiiveja, yksiköllisiä rakenteita ei hyväksytä aivan samassa määrin kuin taulukossa 2 nähtyjä monikollisia muotoja. Kannoistaan epävarmoja on myös yksiköllisten rakenteiden suhteen paljon, mutta taulukko 3 osoittaa silti, että genetiivimuotoisten adjektiivien määrittämät (*tiukkaakin tiukemman ja välinpitämättömän*) *minut* ja (*entisen*) *sinut* hyväksytään selvästi paremmin kuin rakenteet, joissa *t*-päätteisten akkusatiivien määritteiksi ovat tarjolla *t*-päätteiset fonologisesti – ja jopa etymologisesti – kongruentit monikon nominatiivit.

Taulukko 3. Yksiköllisten genetiiviobjektin asemassa esiintyvien *t*-akkusatiivilausekkeiden hyväksytyys

	OK	?	??	EI
Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata tiukkaakin tiukemman ja välinpitämättömän minut .	5	10	8	12
Mistä voisin löytää sen entisen sinut ?	5	7	12	11
Mistä voisin löytää entisen sinut ?	4	12	11	8
Mistä voisin löytää entiset sinut ?	3	3	11	18
Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata tiukkaakin tiukemmat ja välinpitämättömät minut .	3	3	6	23
Mistä voisin löytää sen entiset sinut ?	0	6	8	21

Tämän artikkelin otsikkoon nostetun teemalauseen *Mistä voisin löytää sen entisen sinut*? hyväksyy varauksetta tai hieman varauksellisesti kolmannes informanteista, mutta

attestoimattoman lauserakenteen *Mistä voisin löytää sen entiset sinut?* hyväksyy varauksellisesti vain joka kuudes (taulukko 3). Eroa vahvistaa vaihtelemattoman demonstratiivipronominin läsnäolo, mutta myös lyhyempien lausekkeiden *entisen sinut* ja *entiset sinut* ero on selvä.

Lauseiden hyväksyntä korreloi siis paljolti sen mukaan, kuinka yleisiä sellaiset ovat. Yllättävähkön poikkeuksen tarjoavat lausetyypit, joissa esiintyy omalla tavallaan odotuksenmukaisia nominatiivimääritteitä silloin, kun *t*-akkusatiivi on lauseasemassa, jossa vastaava substantiivi mahdollisine määritteineen olisi nominatiivissa (esim. 3, 32–34). Esimerkin (3) *Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan nykyinen sinut* hyväksyy kuitenkin ongelmitta vain yksi ja hieman varauksellisesti neljä 35 vastaajasta, kun taas hitusen paremmin hyväksytään sinänsä attestoimaton variantti – *nykyiset sinut* (taulukko 4). Yhtä kaikki, informantit eivät juurikaan hyväksy kummankaanlaisia rakenteita ja sama pätee myös omistuslauseissa esiintyville *sinut*-akkusatiiveille ehdotettuihin määritteisiin (taulukko 5); yllä on todettu, että tällaisia ei ole löytynyt miljardienkaan saneiden aineistoista.⁷

Taulukko 4. Yksiköllisten nominatiiviobjektin asemassa esiintyvien *t*-akkusatiivilausekkeiden hyväksytyys

	OK	?	??	EI
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan nykyinen sinut .	1	4	7	23
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan tuo nykyinen sinut .	1	4	9	21
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan nykyiset sinut .	4	2	9	20
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan tuo nykyiset sinut .	0	4	4	27

Taulukko 5. Omistuslauseessa esiintyvien *t*-akkusatiivilausekkeiden hyväksytyys

	OK	?	??	EI
Kunpa minulla olisi sinut !	30	3	1	1
Kunpa minulla olisi entiset sinut !	1	4	5	25
Kunpa minulla olisi entinen sinut !	1	3	14	17

Useimpien tässä nähtävien taulukoiden lukemat eivät puhu *t*-akkusatiivin saamien määritteiden puolesta likikään yhtä vahvasti kuin tiedot muunsijaisten pronomien kyvystä saada selvästi kongruoivia määritteitä (liite). Myös jaksossa 3.2.3 tarkasteltu lauseke *kenet naisen saa varauksettoman hyväksynnän* vain yhdeltä vastaajalta, mutta toisaalta sitä pitää korkeintaan vain ”vähän epätavallisena” lähemmäs puolet 35 vastaajasta. On joka tapauksessa

⁷ Kuten jakson 1 lopulla totean, puutteet korpuksen automaattisissa analyyseissä rajoittavat hakutulosten täydellisyyttä, mutta käytettävissä olevin keinoin en ole omistuslauseissa esiintyviä määritteellisiä *t*-akkusatiiveja kyennyt löytämään.

myönnettävä, että määritteitä saavat *t*-akkusatiivit ovat sangen harvinaisia ja tämä peilautuu myös tarkastelemieni lausekerakenteiden saamaan vastaanottoon.

On toki mahdollista, että esimerkiksi toisella puolella Suomea keski-ikänsä vanhemmalta informanttijoukosta koottavat arviot eroaisivat paikoin suurestikin omien informanttien vastauksista. Toisaalta tämäkin pieni selvitys vahvistaa käsitykseni, että jaksossa 3.2 kuvattuihin akkusatiivirakenteisiin on suhtauduttava sen verran vakavasti, että niitä ei suoralta kädeltä kiellettäisi pelkkinä ylisuurten ja monenkirjavien korpusmateriaalien sisältäminä oikkuina. Kuten Inaba (2015: 93) toteaa havaitsemastaan lausetyypistä *Tuli mieleen sinut* (ks. jakso 2), osa tällaisista lauseista ”voi olla vahingon aikaansaamia, mutta toisaalta toistuvia ’vahinkoja’ on mieletöntä pitää pelkkinä virheinä.”

4 Yhteenvetoa ja pohdintaa: miten voisimme ymmärtää *entisen sinut*?

Edellä on esitelty suomen persoonapronominien kykyä saada – substantiivien tavoin – myös muita määritteitä kuin kielen aiempien kuvausten tuntemia relatiivilauseita. Nykyisten laajojen korpusten ja aivan yksinkertaisten internethakujenkin avulla voi nopeasti löytää lauseita, joissa puhutaan esimerkiksi *aidosta minusta* ja *siitä entisestä sinusta* (jakso 3.1). Tällaisia esimerkkejä löytyy helposti satoja ja jopa tuhansia, ja niiden analysointi tuntuu äkkiä suorastaan banaalilta: Koska pronominit ovat nomineja, on kaikin puolin odotuksenmukaista, että niitä määrittävät adjektiivit ja toiset pronominit kongruoivat sijassa ja luvussa.

Banaliteettien ulkopuolelle päästään kuitenkin heti, kun ihmeteltäväksi saadaan *t*-akkusatiivi ja vaikkapa lauseke *aito minut*, tai kun yritämme ymmärtää *sen entisen sinut* (jakso 3.2). Nämä eivät todellakaan ole suomen nominilausekkeen tyyppiesimerkkejä, mutta eivät myöskään esimerkkejä kategorisen epäkieliopillisista lausekkeista kuten *aitoa minut* tai *sen entistä sinut*, joiden hyväksyttävyyttä ei sinänsä olisi mielekästä tarkemmin selvittääkään (ks. Itkonen & Pajunen 2010: 89–90). Jälkikäteen ajateltuna esimerkiksi kyselylomakkeeseen sisällytetty *Mistä voisin löytää sen entistä sinut?* olisi tosin luultavasti torjuttu niin yksimielisesti, että tulokset olisivat saaneet lausekkeen *sen entisen sinut* vaatimattomankin hyväksynnän näyttämään kohtuullisen kelvolliselta.

Edellä tarkastellut *t*-akkusatiivilausekkeet eivät tunnu ainakaan heti ratkaisevan fennistiikan klassisinta *t*-akkusatiivipulmaa eli sitä, miksi lauseenjäseniksi *t*-akkusatiivimuodot pitäisi omistuslauseissa tulkita (ks. jakso 2 ja esim. Helasvuo & Huumo 2010: 176). Sitä vastoin lauseketyyppi *entisen sinut* vähintäänkin palauttaa suomen kielen kuvaajan eteen ne pulmat, jotka *sinut*-tyyppisillä objekteilla operoiminen voi tarpeen tullen hetkeksi poistaa (esim. Nikanne 2018: 181). Eteemme aukeaa myös aivan uusia, suomen kielen nominilausekkeen kannalta hämmäntäviä ongelmia: mitä muotoja objektina toimivan lausekkeen *entisen sinut* jäsenet ovat? Genetiivejä? Akkusatiiveja? Genetiivi ja akkusatiivi? Vai genetiivi ja jotain, mikä ei ole sija ylipäänsä? Entä vielä suurempaa suosiota nauttiva *entiset meidät* (taulukko 2)? Jos ja kun *meidät* on akkusatiivi ja fennistiikassa on ennenkin operoitu nominatiivin kaltaisilla akkusatiiveilla (ks. alaviite 3), eikö myös *entiset* voisi tulkita monikon nominatiivin kaltaiseksi monikon akkusatiiviksi?

Muun muassa ISK:n ja tämänkin artikkelin lähtökohdaksi otetun kannan mukaan sija on morfologinen kategoria, jolloin esimerkiksi genetiivin sijapäätte on *-n*, ja *-n* on genetiivin sijapäätte. Tällöin lauseke *entisen sinut* on inkongruentti, toisin kuin suomen nominilausekkeet yleensä. Perinteisen käsityksen mukaan *-t* jos jokin on akkusatiivin sijapäätte, mutta jos *akkusatiivi* johdonmukaisesti rajataan viittaamaan vain suomen seitsemään *t*-akkusatiivimuotoon, tältä niin sanotulta sijalta puuttuvat lähes kaikki keskeiset sijan kriteerit – mm. produktiivisuus ja kyky liittyä substantiiveihin sekä nyt nähtyjen esimerkkien valossa myös selvä morfologinen kongruenssi määritteidensä kanssa.

Itse asiassa *t*-akkusatiivimuodot rinnastuvat niiden funktionaalisiin vastineisiin mm. monessa germaanisessa kielessä. Esimerkiksi ruotsin *mig* ja englannin *me* kuvataan toisinaan hyvällä syyllä niin sanotuiksi objektipronomineiksi tai pronomien objektimuodoiksi sen sijaan, että muutaman tällaisen muodosteen takia kieliin konstruotaisiin kokonainen sija (ks. esim. Hudson 1995). Nähtävästi suomen muuten runsaan sijajärjestelmän olemassaolo on mahdollistanut sen, että *t*-akkusatiivimuodoille ei ole meillä keksitty vastaavaa omaa leimaa, jolla ne voitaisiin luokitella kokonaan varsinaisen sijajärjestelmän ulkopuolelle, vaikka tällekin vaihtoehdolle voisi löytää perusteluja (ks. Penttilä 1963: 149, 199). *T*-akkusatiivin sulkeminen sijajärjestelmän ulkopuolelle olisi kuitenkin sekä suomen sijajärjestelmän että muidenkin sijajärjestelmien tarjoamassa kokonaiskuvassa melko keinotekoinen ratkaisu. Maailman kielissä on jokseenkin tavallista, että sijojen morfologiaan ja syntaksiin kuuluu jonkin verran asymmetriaa. Erityisesti persoonapronomit ja substantiiveista propriit voivat usein taipua toisin kuin appellatiivit, ja suomen *t*-akkusatiivi on tässä suhteessa varsin tavallinen esimerkki sija-asymmetriasta. Kiinnostavasti aivan päinvastainen esimerkki tällaisesta asymmetriasta on se, että suomen komitatiivi, instruktiivi ja abessiivi ovat ennen kaikkea substantiivien, eivät persoonapronominien sijoja (ISK § 1261; Iggesen 2009; Sirola-Belliard 2016: 44–46).

Vaikka tässä tutkimuksessa esille nostettujen ilmiöiden esiintymät ovat harvinaisia, kompleksisia persoonapronomini- ja etenkin *t*-akkusatiivilausekkeitä tarkasteltaessa on syytä muistaa Nikanteen (2003: 107) ytimekäs vastaus kysymykseen ”Mitä sijojen tekstifrekvenssit kertovat kieliopista?”: ”Ne eivät kerro mitään kielen rakenteesta tai kielijärjestelmästä sinänsä”. Kuten Nikanne jatkaa, käyttöfrekvenssien tutkimuksella on toki paljonkin annettavaa kielen käytön tutkimukselle, mutta kielen rakenteesta luvut eivät tosiaan kerro. Tässä artikkelissa olen esitellyt ja kuvannut suomen kielen rakennetta murehtimatta liikaa sitä, että puheena olevia kielen rakenteellisia ominaisuuksia ei ole helppo havaita kovin pienistä tutkimusaineistoista. Korostan siksi, että kun seuraavassakin puhun suomen kielen *entisen sinut* -tyyppisistä lausekkeista ja niiden analysoimisesta, puhun ennen kaikkea niiden suomenkielisten idiolekteista, jotka toisinaan tuottavat tai hyväksyvät tällaisia lausekkeitä niissä lauseasemissa, joissa pelkkä määritteetön *sinut* olisi mahdollinen. Kaikki suomenkieliset eivät tähän joukkoon kuulu, mutta huomattavan monet jossain määrin kuitenkin.

Tässä artikkelissa kuvattavaan suomeen kuuluu siis perinteisen fennistiikan näkökulmasta anomaalinen totaaliobjektin ilmaiseva lauseketyyppi, jossa *t*-akkusatiivimuotoisten pronomien määritteet ovat *t*-päätteisiä lähinnä vain monikossa. Tällöin esimerkiksi

lausekkeen *entiset teidät* määrite *entiset* vähintäänkin näyttää monikon nominatiivilta, joka on monikollisina totaaliobjekteina toimivien substantiivien – ja niiden määritteiden – ainoa muoto. Se, että kielessä on *t*-tunnukseen monikon nominatiivi, mahdollistaisi adjektiivien morfologian osalta senkin, että samaa *t*-pääteistä muotoa käytettäisiin myös yksiköllisten akkusatiivien *minut*, *sinut* ja *hänet* yhteydessä. Näin ei kuitenkaan käytännössä nähtävästi juuri koskaan tehdä. Myös kyselytestini perusteella lauseke *entiset sinut* koetaan melko mahdottomaksi (taulukko 3), vaikka *sinut*-muodon *t*-elementti on selitetty juuri samaksi monikon *t*-tunnukseksi, joka myös *entiset*-muodossa esiintyy (Hakulinen 1979: 99). Sen sijaan yksiköllisten pronomien määritteinä käytetään yksikön nominatiiveja tai genetiiveja, joiden muodon määrää se, missä sijassa vastaavat substantiiviobjektit olisivat: haluan löytää *entisen sinut*, koska yksinkertaisesti olisi mukava saada takaisin *entinen sinut*.

Edellä puheena olleen maailman kielissä tavallisen sija-asymmetrian näkökulmasta voi todeta, että tällaiset rakenteet ovat yksinkertaisesti eräänlainen risteymä: prototyypiset substantiivilausekkeet tarjoavat mallin, jonka puitteissa suomessakin taivutukseltaan poikkeukselliset persoonapronominit voivat mahdollisuuksien mukaan toimia yksittäistä sanaa suurempien lausekkeiden pääsanoina, vaikka sitten akkusatiivin osalta prototyypisestä sijakongruenssista tinkien. Näin siis substantiivien ja pronomien sanaluokkien raja jossain määrin hämärtyy.

Tarkasteleman ilmiöt eivät jää suomen kieliopissa aivan yksin. Hyvä vertailukohta löytyy perinteisen sijaparadigman toisesta reunasta, jonne kuuluvat instruktiivit ja niiden myötä myös ns. inkongruentit instruktiivirakenteet, kuten *näillä/näiltä/näille main*. Tällaiset lausekkeet toimivat eri lauseasemissa: toisinaan sopii olosijainen (*asuu*) *näillä main*, joskus tarvitaan erosijainen (*on kotoisin*) *näiltä main* ja kolmannenlaisissa yhteyksissä puolestaan tulosijainen (*kun satut*) *näille main*. Lausekkeiden semanttisena pääsanana on pidettävä instruktiivimuotoista substantiivia *main*, mutta syntaktisesti kyse on vähintään yhtä paljon paikallissijoista, jotka ovat ilmipantuina ainoastaan usein määritteeksi katsottuun demonstratiivipronominiin. Instruktiivirakenteiden tutkimushistoriaa sekä semanttisen ja syntaktisen katsantokannan vertailua valottaa laajemmin Leskinen (1990), joka ei eri tutkijoiden käsityksiä vertailtuaan kuitenkaan itse halua valita yhtä tai toista kantaa siihen, mitkä inkongruenttien instruktiivirakenteiden osat ovat pääsanoja ja mitkä määritteitä (mts. 141). Myös ISK:n kanta jää avoimeksi, sillä kielioppi mainitsee inkongruentit instruktiivit siellä täällä vain ohimennen (§ 686, 693, 1263, 1303).

Toisen mallin akkusatiivilausekkeiden tulkitsemiseen ISK (§ 789) tarjoaa kuvatessaan numeraalin ja substantiivin muodostamia lausekkeitä, esim. *viisi sorsaa* ja *viidellä sorsalla*. ISK:n syntaktisen katsantokannan mukaan pääsanoja ja ns. edussanoja ovat esimerkiksi jälkimmäisen lausekkeen adessiivimuotoinen substantiivi *sorsalla*, mutta edellisessä lausekkeessa nominatiivimuotoinen numeraali *viisi*: ”Se, että numeraali on yksikön nominatiivissa lausekkeen edussana, näkyy siitä että juuri se on lauseyhteyden vaatimassa muodossa.” ISK:n mukaan oleellista ei siis ole se, että substantiivilauseke *viisi sorsaa* kertoo ennen kaikkea sorsista. Pääsanaksi katsotaan *viisi* huolimatta siitä, että lausekkeen pääsisältönä

ei suinkaan ole ”viiteys” vaan sorsat – viisi sellaista. ISK:n lähestymistapaa seuraten voisi siis esittää, että lausekkeen *entisen sinut* pääsana on adjektiivi *entisen*, sillä ”juuri se on lauseyhteyden vaatimassa muodossa” selvemmin kuin *sinut*, jonka ”pääsana” voisi toisenlaisen lauseyhteyden vaatimassa muodossa olla *entinen*. Näin muotokeskeiseen näkemykseen olisi kuitenkin epäintuitiivista sitoutua.

On paikallaan muistaa myös persoonapronominien akkusatiivimuotojen interrogatiivinen vastine *kenet*, joka lausekkeessa *kenet naisen* (37–38) näyttäisi sekä syntaktisin että semanttisin kriteerein katsottuna olevan genetiivimuotoisen substantiivin inkongruentti, akkusatiivimuotoinen määrite. Pääsanasta ei siis liene epäilystä, mutta lauseketyyppi on morfologialtaan yhtä inkongruentti kuin edellä puheena olleet: toinen osa on *t*-akkusatiivissa, toinen osa toisessa totaaliobjektin sijassa eli genetiivissä.

Lopuksi kiinnitän huomiota vielä yhteen yllä mainitsemattomaan ilmiöön: henkilöviitteisten erisnimien, sukulaisnimitysten ja joskus muidenkin henkilöviitteisten substantiivien *t*-akkusatiiviin.⁸ Jo Rytkönen (1935: 487) on pannut merkille paikoin itämurteissa tavattavan lausetyypin *Kyl mie Kallet tunnen* ja *Kyl mie siut akat opetan*. Tällaiset yksikölliset objektit ovat jääneet suomen kielen tutkimuksen satunnaisiksi kuriositeeteiksi, joista on mainintoja lähinnä lasten kieltenomaksumista käsittelevissä tutkimuksissa, mutta toisinaan aikuistenkin kielen piirteenä (esim. Räisänen 1975: 258; Hakulinen & Karlsson 1979: 188). Tarkkaavainen akkusatiivien harrastaja kuuleekin tämäntyyppisiä lauseita ainakin jonkinlaisina toistuvina lipsahduksina hyvin monenlaisten suomenkielisten puheessa, ja samoin niitä voi tavata myös kirjoitetusta kielestä. Seuraavissa esimerkeissä lähinnä eräänlaisiksi akkusatiivimuodoiksi katsottavat *Juliat* (41) ja *Isometsät* (42) esiintyvät rinnan pronominiakkusatiivien *minut* ja *sinut* kanssa – ja kenties niiden vaikutuksesta – asemissa, joissa odottaisi tavallisesti genetiiviobjektia *Julian* ja nominatiiviobjektia *Isometsä*:

- (41) Hän lupasi viedä *minut ja Juliat* New Yorkkiin, mistä hän lupautui ostamaan meille asunnon ihan Broadwayn vierestä.
- (42) kokeillaanpa miten käy, kumpi osaa hiihtää ja kumpi puhua, kun *sinut ja Isometsät* laitetaan hiihtämään kilpaa.

Tämän ilmiön lähempi tarkastelu ei ole tässä yhteydessä mahdollista, mutta mainittakoon, että tutkimukseni kyselylomakkeessa kartoitin lyhyesti tätäkin. Yksi arvioitavista lauseista oli yksinkertaistettu, mutta *Julian* yksiköllisyyden suhteen täsmennetty lause *Hän lupasi viedä meidät molemmat eli minut ja Juliat New Yorkiin*. Lauseen hyväksyi ongelmitta (10) tai vain pienin varauksin (10) jopa yli puolet vastaajista; vain 15 yhteensä 35 informantista suhtautui lauseen kieliopillisuuteen kielteisemmin. Jos myös yllä mainittujen esimerkkien *Kallet*, *akat*, *Juliat* ja *Isometsät* tulkitaan yksiköllisiksi *t*-akkusatiiveiksi, näin käytettynä *t*-akkusatiivi näyttää verrattomasti produktiivisemmalta ja sijamaisemmalta kuin perinteisen käsityksen mukaan seitsemään pronominiin rajoittuessaan (vrt. myös *naiset* esimerkeissä 39–40). On

⁸ Kiitän Aili Ylikoskea huomioni kiinnittämisestä tähän ilmiöön.

selvää, että koko kieliyhteisö ei suinkaan jaa tällaista monikon nominatiivin näköistä yksikön akkusatiivia, joka vaikuttaa olevan useimmilla käyttäjillään varsin satunnainen lipsahduksenomaisten objektien sija. Ei liene kuitenkaan missään nimessä sattumaa, että muuten henkilöviitteisiin pronomineihin rajoittuneen *t*-akkusatiivin käyttöala näyttää laajentuneen ensimmäisenä juuri henkilöviitteisiin substantiiviobjekteihin universaalin elollisuushierarkian mukaisesti (esim. Silverstein 1976; Blake 2001: 136–139). Aihe kaipaa luonnollisesti lisätutkimusta.

5 Lopuksi

Tässä lyhyessä artikkelissa pääasiana on ollut yhtä sanaa laajempien persoonapronominilausekkeiden kuvaus autenttisten esimerkkien ja hieman myös niihin perustuvan kyselytutkimuksen valossa. Ilmiön tutkimuksen alkuvaiheessa varon ottamasta voimakkaasti kantaa siihen, miten yllä tarkastellut lauseet ja etenkin niiden akkusatiivilausekkeet tarkalleen ottaen tulisi analysoida. Yllä mainitut esimerkit instruktiivi- ja numeraalirakenteiden monitulkintaisuudesta osoittavat, että näkökulmia voi olla monenlaisia ja ne voivat johtaa suoranaisiin ristiriitoihin. Yksi vaihtoehto on sekin, että perinteinen pääsanojen ja niiden määritteiden kongruenssiin pitäytyminen voidaan tulkita epätarkoituksenmukaisen jäykäksi näkökulmaksi.⁹

Edward Sapirin (1921: 38) kuuluisin sanoin kaikki kieliovit vuotavat. Suomen kielen *t*-akkusatiivi on jo aikaa sitten havaittu yhdeksi meikäläiseksi vuotokohdaksi. Tässä kirjoituksessa olen osoittanut, että kun kielentutkijoiden huomio suunnataan erilaisia määritteitä saaviin persoonapronomineihin, *t*-akkusatiivin kohdalla myös kompleksisten nominilausekkeiden kielioppi näyttää vuotavan rei'istä, joita ei aiemmin ole huomattukaan. Alustavan kyselytestin tulokset osoittavat, että kielioppi tihkuu melkoisesti myös yksilötasolla. Persoonapronominien objektinmerkintä on vielä satakunta vuotta sitten ollut yksi fundamentaalisimpia morfologisia ja syntaktisia murre-eroja, joskin tämä ero on sittemmin tasoittunut yllättävän nopeasti. Itäsuomalainen *t*-akkusatiivi on levinnyt kirja- ja yleiskieleen niin nopeasti, että laajemmat tutkimusaineistot voivat varmasti paljastaa niiden käytössä toistaiseksi tuntemattomia alueittaisia ja ikäryhmittäisiä eroja. Vaikka tämä kirjoitus tarjoaa suomen kielen tutkijoille enemmän kysymyksiä kuin vastauksia, kysymykset ovat marginaalisuudessaankin kiinnostavia. Juuri rajatapausten tutkiminen auttaa meitä ymmärtämään esimerkiksi ns. akkusatiivien ja kiistattomampien sijojen sekä persoonapronominien ja nominilausekkeiden häilyviä rajoja entistä tarkemmin.

⁹ Vasta kirjoitukseni mennessä taittoon havahduin siihen, että tässä artikkelissa tutkittujen akkusatiivilausekkeiden lisäksi kielessä vilisee myös lausekkeita, joissa *t*-akkusatiiveja eivät edellä vaan seuraavat esimerkiksi kvanttoripronominin *jokainen* nominatiivi- ja genetiivimuodot, jotka muiden nominien tapaan noudattavat kielen normaaleja objektinmerkintäsääntöjä. Esimerkiksi hengellisessä kielenkäytössä varsin yleisiä ovat lauserakenteet *Jumala on luonut meidät jokaisen* kuvakseen ja *Meidät jokainen on luotu Jumalan kuvaksi*. Jaksossa 3.2.3 tarkastellun lausekkeen *kenet naisen* tapaan puolestaan käytetään indefiniittipronomineja esimerkiksi lauseissa *Kenet muun näit?* ja *Kenetköhän toisen olen unohtanut?* Näiden lausetyyppien hyväksyntä voi olla jopa paljon korkeampi kuin monen kyselytestissäni selvitetyn lauseen hyväksyminen.

Lähteet

Aineistolähteet

Päälähde

Suomi 24 2017H2 [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn:nbn:fi:lb-2019021101>

Muut aineistolähteet

ASKfm: [anonyymi, päiväämätön kysymys keskustelusivustolla]

https://ask.fm/Azzi_/best?page=5 [luettu 29.11.2019].

Vauva.fi 2019: [anonyymi kommentti viestiketjussa ”Lähetä terveiset kaipaamallesi henkilölle”] <https://www.vauva.fi/comment/39192210> [luettu 29.11.2019].

Kirjallisuuslähteet

Anhava, Jaakko 2010: Criteria for case forms in Finnish and Hungarian grammars. Teoksessa Klaus Karttunen (toim.) *Anantam Śāstram. Indological and linguistic studies in honour of Bertil Tikkaniemi*, 239–244. Helsinki: Finnish Oriental Society.

<https://journal.fi/store/article/view/52392>.

Blake, Barry J. 2001: *Case*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Hakanen, Aimo 1973: *Kontrastiivista lauseanalyysia: Eksistentiaalilauseet*. Turku: Turun yliopisto.

Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1975: Suomen akkusatiivi: funktionaalinen näkökulma. *Virittäjä* 79, 339–363. <https://journal.fi/virittaja/article/view/36647>.

Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hakulinen, Lauri 1926: „Pojalla on vaaleat hiukset.“ Subjektin ja predikaatin inkongruenssiako? *Virittäjä* 30, 91–94.

Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.

Helasvuo, Marja-Liisa & Huomo, Tuomas 2010: Mikä subjekti on? *Virittäjä* 104, 165–195. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4328>.

Hudson, Richard 1995: Does English really have case? *Journal of Linguistics* 31, 375–392.

Iggesen, Oliver A. 2009: Asymmetry in case marking: nominal vs. pronominal systems. Teoksessa Andrej Malchukov & Andrew Spencer (toim.) *The Oxford handbook of case*, 246–257. Oxford: Oxford University Press.

Ikola, Osmo 1954a: Suomen lauseopin ongelmia. *Virittäjä* 58, 209–245. <https://journal.fi/virittaja/article/view/33080>.

Ikola, Osmo 1954b: Suomen lauseopin ongelmia IV. *Virittäjä* 58, 319–332. <https://journal.fi/virittaja/article/view/33488>.

- Inaba, Nobufumi 2000: Genetiivin ja partitiivin datiivinen käyttö vanhassa kirjasuomessa: sijanmerkinnän ja sijajärjestelmän suhteesta. *Sananjalka* 42, 47–86.
<https://doi.org/10.30673/sja.86616>.
- Inaba, Nobufumi 2015: *Suomen datiivigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <https://www.sgr.fi/fi/items/show/78>.
- ISK = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- Itkonen, Esa & Pajunen, Anneli 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Terho 1977: Tutkimuksen vaihtoehtoista ja vähän paradigmaistakin. *Virittäjä* 81, 78–88. <https://journal.fi/virittaja/article/view/36781>.
- Karlsson, Göran 1966: 'Akkusatiivi' suomen kieliopin terminä. *Virittäjä* 70, 16–28.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/35021>.
- KKS = Virtaranta, Pertti & Koponen, Raija (päätoim.) 1968–2005: *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/karjala.cgi>
- Laitinen, Lea & Lehtinen, Tapani 1997: Johdanto. Teoksessa Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.) *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, 6–19. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leskinen, Juha 1990: *Suomen kielen inkongruentit instruktiivirakenteet ja niiden tausta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nikanne, Urpo 2003: Ajatuksia kieliopin tutkimuksesta. Teoksessa Michaela Pörn & Anita Åstrand (toim.) *Kieli tienhaarassa. Juhlakirja Maija Grönholmin 60-vuotispäivän kunniaksi 23.9.2003*, 104–112. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Nikanne, Urpo 2018: *Conceptual Semantics: A micro-modular approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ojansuu, Heikki 1910: Lisiä persoonapronominien taivutusoppiin. *Virittäjä* 14, 30–38.
- Ojansuu, Heikki 1922: *Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia*. Turku: Turun Suomalainen Yliopisto.
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- Rytkönen, Ahti 1935: Eräitä lisäpiirteitä suomen kielen objektista. *Virittäjä* 39, 487–488.
- Räsänen, Alpo 1975: Havaintoja lastenkielestä. *Virittäjä* 79, 251–266.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/36611>.
- Sapir, Edward 1921: *Language. An introduction to the study of speech*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Schütze, Carson T. 2016: *The empirical base of linguistics: Grammaticality judgments and linguistic methodology*. Berlin: Language Science Press.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.3362734>.
- Setälä, E. N. 1926: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikouluja varten*. Yhdestoista painos. Helsinki: Otava.

- Silverstein, Michael 1976: Hierarchy of features and ergativity. Teoksessa R. M. W. Dixon (toim.) *Grammatical categories in Australian languages*, 112–171. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies.
- Sirola-Belliard, Maija 2016: *Suomen komitatiivi. -ine ja kanssa*. Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0246-7>.
- Vanhatalo, Ulla 2005: *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-2438-0>.
- Vierula, Suvi 2017: *Kanssa, kans ja kaa – postposition muutoksen tarkastelua. Virittäjä* 121, 265–275. <https://doi.org/10.23982/vir.61037>.
- Wiik, Kalevi 1974: *Suomen eksistentiaalilauseiden ”subjekti”*. Turku: Turun yliopisto.
- Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- Ylikoski, Jussi 2020: Kielemme kääpiösijoista: prolatiivi, temporaali ja distributiivi. *Virittäjä* 124 (4), 529–554.

About the author

Jussi Ylikoski is a Professor of Saami language at the University of Oulu, Finland, and an Adjunct Professor at the Sámi University of Applied Sciences in Guovdageaidnu, Norway. Address: Giellagas Institute for Saami Studies, P.O. Box 1000, FI-90014 University of Oulu.

Liite¹⁰

Selvittelen suomen kielen mahdollisia ja mahdottomia käyttötapoja. Käytän tässä lomakkeessa antamiasi vastauksia tutkimuksissani. Vastaaminen on täysin vapaaehtoista.

Mikä on tai mitkä ovat **äidinkielesi**?

suomi: [35]

muu [–] _____

Unohda koulussa oppimasi kieliopin säännöt ja kerro oman kielikorvasi käsitykset alla olevista lauseista, erityisesti niiden lihavoiduista osista. Merkitse yksi rasti kullekin riville.

OK = ihan OK

? = vähän epätavallinen

?? = hyvin outo

EI = mahdoton

	OK	?	??	EI
Välillä tuntuu, että joskus menee yli, joten kaipaen sitä ujompa minua .	31	4	0	0
Kunpa minulla olisi sinut!	30	3	1	1
Hän lupasi viedä meidät molemmat eli minut ja Julian New Yorkiin.	30	2	1	2
Ihmiset, jotka ihailevat häntä lavalla, eivät näe eivätkä tunne todellista häntä .	19	11	4	1
Älä kuitenkaan anna noiden asioiden muuttaa sitä kultaista sinua, joka olet .	19	4	1	1
Koti on useimmille meille elämän suurin hankinta.	18	6	7	4
Harvoilla meillä on firman bensat.	14	12	6	3
Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis entiset meidät .	11	10	11	3
Mistä voisin löytää ne entiset teidät?	11	8	10	6
Hän lupasi viedä meidät molemmat eli minut ja Juliat New Yorkiin.	10	10	6	9
Mistä voisin löytää entiset teidät?	9	11	10	5
Ai siis kenet naiset sinä näit?	8	10	7	10
Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata tiukkaakin tiukemman ja välinpitämättömän minut .	5	10	8	12
Mistä voisin löytää sen entisen sinut?	5	7	12	11
Mistä voisin löytää entisen sinut?	4	12	11	8
Tunnistin meidät myös tuosta ongelmasta, tai siis entisen meidät .	4	8	11	12

¹⁰ Muokattu versio käytetystä kyselylomakkeesta. Alkuperäisen lomakkeen rastittavat neliöt on korvattu vastusrastien lukumäärillä. Alkuperäisessä lomakkeessa tutkitut lauseet esitettiin aakkosjärjestyksessä, näin ollen monien kysymysten osalta muutamien lähes identtisten lauseiden ryhmät osoittaen. Tässä liitteessä lauseet on järjestetty niiden saaman hyväksynnän mukaisesti.

Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan nykyiset sinut .	4	2	9	20
Mistä voisın löytää entiset sinut ?	3	3	11	18
Jos miehellä on väärä parfyymi, niin saa kyllä tavata tiukkaakin tiukemmat ja välinpitämättömät minut .	3	3	6	23
Mistä voisın löytää sen entisen teidät ?	2	6	12	15
Ai siis kenet naisen sinä näit?	1	14	6	14
Tuli mieleen entinen sinut kun näin nämä.	1	4	11	19
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan tuo nykyinen sinut .	1	4	9	21
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan nykyinen sinut .	1	4	7	23
Kunpa minulla olisi entiset sinut !	1	4	5	25
Kunpa minulla olisi entinen sinut !	1	3	14	17
Tuli mieleen entiset sinut kun näin nämä.	1	1	13	20
Mistä voisın löytää sen entiset sinut ?	0	6	8	21
Mistä voisın löytää entisen teidät ?	0	4	12	19
Olisi varmaan mukavaa opetella tuntemaan tuo nykyiset sinut .	0	4	4	27

Introducing the Name-Phrase construction

Jan-Ola Östman & Leila Mattfolk

Abstract: The study takes on two challenging fields for grammatical analysis; the first is the recurring question of how to deal with context in grammar, the second is concerned with a somewhat neglected field in mainstream grammar, i.e. onomastic information. The data are largely from Swedish-language Finland and focus on nominal phrases. The study shows that names as nominal phrases are instances of a different resource than the “ordinary” Noun Phrase construction (known as the Determination construction in Construction Grammar). This resource we call the *Name Phrase construction*. The study further shows that in order properly to account for this state of affairs, reference to contextual factors have to be incorporated into grammar, thus making context not outside of, but inside of and part of grammar. The findings are also linked to name planning and indirectly show the important relation between language description and language planning.¹

Keywords: socio-onomastics, Construction Grammar, Construction Discourse, apposition, name planning, Swedish-language Finland

1 Setting the scene

This contribution to the present volume’s general theme of “Functions of language” focuses on two areas that have not received proper attention in the study of grammar (in a wide sense). One is the importance of contextual factors for the understanding of linguistic interaction between participants, and between different cultures, and in particular the possibility to formalize, or at least systematize, the function of contextual factors. The other field, and the specific focus of analysis in this contribution is that of how to deal with proper names in grammar, and in particular in constructional approaches to language.

Recent research in Socio-onomastics (cf. Ainiala & Östman 2017; Mattfolk 2017), which includes work on interactional onomastics, contact onomastics, folk onomastics, and linguistic landscape studies, has revitalized the importance of the structure, meaning and function of names for general linguistic theory. Rather than focusing on getting more linguistic insights into onomastics, the argument goes, we need to switch perspective and investigate what onomastic research can offer linguistic theory and analysis in general. This study thus sets out to approach aspects of the familiar concept of Noun Phrase in grammar from an onomastic perspective.

After the publication of Chomsky (1965), several scholars who were working within the transformational-generative paradigm felt that semantic issues were not given enough attention in the Standard Theory; the Generative Semanticists were the most outspoken

¹ We are extremely grateful for comments from two anonymous referees and the editors. We are also very grateful to participants’ comments on earlier versions of this study at our presentations at the Tenth International Conference on Construction Grammar in Paris in 2018, and at the Fifteenth International Pragmatics Conference in Belfast in 2017.

critics, but in addition, two additional scholars made important and lasting advances, Charles Fillmore with his Case Grammar, and Ray Jackendoff with what was to become Conceptual Semantics. Construction Grammar (CxG; cf. Fried & Östman 2004; Fillmore 2020) and Conceptual Semantics (CS; cf. Jackendoff 2007; Nikanne 2018) differ in several respects, but they also have several aspects in common, e.g. in the status they ascribe to the very notion of *construction* (cf. also Nikanne & Östman 2006) and in the different approaches to meaning the two models take: whereas CxG is more attuned to the semantic frames and scripts that every word drags with it as it is used (using CxG's "sister theory" Frame Semantics for this purpose), CS takes a more cognitive perspective, focusing on common factors of human conceptualization. In addition to the Lexicon and Morphology, Nikanne's Tiernet approach (2018: 54) has a third symbolic micro-module called Constructions. But in CS generally as well as in the Tiernet model, constructions have a somewhat secondary status in that they are specifically called upon and referred to when the basic rules and regularities come up against challenges, for instance when idioms like *by and large* are hard put to get generated by the basic rules of grammar.

In CxG every linguistic expression is licensed by constructions, including lexical and phrasal constructions. The approach taken in this study is primarily couched in and enhanced by insights from Fillmorean Construction Grammar and its extension into Construction Discourse (CxD; cf. Östman 2005, 2015).

Constructions in CxG are generalizations (i.e. abstractions, types) over occurring instances (tokens). On this basis, CxG aspires to be defined as usage-based: it is the actual language usage that is the basis for what a grammar should look like, irrespective of whether such language use conforms to prescriptivist, or even traditional-descriptivist rules. In this manner, CxG seeks to be a model of the cognitive, interactional and cultural linguistic resources needed for language use and communication. The construction grammarian's task is to establish what these constructional resources are, keeping in mind the ever-present variability of language. One central question in CxG's endeavor is to figure out whether a seemingly new (type of) expression is grammatically licensed by a "new", "separate" resource (that is, a new construction), or whether it is licensed by a sub-resource of a well-established resource-as-construction. In both cases, the specifications for felicitous use of the expression in question has to be worked out.

2 The issue

Both general linguistics and onomastics have seen long-winding debates about the difference between common nouns, appellations, and proper nouns, names. Since many characterizations and rules that hold for names often tend to go against the regularities that hold for "ordinary" nouns, it has been important for both disciplines to characterize the differences between the two.

At the same time, using names in examples is a convenient and frequently used shorthand in linguistic analysis. Equating proper names with nouns and noun phrases is a particularly

common strategy when one's focus is on some other element or combination of elements in syntactic analyses: Using *Bill* or *Mary* avoids having to decide whether one should use, say, a definite or an indefinite form, cf. *a/the farmer*. Frequent examples of this common practice can also be found in discussions of cognitive structures, e.g. in van der Zee and Nikanne (2001) and Nikanne (2018).

There are obvious differences at first sight between names and nouns. In languages like German, both nouns and names are written with a capital initial letter, but in many other languages (for instance in Finnish and Swedish), names should – other things being equal – be written with a capital initial letter, whereas ordinary nouns should not. And there can also be pronunciation differences between a name and a noun, even though their spelling is the same – cf. Swe. *sunden* ([ˈsʉnden] ‘the straits’) ~ *Sunden* ([sʉnˈdeːn], a Last Name (LN)) – and common nouns and proper names can obey different inflectional rules – cf. Fin. *meri* ~ *meren* (‘sea’, nom. ~ gen.), but *Meri* ~ *Merin* (a First Name (FN), nom. ~ gen.). Compound formation can also differ between names and nouns – cf. *the huge bill* ~ *Bill the Huge* – and there is a general uncertainty (or, variability) of whether for instance an *of*-phrase in an English-language name should be preceded by a definite article or not: *The Royal Society of Medicine* ~ *Royal Society of Chemistry*, whereas the definite article is the default if the head is a noun, *The new Volvo is the car of the month*.

In onomastics, and especially in name planning discourse, one can talk about a nominal having or not having “the character of a name”, especially when having to decide whether a particular expression can be accepted as the name of a person, or whether a word or expression can be institutionalized as the name of a place. (See further, below.) In grammar, special rules of exceptions are made for proper names, typically referring to a characteristic conveniently labelled PROPER. Names also pose challenges for grammarians and syntacticians on the phrasal level: if we want all nominals to abide by the same rules, should *captain* in *Captain John Smith* be analyzed as title, epithet or appellation; and what is the relationship in terms of head and modifier in the phrase *John Smith*? Further, in what sense and to what extent should *Mother* and *Dad* be considered names?² And as we saw above, why are names allowed to “break” the rules of “regular” grammar: why can the definite article be dropped in English names even though the head noun is followed by a postmodifying *of*-phrase (cf. also *Ministry of Education*, *Department of Education*)? But at the same time, head nouns as well as proper names agree, for instance in Finnish, in case and number with their attributes: for ‘the rich boy / the rich Charles’ we get *rikas poika* / *rikas Kalle* (nom.) ~ *rikasta poikaa* / *rikasta Kallea* (partitive); and conceptually (cf. Nikanne 2018: 253), “[t]he nouns *John* and *house* ... both belong to the conceptual category thing and are linked to arguments” (underlining added).

² E.g., the Norwegian reference grammar (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 143) considers words like *mor*, *far*, *søster*, *onkel*, *tante* ‘mother, father, sister, uncle, aunt’ to have a “mellomstilling”, lying in-between appellatives and proper names: they can be used as vocatives by themselves, but they can also, in Norwegian, be constructed with a preposed pronoun as in *han far* ‘he father’ (rather than ‘the father’).

In this study we want to argue that taking a constructional approach to language is necessary if we want to be able to give a solid understanding and explication of the kinds of underlined phrases we find in the examples under (1). In the rest of the study we will bring up these examples one by one and show what challenges they pose and how these can be handled in a constructional approach.

- (1)
- a) The Helsinki of the Moomin trolls is constantly cold and windy.
 - b) Captain John Smith never found his way around Paris.
 - c) [Swe.] Vi tillhör inte Solf / Solfs församling. ('We don't belong to the congregation of Solf / Solf's congregation.')
 - d) Tromsø is the Paris / paris of Northern Europe.
 - e) [Swe.] Vi reste från Kristinestads kyrka till Åbo slott, från Högskolan Dalarna till Göteborgs universitet. (lit. 'We travelled from Kristinestad's Church to Turku_ Castle, from Dalarna University ('the-university Dalarna') to Gothenburg's university.')
 - f) It's not Maarianhamina, it's Mariehamn.
 - g) [Swe.] Professor Nikanne och adjunkten Svensson anlände tillsammans. ('Professor_{indef} Nikanne and Adjunct_{def} Svensson arrived together.')

3 The onomastic perspective

Names are important both for individuals and for society at large. Individuals need names for identificatory purposes; places need to have names not only for community-identity purposes, but also for practical reasons: e.g. emergency vehicles have to reach a particular, place-name-defined target as fast as possible. Names are also important politically – on a world-wide scene, this is manifest in the fact that the United Nations has an expert group on this topic, UNGEGN, The United Nations Group of Experts on Geographical Names, set up to discuss and deal with universal naming practices. At eleven United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names, these experts have adopted over 200 resolutions regarding geographical names, for example the recommendation that the creation of new exonyms should be avoided.³

Many nations and communities have name-planning agencies – both for personal names and for place names. In the case of personal names, a society would desire to see to it that babies are not given names that will be a burden for the name carriers throughout their lives; in the case of place names, it is important for an ambulance or a fire engine to be able to identify a location even in poor communicative situations (for instance, over the telephone). Planning agencies (for instance in Finland and in Sweden) will most often argue that compound and complex names should follow the general norms of grammar.

³ UNGEGN "functions through 24 geographical/linguistic divisions and through working groups, currently addressing issues of training courses, digital data files and gazetteers, romanization systems, country names, terminology, publicity and funding, and toponymic guidelines" (<https://unstats.un.org/unsd/ungegn/Programme-Review/>).

It is also important to note that names should not be translated: a name in Swedish and a name in Finnish in bilingual Finland on the same street are two different names. This explains the acceptability of the statement in (1f) *It's not Maarianhamina, it's Mariehamn*, where *Maarianhamina* is the Finnish name of the capital of the semi-autonomous Åland Islands (between Finland and Sweden) and *Mariehamn* is the Swedish-language name. According to the rules of name planning in Finland, the name in the language of the majority of speakers should be used for a municipality when referring to that municipality in a foreign language like English. And since Mariehamn and the Åland Islands overall are Swedish-language communities, *Mariehamn* should be used in English texts.

In socio-onomastics, the focus of research is on the function of proper names: personal names, place names, brand names, names of cats and dogs, etc., and how these are used in discourse and in interaction. This line of research has also, especially in the Nordic countries, brought up the question of what is really to be counted as a name. In particular, if a name is made up of several “parts”, all of them together have been referred to as a Name Phrase. In the different Nordic languages, this term is used in slightly different ways, and typically only about personal names. NORNA's (<https://www.norna.org>) terminology bank indicates that in Danish, the term used is *fulde navn*, ‘full name’ (‘a person's all first names and all last names’), in Norwegian, the term *navnekomplex* ‘name complex’ is used to include the official name of a person: his or her first name, his or her surname, and his or her *mellomnamn* (‘middle name’, typically the mother's or the father's surname that one has not adopted as one's own surname). In Swedish, the term is *namnfras* (‘name phrase’) and it most often consists of a personal name as the main word, together with different determiners, which do not have to be names, but combinations of titles, first name, surnames and bynames.

The brief overview in the preceding paragraph shows that there is considerable variation in the way multiple-part names are dealt with – and thus that some level of uniformity would benefit the field. In Nakari's (2013) study of tradeswomen's name phrases in Helsinki in the 19th century, the term Name Phrase was used to refer to a large number of different combinations of names and titles. Some examples are given in Table 1. As we see in the left-hand column in Table 1, a Name Phrase can consist of many different combinations of names and titles and descriptions. In her large-scale study Nakari differentiates between 115 different kinds of Name Phrases of these kinds.

Table 1. Examples of different kinds of Name Phrases analyzed in Nakari (2013)⁴

Type of Name Phrase	Examples in Nakari's material (with year of occurrence)
FN + PA	Ida Wilhelmina Antintytär (1908)
FN + PA + t	Aurora Amanda Anderdotter Jungfru (1880)
FN + PN + LN + t	Anna, Isaksdotter, Kronqvist Timmermansenska (1888)
t + FN + LN	Arbetaredottren Aina Matilda Ojuva (1880)
FN + MN	Erika Lundström (1880)
t + FN + MN	Arbetskarlens hustru Charlotta Wilhelmina Engman (1880)
FN + LN	Johanna Gustava Heikkinen (1880)
FN + UN + t	Eva Kristina Adler Frånskild Handlandehustru (1880)
FN + LN + t	Wilhelmina Engblom Poliskonstapelsenka (1880)
FN + LN + t + t	Marie Henriksson Handlandedotter, Sömmerska (1888)
FN + MN + t	Johanna Wilhelmina Kylander Muraregesällshustru (1880)
FN + MN + t + t	Alida Sofia Lindroos Enka och Gårdsegarinna (1880)
FN + MN + bUN + t	Emilia Charlotta Lönnqvist född Fagerlund waktmästarehustru (1880)
FN + MN + bPA + t	Hedvig Lovisa Paischeff född Isaksdotter Handelsbokhållareenka (1880)

Key: b = born (*född*), UN = unmarried, maiden name; FN = first name; m = married; MN = name when married; PA = patronymicon; t = title; LN = surname

The distinctions typically made within onomastics are semantically informed, descriptive, and with a focus on name variants. In Table 1 we see that the typical Name Phrase is a proper personal name together with titles, attributes and appellations. In this view, *Captain John Smith* (in (1b)) would be a name phrase. However, a linguistic analysis of names would typically require further generalizations. Thus, a generalized scheme for the structure of the Name Phrases in Nakari's study (with reference to the examples in Table 1) could look something like (2).

(2) (t) FN (PA/UN) (LN/MN) (bUN/bPA) (t) (t)

This is descriptively accurate, but the scheme also suggests that there could be Name Phrases that consist only of "FN", i.e. of only a First Name. From a grammatical point of view this would not be an issue – a Noun Phrase can consist of only a Noun – but calling a single FN a

⁴ The abbreviations in the left-hand column are not the ones Nakari uses, but have been made more transparent for this study. The examples in the right-hand column are given in the form they actually occurred, including punctuation. Only the vertical slash: | has been added.

Name Phrase would not be in accordance with onomastic conventions. Indeed, it is precisely in order to distinguish proper names from multiple-part name phrases (as exemplified in Table 1) that the category Name Phrase is set up.

In linguistics, personal names are typically not separated out from other types of proper names, for instance from place names. Even if we might decide that the FN in *Urpo Nikanne* is just like any other (often preposed) attribute – as in *beautiful mornings* – or like any other compound noun phrase like *sin city*, we need to make further distinctions in order to separate names like *Mount Everest* from appellative-plus-name combinations like *the mountain Everest* and *the Everest mountain*.

The authors of the Swedish Academy Grammar (Svenska Akademiens Grammatik, SAG) (Teleman, Hellberg & Andersson 1999) decided to make proper names (*egennamn*) a word class of its own: proper names are still – just like nouns and pronouns – heads in noun phrases, and they have several similarities to nouns – for instance, they take the “genitive” -s for possession, like common nouns (*Den där cykeln är Bengts* ‘That bike is Bengt’s’) – but they do not normally inflect for number⁵ and definiteness (species). They do, however, carry gender – typically the gender that some (corresponding) common-noun part of the name has, or the gender that a hyperonym or category-type has.

The question from a construction grammar point of view is, then: Do we need to see proper names as a separate kind of resource? Should we postulate a Name Phrase construction in addition to other nominal constructions in order to be able to felicitously describe name phrases: specifically the examples in (1), but in general, the instances of proper names over which a generalization can be made?

There are a number of issues that need to be addressed here, not least the different perspectives from onomastics and from linguistics. For instance, whereas onomasticians (e.g., Dalberg 2008) have a very rigid definition of what is a proper name (noting among other things that the use of capital initial letters is not *per se* definitional, but can be a mere commercial or political trick), and that when we find cases that go against the criteria for what is a proper name, we are faced with proper nouns functioning as common nouns. This is in stark contrast to the view of grammarians like Dancygier (2011: 230) who explicitly state that modified proper names do not become common nouns.⁶

⁵ In some cases, it is, however, possible to say things like (Swe.) *Det finns två Marior i klassen* ‘There are two Marias in the classroom’, and maybe also – somewhat jokingly – *Mariorna kom in i rummet* ‘The Marias entered the room’. This works better with some names than with others: *Linneor* (Linnea+PL), *Kristinor* (Kristina+PL), *Sannor* (Sanna+PL) might work, but at least for the present authors, the plurals *Bengtar* (Bengt+PL) and *Svantear/Svantar* (Svante+PL) sound odd, to say the least.

⁶ This is by no means a simple issue. It also involves etymology and historical-cultural aspects (and the degree to which these should be taken into account in a synchronic description). For instance, Finnish uses a set of names seemingly derived from FNs as paraphrases for different phenomena, e.g. *uuno* and *taneli* of somebody who is a little stupid, *yrjö* about ‘a puke’ – and a smaller puke may be *pirjo*; *allit* about flabby arms (formed from the name of the First Lady Alli Paasikivi) etc. Some of these can also be used as verbs, cf. *yrjötä*. According to Saarelma-Paukkala (2017), this is also the case with *urpo* and the verb *urpoilla*, referring to a somewhat strange person. These uses naturally have nothing to do with the personal names of individuals carrying them as such – but they may influence the extent to which these are given as first names to babies. And we note in passing that in science, ‘strange’ equals ‘unconventional’ and is a must for fruitful research.

All in all, it is fair to say that common nouns and proper names have different semantic, morphological, syntactic and pragmatic characteristics. And the very practices of talking about “common nouns functioning as proper names” or “proper names functioning as common nouns” already implicitly acknowledge that these are two resources, that is, that there *are* two different constructions, one that licenses common nouns and another that licenses proper names.

Even though this study focuses on grammar, and in particular on the need to set up a Name Phrase construction, we want to point out that there is an abundance of other intriguing issues that demand further study in the area of Socio-onomastics. These have been dealt with extensively in onomastics, but not as widely in grammar generally. For instance, are trademarks like *iPhone* names? How should we deal with the issue of homonymy? In onomastics, the associative force of homonyms (for instance, *a mill* and *The Mill*) is considered much more important than in linguistic studies, where such a relation would typically be seen as similar to the folk etymological association of a (money) *bank* and a (sand) *bank* on the basis of plentifulness in both. Another very important aspect dealt with in onomastics is the relationship between semantics and cognition: according to many scholars, semantics is at the very core of why names are central in human interaction since they single out a referent that does not belong to a “natural” type category (like *house* and *tiger* do). Further cooperation between grammarians and onomasticians are clearly wanting in research on these and related issues.⁷

4 The NP

We saw in section 3 that some grammars, SAG in particular, have opted for treating proper names as a separate word class from other nouns. But what construction grammatical repercussions might this have?

The Noun Phrase (NP) – alternatively, the Determination Phrase (DP) – is almost a *sine qua non* for any work in grammar. This is also the case in CxG. In the Determination (Det) construction, the word class specification “noun” (‘category = noun’, abbreviated in CxG as [cat n]) can be accompanied by a “plus” or a “minus” (as alternative values) for whether the nominal is a proper name or not, respectively; thus, [proper -] indicates that the construction does not license constructs where the “head” noun is a proper noun. See Figure 1.⁸

⁷ Since our focus is on grammar, we will also not deal with the prosody of names, nor with names as “shorthand descriptions” (Searle 1969), or as frame metonymy (Dancygier 2011), nor as “shortcuts for whole ideas and thoughts” in terms of ICMs and relevance (Marmaridou 1989, 1991, 2000), or with the role of appositions to names as enhancing metaphorical readings (Ursini 2016), or with how proper names are dealt with in FrameNet in the frames NAME_CONFERRAL, REFERRING_BY_NAME, BEING_NAMED, etc. These are clearly important aspects of names that also need to be taken into account in a full-fledged construction grammatical description.

⁸ CxG uses a notation that would need extensive explanation. We are here only mentioning the directly relevant aspects of the systematization. For details about the “internal” attributes and values, see Fried and Östman (2004).

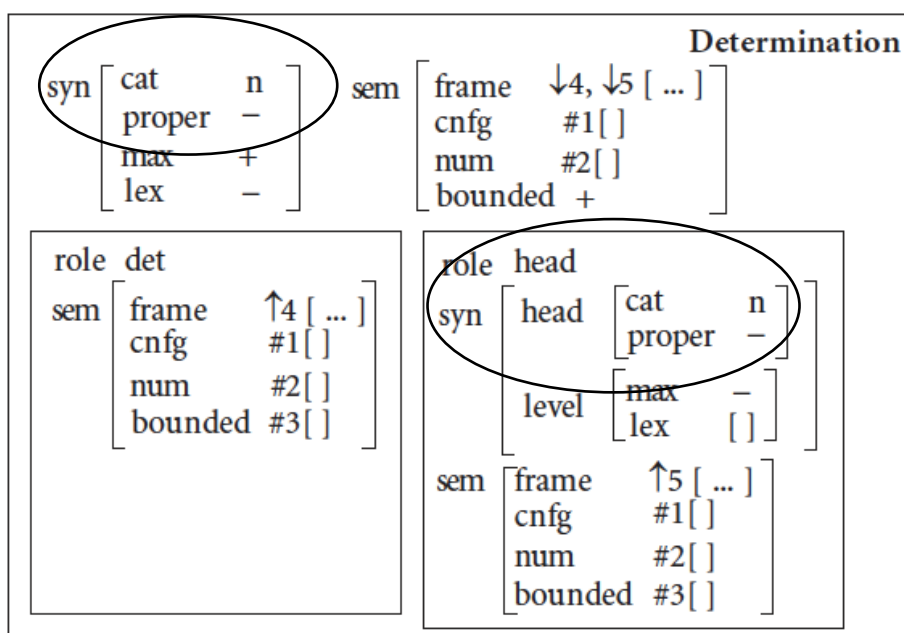

Figure 1. The English Determination construction (from Fried & Östman 2004: 37), with the attribute [proper] encircled

Syntactically, examples (1a)⁹ (*The Helsinki of the Moomin trolls*; with a definite article before the name) and (1d) (*Tromsø is the Paris / paris of Northern Europe*) do not pose major problems for either onomasticians or linguists, especially if we do not consider an initial capital letter a criterion. Similarly, there are strictly speaking no syntactic challenges as such with *The Netherlands*, *The Hague*, *Strandvägen* (Swe. ‘the Coast(al) Road’), or *Saint-Tropez*.

But the examples in (1c) and (1e) are more challenging. In the case of (1c), *Solf församling* ~ *Solfs församling*, the latter is recommended by language planning agencies and name planners and it is nowadays also the name endorsed by the congregation of Solf itself. Still, both occur – and this is not a one-off; we similarly also find, for instance, *Liljendal församling* ~ *Liljendals församling*. The two variants could possibly be explained by reference to (semantic) analogy, making *församling* the head.¹⁰ The form *Åbo slott* in (1e)¹¹ is traditionally explained by reference to etymology: place names ending in vowels typically do not take the -s ending, and *slott* ‘castle’, being a general denomination of a type of building, should be the head. The case of *Högskolan Dalarna* is similar in that etymologically and semantically *Högskolan* is a general denomination of an institution, with *Dalarna* modifying

⁹ Expressions like that in (1a) (with a determiner before *Helsinki*) are clearly acceptable; and these have been dealt with in CxG in terms of feature-changing constructions (the Proper-to-Common Noun construction in Fried & Östman 2004: 39, following a suggestion in Fillmore & Kay 1995), or as coercion (cf. e.g., Michaelis 2005).

¹⁰ Referring *Solf församling* to its similarity with the version with the s-genitive in *Solfs församling* through semantic analogy is not, however, a convincing argument, since it would by extension suggest that any juxtaposition of two nouns in Swedish would automatically make the latter one the head. It should also be noted that although the suffix -s can indicate possession, it does not have the status of being a genitive marker in Swedish anymore, according to grammars like SAG.

¹¹ *Vi reste från Kristinestads kyrka till Åbo slott, från Högskolan Dalarna till Göteborgs universitet.*

– in this case postposed – the denomination, and thus, it could be argued, *Högskolan* should be the head.

There is an abundance of terms used in the literature to account for the specific characteristics of names and modifications of names, and in particular, for the juxtaposition of names with other nouns. For instance, in the case of (1b), *Captain John Smith never found his way around Paris*, we can either say that *Captain* is the head of the phrase and *John Smith* is an apposition; or we can equally well say that *John Smith* is the head, and *Captain* is a title, that is, an attribute. But with respect to *John Smith* as such, it is unclear whether this involves a head–modifier relation in the first place; and if it does, which part should be treated as the head. If the last name had been a patronymicon (*Johnson*) or a metronymicon (*Sivsdotter*), the FN could (at least semantically) be seen as head. In many (western) societies today, however, the surname is regarded as “more important” and could thus, at least semantically, be seen as a “head”.¹² In general, we see that the relationship between a FN and a LN is not easily analyzed in terms of head and attribute.

The very question of what is to be regarded as head may be resolvable for NPs/DPs (and especially so when names are analyzed according to general syntax), but it does not follow that this is (as) easily resolved if we see names as being licensed by a different kind of resource. Even the very idea that every phrase of this type needs a head is not at all obvious, nor maybe even a pertinent issue to be resolved. That is, if names are licensed by a separate construction, characteristics with respect to restrictive vs non-restrictive attribution of Name Phrases do not have to be the same as those for constructions with common nouns.

When grammarians have dealt seriously and in detail with names that consist of more than one element, this has been done under the rubric of *apposition*. Matthews (1981) places *apposition* under the syntactic relationship of *juxtaposition*. Paradigm cases of apposition, indicating co-referentiality of the elements that are in apposition, include those in (3). They are coordinative, but “at the limit with coordination” (p. 224) since one can say both *larus argentatus, or the herring gull, can be seen ...*, and *the herring gull, or larus argentatus, can be seen ...*.

- (3) I met your brother, the poet.
Larus argentatus, the herring gull, can be seen ...
Larus argentatus, or the herring gull, can be seen ...
Mr Churchill, Sir Winston, must have decided ...

In Matthews’s (1981: 224) overall scheme of the connections of syntactic relations, appositions can stretch into the five different clausal relations we are accustomed to talk about in terms of sentences: coordination, modification, complementation, attribution, and

¹² Onomastics-etymologically, it could also well be argued that *John* is the head, since at some point in history, the occupation denomination *smith* has become a LN.

parataxis. Complex names like *Mr Churchill* and *Mount Everest* are characterized by a “maximal degree of codification” and placed under modification.^{13 14}

Bloomfield (1933:186) talked about “close apposition” without “pause pitch” in reference to FN + LN combinations. Matthews does not go deeply into the relationship between FN and LN, but rather discusses the syntax of what we have called Name Phrases. He notes, for instance, that the order is fixed in appositions like *Mr Churchill* (**Churchill Mr*), that the elements cannot be split up (**Mr spoke next, Churchill*; cf. *Your brother spoke next, the poet*), that the first element is restricted (**Mountain Everest*), and that it is only the first element that can be dropped (*Churchill spoke*; **They climbed Mount*). Also, despite coreference, the two parts do not refer separately. These are clearly restrictions that do not hold for the FN–LN apposition relation. But as an overall characterization of what is at stake in Name Phrases, the insights from research on apposition are clearly extremely useful. Matthews also notes that we can say both *President Truman* and *President Mr Truman*; both *Prime Minister Churchill* and *Prime Minister Mr Churchill*, and in particular that we can say both *The managing director, Mr Joe Bloggs spoke next* and *Managing director Mr Joe Bloggs spoke next* (cf. above on the use and non-use of the definite article in names). And different kinds of permutations are allowed: *King Alfred ~ Alfred the king ~ Alfred, king of England*; *A king spoke next ~ The President spoke next ~ *A Mr spoke next*.

All in all, these examples show that expressions involving names behave differently from ordinary Noun Phrases.

5 The Construction Discourse perspective

As we have seen, the Determination construction (Det cxn) is central in CxG (Fillmore 1989; Fried & Östman 2004; cf. Figure 1).¹⁵ The noun specification [cat n] in the Det cxn can be accompanied by the specification [proper -], indicating that the construction does not license constructs where the head noun [role head] is a proper noun. The specification [proper -] had to be introduced so as to restrict the application of the Det cxn: the general Det cxn could not otherwise account for nominals in the form of names.¹⁶

Our basic suggestion – on the basis of the data and the discussion above – is that names are not licensed by the presence of [proper +] in the Det cxn. In fact, we want to argue that the attribute [proper] does not belong in the Det cxn at all. Names are rather licensed by another resource we have access to, and which we call the Name-Phrase construction (NaP cxn). (Cf. also Nübling, Fahlbusch and Heuser (2012: 64), who talk about an “onymische

¹³ It may seem odd to think that *Mr*, *Sir* etc. are names, but this is also the custom followed in FrameNet, where appellations and titles are regarded as names.

¹⁴ For further specific syntactic characteristics and different realizations of apposition, see Matthews (1981) and Acuña-Fariña (2006, 2009).

¹⁵ In fact, early Fillmorean CxG (cf. e.g. Fillmore 1985) made use of the notion of an NP-construction, and the concept “Det cxn” was only introduced in view of the finding in generative grammars that the determiner is the head in a Noun Phrase.

¹⁶ Looked at in hindsight, it seems odd that this kind of backward argumentation was used by a grammar claiming to be usage-based – in order to make the system work.

Sondergrammatik” ‘a special grammar of names’.) The general perspective of CxG is that everything in language should be representable in terms of constructions for CxG to be a viable model. That is, there is no “periphery”: for instance, names and numbers are also part of language. Fillmore (1984: 138) explicates that CxG needs to be able to account for “patterns such as those used in number names, recursive kinship terms [---], time-telling formulas, etc., as well as such corners of congealed syntax found in ‘year in and year out,’ ‘month in and month out,’ etc.”¹⁷ There are also no “modules” in CxG, and therefore also no need for interfaces. The active, positive, finite, declarative, transitive clause has no special status as a starting point for grammatical analysis.

The typical definition of a construction is that it is a form–meaning pair. In Construction Discourse (CxD), however, constructions are form–meaning–function constellations. What is usually referred to as “context” is systematized in CxD and placed inside constructions – thus making contextual factors part of, and inside grammar (cf. Östman 2005, 2015). “Context” is operationalized as external attributes with their respective values; these attributes are (recursively) external with respect to what is typically regarded as internal, sentence-level attributes and values. (See further, section 7.) Attributes (and their values) are seen as perspectives on understanding, and the ensuing network of constructions (explicated in constructica; cf. Lyngfelt, Borin, Ohara & Torrent 2018) pertain to be a specification of the resources we have access to as speakers of a language.

The external attributes of CxD are presented in Figure 2 below. This set of external attributes caters for a systematization of pragmatic functions. Values on these external attributes are not constraints on grammar, but restraints inside grammar. Thus, the very name “Construction Discourse” should be read in the same manner as “Construction Grammar”, so that *Discourse* here has the same potential for systematic description as is typically associated with the term *Grammar*.

¹⁷ On numbers, cf. also Östman (1988).

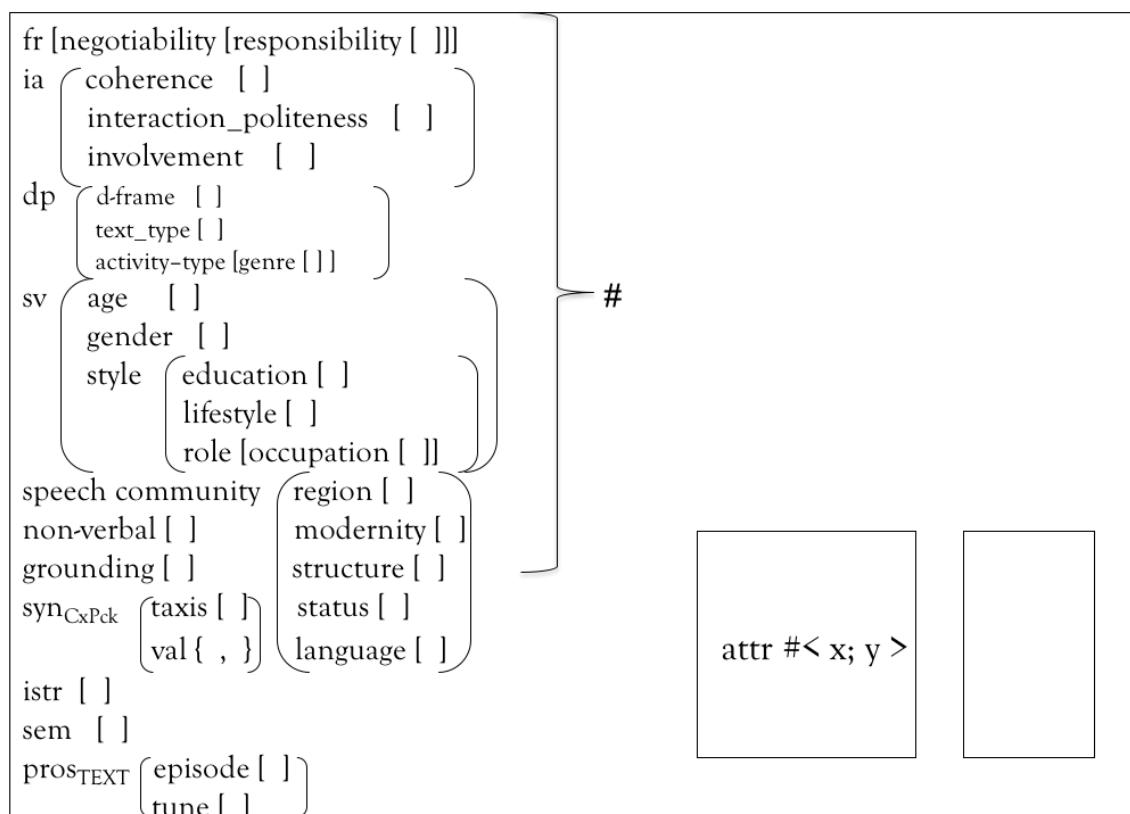

Figure 2. The external attributes of Construction Discourse

Specifications like those in Figure 2¹⁸ do not make up the ultimate truth (see also, below), but we are not looking for “the truth”; we are looking for understanding, that is, for ways of describing how communicators understand and use language. For this¹⁹ we need to set up a system that is as flexible as what we think the human mind is capable of. Human language and human languages are still the main focus of our endeavor, but attaining descriptive adequacy is enough: as we learn more, we move deeper and deeper into the attributes (and their values) that we set up.²⁰

6 The Name Phrase perspective

As we have seen, it is common both in CxG and in CS to lump all nominals together. Dancygier (2011: 231) specifically says the following about the relation between names and

¹⁸ There is an abundance of abbreviations and terms in Figure 2 that unfortunately cannot be perused in detail in this study. (Many of them have been explicated in Östman (2005, 2015).) The general idea is that “context” can be expressed as factors (attributes) with a number of possible values, and that specifications of constructions have values on these “external” attributes associated with them. Some of the names of the suggested attributes and first-order values in Figure 2 are perhaps self-explanatory, whereas a number of abbreviations would need to be fleshed out; some of the more obscure ones are specified in the list of Abbreviations. “<...>” stands for ‘variability’ (cf. J. Leino & Östman 2005).

¹⁹ And in accordance with our general belief in speakers’ “free will” in relation to extending the borders of language use.

²⁰ A comparison with the basic insights of fractal geometry is not far-fetched.

nouns: “all the major types of nominal modification constructions can be used with proper names, without automatically moving the [proper names] to the common noun category”.

If we want to take an alternative, “splitter” point-of-view, we thus need to show how “new” constructions – as resources – can be established, that is, how instances in actual use speak in favor of setting up additional attributes, or of changing established attributes on the basis of usage – all in order to be able to make reliable generalizations over instances.

For names consisting of more than one element, CxD does not ignore the internal structure of names and simply ascribe them the category label N with a further subcategorization as N_{proper} , adding certain restrictions on this subcategorization. Rather, the non-typical element combinations are treated as a challenge for us to see what language and linguistic structure really is capable of.

Our syntactic CxG analysis suggests that names should either receive the value [proper] as a value of [cat], [cat proper]; or, depending on how other resources within the nominals are captured, we might want to specify it as [cat [n proper]]. Semantically, names are – in principle – uniquely identificatory. Whereas other nouns show sense-relations, names have application (Lyons 1968).

Onomastic data thus suggest that an attribute termed [application] needs to be added to the contextual attributes of CxD in Figure 2. That is, generalizations over instances show that we have “application” as an additional resource when communicating. Cf. Figure 3.

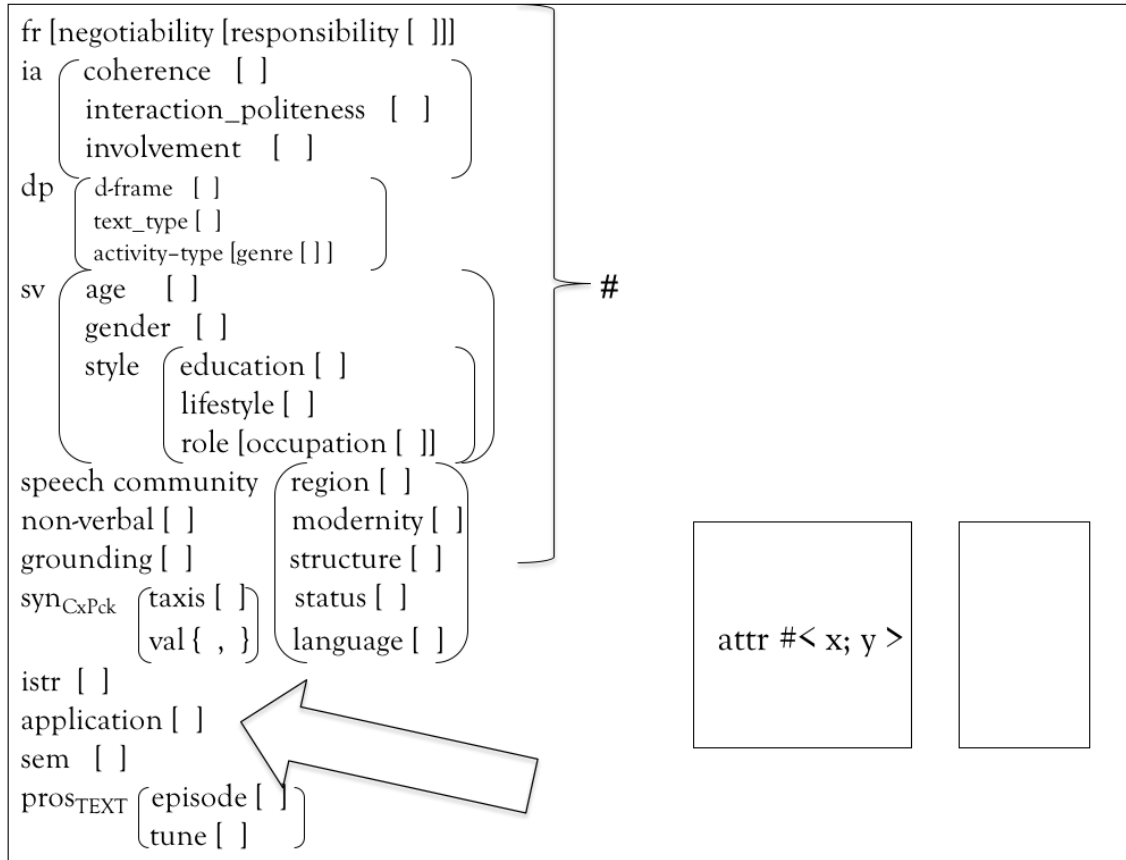

Figure 3. Revised version of the external attributes of Construction Discourse

The attribute [application] has at least two values, [unique] for references to specific entities, and [trite] for commonplace references. Thus, (1d) – here repeated as (4a) and (4b) – will be licensed by different values on the external attribute [application].

- (4) a) Tromsø is the Paris of Northern Europe.
 b) Tromsø is the paris of Northern Europe.

The licensing of the two sentences will be [application [unique]] for (4a), and [application [trite]] for (4b), which would give (4b) the interpretation that *paris* is here used as a common noun.

Figure 4 gives our suggestion of what a systematization of the NaP cxn could look like.²¹

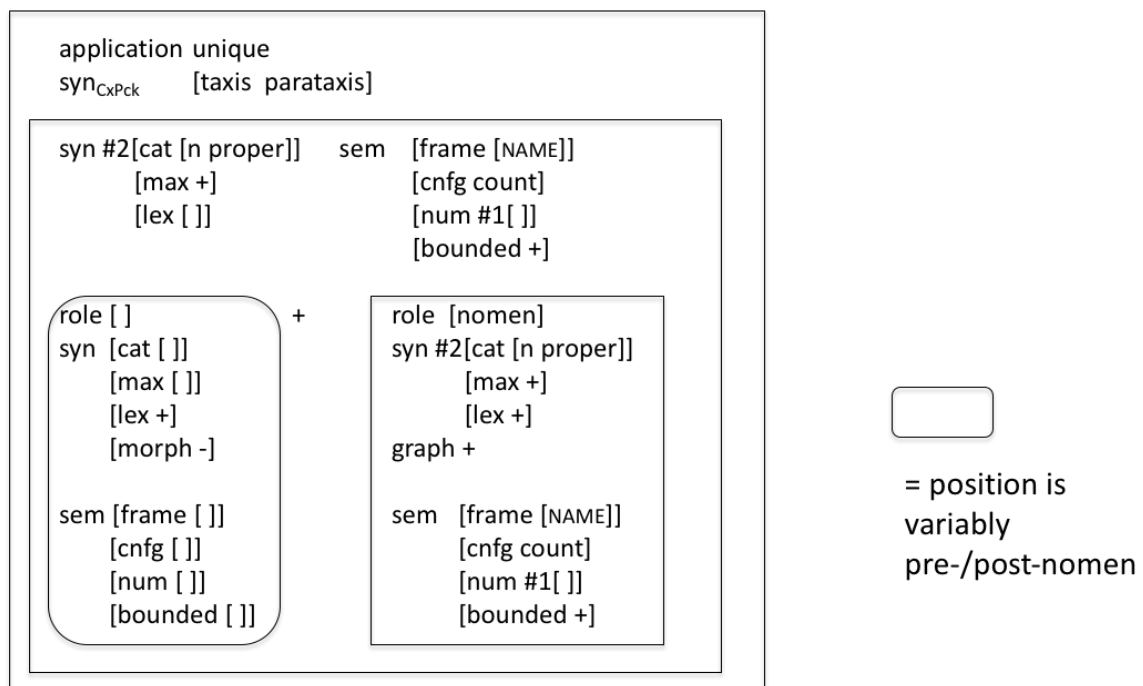

Figure 4. The Name-Phrase (NaP) construction

In this general depiction of the construction, many attributes and values are left unspecified (cf. “[]”) – as would be typical in specifications of general constructions. The outermost external attributes are [application], which we briefly illustrated above, and [syn_{CxPck}] (‘construction packaging’), with the value [parataxis] under the more general attribute [taxis]. The [sem(antic)] feature in the inner box takes as one of its values a [frame] specification that in turn has the value [NAME] and connects up with specifications in Frame Semantics and FrameNet. (Cf. also Fillmore 2008.) In this systematization we have specified the word class (cat) as [cat [n proper]]. The alternative would have been (see above) to simply have [cat

²¹ Again, we are cutting corners since we are not going through the details of Figure 4. A comparison of Figure 4 to the Det cxn in Figure 1 will showcase the major differences.

proper]. Future research and analyses will indicate how to choose between these two alternatives.

The Kleene plus (+) after the rightmost constituent in the inner structure in Figure 4 indicates that a Name Phrase can consist of one or more modifiers to the [nomen] (corresponding to the [head] feature of the Det cxn). Here we follow the onomastic practice of not regarding single names as Name Phrases. The rounded “corners” of the leftmost inner “box” indicate that this constituent can appear either before or after the [nomen].²²

Saying that the Det cxn and the NaP cxn are separate constructions means that we have two different resources available, two resources that both inherit a more general Nominal construction. A first attempt at specifying such a general Nominal cxn is given in Figure 5.

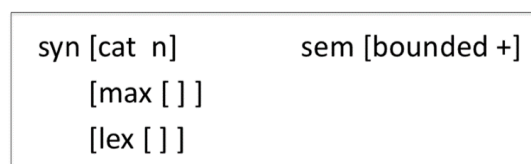

Figure 5. The Nominal construction (Nom cxn)

What furthermore supports the suggestion that two different nominal resources have to be reckoned with is that the same space or the same individual can be referred to with a variety of different labels or definite descriptions. That is, denominations are not stable, and do not come with built-in limited applicability. Having access to two resources can clearly achieve communicative tasks, for instance when expressing one participant’s negative (or positive) stance toward another. Implicit and explicit social and cultural ideologies and stances are negotiated not only in and with Noun Phrases, but also in and with Name Phrases.

Returning to our initial set of examples under (1), let us briefly approach the ones we have not yet dealt with extensively. Whether the parts of *Captain John Smith* in (1b) should be referred to as consisting of an “epithet” or whether we should talk about the parts as being juxtaposed as an “apposition” is not an either–or question, but rests on the importance we assign to the attribute [head]. In CxG as well as in CxD, the [head] feature as such is not of crucial importance; it is the construction as a whole that is in focus, as the resource we have access to. In this particular case, we suggest that the three parts of *Captain John Smith* stand in a relation of apposition, since all combinations are possible: *Captain will know*; *John will know*; *Smith will know*; *Captain John will know*; *Captain Smith will know*; *John Smith will know*; *Captain John Smith will know*. The extent to which combinations of titles and epithets and names in general should be seen as cases of apposition (and the extent to which the very notion “apposition” should be included as an attribute or as a value in the general NaP cxn) we leave for future studies to investigate.

²² In other studies, dotted or broken lines have been used as devices to indicate variability in position with respect to a “head”.

As for (1c), we can now say that *Solfs församling* is licensed by the Determination construction, whereas *Solf församling* is licensed by the NaP-construction. That is, expressions that seem to compete are, in fact, licensed by different resources. The question of which one is to be recommended in name planning is a social-institutional aspect. One of the basic and original tenets of CxG was – and still is – precisely that it should be usage-based (i.e. based on actual usage, and not on what is deemed right or wrong), and that there is no core–periphery for grammarians and descriptive linguists. If a structure *is* used in a language, then it *is* part of that language, and on that basis warrants a description.

In (1g), *Professor Nikanne och adjunkten Svensson anlände tillsammans* (‘Professor_{indef} Nikanne and Adjunct_{def} Svensson arrived together’), *Professor Nikanne* is licensed by the NaP cxn, whereas *adjunkten Svensson* is licensed by the Det cxn. It is a separate question, having to do with academia, status, etc. why the two persons are referred to differently. But both expressions are licensed by the (CxG/CxD) grammar – albeit by different resources.

7 Implications

The centrality of variability and adaptability in language in general cannot be stressed enough, and the variability we encounter in the behavior of names and nouns is another instance of this normal situation in language use. There is a clear give-and-take between the Det cxn and the NaP cxn. However, as J. Leino and Östman (2005) and P. Leino and Östman (2008) have shown, variability can be described systematically in CxG terms.

The variation we find in the use of names partly has to do with variability in language generally, and partly with the particular variability between names and appellatives. Traditionally, names may have been seen as part of “the periphery” of language, but as Fillmore and CxG generally argue, it is precisely by looking at “peripheral” instances in language that we will be able to get a deeper understanding of what is considered to be more “central” in language and in grammar – and, every additional analysis will give us a deeper understanding of variability and adaptability in general, and thus of how language functions.

We have here argued that “context” (operationalized as external attributes and their respective values) needs to be included as part of grammar, not as something outside of grammar, since it is precisely through contextual attributes that we can get a deeper understanding of language use, and of language change and language contact.

The crucial question when establishing abstractions to capture the linguistic resources that speakers have at their disposal is not, however, to decide where to draw the line between one construction and another, but rather how much, and what kind of variation can be allowed when describing the resources available, and ultimately how (non-intentional) ambivalence and constructional overlaps should be depicted. (Cf. further, Östman 2021.)

It is also pertinent to ask why this is important – beyond linguistics and onomastics. The general answer is that it adds to our understanding of how language, and thereby how human beings function. And by explicating both the differences and the similarities between Determination Phrases and Name Phrases, we also get a better understanding of how names

can function as what Mattfolk (2017) calls a backdoor for how words and structures from one language and culture can creep into other languages and cultures. Thus, endeavors like the ones in this study do not only elucidate variability in language but will also be an important step toward a systematic description of the means and processes of globalization in our late modern societies.

8 Conclusion

Theoretically and methodologically, we have in this study wanted to show the importance of onomastic and pragmatic, contextual research for grammar generally. We have done this in the traditional way that CxG takes on challenges posed by data that have not previously been properly analyzed: by questioning and reevaluating traditional conceptions and distinctions – all in all, by adhering to usage.

More specifically, we have brought up for discussion the status of the attribute “proper” in CxG analyses. We have also wanted to bring in onomastic research as an equal partner in analyses of grammar and linguistics. And in this manner, we also hope to have come closer to understanding the challenges that structures like apposition offer for grammatical description.

We have argued that names are licensed by a different construction than the Det cxn. This is in accordance with growing typological evidence showing that proper names differ morpho-syntactically from common nouns (cf. Schlücker & Ackermann 2017). Nouns and names are nominals, but by treating a name as a different kind of nominal, we get a better and deeper understanding of how language and grammar in general work.

Abbreviations

cat	category; word class
cnfg	configuration; count ~ mass
cxn	construction
Det	determination
dp	discourse pattern
FN	first name
fr	functional relation
ia	implicit anchoring
istr	information structuring
LN	surname, ‘last name’
max	maximal element; can stand on its own
n	noun
NaP	Name Phrase
sv	sociolinguistic variables
synCxPck	construction packaging

References

- Acuña-Fariña, Juan Carlos 2006: A constructional network in appositive space. *Cognitive Linguistics* 17 (1), 1–37.
- Acuña-Fariña, Juan Carlos 2009: Aspects of the grammar of close apposition and the structure of the noun phrase. *English Language and Linguistics* 13 (3), 453–481.
- Ainiala, Terhi & Östman, Jan-Ola 2017: Introduction: Socio-onomastics and pragmatics. In Terhi Ainiala & Jan-Ola Östman (ed.) *Socio-onomastics. The pragmatics of names*, 1–18. Pragmatics and Beyond New Series 275. Amsterdam: John Benjamins.
- Bloomfield, Leonard 1933: *Language*. London: George Allen & Unwin.
- Chomsky, Noam 1965: *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- Dalberg, Vibeke 2008: The characteristic properties of proper names – a contribution to the discussion. In Gillian Fellows-Jensen, Peder Gammeltoft, Bent Jørgensen & Berit Sandnes (ed.) *Name and place. Ten essays on the dynamics of place-names*, 1–9. Copenhagen University: Department of Scandinavian Research, Name Research Section.
- Dancygier, Barbara 2011: Modification and constructional blends in the use of proper names. *Constructions and Frames* 3 (2), 208–235.
- Faarlund, Jan Terje & Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar 1997: *Norsk referansegrammatikk* [‘Norwegian Reference Grammar’]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fillmore, Charles J. 1984: Lexical semantics and text semantics. In James E. Copeland (ed.) *New directions in linguistics and semiotics*, 122–147. Amsterdam: John Benjamins.
- Fillmore, Charles J. 1985: Syntactic intrusions and the notion of grammatical construction. *BLS* 11, 73–86.
- Fillmore, Charles J. 1989: Grammatical Construction Theory and the familiar dichotomies. In Rainer Dietrich & Carl F. Graumann (ed.) *Language processing in social context*, 17–38. Amsterdam: North-Holland/Elsevier.
- Fillmore, Charles J. 2008: Border conflicts: FrameNet meets Construction Grammar. In Elisenda Bernal & Janet DeCesaris (ed.) *EURALEX XIII: Proceedings of the 13th International Congress*, 49–68. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Fillmore, Charles J. 2020: *Form and meaning in language, Volume III: Fillmore on linguistic theory and constructions*. Stanford, CA: CSLI.
- Fillmore, Charles & Kay, Paul 1995: *Construction Grammar coursebook*. Manuscript, University of California at Berkeley, Department of linguistics.
- Fried, Mirjam & Östman, Jan-Ola 2004: Construction Grammar: A thumbnail sketch. In Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (ed.) *Construction Grammar in a cross-language perspective*, 11–86. Constructional Approaches to Language 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Jackendoff, Ray S. 2007: *Language, consciousness, culture. Essays on mental structure*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Leino, Jaakko & Östman, Jan-Ola 2005: Constructions and variability. In Mirjam Fried & Hans Boas (ed.) *Grammatical constructions. Back to the roots*, 191–213. Constructional Approaches to Language 4. Amsterdam: John Benjamins.
- Leino, Pentti & Östman, Jan-Ola 2008: Language change, variability, and functional load: Finnish genericity from a constructional point of view. In Jaakko Leino (ed.) *Constructional reorganization*, 37–54. Constructional Approaches to Language 5. Amsterdam: John Benjamins.
- Lyngfelt, Benjamin & Borin, Lars & Ohara, Kyoko & Torrent, Tiago Timponi (ed.) 2018: *Constructicography: Constructicon development across languages*. Constructional Approaches to Language 22. Amsterdam: John Benjamins.
- Lyons, John 1968: *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marmaridou, Sophia 1989: Proper names in communication. *Journal of Linguistics* 25 (2), 355–372.
- Marmaridou, Sophia 1991: *What's so proper about names? A study in categorization and cognitive semantics*. Athens: University of Athens Parousia 15.
- Marmaridou, Sophia 2000: *Pragmatic meaning and cognition*. Pragmatics and Beyond New Series 72. Amsterdam: John Benjamins.
- Mattfolk, Leila 2017: Attitudes towards globalized company names. In Terhi Ainala & Jan-Ola Östman (ed.) *Socio-onomastics. The pragmatics of names*, 166–181. Pragmatics and Beyond New Series 275. Amsterdam: John Benjamins.
- Matthews, Peter 1981: *Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Michaelis, Laura 2005: Entity and event coercion in a symbolic theory of syntax. In Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (ed.) *Construction grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions*, 45–88. Constructional Approaches to Language 3. Amsterdam: John Benjamins.
- Nakari, Minna 2013: Yrkeskvinnornas namnfraser som uttryck för makt och identitet i Helsingfors 1880–1908 [‘Tradeswomen’s name phrases as expressions of power and identity in Helsinki 1880–1908’]. In Leila Mattfolk, Maria Vidberg & Pamela Gustavsson (ed.) *Namn i stadsmiljö*, 99–114. Helsinki: Institute for the Languages of Finland.
- Nikanne, Urpo 2018: *Conceptual Semantics: A micro-modular approach*. Constructional Approaches to Language 23. Amsterdam: John Benjamins.
- Nikanne, Urpo & Östman, Jan-Ola 2006: Finland-Swedish directionality in Conceptual Semantics and in Construction Grammar: A methodological dialogue. *SKY Journal of Linguistics. Special Supplement to Volume 19*, 66–86.
- Nübling, Damaris & Fahlbusch, Fabian & Heuser, Rita 2012: *Namen. Eine Einführung in die Onomastik*. Tübingen: Narr.
- Östman, Jan-Ola 1988: Konstruktiokielioppi [‘Construction Grammar’]. In Jan-Ola Östman, Urpo Nikanne, Kristiina Jokinen & Kalevi Wiik (ed.) *SKY 1988*, 173–187. The Linguistic Association of Finland.

- Östman, Jan-Ola 2005: Construction Discourse: A prolegomenon. In Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (ed.) *Construction Grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions*, 121–144. Constructional Approaches to Language 3. Amsterdam: John Benjamins.
- Östman, Jan-Ola 2015: From Construction Grammar to Construction Discourse ... and back. In Jörg Bücker & Susanne Günthner & Wolfgang Imo (ed.) *Konstruktionsgrammatik V: Konstruktionen im Spannungsfeld von sequenziellen Mustern, kommunikativen Gattungen und Textsorten*, 15–44. Tübingen: Stauffenburg.
- Östman, Jan-Ola 2021 (forthcoming): Constructions as discourse-restrained flexible prototypes. *Belgian Journal of Linguistics*.
- Saarela-Paukkala, Minna 2017: *Etunimikirja. Suomalaiset nimitrendit 2000-luvulla*. [‘The book of First Names. 21st Century Trends in Finnish Names’]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schlücker, Barbara & Ackermann, Tanja 2017: The morphosyntax of proper names: An overview. *Folia Linguistica* 51 (2), 309–339.
- Searle, John 1969: *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teleman, Ulf & Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999: *Svenska Akademiens grammatik 1–4*. Svenska Akademien & Norstedts.
- Ursini, Francesco-Alessio 2016: Metaphors below the sentence level: The case of appositives. *SKY Journal of Linguistics* 29, 179–196.
- van der Zee, Emile & Nikanne, Urpo 2001 (ed.): *Cognitive interfaces. Constraints on linking cognitive information*. Oxford: Oxford University Press.

Web resource

FrameNet (<https://framenet.icsi.berkeley.edu>)

About the authors

Jan-Ola Östman is emeritus professor of Scandinavian languages at the University of Helsinki, Finland. He works mostly on construction grammar, pragmatics and discourse, dialectology, and the sociology of language. Further information can be found at janolaostman.net. E-mail: janola.ostman@gmail.com.

Leila Mattfolk has a PhD in Scandinavian sociolinguistics and works at the Institute for Language and Folklore in Sweden, mostly with practical name planning and guidance regarding place names. Her research interests are primarily within socio-onomastics, mostly in the context of personal names and commercial names. She is one of Sweden’s representatives in the United Nations Group of Experts on Geographical Names.

E-mail: leila.mattfolk@isof.se.

Talking about object location during motion: how front-back axes are generated when using *in front of*, *behind*, *leading* and *following*

Martin Smith & Emile van der Zee

Abstract: In *The red ball is flying through the air in front of the blue ball* the red ball's location is described in relation to a blue ball, which acquired a 'front' through motion direction. We for the first time investigated the relative contribution of three motion parameters (in isolation and combination) for generating front-back axes when talking about object location during motion: translational motion (co-ordinate changes of objects in space), intrinsic motion (object part motion, for example, turning car wheels), and motion control (externally imposed co-ordinate changes). 28 native English speakers indicated the acceptability of the adpositions *in front of* and *behind*, and the verbs *leading* and *following*, while watching two moving objects through a virtual reality headset. Acceptability ratings showed that axis strength decreased according to our hypotheses: translational motion combined with intrinsic motion, with agreement in direction > translational motion > translational motion combined with intrinsic motion, with conflict in direction > intrinsic motion. Also, according to predictions, the front-back axis was stronger for adpositions than verbs if motion control applied. Over and above previous studies we not only show that translational motion can generate front-back axes, but that also intrinsic motion can do that, and that the translational motion parameter needs refinement into motion due to an external force or due to self-motion. We explained a weaker axis for intrinsic motion as being due to inferencing motion direction (as in, for example, *the wheels are turning right, and therefore the object must be going right*), whereas axes generated during translational movement are generated directly by visual input. We also introduced a new method in calculating axis strength.

Keywords: object location, motion parameters, adpositions, verbs, front, back, axis generation, new method, Likert scale ratings, English

1 Introduction

Spatial language is concerned, among other things, with expressing object location and in describing the movement of objects in space (Bloom, Garrett, Nadel & Peterson 1996; Coventry & Garrod 2004; Slack & van der Zee 2003; Sarda & Fagard to appear). The closed class of adpositions in English makes it possible to do both:

- (1) The chair is at the table.
- (2) The red ball is flying through the air in front of the blue ball.

In both (1) and (2) the location of a Figure (the entity whose location is considered; *chair*, *red ball*) is specified in relation to a Ground (the entity in relation to which location is established; *table*, *blue ball*). In (1) both objects are static, and in (2) both objects are in motion. In (2) the blue ball acquires a front located in the direction of motion (Hill 1978, 1982; Miller & Johnson-Laird 1976; Talmy 2000). However, the description in (2) is exceptional, in that objects most

often already have a front based on their intrinsic properties (for example, a human head has a front because of the location of the eyes and mouth, and because its default direction of movement is congruent with these features). If a Ground already has an intrinsic front, and it moves in a direction contrary to its intrinsic front (as, for example, happens with crabs), there are two possible candidates for defining a front-back axis. One candidate comes from the object's intrinsic properties (the eyes, mouth and body structure of a crab), and a competing front-back axis comes from motion direction (orthogonal to the front-back axis derived from the eyes, mouth and body structure). Coventry and Frias-Lindquist (2005) looked at this issue in more detail by researching multiple objects in motion with different orientations and alignments (see Figure 1).

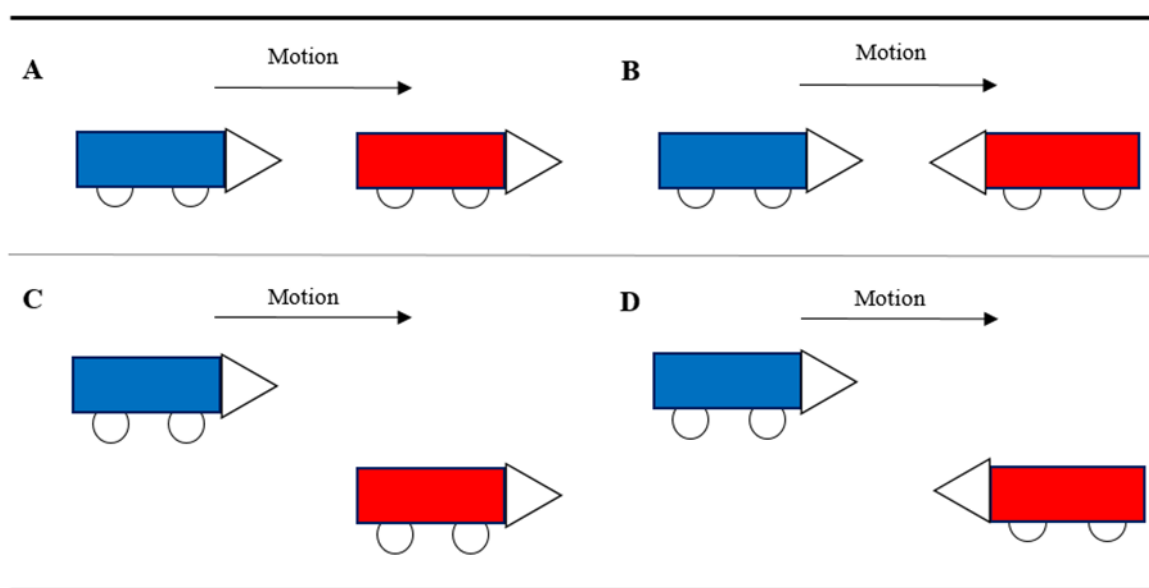

Figure 1. Coventry and Frias-Lindquist (2005): The role of motion for determining *in front of* and *behind* for objects in different alignments and orientations

Coventry and Frias-Lindquist (2005) found that motion can override ambiguity in relation to intrinsic object properties (two cars facing each other) to increase the acceptability of *The red car is in front of the blue car*, whether the cars are aligned (1B) or misaligned (1D). For cars facing in the same direction, motion has no effect for aligned cars in (1A) but in fact decreases acceptability for misaligned positions (1C). Coventry and Frias-Lindquist suggested that motion acts as a salient source of information to an observer when the Figure and Ground object are not aligned. If there is no alignment, the object's intrinsic features are regarded as the most salient and important pieces of information.

Perceived motion, however, can come from at least two different sources. The objects themselves can be moving, but also the observer can be moving while the objects are stationary. Alloway, Corley and Ramscar (2006) and Boroditsky and Ramscar (2002) highlighted that the source of perceived motion motivates front-back axis assignment in objects. When walking towards objects, English speakers in relation to figure 2A label the object that is furthest away

as *in front of*. Even when walking backwards, as in figure 2B, we still label the object that is furthest away as *in front of*. However, when the observer is stationary and the objects are moving, things are different. When the objects are moving away from an observer as in figure 2C we label the object furthest away as *in front of*, but, when the objects are moving towards an observer, as in figure 2D, we label the object closest to the observer as *in front of*. This suggests that different sources of motion as well as motion direction influence how we define a front-back axis for the purpose of talking about location.

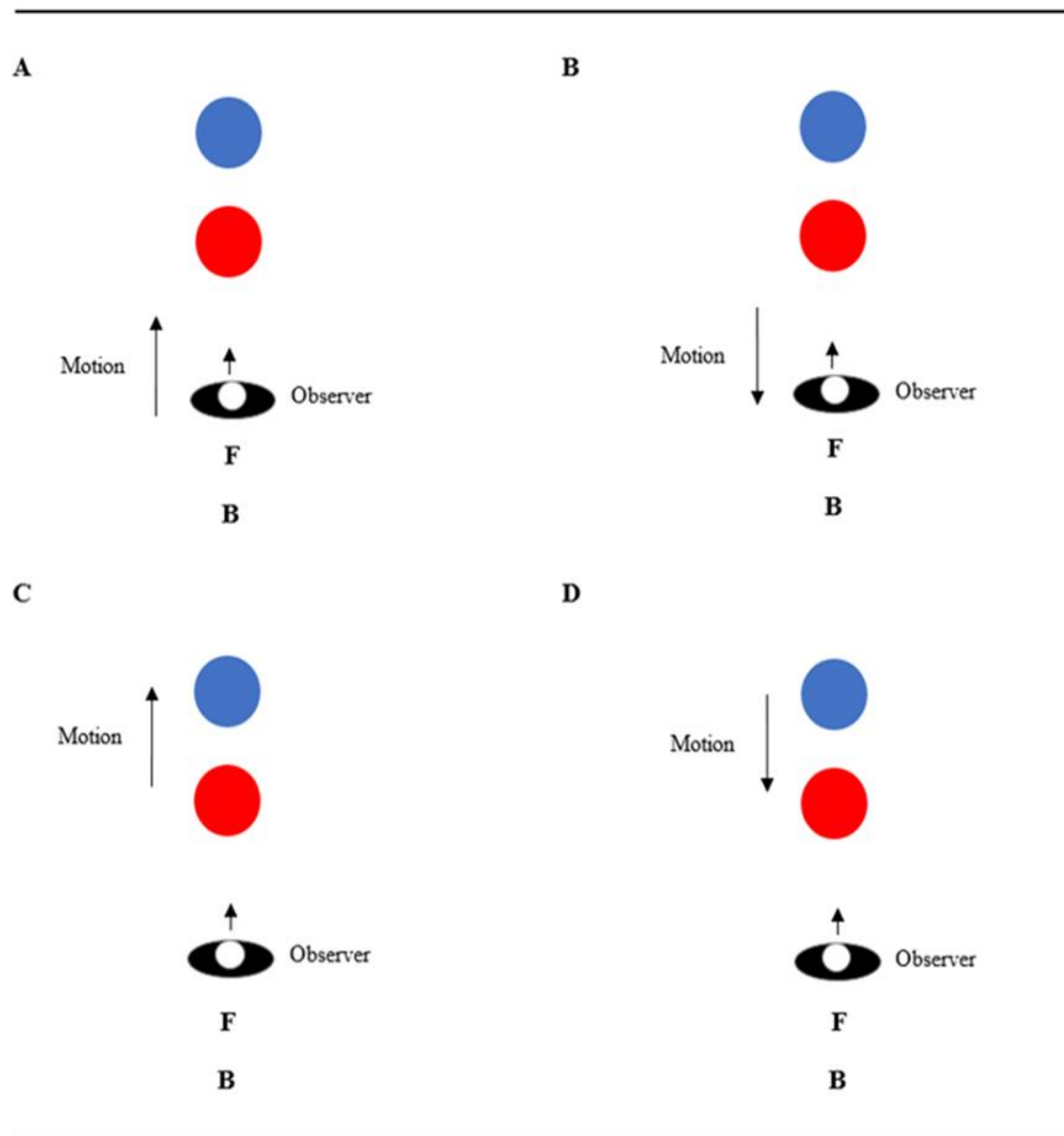

Figure 2. The role of different sources of motion for determining *in front of* and *behind*

The research by Coventry and Frias-Lindquist (2005), but also Boroditsky and Ramscar (2002) and Alloway, Corley and Ramscar (2006) only considered front-back axis generation in relation to translational motion. Translational motion is based on any change in an object's X, Y or Z position in a three-dimensional co-ordinate system (Slack & van der Zee 2003). The research discussed above is part of a wider tradition to only consider the generation of front-back axes

in relation to translational motion (Hill 1978, 1982; Miller & Johnson-Laird 1976; Talmy 2000). However, as we will see, there are other kinds of motion, making the story more complicated. In our chapter we will for the first time consider other sources of motion in relation to front-back axis generation, for example intrinsic motion (where object parts move without the object itself moving), and formulate hypotheses as to the unique and combined influence of all motion parameters for the purpose of describing object location in motion conditions.

1.1 Intrinsic Motion

Talmy (2000) famously made a distinction between verb-framed languages and satellite-framed languages, and how both types of languages tend to encode motion (along a path) and manner (the way in which a Figure moves intrinsically).

(3) Jon jumped into the pool.	(English; satellite framed)
(4) Entró corriendo.	(Spanish; verb framed)
‘He/she entered, running’	

(3) shows that in English, translational motion is encoded in a PP satellite (*into the pool*), with manner of motion being encoded in the verb (*jumped*). (4) shows that in Spanish translational motion of a Figure tends to be encoded in the main verb (*entró*), with the manner in which a Figure moves being encoded in a complement (*corriendo*).

Normally, intrinsic motion of a Figure (walking or a turning car wheel) is accompanied by translational movement of the Figure, although this does not have to be the case (for example, in the case of rotation). What is important from a front-back axis generation point of view is that, firstly, the intrinsic features of a Figure determine the axis along which translational motion takes place. While a car wheel can travel up and down the y-axis by means of a change in landscape, for example a hill, a car wheel on its own only causes motion along the x or z-axis (causing motion in the horizontal plane). Figures 3C and 3D summarise this notion: clockwise moving wheels anticipate a motion to the right, while anti-clockwise moving wheels are associated with a translational motion to the left. A second issue from an axis generation point of view is whether intrinsic Figure motion is more important than translational Figure motion. For example, would it be appropriate to say for Figure 3A that *The yellow car is in front of the green car* and for Figure 3B that *The green car is in front of the yellow car* when there is only translational information without intrinsic motion information, so that the co-ordinates of the object change, but the wheels remain stationary? Or would it be equally acceptable to say for figure 3C that *The yellow car is in front of the green car* and for Figure 3D that *The green car is in front of the yellow car* when there is only intrinsic motion information without translational information, so that the co-ordinates of the object stay the same, but the wheels are turning? In other words, is Figure 3A equivalent to 3C and is figure 3B equivalent to figure 3D for the purpose of describing object location? If this is the case,

then that would suggest that translational information is not required to generate a front-back axis in objects, but that intrinsic motion information can also generate a front-back axis in objects. In this chapter we want to determine whether translational information contributes more than intrinsic motion information ($A > C$; $B > D$), whether intrinsic motion information contributes more than translation information ($A < C$; $B < D$), or whether they exert the same influence ($A = C$; $B = D$).

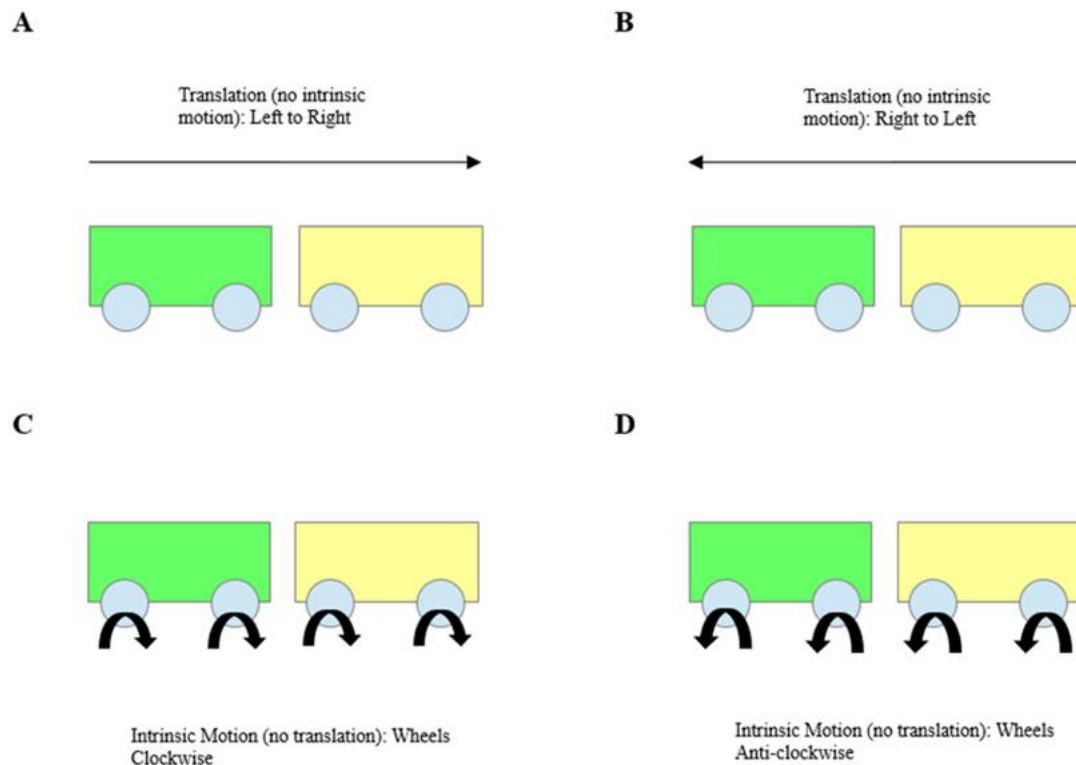

Figure 3. A comparison between translation information and intrinsic motion information

Given the prominent nature of translational motion contributing to front-back axis generation in the existing literature (for example, Coventry & Frias-Lindquist 2005; Boroditsky & Ramscar 2002; Alloway, Corley & Ramscar 2006), and the absence of intrinsic motion contributing to front-back axis generation in the existing literature, we predict that translational motion contributes more to front-back axis generation than intrinsic motion.

1.2 Motion Control

Alloway, Corley and Ramscar (2006), Boroditsky and Ramscar (2002), and Coventry and Frias-Lindquist (2005) focus on Figures that move by their own volition, but not on objects that have motion imposed on them. There are situations, however, where motion is imposed on an object, as when a little boy moves his toy car. Coventry and Garrod (2004) talk about the notion of location control. They show, for example, that acceptability ratings for *The pear is in the bowl* are higher if the bowl clearly controls the position of the pear, as opposed to when it

controls that location less (for example, when the same pear in the same location in the bowl appears to be hanging from a string). We introduce here a similar notion of **motion control**: if motion control is absent, then the Figure self-moves (as in a man walking up the stairs). If motion control is present, an external force makes the Figure move (for example, a man standing on an escalator). The introduction of a motion control parameter (see also Mandler 1992) allows us to investigate a number of possibilities in relation to front-back axis generation as depicted in Figure 4.

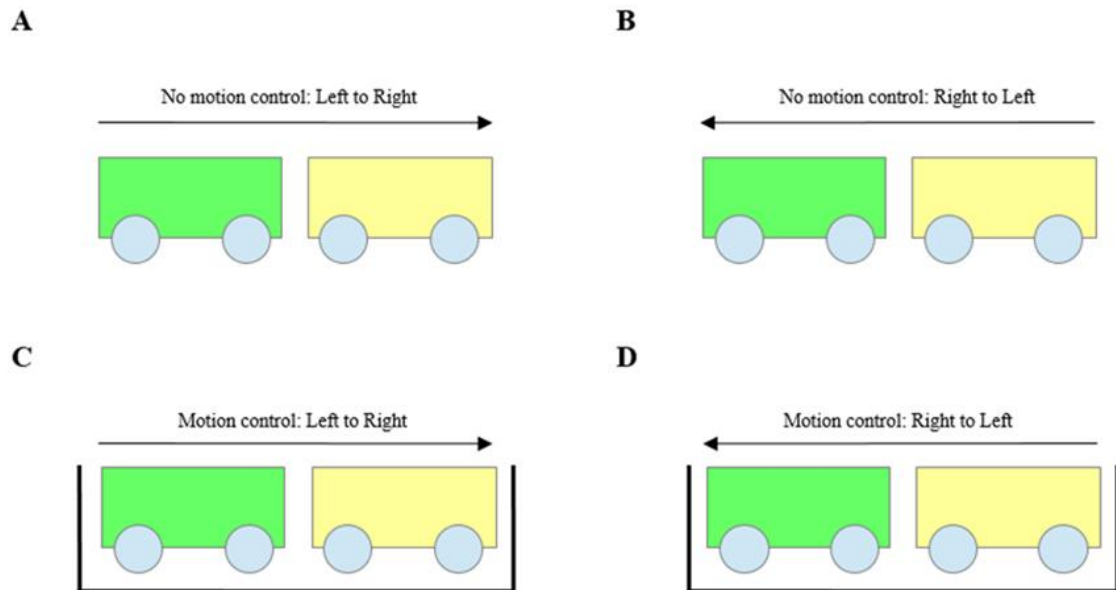

Figure 4. Motion control information. In C and D the objects move as in A and B, but are in motion because a container around them moves, whereas in A and B there is no such motion control

It may be appropriate to say for Figure 4A that *The yellow car is in front of the green car* and for Figure 4B that *The green car is in front of the yellow car*. However, would it be equally acceptable to say for Figure 4C *The yellow car is in front of the green car* and for figure 4D *The green car is in front of the yellow car* when the co-ordinate change of the Figure is under motion control by a container? In this chapter we want to find out whether such location descriptions are equally acceptable for Figures 4A and 4C, and also for 4B and 4D, whether they are more acceptable for 4A and 4B compared – respectively – to 4C and 4D, or whether they are less acceptable for 4A and 4B compared to 4C and 4D.

Given that Coventry and Garrod (2004) found that location control diminishes acceptability ratings for adpositions such as *in*, we predict that motion control diminishes acceptability ratings for adpositions such as *in front of* – generating a weaker front-back axis than if motion control is absent.

1.3 Adpositions and verbs

Conceptually, the adpositions *in front of* and *behind* can be formally represented as BE(AT(FRONT/BACK(G))), stating that a Figure is located either at the front of or back of a Ground (Jackendoff 1983; Nikanne 1990, 2018). Verbs like *leading* and *following* can be represented as GO(AT(FRONT/BACK(G))), stating that a Figure is moving either at the front or back of a Ground. Conceptually the only difference between these adpositions and verbs, therefore, is the distinction between the functions BE and GO. BE encodes the Figure being stationary (for example, a tree being in front of a house) or being in local motion (for example, a mouse moving around in circles in front of a house) whereas GO describes global motion (for example, an antelope moving ahead of a lion) (van der Zee, Nikanne & Sassenberg 2010).

Although the conceptual core of the adpositions *in front of* and *behind*, and the verbs *leading* and *following* is the same, there is a difference in how FRONT and BACK are determined. For adpositions FRONT and BACK are either determined by the intrinsic properties of the Ground (an intrinsic reference frame) or the intrinsic features of a speaker/perceiver (a relative frame) (for example, in *The tree is in front of the house* the front is either dependent on the intrinsic features of the house, or the intrinsic features of the speaker/perceiver looking at the house; Levelt 1996; Levinson 1996). Or FRONT and BACK are determined by direction of motion (as in *The red ball is in front of the blue ball*) (Jackendoff 1996). However, for verbs like *leading* and *following* FRONT and BACK are only determined by direction of motion (as in *The president was following the demonstration*). This means that there is an important difference between adpositions and the verbs discussed here: if motion control were to play a role in the use of both word classes, the verbs considered here should be more sensitive to motion control (with their meaning solely relying on motion direction), compared to adpositions (whose meaning not only relies on direction of motion but also on the intrinsic properties of the Ground or a speaker/perceiver). In our chapter we will investigate this hypothesis.

Figure 5 considers all logical possibilities in terms of sensitivity to motion control and word class.

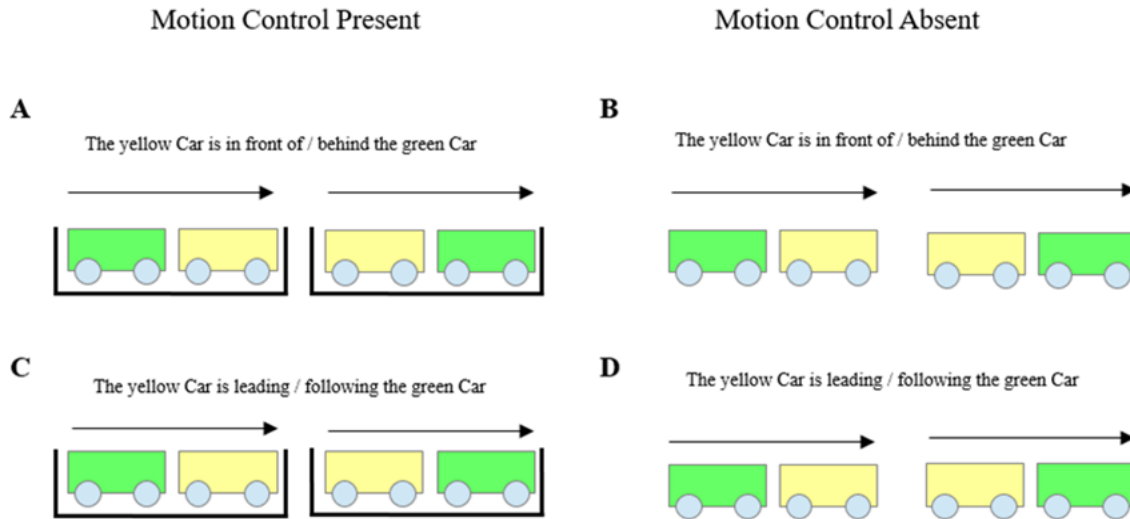

Figure 5. Interaction between word class and motion control

To summarise our hypotheses: we predict that translational motion contributes more to front-back axis generation than intrinsic motion, that motion control generates a weaker front-back axis than if motion control is absent, and that verbs like *leading* and *following* are more sensitive (for example, will receive lower acceptability ratings) if motion control applies than adpositions like *in front of* and *behind*. But, beyond this, we predict that a combination of translational motion and intrinsic motion generates a stronger front-back axis than translational motion by itself if both motion parameters give the same cues for motion direction, and we predict that a combination of translational motion and intrinsic motion generates a weaker front-back axis than translational motion by itself if both parameters give different cues for motion direction. We will use acceptability ratings to investigate all of these hypotheses.

The use of sentence acceptability data for the purpose of testing axis generation hypotheses is not unusual (for example, Bloom et al. 1996; Carlson-Radvansky & Irwin 1994; Carlson-Radvansky & Logan 1997; Coventry & Garrod 2004). However, the issue of response bias in relation to sentence acceptability data has not received much attention. Although Langsford et al (2018) report that Likert scale acceptability ratings for the purpose of testing sentence acceptability is a stable measure, their evaluation was based on a comparison between methods (external validity), and not whether the analyses of such data is biased when only considering positive confirmations (i.e., measuring acceptability for describing a particular situation), but not considering negative confirmation (i.e., measuring non-acceptability for the exact same situation). In our method section we describe a new method addressing this issue.

2 Method

2.1 Participants

Our sample consisted of seven males (age, mean = 25.9 SD = 12.0) and 21 females (age, mean = 21.3 SD = 8.7), mainly students at the University of Lincoln who were rewarded for

participation with credits (allowing them to test other students in the future) and £5. Participants not having English as their first language, who needed glasses or had a form of colour blindness were asked not to participate.

2.2 Design

The experiment employed a 4 (Words: *in front of* vs. *behind* vs. *leading* vs. *following*) x 5 (Motion: Translation and Intrinsic Motion (Agreement) vs. Translation and Intrinsic Motion (Conflict) vs. Translation vs. Intrinsic Motion vs. Static) x 2 (Motion Control: Absent vs. Present) repeated measures design. There were also three more factors used as controls. Colour Focus (Colour Focus: Green vs. Yellow) was whether participants responded to sentences that focused on the green car *The green car is in front of/behind/leading/following the yellow car* or the yellow car *The yellow car is in front of/behind/leading/following the green car* and was a between variable. Colour Order (Left: Green – Right: Yellow or Left: Yellow – Right Green) was the orientation of the cars at starting position. Finally, Direction was whether the Intrinsic Motion or Translation changed co-ordinates in a positive or negative direction (Right: +, Left: –) along the axis, or for situations where the intrinsic and translation co-ordinate changes were in conflict (Intrinsic motion: +, Translation: – or Translation: +, Intrinsic Motion: –).

Figure 6 summarises all motion parameters investigated with motion control absent or present.

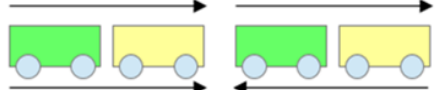
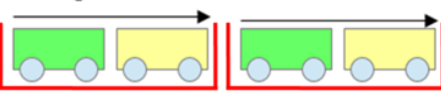
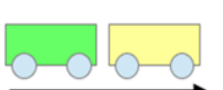
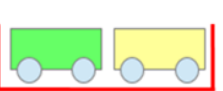

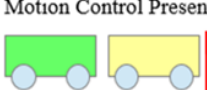

		Translation Information	
		Present	Absent
Intrinsic Motion Information	Present	<p>Motion Control Absent</p> <p>Agreement Conflict</p> <p>Motion Control Present</p> <p>Agreement Conflict</p> 	<p>Motion Control Absent</p> <p>Motion Control Present</p>
	Absent	<p>Motion Control Absent</p> <p>Motion Control Present</p> 	<p>Motion Control Absent</p> <p>Motion Control Present</p>

Figure 6. Summary of the five motion parameter combinations

2.3 Materials

Images as in Figure 6 were presented to participants using the Oculus Rift, a virtual reality headset. This was to focus the participant's attention on the stimuli and remove any environmental noise. Animations encompassed a larger area than the participant's field of view across the horizontal plane. This allowed some degree of left-right exploration, although exploration never removed cars from view.

Cars were chosen without intrinsic properties defining a front-back axis (for example, a car bonnet), to only allow motion parameters determine direction. Green and yellow for the cars, and red and blue for the spokes of the wheels were used so that cars and wheel motion, clockwise or anti-clockwise, were easily distinguished. Animations were developed using the 3ds Max software package.

The car's stationary or starting locations included the green car on the left and the yellow car on the right or vice versa. For intrinsic motion without translation the cars were situated in the centre of the field of view. For translation trials the cars' starting positions were off screen with the participants' view fixated on either a left or right archway with end positions at the other archway. The presence of motion control was provided by a red box surrounding the two cars on a non-moving conveyor belt in the centre of the field of view, or on a moving conveyor belt from one archway to the other archway.

Horizontal black and white lines on the floor were used to make it possible for the participants to determine car motion. A starry background provided continuity and realism to the animation. Each animation was rendered as an MP4 file at 1280 x 720 resolution for maximum compatibility with the Oculus Rift and played for 10 seconds at 30 frames per second. All eight possible sentences were of the type *The green car is [verb, adposition] the yellow car*. A paper and pencil Likert scale was used to collect ratings. The rating scale ranged from highly acceptable (1) to highly unacceptable (7).

2.4 Procedure

In a quiet room, participants read the participant information, experimental instructions, and consent form. Participants were shown a brief demo animation of two cars travelling across a scene in Windows Media Player to prevent any possible confusion regarding the labelling of the spatial relationships, and to prepare them for using the intrinsic reference frame – and not the relative frame (labelling directions from their own perspective) – for rating the appropriateness of the sentences describing the scenes. Participants were then shown a virtual demo offered by the Oculus Rift software to get them accustomed to the view and stimuli, upon which participants looked at the same demo within the Oculus Rift to get used to the headset. Participants were reassured that they could withdraw from the experiment at any time and that their results would remain anonymous. Any further questions regarding the experiment at this stage were answered, age and gender were recorded, and they were asked to sign the consent form if they agreed and were eligible to take part.

Wearing the headset, participants saw the instructions again, after which a sentence was

shown they needed to make a judgement about. When participants were ready, they pressed the space bar and a three-two-one countdown followed to play an animation. Participants then either viewed the entire 10 second animation without pressing the space bar, upon which the animation was played again, or they pressed the space bar to indicate they had reached a decision as to whether the sentence seen matched or did not match the spatial relationship presented in the animation. Participants never needed more than two runs of an animation, leading to decision times between 0 and 20 seconds. After pressing the space bar to indicate a judgment, the animation would stop and participants were presented with a screen that told them to take off the headset and respond on a response sheet (see below for information on the required response). After responding, participants were instructed to put the headset back on. They then saw a screen that stated the next animation would start once the space bar had been pressed again. Once 36 animation trials had been completed participants saw a screen stating that a sentence block was completed and that they could have a five-minute rest. Participants made judgements on the same 36 animation trials, in a different order, four times, totalling 144 animations. Participants were thanked, debriefed, and given the opportunity to ask any final questions at the end of the experiment.

Half of the participants focused on the green car throughout the experiment while the other half of the participants focused on the yellow car. The four sentence blocks of 36 animations each were counterbalanced in pairs, with half the participants making judgements on sentences with adpositions first and then verbs and the other half making judgements on sentences with verbs first and then adpositions. This was to prevent possible order effects to impact on the data. In addition, sentence order within each pair was also counterbalanced, for example *in front of* – *behind* or *behind* – *in front of*. Semi-randomisation occurred within the 36 animations. The order the animations were presented in was never the same from participant to participant and never the same for each participant across the four sentence blocks.

Ethical clearance was given by the School of Psychology Ethics Committee at the University of Lincoln.

2.5 Data Analysis

Raw rating values (1– 7) were not used in the data analysis, since these are not sensitive to a sentence correctly describing a situation for a person versus a sentence incorrectly describing that situation, and taking this difference into account when determining axis strength (for example, a bias in the ratings can arise if for some situations people more strongly react to sentences incorrectly describing that situation compared to correctly describing that situation). For this reason, we introduced the use of a new method for calculating the results on the basis of rating values: **concordant difference scores**.

We defined a concordant situation as the direction of a car's motion matching with a presented sentence. For example, when the sentence *The green car is in front of the yellow car* matched the animation of the green car being in front. A situation is discordant if the direction of the car's motion did not match the sentence given. For example, being shown a green car

behind a yellow car in an animation but being asked to judge *The green car is in front of the yellow car*.

A concordant difference score was calculated by taking the difference between Likert scale ratings for a particular situation where a sentence was in concord with the animation and where the sentence was in discord with the animation. This means that a high concordance difference score indicates that the source of motion was more relevant for the labelling of the fronts and backs of objects, therefore generating a stronger front-back axis. A low concordance score indicates that the source of motion provided was less relevant for the labelling of the fronts and backs of objects, therefore generating a weaker front-back axis.

The criteria for establishing concordance and discordance were different for each motion parameter. Firstly, for translation in isolation concordance was established by the sentence matching the direction of co-ordinate changes through space. Secondly, for intrinsic motion in isolation, concordance was established by the sentence matching the direction of the wheels. Thirdly, for translation and intrinsic motion in agreement, concordance was established by the sentence matching a combination of the direction of co-ordinate changes through space and the direction of the wheels. Fourthly, for translation and intrinsic motion in conflict, concordance was established by the translation of the cars, and therefore the sentence matching the direction of co-ordinate changes through space (see Smith (2016) for the technical details for this decision). For static scenes there was no criterion for establishing concordance and therefore these were not included in our analyses.

3 Results

Colour focus (judging a green or yellow car) and colour order (yellow-green car pairings from left to right or vice versa) did not impact on rating values, making it possible to focus on the main analyses for rating values (see Smith (2016) for details). There were no missing data.

Table 1 presents the concordance difference scores for the different words and motion parameters under consideration.

Table 1. Means and standard deviations for concordance difference scores

Concordance Difference Score		
<i>Word</i>		
In front of	Mean = 4.03	SD = 1.88
Behind	Mean = 3.87	SD = 1.99
Leading	Mean = 3.75	SD = 1.99
Following	Mean = 3.77	SD = 2.00
<i>Motion Parameter (Combination)</i>		
Translation + Intrinsic Motion (Agreement)	Mean = 4.97	SD = 1.37
Translation + Intrinsic Motion (Conflict)	Mean = 3.75	SD = 1.56
Translation	Mean = 4.19	SD = 1.98
Intrinsic Motion	Mean = 2.51	SD = 1.96
Motion Control Absent	Mean = 4.03	SD = 1.92
Motion Control Present	Mean = 3.68	SD = 1.96

As shown in Table 1, for words the trend of concordance difference scores was *in front of* > *behind* > *following* > *leading*. For motion parameters (combinations) the trend was Translation + Intrinsic Motion (Agreement) > Translation > Translation + Intrinsic Motion (Conflict) > Intrinsic Motion. For motion control the trend was Absent > Present.

Concordance difference scores were subjected to a 4 (Words: *in front of* vs. *behind* vs. *leading* vs. *following*) x 4 (Motion Parameter (Combination) : Translation + Intrinsic Motion (Agreement) vs. Translation + Intrinsic Motion (Conflict) vs. Translation vs. Intrinsic Motion) x 2 (Motion Control: Present vs Absent) repeated measures ANOVA. There were main effects for Motion Parameter (Combination) [$F(3, 81) = 24.628$; $p \leq 0.001$] and Motion Control [$F(1, 27) = 15.221$; $p = 0.001$]. There was no main effect for Word [$F(3, 81) = 0.974$; $p = 0.409$]. Importantly, there was a significant interaction for Word x Motion Control [$F(1, 27) = 3.677$; $p = 0.015$], showing that motion control had a different effect for different words.

Post Hoc Analyses using Bonferroni corrected t-tests confirmed predicted differences for motion parameters: Translation + Intrinsic Motion (Agreement) differed significantly from Translation [$p = 0.001$], Translation + Intrinsic Motion (Conflict) [$p = 0.001$] and Intrinsic Motion [$p \leq 0.001$]. Translation differed significantly from Intrinsic Motion [$p \leq 0.001$]. And Translation + Intrinsic Motion (Conflict) differed significantly from Intrinsic Motion [$p = 0.045$].

Post Hoc Analyses using Bonferroni corrected t-tests a significance level of $p = 0.0125$ ($0.05 / 4$) were conducted to explore the interaction between Word and Motion Control. As predicted, there were significant differences between Motion Control being Absent and Present for *leading* [$p = 0.001$] and *following* [$p = 0.005$], but not for *in front of* [$p = 0.188$] and *behind*

[$p = 0.029$].

To summarise, the results of the concordance difference analyses support our predictions: axis strength decreased from translational motion combined with intrinsic motion, with agreement in direction > translational motion > translational motion combined with intrinsic motion, with conflict in direction > intrinsic motion, and both *leading* and *following* were found to be more sensitive to motion control than *in front of* and *behind*¹.

4 Discussion

Our rating value analyses confirmed our predictions: translational motion contributes more to front-back axis generation than intrinsic motion, motion control generates a weaker front-back axis than if motion control is absent, and verbs like *leading* and *following* are more sensitive (i.e. have lower acceptability ratings) than adpositions like *in front of* and *behind* if motion control applies. In fact, rating values confirm decreased front-back axis strength according to the following hierarchy: translational motion combined with intrinsic motion, with agreement in direction > translational motion > translational motion combined with intrinsic motion, with conflict in direction > intrinsic motion.

In what follows we will first discuss a critical evaluation of our newly defined motion parameters of intrinsic motion and motion control, before considering the limitations of our study.

4.1 Intrinsic motion parameter

An interesting issue in relation to the intrinsic motion parameter is whether it is a source of direction generation in its own right, or whether it is a source to infer translation. If the latter, the difference in strength between translation and intrinsic motion can be easily explained. Translation explicitly tells us the direction of travel so axis definition is stronger, whereas for intrinsic motion a direction of travel needs to be inferred so axis definition is weaker.

In our study, intrinsic motion and the potential for translation are inextricably linked. However, it is possible to disentangle intrinsic motion and the potential for translation by using stimuli that cannot possibly have translation, but have intrinsic parts that move (a block of concrete with legs), or stimuli that translate without parts visibly displaying intrinsic motion (an airplane). Such stimuli would make it possible to determine if intrinsic motion generates a front-back axis without the effects of inference.

¹ It should be noted that also reaction time data were collected (measured by a space bar press indicating that a judgment was arrived at after seeing the question and then the stimulus), leading to slightly different results. However, there appeared to be several problems with the reaction time data. For example, shorter reaction times for intrinsic motion stimuli – where car wheels can be seen spinning in the middle of the scene – and longer reaction times for translation motion – where car motion starts at the periphery at one side of the scene and ends at the periphery on the other side of the scene – may well be due to the location of the stimuli on the screen (shorter reaction times when participants focus on the middle of the scene, and longer reaction times when having to move their gaze from the middle of the scene to the periphery, and then follow the stimulus for some time before making a decision). Therefore, due to their unreliability, reaction time analyses and results are not presented here.

In order to generate a front-back axis based on motion, we removed all intrinsic features of the cars that could be used to generate a front-back axis. However, the geometry of the object that remained, a cuboid, may still have some intrinsic properties that aid in front-back axis generation. Landau and Jackendoff (1993) suggested that even simple shapes such as cylinders and rectangles have the potential for axis preference. In addition, van der Zee and Eshuis (2003) showed that the relative length of an axis, for simple geometric shapes, determines which axis will be labelled as a front-back axis. This is a potential issue, because our study did not capture how much of an axis' strength was the result of an object's geometry or a result of its motion. Complicating things further, the relative contribution of axis length might be different for translation trials and intrinsic motion trials. A potential solution to this problem would be to use objects of equal length and width, such as a cube rather than a rectangular shape, so that axis length cannot play a role. However, it would be even more interesting to explore the interaction between axis length and motion to investigate which source is more prominent. This could be achieved by investigating translation and intrinsic motion along both long and short axes.

It seems safe to conclude for now that the intrinsic motion parameter worked as a source to infer translation in our experiments. As we have shown here, it is possible, however, to set up further experiments to investigate whether axis length of the stimuli used contributes to an intrinsic motion parameter effect, or simply interacts with it.

4.2 Motion control parameter

As we have seen, a front-back axis based on motion is stronger in the absence of motion control, than if motion control is present. One explanation for this difference in axis strength is that it is more challenging to understand the Figure-Ground relationship when a motion control element is introduced. In our study a conveyor belt was used to move the cars. Therefore, the Figure-Ground relationship to the motion control element was *on*: the cars were riding on the conveyor belt. On the one hand the motion control element is spatially separated from the Figure-Ground relationship we are interested in for front-back axis generation (the motion control element is not *in front of* or *behind* the Figure and Ground objects) and on the other hand when motion of this element is introduced, it supports the generation of a front-back axis (the conveyor belt adds a translation). One possible reason why ratings are lower when faced with motion control than when motion control is absent, is that we have a more complicated scene to make sense of.

4.3 Limitations and future directions

One limitation not previously discussed is whether it is possible to generalise our results because of the stimuli we used. For example, the intrinsic motion parameter was tested using rotating wheels on a car. Although suitable because translation can only be inferred from rotational movement and not from the wheels' intrinsic geometrical structure, this is not how we usually encounter object parts that cause motion. For example, when walking, our arms and

legs move. But the question is, is inference of a body's translation based on the arms and legs moving (Marr & Nishihara 1978), or is it based on their geometrical properties (for example, a body's orientation, or the attachment of its parts)? A comparison between the relative contribution of geometric properties and motion properties is an area worth exploring. Such research could improve the ecological validity of experiments like ours.

Another limitation is that we asked participants in our study to only use the intrinsic reference frame (as caused by motion) to evaluate the acceptability of a sentence describing a situation. Under normal circumstances there would, however, be possible competition from the use of the relative frame (not only one observer as in figures 2A and 2B, but other potential observers we would describe the location of a blue ball in relation to a red ball). Future studies could investigate the role of the three motion parameters discussed here in a more realistic environment, with other reference frames involved.

References

- Alloway, Tracy P., Corley, Martin, & Ramscar, Michael 2006: Seeing ahead: Experiences and language in spatial perspective. *Memory & Cognition*, 34, 380–386.
- Bloom, Paul, Peterson Mary A., Nadel, Lynn and Garrett, Merrill F. 1996: *Language and space*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Boroditsky, Lera, & Ramscar, Michael 2002: The roles of body and mind in abstract thought. *Psychological Science*, 13, 185–188.
- Carlson-Radvansky, Laura A., & Irwin, David E. 1994: Reference frame activation during spatial term assignment. *Journal of Memory and cognition*, 33, 646–671.
- Carlson-Radvansky, Laura A., & Logan, Gordon D. 1997: The influence of reference frame selection on spatial template construction. *Journal of Memory and language*, 37, 411–437.
- Coventry, Kenny R., & Frias Lindqvist, Anne M. 2005: The influence of movement, alignment, and orientation on the comprehension of spatial p-positions in English and Finnish. *Spatial Cognition and Computation*, 5(4), 357–375.
- Coventry, Kenny R., & Garrod, Simon C. 2004: *Saying, Seeing and Acting. The psychological semantics of spatial adpositions*. Hove and New York: Psychology Press.
- Hill, Clifford A. 1978: Linguistic representation of spatial and temporal orientation. *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley, CA, 524–538.
- Hill, Clifford A. 1982: Up/down, front/back, left/right: a contrastive study of Hausa and English. In J. Weissenborn, & W. Klein (eds), *Here and There: Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration*, 13–43. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Jackendoff, Ray 1983: *Semantics and Cognition*. Cambridge, MA: MIT press.
- Jackendoff, Ray 1996: The Architecture of the Linguistic-Spatial Interface. In Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel, and Merrill F. Garrett (eds), *Language and Space*, 1–30.

- Cambridge, MA: MIT Press.
- Landau, Barbara, & Jackendoff, Ray 1993: “What” and “where” in spatial language and spatial cognition. *Behavioural and Brain Sciences*, 16(2), 217–238.
- Langsford, Steven, Perfors, Amy, Hendrickson, Andrew T., Kennedy, Lauren A., & Navarro, Danielle J. 2018: Quantifying sentence acceptability measures: Reliability, bias, and variability. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 3(1), 37.
- Levelt, Willem J. M. 1996: Perspective taking and ellipsis in spatial descriptions. In P. Bloom, M. Peterson, L. Nadel, & M. Garrett (eds), *Language and space*, 77–107. Cambridge, MA: MIT Press.
- Levinson, Stephen C. 1996: Frames of reference and Molyneux’s question: Cross-linguistic evidence. In P. Bloom, M. Peterson, L. Nadel, & M. Garrett (eds), *Language and space*, 109–169. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mandler, Jean M. 1992: How to build a baby: II. Conceptual primitives. *Psychological review*, 99(4), 587.
- Marr, David, & Nishihara, H. Keith 1978: Representation and recognition of the spatial organization of three-dimensional shapes. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B. Biological Sciences*, 200(1140), 269–294.
- Miller, George A., & Johnson-Laird, Philip N 1976: *Language and perception*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Nikanne, Urpo 1990: *Zones and tiers: A study of thematic structure*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Nikanne, Urpo 2018): *Conceptual Semantics: A micro-modular approach* (Vol. 23). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sarda, Laure & Fagard, Benjamin (to appear). Neglected Aspects of Motion-Event Description. Amsterdam: John Benjamins.
- Smith, Martin 2016: *Talking about objects in motion: investigating the meaning of in front of, behind, leading and following*. MRes Thesis, University of Lincoln.
- Slack, John, & van der Zee, Emile 2003: The Representation of Direction in Language and Space. In E. van der Zee, & J. Slack (eds), *Representing Direction in Language and Space*, 1–17. Oxford: Oxford.
- Talmy, Leonard 2000: *Toward a cognitive semantics* (Vol. 1 & 2). Cambridge, MA: MIT press.
- Van der Zee, Emile, & Eshuis, Rik 2003: Directions from Shape: How Spatial Features Determine Reference Axis Categorization. In E. van der Zee, & J. Slack (eds), *Representing Direction in Language and Space*, 209–225. Oxford: Oxford University Press.
- Van der Zee, Emile, Nikanne, Urpo, & Sassenberg, Uta 2010: Grain levels in English path curvature descriptions and accompanying iconic gestures. *Journal of Spatial Information Science*, 1, 95–113.

About the authors

Mr Martin Smith, MSc is technician for the Department of Psychology at Bishop Grosseteste University in Lincoln, UK. Martin completed his undergraduate degree at the University of Lincoln and completed a Research Masters looking at using Virtual Reality as a means of investigating how we use language for objects that are in motion.

E-mail: martin.smith@bishopg.ac.uk.

Dr Emile van der Zee is Associate Professor at the School of Psychology at the University of Lincoln in Lincoln, UK. Emile completed his MSc in Psychology and PhD in Social Science at the University of Utrecht, the Netherlands. His main research area is the interface between language and spatial representation. E-mail: evanderzee@lincoln.ac.uk.

III KIELTEN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN – SPRÅKINLÄRNING OCH -UNDERVISNING – LANGUAGE LEARNING AND TEACHING

Nya talare av svenska i Finland: positionering i berättelser om språk och integration

Linda Bäckman

Abstract: This article examines how new speakers of Swedish in Finland position themselves vis-à-vis the Swedish language in *small stories* about language and integration. It thereby contributes to the growing field of research on new speakers of minority languages. The ten participants all migrated to Finland at some point of their lives, and their interviews are studied with the help of positioning theory and narrative analysis. The study finds that the reasons for learning Swedish vary, and learning Swedish was not an active choice for all. Many participants link language skills with the labour market, and while the majority consider it possible to get by with only Swedish in the small town in question, the role of Finnish for certain jobs and for mobility is highlighted. The link between language and identity is complex, and identification as Finland-Swedish does not seem to depend solely on language.¹

Keywords: Immigration, multilingualism, identity, Swedish

1 Inledning

Under det senaste halvsekle har nya migrationsmönster och en ökad mångfald i t.ex. många västeuropeiska storstäder gett upphov till forskning om vad denna mångfald innebär för människor och samhällen. Trots att människor alltid har flyttat på sig, har migrationen sedan 1990-talet ökat i volym och snabbhet, vilket bland annat har undersökts i studier om superdiversitet (Vertovec 2007). Migrationen till Finland är än i dag förhållandevis låg, men även här ökar forskningen kring integration av immigranter. Ett mindre utforskat område är dock integration i de svenskspråkiga områdena av Finland. I den här artikeln undersöker jag hur personer som flyttat till Finland från något annat land och lärt sig svenska positionerar sig gentemot svenskan. Materialet består av intervjuer berättelser som analyseras med hjälp av positioneringsteori och narrativ analys. Jag utgår från det analytiska begreppet *nya talare*, och ser informanterna som nya talare av svenska i Finland.

Diskussionerna kring integrationen av invandrare i Finland kom igång på 1990-talet, främst i huvudstadsregionen (Saukkonen 2017). Medan befolkningen i Finland alltid bestått av människor av olika kulturell och språklig bakgrund, hade den internationella invandringen hittills varit småskalig, och även i dag är andelen utlandsfödda i Finland förhållandevis låg (7 % år 2018 enligt Statistikcentralen). Då integrationstjänsterna byggdes upp låg fokus främst på att stärka invandrades språkfärdigheter i finska eller svenska, så att de skulle ha en bättre chans att så snart som möjligt komma ut i arbetslivet eller fortsätta med sina studier. Denna tanke präglar än i dag integrationspolitiken i Finland, men i dag diskuteras även områden som

¹ Forskningen finansierades av Svenska Litteratursällskapet. Ett stort tack till deltagarna vid svenskans seminarium i februari 2020 för kommentarer på artikelutkastet.

välstånd, deltagande och dubbelriktad integration (för en aktuell forskningsöversikt, se ANM 2019).

Lagen om främjande av integrationen, som i sin första form trädde i kraft år 1999, gör det möjligt för invandrare att välja om de i sin integrationsutbildning ska lära sig finska eller svenska om de bor i en tvåspråkig kommun. Intresset för och möjligheterna att välja svenska som integrationsspråk har undersökts i ett antal rapporter (Creutz & Helander 2012; Helander 2015; Sundbäck 2017). Enligt en enkätundersökning utförd av Tankesmedjan Magma och tidningen Helsinki Times år 2020 ser intresset för svenskan i Finland ut att vara stort bland immigranter, i synnerhet bland högutbildade immigranter i huvudstadsregionen, vilka utgjorde majoriteten av enkätsvararna. Det finns ingen enhetlig information om det totala antalet personer som invandrat till Finland och lärt sig svenska. Läsåret 2015–2016 ordnades integrationsutbildning på svenska i 17 kommuner, främst av aktörer inom den fria bildningen (Sundbäck 2017). Dessutom har några orter i Svenskfinland, främst Närpes, Korsnäs och delar av Åland en högre andel utlandsfödda bland sin befolkning än det nationella genomsnittet (UKM 2019).

Forskningen om nya talare av minoritetsspråk, som presenteras närmare i avsnitt 2, hänger inte nödvändigtvis ihop med invandring. Största delen av den forskning som finns i dag har fokuserat på majoritetsspråkstalare av t.ex. engelska eller spanska som lär sig minoritetsspråk som walesiska respektive t.ex. katalanska, baskiska eller galiciska. Definitionerna av nya talare varierar något. O'Rourke m.fl. (2015) definierar nya talare som personer som inte vuxit upp med ett visst språk, men som lärt sig det i tonåren eller i vuxen ålder och börjar använda det i sin vardag. Ó Murchadha m.fl. (2018: 4) menar att i sin mest grundläggande innebörd syftar begreppet nya talare på sociala aktörer som använder och gör anspråk på ett språk som av någon anledning inte typiskt anses tillhöra dem, eller "människor som dem". Medan språkkunskaper och orsaker till att ha lärt sig språket kan variera stort bland nya talare, är det gemensamma att nya talare kan kommunicera på ett språk och att de därmed kan ha tillgång till nya sociala, kulturella och ekonomiska fält och marknader.

Nya talare kan alltså ses som ett analytiskt begrepp för att ifrågasätta traditionella uppfattningar om språk och talare (O'Rourke & Ramallo 2018). Begreppet sätter fokus på talarna och deras livsbanor (O'Rourke & Ramallo 2018). Att människor lär sig nya språk och börjar använda dem i sin vardag där dessa språk talas är naturligtvis inget nytt eller ovanligt. Det finns dock en uppfattad hierarki bland talare, där så kallade modersmålstalare står högst upp och nya talare lägst ner. Nya talare utmanar tidigare begrepp som främmandespråkstalare, L2-talare, osv. Då det gäller immigranter är dessutom det etnolingvistiska antagandet (se t.ex. Blommaert m.fl. 2012), som gör att ett visst språk ofta kopplas ihop med en viss etnisk eller nationell identitet, ofta mobiliserat (El-Tayeb 2013). Detta gör att immigranter som nya talare är ett intressant ämne, eftersom frågor om vem som räknas som legitim talare har fler dimensioner som även kan kopplas till diskriminering och rasism, då europeiska nationella identiteter bygger på en vithetsnorm (El-Tayeb 2013).

I följande avsnitt diskuterar jag tidigare forskning om nya talare av minoritetsspråk och om integration på svenska i Finland. Därefter presenterar jag den här studiens material samt teoretiska och metodiska utgångspunkter.

2 Tidigare forskning

Forskningen om nya talare har hittills främst fokuserat på minoritetsspråk vars fortlevnad man gjort aktiva åtgärder för att trygga, t.ex. walesiska (Bermingham & Higham 2018; Augustyniak & Higham, 2019) katalanska (Pujolar 2010), baskiska (Ortega m.fl. 2015), galiciska (O'Rourke & Ramallo 2013; Bermingham 2017) och gaeliska (McLeod & O'Rourke 2015). I en nordisk kontext har Johansen (2019) undersökt olika identifierande profiler bland talare av sydsamiska, och konstaterar att flera som tillhör de yngre generationerna kan klassas som nya talare. O'Rourke m.fl. (2015: 5) påpekar att nya talare har blivit en viktig sociolingvistisk grupp bland talarna av dessa minoritetsspråk, och i några fall är de till och med fler än de traditionella modersmålstalarna. I många av de nämnda studierna kommer det fram att gamla/traditionella talares språkbruk anses vara mer korrekt och autentiskt, och att nya talares legitimitet som talare av språken i fråga blir ifrågasatt.

Det finns ett växande antal studier som belyser immigranternas erfarenheter som nya talare av minoritetsspråk (Pujolar 2010; Tunger m.fl. 2010; Caglitutuncgil 2015; Bermingham 2018; Bermingham & Higham 2018; Augustyniak & Higham 2019). I alla dessa studier uppfattas minoritetsspråket som ett tillägg till majoritetsspråket. Bermingham (2018) visar hur informanter från Kap Verde i Galicien föredrar att använda spanskan, som ter sig som mer universell och anonym, framom galiciskan som språkligt sett ligger närmare portugisiska, vilket informanterna redan talar. Även i Pujolars (2010) studie i Katalonien påvisas hur katalanskan förknippas med en lokal identitet, och spanskan med kommunikativa mål. Därför anser också många inom den tredje sektorn att det är bättre för immigranter att lära sig spanska, som ses som mer användbart och tillgängligt i deras vardag. Tunger m.fl. (2010) har funnit liknande ideologier i sin studie i Storbritannien (Wales), Spanien (Valencia) och Schweiz (Grisons). Caglitutuncgil (2015) betonar att även materiella omständigheter borde inkluderas i forskningen kring nya talare och språkliga livsberättelser. De mest aktiva nya talarna av katalanska i hennes studie var frångskilda arbetande kvinnor, för vilka kunskaper i katalanska ledde till fler möjligheter på arbetsmarknaden.

I en jämförelse mellan Baskien och Wales konstaterar Augustyniak och Higham (2019) att immigranter håller med om språkets betydelse för den lokala identiteten, som betonas i lokala policydokument, men att de utöver detta ser ett värde i att lära sig språket för kommunikativa och därmed även socioekonomiska orsaker. På liknande sätt visar Bermingham och Higham (2018) att de flesta immigranter som väljer att lära sig och använda minoritetsspråket gör det på grund av social mobilitet: att lära sig minoritetsspråket för med sig socioekonomiska fördelar, då det är ett krav för vissa tjänster t.ex. inom statsförvaltningen. De hänvisar till Duchênes och Hellers (2012) konceptualisering enligt *stolthet och vinst (pride and profit)*, där stolthet bygger upp en känsla av nationell samhörighet, medan diskurser kring vinst i

anslutning till språk har uppkommit i relation till ekonomiska förändringar. Trots att minoritetsspråkets betydelse betonas i lokala policydokument, finner informanterna att det är svårt att hitta möjligheter att använda språket, ens i begränsad utsträckning. Birmingham och Higham konstaterar att ingen av informanterna i vare sig Galicien eller Wales önskade att identifiera sig själva som galiciska eller walesiska, men att de ändå gärna ville lära sig och använda språket.

Det som dessa studier har gemensamt är alltså att minoritetsspråket i de flesta fall i praktiken ses som ett tillägg till majoritetsspråket, som immigranter lär sig först, eller som de redan behärskar. Birmingham (2018) hänvisar till sina informanter som dubbla nya talare, eftersom de är nya talare av både spanska och galiciska. Att lära sig minoritetsspråket blir i dessa studier därmed ett aktivt val som vissa individer gör, och orsakerna hänger ofta ihop med sysselsättning och social rörlighet uppåt.

I Finland har begreppet nya talare inte operationaliserats i forskning i någon större utsträckning, vare sig det gäller finskspråkiga som lärt sig svenska, eller talare ur olika minoritetsgrupper. Det finns naturligtvis en stor mängd forskning om språkinläring, men i den här artikeln närmar jag mig materialet specifikt genom begreppet nya talare. Haapamäki och Bäckman (2020) har undersökt immigranter i Närpes som nya talare av svenska, och observerar bland annat att svenskan används i relativt begränsad utsträckning, inte minst för att många immigranter arbetar i yrken där de inte har möjlighet att kommunicera på svenska (eller alls), och att många främst umgås med sina familjer som de flyttat med och med andra från samma ursprungsländer. Informanterna tillskriver inte heller svenskan någon särskild betydelse, och språkkunskaperna eller den begränsade användningen verkar inte ha någon större påverkan på deras trivsel på orten eller vilja att stanna på orten.

Vad gäller integration på svenska i Finland har forskningen främst fokuserat på orter i Österbotten, främst Närpes (se t.ex. Östman & Ekberg 2016; Ekberg & Östman 2017, 2020). Ekberg och Östman har i flera studier undersökt särskilt några bosniska immigranternas integration och identitet, och visar hur immigranter – både personer som själva har immigrerat och deras barn som vuxit upp i Närpes – ofta intar en *tredje position* i förhållande till den så kallade egna etniska gruppen, immigranter i allmänhet, och den traditionella lokalbefolkningen. Bäckman och Haapamäki (2019) har undersökt integration i Närpes utgående från ett intervjumaterial, och tillämpar Agers och Strangs (2008) ramverk om integration för att se hur immigranterna själva relaterar till dess olika komponenter. Vad gäller språk i deras vardag konstaterar de att språkkurserna ofta är de enda platserna där informanterna kommer i kontakt med svenskan, och några informanter har bott i Närpes i flera år innan de börjat lära sig svenska. Den lokala dialekten upplevs också av många immigranter som oförståelig.

Mot denna forskningsbakgrund granskar jag alltså hur personer som flyttat från andra länder till Finland och som bor på en ort med svenska som majoritetsspråk positionerar sig i berättelser om språk och integration. Jag utgår ifrån att integration är en komplex process som omfattar både personer som invandrat och resten av samhället, och denna artikel fokuserar endast på en

liten del av vad begreppet integration omfattar. Härnäst presenterar jag det material som studien utgår ifrån.

3 Material och informanter

I den här artikeln fokuserar jag på berättelser bland tio informanter ur en pågående studie om integration i Svenskfinland. De har intervjuats om sina upplevelser av integration, med särskilt fokus på frågor kring språkval. Informanterna var mellan 24 och 50 år gamla då intervjuerna spelades in år 2018–2019. De hade då bott i Finland mellan fyra och närmare 30 år. Orsakerna till att de flyttat till Finland var flykt (fem informanter), eller familjeband (fem informanter), dvs. att de antingen flyttat för att bo tillsammans med sin partner eller en annan familjemedlem. Samtliga intervjuer gjordes på svenska.

Eftersom materialet är insamlat på en liten ort där människor lätt kan kännas igen av detaljer kring deras person, ställs särskilda krav på mig att se till deras anonymitet. Jag har gett informanterna täcknamn, som i viss mån återspeglar deras verkliga namn. Samtidigt som det kan uppfattas problematiskt att koppla samman vissa namn med en viss uppfattad etnicitet, ser jag täcknamnen som en del av den representation av informanterna som verkliga människor som jag strävar efter att åstadkomma (jfr Lahman m.fl. 2015). I presentationen av deras berättelser lämnar jag dock bort andra uppgifter som kunde göra dem lätta att identifiera.

De tio informanterna valdes ut ur materialet eftersom de kan beskrivas som nya talare av svenska i Finland. Alla utom två var vuxna då de flyttade. De som flyttade som barn lyfte fram i sina intervjuer att de ibland får förvånade reaktioner på sin goda svenska, vilket pekar på Ó Murchadha m.fl:s (2018: 4) beskrivning av nya talare som personer eller grupper som använder och gör anspråk på ett språk som inte typiskt anses tillhöra dem.

Orten där intervjuerna spelades in är en liten stad där majoriteten av befolkningen talar svenska. Orten är belägen i södra Finland. Samtliga informanter utom en bodde på orten då intervjuerna spelades in. Den informanten som flyttat till huvudstadsregionen hade dock bott på orten under merparten av sitt liv.

Eftersom materialet är begränsat, är min avsikt inte att lyfta fram de mest typiska fenomenen, utan snarare att illustrera den mångfald av erfarenheter som existerar även bland ett litet antal människor och i deras livsberättelser. Till följande kommer jag att presentera de teoretiska och metodiska utgångspunkter som min analys grundar sig på.

4 Teoretiska och metodiska utgångspunkter

En stor del av forskningen om nya talare utgår från en socialkonstruktionistisk syn på språk, där språk ses som sociala konstruktioner med suddiga gränser. Likaså ses identiteter som något som skapas och formas i interaktion. Inom positioneringsteori (Davies & Harré 1990; Harré & van Langenhove 1999), undersöks hur identitetspositioner uppkommer i flyktiga stunder, och hur dessa kontinuerligt skapar vem man är. Samtidigt som identiteter är individuella, är de också kollektiva – sociala identiteter bygger på roller som människor lär sig och lierar sig med,

t.ex. könsroller, roller inom en familj eller i professionella sammanhang. Genom bland annat att tala positionerar sig människor som lika eller olika andra, och positionerar samtidigt samtalsparten och andra människor. Inom positioneringsteori understryks agentur, men samtidigt påpekas det att människans agentur och förmåga att välja sin position kan vara begränsad och att dessa påverkas av diskurser, som definieras som institutionaliserat bruk av språk (Davies & Harré 1990). Positionering uppstår alltid i relation till andra (van Langenhove & Harré 1999), och är en del av mellanmännisklig interaktion i gemensamt skapade berättelser. Även om en intervjusituation på många punkter skiljer sig från spontana, vardagliga konversationer, sker positionering i samspelet mellan intervjuaren och den intervjuade, samt i relation till intervjukontexten i sin helhet.

Positionering har i flera studier undersökts i berättande (t.ex. Wortham & Gadsden 2006; Castillo Ayometzi 2007; Simpson 2011). Berättelser ses som forum där talaren kan uttrycka, skapa och upprätthålla identitetspositioner i den specifika kontext där berättelsen berättas. Narrativ analys har över lag varit en ofta använd metod bland annat inom socialvetenskaperna, inklusive språksociologi, sedan slutet av 1960-talet då Labovs och Waletzky's (1967) tankar kring berättelsers struktur publicerades. Deras tolkning av berättelsers komponenter (*abstract, orientation, complicating action, evaluation* och *coda*) har senare utvecklats till en mindre strikt uppdelning i olika delar och samtidigt en bredare uppfattning om vad som utgör en berättelse. Georgakopoulou (2007) har föreslagit begreppet *small stories* för att omfatta olika slags berättelser som inte nödvändigtvis passar in i mallen för vad som traditionellt uppfattas som ett narrativ, och som av den orsaken eventuellt har bortsetts. *Small stories* omfattar bland annat berättelser om pågående händelser, hänсыftningar till tidigare berättelser, och vägran att berätta. Identitetspositionering förekommer i dessa flyktiga och korta ögonblick, i små berättelser som uppkommer i stunden och som således är knutna till sin kontext i tid och rum.

Då en talare berättar om en händelse ur sitt liv kan hen alltså tillskriva sig själv och andra roller, och på detta sätt skapa en slags ordning och mening i dessa händelser (Bamberg, Schiffrin & De Fina 2007). Wortham (2000) lyfter fram att en talare då hen berättar om sitt liv ger en representation av vem hen är, och samtidigt positionerar hen sig i nuet som en viss sorts person genom att välja vad hen betonar och genom att utvärdera personer och händelser, t.ex. med hjälp av ordval och direkt eller indirekt anförande. Bambergs (1997) inflytelserika modell för narrativ analys grundar sig på tre olika nivåer: hur karaktärerna i berättelsen positioneras i relation till varandra, hur berättaren positionerar sig i relation till lyssnaren, och hur berättaren positionerar sig i relation till sig själv, dvs. hur hen vill bli uppfattad. Som jag nämnde tidigare fokuserar en stor del av forskningen om nya talare på talarnas livsberättelser i förhållande till språket i fråga. Även i denna studie ligger fokus på hur talarna förhåller sig till språket och hur de positionerar sig själva och andra talare i berättelser, och för att undersöka detta utgår jag från positioneringsteori och narrativ analys, särskilt utgående från Bambergs (1997), Georgakopoulous (2007) och Worthams (2000) tankar. Analysen är uppbyggd kring tre olika teman som härrör till den övergripande frågan om hur informanterna positionerar sig gentemot svenskan. Dessa teman har att göra med hur det kommer sig att de lärt sig svenska, hurudana

åsikter de uttrycker kring svenska och finska, samt tankar kring kopplingar mellan språk och identitet.

5 Nya talares positionering gentemot svenska i Finland

5.1 Vägar till svenska

För att konceptualisera en talares övergång till att bli en ny talare av ett språk har Pujolar och Gonzàles (2013) föreslagit begreppet *muda* (pl. *mudes*), som beskriver den brytningspunkt i en människas livsberättelse där en förändring sker i deras språkanvändning. Det kan handla om att t.ex. träffa en partner som talar språket, att använda det i sitt arbete, eller ett beslut för att överföra språket till nästa generation. Denna händelse behöver inte ha någon specifik påverkan på deras etniska självidentifiering: i sin forskning bland nya talare av katalanska konstaterar Pujolar och Gonzàles att talare av katalanska numera karaktäriseras som en så mångfaldig grupp, att språket inte längre automatiskt signalerar någon särskild etnisk tillhörighet. Traditionellt har katalanskan ansetts vara ett språk som används endast av personer som identifierar sig som och/eller identifieras som katalaner.

Att flytta till ett nytt land kan naturligtvis också utgöra en sådan vändpunkt som begreppet *muda* syftar till. I diskurs om integration antas det ofta att språkinläringens startpunkt äger rum direkt när en människa kommit till landet, och att språket fungerar som en nyckel in i samhället (Ros i Sole 2014). Tidigare har Bäckman och Haapamäki (2019) konstaterat att språkinläringen bland immigranter i Närpes inte nödvändigtvis startade direkt då personen kommit till Finland, utan att det i flera fall dröjde år innan personen började lära sig svenska. Trots det uttryckte många att de kände sig hemma i Närpes och planerade att stanna där.

I det här avsnittet diskuterar jag informanternas berättelser om hur det kom sig att de lärde sig svenska genom att presentera utdrag ur intervjuerna, som jag ser som *small stories*, bäddade i samtalet kring språk och integration. Vissa av berättelserna är omskrivna för att spara utrymme, och andra presenteras som transkriberade utdrag som bearbetats till att likna skriftspråk för att öka läsbarheten (för transkriberingsnyckel, se slutet av artikeln).

För några av informanterna var språkvalet aldrig någon fråga som de aktivt tog ställning till. Zerya och Dila, som båda anlände till Finland som barn, lärde sig svenska i förskolan och skolan. Zerya berättar:

EXEMPEL 1

Jag har haft en liksom helt vanlig så här uppväxt, gått på svenskt dagis gått i svenska skolor haft finlandssvenska vänner och sen ba växt upp liksom i [ortens namn] jättelänge

Zeryas berättelse är väldigt kort, men verkar rymma den centrala information som hon vill förmedla. Genom att beskriva sin uppväxt som en ”helt vanlig uppväxt” lierar hon sig med normen och med andra barn och unga på orten, hennes ”finlandssvenska vänner”. Det svenska språket understryks också som normen på orten, och en del av en ”helt vanlig uppväxt”. Dila nämner likaså att hon började skolan på svenska kort efter att hon med sin familj hade anlänt

på orten. Att det var just svenska de lärde sig förefaller i berättelsen som något oreflekterat, och Dila känner inte till orsaken och huruvida det var något hennes föräldrar tog ställning till.

Av de informanter som var vuxna då de flyttade till Finland har Aras, Morteza och Alex inte heller gått någon integrationsutbildning. Aras kunde svenska då han anlände. Morteza, som vid tidpunkten för intervjun var asylsökande, lärde sig svenska av en vän som undervisade honom dagligen eftersom han utan uppehållstillstånd inte hade tillträde till svenskkurserna på området, eller inte blev godkänd i skolornas språkprov. Alex, som hade en svenskspråkig partner då han flyttade till Finland, framhäver att han lärde sig svenska genom sitt arbete på orten. Han betonar starkt vikten av arbete för att integreras i samhället, och menar att ”har du inte ett jobb integrerar du inte dig, det är så det är bara, det är inte heller språk: språket du lär dig sen till när du är på arbetsplats”. Filipe, som likt Alex hade en finlandssvensk partner, gick en svenskkurs på sex månader och började sedan arbeta. I bägges berättelser framhävs arbetandet snarare än språkinläringen, och i avsnitt 5.2 kommer jag att se närmare på hur språket och arbetandet kopplas samman i informanternas berättelser.

För några av informanterna handlade språkvalet i högre grad om ett aktivt val som de motiverar i intervjuerna. Berzan berättar om sitt beslut om att lära sig svenska, vilket han fattade redan i det land därifrån han flyttade till Finland:

EXEMPEL 2

Vi fick ett brev av finska ambassaden att vi vill träffa er liksom i ambassaden och lite berätta om Finland och sånt. Vi var där och ambassadören talade om Finland och jag visste ingenting om Finland. Han talade om kultur, om klimat, om språk och sa att två officiella språk i Finland, ena är finska och den andra svensk. Så alltså den tiden i samma minut kom i min huvud att jaha svenskan finns också där då ska jag lära mig svenska. Och jag hade vänner i Stockholm då och sen efter den jag undersökte att (...) [Berzans förstaspråk] också är från samma familj som indoeuropeisk som svenskan också det var det som jag bestämde när jag kom att i Finland jag ska studera eller jag ska lära mig eller integrera på svenska. Och när jag kom till Finland jag blev mottagen av [kommun] jag tror ju kommun var majoritet finsk och då var inte lätt att välja utan det var bestämt att majoritetskommun man måste lära sig den språk. Och jag vägrade och jag kämpade det var en revolution för mig att att komma och lära mig svenska faktiskt (...) Så jag bestämde att svenskan ska vara mitt mitt språk i Finland.

I Berzans berättelse framstår han själv som en del av ett kollektivt ”vi”, dvs. personer som valts ut att bli kvotflyktingar i Finland från det land de först hade flytt till. Berzan själv framstår som beslutsam och kunnig. I berättelsen framstår valet att lära sig svenska som ett viktigt beslut: Berzan nämner att han bestämde sig i ”samma minut” då han fick information om att svenskan var ett av Finlands officiella språk, och beskriver sin process till att börja studera svenska som en ”revolution”. Ordet ”revolution” syftar till de ansträngningar som han genomgick, och hans egna handlingar (”jag vägrade och jag kämpade”) ledde till att han slutligen fick börja studera svenska. I slutet av berättelsen ges dess koda, dvs. sammanfattande poäng: ”så jag bestämde att svenskan ska vara mitt språk i Finland”. Genom att använda possessivsuffixet ”mitt” gör han också anspråk på det svenska språket.

Även Ali gjorde ett medvetet val att lära sig svenska, och likt Berzan betonar han sin egen aktivitet:

EXEMPEL 3

När jag flyttade hit jag kunde mest säga liksom moi liksom nånting på finska (...) Sen efter en vecka jag ringde till invandrarebyrån (...) där dom säger om du har problem du kan ringa till mig (...) Och sen jag ringde till henne att jag ville studera svenska därför den är påverka om område. När jag flytta till [ortens namn] jag förstodde att finns inte här på finska. Det finns men lite och majoritet är svenska. Och sen jag bestämde att lära svenska.

Ali understryker sitt eget initiativ: likt Berzan använder han det aktiva uttrycket ”jag bestämde”, och i hans berättelse är invandrarbyråns personal mottagaren av information snarare än den som styr hans val. I Alis berättelse sker detta efter en vecka på orten, vilket ytterligare framhäver hans aktivitet. Ordet ”problem” syftar till vad i Labov och Waletzky's ramverk kunde motsvara den komplicerande handlingen, och Ali löser det genom att följa sin vilja. Beslutet grundar sig på hans insikt om att det är svenskan som talas av majoriteten på området, vilket han beskriver som att svenskan ”påverkar” på området.

För Nicholas kom brytningspunkten gällande svenska på hans finskkurs. Han kom till Finland efter att ha träffat sin svenskspråkiga sambo, men under den tiden erbjöds integrationsutbildningen endast på finska. Nicholas beskriver hur vändpunkten för att han började lära sig svenska skedde i ett möte med en lärare:

EXEMPEL 4

Vår lärare han talade svenska så jag vet inte jag var så nära honom att han trodde av alla som var i klassen att det var någonting med mig liksom, jag var sådär att hej jag vill prova på det här, jag vill vara bra (...) Han sa åt mig innan ett år går förbi om du kan jag talar bara svenska med dig jag sa [ja] så vi skakade hand så där började det.

I berättelsen har Nicholas alltså en särskild relation till läraren, som ser något speciellt med honom (”det var någonting med mig”), och ser hans motivation (”jag vill prova på det här jag vill vara bra”). Vändpunkten sker enligt berättelsen i en konkret handling (”vi skakade hand”), och han summerar berättelsen med kodan ”så där började det”. Efteråt beskriver han hur han lärde sig svenska från familjen, fritidsintressen, och genom att låna böcker på biblioteket och lära sig på egen hand. Då jag frågar Nicholas om han hade valt svenska i fall han hade fått välja, svarar han ”med detsamma”, men tillägger: ”kanske jag sku ha gråta sen nu att ahh varför inte finska vet du”. Därmed blir hans evaluering av berättelsen ändå positiv. I och med att han lärt sig finska och svenska i stort sett parallellt kan Nicholas beskrivas som en dubbel ny talare i samma bemärkelse som i Berminghams (2018) studie i Galicien, där migranter från Kap Verde lärde sig spanska och galiciska parallellt.

Även Nina, som studerat finska i sitt hemland och senare gifte sig med en finlandssvensk man, kan klassas som en dubbel ny talare. I hennes fall kom förändringspunkten, *muda*, då hon fick barn: då kände hon att hon ville ”socialisera mera här i [ortens namn] så att barn får

kompisar och sånt”. För Nina kom det som en överraskning att svenskan dominerade på orten, och i sin berättelse nämner hon att hon till en början ville flytta någon annanstans där umgänget kunde ske på finska. Det svenska språket får i hennes berättelse ett instrumentellt värde (”så att barn får kompisar och sånt”), vilket motiverar henne att lära sig språket.

Denna översikt av vändpunkter som kan kategoriseras som *mudes* i informanternas liv tyder på några relevanta inblickar. För det första fattades beslutet om att lära sig svenska långt ifrån i alla fall av informanterna själva. I motsats till forskning om nya talare i andra kontexter handlar det alltså inte alltid om ett aktivt val att tillägna sig språket. För det andra utgör svenskan majoritetsspråket på orten, så till skillnad från liknande studier i andra nationella kontexter är informanterna (med undantag för Nina och Nicholas) inte dubbla nya talare, i den bemärkelse att de först lärt sig det nationella majoritetsspråket och sedan lärt sig ett språk som talas av en minoritet. Svenskans ställning som officiellt språk i Finland gör naturligtvis att situationen är annorlunda än i de andra kontexter där nya talare har undersökts, och därmed kan det ha en meroreflekterad roll i deras liv, medan t.ex. att hitta arbete kan vara mer betonat.

Analysen av de små berättelserna i intervjuerna visar också hur de informanter som har valt att lära sig svenska i många fall framhäver sin agens i berättelserna. Berzan, Ali och Nicholas betonar sin motivation och/eller sina initiativ som avgörande i att de lärde sig tala svenska. Van Lier (2008) menar att agens är något som människor gör snarare än något de har, och beskriver det som en social handling som inte uppstår i ett tomrum, utan påverkas både av historia och av den aktuella kontexten. Miller (2012), som undersökt agens i självbiografiskt berättande bland egenföretagare med immigreringsbakgrund i USA, finner att informanternas bakgrund (bland annat erfarenheter av att lära sig engelska i hemlandet), blir till inbäddade kulturella resurser i den nya situationen. Agens i språkinläring konstrueras alltså diskursivt, som språkliga handlingar som uppfattas som legitima, önskvärda och möjliga i specifika kontexter. I materialet för denna studie är det tydligt att Berzan mobiliserar sin position som en person med kunskap och utbildning, vilket i någon mån framkommer även i Millers studie. Ali, å andra sidan, beskriver sig själv som ”analfabet” då han kom till Finland, och i hans berättelse lyfts hans egen motivation och personlighet fram. Detta kunde liknas med tankar kring resiliens (se t.ex. Schweitzer m.fl. 2007; Motti-Stefanidi m.fl. 2012), ett begrepp som ofta används för att syfta till den kraft och de framgångar som t.ex. flyktingar trots en svår startpunkt i många fall påvisar.

5.2 Attityder till svenska och finska

Som jag nämnde i avsnitt 2 hänvisar ett flertal av de tidigare studierna om nya talare av minoritetsspråk till Duchênes och Hellers (2012) ramverk kring stolthet och vinst för att förklara orsaker till varför immigranter väljer att lära sig språk som baskiska, katalanska och walesiska som tillägg till spanskan respektive engelskan: de anser att det ger dem förbättrade möjligheter till social rörlighet uppåt. I många fall handlade det om att minoritetsspråket krävs för vissa yrken. Immigranterna kände också till minoritetsspråkets betydelse för den regionala identiteten och ville lära sig språket av den orsaken, vilket i Duchênes och Hellers ramverk

kallas stolthet. Språkfrågan på den ort som är i fokus i denna studie är mer komplex, eftersom det språk som på nationell nivå talas av en minoritet är det lokala majoritetsspråket, och även ett av landets officiella språk. I Haapamäkis och Bäckmans (2020) artikel om Närpes, som i någon mån kan liknas med orten i fråga, visar få av informanterna någon explicit attityd till svenskan som integrationsspråk, och svenskan verkar ha ett instrumentellt snarare än känslomässigt värde. I intervjuerna för denna studie landar tal om språk väldigt ofta i tankar kring arbete, och språket får därmed även här ett instrumentellt värde. Det här kan dels bero på att diskurser kring integration i Finland till stor del handlar om sysselsättning, men det har också att göra med informanternas verkliga upplevelser. I det här avsnittet kommer jag att ta upp informanternas syn på språk, särskilt svenska och finska, och hur dessa positioneras i deras berättelser.

Då informanterna förfrågas huruvida de anser att man klarar sig med endast svenska på orten, är det intressant nog endast Nina, som också var den enda som redan kunde finska då hon flyttar till orten, som svarar nekande. Hon menar att finskan behövs för arbete t.ex. inom servicebranschen, eftersom orten är officiellt tvåspråkig. Filipe å sin sida berättar att han har bekanta som ”har bott här över tjugo och dom klarar sig med engelska”. Flera informanter menar att även om finskan inte direkt är ett krav för att få arbete, är det till nytta att kunna båda språken. De framhäver också språkets roll i sitt arbete, som en nödvändighet, men också som något som förhandlas i situationer som förutsätter olika slags kommunikation. T.ex. Filipe berättar om ett tidigare arbete med ungdomar, varav de flesta var finskspråkiga: ”Jag gjorde en sån där deal med dom, att dom får tala finska och jag svarar på engelska, inte på svenska. Och det gick riktigt bra.” Alex är den som starkast knyter finskan samman med ekonomisk vinst:

EXEMPEL 5

På grund av jobbet jag lyckades aldrig att göra rätt vid kurs sådär men jag önskar att jag talar finska för att det är så att för att min business och allt kommer en vacker dag som egentligen jag tycker att det blir sådär finska blir starkare och starkare.

Alex lyfter här fram studier i finska – eller kanske att gå på språkkurs över lag - som att ”göra rätt”, och pekar ut sitt företag som orsaken till sin önskan att kunna tala finska. I hans berättelse beskriver han först ett något abstrakt framtidsscenario (”en vacker dag”) som han sedan förknippar till sin egen uppfattning om finskans allt större roll på orten redan nu. Berättelsen kan beskrivas som en *small story*, där vissa element inte uttrycks explicit: trots att Alex inte nämner det förstår man att han ser finskans värde i enlighet med tanken om vinst i ekonomisk bemärkelse.

I Berzans berättelse kan man däremot eventuellt höra en slags motdiskurs mot uppfattningen om finskans nödvändighet i arbetslivet och i allmänhet:

EXEMPEL 6

Det är klart det är ett fakta i Finland man behöver finska, men att man tror att utan finskan man kan inte klara sig i den här landet det stämmer inte, tycker jag i alla fall. Det stämmer inte. Och

sen i dagens läge man talar om globalisering liksom att världen är ju en liten by, man talar inte om Finland liksom man stänger sig i en gräns, utan man ska öppna åt sig många dörrar, liksom bredare större gräns. Om man lär sig svenska och integrerar på svenskan betyder att man integrerar i Europa att man integrerar i Norden att man integrerar i skandinaviska länder, liksom att man har mera möjligheter man har mera plats att röra på sig liksom att kanske om man integrerar på svenska här i Finland efter några år man har lätt att flytta till Stockholm få jobb klara sig bra. Men det är klart finska behövs här i Finland också.

Berzan orienterar sin berättelse genom att utvärdera påståendet ”i Finland behöver man finska”, som han positionerar som ”fakta” men samtidigt diskuterar emot. Han ansluter sig till bekanta metaforer och diskurser (”världen är ju en liten by” för globalisering, att språk ”öppnar dörrar”) och positionerar därmed det svenska språket som ett instrument för att ”integrera i Europa” och i Norden. Samma slags diskurs förekommer även i diskurser kring svenskans värde i Finland över lag, t.ex. i samband med debatter om skolsvenskan. Bland annat konstaterar Mikael Hiltunen (2018: 105) att ett stort antal finländare är beroende av svenska intressenter, eftersom Finlands och Sveriges ekonomier tillhör ”de mest integrerade självständiga nationella ekonomierna i världen”. Därmed är kunskaper i svenska ”en merit som ger ett övertag på arbetsmarknaden” (ibid.). Berzans berättelse utgår till största delen från tredje person singular, ”man”, och Berzan själv intar positionen av någon som kan förmedla information om frågan. Samtidigt kan man tänka sig att berättelsen berättigar hans eget beslut att välja svenska framom finska som sitt integrationsspråk. I slutet av berättelsen, kodan, ekar han abstraktet genom att konstatera ”det är klart finska behövs här i Finland också”.

På orten, liksom på flera tvåspråkiga orter i Svenskfinland, har språkfrågan i förhållande till integration av nyanlända diskuterats under flera år. I intervjun med Dila diskuteras denna fråga, och hon förklarar:

EXEMPEL 7

Som utlänning är det redan svårt att etablera sig och komma in i liksom arbetslivet och allting och få ett jobb för det finns ändå tyvärr folk som är väldigt trångsynta och såhär och kanske int vill anställa en sådan. Så om du dessutom int kan finska utan bara svenska så kan det va ännu svårare för dig att få det där jobbet om du till exempel flyttar till Helsingfors säger vi. Så ja jag förstår ju nog idén men jag har ju aldrig ångra att jag lärt mig svenskan för att den där finskan har nog fått komma sen efter hand med i bilden. Men nu är det ju lättare att lära sig många andra språk om du har svenskan först liksom tänker jag.

Här beskriver Dila först den rådande ojämlikheten på arbetsmarknaden, vilket hon tar avstånd ifrån. ”Folk som är trångsynta” blir en anonym och opreciserad grupp, och Dila positionerar sig samtidigt som något annat än den andra parten, som benämns som ”utlänningar”/”sådana”/”du”. Att som ”utlänning” inte kunna finska presenteras som ytterligare ett hinder, inte på orten, men exempelvis i Helsingfors. Till diskursen hör således eventuellt mobilitet inom Finland, eller åtminstone en möjlighet till mobilitet. Dila intar en position i argumentet (”jag förstår ju nog idén”), och blir vid det här skedet även en karaktär i berättelsen, som med ytterligare ett ”ju” stödjer sitt argument (”jag har ju aldrig ångra att jag

lärt mig svenskan”). Hennes avslutande koda uttrycker nyttan med att lära sig svenska ur ett annat perspektiv, dvs. för att lära sig andra språk. Dilas berättelse kan liknas med diskurser kring vinst – eller i exempelts första del snarare förlust, där kombinationen att vara immigrant och att enbart tala svenska (förutom sitt/sina förstaspråk) ger sämre förutsättningar på arbetsmarknaden. Samtidigt kan exemplet liknas med diskurser om stolthet och de strukturer som upprätthåller vissa ideologier om språkkunskaper och föreställningar om immigranter. ”Folk som är väldigt trångsynta” blir en beskrivning av diskriminering på arbetsmarknaden, där språkkunskap kan mobiliseras som en gränsdragning som egentligen har att göra med mer än språk (jfr Blackledge 2009), för att utestänga människor av en viss härkomst.

I intervjuerna uppkom även ”den svåra finskan” som ett ofta förekommande tema. Som nämnts tidigare kunde en av informanterna finska då hon flyttade till orten, och en gick sin integrationsutbildning på finska. Medan alla informanter berättar att de lärt sig svenska relativt snabbt då det blivit aktuellt att lära sig det, säger flera att de saknar kunskaper i finska eller beskriver sina kunskaper som bristfälliga. I många fall handlar det om att svenskan är besläktad med de språk de kunde från tidigare. T.ex. Filipe säger att svenskan har många ord som låter bekanta, men angående finskan konstaterar han skrattande ”nä, jag tror att jag behöver tjugo år till”. Aras menar att han inte gillar det finska språket, och att attityderna gentemot det svenska språket syns så fort man rör sig utanför orten, och att ”på andra stället dom kan [svenska] men dom vill inte pratat svenska och dom visar exakt”. Ingen annan informant uttrycker någon explicit negativ attityd till någotdera språket, men Dilas berättelse längre fram i den här artikeln (exempel 8) visar på de spänningar som existerar mellan finsk- och svenskspråkiga på orten.

Informanternas tankar kring svenskan och finskan visar att diskurserna kring stolthet och vinst i någon mån är relevanta även för nya talare av svenska i Finland. Det som dock skiljer sig i det här materialet jämfört med t.ex. studierna i Baskien, Galicien och Wales (Birmingham & Higham 2018; Augustyniak & Higham 2019) är att varken svenska eller finska i sig förknippas med vissa jobb med högre status, och därmed inte heller direkt med social rörlighet uppåt. I stället verkar det som om detta kräver kunskaper i både svenska och finska. I nuläget utgår integrationstjänsterna dock från att immigranter lär sig antingen eller, och subventionering erbjuds inte för att lära sig båda språken.

5.3 Språk och identitet

Som Pujolar och Gonzáles (2013) lyfte fram i sin studie om avetniseringen av språkval i Katalonien, behöver en förändring i språkbruk inte nödvändigtvis innebära en förändring i identifikation. Språk och identitet hänger trots det nära samman i allmän diskurs, inte minst vad gäller minoritetsspråk (Blommaert m.fl. 2012). I intervjuerna för min studie ingick en fråga kring huruvida informanterna skulle vilja identifiera sig själva som finlandssvenskar. Frågan var tänkt som en öppen fråga, för att diskutera huruvida så kallad finlandssvenskhet upplevs som en öppen eller sluten identitetskategori. Begreppen finlandssvenskhet och finlandssvensk, liksom andra begrepp för etniska eller nationella identiteter, ses som sociala konstruktioner, som upprätthålls bland annat genom diskurser kring dem.

Informanternas svar på frågan kring finlandssvenskhet är ingalunda entydiga, och de går inte att kategorisera i enkla ja- eller nej-konstellationer. Två informanter – Berzan och Zerya, beskriver sig själva som finlandssvenskar, och identifierar sig samtidigt också med en identitet som kopplas med deras etniska ursprung. Zerya och Nicholas berättar båda om hur de ibland identifieras som finlandssvenskar av andra, särskilt av finskspråkiga finländare.

Flera informanter hänvisar till tid som en aspekt i tillhörigheten. T.ex. menar Ali: ”jag vill bli finlandssvensk också jag vill att första yrke och sen lite finska”, och Filipe säger ”jag vet inte, kanske efter tjugo år kan jag säga åt dig”. På detta sätt porträtteras finlandssvenskheten som en öppen kategori, om än svår att tillträda. Alex å sin sida menar att det aldrig kommer att vara möjligt för honom att identifiera sig som finlandssvensk:

EXEMPEL 8

Egentligen jag vet inte mera vad jag är om jag är nån sådär halvfinländare eller halv[annan nationell identitet] eller sådär så att det är så att jag känner mig inte precis som hemma här för att det är så att jag är bara en gäst (...) Det är så din identitet är inte det språk som du talar, men jag tycker det är svårt egentligen att komma in, det är så att för alla här jag är inte nån finne eller nån finlandssvensk, jag är en [nationell identitet] och den där är en titel som jag ska aldrig ta det är så att den kommer inte bort från mig oberoende. För nu vet jag inte hur bra talar jag svenska men oberoende, det hjälper inte å tala också språket perfekt, man måste vara född här. För att här det är så att därför att ha den identitet du måste ha också massor med kontakter, du måste vara en av dom.

De positioner som Alex tillskriver sig själv, som ”halvfinländare” och ”halv(annan)” samt som ”gäst”, verkar inte ha en helt och hållet positiv laddning, speciellt då rollen som gäst indikeras med satsadverbialiet ”bara”. Alex beskriver med andra ord finlandssvenskheten som en sluten identitetskategori, som man inte kan träda in i trots att man skulle tala språket ”perfekt”. Tillträdet till finlandssvenskheten avgörs i hans berättelse av andra, ”alla här”, som i hans berättelse inte ser honom som en ”finne eller finlandssvensk”. Alex’ ordval (”aldrig”, ”oberoende”) understryker att kategorin är sluten om man inte är född i Finland. I den korta berättelsen upprepas frasen ”det är så” tre gånger, vilket kan tolkas som att understryka att Alex inte ser frågan som något som kan förhandlas. ”Du måste vara en av dom” blir berättelsens koda, som samtidigt signalerar en fast grupp och förblir vag i sin beskrivning.

Varken Aras eller Morteza identifierar sig i intervjuerna som finlandssvenskar – medan Morteza saknar uppehållstillstånd och nämner att han inte visste att det ”skulle bli så svårt att stanna”, är Aras missnöjd med att bo i Finland och önskar att flytta bort så snart det är möjligt. Aras tar också avstånd från finländare. ”Finskarna, dom kan inte om livet”, säger han, och signalerar därmed att han inte önskar tillhöra den gruppen. Dila, som bott i Finland i största delen av sitt liv, tar däremot avstånd från kategoriseringen som explicit finlandssvensk:

EXEMPEL 9

Nå jag säger nog att ja finländare säger jag, men int vet jag om jag sku säga specifikt vet du att jag är finlandssvensk. Jag är stolt att jag är från Finland men för mig är int det liksom det är två

språk men det är int två olika människor. Så tänker jag det (...) Jag är mera den där typen som blir irriterad på folk som bara sir på svenska kanaler och tycker att svenska drottningsslivet är så intressant för sånt där stör mig jättemycket för jag är sådär ibland att men undra på ibland att vet du finnar är sådär med er (.) om ni nu är så jättestarkt för Sverige att jag tycker att (.) lite lojalitet kan det väl vara, man kan ju int tycka att allt är så skit med det här landet liksom förstår du såhär att där blir det lite konfliktkänsla i mig att (.) dom här finlandssvenskarna kanske visar jättemycket intresse för svenska skvaller och svenska vet du Idols och svenska hit och man har vet du bara SVT4 och man är vet du sådär (.) ja vi har nog Idols på finska också dom sjunger säkert bättre i Sverige men att vet du det känns lite sådär för mig att dom gör det ju int lättare heller för dom där fem finnarna som bor i den här byn så känns det ju som att alla tycker att Finland är nog så skit för att Sverige är så mycket bättre på alla vis. Nu var det grovt såhär tänkt men du vet hur jag menar (.) jag hejar nog på Finland [skrattar]

Dila intar här, likt informanterna i Ekberg och Östmans (2016, 2020) studie, en tredje position där hon står mittemellan å ena sidan ”finlandssvenskarna” som ser upp till Sverige, och å andra sidan ”finnar”. Det här reflekteras i hennes användning av pronomen, där ”finlandssvenskar” positioneras med andra person plural, och verkar vara mottagare till Dilas berättelse och som tilltalas direkt (t.ex. ”int att undra på att finnar är sådär med er”). Berättelsen bygger upp en bild av finlandssvenskhet där Sverige är förebilden, och verkar representera en viss slags position på orten, medan Dila positionerar sig själv som en annan slags ”typ”. Hon kopplar motpositionen med en brist på lojalitet till Finland, och i sin koda uttrycker hon ”jag hejar nog på Finland”, en referens som vanligtvis associeras med idrott, och som också kan tänkas spegla en tanke kring lojalitet. Dilas ordval i berättelsen signalerar ett avståndstagande från ”konflikt” mellan två grupper som hon ser som en, och ger en uppfattning av att förhållandet mellan majoriteten, dvs. de svenskspråkiga, och minoriteten (”dom där fem finnarna som bor här i byn”) i alla fall i någon mån är laddat. Hennes ofta återkommande användning av adverbialet ”ju” syftar också till att hennes berättelse tar ställning till andra cirkulerande berättelser, som hon förväntar sig att jag som lyssnare känner till.

Finlandssvenskhet som kategori skulle sannolikt åtminstone i någon mån vara en tillgänglig kategori för Dila, som vuxit upp på orten och bott där i största delen av sitt liv, men hon väljer att inte identifiera sig med den. Informanten Nina, däremot, säger att hon mer identifierar sig som finlandssvensk än som finsk, även om hon föredrar att prata finska. Hon syftar på att hon känner sig närmare det hon förknippar med den finlandssvenska kulturen.

Exemplen i detta avsnitt visar att språk och identitet, i detta fall att tala svenska i Finland och identifiera sig som finlandssvensk, inte hänger ihop på något självklart sätt i informanternas berättelser. En informant som rapporterar svenska som sitt starkaste språk (Dila) tillskriver inte sig själv en specifikt finlandssvensk identitet, och informanter som beskriver sin svenska som begränsad (Nina och Ali) ser finlandssvenskhet som en möjlig identitetstillhörighet för dem. Vissa informanter menar att man aldrig kan tillhöra helt i den kollektiva identiteten om man inte är född i Finland, medan andra hänvisar till tid som en avgörande aspekt. Man kan i ljuset av dessa upplevelser fråga sig om inte Bermingham och Highams (2018: 400) konstaterande om att nya talare i Galicien och Wales inte önskade

identifiera sig som galiciska respektive walesiska, men att de trots det gärna lär sig och använder språket, återspeglar de traditionella uppfattningarna om språk och identitet som är så djupt fastrotade i vår förståelse över världen. Det är egentligen inte särskilt märkvärdigt att människor som flyttat från ett land till ett annat i vuxen ålder och lärt sig språket som talas där inte automatiskt vill identifiera sig med en ny nationell identitet. Det som dock är viktigt är huruvida människor kan uppleva att de tillhör en kollektiv gemenskap – eventuellt en språkgemenskap – och i vilken mån de accepteras i den av andra.

6 Diskussion och slutsatser

I den här artikeln har jag undersökt tio informanter som nya talare av svenska i Finland. De olika analysavsnitten har belyst komplexiteten i några aspekter som har att göra med detta tema. Materialet visade att vägarna till att bli en ny talare kan vara vitt skilda, och så även talarnas förhållningssätt till språket. Långt ifrån alla har själva valt att bli nya talare av just svenska, och vändpunkten, *muda*, kan inte alltid förknippas till enbart flytten till Finland. I de fall där det handlat om ett aktivt val framhäver informanterna sin egen agens som en betydande faktor. I vilken utsträckning nyanlända i dag har möjlighet att faktiskt välja vilket språk de lär sig är en intressant fråga, inte minst för immigranternas självbestämmanderätt över sitt liv och sin framtid. Medan arbete och kommunikation var de främsta temana som informanterna lyfte fram då de talade om språk, verkade språk för åtminstone en del av informanterna vara ett någotoreflekterat område av vardagen. Vissa arbeten verkade kräva kunskap i både svenska och finska, t.ex. för att göra framgång som egenföretagare. Medan informanternas berättelser i någon mån återspeglar samma slags diskurs som syftas i Duchêne och Hellers (2014) begrepp om stolthet och vinst, kan kunskaper i endast det ena språket (här svenska) utgöra en förlust på grund av diskriminering på arbetsmarknaden. För många informanter verkade språket dock utgöra ett kommunikativt redskap som de förhandlade om i praktiska situationer.

Vad gäller kopplingen mellan språk och identitet visar analysen på stor variation. Medan en del informanter beskriver sig som finlandssvenskar eller blivande finlandssvenskar, uttrycker andra ingen önskan om att göra det. En del positionerar finlandssvenskheten som en sluten kategori, medan andra ser den som öppen även utan att betona det svenska språkets roll. Överlag har personer som flyttat till Finland och lärt sig svenska under senaste tid lyfts upp i svenskspråkiga medier, och nya talare börjar således få mer synlighet. Sättet på vilket de porträtteras kan dock beskrivas som exotifierande. Som exempel kan artikeln ”Mani Sedighi – den ofrivillige finlandssvensken” (Brink 2020), publicerad på Svenska Yle i februari 2020, nämnas. Artikeln börjar med konstaterandet: ”Mani Sedighi har en lite annan bakgrund än andra finlandssvenskar”, vilket är ett exempel på hur människor som ses som en kollektiv och enhetlig grupp homogeniseras, och en person, som dessutom bott i Finland i merparten av sitt liv, porträtteras som kategoriskt annorlunda. Att immigranter som kommit till Finland lär sig svenska och börjar använda det i sin vardag är inget nytt fenomen. En fråga som varit aktuell även i andra kontexter där nya talare har undersökts är i vilken mån dessa uppfattas som legitima talare av de så kallade modersmålstalarna av språket i fråga, m.a.o. hur de positioneras

av dessa. Den här artikeln kan inte besvara frågan, men på basen av några av informanternas kommentarer verkar det som om åtminstone vissa informanter i vissa fall identifieras som finlandssvenskar. Mer omfattande forskning inom detta kunde lyfta fram strukturer och ideologier förknippade med språk och identitet. Att undersöka materiella aspekter av språkval och nya talare på ett liknande sätt som Caglitutuncigil (2015) kunde också lyfta fram sidor som denna artikel inte har nått.

Det som begreppet nya talare, och forskningen om dem, kan tillföra är alltså en djupare inblick i talarnas egna berättelser och upplevelser. Genom att analysera intervjuberättelser med hjälp av positioneringsteori och narrativ analys har den här artikeln belyst olika sidor av dessa tio nya talares tankar kring språk i deras liv. Även dessa berättelser är flyktiga, kontextbundna och föränderliga. Språk förhandlas ständigt, och vem som gör anspråk på svenska (eller finska) i Finland och på vilka sätt är värt att fästa uppmärksamhet vid. På detta sätt kan man eventuellt även bidra till att bryta myter om det etnolingvistiska antagandet och dess påverkan på allmänna uppfattningar om vilka språket tillhör.

Transkriptionsnyckel

- betonat
- (.) paus
- (...) borttaget tal
- [] författarens förtydligande tillägg

Referenser

- Ager, Alastair & Strang, Alison 2008: Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies* 23 (4), 589–607. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>.
- Arbets- och näringsministeriet 2019: Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. Tillgänglig på: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162005/TEM_oppaat_10_2019_Tutkimusartikkeleita_kotoutumisesta_20012020.pdf?sequence=1&isAllowed=y [1.7.2020].
- Augustyniak, Anna & Higham, Gwennan 2019: Contesting sub-state integration policies: migrant new speakers as stakeholders in language regimes. *Language Policy* 18, 513–533. <https://doi.org/10.1007/s10993-019-09517-0>.
- Bamberg, Michael 1997: Positioning Between Structure and Performance. *Journal of Narrative and Life History* 7 (1–4), 335–342.
- Bamberg, Michael; De Fina, Anna & Schiffrin, Bambi (red) 2007: *Selves and Identities in Narrative and Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Bermingham, Nicola 2017: Double new speakers? Language ideologies of immigrant students in Galicia. I Smith-Christmas, Cassie; Ó Murchadha, Noel P.; Hornsby, Michael & Moriarty, Máiréad (red.) *New Speakers of Minority Languages: Linguistic Ideologies and Practices*, 111–130. London: Palgrave Macmillan.
- Bermingham, Nicola & Higham, Gwennan 2018: Immigrants as new speakers in Galicia and Wales: issues of integration, belonging and legitimacy. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 39 (5), 394–406. <https://doi.org/10.1080/01434632.2018.1429454>.
- Blackledge, Adrian 2009: ‘As a country we do expect’: The Further Extension of Language Testing Regimes in the United Kingdom. *Language Assessment Quarterly* 6 (1), 6–16. <https://doi.org/10.1080/15434300802606465>.
- Blommaert, Jan; Leppänen, Sirpa; Pahta, Päivi & Räisänen, Tiina (red.) 2012: *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity and Normality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Brink, Axel 2020: Mani Sedighi - den ofrivillige finlandssvensken. *Svenska Yle*. Tillgänglig på: <https://svenska.yle.fi/artikel/2020/02/12/mani-sedighi-den-ofrivillige-finlandssvensken>. [14.2.2020].
- Bäckman, Linda & Haapamäki, Saara 2019: Perspektiv på integration i rural minoritetsspråksmiljö – exemplet Närpes i Finland. *Multiethnica* 39, 39–53. https://www.valentin.uu.se/digitalAssets/686/c_686162-1_3-k_multiethnica392019.pdf.
- Caglitutuncigil, Tulay 2015: Intersectionality in language trajectories: African women in Spain. *Applied Linguistics Review* 6 (2), 217–239. <https://doi.org/10.1515/applirev-2015-0011>.
- Castillo Ayometzi, Cecilia 2007: “Storying as becoming: Identity through the telling of conversion”. I Bamberg, Michael; De Fina, Anna & Schiffrin, Deborah (red). *Selves and*

- Identities in Narrative and Discourse*, 41–70. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Creutz, Karin & Helander, Mika 2012: *Via svenska: Den svenskspråkiga integrationsvägen*. Helsingfors: Finlands svenska tankesmedja Magma. Tillgänglig på: <http://magma.fi/wp-content/uploads/2019/06/72.pdf>.
- Davies, Bronwyn & Harré, Rom 1990: Positioning: the Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1), 43–63. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x>.
- Duchêne, Alexandre & Heller, Monica 2012: *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. New York: Routledge.
- Ekberg, Lena & Östman, Jan-Ola 2020: Identity Construction and Dialect Acquisition among immigrants in rural areas - the case of Swedish-language Finland. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1722681>.
- Ekberg, Lena & Östman, Jan-Ola 2017: Språk och integration på landsbygden i svenska Österbotten. *Sprog i Norden*, 17–29. Tillgänglig på: <https://tidsskrift.dk/sin/article/view/97000>.
- El-Tayeb, Fatima 2011: *European Others: Queering Ethnicity in Post-National Europe*. University of Minnesota Press.
- Georgakopoulou, Alexandra 2007: *Small Stories, Interaction and Identities*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Haapamäki, Saara & Bäckman, Linda. 2020: “Att prata med gurkor” – nya talare av svenska i Närpes. *Svenskan i Finland* 18, s. 26–43 . Tillgänglig på: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/150838/Wide_mfl_2020_Svenskan_i_Finland.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luke (red) 1999: *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Helander, Mika 2015: *Kan vi stå till tjänst? Integration på svenska i Finland*. Helsingfors: Unigrafia. Tillgänglig på: https://www.kulturfonden.fi/wp-content/uploads/2016/01/Kan_vi_sta_till_tjanst_mika_helander_webb.pdf.
- Hiltunen, Mikael 2018: Skolsvenskan - för nordisk samhörighet. *Nordicom - Information*, 103–106. Tillgänglig på: <https://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/hiltunen.pdf>. [14.2.2020].
- Johansen, Inger 2019: ‘But they call us the language police!’ Speaker and Ethnic Identifying Profiles in the Process of Revitalizing South Saami Language, Culture and Ethnic Identity. I Hermanstrand, Håkon; Kolberg, Asbjorn; Nilssen, Trond Risto & Sem, Leiv (red.) *The Indigenous Identity of the South Saami: Historical and Political Perspectives on a Minority within a Minority*, 29–46. Cham: Springer Open.
- Labov, William & Waletzky 1967/1997: Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. *Journal of Narrative and Life History* 7 (1–4), 3–38.

- Lagen om främjande av integration 1386/2010. Tillgänglig på:
<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2010/20101386>. [12.2.2020].
- Lahman, Maria K.E.; Rodriguez, Katrina L.; Moses, Lindsey; Griffin, Krista M.; Mendoza, Bernadette M. & Yacoub, Wafa 2015: A Rose By Any Other Name Is Still a Rose? Problematising Pseudonyms in Research. *Qualitative Inquiry* 21 (5), 445–453.
<https://doi.org/10.1177/1077800415572391>.
- McLeod, Wilson & O'Rourke, Bernadette 2015: "New speakers" of Gaelic: Perceptions of linguistic authenticity and appropriateness. *Applied Linguistics Review*, 6 (2) 151–172.
<https://doi.org/10.1515/applirev-2015-0008>.
- Miller, Elizabeth R. 2012: Agency, language learning, and multilingual spaces. *Multilingua* 31, 441–468.
- Motti-Stefanidi, Frosso; Asendropf, Jens B. & Masten, Ann S. 2012: The adaptation and well-being of adolescent immigrants in Greek schools: A multilevel, longitudinal study of risks and resources. *Development and Psychopathology* 24, 451–473.
<https://doi.org/10.1017/S0954579412000090>.
- O'Rourke, Bernadette, Pujolar, Joan & Ramallo, Fernando 2015: New speakers of minority languages: The challenging opportunity-Foreword. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 1–20. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0029>.
- O'Rourke, Bernadette & Ramallo, Fernando 2013: Competing ideologies of linguistic authority amongst new speakers in contemporary Galicia. *Language in Society* 42, 287–305. <https://doi.org/10.1017/S0047404513000249>.
- O'Rourke, Bernadette & Ramallo, Fernando 2018: Identities and new speakers of minority languages: A focus on galician. I Smith-Christmas, Cassie; Ó Murchadha, Noel P.; Hornsby, Michael & Moriarty, Máiréad (red.) *New Speakers of Minority Languages: Linguistic Ideologies and Practices*, 91–110. London: Palgrave Macmillan.
- Ó hlfearnáin, Tadgh 2015: Sociolinguistic vitality of Manx after extreme language shift: Authenticity without traditional native speakers. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 45–62. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0031>.
- Ó Murchadha, Noel P., Hornsby, Michael., Smith-Christmas, Cassie, & Moriarty, Máiréad 2018: New speakers, familiar concepts? I Smith-Christmas, Cassie; Ó Murchadha, Noel P.; Hornsby, Michael & Moriarty, Máiréad (red.) *New Speakers of Minority Languages: Linguistic Ideologies and Practices*, 1–22. London: Palgrave Macmillan.
- Ortega, Ane; Urla, Jone; Amorrortu, Estibaliz; Goirigolzarri, Jacqueline, & Uranga, Belen 2015: Linguistic identity among new speakers of Basque. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 85–105. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0033>.
- Pujolar, Joan 2010: Immigration and language education in Catalonia: Between national and social agendas. *Linguistics and Education*, 21, 229–243.
<https://doi.org/10.1016/j.linged.2009.10.004>.

- Pujolar, Joan & González, Isaac 2013: Linguistic “mudes” and the de-ethnicization of language choice in Catalonia. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16 (2), 138–152. <https://doi.org/10.1080/13670050.2012.720664>.
- Ros i Sole, Cristina 2014: The paradoxes of language learning and integration in the European context. In Mallows, David (red.), *Language issues in migration and integration: perspectives from teachers and learners*, 57–78. London: British Council.
- Saukkonen, Pasi 2017: Interplay and co-operation between national and local levels in integration policy. Case Helsinki, Finland. Helsinki City Working Papers (4). Tillgänglig på: https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/17_09_18_Tyopapereita_4_Saukkonen.pdf. [25.6.2020].
- Schweitzer, Robert; Greenslade, Jaimi & Kagee, Ashraf 2007: Coping and resilience in refugees from the Sudan: a narrative account. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 41, 282–288. <https://doi.org/10.1080/00048670601172780>.
- Simpson, James 2011: Telling tales: Discursive space and narratives in ESOL classrooms. *Linguistic and Education* 22 (1), 10–22. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2010.11.005>.
- Statistikcentralen: https://www.stat.fi/index_sv.html.
- Sundbäck, Liselott 2017: Är integrationsspråket statens, kommunens eller individens val? Slutrapport över projektet Integration på svenska vid Kommunförbundet. Helsingfors: Finlands Kommunförbund.
- Tankesmedjan Magma 2020: Moving to a bilingual country. The foreign-language community’s perception, knowledge, skills and attitude towards the Swedish language in Finland. Tillgänglig på: <https://magma.fi/wp-content/uploads/2020/06/MagmaHelsinki-Times-Survey-among-the-foreign-language-community-2020-2.pdf>. [5.6.2020].
- Tunger, Verena; Mar-Molinero, Clare; Paffey, Darren; Vigers, Dick & Barlóg, Cecylia 2010: Language policies and “new” migration in officially bilingual areas. *Current Issues in Language Planning*, 11 (2), 190–205. <https://doi.org/10.1080/14664208.2010.505074>.
- Undervisnings- och kulturministeriet 2019: Maahanmuuttajien koulutuspolut ja integrointi: Kipupisteet ja toimenpide-esitykset III. Tillgänglig på: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161285/OKM_1_2019_Maahanmuuttajien%20koulutuspolut.pdf. [5.6.2020].
- van Lier, Leo 2008: Agency in the classroom. I Lantolf, James P. & Poehner, Matthew E. (red) *Sociocultural Theory and the Teaching of Second Languages*. London: Equinox. 163–186.
- Vertovec, Stephen 2007: Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30 (6), 1024–1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>.
- Wortham, Stanton 2000: Interactional Positioning and Narrative Self-Construction. *Narrative Inquiry* 10, 157–184. <https://doi.org/10.1075/ni.10.1.11wor>.
- Wortham, Stanton & Gadsden, Vivian 2006: “Urban fathers positioning themselves through narrative: an approach to narrative selfconstruction”. I De Fina, Anna, Schiffrin, Deborah;

Bamberg, Michael (red). *Discourse and Identity*, 315-341. Cambridge: Cambridge University Press.

Östman, Jan-Ola & Ekberg, Lena 2016: Invandring och ambivalent grupptillhörighet på landsbygden i Svenskfinland. *Svenskan i Finland* 16, 167–184.

About the author

Linda Bäckman works at the Swedish Department at Åbo Akademi University. She holds a PhD in English Language and Literature (Åbo Akademi University, 2017) with the thesis ‘*Second Generation?*’ *Language and Identity among Adults whose Parents were Migrants*. From 2018 to 2020, she examined integration in Swedish-speaking areas of Finland in a project funded by the Society of Swedish Literature in Finland. E-mail: linda.i.backman@abo.fi.

Aloitusiän merkitys suomen kielen oppimisessa toisena kielenä – tarkastelussa kollokaatiot ja paikallissijojen funktiot

Maija Grönholm

Abstract: This article addresses the significance of the starting age to acquisition of Finnish as the second domestic language. I compare groups of pupils going to school in the same language environment with Swedish as the majority language that have started learning Finnish at different ages (0–3, 5 or 9 years) and in different types of teaching groups (language immersion, Mofi teaching or Afi teaching). The material of the study comprises of compositions and vocabulary tests of 6th and 9th grade pupils from the aforementioned groups. One of the main objects of study is the acquisition of vocabulary and especially lexical-collocational relations. In previous studies, a late starting age of learning has been considered a factor that slows down the acquisition of collocations, because mastering them also requires knowledge of the selection rules of words.

The other main object of study is the acquisition of Finnish case endings and especially their semantic functions. Structural differences compared to Swedish probably make the learning more difficult. The study focuses on the frequencies and growth of abstract semantic functions in groups with different starting age, and the qualitative survey of abstract functions used in compositions.

Keywords: Significance of starting age in second language acquisition, the lexical-collocational competence, concrete and abstract functions of Finnish local cases

1 Johdanto

1.1 Suomen opetus toisena kotimaisena kielenä

Suomea opetetaan ruotsinkielisissä peruskouluissa toisena kotimaisena kielenä, ei vieraana kielenä. Tavallisimmat oppikurssit ovat A1-finska (Afi, perinteinen suomi, vasta-alkajasuomi) ja kaksikielisille oppilaille suunnattu mofi-finska (äidinkielenomainen suomi). Perinteinen suomen Afi-opetus on alkanut tavallisimmin 3. luokalta, mutta vuoden 2020 alusta lähtien sitä tulee tarjota jo 1. tai 2. luokalla samoin kuin mofi-oppimäärää (Opetushallitus 2019). Ruotsinkielisen peruskoulun perinteisen Afi-suomen opetuksen tavoitteena ei ole kaksikielisyyden saavuttaminen, vaan kyky selviytyä suullisesti ja kirjallisesti erilaisissa arkipäivän tilanteissa myös suomen kielellä. Mofi-opetus on vielä 2000-luvun alkupuolella alkanut varsin myöhään, vasta 5. luokalta; joissakin kouluissa sen alkamista on viime vuosina voitu aikaistaa 3. tai 4. luokkaan. Ennen mofi-oppikurssin alkamista kaksikieliset oppilaat eivät ole saaneet lainkaan luokkahuoneopetusta suomen kielessä. Suomenoppijoiden taidoissa on oppikurssista riippumattakin suurta vaihtelua, mikä selittyy mm. alueellisista kielisuhteista ja koulukohtaisista opetusjärjestelyistä.

Kaikissa Suomen kaksikielisissä tai ruotsinkielisissä kunnissa ei edelleenkään järjestetä tarkoituksenmukaista suomen opetusta kaksikielisille lapsille. Vuonna 2019 tehdyn kyselyn perusteella koulutoimen järjestäjistä vain 38 % on tarjonnut kaksikielisille oppilaille mofi-suomea (ks. Hellgren & Silverström & Lepola & Forsman & Slotte 2019: 122–124).

Erityisesti ruotsienemmistöisissä kunnissa voi olla vähän kaksikielisiä oppilaita, minkä vuoksi ei haluta järjestää muuta kuin Afi-suomen opetusta. Lisäksi oppilaiden kaksikielisyyden taso vaihtelee alueittain (ja samankin alueen sisällä) suuresti, mikä hankaloittaa heterogeenisen mofi-ryhmän opetuksen sisällön suunnittelua ja toteutusta. Mofi-oppikurssin tavoitteena on ennen kaikkea rikastaa oppilaiden suomen kielen sanastoa ja rakenteita sekä perehdyttää suomenkieliseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin.

Käsillä olevassa tarkastelussani kaikilla mofi-oppilailla on kaksikielinen kotitausta: toinen vanhemmista on ruotsin-, toinen suomenkielinen. Sen perusteella heidän kaksikielisyyttään voi luonnehtia simultaanisesti (samanaikaisesti) tapahtuneeksi kummankin kielen omaksumiseksi. Tosiasiassa ruotsi–suomi-kaksikieliset eivät aina hallitse suomea täysin äidinkielen tasoisesti, mikä riippuu monista eri seikoista. Hellgrenin ym. (2019: 16) koko Suomea koskevasta kyselystä käy ilmi, että ruotsi–suomi-kaksikielisistä lapsista 50 % käyttää kotona vain ruotsia, 45 % vain suomea ja 5 % molempia kieliä. Tämä artikkeli kohdistuu vain yhteen ruotsienemmistöiseen kuntaan, jossa oppilaiden ruotsin käyttö kotikielenä koulun lisäksi on ollut tavallista. Tutkimuksen konteksti on siis samanlainen kuin mofi-oppilaita koskevassa raportissa (Åkerlund & Marjanen & Lepola 2019: 7, 44–45, 79–81): mitä ruotsinkielisempi kunta, sitä vähemmän mofi-oppilaat käyttävät suomea vapaa-ajallaan. Heillä on huomattavia suomen kielen taidon aukkoja ja puutteita eikä heidän kaksikielisyyttään voi määritellä siten, että he hallitsisivat kumpaakin oppimaansa kieltä täydellisesti tai täysin äidinkielen kaltaisesti. Heidän kaksikielisyyttään voisi määritellä Håkanssonin (2003: 15–16) käyttämällä ns. kompetenssikriteerillä: sen mukaan kaksikielisillä on tapana käyttää kahta kieltään eri tilanteissa. Suurimmat puutteet mofi-oppilailla on uusimpienkin arviointien mukaan kirjallisissa tuottamistaidoissa, joissa tulosten hajonta voi vaihdella jopa 20 % eri koulujen välillä (Hellgren ym. 2019: 10). Myös omissa aiemmissa tutkimuksissani eri paikkakuntien kielisuhteet ovat korreloineet kielitaitoon sekä ruotsinkielisillä että kaksikielisillä oppilailla (Grönholm 1999: 58–61, 88–97, 103; vrt. Åkerlund ym. 2019: 5, 77).

Afi- ja mofi-opetuksen lisäksi suomenkielistä opetusta annetaan ruotsinkielisille lapsille ns. kotimaisten kielten varhaisessa täydellisessä kielikylvyssä (ks. Grönholm 1998: 70). Oman seurantatutkimukseni aikana 1997–2010 suomenkielistä kielikylpyä järjestettiin vain yhdessä kielikylpykoulussa. Ruotsin kielen kielikylpyopetus on huomattavasti tätä suosittumpaa. Koulutoimen johtajille vuonna 2019 tehdyn kyselyn mukaan kielikylpymetodia on hyödynnetty suomen kielessä erittäin vähän, ja sitä on edellä mainittuna ajankohtana järjestetty vain kahdessa ruotsinkielisessä koulussa (Hellgren ym. 2019: 46). Kielikylpyopetuksen tavoitteena on suksessiivisen, perättäin omaksutun kaksikielisyyden saavuttaminen (Grönholm 2009a: 35). Håkanssonin (2003: 15–16) kriteeristöllä määriteltynä kaksikielisyyys on tällöin funktionaalista, ja yksilö tulee kielillään toimeen useimmissa yhteiskunnan vaatimissa tilanteissa (ks. määrittelyistä myös Hoffmann 1997: 16–28).

Varhaisella täydellä kielikylvyllä tarkoitetaan aikaisintaan kolmevuotiaana alkavaa ja koko perusopetuksen ajan kestäväää ohjelmaa. Omassa pitkittäistutkimuksessani ruotsinkieliset kielikylpylapset ovat alkaneet suomen omaksumisen toisena kielenä päiväkodissa

viisivuotiaina ja siirtyneet sieltä kielikylpykouluun. Kielikylvyssä toinen kieli ei ole varsinaisesti opetuksen kohteena, vaan kieltä käytetään eri aineissa oppimisen välineenä äidinkielen opetusta lukuun ottamatta. Tavoitteena on, että oppilaat saavuttavat riittävän suomen kielen taidon opetustavoitteiden saavuttamiseksi. Toisena tavoitteena on kummankin kielen kulttuuri-identiteetin syventäminen. Kielikylpykielen osuus on ohjelman alussa päiväkodissa ja alimmilla vuosiluokilla 1–2 lähes 100 %, minkä jälkeen äidinkielen ruotsin osuus vähittäin kasvaa 50 %:iin. (Ks. esim. Björklund 1996; Hellgren ym. 2019: 46.)

1.2 Tutkimuksia aloitusiän vaikutuksesta

Aiemmissa tutkimuksissa on saatu näyttöä siitä, että oppimisen aloitusikä vaikuttaa taitotasoon vielä monivuotisten opintojen jälkeen (ks. esim. Hyltenstam 2005; Munoz 2006a 107–126). Myös suomen kielen oppimisessa toisena kielenä on oppimisen aloitusikä ollut muiden taustatekijöiden ohella huomionarvoinen tekijä (Grönholm 2007a: 57–59, 2008: 181–194). Aivan tuoreessakin Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (KARVI) vuonna 2019 tekemässä suomi toisena kielenä -seurantatutkimuksessa on havaittu, että toisen kielen, Afi/mofi-finskan, oppimisessa reseptiiviset taidot, kuullun- ja luetunymmärtäminen, kehittyvät aloitusiästä riippumatta huomattavasti nopeammin kuin produktiiviset tuottamistaidot (ks. Åkerlund ym. 2019: 8–9). Suomen kielen ymmärtämistaidot kehittyvät erityisen nopeasti kielikylvyssä (Grönholm 2009a: 35–51). Alakoulun päättyessä 6. luokalla kielikylpyoppilaat ovat saaneet yhtä hyviä tuloksia kuullunymmärtämistehtävissä kuin kaksikieliset mofi-oppilaat. Luetun ymmärtämisessä kielikylpyoppilaat ovat saaneet jopa hieman parempia tuloksia kuin edellä mainitut kaksikieliset, koska he ovat olleet harjaantuneempia erityyppisten tekstien lukemisessa 1. luokalta lähtien. Kaksikielisten mofi-oppilaiden luetunymmärtämistä on nopeuttanut vasta 5. luokalta alkanut luokkahuoneopetus ja tutustuminen kirjalliseen kieleen.

Perinteistä opetusta saaneilla ruotsinkielisillä oppilailla voi luetunymmärtämisessä ilmetä vielä 9. luokallakin vaikeuksia, varsinkin pojilla, jos heidän suomen kielen lukuharrastuksensa on vähäinen (Grönholm 2002: 102–103; vrt. myös Grönholm 1999; ks. Åkerlund ym. 2019)¹. Lukuharrastusten merkitys on havaittu myös Åkerlundin ym. (2019) arvioinnissa, jossa 6-luokkalaisten Afi- ja mofi-oppilaiden saavuttamia suomen taitoja arvioitiin suhteessa eri taustatekijöihin. Tyttöjen todettiin lukevan vapaa-ajallaan enemmän kuin poikien, minkä vuoksi tyttöjen taidot niin reseptiivisissä kuin produktiivisissäkin testeissä olivat paremmat. Tällä taustatekijällä todettiin olevan vahvin yhteys oppilaiden suomen osaamiseen (Åkerlund ym. 2019: 80). Åkerlundin ym. (2019: 60–67) selvityksen mukaan luetunymmärtämisessä mofi-tytöistä 66 % saavutti osaamistason ”hyvät taidot” vuonna 2019, pojista vain 49 %, ja mofi-poikien tulos ruotsinkielisemmällä alueella jäi 40 %:iin.

Toisen tai vieraan kielen oppimisessa esiintyy monenlaisia korvaavia strategioita, mm. kommunikaatiostrategioita, kun taidoissa on puutteita (ks. esim. Harley 1986: 119; Ellis

¹ Valtakunnallisen finskan kokeen luetunymmärtämistehtävässä Afi-tytöt saavuttivat 86 %:n tuloksen, pojat vain 20 %:n tuloksen (Grönholm 2002: 102–103).

1991: 164–167; Cook 1997: 87–93). Erityisen tavallisia aloitusiästä riippumatta ovat omissa aineistoissani kohdekielen sanaston ja rakenteiden yksinkertaistukset, yleistykset, erilaiset korvaavat ilmaukset ja transfer-ilmiöt kuten lainasanat tai kokonaisten rakenteiden siirtyminen lähdekielestä kohdekieleen (esimerkit 1–4).

- 1) Televisiota Ø hyvä, koska... (po. Televisio on hyvä...)
- 2) Minä en **näkee** niin paljon televisionsa (po. en katso...televisiosta, vrt. r. *se* 'katsoa', 'nähdä')
- 3) Villapuserokin on **pakko** (po. -puseroakin on pakko käyttää t. on pakollinen, vrt. r. *är ett måste*)
- 4) Hän **balanserar** tukille, po. tasapainoilee tukilla (vrt. < r. *balansera*).

Edellä mainittuja strategioita esiintyy erityisesti sekä varhain että myöhemmin toisen kotimaisen kielen oppimisen aloittaneilla ruotsinkielisillä lapsilla ja jonkin verran mofikaksikielisilläkin (ks. Grönholm 1992b: 187–190, 2008). Alkamisiän vaikutusta erityisesti sanaston oppimiseen (Miralpeix 2006: 95–99) on kritisoitu, ja joissakin tutkimuksissa sillä on havaittu olevan vain vähäistä vaikutusta kirjoitustaitoihinkin (Torras & Navés & Calaya & Pérez-Vidal 2006: 176–179; vrt. Hyltenstam & Abrahamsson 2002; Hyltenstam 2005). Morfologisten taitojen oppimisessa sen sijaan myöhäisen alkamisiän on todettu vaikeuttavan oppimista (Munoz 2006b: 121–123).

Suomen sanaston rakenne ja taivutusmorfologia eroavat monella tapaa ruotsin kielestä, minkä vuoksi aloitusiän olettaisi olevan suomen oppimisessa kohdekielenä tärkeä taustatekijä. Aloitusiän merkitystä toisen tai vieraan kielen oppimisessa on pidetty vähäisempänä sellaisissa seikoissa, joissa lähtö- ja kohdekielen sanastossa tai rakenteissa on toisilleen analogisia ja helposti omaksuttavia osia (vrt. Harley 1986: 45; Singleton 1995: 5–10; Hyltenstam & Abrahamsson 2002; Hyltenstam 2005). Omissa havainnoissani ruotsin ja suomen välisinä analogisina ja oppimista nopeuttavina piirteinä ovat vaikuttaneet olevan mm. sanojen semanttinen ekvivalenssi (Grönholm 1992a), tietyt verbimuodot ja tekstityypeistä kertova ja argumentoiva tekstityyppi (Grönholm 1996). Eri tekstityyppien samankaltaiset piirteet ruotsissa ja suomessa, kuten verbien aikamuodot, näyttävät siirtyvän kielenoppijoiden kirjoitelmiin helposti. Suomen kielen verbien oppimisessa onkin huomattava, että suomen verbimorfologiaa ei ole kaikilta osin pidetty muihin kieliin nähden kovin kompleksisena (ks. Dahl 2008).

2 Tutkimusryhmät, aineisto, menetelmät ja tutkimuksen kohde

Tässä artikkelissa esitän eri ikäisinä toisen kielen (suomen) oppimisen aloittaneiden oppilaiden kielitaidon kehitystä omien tutkimusteni pohjalta. Kysymyksessä on osittain pitkittäistutkimus. Olen seurannut samojen kielikylpyoppilaiden taitojen runsastumista kielikylpykoulussa toiselta luokalta aina yhdeksannen luokan päättymiseen. Tarkastelussa ovat mukana kuitenkin vain 6. ja 9. luokan kielikylpy- eli kiky-oppilaiden taidot. Kielikylpyoppilaiden tuloksiin vertaillut ruotsinkielisen koulun mofi-oppilaat samoilta

luokkatasoilta edustavat samoin pitkittäistutkimusta aina kuudenteen luokkaan asti. Yläasteen alkaessa he ovat siirtyneet toiseen yläkouluun ja oppilasryhmät ovat sekoittuneet. Näin ollen 9. luokan mofi-oppilaat edustavat näennäisaikatutkimusta samoin kuin Afi-kurssin ruotsinkieliset oppilaat, joilta aineistoa on vain yläasteen 9. luokalta.

Vertailun kohteena on kolme aloitusikäryhmää: 1) 0–3-vuotiaasta saakka suomea käyttäneet tai ainakin suomea kuulleet (koti)kaksikieliset oppilaat (= mofi tai MOFI), joiden suomen kielen kouluopetus on alkanut vasta viidenneltä luokalta, 2) ruotsinkieliset kielikylpyoppilaat (= kiky tai KIKY), jotka ovat olleet varhaisessa täydellisessä suomen kielen kielikylvyssä viisivuotiaasta alkaen, ensin kielikylpypäiväkodissa ja seitsemänvuotiaasta kielikylpykoulussa ja 3) perinteistä suomen (Afi-)opetusta toisena kotimaisena kielenä saaneet ruotsinkieliset oppilaat (= Afi tai RK), joiden opetus on alkanut muodollisena luokahuoneopetuksena yhdeksänvuotiaana kolmannella luokalla. Suomen kielen oppimisen aloitusikä kussakin ryhmässä on selvitetty kyselylomakkeen avulla. Hyltenstamin ja Abrahamssonin (2002: 95) ryhmittelyn mukaan mofi-ryhmä edustaa lähes syntyperäistä (*nästan infödd*) tasoa, kiky-ryhmä varhaista lapsuustasoa (*tidig barndom*) ja Afi-ryhmä myöhäistä lapsuustasoa (*sen barndom*). Tutkimusryhmät on tähän esitykseen valittu tietoisesti samasta ruotsienemmistöisestä kieliympäristöstä (ruotsinkielisiä n. 55 %), jotta kielisuhteiden erot eivät vaikuttaisi aloitusiän (ns. ikäfaktorin) vaikutuksen selvittelyyn. (Isokirjaimiset lyhenteet MOFI, KIKY/KIK, RK ovat käytössä kuvioissa, taulukoissa ja luetteloissa.)

Suomi toisena kielenä -taitotasojen kehittymistä olen aiemmissa tutkimuksissani seurannut useilta reseptiivisen ja produktiivisen kielitaidon osa-alueilta, kuten kuullunymmärtäminen, luetunymmärtäminen, lukeminen, sanaston ja sanojen välisten suhteiden oppiminen, morfologian oppiminen ja kirjoitustaidon kehittyminen (ks. Grönholm 2009b). Tarkoitukseni on tutkimustulosteni pohjalta vertailla kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti eräitä (edempänä mainittuja) toisen kielen taitotasoja peruskoulun alakoulun (6. luokan) ja yläkoulun (9. luokan) päättyessä eri aloitusikäryhmien välillä. Tarkastelun kohteena on kaksi erillistä kokonaisuutta: luvussa 3 esitellään sanaston ja erityisesti leksikaalisten kollokaatioiden oppimista. Luvun 3 alussa (3.1 ja 3.2) tuodaan esille sanojen ja kollokaatioiden oppimisen taustoja. Kollokaatioita pidetään toisen kielen sanastossa tunnusmerkkisinä ja vaikeasti opittavina, koska niiden osaaminen edellyttää tietoa sanojen valintasäännöistä. Yksityiskohtaisemmat menetelmät kollokaatioiden tarkastelussa (esimerkiksi käytetyt testit) on kuvattu asiaa käsittelevien lukujen alussa (3.2.1 ja 3.2.2) ennen tulosten analysointia. Artikkelin toisessa kokonaisuudessa, luvussa 4, käsittelen muotojen, erityisesti paikallissijojen ja niiden abstraktien funktioiden oppimisprosessia. Paikallissijojen oppimista suomessa toisena kotimaisena kielenä vaikeuttavat rakenteelliset erot verrattuna lähtökieleen ruotsiin ja erityisesti se, että paikallissijoilla on suomessa spatiaalisten funktioiden lisäksi useita abstrakteja merkitysfunktioita. Paikallissijojen kvantitatiivista ja kvalitatiivista tarkastelutapaa on kuvattu tarkemmin luvuissa 4.1 (alakoulu) ja 4.2 (yläkoulu) ja paikallissijojen funktioita yleensä luvussa 4.3 Luvuissa 4.4 ja 4.5 kuvataan näiden abstrakteja merkitysfunktioita.

3 Suomen sanaston oppiminen

3.1 Miten sanoja opitaan?

Toisen kielen opetuksessa sanasto opitaan etupäässä reseptiivisesti lukemalla ja kuuntelemalla (Nation 1993: 115; Webb 2005: 33). Tavallisen sanaston oppimisessa aloitusikää ei ole pidetty niin merkittävänä tekijänä kuin esimerkiksi harvinaisten sanojen, kollokaatioiden tai idiomien oppimisessa (Hyltenstam & Abrahamsson 2002; Hyltenstam 2005; Grönholm 2001: 55–62, 2009b: 123–130, 134–143). Sanaston oppimista nopeuttavina seikkoina on pidetty mm. sanojen yleisyyttä (tavalliset sanat) ja erityisesti *type and token* -taajuutta (Eskildsen & Cadierno 2007: 89) ja tiettyjä sanaluokkia (substantiivit). Tyyppeesiintymä-frekvenssien lisäksi olen itsekin tutkinut suomi toisena kotimaisena kielenä -oppijoiden kielen rikastumista useilla erilaisilla mittareilla (Grönholm 1993), joiden avulla heillä on todettu matalampaa sanaston diversiteettiä syntyperäisiin verrattuna. Havaintojeni (Grönholm 1993: 116–117) mukaan verbisanaston oppiminen on hitaampaa kuin substantiivien, minkä vuoksi ruotsinkielisten toisen kielen oppijoiden verbit ovat pääosin suurtaajuisia (*basverb*). Sekä suomessa että ruotsissa on ns. perus- tai ydinverbejä (*nukleära verb, kärnverb*), joilla on lukuisia tunnusmerkittäviä piirteitä ja useita polyseemisiä hyvin monikäyttöisiä merkityksiä (esim. *olla, tulla, voida, pitää*). Esimerkiksi 4. luokalla ruotsinkielisten käyttämät kymmenen yleisintä verbiä muodostavat verbien käytöstä 81 %, ja 6. luokalla 20 tavallisimman verbin kattavuus on 62 %. (Grönholm 1993: 128–132; ks. kielenoppijan sanaston kattavuudesta myös Copp & Horst 2004: 17–19.)

Toisen kielen oppijat yksinkertaistavat kielenoppimisen alussa kohdekielen suomen sanastoa omaksumalla leksikkoonsa ensin tunnusmerkittäviä, morfologisesti yksinkertaisia sanoja (Grönholm 1993: 127–158, 2005, 2007c: 652–654). Teettämässäni varsin helpossa passiivisessa/reseptiivisessä sanastotestissä tavalliset, suurtaajuiset sanat eivät erotelleet kiky- ja mofi-ryhmiä enää 6. luokan päättyessä (tulokset olivat molemmissa ryhmissä 74–75 % maksimista). Ikäfaktorin merkitys tuli selvästi esille vasta verrattaessa tuloksia Afi-ryhmään, joka saavutti vain 46 %:n tuloksen maksimista (Grönholm 2007c: 652–653). Esimerkiksi edellä mainitun sanastotestin sanat *kantaja, esittäjä* ja *ratsastaja* olivat kaikille 6. luokan mofi- ja kiky-oppilaille helppoja kannan ja johtimen läpinäkyvyyden vuoksi. Sen sijaan semanttisesti opaakki johdos *siemaus*, jonka taajuuslukukin on korkea (11536), ei yhdessäkään ryhmässä kuulunut 20 osatuimman sanan joukkoon (Grönholm 2006d: 419–420). Ekvivalenssin puutteen ruotsin ja suomen välillä on havaittu suomen sanaston oppimista vaikeuttavaksi tekijäksi vielä ruotsinkielisten abiturienttien ylioppilasaineissakin (Lähdemäki 1995; Grönholm 1992a: 21–59; omat vuosien havainnot ylioppilaskokeiden finskan sensorina), vrt. esim. ruotsin *minne* (’muisto’ ja ’muisti’), ruotsin *lyfta* (’nousta tai ’nostaa’). Oppimisen vaikeutta edellä mainituissa seikoissa on havaittu myös kaksikielisillä (Hoffmann 1997: 63; Nation 1993: 131). Omissa tarkasteluissanikin erityisesti samakantaiset johdokset ovat tuottaneet 6. luokalla kaksikielisille lapsille (ruotsienemmistöisessä ympäristössä) paljon ongelmia (esimerkit 5–6).

- 5) Äiti **vilkku**i heille kun he lähtivät, po. vilkutti.
6) Koira juoksi ja **heilusi** hännän, po. heilutti.

Perinteisestä suomen Afi-opetuksesta poiketen tutkimani kielikylpyoppilaat oppivat luonnollisessa ja paljon suullista vuorovaikutusta sisältävässä kohdekielisessä opetuksessa nopeasti tavallista sanastoa ja jo varhain myös sanaston tuottamistaitoja. Toisella luokalla he pystyivät heille luettujen kertomusten perusteella laatimaan kuulemastaan lyhyitä kirjoitelmia (*återberättelse*) (ks. esim. Björklund 1996; Grönholm 2009c). Myös mofi-oppilaiden suomen opetus on erityyppistä kuin perinteinen suomen opetus: yhtenä tärkeänä tavoitteena on rikastaa suomen kielen harvinaisempaa ja kompleksisempaa sanastoa. Åkerlundin ym. (2019: 60–67) valtakunnallisen arvioinnin tulokset vuodelta 2018 osoittavatkin, että 58 % mofi-oppilaista saavutti luetunymmärtämisen osatehtävistä hyvät taidot eivätkä alueelliset erot olleet kovin suuria: suomivaltaisimmilla alueilla mofi-oppilaista 59 % saavutti hyvät taidot ja ruotsivaltaisimmilla alueilla 47 %. Koko ryhmän (Afi+mofi) alueelliset erot olivat suurempia. Etelä-Suomessa yli puolet (57–60 %) saavutti hyvät taidot ja Länsi-Suomessa vain viidennes (23 %), mikä korreloi alueiden kielisuhteisiin. Kaikkein ruotsinkielisimmissä kunnissa (ruotsinkielisiä n. 70–80 %) Länsi-Suomessa hyvät taidot suomen luetunymmärtämisessä oli vain 12 %:lla oppilaista, mikä viittaa käsittääkseni ennen kaikkea sanavaraston aukkoihin.

3.2 Kollokaatioiden oppiminen

Toisen kielen sanaston oppimisen jatkumo etenee substantiiveista ja perusverbeistä siten, että vastakohtailmaukset opitaan ensin reseptiivisesti tunnusmerkittöminä kollokaatioina (esim. *Kuinka vanha lapsi on?* eikä *Kuinka nuori lapsi on?*), mikä ilmeisesti on universaalia eri kielissä. Olen tutkimuksissani havainnut (ks. Grönholm 2003a: 253–257), että vastakohtasuhteiden oppiminen on hidasta, ja eri ikäisinä aloittaneiden erot näkyvät selvästi testituloksissa. Vielä 9. luokallakin mofi- ja kiky-ryhmien tuloserot tekemässäni vastakohtatestissä olivat huomattavia (KIKY 77 %, MOFI 91 % maksimista). Tämä ero oli t-testin perusteella tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.001$).

Toisen tai vieraan kielen oppimisessa sanaan liittyviä valintarajoituksia pidetään leksikaalisten taitojen hyvin vaikeasti opittavana tasona (ks. esim. Gass ja Selinker 1994: 288; Namei 1999: 110; Grönholm 2000; 20018; Hyltenstam 2005). Kielenoppijakielten tutkimuksissa on havaittu kollokationaalisten ilmausten niukkuutta (Eskildsen & Cadierno 2007: 89) ja edistyneidenkin oppijoiden L2-kielessä on todettu olevan runsaasti kollokaatiovirheitä (McCarthy 1995: 13; Laufer 2005: 235). Monen tutkijan mielestä vain autenttinen, luonnollinen interaktio on ainoa keino, jolla stimuloidaan kielenoppijaa käyttämään taajaan myös kohdekielisiä kollokaatioita (ks. esim. Dewaele & Regan 2001: 55, 63; Dewaele 2004; Laufer 2005: 236). Näin voisi päätellä, että kielikylvyssä olisi selvästi paremmat mahdollisuudet omaksua nopeammin kollokaatioita kuin perinteisessä Afi-suomen opetuksessa. Oppimista nopeuttavina seikkoina on pidetty mm. johdosten merkitysten transparenttisuutta ja merkitysten sekä kollokaatioiden ja idiomien ekvivalenssia kielen välillä varsinkin kaksikielisillä lapsilla (Hoffmann 1997: 63; Mäntylä 1999: 196). Voimakasta

kritiikkiä on esitetty muodollisen kielen opettamisesta, mitä ei ole pidetty oikeana kielen opettamisena ”learning formulaic language is not ’real’ language learning” (Eskildsen & Cadierno 2007: 89; vrt. Dewaele 2004: 147). Pari vuosikymmentä finskan ylioppilaskokeiden sensorina toimiminen on osoittanut todeksi sen, että kollokationaalisten suhteiden oppiminen toisessa kielessä vaatii paljon aikaa.

Käytän konventionaalisista monisanaisista ilmauksista, yksiköistä tai fraaseista termiä kollokaatio, koska niiden kiinteys voi vaihdella, ja aiemmin käytetty terminologia on varsin kirjavaa (ks. esim. Gass & Selinker 1994: 288; Nenonen & Niemi 2007). Kysymys on ennen kaikkea siitä, että sanat eivät aina ole täysin sattumanvaraisesti peräkkäin, vaan ne muodostavat usein yhdessä esiintyviä ”kimppuja”, sekä kollokaatioita että idiomeja (Nenonen 2002: 14). Vakiintuneetkin kollokaatiot kuten esimerkiksi ”*Onko täällä kilttejä lapsia?*” ovat edelleenkin täysin läpinäkyviä, eivätkä ne ole yleensä leksikaalistuneita. Idiomit sen sijaan ovat hyvin kielisidonnaisia ja leksikaalistuneita (Alm-Arvius 2007: 20). Useimmiten ne ovat myös semanttisesti läpinäkymättömiä ja metaforiin pohjautuvia. Nenosen (2002: 21) mielestä kannattaisikin idiomien yhteydessä puhua ”merkityksen ja/tai muodon ennustamattomuudesta tai odotuksenvastaisuudesta”, kuten esim. tyypeissä *mennä mönkään*, *vetää höplästä*. Kollokaatioita ei pidetä niin kiinteinä kuin idiomeja, mutta niissäkin on kysymys siitä, että tietyt sanat ovat kiinteämmässä yhteydessä keskenään kuin sanat keskimäärin (McCarthy 1995: 12–13).

3.2.1 Kollokaatioiden hallinta testien valossa

Olen testannut tutkimusryhmien kollokationaalisia taitoja kahden erilaisen testin avulla. Esittelen ensin tekemäni *produktiivisen kollokaatiotestin* ja sen tulokset 6. luokan kiky- ja mofi-ryhmistä ja 9. luokan kiky-, mofi ja Afi-ryhmistä (ks. taulukko 1). Sen jälkeen esittelen *reseptiivisen kollokaatiotestin* tulokset samoilta edellä mainituilta ryhmiltä (ks. taulukko 2). Kuudennella luokalla kollokaatiotestejä pidettiin vielä liian vaikeina Afi-ryhmälle.

Produktiivinen testi sisälsi 20 lausekontekstia, joissa yksi lauseen jäsen puuttui. Testissä oli 17 varsin kiinteää kollokaatiota ja kolme idiomiksi luokiteltavaa kohtaa. Esitän kollokaatiosta muutaman esimerkin:

Paina KAASU pohjaan.

Pohjoinen, itä, etelä ja länsi ovat neljä ILMANSUUNTAA.

-- meidän täytyi yöpyä PALJAAN taivaan alla.

He ovat kiistelleet monta vuotta. Kumpikaan ei halua antaa PERIKSI.

Testin kolme idiomiä olivat:

Markku pääsi kuin KOIRA veräjältä.

Panen tarkasti KORVAN taakse kaiken mitä sanot.

Milja lupasi kunnian ja OMANTUNNON kautta.

Peruskoulun päättyessä 9. luokalla (ks. taulukko 1) kiky-oppilailla oli vielä varsin paljon aukkoja kiinteiden ilmausten hallinnassa. Heidän tuloksensa ylsivät tällöin produktiivisessa testissä vain 39 %:iin maksimista, eikä kasvua kuudennesta luokasta yhdeksänteen luokkaan ollut paljonkaan. Mofi-oppilaiden tulokset olivat parempia, n. 58 % maksimista 9. luokalla, ja kasvua 6. luokasta oli heilläkin n. 10 prosenttia. Afi-ryhmän (kuviossa RK9) tulos oli 9. luokalla ainoastaan 27 % maksimista. Kiky- ja mofi-ryhmien välinen ero produktiivisessa testissä oli 9. luokalla erittäin merkitsevä tasolla $p < 0.001$. Afi-ryhmän ero kiky-ryhmään nähden oli merkitsevä ($p < 0.01$) ja mofi-ryhmään nähden erittäin merkitsevä ($p < 0.001$), mikä vahvisti oletusta ikäfaktorin vaikutuksesta kollokaatioiden oppimisessa (Grönholm 2007b: 276–278). Vertailuna mainittakoon aiemmat tulokset (Grönholm 2000: 67), joissa suomenkieliset verrokkioppilaat olivat saavuttaneet tässä testissä jo 8. luokalla 79,0 % maksimista ja mofi-oppilaatkin (8. luokalla) suomienemmistöisessä miljöössä 76,0 %. Tämä mofi-vertailutulos osoitti selvästi, että kielellinen ympäristökin on aloitusiän ohella varteenotettava taustamuuttuja.

Taulukko 1. Produktiivisen testin tulokset eri ryhmissä 6. ja 9. luokalla

	n	Keskiarvo (20 p.)	%	Mediaani	Keski- hajonta
KIK6	23	6,24	31	7	2,19
MOFI6*	33	9,6 *	48*	* ei lask.	* ei lask.
KIK9	20	7,85	39	8	3,22
MOFI9	26	11,65	58	12	2,88
RK9	18	5,06	27	4	3,54

*Vertailutulos Grönholm 2000: 67

Metaforinen ”koira”-idiomi oli tuntematon lähes kaikille, myös 9. luokan mofi-ryhmälle, koska sille ei ole ekvivalenttia vastinetta ruotsin kielessä (*komma lätt undan*). Sen sijaan opaakin *panna KORVAN taakse* mofi9-ryhmä osasi 50-prosenttisesti, koska vertailua helpotti ruotsin ekvivalentti ilmaus *lägga bakom örat*.

Reseptiivinen kollokaatiotesti tehtiin samanaikaisesti produktiivisen testin kanssa. Se oli 12-kohtainen kontekstia sisältävä monivalintatesti, jossa aukkoon sopiva täydennys voitiin valita neljästä annetusta vaihtoehdosta, esim. *Kynttilän sytyttäminen voi olla vaikeaa, jos SYDÄN on liian lyhyt* (ei: rihma, lanka, sytyttäjät; vrt. ruotsin *veken ’lanka’ hos ljuset*). Reseptiivinen testi osoittautui huomattavasti helpommaksi kuin produktiivinen testi. Kuudennella luokalla kiky-oppilaat saavuttivat siinä jo yhtä hyvän tuloksen (71 % maksimista) kuin mofi-kaksikieliset (70 %). Heikoin tulos (ks. taulukko 2) oli odotetusti myöhäistä aloitusikää edustavassa 9. luokan Afi-ryhmässä (tulos vain 35 % maksimista). Vaikein täydennyssana oli koko tutkimusryhmässä (n=94) *kynttilän SYDÄN*, ja vaikea kaikille oli myös SULAA (*Kesällä maa SULAA arktisilla alueilla vain pari senttimetriä* (ei: sulattaa, kuivuu, liukenee). Valtaosa oli valinnut samannäköisen kausatiivijohdoksen *sulattaa*. Ekvivalenssin puute teki vaikeaksi myös kollokaation *nukkua TALVIUNTA* (vrt. ruotsin *gå i ide*).

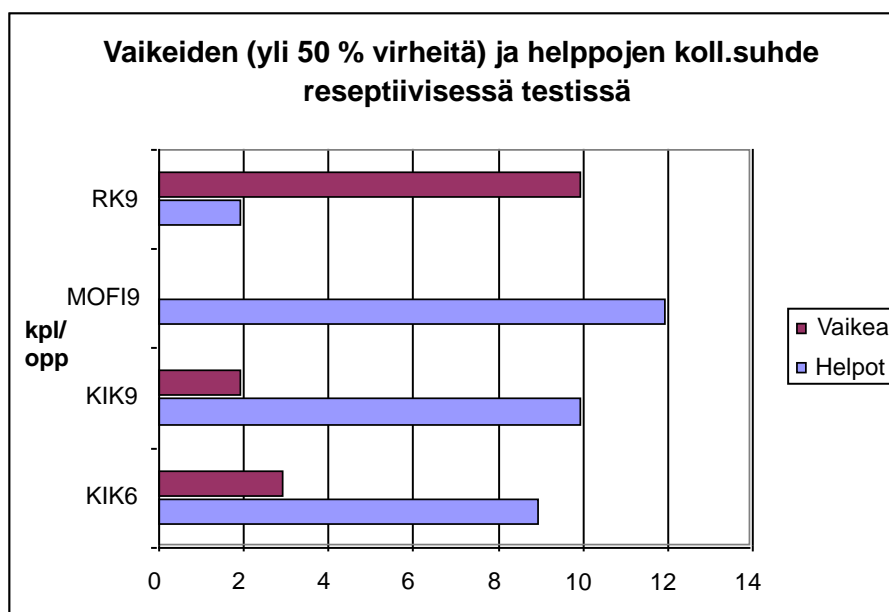
Kielikylpyoppilaiden tulos oli pitkäaikaistarkastelussa kasvanut yläkoulun aikana vain pari prosenttiyksikköä ja tilastollinen ero 6. ja 9. kiky-luokan välillä oli reseptiivisessä testissä vain heikosti merkitsevä tasolla $p < 0.05$. Mofi-oppilaiden ero kiky-oppilaisiin oli reseptiivisessä testissä 9. luokalla erittäin merkitsevä ($p < 0.001$) samoin kuin kiky- ja Afi-ryhmän välinen ero samassa testissä ($p < 0.001$) kuten myös mofi- ja Afi-ryhmän välinen ero ($p < 0.001$). Molempien em. testityyppien (produktiivisen ja reseptiivisen) välillä oli positiivinen korrelaatio kaikissa tutkituissa ryhmissä 9. luokalla: KIKY 0.52, MOFI 0.58, RK 0.78. Kummassakin testissä oppimisen alkamisikä osoittautui merkittäväksi tekijäksi: mitä varhaisempi alkamisikä oli, sitä paremmat olivat kollokationaaliset taidot.

Taulukko 2. Reseptiivisen testin tulokset eri ryhmissä 6. ja 9. luokalla

	n	Keskiarvo (12 p.)	%	Mediaani	Keski- hajonta
KIK6	23	8,53	71	9	1,33
MOFI6*	33	7/10*	70*	*ei lask.	*ei lask.
KIK9	20	8,75	73	9,5	2,00
MOFI9	26	10,09	77	10	1,35

*Vertailutulos Grönholm 2000: 67

Kuviossa 1 on esitelty reseptiivisen testin (12 kohtaa) vaikeiden ja helppojen kollokaatioiden keskimäärät kussakin 9. luokan oppijaryhmässä ja 6. luokan kiky-ryhmässä. Vaikeiksi on luokiteltu ne testikohdat, joiden virheprosentti on ylittänyt 50 % (yli 6/12 kohtaa). Kuviosta on nähtävissä, että 9. luokan mofi-ryhmässä ei ole enää lainkaan vaikeita testikohtia (kaikki 12/12 helppoja). Myös kiky9-ryhmän tulosta on pidettävä erittäin hyvänä (10/12 helppoja). Sen sijaan 9. luokan Afi-ryhmässä (RK) virhekohtia on odotuksenmukaisesti eniten (10/12 vaikeita).

Kuvio 1. Reseptiivisen testin vaikeiden ja helppojen kollokaatioiden keskimäärät (kpl/oppilas)

Edellä mainittuja tuloksia oli mielenkiintoista verrata aloitusiän ja kieliympäristön kannalta myös aiemmin tekemääni (tosin erilaiseen) reseptiiviseen kollokaatiotestiin (Grönholm 1999). Siinä ruotsinkieliset saavuttivat 46,6 %, kaksikieliset 65,7 % ja suomenkieliset verrokkit 82,1 % maksimista. Kaksikielisten heikompi tulos kuin nyt esitetty mofi-oppilaiden tulos 6. luokalla (70 %) perustui opetusjärjestelyihin: kouluissa ei vielä 90-luvulla järjestetty kaksikielisille lainkaan mofi-opetusta. Asuinpaikkakunnan kielisuhteiden (ruotsinkielisten määrän) ja tulosten välinen korrelaatio aiemmin tehdyssä (1999) reseptiivisessä testissä oli -0.35. Edellä mainitun. testin tulos oli sitä heikompi, mitä ruotsinkielisempi ympäristö oli. Tuloserot olivat myös tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0.001$) kaikkien ruotsinkielisten koulujen ($n=232$ oppilasta) otoksesta (Grönholm 1999: 85–87).

3.2.2 Kollokationaaliset ilmaukset oppilaiden kirjoitelmissa

Tässä artikkelissa tarkasteltujen yhdeksäsluokkalaisten ainekirjoituksista on laskettu myös heidän itse käyttämiensä kollokaatioiden tiheys. Kiky-oppilaiden aineissa esiintyi keskimäärin vain yksi (1,00/oppilas) kollokaatioksi luokiteltava ilmaus oppilasta kohti, kun mofi-oppilailla määrä oli n. puolitoista (1,57/oppilas). Afi-ryhmässä vain joka kolmannella oppilaalla oli keskimäärin yksi kollokationaalinen ilmaus (KA 0,32/oppilas). Ilmausten määrät suhteutettiin kussakin ryhmässä tuotettuihin kokonaissanemääriin tilastollisten erojen laskemiseksi ja todettiin, että kiky- ja mofi-ryhmän välinen tuloserot ei ollut t-testin perusteella tilastollisesti merkitsevä ($p = 0.067$); sen sijaan kiky- ja Afi-ryhmän välinen ero oli erittäin merkitsevä ($p < 0.001$) samoin kuin mofi- ja Afi-ryhmän välinen ero ($p < 0.001$). Kielikylpyoppilaiden ja kaksikielisten erot suhteessa myöhäistä aloitusikää edustaviin ruotsinkielisiin olivat näin ollen samansuuntaisia kuin muissakin toisen kielen oppimista koskevissa tutkimuksissa, joissa kollokaatioiden tiheyden on havaittu olevan kielen-

oppijoiden kirjoitelmissa paljon vähäisempää kuin syntyperäisillä (ks. Revier & Henriksen 2006: 180, englantilaiset L2; Sjödooff 1989, 1989: 96–97, ruotsit L2).

Oppilaiden taito käyttää 9. luokan kirjoitelmissaan kiinteitä ilmauksia korreloi positiivisesti heidän testituloksiinsa. Mofi9-ryhmässä korrelaatiokerroin oli produktiivisen testin ja itse käytettyjen kollokaatioiden välillä 0.40 ja reseptiivisen testin ja omien kollokaatioiden välillä vielä vahvempi (0.56). Korrelaatiota ei pystytty laskemaan muissa ryhmissä, koska oppilaat olivat kirjoittaneet ainekirjoituksensa nimettöminä. Lisäksi on mainittava mofi9-oppilaiden eduksi heidän käyttämiensä kollokaatioiden idiomaattisuus (esimerkit 7–9). Monissa kiky9- (esimerkit 10–12) ja Afi9-oppilaiden (esimerkit 13–15) käyttämissä kollokaatioissa esiintyi virheitä tai ne varioivat selvästi totuttujen kollokaatioiden kanssa tai niissä oli kahdenkin erilaisen ilmauksen kontaminoitumista (esimerkki 11).

7) Mutta en tiedä...**olen ihan pihalla**. (MOFI9)

8) No tärkeintä kaikesta on ammatti jossa viihdyn ja **katto pään päällä** (MOFI9)

9) Kun olen **–löytännyt sen ”oikean”**, aijon hankkia kolme lasta (MOFI9)

10) **Muistan** ensimmäinen koulupäivä Oxhamnilla **kuin eilinen**, po. muistan kuin eilisen (KIKY9).

11) Mutta koko minun tulevaisuus **riippuu nyt toisien käsissä**, po. riippuu toisista / on toisten käsissä (KIKY9).

12) koskaan **ei ole liian myöhää** (KIK9) tulla kotiin, po. ei ole liian myöhäistä (KIKY9).

13) radiossa ja mediassa voit helposti **saada potkut** (RK9).

14) Mutta helst av allt halusin **voittaa lottossa**...(RK9), po. voittaa lotossa.

15) Tiedän että minun todistus ei riitä **nimmeltään** (RK9), po. nimeksikään.

4 Suomen sijamorfologian oppimisesta

Olen aiemmissa tutkimuksissani tarkastellut toisen kielen oppijoiden (kielikylpyoppilaiden) kaikkien sijamuotojen oppimista ja eri sijamuotojen runsastumista alakoulun 2. luokalta 6. luokalle (ks. esim. Grönholm 2003b, 2009c). Kielenoppijoiden tuloksia olen verrannut suomenkielisten oppilaiden tuloksiin selvittääkseni, onko kielenoppijoiden sijamuotojen oppimisjärjestys samanlainen kuin syntyperäisillä. Alimmilla luokilla kiky-oppilaat käyttivät eniten nominatiiveja (74 %) muiden sijamuotojen tilalla, mutta jo 4. luokalta alkaen genetiivin käyttö (11–13 %) oli odotettua laajempaa. Mahdollisesti siihen vaikutti positiivinen interferenssi ruotsin ja suomen välillä. Myös paikallissijojen taajuudet kasvoivat koko alakoulun ajan: esimerkiksi kiky6-ryhmän inessiivin, ablatiivin ja allatiivin taajuuserot syntyperäisiin nähden eivät olleet enää tilastollisesti merkitseviä (Grönholm 2009: 174–176). Suomenkielisten lasten sijojen oppimisjärjestykseen nähden yhtäläisyyksiä oli enemmän kuin eroja. Myöhemmin olen verrannut samojen kiky-oppilaiden paikallissijojen oppimista mofi- ja Afi-oppilaiden tuloksiin 6. ja 9. luokalla (ks. luvut 4.1–4.2) esittäen sekä kvantitatiivisia kasvulukuja että kvalitatiivisia esimerkkejä. Luvussa 4.3 tarkastelen paikallissijojen yleisiä

funktioita ja luvuissa 4.4–4.5 paikallissijojen abstraktien merkitysfunktioiden käyttöä eri tutkimusryhmissä.

4.1 Paikallissijojen runsastumisesta ja käytöstä alakoulussa

Paikallissijojen taajuuksien kasvua on analysoitu kuudesluokkalaisten oppilaiden kertovista kirjoitelmista. Sekä mofi- että kiky-oppilaiden kirjoitelmat perustuivat kuvasarjoihin, jotka jo sinänsä antoivat virikkeitä kuvata erilaisia paikkoja ja suuntia. Kuudennen luokan Afi-ryhmällä ei katsottu olleen vielä tässä vaiheessa taitoa laatia kirjoitelmaa suomen kielellä, joten vertailuja on voitu tehdä vain kahden edellä mainitun ryhmän kesken. Vielä kuudennella luokallakin nominatiivyksinkertaistukset korvasivat usein muita vaikeampia sijoja, erityisesti kieliopillisia sijoja (esimerkit 16–17). Myös paikallissijojen yksinkertaistukset ja yleistykset olivat tavallisia (esimerkit 18–20).

16) Hän sulji sen ja siivosi kaikkien **vesi** pois ja meni syömään **valmis**. (KIKY 6)

17) Petri seurasi **Sanna** ja näin he löysivät hyvän **tuulesta suojattu paikka**. (MOFI 6)

18) Kaikki tuli **yläkerran**, po. yläkertaan. (KIKY 6)

19) Hän meni **kylpyhuoneen**. (MOFI 6)

20) **Sillä ajalla** kun he olivat **puenneet** he eivät huomanneet, että heidän koira Pippe oli **hyppänyt koriin** eväisten **joukkoon**. (MOFI 6)

Genetiivin yleistämistä illatiivin sijasta (esimerkit 18–19) esiintyy yleisesti kielenoppijakielessä (Lauranto 1997: 69), mikä johtunee illatiivin vaikeasta taivutusmorfologiasta. Paikallissijojen taajuus kaikista (kirjoitelmien) nominien sijamuotoesiintymistä oli kasvanut seuranta-aikana kiky-ryhmässä toisen luokan 9,5 %:sta kuudennen luokan 18,3 %:iin. Mofi-ryhmän paikallissijojen taajuus oli kuudennella luokalla vain hieman suurempi: 21,8 %. Seurannassa olleiden toisen kielen oppijoiden (kiky ja mofi) paikallissijojen taajuus kaikista sijaesiintymistä yhtä kirjoitelmaa kohden oli runsastunut varsin lähelle syntyperäisten 20 %:n tasoa (Grönholm 2003b).

Tavallisimmat paikallissijat tutkituissa kielenoppijaryhmissä olivat alakoulun aikana illatiivi ja adessiivi, jotka suomen kielessäkin ovat tavallisimpia (Räsänen 1979). Muissakin kielenoppijoiden kielestä tehdyissä tutkimuksissa on havaittu enemmän tulosijoja kuin erosijoja (Lauranto 1997: 95), mikä johtunee kertovasta genrestä ja menosuuntien ilmaisemisesta, esim. *Kun Anna meni niin hän tipahdi **jokeen*** (kiky6). Aineistoissani illatiivin taajuus oli 6. luokalla kiky-ryhmässä 4,5 %, mofi-ryhmässä 6 % ja suomenkielisillä (SK) verrokeilla 5,7 %. Mofi-kaksikielisten illatiivin taajuus vaikutti olevan jo syntyperäisten tasolla. Adessiivin taajuudet olivat kaikissa ryhmissä n. 5 % (Grönholm 2006a: 251). Sen sijaan erosijat elatiivi ja ablatiivi säilyivät harvinaisina kielenoppijoilla koko ala-asteen ajan. (Ks. lisää paikallissijojen omaksumisesta toisen kielen oppimisessa Grönholm 2003b, 2006a, b, c). Suurin ero ryhmien välillä 6. luokalla oli elatiivin käytössä (taajuus KIKY 2,5 %, MOFI 2,2 % ja SK-verrokkit 3,8 %). Tehdyn varianssianalyysin perusteella kiky-ryhmän ja SK-ryhmän erot elatiivin ($t(38) = 3.17$), illatiivin ($t(38) = 3.27$) ja adessiivin ($t(38) = 2.91$) välillä

olivat hyvin merkitseviä ($p < .005$). (Ks. Grönholm 2006a: 251–257.) Kaikkein hitaimmin kiky-ryhmässä oli opittu sellaiset erosijojen ja olosijojen funktiot, joissa ruotsin kielessä ei esiinny prepositiota (ks. esimerkit 21–23). Kaksikielisillä mofi-oppilailla oli suurempaa variaatiota em. paikallissijojen käytössä.

21) ...meni kysymän **Laura**. po. Lauralta (...*frågade Laura*).

22) **Isä** on kuume, po. Isällä (*Pappa har feber*)

23) **Maiju** oli tullut nälkä, po. Maijulle (*Maiju blev hungrig*).

4.2 Paikallissijojen määristä ja käytöstä yläkoulussa

Esittelen tässä luvussa 9. luokan kirjoitelmien pohjalta paikallissijaesiintymiä/oppilas ja paikallissijaesiintymien suhteellisia määriä kaikista nomineista laskettuna (Grönholm 2006b, 2006c). Paikallissijojen osuus kaikista nomineista oli kasvanut 6. luokasta 26,5 %:iin kiky-ryhmässä ja 23,7 %:iin mofi-ryhmässä. Näiden tulosten valossa toisen kielen oppijoiden paikallissijojen taajuudet olivat suomen yleiskielen tasolla (26 %, ks. Räsänen 1979). Erityisesti olivat runsastuneet inessiivin ja illatiivin taajuudet, ja merkittävin ero tutkittujen ryhmien välillä tuli esille elatiivissa. Kiky-oppilaiden elatiivin taajuus oli vain 6,8 %, kun se oli mofi-kaksikielisillä 18,1 %. Tulos viittaa kotikaksikielisten kehittyneempään kieleen vahvistaen tässä suhteessa aloitusiän merkitystä toisen kielen oppimisessa. Suomen yleiskielessäkin elatiivi on varsin harvinainen (vrt. Räsänen 1979). Ruotsinkielisten Afi-ryhmästä on laskettu vain edempänä esitettävät oppilaskohtaiset paikallissijaesiintymien määrät (ei niiden suhteellisia määriä kaikista nomineista).

Paikallissijaesiintymien keskiarvot/oppilas kasvoivat mofi- ja kiky-oppilailla tutkimuksessani koko kouluajan, vaikka tuotettujen saneiden määrä oli suhteellisesti vähäisempää, todennäköisesti vaativampien kirjoitelmien vuoksi (ks. Grönholm 2009: 240–243). Yläkoulun päättyessä mofi9-oppilailla oli keskimäärin 11 paikallissijaesiintymää kirjoitelmaa kohti, kiky9-oppilailla 13. Afi9-oppilailla esiintymiä oli vain n. 4. Pohdiskelevasta ja argumentointiakin vaatineesta aiheesta ”Mitä peruskoulun jälkeen” kirjoittaminen oli ollut opettajan mukaan Afi-ryhmälle erittäin hankalaa, ja kirjoitelmien keskipituus jäi 35 saneeseen, kun se kiky- ja mofi-ryhmissä oli n. sata sanetta kirjoitelmaa kohti. Puolet Afi-oppilaista jätti tehtävän kokonaan tekemättä. Heillä oli vielä 9. luokallakin paljon nominatiivyksinkertaistuksia (ks. esimerkit 24–26) tai jonkin paremmin opitun sijan yleistystä (esimerkki 26).

24) Iltaisin minä on **työssä** kaampamasalongi. (p.o.-ssa).

25) Kun tulet ulos **ammattikola** (p.o. -koulusta) **sinulla** on amatti!

26) Kun tulet ulos **lukion** (p.o. lukiosta) – **sinulla** on YKS PAPERisa lakki.

4.3 Suomen paikallissijojen funktioista

Suomen sisä- ja ulkopaikallissijojen spatiaaliset funktiot ja niiden käyttöjärjestelmät eroavat useista indoeurooppalaisista kielistä siten, että suomen kielessä niillä on ns. kolmipaikkainen järjestelmä, jossa *paikka* (inessiivi ja adessiivi), *lähdeväylä* (elatiivi ja ablatiivi) ja *kohdeväylä* (illatiivi ja allatiivi) merkitään (Lauranto 1997). Muissa kielissä voi lähdeväylää ja kohdeväylää mm. vastata paikkaa ilmaiseva prepositio, vrt. esim. suomen *Lapsi eksyi metsään* [lähtöväylä: illatiivi] – ruotsn *Barnet gick vilse i skogen* [paikka], minkä olettaisi aiheuttavan vaikeuksia suomen paikallissijojen oppimisessa. Ruotsin prepositiot koodaavat kuitenkin spatiaalisia suhteita usein yhtä tarkasti kuin suomi (esim. *Lapsi tuli koulusta* [elatiivi]– *Barnet kom från skolan*), mikä helpottaa suomen paikallissijojen spatiaalisten merkitysten ymmärtämistä ja siten myös oppimista.

Vaikeuksia toisen kielen oppijalle tuottaa se, että suomen kielessä ei ole läheskään aina kysymys yksi–yhteen-suhteesta tietyn sijan ja sen funktion välillä. Yhtä funktiota vastaamassa voi olla useitakin sijoja. Vastaavasti yhdellä sijalla voi olla useita erilaisia syntaktissemanttisia funktioita: esim. paikallissijatkaan eivät ilmennä pelkästään konkreettisia *spatiaalisia* suhteita, vaan niillä on lisäksi useita muitakin funktioita, esim. *habitiivisia* ja *kognitiivisia*, joita Vilkuna (1996: 78) on nimittänyt *abstrakteiksi* funktioiksi. Suomen sijojen funktioita on ryhdytty tutkimaan myös merkityksistä käsin. Varsinkin Nikanteen (1990a) luomassa kielioppimallissa semantiikalla on tärkeä osa. Sittenkin konseptuaalista semantiikkaa on sovellettu myös kielenoppijoiden paikallissijojen omaksumisen kuvauksessa (ks. Lauranto 1997).

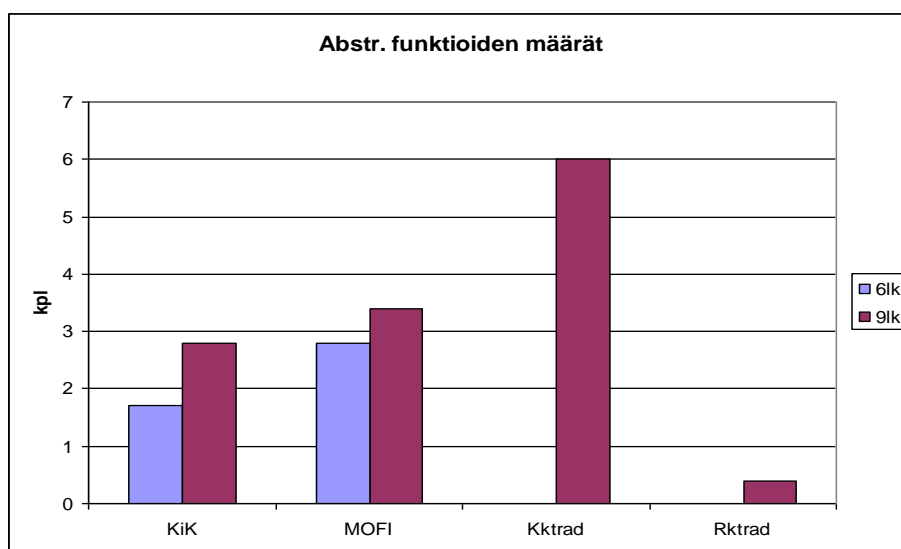
Myös abstrakteja funktioita leimaavat usein jonkinlaiset väylämerkinnät, esim. *Liisa-raukka joutui isälle* [possessiivinen siirtymä] tai *Myrskyä kesti maanantaista torstaihin* [temporaalinen siirtymä], koska siirtymien voi ajatella tapahtuvan paitsi spatiaalisesti myös mm. possessiivisesti, temporaalisesti tai sirkumstantiaalisesti (vrt. Nikanne 1990b: 59–107; Leino ym. 1990; Lauranto 1997: 49–52). Suomen kielessä on myös runsaasti elatiivilla ilmaistuja kollokationaalisia, syntaktisesti määräytyviä teeman abstrakteja funktioita (esim. *pidän mansikoista, kerroin asiasta*), joiden käyttöön ei välttämättä ole mitään semanttista motivaatiota (Leino & Onikki 1992; Lauranto 1997: 52–53), minkä vuoksi L2-oppijan on vaikeampi painaa niitä mieleensä.

4.4 Abstraktien merkitysfunktioiden runsastuminen

Keskityn seuraavaksi tarkastelemaan abstraktien merkitysfunktioiden runsastumista ja variaatiota 9. luokan oppilailla. Abstraktien funktioiden määrät ovat kasvaneet kiky-ryhmän pitkittäistutkimuksessa (2. luokalta 9. luokkaan) vajaasta kahdesta oppilaskohtaisesta esiintymästä 2,8:ksi kirjoitelmaa kohden. Mofi9-ryhmässä (näennäisaikatutkimus) määrien kasvua verrattuna 6. luokkaan oli vain puolen esiintymän verran oppilasta kohti (yht. 3,4/kirjoitelma 9. luokalla). Afi9-ryhmässä (näennäisaikatutkimus) vain joka kolmannella oli yksi abstraktinen funktio käytössä (0,4/kirjoitelma, ks. Grönholm 2006b: 57). Suhteellisina lukuina esitettynä kielikylpyläisten paikallissijoista oli abstrakteja noin viidennes (21,7 %),

kun niitä kotikaksikielisillä mofi-oppilailla oli noin kolmannes (31,5 %). Edellä mainittujen ryhmien välinen ero ei ollut merkitsevä ($p=0.3677$). Muihin ryhmiin nähden erot olivat suuremmat: Afi-oppilailla (kuviossa 2 lyhenne: *Rktrad*) samassa miljöössä oli abstrakteja funktioita vain alle kymmenesosa kaikista paikallissijatapauksista (9,1 %; ks. taulukko 2), minkä vuoksi niin kiky- kuin mofi-ryhmien välinen ero Afi-ryhmään oli erittäin merkitsevä ($p<0.001$). (Ks. Grönholm 2006b: 57–59.)

Paikallissijojen abstraktien funktioiden oppilaskohtaiset määrät eri ryhmissä (kuviossa MOFI, KIK = kiky ja Rktrad = RK, Afi) 6:nnesta 9. luokkaan on havainnollistettu kuviossa 2. Vaikka mofi-oppilaiden tulos on paras, on kielikylpymetodillakin saavutettu 9. luokkaan mennessä erittäin hyvä tulos, joka selvästi erottuu Afi-kurssilla saavutetusta tuloksesta. Kuviossa on esitetty vertailun vuoksi myös kotikaksikielisten tulokset suomenemmistöisessä ympäristössä (kuviossa: *Kktrad*, koska opetusta ei ollut virallisesti nimetty mofi-opetukseksi). Tämän kaksikielisten ryhmän kirjoitelmissa oli abstrakteja funktioita melkein puolet (47,0 %) kaikista paikallissijatapauksista, kun mofi-ryhmän tulos ruotsinkielisemmässä ympäristössä oli vain 31,5 %. Tuloksen perusteella asuinkunnan kielisuhteiden vaikutus toisen kielen kehittymiseen on ikäfaktorin ohella huomionarvoinen taustatekijä. (Ks. Grönholm 2009c: 230–231.)

Kuvio 2. Abstraktien funktioiden määrät/oppilas 6. ja 9. luokalla

4.5 Tavallisimmat abstraktit merkitysfunktiot kirjoitelmissa

Taitotason arvioinnissa on erityisen tärkeää, että arvioidaan myös variaatiota ja kvaliteettia, kun analysoitavana ovat ei-spatiaaliset paikallissijojen abstraktit merkitysfunktiot. Kuudesluokkalaisten kielikylpyoppilaiden abstrakteista käyttötapauksista suurin osa edusti kirjoitelman teemaan liittyvää instrumenttia eli välineellistä adessiivia (esim. *leikkiä veneellä*) tai habitiivisia funktioita (esimerkit 27–28). Kirjoitelmista löytyi vain jokunen muutosta ilmaiseva elatiivi, ablatiivilla ilmaistu aistimusverbiin liittyvä funktio (esimerkit

29–30) tai teeman funktio (esimerkki 25). Mofi-oppilaiden abstraktit funktiot olivat 6. luokalla pääosin samoja kuin kiky-oppilaiden (esimerkit 26–27). (Ks. Grönholm 2006a.)

27) Ruokana **meillä** on spagettia mutta ennen kuin aloitamme niin rukoiletaan.

28) Ne syöivät puuro, se teki vaan hyvä **mahalle**.

29) Joonas hoksasi että **salaattista** oli tullut vihanneskeitto.

30) Hän näyttää **hämmästyneeltä**.

31) Isä saarnaili **kaikista jutuista** mitä tekee kun tulee vanemmaksi.

32) He nauttivat suurin siemauksin **raikkaasta ilmasta**.

33) Ei sinun tarvi olla **huolissas**.

Taito käyttää abstrakteja merkitysfunktioita oli hieman kasvanut yläasteen aikana. Kuitenkin 9-luokkalaisten kiky-oppilaiden abstraktit käyttötapaukset olivat enimmäkseen habitiivista tyyppiä, joskin varsin yleisiä olivat myös teeman funktiot (esimerkki 34), instrumentit ja temporaaliset funktiot (esimerkki 35). Monista esiintymistä kuultaa kuitenkin ruotsin interferenssiä (esimerkit 36–37).

34) **Lapsuudestani** olen pitänyt **autoista**,

35) **Vapaa-ajalla** harjoittelen jalkapalloa.

36) työskennellä **kukilla**, vrt. ruotsin *arbeta med blommor*, suomen työskennellä kukkien parissa.

37) On **minulla** vähän kiinnostusta **tietokoneihin** ja **videoihin**, po. suomen olen kiinnostunut tietokoneista.

Kaksikielisten mofi-oppilaiden abstraktit funktiot 9. luokalla olivat pääosin samoja kuin kielikylpyoppilailla, mutta adessiivilla ilmaistujen habitiivisten joukossa oli runsaammin myös ablatiivia ja allatiivia (esimerkit 38–39). Kaksikieliset käyttivät runsaammin sirkumstantiaalisia funktioita kuten teemaa, aihetta, syytä tai tilaa ilmaisevia funktioita (esimerkit 40–42). Heillä esiintyi myös useammin muutoksen elatiivia ja ablatiivilla ilmaistua identifioivaa ja lähes pelkästään aistimusverbeihin liittyvää funktiota (esimerkit 43–44).

38) Vaadin **elämältä** paljon.

39) ... varmasti **lääkärille** työpaikkoja piisaa.

40) olen **pienestä** asti ollut kiinnostunut **laivoista** ja **merestä**.

41) ... saivat sen työn mikä oli **tyrkyllä**.

42) **minusta** tulee arkkitehti

43) Silti lukio kuulostaa **tylsältä**.

44) Kun tuntuu **siltä**, että kohta menee proppu.

Ruotsinkielisten Afi-oppilaiden paikallissijoista vain kymmenesosa oli abstraktissa funktiossa 9. luokalla, ja ne olivat pääasiassa habitiivisia (esimerkki 45). Varsin harvinaisia olivat temporaaliset (esimerkki 46) tai tilaa ja teemaa merkitsevät esiintymät (esimerkit 47–48).

- 45) Jos mene lukioon **mulla** on aika monta vapaaehtoja sen jälkeen.
- 46) Mutta ennen lukioon haluan mennä **kesälomalla**.
- 47) Lukio kuulostaa aika **painavalta** (p.o. raskaalta).
- 48) Olen kiinnostunut rummun **soitosta**.

Abstraktien funktioiden oppimisprosessi oli esiintymätiheyden ja esimerkkien kvalitatiivisen tarkastelun perusteella pisimmällä 9. luokan mofi-ryhmässä. Tulos on odotuksenmukainen varhaisimpaan aloitusikään nähden. Esitetyt tulokset jäivät kuitenkin selvästi jälkeen kaksikielisten tuloksista suomienemmistöisessä ympäristössä. (Ks. Kuvio 2; Grönholm 2006b: 58–60.)

5 Lopuksi

Tarkastelun kohteena oli aloitusiän merkitys suomen kielen oppimiseen toisena kielenä. Vertailtavina ryhminä olivat ”lähes syntyperäiset” kotikaksikieliset mofi-oppilaat, ”varhaista lapsuutta” edustavat ruotsinkieliset kielikylpyoppilaat (kiky) ja ”myöhäistä lapsuutta” edustavat perinteistä luokahuoneopetusta saaneet Afi-oppilaat. Vertailtavat ryhmät oli valittu samankaltaisesta kieliympäristöstä, jossa ruotsinkielisten määrä alueella oli yli 50 %. Toisen kotimaisen kielen kehittämisessä tarkastelu keskittyi kollokaatioiden ja paikallissijojen oppimisprosessiin ja niiden taitotasoihin 6. ja 9. luokan lopussa käyttäen aineistona testejä ja oppilaiden kirjoitelmia.

Odotuksenmukaisesti tavallisen sanaston oppimisessa ei ollut merkitsevää eroa varhaisimpien aloitusikäryhmien välillä enää 6. luokalla. Ero myöhäistä lapsuustasoa edustaviin oppilaisiin oli kuitenkin selkeä. Sanaston vaikeutuessa eri ryhmien erot kasvoivat. Kollokationaalisten suhteiden hallinnassa eroja oli vielä yläkoulun lopullakin. Produktiivista tuottamista edellyttävässä testissä oli varsin suuria aukkoja kaikissa ryhmissä ja selvää taitojen kasvua oli todettavissa vasta yläkoulun päättyessä. Testituloksissa näkyi selvästi aloitusikäodotuksen mukainen vaikutus: mofi9-oppilaiden testitulos oli 58 % maksimista, kiky9-oppilaiden tulos oli 39 % ja Afi9-oppilaiden tulos vain 27 %. Reseptiiviset monivalintatehtävät olivat kaikissa tutkituissa ryhmissä helpompia kuin produktiiviset. Vaikeimpia kollokaatioita olivat semanttisesti opaakit ilmaukset, jotka eivät olleet ekvivalentteja ruotsin kielen kanssa. Omissa kirjoitelmissaan kaikkien ryhmien oppilaat käyttivät hyvin niukasti kollokaatioita ja niiden määrät korreloivat produktiivisesta ja reseptiivisestä testistä saatujen testitulosten kanssa.

Morfologian osalta analysoitiin kirjoitelmissa esiintyneiden suomen paikallissijojen kvantitatiivista ja kvalitatiivista käyttöä, koska spatiaaliset suhteet ovat kaikissa kielissä lähes ensisijaisia ja niiden tulisi olla opetuksessa keskeisessä asemassa. Ala-asteen 6. luokalla paikallissijojen käyttö oli kaikissa tutkituissa ryhmissä huomattavasti vähäisempää kuin suomenkielisillä oppilailla. Vasta 9. luokalla paikallissijojen määrät (kaikista nominien sijamuodoista laskettuna) runsastuivat, eniten mofi- ja kiky-oppilailla ja vähiten Afi-oppilailla. Eniten kasvoi inessiivin ja illatiivin käyttö. Paikallissijojen abstraktien funktioiden oppilaskohtaiset määrät kirjoitelmaa kohti kasvoivat kaikissa ryhmissä vain hieman. Mofi- ja

kiky-ryhmien väliset erot abstraktien funktioiden hallinnassa eivät olleet enää 9. luokalla tilastollisesti merkitseviä; sen sijaan Afi-ryhmän ero molempiin varhaisempiin aloitusikäryhmiin oli erittäin merkitsevä.

Toisen kielen oppimisen aloitusiällä todettiin olevan vaikutusta: mitä nuorempana oppiminen oli alkanut, sitä parempia taidot olivat. Tuloksissa on kuitenkin otettava huomioon yhtenäinen ruotsienemmistöinen kieliympäristö. Jos tuloksia vertaillaan suomi-enemmistöisistä kieliympäristöistä saatuihin tuloksiin (vrt. Grönholm 1995; Hellgren ym. 2019; Åkerlund ym. 2019), ei aloitusiällä ole yhtä merkittävää vaikutusta.

Suomen sanaston opettamisessa on tärkeää aloittaa opetus tavallisista, lyhyistä perussanoista, joiden kattavuus on suurta. Jo alakoulun alimmilla luokilla on tärkeää perehdyttää oppilaita sanojen vastakohtasuhteisiin ja viimeistään ylemmillä luokilla kollokationaalisiin suhteisiin, koska niiden oppiminen vie runsaasti aikaa. Suomen paikallissijojen opettaminen puolestaan tulisi alakoulun alimmilla luokilla aloittaa semanttisesti läpinäkyvistä konkreettisista sijafunktioista ja taajaan käytetyistä abstrakteista funktioista (esim. habitiivisesta funktiosta). Abstraktien funktioiden opettaminen merkityksistä käsin voisi merkittävästi edistää oppimista, joka omien havaintojeni perusteella eteni hitaasti kaikissa tutkituissa oppijaryhmissä.

Lähteet

Alm-Arvius, Christina 2007: Fixed, flexible or fragmentary? Types of idiom variation.

Teoksessa Marja Nenonen & Sinikka Niemi (toim.) *Collocations and idioms 1: Papers from the First Nordic Conference on Syntactic Freezes, Joensuu, May 19–20, 2006*, 86–99. Joensuu: Joensuu University Press.

Björklund, Siv 1996: *Lexikala drag och kontextualisering i språkbädelevers andraspråk*. Vasa: Universitas Wasaensis.

Cook, Vivian 1997: *Second language learning and language teaching*. Second edition. Bristol: Arnold.

Cobb, Tom & Horst, Marlise 2004: Is the room for an academic word list in French?

Teoksessa Paul Bogaards & Batia Laufer (toim.) *Vocabulary in a Second language*, 15–38. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Dahl, Östen 2008: Kuinka eksoottinen kieli suomi on? *Virittäjä* 112 (4), 545–559.

Dewaele, Jean-Marc & Regan, Vera 2001: The use of colloquial words in advanced French interlanguage. Teoksessa Susan Foster-Cohen & Anna Nizgorodcew (toim.) *EUROSLA Yearbook volume 1 (2001)*, 51–67. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Dewaele, Jean-Marc 2004: Individual differences in the use of collocational vocabulary.

Teoksessa Paul Bogaards & Batia Laufer (toim.) *Vocabulary in a Second language*, 127–154. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Ellis, Rod 1991: *Understanding Second Language Acquisition*. Seventh impression. Oxford: Oxford university Press.

- Eskildsen, Søren W. & Cadierno, Teresa 2007: Are recurring multi-world expressions really syntactic freezes? Second language Acquisition from the perspective of Usage-Based Linguistics. Teoksessa Marja Nenonen & Sinikka Niemi (toim.) *Collocations and idioms 1: Papers from the First Nordic Conference on Syntactic Freezes, Joensuu, May 19–20, 2006*, 86–99. Joensuu: Joensuu University Press.
- Gass, Susan M. & Selinker, Larry 1994: *Second language acquisition. An introductory course*. Hillsdale: Erlbaum.
- Grönholm, Maija 1992a: Ruotsinkielisten leksikaalisista virheistä suomen kielessä. Teoksessa Mauno Koski (toim.) *Kontrastiivista kielentutkimusta II*, 21–59. Turku: Åbo Akademi.
- Grönholm, Maija 1992b: Lexikala strategier hos svenskspråkiga elever vid inläring av finska. Teoksessa Monica Axelsson & Åke Viberg (toim.) *Första forkarsymposiet om Nordens språk som andraspråk i Stockholm 1991*, 182–191. Stockholm: Stockholms universitet.
- Grönholm, Maija 1993: *TV on pang pang - verbisanaston kehitys toisen kielen kirjoittamisessa*. Åbo: Åbo Akademi.
- Grönholm Maija 1996: Kertovan ja argumentoivan diskurssin erot kielenoppijalla. Teoksessa Terttu Harakka & Merja Koskela (toim.) *Kieli ja tietokone*. AFinLAn vuosikirja 1996. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 54, 73–88. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Grönholm, Maija 1998: Vähemmistölapset enemmistökielen kylvyssä. Teoksessa Minna-Riitta Luukka & Sigrid Salla & Hannele Dufva (toim.) *Puolin ja toisin. Suomalais-virolaista kielentutkimusta*. AFinLAn vuosikirja 1998. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 56, 69–83. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Grönholm, Maija 1999: *Leksikaaliset taidot suomen kielessä. Valtakunnallisen kokeen tuloksista 7. luokalla*. Åbo: Åbo Akademi.
- Grönholm, Maija 2000: Pörröinen nalle söi herkullisen jäätelön - kollokaatiotaidoista suomen kielessä (L2). Teoksessa Eeva Lähdemäki & Yvonne Bertills (toim.) *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii. Juhlakirja Mauno Kosken 70-vuotispäivän kunniaksi*, 115–135. Åbo: Åbo Akademi.
- Grönholm, Maija 2001: Idiomien ja kollokaatioiden oppiminen suomenkielisessä kielikylvyssä. Teoksessa Helena Sulkala & Leena Nissilä (toim.) *XXVII Kielitieteen päivät Oulussa 19.–20.5.2000*, 55–62. Oulu: Oulun yliopisto.
- Grönholm, Maija 2002: Ymmärtämistaitojen kehitys suomenkielisessä kielikylvyssä. Teoksessa Merja Koskela & Nina Pilke (toim.) *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXII. Vaasa 9.–10.2.2002*, 90–107. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Grönholm, Maija 2003a: Learning Opposite Relations in the Second language. Teoksessa Jan Sjöberg & Håkan Andersson & Ole Björkqvist (toim.) *Läraren och pedagogiken, Festskrift tillägnad Sven-Erik Hansén*, 249–260. Åbo: Åbo Akademi.

- Grönholm, Maija 2003b: Suomen paikallissijojen taajuuksista kielikylpyoppilaiden kertovassa genressä. Teoksessa Merja Koskela & Nina Pilke (toim.) *Fackspråk och översättningsteori, VAKKI-symposium XXIII. Vasa 8.–9.2.2003*, 93–103. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Grönholm, Maija 2005: Kielikylpyoppilaan sanaston kasvun arviointi testeillä (suomi L2). Teoksessa Karita Mård-Miettinen & Nina Niemelä (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposium XXV. Vöyri 12.–13.2. 2005*, 125–135. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Grönholm, Maija 2006a: Suomen paikallissijojen ja niiden funktioiden oppiminen kielikylvyssä. Teoksessa Krista Kerge & Maria-Maren Sepper (toim.) *Finest linguistics. Proceedings of the annual Finnish and Estonian conference of linguistics. Tallinn, May 6–7, 2004*, 247–261. Tallinn: Tallinn University.
- Grönholm, Maija 2006b: Ajjon mennä Laplantiin – seurantatutkimus kielikylpyoppilaiden suomen (L2) taidoista 9. luokalla. Teoksessa Esa Lehtinen & Nina Niemelä (toim.) *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXVI. Vasa 11.–12. 2006*, 50–61. Vasa: Vasa universitet.
- Grönholm, Maija 2006c: Veikkaisin *hevosilla* ja tuhlaisin *huviin* – paikallissijojen oppimisesta kielikylvyn jälkeen. Teoksessa Päivi Pietilä & Pekka Lintunen & Heini-Marja Järvinen (toim.) *Kielenoppija tänään – Language learners of today*. AFinLan vuosikirja 2006. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja No. 64, 273–292. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Grönholm, Maija 2006d: Sanaston oppimisjärjestys ja prosessi suomenkielisessä kielikylvyssä (L2). Teoksessa Anneli Pajunen & Hannu Tommola (toim.) *XXXII Kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005*, 411–426. Tampere: Tampere University Press.
- Grönholm, Maija 2007a: Aloitusiän merkitys suomen oppimisessa toisena kielenä – virhefrekvenssien vertailua. Teoksessa Pirkko Muikku-Werner & Hannu Remes & Ossi Kokko (toim.) *Virsu III. Suomalais-ugrilaisia kohdekieliä ja kontakteja. Studies in Languages 42*, 29–42. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Grönholm, Maija 2007b: Idiomien ja kollokaatioiden oppimisjärjestys suomen kielessä (L2). Teoksessa Olli-Pekka Salo & Tarja Nikula & Paula Kalaja (toim.) *Kieli oppimisessa. Language in learning*. AFinLan vuosikirja 2007. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja No. 65, 269–288. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Grönholm, Maija 2007c: Sanaston oppiminen kielikylvyssä (suomi L2). Teoksessa Jari Lavonen (toim.) *Tutkimusperustainen opettajankoulutus ja kestävä kehitys. Ainedidaktiikan symposiumi Helsingissä 3.2.2006 Osa 2*, 650–658. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Grönholm, Maija 2008: Inlärnning av finska som andra språk. Felfrekvenserna i skriftlig produktion i tre olika undervisningsgrupper. Teoksessa Göran Björk (toim.) *Samtid & Framtid. Pedagogisk forskning vid ÅA 2008. Jubileumsrapport 90 år*, 181–194. Vasa: Åbo Akademi.

- Grönholm, Maija 2009a: Psykolingvistiset ja syntaktiset selitysmallit kielenoppijan ymmärtämistaitojen tulkinassa. Teoksessa Maija Grönholm *Tidig inlärnning av finska – Artiklar om språkbåd – Artikkeleita kielikylvystä*, 35–51. Vasa: Åbo Akademi.
- Grönholm, Maija 2009b: *Tidig inlärnning av finska – Artiklar om språkbåd – Artikkeleita kielikylvystä*. Vasa: Åbo Akademi.
- Grönholm, Maija 2009c: Suomen sijojen käytön omaksumisesta kielikylvyssä. Teoksessa Maija Grönholm *Tidig inlärnning av finska – Artiklar om språkbåd – Artikkeleita kielikylvystä*, 169–185. Vasa: Åbo Akademi.
- Harley, Birgit 1986: *Age in second language acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Hellgren, Jan & Silverström, Chris & Lepola, Laura & Forsman, Liselott & Slotte, Anna 2019: *Hur hanteras två- och flerspråkigheten i de svenskspråkiga skolorna? Resultat av en utvärdering i åk 1–6 läsåret 2017–2018*. Tampere: Nationella centret för utbildningsutvärdering.
- Hoffmann, Charlotte 1997: *An Introduction to Bilingualism*. Fift impression. London and New York: Longman Linguistics Library.
- Håkansson, Gisela 2003: *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth & Niclas Abrahamsson 2002: Startålder och slutlig behärskning hos nästan infödda talare av svenska som andraspråk. Teoksessa Auður Hauksdóttir, Birna Arnbjörndóttir, María Garðarsdóttir & Sigríður Þorvaldsdóttir (toim) *Forskning i nordiske sprog som andet- og fremmedsprog: Rapport fra konference i Reykjavík 23.-25. maj 2001*, 84–108. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Hyltenstam, Kenneth 2005: *Formulaic language, the near-native speaker and age*. Esitelmä. EUROSLA, The European Second Language Association 15–17.2005. Croatia: University of Zagreb.
- Lappalainen, Hannu-Pekka 2000: *Peruskoulun äidinkielen oppimistulosten kansallinen arviointi 9. vuosiluokalla*. Oppimistulosten arviointi 1/2000. Helsinki: Opetushallitus.
- Laufer, Batia 2005: Focus on form in second language vocabulary learning. Teoksessa Susan H. Foster-Cohen & Maria del Pilar Carcía-Mayo & Jasone Cenoz (toim.) *EUROSLA Yearbook volume 5 (2005)*, 223–250. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Lauranto, Yrjö 1997: *Ensi askeleita paikallissijojen käyttöön. Espanjankielisten suomenoppijoiden sisä- ja ulkopaikallissijat*. Kakkoskieli 2. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leino, Pentti & Helasvuo, Marja-Liisa & Lauerma, Petri & Nikanne, Urpo & Onikki, Tiina 1990: *Suomen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leino, Pentti & Onikki, Tiina 1992: Comments on cognitive grammar. Teoksessa Maria Vilks (toim.) *SKY 1992. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1992*, 35–52. Helsinki: Suomen kielitieteellinen yhdistys.

- Leiwo, Matti 1998: Sijamuodot äidinkielen kieliopin ongelmana: opettaako kielioppi ajattelemaan loogisesti? Teoksessa Minna-Riitta Luukka & Sigrid Salla & Hannele Dufva (toim.) *Puolin ja toisin. Suomalais-virolaista kielientutkimusta*. AFinLAn vuosikirja 1998. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja No. 56, 175–187. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Lähdemäki, Eeva 1995: *Mikä meni pieleen. Ruotsinkielisten virheet suomen ainekirjoituksessa*. Åbo: Åbo Akademi.
- McCarthy, Michael 1995: *Vocabulary*. Fourth impression. Hong Kong: Oxford University Press.
- Miralpeix, Immaculada 2006: Age and Vocabulary Acquisition in English as a Foreign Language (EFL). Teoksessa Carmen Munoz (toim.) *Age and the Rate of Foreign Language Learning*, 89–106. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Munoz, Carmen 2006a: The Effects of Age on Foreign Language Learning: The BAF Project. Teoksessa Carmen Munoz (toim.) *Age and the Rate of Foreign Language Learning*, 1–40. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Munoz, Carmen 2006b: Accuracy Orders, Rate of Learning and Age in Morphological Acquisition. Teoksessa Carmen Munoz (toim.) *Age and the Rate of Foreign Language Learning*, 107–126. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Mäntylä, Katja 1999: Hunting for the Meaning of an Idiom: a vicious Circle? Teoksessa Päivi Pietilä & Olli-Pekka Salo (toim.) *Multiple Languages – Multiple Perspectives. Texts on Language Teaching and Linguistic research*. AFinLA vuosikirja 1999. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja No. 57, 192–198. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Namei, Shidrokh. 1999: Minoritetselevens ord- och begreppsutveckling på första- och andraspråket. Teoksessa Monica Axelsson (toim.) *Tvåspråkiga barn och skolframgång – mångfalden som resurs*, 108–129. Stockholm: Rinkeby språkforskningsinstitut.
- Nation, Paul 1993: Vocabulary Size, Growth and Use. Teoksessa Robert Schreuder & B. Bert Weltens *The Bilingual Lexicon*, 115–134. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Nenonen, Marja 2002: *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nenonen, Marja & Niemi, Sinikka 2007: *Collocations and idioms 1: Papers from the First Nordic Conference on Syntactic Freezes, Joensuu, May 19–20, 2006*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Nikanne, Urpo 1990a: *Zones and Tiers*. Helsinki: SKS.
- Nikanne, Urpo 1990b: Konseptuaalisen semantiikan teoriasta. Teoksessa Leino, Pentti & Marja-Liisa Helasvuo & Petri Lauerma & Urpo Nikanne & Tiina Onikko (toim.) *Suomen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5, 59–107. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- Opetushallitus 2019: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 muutokset ja täydennykset koskien A1-kielen opetusta vuosiluokilla 1–2. Määräykset ja ohjeet 2019:1a. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_vuosiluokkien_1-2_a1-kielen_opetussuunnitelman_perusteet.pdf.
- Revier, Robert Lee & Henriksen, Birgit 2006: Teaching collocations: pedagogical implications based on a cross-sectional study of Danish EFL learners' written production of English collocations. Teoksessa Marina Bendtsen & Mikaela Björklund, & Camilla Fant & Liselott Forsman (toim.) *Språk, lärande och utbildning i sikte. Festskrift tillägnad professor Kaj Sjöholm*, 173–189. Vasa: Åbo Akademi.
- Räsänen, Alpo 1979: Huomioita suomen sijojen frekvensseistä. *Sananjalka* 21, 17–33. Turku: Turun yliopisto.
- Singleton, David 1995: Introduction: A Critical Look at the Critical Period Hypothesis in Second Language Acquisition Research. Teoksessa David Singleton & Zsolt Lengyel (toim.) *The Age Factor in Second Language Acquisition*, 1–29. Clevedon, Philadelphia, Adeleide: Multilingual Matters LTD.
- Sjödoff, Inga-Liese 1989: *Med svenska som mål. Effekter av två undervisningsprogram på invandrarelevans svenska i skrift*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 23. Uppsala: Uppsala universitet.
- Torras, Rosa M. & Navés, Teresa & Celaya, Luz M. & Pérez-Vidal, Carmen 2006: Age and IL Development in Writing. Teoksessa Carmen Munoz (toim.) *Age and the Rate of Foreign Language Learning*, 156–182. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Webb, Stuart 2005: Receptive and productive vocabulary learning. *Studies in Second Language Acquisition*, Vol. 27 (1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Åkerlund, Carola & Marjanen, Jukka & Lepola, Laura 2019: *Lärresultat i finska i åk 6. Resultat av en utvärdering våren 2018*. Tammerfors: Nationella centret för utbildningsutvärdering.

About the author

Maija Grönholm is professor emerita in didactics of Finnish language at the Faculty of Education and Welfare Studies at Åbo Akademi University. Grönholm has studied Swedish loanwords in the dialect of Turku and the southwestern dialects, acquisition of Finnish as a second language, bilingualism, and acquisition of Finnish through language immersion. Grönholm also serves as a dialect specialist at Turkuseura. E-mail: magronho@gmail.com.

Kielen rooli oppimisessa ja opettamisessa – Aineenopettajaopiskelijoiden käsityksiä

Leena Maria Heikkola, Niina Kekki & Elisa Repo

Abstract: According to the Finnish core curricula for basic education, teachers are required to be *linguistically responsive*. That is, they should understand the role of language in all learning. Previous studies have shown that while teachers are aware of linguistically responsive teaching, they do not always have the skills to apply this knowledge effectively while teaching.

In this study, we examined the beliefs of future subject teachers regarding the roles and theoretical understanding of language, language proficiency, and language learning. Three future subject teacher groups and their possible differences were investigated: Finnish language (n=32), Natural Sciences (n=23), and Religion (n=6). The data was collected via an online survey post the training of these student teachers. This data comprised responses to one open-ended question about a fictional teaching situation and was analyzed by theory-driven content analysis. The three groups were compared using descriptive statistics.

There were no differences between the three future subject teacher groups regarding the roles of language. Based on qualitative analysis, future Finnish teachers proved to be better at verbalizing their responses. All participants' responses reflected at least a nascent understanding of language as situational and dynamic, and as something the teacher can have an effect on. On a practical level, the future subject teachers' responses reflected a narrower focus on language as a separate skill. The role of vocabulary and terminology in teaching was often highlighted. To ensure that the requirement of linguistically responsive teaching set by the core curricula is filled, more research is needed on future teachers' understanding of the roles of language and the implementation of this knowledge in teaching.

Keywords: linguistically responsive teaching, subject teacher students, roles of language in teaching and learning

1 Johdanto

Oppiminen ja opettaminen sitoutuvat vahvasti kieleen. Koulukontekstissa kielen rooli on ilmeinen: koulukielen hallinta on perustana muiden oppiaineiden sisältöjen ja kielten oppimiseen. Uusissa opetussuunnitelmissa (OPS 2014; LOPS 2019) painotetaan kielen roolia oppimiselle aiempaa vahvemmin. Opettajien tulisi olla *kielitietoisia*, eli heidän tulisi ymmärtää kielen merkitys kaikessa oppimisessa. Lisäksi heidän tulisi toimia kielimalleina ja omien oppiaineidensa tyypillisen kielen opettajina: esimerkiksi fysiikan opettaja on fysiikan sisältöjen lisäksi fysiikan tiedonalan kielen opettaja. Uusien opetussuunnitelmien (OPS 2014; LOPS 2019) vaatimus opettajien kielitietoisuudesta on osittain reaktio siihen, että PISA-tutkimusten mukaan maahanmuuttajataustaiset oppilaat eivät saavuta peruskoulussa yhtä korkeita oppimistuloksia kuin kantasuomalaiset (Leino ym. 2018). Kielitietoinen opetus pyrkii kuitenkin tukemaan kaikkien oppilaiden oppimista. Kielitietoisuutta on tutkimuksessa määritelty eri tavoin kentän laaja-alaisuuden ja monitieteisyyden vuoksi. Yleisellä tasolla kielitietoisuus on tietoa kielestä, ymmärrystä siitä, kuinka kielet toimivat ja kuinka ihmiset

käyttävät ja oppivat niitä. (ALA 2020.) Nähdäksemme opetussuunnitelmissa esitetty kielitietoisuus on tästä koulumaailmaan sovellettu tulkinta.

Kielitietoisuusopetusta on uusien opetussuunnitelmien myötä tuotu myös opettajan-koulutukseen. Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että jo valmistuneiden opettajien tiedot kielitietoisesta opetuksesta ovat suhteellisen hyvät, mutta tiedot eivät välttämättä heijastu heidän luokkahuonekäytänteisiinsä (Alisaari, Heikkola, Commins & Acquah 2019). Tässä tutkimuksessa tarkastelemme tulevien aineenopettajien käsityksiä kielen roolista oppimisessa ja opettamisessa opettajan pedagogisten opintojen loppuvaiheessa. Ajattelemme tulevien aineenopettajien raporttoimien kielen roolien peilaavan sitä, millaisia käsityksiä kielestä, kielenoppimisesta ja kielitaidosta opettajaopiskelijoilla on. Lisäksi tutkimme, eroavatko eri aineryhmät (suomen kieli ja kirjallisuus, matemaattiset aineet ja reaaliaineet) toisistaan sen suhteen, millaisia ja kuinka monia rooleja he antavat kielelle kuvitellussa koulumaailmaan sijoittuvassa tilanteessa. Tulosten pohjalta pohdimme, millaisia valmiuksia tulevilla aineenopettajilla on ottaa kielen rooli huomioon omassa opetuksessaan pedagogisten opintojen lopussa ja millaisin (kieli)pedagogisin taidoin he suuntaavat kentälle.

On tärkeää selvittää tulevien aineenopettajien käsityksiä kielen rooleista oppimisessa, jotta saamme tietoa siitä, valmistavatko opettajan pedagogiset opinnot kaikkien aineiden opettajia kielen opettajiksi nykyisten opetussuunnitelmien vaatimusten mukaisesti. Eri aineenopettajaryhmien tarkastelu on kiinnostavaa siitä näkökulmasta, että tulevien opettajien käsitykset kielen rooleista heijastavat heidän omia oppimiskokemuksiaan. Hypotesimme on, että pääaineopintojensa myötä eri aineryhmien välillä voi olla eroja siinä, kuinka tärkeänä he pitävät kielen roolia oppimisessa ja opettamisessa. Pedagogisten opintojen aikana kielitietoisuutta on mahdollista kasvattaa, mutta on hyödyllistä tutkia, kiinnitetäänkö opintojen aikana asiaan tarpeeksi huomiota.

Tässä artikkelissa esittelemme ensin lyhyesti, millaisia rooleja kielelle on annettu kielen ja kielenoppimisen tutkimuksessa sekä miten nämä heijastuvat käytännön opetustyöhön. Tämän jälkeen esittelemme tutkimuksen metodologiaa ja aineiston analyysia sekä tulokset. Lopuksi pohdimme tulosten merkitystä ja esitämme tulosten mahdollisia implikaatioita suomalaiselle opettajankoulutukselle.

2 Taustaa

Tässä luvussa esittelemme lyhyesti erilaisia teorioita, niiden käsityksiä kielestä, kielitaidosta ja kielenoppimisesta ja siitä, miten nämä voidaan käsitteistää kielen rooleiksi. Käsitlemme kieli-, kielitaito- ja kielenoppimiskäsityksiä edeten formalistisista teorioista kohti holistisempia teorioita linkittäen näitä käsityksiä käytännön kielenopetukseen. Artikkelin empiiristen tavoitteiden lähtökohdista olemme pyrkineet nostamaan kunkin teorian ydinasioita, jotka tukevat aineistomme analyysia (laajempi esitys teorioista, ks. esim. Mitchell, Myles & Marsden 2013). Olemme nostaneet alalukujen otsikoiksi kielen roolit, joita käsiteltävät teorit mielestämme heijastavat.

2.1 Strukturalistinen kielikäsitys: Kieli osa-alueina

1900-luvun alun kielitieteessä kieli nähtiin strukturalistisena järjestelmänä Saussuren (1915) ajatusten pohjalta. Strukturalismissa kieltä tarkastellaan formalistisena järjestelmänä, joka koostuu yksittäisistä muodoista tai struktuureista (Dosse 1998). Dufva (2013) esittää, että myös kielenoppimista on tulkittu tämän formalistisen kielikäsityksen kautta: kielioppia on pidetty synonyymisena sanalle kieli. Kielenopetuksessa on pitkään heijastunut Saussuren jako kieleen merkkijärjestelmänä (*la langue*) ja toimintana (*la parole*): kielestä puhutaan edelleen kielioppina ja sanastona ja kielitaidosta erillisinä taitoina (puhuminen, kirjoittaminen, lukeminen, kuullunymmärtäminen) (Luukka ym. 2008; Bovellan 2014). Fokus on ollut erityisesti kielen muotorakenteissa, ja kielellä toimiminen ja kontekstisidonnainen kielenoppiminen on tämän kielikäsityksen sisällä jäänyt paitsioon (Aalto 2019: 27). Myös tulevat aineenopettajat näkevät kielen kielioppina: tutkimusten mukaan he hahmottavat oman äidinkieltänsä pääasiassa kieliopin opetuksena ja pitävät kielioppia olennaisena oppilaiden lukemis-, kirjoittamis- ja vuorovaikutustaitojen kehittämisessä (Mäntylä & Kalaja 2017).

2.2 Kognitiivinen kielikäsitys: Kieli kognitiivisena prosessina

Vastaliikkeenä strukturalismille syntyi Chomskyn vuonna 1957 ilmestyneen *Syntactic Structures* -teoksen myötä generatiivinen kielitiede. Generatiivisessa kielitieteessä siirryttiin tarkastelemaan kieltä logiikan ja kognition näkökulmasta. Generativismissa oletetaan, että kielioppi on formalisoitavissa ja että se voidaan esittää matemaattisen tarkasti. Kielioppia pidetään suuntauksessa sääntöjen järjestelmänä, joka generoi niiden sanojen ja muotojen yhdistelmiä, jotka muodostavat kieliopillisia lauseita. Generatiivisessa kielitieteessä on esitetty, että lauseiden syvärakenne olisi kaikissa kielissä sama ja että kielellinen kyky olisi synnynnäinen. Lauseet transformoidaan syvärakenteesta pintarakenteeksi, eli tietyn kielen kieliopilliseksi lauseeksi, tiettyjen periaatteiden ja parametrien kautta (Chomsky 1995). Vaikka suuntauksen taustalla on ajatus siitä, että se heijastaa kognitiivista todellisuutta, ei neurotieteessä ole kuitenkaan löydetty tälle todisteita (Barkley, Kluender & Kutas 2015).

Kognitiivisissa suuntauksissa oppiminen nähdään kognitiivisena prosessointina, jossa aktiivisia uusia merkityksiä ja tietorakenteita luodaan liittämällä uutta aiempaan osaamiseen. Kognitiivista kielentutkimusta on kuitenkin kritisoitu siitä, että se keskittyy pelkästään yksilön mentaalisiin prosesseihin, jolloin kieli nähdään monologisena ja staattisena, mentaalisena sääntöjärjestelmänä. Tällöin kielen merkitys sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sivuutetaan kokonaan. (Block 2003: 4; Dufva ym. 2011.) Toisin kuin generatiivisessa kielitieteessä sekä Lakoffin (1990) että Langackerin (1987) ajatuksiin perustuvassa kognitiivisessa kielitieteessä (*Cognitive Linguistics*) ajatellaan, että kieltä prosessoidaan yleisten kognitiivisten periaatteiden mukaisesti (Goldberg & Casenhiser 2008) – kieli ei näin ollen eroa muusta kognitiosta. Kielenoppimisen näkökulmasta kognitiivinen kielitiede olettaa, että kielen merkityksiä ja muotoja opitaan samanaikaisesti ja että tämä oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa (Goldberg & Casenhiser 2008). Tällainen käyttöpohjainen lähestymistapa kielenoppimiseen on yhteensopiva tilanteisen ja dynaamisen kielikäsityksen kanssa.

Kognitiiviseen kielikäsitukseen on liitetty affektien vaikutus kielenoppimiseen. Krashen (2009) nosti monitorointiteoriaansa yhtenä osana esille, kuinka kielen oppimiseen vaikuttavat myös psykologiset tekijät, myös niin kutsutut affektit. Lisäksi Krashenin teoriassa kielenoppimiseen vaikuttavat muun muassa kielen monitorointi ja ymmärrettävä syöte. Kielenoppijan voi olla vaikeaa monitoroida tuotostaan, ja myös psykologiset tekijät voivat vaikeuttaa kielen tuottamista tai sen monitorointia. (Krashen 2009.) Esimerkiksi kielentuottamiseen liittyvä ahdistus voi estää tai hidastaa oppimista. Krashenin teorian myötä psykologisten tekijöiden vaikutus kielenoppimiseen onkin ymmärretty laajemmin.

2.3 SF-teoria ja funktionaalinen kielikäsitys: Kieli tilanteisena toimintana

Systeemis-funktionaalissa kielitieteessä ihminen on toimija sosiaalisessa yhteisössä, ja kieli on yksi sosiaalisen toiminnan muodoista. Kieli ei siis tämän näkemyksen mukaan ole pelkästään yksilöllinen ja mentaalinen ilmiö, vaan yhteisöllinen resurssi. (Luukka 2002: 89–90.) SF-teoriassa kieltä tarkastellaan tekoina, kontekstissaan esiintyvinä merkityksellisinä valintoina, joita yksilö tekee kielellisiä resurssejaan käyttäen. Kieli on puolestaan systeemi, joka mahdollistaa näiden tekojen tekemisen ja merkityksen rakentamisen. (Halliday 1973, 1978.) SF-kielitieteessä kieltä ja sen merkityksenantamisfunktiota lähestytään holistisesti, eli siinä yritetään ottaa huomioon kaikki merkityksen rakentamiseen liittyvät seikat laajimmasta kulttuurikontekstista pienimpiin äänteellisiin resursseihin. SF-teoria häivyttääkin kielen perinteisten osa-alueiden, semantiikan, pragmatiikan, retoriikan ja sosiolingvistiikan, leksikon ja kieliopin, raja-aitoja. Teorian mukaan kielen keskeisin tehtävä on merkitysten rakentaminen. (Luukka 2002: 89–90.) Voidaankin sanoa, että systeemis-funktionaalisen kielitieteen kielikäsitys on funktionaalinen: siinä korostuvat kielen funktiot ja toisaalta niihin vaikuttavat sosiaaliset tekijät.

Funktionaalinen kielenopetus nojaa funktionaaliseen kielikäsitukseen (ks. esim. Halliday 1985) ja oppimiskäsitukseen, jonka mukaan kielenoppimista ohjaavat oppijan kielenkäyttötarpeet ja muotojen oppiminen palvelee merkitysten ilmaisua (Aalto, Mustonen & Tukiainen 2009). Opetuksessa korostetaan suullista kielitaitoa ja kielen käyttöä aidossa tilanteissa, eikä opetuksessa keskitytä pelkästään kielioppisääntöihin tai muotojen analyysiin. Muotojen oppiminen palvelee aina merkitysten ilmaisua, eikä eri muotoja nähdä ”vaikeina” tai ”helppoina”, vaan kielenkäyttäjälle ”tarpeellisina” ja ”käyttökelpoisina” tai (kielenkäyttäjälle tietyissä tilanteissa) ”turhina” ja ”tarpeettomina”. Koska funktionaalissa kielenopetuksen traditiossa kielitaito nähdään tilanteisena taitona, kielenopetus keskittyy opettamaan erityisesti erilaisten tekstilajien hallintaa (esim. puhekieliset ja yleiskieliset puhutut tekstilajit) (Lauranto 2020).

2.4 Dynaamisten järjestelmien teoria: Kieli emergoituvana ja dynaamisena toimintana

Viimeaikaisille, monitahoisille kielenoppimisen teorioille on yhteistä tarkastella kieltä dynaamisena ja vuorovaikutuksessa emergoituvana ilmiönä. Keskeistä on tällöin käyttöpohjainen lähestymistapa (*dynamic usage based approach*: Langacker 2000; *usage*

based approach: Tomasello 2003). Kieli nähdään käytön ja jäljittelyn kautta emergoituvana, dynaamisena toimintana. Dynaamisten järjestelmien teorian näkökulmasta kieli ei ole koskaan valmis, vaan se kehittyy alati. Näin ollen myös kielenoppimisen näkökulmasta kieli ja kielitaito kehittyvät, niitä ei omaksuta tai opita. (de Bot & Larsen-Freeman 2011.) Mustonen (2015) korostaakin, että sosiaalisesta näkökulmasta kielen käyttöä ja oppimista ei voida erottaa erillisiksi prosesseiksi: kieli on kompleksi, adaptoituva ja dynaaminen systeemi, eikä äidinkielenkään puhujan kieli ole koskaan valmis tai täydellinen. Larsen-Freeman (2007: 783) kuvailee kielen käytön ja oppimisen erottamattomuutta osuvasti: “It is not that you learn something and then you use it; neither is it that you use something and then you learn it. Instead, it is in the using that you learn – they are inseparable.”

Kielenoppiminen ei ole siis vain kielijärjestelmän omaksumista, vaan se tarkoittaa myös osallisuutta uusissa yhteisöissä ja käytänteissä: kielenoppija on ensi hetkestä asti myös kielenkäyttäjä, yhteisön jäsen. Tämän nykyään myös suomalaisessa kielenopetuksessa yhä enemmän vallalla olevan sosiokognitiivisen kielenoppimisen näkökulmasta kieltä ei nähdä puhtaasti mentaalisenä järjestelmänä tai sosiaalisena osallistumisena, vaan holistisesti näiden yhdistelmänä. (Mustonen 2015.)

2.5 Metakieli: Kieli keskustelun kohteena

Kielenoppimiseen vaikuttaa myös kielenoppijan kyky reflektoida omaa ajatteluaan eli metakognitio (Dörnyei 2014). Erityisesti kieleen liittyvä metakognitio, eli kielenoppijan metakielelliset tiedot ja taidot ovat oppijalle suuri sisäinen voimavara, joita hän voi hyödyntää työskennellessään kielenoppimisen lähikehityksen vyöhykkeellä oman toimintansa ohjaamisessa (Alanen 2000: 107) ja joita opettajan tulisi opetuksellaan tukea. Mitchellin, Mylesin ja Marsdenin (2013: 137) mukaan metalingvistinen tieto (*metalinguistic knowledge*) sisältää kaiken sellaisen tiedon kielestä ja kielen kuvauksesta, jonka voi tietoisesti kuvata sanoin. Siihen sisältyvät esimerkiksi sanojen merkitykset, eksplisiittiset kielioppisäännöt ja tarkat muistikuvat kielen käytöstä. Metakielelliseen pohdintaan vaikuttavat olennaisesti sosiokulttuurinen ympäristö ja sen sosiaaliset käytänteet (Alanen 2000: 112). Voidaankin ajatella, että koulussa oppilas oppii paitsi uusia kielellisiä käytänteitä, myös kielen, jolla puhua näistä.

2.6 Kielikäsitukset käytännössä: Mitä opettajien tulisi tietää?

Koulunkäynti perustuu pitkälti koulukielen hallinnalle: se on perusta kaikkien oppiaineiden sisältöjen ja muiden kielten oppimiselle. Kansainvälisessä tutkimuksessa on kuitenkin osoitettu, että opettajat eivät välttämättä osaa tunnistaa ja käyttää oppilaidensa kielellistä ja kulttuurista taustaa opetuksen tukena (de Jong, Harper & Coady 2013). Opettajilla ei myöskään välttämättä ole taitoja ja tietoa sitoa oman aineensa opetusta kielenopetukseen (Valdés, Kibbles & Walqui 2014), ja usein he myös aliarvioivat omat kykynsä toimia kielen opettajina (Gleeson 2010). Suomalaisessa tutkimuksessa on osoitettu, että opettajat yliarvioivat usein oppilaidensa kielitaitotason (Sunni & Latomaa 2012). Toisen tutkimuksen mukaan vain noin puolet

opettajista asettavat oppilailleen kielellisiä tavoitteita sisällöllisten tavoitteiden lisäksi (Pirinen 2015). Silloin kun opettajat kiinnittävät huomiota oppiaineen kieleen, tarkastelun kohteena on usein vain sanasto ja oppiaineen termistö (Aalto 2019). Opettajan työssä kielenoppimisen periaatteiden tuntemisesta on hyötyä. Kun opettajat ymmärtävät kielen kehittyvän vuorovaikutuksessa kielellisiä resursseja kierrättämällä ja jakamalla, on heillä todennäköisesti paremmat valmiudet laatia minkä tahansa oppiaineen tunneille tehtäviä, joiden kautta sosiaalistutaan uusille kielellisille käytännöille eli opitaan toimimaan kielellä ja keskustelemaan kielestä.

Aineenopettajien tulisi tarjota monikielisille oppilailleen täydellinen pääsy akateemiseen kielen ja oppiaineen sisältöön. Ilman kohdistettua opettajankoulutusta opettajien on osoitettu keskittyvän vain sanaston opetukseen tai kieleen, joka on irrallaan oppiaineen kielestä ja sisällöstä kokonaisuutena (Robinson 2005; Schleppegrell & O'Hallaron 2011). Jotta opettaja voi tarjota kaikille oppilailleen parasta mahdollista opetusta, tulee hänen ymmärtää kielen keskeinen rooli kaikessa oppimisessa ja opettamisessa (de Jong & Harper 2005).

3 Menetelmät ja aineisto

3.1 Aineiston keruu

Keräsimme tutkimuksen aineiston sähköisellä kyselyllä suomalaisen yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. Vastaajiksi valikoituivat nimenomaan aineenopettajaopiskelijat, koska tällä tavoin tavoitimme eri alojen opettajia mahdollisimman laajasti. Kyselyyn vastasivat suomen kielen ja kirjallisuuden (AI, n=32), matemaattisten aineiden (MA, n=23) ja reaaliaineiden (UE, n=6) aineenopettajaopiskelijat luentojen aikana. Ryhmät ovat kooltaan erilaiset, koska ne mukailevat eri oppiaineiden aineenopettajaopiskelijoiden opiskelijamääriä, ja reaaliaineiden ryhmästä kyselyyn vastasivat pääasiassa vain uskontotieteiden pääaineopiskelijat. Aineisto on kerätty vuoden pituisen aineenopettajakoulutuksen lopussa osana pitkittäistutkimusta. Opettajaopiskelijat olivat vastaushetkellä suorittaneet lähes kokonaan yhden lukuvuoden mittaiset aineenopettajan pedagogiset opinnot, jotka koostuvat ainedidaktisista opinnoista yliopistolla ja opetusharjoittelusta normaalikoulussa. Vastaushetkellä opettajaopiskelijat olivat suorittaneet noin 20 opintopisteen edestä opetusharjoitteluita kulttuurisesti moninaisessa normaalikoulussa, jonka oppilaista noin 64 % puhuu jotain muuta kieltä kuin suomea ensikielenään. Kaikki luennoilla paikalla olleet aineenopettajaopiskelijat täyttivät kyselyn, mutta tutkimusluvan antaminen oli opettajaopiskelijoille vapaaehtoista. Analyysia varten anonymisoimme opiskelijoiden vastaukset ja käsitelimme aineistoa tutkimuseettisiä periaatteita (TENK 2019) noudattaen.

Kysely koostui Likert-asteikkoisista väittämistä ja avoimista kysymyksistä. Kysely perustuu laajempaan kyselyyn, jolla on aiemmin kartoitettu jo kentällä työskentelevien opettajien käsityksiä kieli- ja kulttuuritietoisesta ja monikielisestä pedagogiikasta (ks. tarkemmin Alisaari ym. 2019). Tässä tutkimuksessa keskitymme seuraavaan avoimeen kysymykseen: *Kuvittele tilanne, jossa keskustelet koulussa välitunnilla maahanmuuttajataustaisen oppilaan kanssa ja huomaat, että hän puhuu sujuvasti suomea. Kuitenkin oppituntien aikana havaitset, että*

oppilas ei pysy opetuksessa mukana kielitaitonsa vuoksi. Mistä tämä voi johtua ja mitä opettajana tekisit tilanteessa?

Kysymys simuloi arkista monikielisen koulun tilannetta, jossa opettaja saattaa joutua toimimaan. Kaksiosaisen avoimen kysymyksen (“mistä voi johtua?” ja “mitä tekisit?”) tavoite oli saada aineenopettajaopiskelijat pohtimaan, millaisia käsityksiä heillä on kielitietoisesta opetuksesta ja kielen merkityksestä oppimisessa ja opettamisessa. Suurin osa vastauksista oli useamman virkkeen mittaisia, ja lähes kaikki opettajaopiskelijat vastasivat kysymyksen molempiin osiin. Olemme jo tarkastelleet tulevien aineenopettajien vastauksia pedagogisten valintojen näkökulmasta (Heikkola, Repo, Kekki, Vigren & Alisaari käsikirjoitus), mutta tässä artikkelissa huomio kiinnittyy kieleen. Koska kysymys ohjasi opettajaopiskelijat pohtimaan, millaista kieli on koulukontekstissa, he tulivat kirjoittaneeksi auki omia kieli- ja kielitaitokäsityksiään. Aiemman analyysimme pohjalta kiinnostuimme siitä, miten opettajaopiskelijat heijastelivat vastauksissaan kielen erilaisia rooleja oppimisessa ja opetuksessa.

3.2 Aineiston analyysi

Analysoimme aineiston teoriaohjaavan sisällönanalyysin (Tuomi & Sarajärvi 2018) menetelmiä soveltaen. Koodausvaiheessa satunnaistimme eri vastaajaryhmien vastaukset, jotta tieto opiskelijan pääaineesta ei ohjaisi vastausten lukemista. Satunnaistamisen jälkeen koodasimme aineenopettajaopiskelijoiden vastaukset aineistolähtöisesti sen pohjalta, millaisia kielen rooleja opiskelijoiden vastaukset karkeasti heijastelevat. Koodattavaksi yksiköksi merkittiin kielen roolien heijastumat, jotka pituudeltaan saattoivat vaihdella yhdestä sanasta kokonaiseen tekstikappaleeseen. Lyhyt koodattava yksikkö (esimerkiksi sana tai lauseke) saattoi olla sisäkkäinen laajemman koodattavan yksikön kanssa (virke tai kappale). Koodaamisen jälkeen luimme koodattuja vastauksia tutkimuskirjallisuutta vasten (ks. Taustaluku) siten, että pyrimme löytämään vastauksista johdonmukaisuuksia ja jatkumoit. Kategorioiden muodostamisen jälkeen vastaukset järjestettiin uudelleen oppiaineittain aineryhmävertailua varten. Vaikka tarkastelun pääpaino on aineiston laadullisessa analyysissä, havainnollistamme lopuksi aineryhmien välisiä mahdollisia eroja määrällisesti kuvaillen. Ryhmien kokoeroista johtuen emme tarkastele ryhmien eroja tilastollisesti.

3.3 Tutkimuskysymykset

Lähestymme tutkimuksen tavoitetta kahden tutkimuskysymyksen pohjalta:

1. Millaisia kielen rooleja aineenopettajaopiskelijoiden vastaukset heijastelevat, kun he pohtivat monikielisen koulun pedagogista tilannetta pedagogisten opintojen loppuvaiheessa?
2. Millaisia eroja kielen rooleissa eri aineenopettajaryhmien vastauksista heijastuu?

4 Tulokset: Kielen rooli oppimisessa ja opettamisessa

Tässä luvussa esittelemme, millaisia kielen rooleja aineenopettajaopiskelijoiden edellä esitettyyn avoimeen kysymykseen antamat vastaukset heijastelevat. Tulosluku jakautuu kahtia tutkimuskysymysten mukaisesti: Ensimmäisessä tulosluvussa tutkimme aineenopettajaopiskelijoiden vastauksista nousevia kielen erilaisia rooleja laadullisen analyysin pohjalta. Keskitymme kuvaamaan opiskelijoiden vastauksia kielen rooleista, joiden oletamme heijastavan heidän käsityksiään kielestä, kielitaidosta ja kielenoppimisesta. Toisessa tulosluvussa puolestaan selvitämme, miten eri aineenopettajaryhmien pohdinnat kielen rooleista mahdollisesti eroavat pääasiassa määrällisesti tarkasteltuna.

Tulevien opettajien vastauksista nousee sisällönanalyysissa esiin monenlaisia kielen rooleja: 1) *kieli osa-alueina*, 2) *kieli kognitiivisena prosessina*, 3) *kieli tilanteisena toimintana*, 4) *kieli emergoituvana ja dynaamisena toimintana* ja 5) *kieli keskustelun kohteena*. Roolien käsittelyjärjestys alaluvuissa ei edusta vastausten määrää tietyssä kategoriassa, vaan etenemme teorialukuamme mukaillen kielenoppimisen formalistisista teorioista kohti holistisempia nykyteorioita. Kielen eri roolien heijastumat ovat usein keskenään limittäisiä, ja opiskelijoista suurimman osan (60/61) vastaukset heijastelevat useampaa kuin yhtä kielen roolia. Vastauksista luettavien kielen roolien erittelemineen antaa kuitenkin tietoa siitä, kuinka niiden taustalla olevia kieli- ja kielenoppimiskäsityksiä voitaisiin opettajankoulutuksessa tulevaisuudessa ohjata tarkemmin vastaamaan kielitietoisien opetuksen tarpeita ja nojaamaan sosiokulttuurisiin ja käyttöpohjaisiin ajatuksiin kielenoppimisesta. Tulosluvun esimerkkeihin on poimittu opiskelijoiden vastauksista kulloinkin tarkasteltavaa kielen roolia käsittelevä kohta, ja kategorisoinnin pohjana olevat kohdat on kursivoitu tulkintamme tueksi esitetyissä esimerkeissä. Esimerkit on esitetty alkuperäisessä muodossaan: niistä ei ole korjattu vastaajien mahdollisia lyönti- tai kirjoitusvirheitä.

4.1 Aineenopettajaopiskelijoiden vastauksista heijastuvat kielen roolit

4.1.1 *Kieli osa-alueina*

Opettajaopiskelijoiden vastaukset heijastelevat kielen kahdenlaista osiin pilkkomista. Yhtäältä tulevat aineenopettajat erottavat vastauksissaan sanaston usein irralleen muusta kielitaidosta (ks. esimerkit 1 ja 2). Monissa vastauksissa korostuu, kuinka koulu- tai oppiainekohtainen sanasto on “jäänyt uupumaan” (ks. esimerkki 3). Esimerkit ovat tulevien aineenopettajien vastauksia siihen, mistä johtuu se, ettei maahanmuuttajataustainen oppilas pysy opetuksessa mukana.

(1) [-- --] Oppitunneilla käytetään *erikoissanastoa*, jota maahanmuuttajataustaiset oppilaat eivät välttämättä ymmärrä. AI12

(2) Oppilas ei osaa oppiaineen kieltä. Kiinnittäisin huomiota *termien auki selittämiseen*. MA8

(3) Oppilas on oppinut puhuttavan joka päiväisen suomen kielen taidot, mutta koulu- ja ainekohtainen kieli ja *sanosta on jäänyt uupumaan*. [--] UE3

Vaikka monella tulevalla opettajalla on käsitys siitä, että kieltä käytetään eri tavalla eri tilanteissa, painottuu vastauksista näkemys, että oppiaineen kieli eroaa nimenomaan alakohtaisen erikoissanastonsa, termiensä ja käsitteidensä vuoksi arkikielestä. “Erikoissanaston ymmärtämättömyydellä” tuntitilanteen haasteiden selittäminen jättää huomiotta esimerkiksi kielen rakenteet sekä laajemmat yksiköt, kuten tyyli tai tekstilajit.

Toisaalta tulevien opettajien palasteleva lähestyminen kieleen ja kielitaitoon nousee esiin puheena kielen eri taitoalueista. Vastaukset heijastelevat ymmärrystä siitä, että kieli voidaan jakaa neljään eri taitoalueeseen: kuullunymmärtämiseen, puhumiseen, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Opettajaopiskelijat tuovat vastauksissaan esille, että oppilailla voi olla “hyvä suullinen kielitaito”, mutta heillä voi olla “vaikeuksia lukemisessa ja kirjoittamisessa” (ks. esimerkki 4). Taitoalueisiin liittyen tulevat opettajat tuovat myös esiin kielen eri taitoalueiden arvioinnin tärkeyden, koska arvioinnin perusteella opettaja saa käsityksen siitä, mikä “oppilaan kielitaitotaso on” (ks. esimerkki 5.).

(4) [-- --] Hänellä voi myös olla *hyvä suullinen kielitaito*, mutta hänellä voi olla vaikeuksia *lukemisessa ja kirjoittamisessa*. [-- --] AI13

(5) [-- --] Olisi tärkeää kartoittaa oppilaan kielellistä osaamista jollakin tavalla, *lukuseulalla ja keskustelutehtävällä tms.*, ja näin saada jonkinlainen käsitys siitä, mikä oppilaan kielitaidon taso on. [-- --] UE2

Tulevien aineenopettajien vastaukset kielen rooleista heijastelevat myös tehtävänannon fiktiivistä tilannetta ja siihen liittyvää kaksiosaista kysymystä. Kysymykseen "mistä johtuu?" opettajaopiskelijat vastaavat viittaamalla kielitaidon eri osa-alueisiin tai kielenoppimiseen sanaston ja termien oppimisena. Kysymykseen "mitä tekisit" tulevat aineopettajat ehdottavat ratkaisuna yksittäisen kielen osa-alueen kohennusta sen sijaan, että oppituntitilanteessa harjoiteltaisiin laajempia kokonaisuuksia, esimerkiksi tekstilajitaitoja.

4.1.2 Kieli kognitiivisena prosessina

Jotkin opiskelijoiden vastaukset ilmentävät ajatusta kielestä muuttumattomana toimintana ja oppilaan kielitaidosta opettajan ulottumattomissa olevana. Joidenkin tulevien aineenopettajien vastaukset kysymykseen tunneilla mukana pysymisen vaikeudesta heijastelevat ajatusta siitä, että oppilaalla on kielitaitoa (kieli on “valmis”), mutta että oppilas ei ole halukas käyttämään kieltä (ks. esimerkki 6).

(6) *Hän ei ole halukas kommunikoimaan opettajan kanssa tai ei halua, että opettaja ymmärtää keskustelun aihetta.* MA13

Vastauksista nouseekin käsitys siitä, että oppilaalla kyllä on kielitaito olemassa, mutta esimerkiksi jokin “henkinen este” estää kielitaidon kehittämisen oppitunnin aikana (ks. esimerkit 7–9). Opettajan tehtäväksi jää yrittää vaikuttaa tähän henkiseen esteeseen, ei kieleen sinänsä, jolloin negatiivisten affektien merkitys kielenoppimisessa korostuu.

(7) Keskustelisin oppilaan kanssa, *onko hänellä tiettyjä pelkoja luokkahuonekeskustelua kohtaan*. [-- --] AI21

(8) *Oppilaalla voi olla henkisiä esteitä kielen käyttämiseen tunnilla*. [-- --] AI24

(9) [-- --] *Toisaalta kyse voi olla ryhmäpaineesta, jossa oppilaalla ei ole rohkeutta puhua / kysyä / sanoa ääneen asioita muiden kuullen*. [-- --] UE2

4.1.3 Kieli tilanteisena toimintana

Jo tutkimuksessa tarkasteltava avoin kysymys ohjaa aineenopettajaopiskelijoita heijastelemaan *kieltä tilanteisena toimintana* (“kuvittele tilanne...”). Esimerkit 10–12 esittävät, kuinka aineenopettajaopiskelijat perustelevat monikielisen oppijan vaikeuksia toimia akateemista kieltä vaativassa tilanteessa: vaikka yhdenlaista kielenkäyttöä on opittu jossakin tilanteessa, tämä ei takaa kielen osaamista toisessa tilanteessa.

(10) *Välitunti on tilanteena erilainen. Oppilas osaa ehkä puhua sujuvasti itselleen tutusta arkisesta aiheesta välitunnilla, mutta ei hallitse oppitunnilla tarvittavaa sanastoa ja siellä käytettävää kieltä*. AI5

(11) *Luultavasti koulunkäynnissä tarvittava kieli on oppilaalle vieraampaa kuin arkikieli*.
[-- --] MA28

(12) *Toki puhekielen käyttäminen on eri kuin oppiainespesifin kielen käyttäminen*. [-- --]
UE5

Kuten esimerkit 10–12 osoittavat, kuvaavat opettajaopiskelijat välitunnin kielenkäyttötilanteen rekisteriä “erilaiseksi” ja “arkiseksi” verrattuna kysymyksessä esitettyyn luokkatilanteeseen. Kuvatessaan koulunkäynnissä vaadittavan kielen rekisteriä “vieraammaksi” kuin puhekielen rekisteriä, opettajaopiskelija tulee asettuneeksi kieltä oppivan oppilaan asemaan ymmärtäen, että akateemisen kielitaidon hankkiminen kestää kauemmin kuin arjen kielitaidon. Vastaavanlaiset vastaukset heijastelevat täten opetussuunnitelmissa vaadittua käyttöpohjaista käsitystä kielestä ja kielenoppimisesta.

4.1.4 Kieli emergoituvana ja dynaamisena toimintana

Tulevien opettajien vastaukset heijastelevat myös ajatusta, että kielitaito on dynaamista ja että opettaja voi omalla toiminnallaan tukea oppilaan kielitaidon kehittymistä. Toisaalta tehtävänanto, jossa opiskelijoita pyydetään miettimään ratkaisua tilanteeseen, on osaltaan voinut ohjata opiskelijoita sanallistamaan tapoja, joilla opettajan toiminta voi tukea kielitaidon kehittymistä. Aineenopettajaopiskelijat esittävät vastauksissaan esimerkiksi, että oppilaan kielitaitotason vaikutukset tulee ottaa oppitunnilla huomioon (ks. esimerkki 13).

(13) [-- --] *Jos joku tietty oppiaine tuottaa enemmän kielellisiä vaikeuksia kuin toinen, niin voitaisiin sen oppiaineen opettajan kanssa tehdä esimerkiksi suunnitelma, miten suomen kielen hallitsemista ja ymmärtämistä voitaisiin oppiaineen kohdalla tukea paremmin. Esimerkiksi selkokieliä tehtäviä ja tekstejä, tukisanalistoja, ja enemmän henkilökohtaista tukea oppilaalle, ja lisäksi s2-opetus voisi olla hyödyllistä. Tuottaisin varmasti oppilaalle myös lisämateriaalia ja tukea opetukseen, jos hän kokisi sellaista kaipaavansa.* UE5

Vastauksista nousee esiin myös se, että opettajan tulisi eriyttää opetusta kielitaitotason perusteella (ks. esimerkki 14) ja selittää oppiaineen kieltä arkikielen kautta (ks. esimerkki 15). Jotkut tulevista opettajista nostavat esiin lisäksi sen, että oppilaan kielitaitotaso tulee ottaa huomioon myös arvioinnissa (ks. esimerkki 16).

(14) [-- --] *Kirjallisen ilmaisun tukeminen ja sen huomioiminen, että oppitunnilla seuraaminen on haastavaa, tulisi huomioida opetuksessa eriyttäen. Arvioinnissa kirjallisen suorituksen sijasta voi käyttää esimerkiksi suullista koesuoritusta.* AI3

(15) *Koettaisin antaa arkipäiväisempiä esimerkkejä ilmiöistä ja käyttää arkikieltä luonnontieteen termien selittämisessä, mutta kuitenkin niin, että opittaisiin myös käsitteet oikein.* [-- --] *Suosittelisin lukemaan oppikirjaa ja katsomaan videoita.* MA9

(16) [-- --] *ottaisin huomioon hänen kielelliset tarpeensa opetuksessa, materiaaleissa ja ehkä jopa arvostelussa.* MA4

Vaikka tehtävänanto on voinut ohjata opiskelijoita heijastelemaan kieltä, kielitaitoja ja kielitaitoa dynaamisena toimintana, tehtävänannosta huolimatta kaikki aineenopettajaopiskelijat eivät ole nostaneet kielitaidon dynaamisuutta vastauksissaan esiin. Lisäksi osin dynaamisen kielenoppimisen teorian vastaisesti vastauksista heijastuu, että opettajalla on keinona tukea yksittäisen oppilaan kielenoppimista ainoastaan kahdenkeskisissä tilanteissa tai esimerkiksi sanalistojen, tukiopetuksen tai räätälöityjen kokeiden avulla. Vastauksien ratkaisuehdotuksissa ei tuoda esille koko luokan vuorovaikutustilanteita, joissa kielitaito kehittyisi resursseja kierrättämällä. Ainoastaan muutamissa vastauksissa opettajaopiskelijat ehdottavat ratkaisuksi esimerkiksi tuovansa “oppituntien käytäntöön

vapaamuotoista arkikeskustelua muistuttavaa vuorovaikutusta” eli he osoittavat ymmärrystä kielitaidosta yhteistoiminnassa kehittyvänä.

4.1.5 Kieli keskustelun kohteena

Tulevien opettajien vastaukset heijastavat tarvetta nostaa kieli ja oppilaan kielenoppiminen keskustelun kohteeksi koulussa. Nämä vastaukset ovat reaktioita tehtävänannon toiseen osaan: “mitä tekisit opettajana?”. Opettajaopiskelijat näkevät, että kielestä ja sen käyttöön liittyvistä ongelmista voi keskustella joko oppilaiden itsensä ja/tai kollegoiden kanssa (ks. esimerkit 17 ja 18). Tällaisissa vastauksissa tulevien opettajien odotukset oppilaiden metakognitiosta ovat korkeat: oppilaiden odotetaan pystyvän itse tunnistamaan ja sanallistamaan, mistä heidän vaikeutensa tunnin seuraamisessa johtuvat.

(17) [-- --] *Lisäksi keskustelisin oppilaan kanssa ja tiedustelisin, kokeeko hän jonkin asian hankalaksi oppitunnilla.* [-- --] AI31

(18) [-- --] *Puhuisin asiasta muiden aineiden opettajien kanssa, koska hänellä todennäköisesti on enemmän vaikeuksia muissa aineissa.* [-- --] AI13

Yhdessä vastauksessa (ks. esimerkki 19) opiskelija nostaa esiin myös sen, että kielestä voidaan keskustella myös yhteisesti oppitunnilla:

(19) [-- --] *Oppitunneilla kielenkäyttötapoja tulisi siis tutkia ja tarkastella kriittisesti.* [-- --] AI1

Ratkaisuehdotuksissa keskustelun aiheena on usein kielen vaikeus tai oppilaan haasteet (ks. esimerkit 17 ja 18), eikä esimerkiksi kieli oppimisen välineenä tai kiinnostavana tutkimuskohteena. Kielestä puhuminen tunneilla (esimerkki 19) voisi kehittää oppilaiden metakielellistä tietoisuutta, joka onkin tärkeä kielitietoisuuden osa-alue (ALA 2020).

4.2 Kielen roolit kolmen aineryhmän vastauksissa

Tarkasteltavien aineryhmien, suomen kielen, matemaattisten aineiden ja reaaliaineiden, tulevien opettajien vastaukset ovat samansuuntaisia. Tässä luvussa tarkastelemme sitä, kuinka monia ja millaisia eri rooleja aineryhmissä on annettu kielelle. Koska ryhmät ovat erikokoiset (AI, n=32; MA, n=23; UE, n=6), emme tee tarkastelun pohjalta laajoja yleistyksiä. Eri aineryhmien vastausten määrät ja jakaumat antavat kuitenkin kiinnostavaa, alustavaa tietoa siitä, millaisia eroja aineryhmien välillä on heidän käsityksissään kielestä, kielitaidosta ja kielenoppimisesta.

4.2.1 Kielen roolien määrät eri aineryhmissä

Reaaliaineiden opettajat pohtivat kielen rooleja monipuolisesti: puolet (3/6) opiskelijoista heijastelee vastauksissaan neljää tai jopa viittä erilaista kielen roolia ja toinen puoli (3/6) kolmea erilaista roolia. Tulevista suomen kielen opettajista vain 6/32 ja matemaattisten aineiden opiskelijoista vain 1/23 tuo esille neljä tai viisi kielen roolia. Toisaalta puolet (16/32) tulevista suomen kielen ja yli puolet (15/23) matemaattisten aineiden opettajista tuo vastauksissaan esille 3 erilaista kielen roolia. Noin kolmasosalla suomen kielen ja kirjallisuuden (9/32) sekä matemaattisten aineiden (7/23) opiskelijoista vastaukset heijastavat vain yhtä tai kahta roolia.

4.2.2 Kielen roolit eri aineryhmissä

Tulevista reaaliaineiden opettajista kaikki kuusi esittävät kielen osa-alueina, tilanteisena toimintana ja dynaamisena toimintana. Myös tulevista suomen kielen ja kirjallisuuden (26/32) sekä matemaattisten aineiden (17/23) opettajista suurin osa peilaa vastauksissaan näitä kolmea kielen roolia. Se, että suurin osa opettajaopiskelijoista näkee kielitaidon dynaamisena prosessina, tukee sitä, että tulevat opettajat ovat pohtineet kielen olemusta tilanteisena ja erityisesti dynaamisena ja kehitettävänä toimintana, johon opettaja voi toimillaan vaikuttaa. Osittain staattinen, kognitiivinen kielikäsitteitys heijastuu vain 5/32 suomen kielen ja 2/23 matemaattisten aineiden opettajaopiskelijan vastauksissa, kun taas jopa 4/6 reaaliaineiden tulevista opettajista heijastelee tätä käsitystä vastauksissaan. Lisäksi kieli on nostettu keskustelun kohteeksi kaikissa kolmessa ryhmässä: tulevista suomen kielen opettajista kielen keskustelun kohteeksi nostaa 7/32, matemaattisten aineiden tulevista opettajista 5/23 ja reaaliaineiden tulevista opettajista 2/6. Ryhmien välisen tarkastelun perusteella ryhmät eivät juurikaan eroa toisistaan kielelle antamiensa roolien perusteella. Näiden tulosten taustoja pohditaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

5 Pohdintaa aineenopettajaopiskelijoiden orastavasta kielen tilanteisuuden ja dynaamisuuden hahmottamisesta

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella, millaisia rooleja aineenopettajaopiskelijat antavat kielelle oppimisessa ja opettamisessa aineenopettajan pedagogisten opintojen loppuvaiheessa. Tavoitteena oli selvittää, millaisia kieli-, kielitaito- ja kielenoppimiskäsityksiä opiskelijoiden raporttoimat kielen roolit heijastelevat. Lisäksi haluttiin selvittää, eroavatko eri aineenopettajaryhmät toisistaan pohdinnoissaan kielen rooleista. Aineenopettajaopiskelijoiden vastauksia, joissa pohdittiin kielen rooleja, peilattiin tutkimuksessa esitettyihin kieli-, kielitaito- ja kielenoppimiskäsityksiin.

Tulevien aineenopettajien vastauksissa heijastuu monenlaisia kielen rooleja, jotka ovat usein toistensa kanssa päällekkäisiä jopa yksittäisen vastauksen sisällä. Nämä tulokset ovat linjassa aiemman tutkimuksen kanssa (Barcelos & Kalaja 2012). Opettajaopiskelijoiden kielikäsitteisiin vaikuttanee yhtäältä se, millaisia kokemuksia heillä itsellään on kielestä ja

kielenoppimisesta (Mäntylä & Kalaja 2017: 217): Mitä on pidetty heidän kielenoppimispolullaan tärkeänä ja mitä on painotettu? Onko kielenoppimisessa käytetty keskustelutehtäviä, lukemistehtäviä, kirjoittamistehtäviä, sanalistoja vai kielioppitehtäviä? Miten käytetyt oppikirjat ja materiaalit ovat kenties vaikuttaneet heijastuneisiin rooleihin? Toisaalta pedagogisiin opintoihin kuuluvat opetusharjoittelut enemmän tai vähemmän tai monikielisessä peruskoulussa ovat myös todennäköisesti vaikuttaneet opettajaopiskelijoiden käsityksiin.

Aiemmissa tutkimuksissa (Tarnanen & Palviainen 2018; Repo 2020) on todettu, että opettajien kyky kohdata monikielisiä oppilaita kehittyy hitaasti, eikä pelkästään esimerkiksi opetussuunnitelman sanelemana. Muutos vaatii opettajalta omaa toimijuutta. Opettajankoulutuksessa tulisikin varmistaa, että tulevat opettajat saavat tietoa kielenoppimisen periaatteista ja esimerkiksi käyttöpohjaisista kielenopetusmenetelmistä. Sen lisäksi tulevien opettajien tulisi kuitenkin myös saada harjoittelunsa aikana kokemuksia monikielisten oppilaiden opettamisesta. Tämä teorian ja käytännön yhdistelmä loisi hyvän pohjan sille, että opettaja pystyisi tarjoamaan parasta mahdollista opetusta kaikille oppilailleen.

Koska olemme tutkimuksessa tarkastelleet opiskelijoiden vastauksia ainoastaan pedagogisten opintojen lopulla, emme voi vetää suoria johtopäätöksiä siitä, mitä tulevat aineenopettajat ovat oppineet pedagogisten opintojen aikana. Voimme kuitenkin tulosten perusteella pohtia, millaisin ajatuksin kielestä opettajaopiskelijat ovat suuntaamassa kentälle. Tulosten pohdinnassa tulee ottaa huomioon myös se, että tutkimuksessa on tarkasteltu tulevien aineenopettajien vastausta yhteen avoimeen kysymykseen. Vastaukset ovat opiskelijoiden hypoteettisia ajatuksia toimintatavoista, eivätkä siis välttämättä vastaa sitä, mitä todellisessa luokkatilanteessa tapahtuisi. Lisäksi kysymyksenasettelu on voinut vaikuttaa tulevien aineenopettajien vastauksiin: tehtävänannossa on selvästi kaksi osaa, joissa kysytään opiskelijoiden vastauksia siihen, mistä fiktiivinen tilanne johtuu ja mitä opettaja tilanteessa tekisi. Vastausten laadullinen analyysi paljastaa, että tehtävänanto on jonkin verran ohjannut opiskelijoita vastaamaan tietyllä tavalla. Tehtävässä opiskelijat pohtivat kieltä tietyssä tilanteessa ja sitä, mitä opettaja voisi kuvatussa tilanteessa tehdä.

Kaikissa kolmessa aineryhmässä suuri osa tulevista opettajista heijastelee vastauksissaan käsitystä, jonka mukaan kieli on tilanteinen ja dynaaminen ja johon opettaja voi omalla toiminnallaan vaikuttaa. Vain muutaman opiskelijan vastauksista kohoaa esiin käsitys kielestä muuttumattomana, opettajan vaikutuksen ulottumattomissa olevana asiana. Tämä voi myös kertoa siitä, että ”mitä opettajan tekisit?” -kysymys pitää sisällään oletuksen, että opettaja voi jollain tavalla vaikuttaa tilanteeseen. Reaaliaineiden tulevat opettajat tuovat esille määrällisesti eniten kielen rooleja: heistä melkein kaikki nostavat esiin kaikkien kategorioiden asioita. Matemaattisten aineiden tulevat opettajat pohtivat kielen rooleja kapeammin kuin reaaliaineiden ja suomen kielen tulevat opettajat. Aiemmissa tutkimuksissa onkin osoitettu, että kielenopettajat ovat muihin aineryhmiin verrattuna kielitietoisempia (ks. esim. Alisaari ym. 2019), mikä on oletettavaa senkin perusteella, että he ovat jo lähtökohtaisesti kiinnostuneita kielestä. Vaikka kaikissa aineryhmissä vastauksista nousee esille monia kielen rooleja, suomen

kielen opiskelijoilla oli oletettavasti opinnoistaan johtuen enemmän sanastoa käsitellä monikielisen koulun tilanteita verrattuna erityisesti matemaattisten aineiden opiskelijoihin.

Analyysin perusteella kentälle on pedagogisten opintojen jälkeen suuntaamassa opettajia, joiden vastaukset heijastelevat pääosin käsitystä kielestä tilanteisena toimintana. Kielen tilanteisuuden ymmärtäminen onkin aineenopettajalle tärkeää, jotta hän pystyy hahmottamaan oppiaineensa kielenkäyttötilanteiden akateemisen kielen vaatimukset ja mallintamaan oppiainekohtaisten tekstilajien kanssa toimimista (Cummins 2009). Yhtäältä näkemys kielen tilanteisesta luonteesta nousee opiskelijoille asetetusta pohdintatehtävästä: välitunnin ja oppitunnin maailmoihin kontekstoitu kysymys ohjaa vastaajaa pohtimaan kielenkäytön suhdetta kahteen erilaiseen tilanteeseen. Yleisellä tasolla opiskelijoiden vastauksista siis nousee esiin myös kieli dynaamisena taitona, jota opettaja voi toiminnallaan edistää ja kehittää. Tämän lisäksi vastauksista kauttaaltaan heijastuu näkemys, että kieltä opitaan käytössä, toistuvien kielenkäyttötilanteiden kautta (vrt. esim. Mustonen 2015). Toisaalta vaikka opettajaopiskelijat nostavat usein esiin erityisesti yleisakateemisen sanaston hallinnan vastakohtana arkikielen hallinnalle, monet esittävät tukikeinoksi kyselyssä esitettyyn fiktiiviseen tilanteeseen opetussisällön selittämisen arkikielen kautta. Opiskelijoilla on siis tietoa kielen eri rekistereistä (ks. esim. Cummins 2009), mikä heijastaa myös käsitystä kielestä tilanteisena toimintana.

Kun vastauksissa siirrytään konkretiaan, eli kun tulevat opettajat pohtivat, mitä itse tekisivät tilanteessa, monet kuitenkin puhuvat kielestä kapeammin osa-alueina. Aineenopettajaopiskelijat heijastavat vastauksissaan erityisesti sanaston ja termien roolin keskeisyyttä kielenoppimisessa ja oppimisessa (vrt. Schleppegrell & O'Hallaron 2011; Mäntylä & Kalaja 2017: 216–217; Aalto 2019). Sanojen ja termien hallinta onkin tärkeä osa kaikkea oppimista. Sanaston keskeinen asema opettajaopiskelijoiden vastauksissa voi heijastaa heidän omia oppimiskokemuksiaan: opiskelijoilla on saattanut olla vaikeuksia opetella sanastoa kouluaikanaan tai heillä on ehkä ollut hankaluuksia oppia oman alan terminologiaa aineopinnoissa, jolloin samoihin teemoihin keskitytään myös omassa opetuksessa.

Opiskelijoiden vastauksista nousevat esiin myös kielitaidon eri osa-alueet: puhuminen, kirjoittaminen, lukeminen ja kuullunymmärtäminen. Toisaalta tällainen eri kielitaitoalueiden tuntemus osoittaa, että opettajaopiskelijat ovat perillä siitä, että esimerkiksi puhuminen ja kirjoittaminen voivat kehittyä eri tahdissa. Pedagogisesti onkin usein järkevää suunnata huomio kielen eri tasoihin (syntaksi, morfologia jne.) (Goldberg & Casenhiser 2008: 199–200) ja kielitaidon eri osa-alueisiin (esim. puhuminen ja kirjoittaminen) (Luukka 2008; Bovellan 2014). Toisinaan kielen näkemiseen pieninä osina liittyy opiskelijoilla kuitenkin ajatus siitä, että jokin kielitaidon osa-alue jää oppilaalta uupumaan tai että oppilas ei vain hallitse kieltä. Tutkimuksessa on osoitettu, että tällainen kielitaitonäkemys passivoi opettajia ja voi johtaa siihen, etteivät opettajat panosta oppilaan (kielen)oppimiseen, vaan jättävät sen oppilaan omalle vastuulle (Walker, Schafer & Iiams 2004).

Joissakin vastauksissa tulevat opettajat näyttävät ajattelevan, että oppilaiden kielenkäyttöä oppitunneilla estävät lähinnä psykologiset tai sosiaaliset syyt, esimerkiksi se, että oppilas

jännittää, eikä siksi uskalla puhua tunnilla. Usein näissä vastauksissa heijastuu ajatus kielestä staattisena, muuttumattomana asiana: oppijalla on kielitaito hallussa, mutta hän ei syystä tai toisesta kykene aktivoimaan sitä oppimistilanteessa. Tällainen käsitys voi vaikuttaa heikentävästi opettajan motivaatioon toimia OPS:n (2014) mukaisena oman oppiaineensa kielen opettajana ja kielellisenä mallina. Toki on tärkeää ymmärtää, että esimerkiksi ahdistus voi vaikeuttaa tai estää kielenoppimista ja kielenoppiminen tapahtuu parhaiten turvallisessa ympäristössä (ks. Krashen 2009; Larsen-Freeman 2011).

Jotkut opettajaopiskelijat tuovat vastauksissaan esiin kielestä keskustelemisen tärkeyden. Kuitenkaan tässä yhteydessä vastauksista ei aina täysin heijastu realistinen käsitys kielitaidosta: jos oppilaan kielitaito ei ole vielä akateemisen kielitaidon tasolla, ei oppilas myöskään välttämättä kykene keskustelemaan kielellisistä vaikeuksistaan opettajan kanssa. Myöskään kielitaidon puutteiden tai ongelmien nimeäminen ei riitä, vaan oppilaan on saatava jostain työkaluja, oikea-aikaista tukea ja osallisuuksia kielenkäyttötilanteissa, jotta hän voi kehittää kielitaitoaan. Vastauksista heijastuu pikemminkin tulevien opettajien korkeat odotukset ja käsitykset oppilaiden metakognitiivisista ja reflektioidoista. OPS:n (2014) yleistekstissä esiin tuodut kielen roolit, joita ei esitellä yksittäisten oppiaineiden sisällöissä, olisi hyvä saada oman oppiaineen pedagogiikan piiriin. Tässä tutkimuksessa käytetty skenaario näyttää toimivan hyvin fasilitaattorina oman opettajuuden kehittämisessä ja reflektiossa, ja tämän tyyllisiä tehtäviä voitaisiinkin käyttää opettajan pedagogisissa opinnoissa tukemaan opettajaopiskelijoiden ymmärrystä kielen rooleista oppimisessa.

Opettajien käsitykset kielestä vaikuttavat siihen, miten he opettavat (Mäntylä & Kalaja 2017). Tämä tutkimus osoittaa, että tulevat aineenopettajat ymmärtävät, että kieli on tilanteista toimintaa ja että kieltä opitaan käytössä. Opettajaopiskelijat heijastelevat vastauksissaan myös sitä, että opettaja voi omalla toiminnallaan kehittää oppilaansa kielitaitoa ja tukea kielenoppimista. Toisaalta tämän tiedon sanoittaminen konkretian tasolle opetukseen on vielä paikoin puutteellista: useat opettajaopiskelijat nostavat kielenoppimisen keskiöön sanaston ja oppiaineiden termit, mutta eivät tuo esiin laajemmin muunlaisia pedagogisia käytänteitä. Kielen rooleja ymmärtävän opetustaidon kehittymistä olisi kiinnostava tutkia tarkemmin havainnoimalla opiskelijoiden pedagogista toimintaa luokahuoneessa. Omassa tutkimuksessamme tulevat opettajat heijastavat vastauksissaan OPS:n (2014) mukaisia kieli-, kielitaito- ja kielenoppimiskäsityksiä, mutta eivät osaa kuvitteellisessa tilanteessa sanoittaa pedagogisia käytänteitään. On mahdollista, että opiskelijoiden kokemukset omasta aiemmasta kielenoppimisestaan ovat niin vahvat, että heidän käsityksensä eivät ole ehtineet muuttua lukuvuoden mittaisten pedagogisten opintojen aikana, sillä muutokset asenteissa ja käytänteissä tapahtuvat hitaasti (vrt. Repo 2020).

Opiskelijoiden vastaukset siis heijastavat sitä, että heillä ei ole kaikkea tarvittavaa tietoa nykyisten opetussuunnitelmien kielitietoisesta opettamisesta, esimerkiksi siitä, että eri oppiaineissa vaadittavat kielenkäytön tavat eroavat arjen kielenkäytön vastaavista, ei pelkästään sanaston vaan myös tekstilajien tasolla. Tähän vaikuttaa todennäköisesti se, että kielitietoisuuden vaatimus on uudehko lisä opetussuunnitelmiin. Vaikka kielitietoisuuden

opetuksen vaatimus on periaatteellisesti hyvä, on ongelmana se, että ei tiedetä, millaista akateeminen kieli on. Siitä ei ole suomen kielen osalta vielä tarpeeksi tutkimustietoa (Ivaska 2015). Tarkkaa tietoa ei myöskään ole siitä, miltä akateeminen kieli näyttää eri oppiaineissa. Eri kouluasteiden ja eri oppiaineiden tekstilajeja on kuitenkin onneksi alettu viime vuosina tutkia (ks. esim. historia: Paldanius 2020; Rantala & van den Berg 2013; Veijola 2016; akateemiset tekstitaidot: Kiili & Mäkinen 2011; kieliaineet peruskoulussa: Luukka, Pöyhönen, Huhta, Taalas, Tarnanen & Keränen 2008). Lisääntyvä tieto eri tekstilajien ominaisuuksista antaa opettajille uusia työkaluja tukea sekä oppiaineen sisältöjen että oppiaineen kielen oppimista.

6 Lopuksi

Tulevien aineenopettajien vastausten heijastelemat kielen roolit ovat rohkaisevan monipuoliset ja holistiset. Kielen liittäminen tilanteisuuteen ja dynaamisuuteen osoittaa, että opiskelijoilla on tietoa nykyisistä kieli- ja kielenoppimiskäsityksistä. Vaikka monet opettajaopiskelijat ovat tietoisia siitä, että kieli on tilanteista toimintaa, monet näkevät tämän tilanteisen vaihtelun tapahtuvan vain sanatasolla ja keskittyvät konkretian tasolla pelkästään sanastoon ja termeihin. Opettajankoulutuksessa voitaisiin tulevaisuudessa tukea tulevien aineenopettajien kielitietoisuutta siten, että heidän käsityksensä kielellisestä toiminnasta laajenisi sanatasolta tekstilajien tasolle. Tieto eri oppiaineiden tekstilajeista ja laajemmista tekstikäytännöistä auttaisi aineenopettajia toimimaan nykyisten opetussuunnitelmien kielitietoisuusvaatimusten mukaisesti. Jotta saataisiin tietoa siitä, miten tulevien aineenopettajien tieto kielen roolista oppimisessa siirtyy käytäntöön, tulisi heidän pedagogista toimintaansa havainnoida luokkatilanteissa.

Lähteet

- Aalto, Eija 2019: *Pre-service subject teachers constructing pedagogical language knowledge in collaboration*. JYU Dissertations 158. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7950-8>
- Aalto, Eija 1994: Alussa on sana – systemaattisuutta sanaston opettamiseen. Teoksessa Minna Suni & Eija Aalto (toim.) *Suuntaa suomenopetukseen – tuntumaa tutkimukseen*, 93–117. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aalto, Eija, Mustonen, Sanna & Tukia, Kaisa 2009: Funktionaalisuus toisen kielen oppimisen lähtökohtana. *Virittäjä* 3, 402–423. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4204>
- ALA 2020 = Association for Language Awareness. Saatavissa:
<https://www.languageawareness.org> (Viitattu 31.8.2020)
- Alanen, Riikka 2000: Vygotsky, van Lier ja kielenoppiminen: sosiokulttuurinen viitekehys kielellisen tietoisuuden ja vieraan kielen oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Paula Kalaja & Lea Nieminen (toim.) *Kielikoulussa – kieli koulussa*. AFinLAN vuosikirja 2000, 95–

120. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 58. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Alisaari, Jenni, Heikkola, Leena Maria, Commins, Nancy & Acquah, Emmanuel Opoku (2019). Monolingual practices confronting multilingual realities. Finnish teachers' perceptions of linguistic diversity. *Teaching and Teacher Education* 80, 48–58.
- Barcelos & Kalaja, Paula (2012) Beliefs in Second Language Acquisition: Teacher. Teoksessa Carol A. Chapelle (toim.), *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Barkley, Christopher, Kluender, Robert & Kutas, Marta 2015: Referential processing in the human brain: An Event-Related Potential (ERP) study. *Brain Research* 1629, 143–159. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2015.09.017>
- Block, David 2003: *The social turn in second language acquisition*. Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- de Bot, Kees & Larsen-Freeman, Diane 2011: Researching second language development from a dynamic systemic theory perspective. Teoksessa Marjolijn Verspoor, Kees de Bot & Wander Lowie (toim.) *A Dynamic Approach to Second Language Development. Methods and Techniques*, 5–23. Amsterdam: John Benjamins Publishers.
- Bovellan, Eveliina 2014: *Teachers' beliefs about learning and language as reflected in their views of teaching materials for Content and Language Integrated Learning (CLIL)*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5809-1>
- Chomsky, Noam 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam 1957: *Syntactic Structures*. Hague: Mouton.
- Cummins, Jim 2009: Multilingualism in the English-language classroom: Pedagogical considerations. *TESOL Quarterly* 43 (2), 317–321. <https://doi.org/10.1002/j.1545-7249.2009.tb00171.x>
- Dosse, Francois 1998: *History of Structuralism*. 2. painos. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dufva, Hannele 2013: Kognitio, kieli ja oppiminen: hajautettu näkökulma. Teoksessa Tiina Keisanen, Elise Kärkkäinen, Mirja Rauniomaa, Pauliina Siitonen & Maarit Siromaa (toim.) *Osallistumisen multimodaaliset diskurssit*, 57–73. *AFinLA-e*. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 5. Jyväskylä: Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Dufva, Hannele, Aro, Mari, Suni, Minna ja Salo, Olli-Pekka 2011: Onko kieltä olemassa? Teoreettinen kielitiede, soveltava kielitiede ja kielen oppimisen tutkimus. *AFinLA-e*. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 3. Jyväskylä: Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Dörnyei, Zoltán 2014: Motivation in second language learning. Teoksessa Marianne Celce-Murcia, Brinton Donna M. & Marguerite Ann Snow (toim.) *Teaching English as a second or foreign language*, 518–531. 4. painos. Boston, MA: National Geographic Learning/Cengage Learning.

- Gleeson, Margaret 2010: Language AND content: How do curriculum teachers of year 12 English language learners combine two disciplines? Wellington: Victoria University of Wellington. <http://hdl.handle.net/10063/1637>
- Goldberg, Adele E. & Casenhiser, Devin 2008: Construction learning and second language acquisition. Teoksessa Nick C. Ellis & Peter Robinson (toim.) *Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition*, 197–215. London, New York: Routledge.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. 1. painos. London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood 1978: *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood 1973: *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Heikkola, Leena Maria, Repo Elisa, Kekki, Niina & Alisaari, Jenni (käsikirjoitus). *Towards linguistically responsive practices - Survey on student teachers' beliefs regarding language learning and multilingualism in the beginning of teacher training*.
- Ivaska, Ilmari 2015: *Edistyneen oppijansuomen konstruktiopiirteitä korpusvetoisesti: avainrakennanalyysi*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis. Sarja C osa 409. Scripta Lingua Fennica Edit. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6204-4>
- de Jong, Ester J., Harper, Candice A., & Coady, Maria R. 2013: Enhanced knowledge and skills for elementary mainstream teachers of English language learners. *Theory Into Practice* 52 (2), 89–97. <https://doi.org/10.1080/00405841.2013.770326>
- De Jong, Ester J. & Harper, Candice A. 2005: Preparing mainstream teachers for English language learners: Is being a good teacher good enough? *Teacher Education Quarterly* 32 (2), 101–124. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ795308.pdf>
- Kiili, Carita & Mäkinen, Marita 2011: Akateemiset tekstitaidot ja niiden ohjaaminen yliopistossa Teoksessa Marita Mäkinen, Vesa Korhonen, Johanna Annala, Pekka Kalli, Päivi Svärd, Veli-Matti Värri (toim.) *Korkeajännityksiä – kohti osallisuutta luovaa korkeakoulutusta*, 219–241. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Krashen, Stephen D. 2009: *Principles and practice in second language acquisition*. Alkuperäispainos vuodelta 1982. www.sd-krashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf
- Lakoff, George 1990: Invariance hypothesis: is abstract reasoning based on image-schemas? *Cognitive Linguistics* 1 (1): 39–74. <https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.1.39>.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Larsen-Freeman, Diane (2007) Reflecting on the cognitive–social debate in second language acquisition. *Modern Language Journal*, 91(1), 773–787.
- Lauranto, Yrjö 2020: FUNK! Funktionaalis-pedagoginen kielioppi ja suomen kielen opetus. 28 helmikuuta 2020, Kaikkien koulu(ksi): kielitietoisuus koulun kehittämisen

- kulmakivenä. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja, 51–74. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- van Lier, Leo 1998: The relationship between consciousness, interaction and language learning. *Language Awareness* 7 (2–3), 128–145.
<http://dx.doi.org/10.1080/09658419808667105>
- van Lier, Leo 2000: From input to affordance: Social-interactive from an ecological perspective. Teoksessa James P. Lantolf (toim.) *Sociocultural theory and second language learning*, 245–260). Oxford: Oxford University Press.
- Leino, Kaisa, Ahonen, Arto K., Hienonen, Nina, Hiltunen, Jenna, Lintuvuori, Meri, Lähteinen, Suvi, Lämsä, Joni, Nissinen, Kari, Nissinen, Virva, Puhakka, Eija, Pulkkinen, Jonna, Rautopuro, Juhani, Sirén, Marjo, Vainikainen, Mari-Pauliina & Vettenranta, Jouni 2018: *PISA 2018 ensituloksia. Suomi parhaiden joukossa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019: 40.
- LOPS 2019 = *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2020*. Määräykset ja ohjeet.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M. A. K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. Teoksessa Hannele Dufva & Mika Lähtenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä, 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Luukka, Minna-Riitta, Pöyhönen, Sari, Huhta, Ari, Taalas, Peppi, Tarnanen, Mirja, & Keränen, Anna 2008: *Maailma muuttuu - mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytännöt koulussa ja vapaa-ajalla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Mitchell, Rosamund, Myles, Florence & Marsden, Emma 2013: *Second Language Learning Theories*. 3. painos. London / New York: Routledge.
- Mustonen, Sanna 2015: *Käytössä kehittyvä kieli. Paikat ja tilat suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6213-5>
- Mäntylä, Katja & Kalaja, Paula 2017: ”Unelmieni oppitunti” englannin kielen opettajakoulutettavien visualisoimana. Teoksessa Sirkku Latomaa, Emilia Luukka & Niina Lilja (toim.) *Kielitietoisuus eriarvoistuvassa yhteiskunnassa – Language awareness in an increasingly unequal society*, 201–218. AFinLAn vuosikirja 2017. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 75. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Paldanius, Hilka 2020. Kuka aloitti kylmän sodan? Lukion historian aineistopohjaisen esseen tekstilaji tiedonalan tekstitaitojen näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8175-4>
- Pirinen, Tuula (toim.) 2015: *Maahanmuuttajataustaiset oppijat suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Koulutuksen saavutettavuuden ja opiskelun aikaisen tuen*

- arviointi*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 17:2015.
https://karvi.fi/app/uploads/2015/06/KARVI_1715.pdf
- OPS 2014 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/lukion-opetussuunnitelman-perusteet-2015>
- Rantala, Jukka & van den Berg, Marko 2013: Lukiolaisten historian tekstitaidot arvioitavana. *Kasvatus* 44 (4), 394–407.
- Repo, Elisa 2020: Discourses on encountering multilingual learners in Finnish schools. *Linguistics and Education* 60, 100864. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2020.100864>
- Robinson, Penelope J. 2005: Teaching Key Vocabulary in Geography and Science Classrooms: An Analysis of Teachers' Practice with Particular Reference to EAL Pupils' Learning. *Language and education* 19 (5), 428–445.
<https://doi.org/10.1080/09500780508668695>
- Saussure, Ferdinand de 1916: *Cours de linguistique générale* publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger. 1. painos. Lausanne & Paris: Librairie Payot & Cie.
- Schleppegrell, Mary J. & O'Hallaron, Catherine L. 2011: Teaching Academic Language in L2 Secondary Settings. *Annual Review of Applied Linguistics* 31, 3–18.
<https://doi.org/10.1017/S0267190511000067>
- Suni, Minna 2008: *Toista kieltä vuorovaikutuksessa: kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3209-1>
- Suni, Minna & Latomaa, Sirkku 2012: Dealing with Increasing Linguistic Diversity in Schools - The Finnish Example. Teoksessa Jan Blommaert, Sirpa Leppänen, Päivi Pahta & Tiina Virkkula (toim.) *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity and Normality*, 67–95. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Taalas, Peppi 2007: Joustavat oppimisen mallit ja teknologian integraatio: kielenopetuksen muuttuvat mediamaisemat. Teoksessa Sari Pöyhönen, Minna-Riitta Luukka, Kari Sajavaara, Karita Mård-Miettinen, Siv Björklund, Leena Hämäläinen, Tuula Väisänen, Sirkku Latomaa, Riitta Pyykkö, Ulla-Kristiina Tuomi, Taina Juurakko-Paavola, Ullamaija Fiilin, Peppi Taalas, Eija Aalto, Kaj Sjöholm, Anna-Lena Østern, Pirkko Sartoneva, Anu Sajavaara, Mailis Salo, Ellen Näkkäläjärvi, Rauna Rahko, Anne-Mari Mäki, Kaisa Alanne, Yousri Youssef, Mirja Tarnanen, Ari Huhta, Kalevi Pohjala & Pirjo Hiidenmaa *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta*, 413–429. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Tarnanen, Mirja & Palviainen, Åsa 2018: Finnish teachers as policy agents in a changing society. *Language and Education* 32 (5), 428–443.
<https://doi.org/10.1080/09500782.2018.1490747>
- TENK 2019 = Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Saatavissa: <https://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto> (Viitattu 13.2.2020.)

- Tomasello, Michael 2003: *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard University Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Vaarala, Heidi, Reiman, Nina, Jalkanen, Juha & Nissilä, Leena 2016: *Tilanne päällä! Näkökulmia S2-opetukseen*. Oppaat ja käsikirjat 1. Helsinki: Opetushallitus.
- Valdés, Guadalupe, Kibbles, Amanda & Walqui, Aída 2014: *Changes in the expertise of ESL professionals: Knowledge and action in an era of new standards*. TESOL International Association. *Advancing excellence in English language teaching*. <https://ell.stanford.edu/sites/default/files/professional-paper-26-march-2014.pdf> (27.8.2020)
- Veijola, Anna 2016: Nuoret ja historian tekstitaidot: tiedon vastaanottamisesta käsittelyyn ja käyttämiseen. *Nuorisotutkimus* 2–6, 3–18.
<https://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/lehdet/1521-nuorisotutkimus-3-2016>
- Walker, Anne, Shafer, Jill & Iiams, Michelle 2004: “Not in my Classroom”: Teachers’ Attitudes Towards English Language Learners in the Mainstream Classroom. *NABE Journal of Research and Practice* 2 (1), 130–160.

About the authors

Leena Maria Heikkola is a postdoctoral researcher in the project “EKKO – Eettisesti kestävä kielen opetusta” and a university teacher in Finnish language at Åbo Akademi University. Heikkola’s research interests include ethical and sustainable language teaching, linguistically and culturally responsive teaching, second language acquisition, music and songs in language teaching, music rehabilitation in clinical populations, communication in multiple sclerosis, clinical linguistics and neurolinguistics. E-mail: leena.maria.heikkola@abo.fi.

Niina Kekki is a project researcher in the project "Tuntemattomalla päähän?" and a doctoral student in Finnish language at the Utuling doctoral program at the University of Turku. Kekki's doctoral thesis focuses on the use of synonymous adjectives of advanced Finnish as a second language learners. Her research interests are second language acquisition, corpus linguistics, use of literature in language learning, and linguistically and culturally responsive education. E-mail: niina.kekki@utu.fi.

Elisa Repo is a doctoral student at the department of Teacher Education at the University of Turku. Repo’s doctoral thesis focuses on language awareness and increasing linguistic diversity in school. In addition to doing research, Repo works as a university teacher, teaching courses on language and literature pedagogy, language awareness, multilingualism, and active readership. E-mail: elisa.repo@utu.fi.

Kielitiedon funktiot vieraiden kielten opetuksessa: Mihin kieltenopettaja tarvitsee kielentutkimusta?

Milla Luodonpää-Manni

Abstract: Highly educated teachers are often acknowledged as one of the strengths in the Finnish educational system. A qualified language teacher has a Master level degree including language studies of at least 60 ECTS credits in one or more language subjects as well as 60 ECTS credits of teachers' pedagogical studies. The relationship between linguistic research and language didactics may, however, be unclear to students especially in the beginning of their studies. This paper brings new insight into foreign language teaching and language education through an analysis of how linguistic knowledge is connected to the learning objectives described in The National Core Curriculum for Basic Education (2014) for foreign languages. The results show that meeting the learning objectives requires knowledge of several areas of linguistics. Further, it is argued that language teachers need a solid global understanding of the language system as a whole in order to organize their teaching in an efficient and deliberate way.¹

Keywords: core curricula for basic education, language awareness, language didactics, language education, teacher training

1 Johdanto

Opettajien korkeatasoinen tieteellinen koulutus on suomalaisen koulutusjärjestelmän vahvuus, ja se mahdollistaa opettajien verrattain laajan autonomian päättää omasta työstään. Vahvan tietopohjan ansiosta opettajat kykenevät seuraamaan oman tieteenalansa ajankohtaista keskustelua ja tekemään itsenäisiä päätöksiä opetuksen toteutuksesta. Opettajien muodollisista kelpoisuusvaatimuksista säädetään asetuksella 986/1998 opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista. Aineenopettajan kelpoisuusvaatimukseen kuuluu ylempi korkeakoulututkinto, vähintään 60 opintopisteen laajuiset opettajan pedagogiset opinnot sekä vähintään 60 opintopisteen laajuiset opetettavan aineen opinnot yhdessä tai useammassa perusopetuksessa opetettavassa aineessa (lukiossa vähintään 120 opintopistettä yhdessä opetettavassa aineessa). Kieltenopettajan ammatillinen tiedetausta rakentuu siis sekä kasvatustieteen että kielentutkimuksen alojen tutkimustiedolle (Uljens 1997; ks. myös Tella & Harjanne 2004). Välittäjänä näiden kahden välillä toimii kielididaktiikka, joka yhdistää opetettavan aineen taustatieteen (kielentutkimuksen) ja didaktisen teorian (ks. esim. Kaikkonen & Kohonen 2012). Opintojensa alkuvaiheessa olevalle vieraiden kielten opiskelijalle kielentutkimuksen suhde vieraiden kielten opetukseen on kuitenkin toisinaan vaikeasti hahmottuva. Mihin kieltenopettaja oikeastaan tarvitsee kielentutkimusta?

¹ Kiitän lämpimästi artikkelini toimittajia ja arvioijia sekä tekstiä kommentoineita Raili Hildéniä ja Meri Larjavaaraa mitä hyödyllisimmistä kommentteista.

Peruskoulussa ja lukiossa opetuksen toteutusta ohjaavat valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet sekä paikalliset opetussuunnitelmat. Perusteasiakirjat ovat opetuksen järjestäjää sitovia asiakirjoja, jotka määrittelevät eri oppiaineiden keskeisten tavoitteiden ja sisältöjen lisäksi myös laajempia opetuksen järjestämistä koskevia periaatteita ja arvoja. Kielentutkimukseen pohjaava kielitieto esiintyy uusissa opetussuunnitelman perusteissa sekä vieraiden kielten oppisisällöissä että laajemmissa opetusta ohjaavissa periaatteissa. Opetussuunnitelman perusteissa (POPS 2014; LOPS 2015; 2019) kielitiedolla tarkoitetaan ”tietoa kielen rakenteista ja niiden luomista merkityksistä, kielen variaatiosta, käytöstä ja siihen liittyvistä normeista sekä kielen suhteesta kulttuuriin, identiteetteihin ja muihin kieliin” (Kalliokoski ym. 2015: 40). Kielitiedon opiskelu toimii apuna kohdekielen opetuksessa, mutta on myös osa kielikasvatusta ja johdatusta kielen ilmiöitä, piirteitä ja kielellisiä valintoja havainnoivaan kielitietoisuuteen. Kielitietoisuuden käsite, joka korostaa kaikenlaisen kielitaidon arvostamista sekä kielen merkitystä jokaisen oppiaineen opiskelussa, on opetusta ohjaavana periaatteena uusissa perusteasiakirjoissa aina varhaiskasvatuksesta perusopetukseen ja toiselle asteelle saakka (EsiOPS 2014; POPS 2014; LOPS 2015; 2019; VASU 2018; VOPS 2019). Kielentutkimuksesta ammentava kielitieto näkyykin nykykoulun opetusta ohjaavissa asiakirjoissa ehkä laajemmin kuin koskaan ennen.

Tässä artikkelissa pohdin kielentutkimukseen perustuvan kielitiedon funktioita vieraiden kielten opetuksessa. Tarkastelen sitä, miten kielentutkimukseen pohjaava kielitieto näkyy perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vieraiden kielten eri oppimäärien sisällöissä ja oppimistavoitteissa (POPS 2014: 127; 218–234; 348–373) sekä sitä, millaista tietoa näiden sisältöjen ja tavoitteiden huomioiminen opettajalta edellyttää. Huomioin myös opetussuunnitelmaan tehdyt muutokset ja täydennykset koskien A1-kielen opetusta vuosiluokilla 1–2 (VOPS 2019). Vieraiden kielten oppimäärien keskeiset sisältöalueet ovat kasvu kulttuuriseen moninaisuuteen ja kielitietoisuuteen (S1), kielenopiskelutaidot (S2) sekä kehittyvä kielitaito ja taito toimia vuorovaikutuksessa, taito tulkita tekstejä, taito tuottaa tekstejä (S3). Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimäärissä sisältöalueita ovat lisäksi kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin ymmärtäminen (suomen kieli ja kirjallisuus, S4) sekä kielen käyttö kaiken oppimisen tukena (saamen kieli ja kirjallisuus, S5), mutta tässä artikkelissa keskitytään vieraiden kielten oppimäärissä mainittuihin sisältöalueisiin S1–S3.

Artikkeli rakentuu seuraavasti: Ensin luon lyhyen katsauksen vieraiden kielten opetuksen ja opetussuunnitelmien taustoihin (luku 2). Sitten tarkastelen erilaisia näkökulmia siihen, mitä annettavaa kielentutkimukseen perustuvalla kielitiedolla on kieliopin (luku 3), sanaston (luku 4), kielen vaihtelun (luku 5), vuorovaikutuksen (luku 6) ja kulttuurisen osaamisen (luku 7) opetukselle. Luvussa 8 vedän huomioitani yhteen ja väitän, että tarkoituksenmukaisimpien työtapojen, sisältöjen ja arviointitapojen valitseminen edellyttää hyvää kokonaiskuvaa kielestä ilmiönä, ja että kielentutkimuksen peruskäsitteiden tunteminen on välttämätöntä opetussuunnitelmassa määriteltyjen sisältöjen huomioimiseksi.

2 Vieraiden kielten opetus heijastelee aikansa kielikäsitteitä

Opetussuunnitelmien tarkoituksena on luoda hyvät edellytykset opetuksen ja kasvatuksen valtakunnallisten tavoitteiden saavuttamiselle sekä edistää koulutuksen yhdenvertaista toteutumista. Opetukselle ja kasvatukselle annetut tavoitteet ja painotukset ovat kuitenkin vaihdelleet aikojen saatossa, sillä opetussuunnitelmat heijastelevat aina ympäröivää maailmaa ja yhteiskuntaa sekä siinä tapahtuneita muutoksia. Suomessa perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistaminen on nähty tarpeelliseksi keskimäärin noin kymmenen vuoden välein. Vieraiden kielten opetussuunnitelmien sisällöissä uudistukset ovat ilmenneet erityisesti muutoksina käsityksissä kielestä ja kielitaidosta. Kansallisten opetussuunnitelmien valmistelu ei tietenkään tapahdu tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat muun muassa kansainväliset trendit ja eri oppiaineiden taustatieteiden kehitys.

Graves (2016: 80–84) tunnistaa opetussuunnitelmien vieraiden kielten sisällöistä kolme peräkkäistä, joskin osittain myös toisiinsa limittyvää aaltoa: lingvistinen, viestinnällinen sekä sosiokulttuurinen aalto. Perinteisessä lingvistisessä aallossa kieli ymmärrettiin kieliopillisten, morfologisten ja fonologisten sääntöjen järjestelmänä. Kieltenopetuksessa keskityttiin kielioppirakenteiden ja sanaston harjoitteluun sekä lauseiden rakentamiseen näitä yhdistämällä. Toisessa, viestinnällisessä aallossa kieli nähtiin ennen kaikkea viestinnän välineenä: kieltä käytetään erilaisiin tarkoituksiin ja erilaisissa viestintätilanteissa. Kielitaidosta erotettiin neljä osa-aluetta, lukeminen, kirjoittaminen, puhuminen ja kuunteleminen, joita tuli harjoitella erilaisten oppimistehtävien avulla. Viimeisimmässä, sosiokulttuurisessa aallossa korostuu käsitys kielestä sosiaalisena käytänteenä. Opetussuunnitelmissa viimeisin aalto ilmenee muun muassa tekstilähtöisyytenä, jolloin kielellisiä valintoja ja merkityksen rakentumista tarkastellaan suhteessa erilaisiin puhuttuihin kirjoitettuihin tai multimodaalisiin tekstilajeihin. (Graves 2016: 80–84.)

Suomessa lingvistisen aallon vaikutus näkyi opetussuunnitelmissa 1970-luvun puoliväliin saakka. Oppilaiden ja opettajien autonomia oli heikkoa, sillä opetussuunnitelmat määrittivät tarkat, kaikille yhteiset sisällöt. Sociolingvistiikan kehityksen myötä tarve päivittää opetussuunnitelmien kielikäsitteitä kasvoi 1970–1980-luvuilla. Viestinnällisyyteen keskittyvät oppimistavoitteet korostuivat etenkin 1980–1990-luvuilla julkaistuissa opetussuunnitelmissa. Samalla oppilaiden erilaisuuteen ja erilaisiin tarpeisiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota. (Kantelinen & Hildén 2016: 159–160.)

2000-luvulta alkaen kansainvälistyminen, kansainvälinen liikkuvuus ja kulttuurinen osaaminen ovat nousseet opetussuunnitelmissa yhä tärkeämmiksi teemoiksi. Vuonna 2004 julkaistussa opetussuunnitelmassa otettiin käyttöön vuosikymmenten mittaisen tutkimustyön tuloksena julkaistun Eurooppalaisen viitekehyksen (2004)² mukaiset taitotasot (A1–C2) kuvaamaan kielitaidon kehitystä eri oppimäärissä. Virheiden ja puutteiden sijaan tämä kuvausasteikko ohjaa kiinnittämään huomiota siihen, mitä kielenkäyttäjä osaa tehdä oppimallaan kielellä kielitaidon eri osa-alueilla. Taitotasojen on kuusi:

² Alkuperäinen versio Common European framework of reference for languages (CEFR) julkaistiin jo vuonna 2001.

- A1 Suppea viestintä kaikkein tutuimmissa tilanteissa
- A2 Välittömän sosiaalisen kanssakäymisen perustarpeet ja lyhyt kerronta
- B1 Selviytyminen arkielämässä
- B2 Selviytyminen säännöllisessä kanssakäymisessä syntyperäisten kanssa
- C1–C2 Selviytyminen monissa vaativissa kielenkäyttötilanteissa

Vieras kieli ei siis ole yksi yhtenäinen kyky, jota joko osataan tai ei osata, vaan se koostuu erilaisista taidoista ja tehtävistä, joita kielenoppija kielitaidon eri osa-alueilla hallitsee. Eurooppalainen viitekehys jakaa kielitaidon osa-alueet kielen tuottamiseen (puhuminen ja kirjoittaminen), vastaanottamiseen (kuunteleminen ja lukeminen) sekä suulliseen ja kirjalliseen vuorovaikutukseen. Vuonna 2018 julkaistuun päivitykseen (CEFR companion volume 2018) on lisätty myös mediaation eli viestin välittämisen kuvaukset (mediaatiosta tarkemmin, ks. Takala 2015).

Myös uusimmassa vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sovelletaan Eurooppalaista viitekehystä mukailevaa kielitaidon kuvausasteikkoa, joka toimii arvioinnin perustana. Ympäröivän maailman muutoksiin vastaamiseksi opetussuunnitelman perusteissa on määriteltä oppiainekohtaisten tavoitteiden lisäksi myös tiedon- ja taidonalat ylittäviä ja yhdistäviä laaja-alaisen osaamisen tavoitteita (POPS 2014: 20–24). Laaja-alaista osaamiskokonaisuuksia on seitsemän: ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1), kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2), itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3), monilukutaito (L4), tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen (L5), työelämätaidot ja yrittäjyys (L6) ja osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen (L7). Lisäksi opetussuunnitelman perusteissa määritellään erityisiä opetusta ohjaavia periaatteita, joista kiinnostavimpia kielididaktiikan näkökulmasta on kielitietoisuus. Opetussuunnitelmassa tunnistetaan kielen keskeinen rooli ajattelussa, oppimisessa ja vuorovaikutuksessa, ja kielikasvatus nostetaan oppiaineesta riippumatta kaikkien opettajien tehtäväksi. Jokainen aikuinen toimii paitsi kielellisenä mallina myös opettamalleen oppiaineelle ominaisen kielen, tekstikäytäntöjen ja käsitteistön opettajana. Lisäksi kielitietoisuudella tarkoitetaan sitä, että koulun ja kouluyhteisön jäsenten monikielisyys tunnistetaan ja sitä arvostetaan. (POPS 2014: 28.)

Kuten todettua, vieraiden kielten opetus heijastelee aina aikansa kielikäsityksiä ja tutkimustietoa. Kielen opetukseen, oppimiseen ja kielitaidon arviointiin liittyvää tutkimusta tehdään erityisesti soveltavan kielitutkimuksen ja kielididaktiikan piirissä, mutta kielitieteen eri osa-alueilla tehty tutkimus tarjoaa kieltenopettajalle monenlaisia välttämättömiä tietoja, käsitteitä ja välineitä vieraiden kielten opetukseen. Ilman tutkimustietoon perustuvaa tieteellistä pohjaa ainoa tapa hankkia kieltenopettajalta vaadittava ammattitaito olisi turvautua mestari–kisälli-periaatteen mukaiseen mallioppimiseen sekä kokemustietoon. Kokeneiden opettajien taitotieto sekä omakohtaisesti käytännön opetustyön kautta hankittu kokemus ovat opettajankoulutuksessa olennaisen tärkeitä resursseja, ja ne muodostavat opetusharjoittelun kivijalan. Tieteellisellä tutkimustiedolla on kuitenkin oleellinen rooli opetusta, oppimista ja

arviointia koskevan tiedon uudistajana. Ajantasaisen tutkimustiedon varassa opettaja kykenee muodostamaan monipuolisen käsityksen kielestä ilmiönä ja valitsemaan tietoisesti tarkoituksenmukaisimmat työtavat, sisällöt ja arviointitavat kielenopetukseen. Ilman tutkimuksellista perustaa opetus saattaisi urautua toistamaan aiemmasta tuttua kaavaa, vaikka se ei välttämättä olisikaan enää kaikilta osin ajanmukainen.

3 Pedagogisen kieliopin jäsentäminen edellyttää kokonaiskuvaa kielen järjestelmästä

Kielididaktiikan piirissä on keskusteltu siitä, kuinka paljon kielen järjestelmään ja kuvaukseen liittyviä käsitteitä oppilaille olisi hyvä opettaa. Opettajia on toisinaan ohjeistettu välttämään liiallista metakieltä (ks. esim. Ellis & Shintani 2014: 2) ja keskittymään sen sijaan runsaaseen kohdekielen käyttöön. Toisaalta tutkimuksissa on osoitettu, että metakielen oppiminen kehittää oppilaan kirjoitus- ja tekstitaitoja (ks. esim. Lappalainen 2004: 151; Ruuska 2014; Rättyä 2017), analyyttisen ajattelun taitoja (ks. esim. Rättyä 2017; Ruuska 2014; Rättyä & Kulju 2018) sekä uusien vieraiden kielten oppimista (ks. esim. Cummins 2001: 18–19; Ruuska 2014). Marjokorven (2019) mukaan tietty määrä kieliopin käsitteitä kannattaa opetella, sillä ilman niitä kielestä puhuminen ei onnistu. Kun kieliopin käsitteet on kerran opittu yhdessä kielessä, niitä on myös helppo soveltaa uuteen vieraaseen kieleen. Näin oppijan ei tarvitse omaksua esimerkiksi konditionaalien käsitettä uudelleen, vaan riittää kun hän liittää jo osaamaansa käsitteeseen uuden kielen mukaisen (pinta)rakenteen (ks. Cummins 2001: 18–19). Kielioppikategorian tunnistaminen, nimeäminen sekä muuntaminen ovatkin kielten oppikirjojen tyypillisimpiä kielioppitehtäviä (Aalto, Kauppinen & Tarnanen 2014).

Aalto, Kauppinen ja Tarnanen (2014) ovat kuitenkin huomauttaneet, että kielioppirakenteen tarkastelun lisäksi huomiota tulisi kiinnittää entistä enemmän myös rakenteiden välittämiin merkityksiin ja erilaisiin käytön tapoihin. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kielen rakenteita kannustetaan tarkastelemaan pikemminkin merkitys- kuin muotolähtöisesti. Merkityslähtöisessä tarkastelussa kielen rakenteita tarkastellaan ensisijaisesti suhteessa siihen, millaisia merkityksiä ne kieleen tuottavat ja millaisia tekoja niiden avulla voidaan tehdä. Kielitiedon käsitteitä tuodaan opetukseen oppimistavoitteiden mukaisesti ja oppilaiden ikä huomioiden. (Ks. Kalliokoski ym. 2015.) Vieraan kielen opetuksen tavoitteet vaihtelevat oppimäärän ja luokkatason mukaan, mutta kaikissa oppimäärissä oppiaineen tehtävänä on oppilaan kielitietoisuuden herättäminen. Tämä tarkoittaa kielen piirteiden tietoista tarkastelua, oppilaan osaamien kielten välistä vertailua ja tekstien monimuotoisuuden havainnointia. Lisäksi kaikissa oppimäärissä ohjataan kiinnittämään huomiota kohdekielen ääntämiseen ja keskeisiin rakenteisiin.

Vuosiluokilla 1–2 vieraiden kielten opetuksessa korostuu suullinen vuorovaikutus, sillä opetuksen alussa oppilailta ei edellytetä luku- ja kirjoitustaitoa. Kielen rakenteita harjoitellaan osana vuorovaikutusta esimerkiksi lauluissa, leikeissä tai peleissä toistuvien fraasien avulla. (VOPS 2019: 26–28.) Vuosiluokilla 3–6 opetellaan kuulemaan, puhumaan, lukemaan ja kirjoittamaan kohdekieltä oppilaan jokapäiväiseen elämänpiiriin ja kiinnostuksen kohteisiin

liittyen. Muutamien keskeisimpien rakenteiden hallinta on edellytys sille, että oppilas pystyy muodostamaan yksinkertaisia lauseita kertoakseen itselleen tärkeistä jokapäiväisistä asioista tai vaikkapa esittämään kohteliaita pyyntöjä. Kohdekielen peruskieliopin aineiden hallinta kuuluu hyvän osaamisen eli arvosanan 8 kriteereihin vieraiden kielten arvioinnissa 6. vuosiluokan päättyessä (POPS 2014: 222–223, 226–227). Vuosiluokilla 7–9 vieraiden kielten sisältöihin ja tavoitteisiin vaikuttaa opiskeltu kielen oppimäärä. Pitkässä A-oppimäärässä kielen rakenteiden opiskelussa huomioidaan monipuolisesti erilaisista tekstejä ja oppilaiden hallitsema rakennevalikoima monipuolistuu. Kohdekielen keskeisten kielitiedon käsitteiden tunteminen kuuluu hyvän osaamisen kriteereihin A-oppimäärän päättöarvioinnissa (mts. 351–352, 355–356). Lyhyessä B-oppimäärässä huomiota kiinnitetään tekstin sisällön kannalta oleellisimpiin rakenteisiin ja peruskieliopin aineksiin (mts. 362–363).

Vieraiden kielten opetuksessa rakenteita opetellaan siis osana vuorovaikutusta ja suhteessa erilaisiin teksteihin. Koska opiskeltavia rakenteita ei ole listattu opetussuunnitelman perusteisiin missään kielessä, opettajalle jää suuri vapaus ratkaista itse, mitkä rakenteet ja kieliopilliset käsitteet ovat tarkoituksenmukaisia opettaa ja mitkä eivät. Jotta kieli hahmottuisi muodon, merkityksen ja käytön muodostamana kokonaisuutena, eikä pelkästään erilaisten käsitteiden sekamelskana, opettajalla itsellään tulee olla hyvä kokonaiskuva kielen järjestelmästä (ks. esim. Tainio 2020). Kieltenopettajan saaman kielentutkimusta koskevan yleissivistyksen tarkoituksena on edistää tällaisen laajan ja monipuolisen ymmärryksen kehittymistä kielestä. Kokonaiskuva kielen järjestelmästä auttaa opettajaa jäsentämään oman pedagogisen kielioppinsa, joka sisältää tiedon siitä, mitä hänen näkemyksensä ja kokemuksensa mukaan kieliopista ja kielestä järjestelmänä on tarpeen opettaa ja miten (ks. esim. Hakulinen 1994; Aalto & Tarnanen 2015). Merkityslähtöinen rakenteiden tarkastelu ei välttämättä edellytä varsinaisten kieliopin käsitteiden käyttöä, mutta kieliopin keskeisimpiä kategorioita kuvaavien käsitteiden (kuten substantiivi, verbi, adjektiivi) opettelusta on apua kielenoppimisessa ja analyysissa. Esimerkiksi vuosiluokilla 1–6 harjoiteltaviin kielenopiskelutaitoihin kuuluu tuntemattoman sanan päättelyminen asiayhteydestä (POPS 2014: 220, 224; VOPS 2019: 26–28). Tehtävä voi helpottua, mikäli sanan osaa sijoittaa oikeaan sanaluokkaan. Kieliopin käsitteiden opettelu tarjoaa oppilaalle myös metakielen, jonka avulla kielen ilmiöistä on mahdollista puhua. (Ks. myös Kalliokoski ym. 2015.) Tarpeellisten käsitteiden omaksumista voi helpottaa esimerkiksi kielitietoinen lähestymistapa, jossa käsitettä pyritään avaamaan analysoimalla sen rakennetta tarkemmin. Oppilaiden kanssa voidaan pohtia esimerkiksi sitä, mistä nimitys *konditionaali* tulee (vrt. englannin *condition*) ja mitä käsitteen nimitys kertoo sen tehtävästä ja käytöstä.

4 Sanaston opetuksessa hyödynnetään kielentutkimukseen perustuvaa tietoa

Kielentutkimuksen piirissä hankittua tietoa hyödynnetään laajasti myös vieraiden kielten sanaston opetuksessa. Kielentutkimuksen ansiosta tiedämme esimerkiksi, että valtaosa kielten sanoista on monimerkityksisiä eli polyseemisiä (*laskea mäkeä, laskea laskuja, laskea sisään*) ja että samaan kohteeseen voidaan viitata samamerkityksisillä ilmauksilla eli synonyymeilla

(*hevonen, heppa, humma*). Osaamme luokitella sanastoa sopiviin osiin käsitteitä yhdistävien merkityskenttien (vaatesanat, värisanat) tai hierarkiasuhteiden (*eläin, koira, Rekku*) perusteella. Tiedämme myös, että kielissä on kielikohtaisia konventionaalisia tapoja yhdistää sanoja toisiinsa (nk. kollokaatiot, kuten *kissa naukuu, tuuli humisee, pakkasen paukkuu*) tai käyttää kieltä vertauskuvallisesti (nk. idiomit, kuten *ostaa sika säkissä*, vrt. ransk. *acheter chat en poche* 'ostaa kissa taskussa'). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa tällaisia sanaston kuvaukseen kuuluvia käsitteitä mainitaan monissa vieraiden kielten oppisisällöissä ja –tavoitteissa. Esimerkiksi vieraan kielen pitkän A-oppimäärän päättyessä oppilaan tulisi hyvällä osaamisen tasolla osata jo käyttää lähikäsitettä tai yleisempää käsitettä aktiivisesti viestintästrategiana, mikäli hän ei tiedä täsmällistä ilmaisua (esim. *koira/eläin* tai *talo/mökki*, POPS 2014: 355–356).

Vieraiden kielten eri oppimäärissä ohjataan harjoittamaan oppilaan jokapäiväiseen elämänpäiriin ja kiinnostuksen kohteisiin liittyvää sanastoa ja rakenteita. Irrallisten sanalistojen ja lauseiden sijaan sanastoa ja rakenteita opiskellaan lähtökohtaisesti tekstien kautta osana kielenkäyttötilanteeseen liittyvää vuorovaikutuskontekstia. Tällaisessa tekstilähtöisessä lähestymistavassa sanastoa ja rakenteita opiskellaan yhdessä, ja niiden erottaminen toisistaan olisikin keinotekoisia, sillä sanan osaamiseen liittyvät kiinteästi myös esimerkiksi sanan vaatimat kielioppirakenteet ja kollokaatiot.

Kollokaatiolla viitataan usein yhdessä esiintyvien sanojen muodostamaan kokonaisuuteen (Tieteen termipankki 9.4.2020: Kielitiede: kollokaatio). Viime vuosikymmeninä tehdyn korpustutkimuksen ansiosta ymmärrys kollokaatioiden merkityksestä autenttisessa kielenkäytössä on kasvanut, ja esimerkiksi monet sanakirjat ovat lisänneet määritelmiinsä sanojen kollokaatiotietoja (mm. Macmillan English Dictionary). Kielenopiskelijalle tämä on hyvä uutinen, sillä sanojen yhteisesiintymiin liittyvät konventionaaliset käytänteet tulevat näin entistä läpinäkyvämmiksi ja siten myös kielenoppijan ulottuville. Yksittäisistä sanoista koostuvien sanalistojen opiskelun mielekkyyttä onkin kyseenalaistettu ja tilalle on ehdotettu keskittymistä useamman sanan kokonaisuuksista koostuvien sanaketjujen tai konstruktioiden opiskeluun (ks. esim. Nation & Chung 2009; Niitemaa 2014; Salo & Mäntylä 2020; ks. myös Goldberg 1995).

Nation ja Chung (2009) esittävät, että sanaketjujen (engl. *multiword units*) hallintaan keskittymisellä on monia etuja. Sanat opetellaan tällöin samassa yhteydessä sanan käytölle olennaisten kollokaattien ja kielioppirakenteiden kanssa. Esimerkiksi englannin ilmaus *ride a bike* opetellaan kokonaisuutena pikemminkin kuin erillisinä sanoina *ride* ja *a bike*. Tällöin oppilas oppii tuottamaan kieliopillisia lauseita automaattisesti ilman tietoista kieliopin kontrollointia, koska tarvittavat kielioppirakenteet on opittu sanan yhteydessä. Lisäksi oppilas pystyy tuottamaan autenttisempia ilmauksia, joissa huomioidaan sanojen konventionaaliset yhteisesiintymät. Oppilaan tuotokset muuttuvat myös sujuvammiksi, kun jokaista sanaa ei tarvitse noutaa muistista erikseen, vaan ne on tallennettu käyttövalmiina sanaketjuina. Samalla keskeisten sanaketjujen opiskelu mahdollistaa mielekkään kommunikoinnin jo hyvin

varhaisessa vaiheessa vieraan kielen opiskelua. (Nation & Chung 2009: 546; ks. myös Salo & Mäntylä 2020.)

Digitalisaation myötä korpustutkimuksella ja kieliteknologialla on paljon annettavaa kielenopetukselle. Esimerkiksi sähköiset korpukset ovat autenttisen kielenkäytön aarreaitta, josta voi tehdä hakuja vaikkapa modernin sanakirjan tapaan. Autenttisuus on ollut kielenoppimisen tavoitteissa jo pitkään, mutta sähköiset korpukset tuovat valtavia aineistoja aivan uudella tavalla oppijan saataville, ja niitä on helppo käyttää missä tahansa vaikkapa kännykän avulla. Oppilaita voidaan pyytää tekemään korpushakuja kahden rakenteen, esimerkiksi ranskan *il fait beau* ('aurinko paistaa') ja *il est beau* ('hän on komea'), välisten merkityserojen selvittämiseksi. Korpuksen käyttäminen voi tuoda helpotusta myös monelle vieraan kielen oppijalle hankaluuksia tuottavien prepositioiden käyttöön: hyvälaatuisesta korpuksesta käyttöyhteyteen sopivan preposition voi tarkastaa melko nopeasti ja luotettavasti.

Erilaiset korpustyökalut ja ohjelmistot, kuten Laurence Anthonyn vapaasti ladattava AntConc-ohjelmisto tai kaupallinen WordSmith Tools, soveltuvat myös kielenopetukseen. Ohjelmistojen sisältämän konkordanssityökalun avulla voidaan esimerkiksi syventää sanaston tuntemusta ja tarkastella sitä, millaisissa eri merkityksissä ja käyttöyhteyksissä tarkasteltava sana esiintyy (esim. englannin *sound*: *hear a strange sound, sound the alarm, that's a sound proposal, be a sound sleeper*). Sanalistojen laatimiseen tarkoitettua työkalua voidaan puolestaan hyödyntää sanaston laajuuden kasvattamiseen tai keskeisten avainsanojen löytämiseen. Oppilas voi vaikkapa kerätä oman mielenkiintonsa kohteeseen liittyviä tekstejä ja laatia työkalun avulla aihepiiriin liittyvän keskeisen sanaston. Korpuksia voitaisiinkin hyödyntää kielenopetuksessa paljon nykyistä enemmän. (Lisää korpusten käytöstä kielenopetuksessa, ks. esim. Flowerdew 2009; Frankenberg-Garcia 2016.)

5 Diversiteettilingvistiikka antaa välineitä kielen vaihtelun havainnoimiseen

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kieli nähdään vaihtelevana ja tilannesidonnaisena ilmiönä. Kieli ei ole pysyvä, muuttumaton rakennelma, vaan luonteeltaan elävä, mukautuva ja monimuotoinen organismi. Kieli kehittyy kielenkäytön tarpeisiin, ja siten se myös vaihtelee ajan, paikan, kielenkäyttäjän ja viestinnän tavoitteiden mukaan. Kielenkäyttö voi olla erilaista riippuen siitä, viettääkö nuori aikaa kotona ystäviensä tai oman perheensä seurassa vai istuuko hän kenties työhaastattelussa kesätyöpaikkaa varten. Samalla tavoin myös kirjoitettu kieli vaihtelee tekstilajin mukaan. Uutisteksti poikkeaa kielimuodoltaan vaikkapa sarjakuvasta ja mielipidekirjoituksesta, vaikka kaikkia mainittuja tekstilajeja voidaan julkaista saman sanomalehden osana.

Vieraiden kielten kaikissa oppimäärissä tavoitteena on harjoitella erilaisiin kielenkäyttö-tarkoituksiin sopivaa viestintää siten, että kielimuotojen ja tekstilajien kirjo monipuolistuu kieliopintojen edetessä. Erilaisiin viestintätapoihin ja tekstilajeihin tutustuminen sekä monipuolinen tekstien tuottaminen kehittävät oppilaan kielitietoisuutta ja monilukutaitoa (Mustaparta, Nissilä & Harmanen 2015: 21–22). Monilukutaito on yksi kaikkia oppiaineista yhdistävistä laaja-alaisista osaamiskokonaisuuksista ja sillä tarkoitetaan taitoa tuottaa, tulkita

ja arvioida erilaisia tilanteita ja tehtäviä palvelevia tekstejä. Monilukutaidon käsite perustuu laajaan tekstikäsitteeseen, jonka mukaan tekstit voivat olla esimerkiksi suullisia, kirjoitettuja tai audiovisuaalisia. (POPS 2014: 22–23.) Kielellistä monimuotoisuutta tutkiva diversiteettilingvistiikka tarjoaa kielten opettajalle välineitä kielen vaihteluun ja monilukutaitoon liittyvien sisältöjen käsittelyyn. Sosiolingvistisen tutkimuksen ansiosta tiedämme esimerkiksi, että asuinpaikka, yhteiskuntaluokka, ikä, koulutus ja sukupuoli vaikuttavat kielellisiin valintoihin ja siihen, millaista kielenkäyttöä pidetään sopivana. Diskurssin- ja tekstintutkimuksen alojen tieto valottaa puolestaan esimerkiksi sitä, miten rekisteri, genre ja tekstityyppi ilmenevät kielellisissä valinnoissa.

Kielensisäisen vaihtelun lisäksi oppilaan kielitietoisuutta herätellään vieraiden kielten opetuksessa myös tutustumalla kielten ja kulttuurien moninaisuuteen sekä havainnoimalla sanojen lainautumista kielestä toiseen. Vuosiluokilla 1–2 tavoitteena on tutustua lähiympäristön kieliin ja harjoitella tunnistamaan kohdekieli muista kielistä (VOPS 2019: 26–28). Vuosiluokilla 3–6 oppilasta ohjataan havaitsemaan kieliä yhdistäviä ja erottavia sanastollisia, rakenteellisia ja muita piirteitä (POPS 2014: 222–223, 226–227). Saadakseen 6. luokan päätteeksi hyvää osaamista kuvaavan arvosanan 8 muiden vieraiden kielten pitkässä A-oppimäärässä oppilaan tulisi lisäksi tietää, että maailman kielet jakautuvat kielikuntiin ja osata kertoa, mihin kielikuntaan opiskeltava kieli kuuluu (mts. 226–227). Samansuuntaisia tavoitteita ja osaamiskriteereitä löytyy myös vuosiluokkien 7–9 sisällöistä. Esimerkiksi vieraan kielen lyhyen B2-oppimäärän tavoitteiden mukaan oppilaita tulee ohjata tutkimaan ja vertailemaan opiskeltavalle kielelle luonteenomaisia piirteitä, muodostamaan käsitys lähisukukielistä ja tutustumaan opiskeltavan kielen levinneisyyden taustaan (POPS 2014: 360–363).

Kielten väliseen vaihteluun liittyvien kielentutkimuksen peruskäsitteiden tunteminen on siis välttämätöntä oppimistavoitteiden saavuttamiseksi. Maailman kielten sukulaisuussuhteita tutkitaan esimerkiksi historiallis-vertailevan kielentutkimuksen piirissä. Nykykielten väliset yhteydet, kuten sanojen lainautuminen toisiin kieliin kuuluvat puolestaan areaali- ja kontaktilingvistiikan alaan. Maailman kielten rakenteita kuvataan ja vertaillaan kielitypologian piirissä. Kielentutkimukseen perustuvaa kielitietoa ei kuitenkaan tuoda opetukseen sellaisenaan, vaan opettajan tehtävänä on tiedon muokkaaminen pedagogiseen muotoon. Esimerkiksi vuosiluokilla 3–6 kielikuntien opiskelu ei tarkoita maailman eri kielikuntien nimitysten pänttäämistä, vaan kielten välistä vertailua on luontevampaa tehdä oppilaan omaan kokemusmaailmaan sopivalla tasolla. Jo yksinkertaiset hyvän yön toivotukset tarjoavat mahdollisuuden tehdä havaintoja kielisukulaisuudesta:

suomi: *Hyvää yötä!*

viro: *Head ööd!*

englanti: *Good night!*

ruotsi: *God natt!*

saksa: *Gute Nacht!*

ranska: *Bonne nuit !*

espanja: *¡Buenas noches!*

italia: *Buona notte!*

Kielten välisten sanastollisten ja rakenteellisten erojen ja yhtäläisyyksien tarkastelu kasvattaa oppilaan kielitietoisuutta ja kielen opiskelutaitoja. Kielten välinen vertailu saattaa myös helpottaa uuden kielen oppimista, mikäli uuden kielen sanastoa ja rakenteita voidaan kytkeä osaksi muista kielistä jo aiemmin hankittua osaamista (kielten välisten samankaltaisuuksien hyödyntämisestä opetuksessa, ks. esim. Kalaja & Dufva 2005; Ringbom & Jarvis 2009; Andersen & Ruohotie-Lyhty 2019).

6 Vuorovaikutustaidot kehittyvät vieraiden kielten opetuksessa

Vieraiden kielten eri oppimäärien tavoitteissa taito toimia vuorovaikutuksessa on yksi keskeisistä sisältöalueista. Vuorovaikutustaitojen kehittäminen on myös yksi kaikkia oppiaineita yhdistäviä laaja-alaisia osaamiskokonaisuuksia (POPS 2014: 21). Vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä oppilaan kehitykselle, sillä kielen avulla taitava kielenkäyttäjä osaa ilmaista tunteitaan ja ajatuksiaan sekä esittää tietoa ja vedota keskustelukumppaneihin. Kielellinen vuorovaikutus ei kuitenkaan ole pelkkää ideoiden koodaamista kielelliseen muotoon ja viestin siirtämistä kuulijan tietoisuuteen, vaan se on aktiivista yhteistoimintaa, jossa keskustelijat peilaavat, korjaavat ja rakentavat viestiään keskustelukumppanilta saamiensa signaalien opastuksella. Keskusteluntutkimukseen ja vuorovaikutuslingvistiikkaan perustuvan tutkimustiedon ansiosta tiedämme paljon siitä, miten sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisymmärrys rakentuvat erilaisissa tilanteissa ja yhteiskunnan eri alueilla: millä kielellisillä keinoilla ilmaisemme vaikkapa saman- ja erimielisyyttä, esitämme pyyntöjä, kutsuja tai ehdotuksia sekä puhutlemme keskustelukumppania kohteliaasti. Tiedämme myös, että kielellisten ilmausten lisäksi vuorovaikutuksessa hyödynnetään laajasti myös kehollisia resursseja, kuten ilmeitä ja eleitä. Keskusteluntutkimuksen ja vuorovaikutuslingvistiikan tutkimustuloksilla onkin useita sovellusalueita vieraiden kielten opetuksessa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuorovaikutustaidot muodostavat oman tavoitekokonaisuutensa, joka koostuu taidosta toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, viestintästrategioiden käytöstä sekä viestinnän kulttuurisesta sopivuudesta. Opetuksessa tulisi harjoitella tavanomaisimpia vuorovaikutustilanteita sekä niihin liittyviä kielellisiä ja ei-

kielellisiä ilmaisuja (esim. tervehtiminen, mielipiteen ilmaisu, selvennyksen pyytäminen, eleet, kuten nyökkääminen, äännähdykset). Koska sekä kielellisten että ei-kielellisten resurssien käyttö vuorovaikutustilanteissa voi olla ainakin jossain määrin kulttuurisidonnaista, kohdekielen kohteliaaseen kielenkäyttöön kuuluvien ilmausten harjoittelu kuuluu vieraiden kielten oppimistavoitteisiin kaikissa oppimäärissä. Esimerkiksi saadakseen päättötodistukseensa hyvää osaamista kuvaavan arvosanan 8 lyhyessä B2-oppimäärässä oppilaan tulisi osata käyttää ainakin ”yleisimpiä kohteliaaseen kielenkäyttöön kuuluvia ilmauksia monissa rutiininomaisissa tilanteissa” (POPS 2014: 363). Yhteiskunnan eri alueilla esiintyviä vuorovaikutustilanteita on luokiteltu seikkaperäisesti esimerkiksi Eurooppalaisen viitekehyksen (EVK 2004) kuvauksissa.

Varsinaisten oppisisältöjen lisäksi keskusteluntutkimuksella ja vuorovaikutuslingvistiikalla on paljon annettavaa myös opettajan ja oppilaan välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen. Kieltenopettaja ei ole vain oman alansa tiedonvälittäjä, vaan hänellä on myös pedagoginen rooli ja vastuu oppilaan kasvattajana ja ohjaajana (Kaikkonen & Kohonen 2012). Opettajalle tärkeitä ammattitaidon osa-alueita ovat siten monipuoliset vuorovaikutustaidot sekä taito kohdata ja ohjata oppilasta ja sopeuttaa oma opetuksensa erilaisten oppijoiden tarpeisiin. Lämpimän vuorovaikutussuhteen rakentaminen edellyttää sekä kielellisiä että ei-kielellisiä vuorovaikutustaitoja, kuten taitoa tuottaa positiivista oppimisilmapiiriä tukevaa puhetta (ks. esim. Ellis & Shintani 2014: luku 10), ilmeitä ja eleitä tai vaikkapa kosketusta (ks. esim. Koskettava koulu -hanke³). Keskusteluntutkimukseen ja vuorovaikutuslingvistiikkaan perustuvia tietoja voitaisiinkin hyödyntää opettajakoulutuksessa nykyistä laajemmin. Opettajaopiskelijoilta saadun palautteen perusteella opettajakoulutus antaa hyvät valmiudet opetuksen sisältöjen suunnitteluun ja toteutukseen, mutta empaattisen vuorovaikutussuhteen rakentaminen oppilaisiin jää opinnoissa usein varjoon. Tutkimukseen perustuvat tiedot empaattisen vuorovaikutuksen piirteistä, kuten aktiivinen katsekontakti, avoimet vartalon asennot, positiiviset ilmeet ja eleet sekä rytmin vaihtelu, auttavat kehittämään opettajan ja oppilaan välistä lämmintä vuorovaikutussuhdetta. (Toivanen 2019.) Keskusteluntutkimuksen ja vuorovaikutuslingvistiikan aineistojen ja menetelmien hyödyntäminen kielten oppikirjoissa voi lisätä myös kirjan teksteissä esitettyjen vuorovaikutustilanteiden autenttisuutta. Esimerkiksi Bergin ja Silfverbergin (2017) suomen kielen oppikirjassa esitellään keskusteluntutkimuksen aineistojen avulla puhekielen kielioppia sekä sitä, miten kieltä oikeasti puhutaan.

7 Kulttuurinen osaaminen kuuluu kieltenopettajan ammattitaitoon

Kulttuurisen osaamisen kehittäminen on yksi kaikkia oppiaineita yhdistäviä tehtäviä (POPS 2014: 21), johon vieraiden kielten opiskelulla on paljon annettavaa. Vieraiden kielten eri oppimäärien tavoitteissa kasvu kulttuuriseen moninaisuuteen ja kielitietoisuuteen onkin yksi keskeisistä sisältöalueista. Edellä tutustuimme kielitietoisuuden siihen puoleen, jossa oppilasta

³ <https://blogs.helsinki.fi/koskettavakoulu/> [luettu 18.4.2020].

ohjataan kiinnittämään tietoisesti huomiota kielen ja kielenkäytön piirteisiin. Tämän lisäksi kielitietoisuus näkyy opetussuunnitelmassa siten, että koulun ja kouluyhteisön jäsenten monikielisyys tunnustetaan ja sitä arvostetaan. (mts. 28). Monikielisyydellä viitataan tässä sekä eri kielten rinnakkaiseloon kouluyhteisössä (engl. *multilingualism*) että yksittäisten kouluyhteisön jäsenten kykyyn viestiä useilla kielillä (engl. *plurilingualism*) (ks. esim. Pyykkö 2017). Kielellisesti ja kulttuurisesti moninaisessa maailmassa toimiminen edellyttää monipuolisia arvostavan vuorovaikutuksen taitoja sekä äidinkielellä että muilla kielillä.

Vieraiden kielten opetuksessa kouluyhteisön ja lähiympäristön monikielisyyttä havainnoidaan vuosiluokilta 1–2 lähtien. Samalla oppilasta ohjataan arvostamaan omaa kielitaustansa sekä kielellistä ja kulttuurista moninaisuutta. Monikielisiä oppilaita tulee kannustaa osaamiensa kielten käyttöön sekä eri oppiaineiden tunneilla että oppituntien ulkopuolella, sillä esimerkiksi omalla kielellä tapahtuvan tiedonhaun tai sanojen merkitysten pohdinnan tiedetään helpottavan oppiaineiden sisällön omaksumista (POPS 2014: 87). Sen lisäksi, että oman kielen käyttö parantaa oppimista, oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on turvattu myös perustuslaissa (1919/1999). Oppilaiden monikielisyyden hyödyntäminen voi näkyä limittäiskielisenä pedagogiikkana (engl. *translanguaging*), jossa oppilaiden erilaiset kielitaustat huomioidaan ja valjastetaan oppimisen voimavaraksi (Lehtonen 2019). Vieraiden kielten opetuksessa eri kielissä hankittu osaaminen helpottaa esimerkiksi kielten välistä rakenteiden ja sanaston vertailua auttaen näin kytkemään opittavat asiat osaksi oppilaan aiempia tietoja.

Toinen näkökulma monikielisyyteen korostaa moderniin viestintätaitoon kuuluvaa monikielisyyskompetenssia ja kulttuurista osaamista. Eurooppalaisen viitekehyksen vuonna 2018 julkaistussa lisäosassa (CEFR companion volume 2018: 28) monikielisyyskompetenssiin kuuluviksi taidoiksi määritellään esimerkiksi kyvyt:

- vaihtaa kielestä toiseen
- ilmaista itseään yhdellä kielellä ja ymmärtää henkilöä, joka puhuu toista kieltä
- hyödyntää eri kielistä hankittua osaamista viestin ymmärtämiseen
- tunnistaa kansainvälisiä lainasanoja niiden uudessa kieliasussa
- kyky välittää viestejä sellaisten ihmisten välillä, joilla ei ole yhteistä kieltä
- hyödyntää ei-kielellisiä resursseja, kuten eleitä ja ilmeitä.

Monikielisyyskompetenssin hyödyntäminen tarkoittaa siis sitä, että eri kielissä hankittu osaaminen otetaan täysimääräisesti käyttöön viestin välittämässä. Sen sijaan että pyrkisimme pitämään kielet erillään ja laskisimme esimerkiksi englannin kielen käytön ranskan tunnilla virheeksi, eri kieliä voidaan käyttää rinnakkain. Etenkin viestinnällisissä harjoituksissa tärkeintä ei ole käyttää pelkästään juuri tiettyä kieltä, vaan suoriutua tehtävästä tarkoituksenmukaisesti. Jos oppilas ei muista vaikkapa jotain yksittäistä sanaa ranskaksi, hän voi korvata sen myös vastaavalla englanninkielisellä sanalla, kunhan tulee ymmärretyksi. Monikielisyys yhteisöissä on etenkin Pohjoismaissa yleistymässä niin kutsuttu

rinnakkaiskielisyys (engl. *parallel language use*, ks. esim. Hultgren 2016), jossa viesti voidaan ottaa kokonaisuudessaan vastaan yhdellä kielellä, mutta reagoida siihen toisella kielellä. Rinnakkaiskielisyyden ajatus perustuu siihen, että ihmiset ymmärtävät usein vieraalla kielellä paljon enemmän kuin pystyvät itse tuottamaan. Rinnakkaiskielisessä vuorovaikutuksessa keskustelukumppanit voivat ilmaista itseään vahvimalla kielellään, kunhan he ymmärtävät toistensa kieltä. Kielten rinnakkainen käyttö vuorovaikutuksessa vaatii kuitenkin harjaantumista, ja sitä olisikin hyvä harjoitella vieraiden kielten opetuksessa nykyistä enemmän.

Kulttuuriseen osaamiseen liittyvät tavoitteet korostavat myös tarvetta harjoitella kulttuurisesti sopivaa viestintää. Opetussuunnitelmassa kuvattu kulttuurinen osaaminen perustuu ihmisoikeuksien kunnioittamiselle ja muiden ihmisten arvostamiselle (POPS 2014: 21). Vieraiden kielten opetuksen tavoitteena on ”motivoida oppilasta kohtaamaan ihmisiä ilman arvottavia ennakko-oletuksia” (POPS 2014: 222, 226) sekä ”antaa oppilaalle valmiuksia kehittää kulttuurienvälistä toimintakykyään” (mts. 351, 355). Kulttuuriseen osaamiseen kuuluvat ainakin kyvyt tulla tietoiseksi kulttuurienvälisten asioiden tärkeydestä, pohtia omia ennakko-oletuksiaan ja hallita omaa käyttäytymistään monikulttuurisissa tilanteissa (Dervin 2010; Dervin & Keihäs 2013). Kieltenopettajat voivat omalla toiminnallaan lisätä kielten näkyvyyttä koulun arjessa, ja heillä on myös ammattitaitoa johtaa kielistä ja niihin liittyvistä asenteista käytävää keskustelua (ks. Luodonpää-Manni ym. 2017).

8 Lopuksi

Tässä artikkelissa olen kuvannut kielentutkimukseen perustuvan kielitiedon funktioita erityisesti kieliopin, sanaston, kielen vaihtelun, vuorovaikutuksen ja kulttuurisen osaamisen opettamisen näkökulmista. Olen pyrkinyt osoittamaan, että kohdekielen tuntemuksen ja pedagogisen osaamisen lisäksi kielentutkimuksen eri alojen tutkimustieto tarjoaa monenlaisia hyödyllisiä tietoja, käsitteitä ja välineitä vieraiden kielten opetukseen. Olen keskittynyt erityisesti perusopetukseen ja tarkastellut kielentutkimukseen perustuvan kielitiedon funktioita opetuksen toteutusta ohjaavien valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden valossa (POPS 2014, VOPS 2019). Koska opetussuunnitelmassa mainitut vieraiden kielten opetuksen keskeiset sisältöalueet sekä laajemmat opetusta ohjaavat periaatteet kiertyvät erottamattomalla tavalla kielentutkimuksen kohteisiin, on vaikea nähdä, kuinka opetuksen tavoitteet voitaisiin saavuttaa ilman alaa koskevaa yleissivistystä. Opetuksen tavoitteiden laiminlyöminen olisi puolestaan virhe, sillä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräävä asiakirja, joka perustuu perusopetuslakiin ja -asetukseen (Perusopetuslaki 1998/628, Perusopetusasetus 1998/852). Kielentutkimuksen peruskäsitteiden tunteminen on siis välttämätöntä opetussuunnitelmassa määriteltyjen sisältöjen ja tavoitteiden huomioimiseksi, mutta perusteita syvempikään osaaminen ei ole opettajalle haitaksi. Monipuolinen käsitys kielen olemuksesta ja siitä, miten tieto omalla tieteenalalla rakentuu, auttavat opettajaa laajentamaan aiheiden käsittelyä oppilaiden tarpeiden mukaan.

Vaikka opetussuunnitelma määrittelee vieraiden kielten opetuksen keskeisiä sisältöalueita ja lähestymistapoja, se jättää opettajalle suuren pedagogisen vapauden päättää, mitä kielestä on tarkoituksenmukaista opettaa ja millaisia tekstejä käsitellä. Kieltenopettaja tarvitsee hyvän kokonaiskuvan kielen järjestelmästä, jotta hän pystyisi perustamaan oman opetuksensa ajanmukaiselle kielikäsitykselle ja valitsemaan tietoisesti tarkoituksenmukaisimmat oppimateriaalit, työtavat ja arviointitavat. Kielentutkimuksella (ja didaktisella tutkimuksella) onkin tärkeä rooli opetusta, oppimista ja arviointia koskevan tiedon uudistajana, sillä ilman tieteellistä pohjaa kielten opetus saattaisi urautua toistamaan totuttuja malleja, vaikka ne eivät olisikaan enää kaikilta osin ajanmukaisia.

Opetussuunnitelmassa oppilaan kielitietoisuuden herättely on keskeinen osa kielikasvatusta ja kielididaktiikkaa. Vieraiden kielten opiskelu tarjoaa luontevan tilaisuuden tehdä havaintoja eri kielten rakenteista ja sanastosta, kiinnittää huomiota eri tekstilajien tunnuspiirteisiin sekä harjoitella arvostavaa vuorovaikutusta. Monipuolisen harjoittelun lisäksi kielitietoisuuden kehittäminen edellyttää myös riittävää kielenkuvauksen metakielen hallintaa, jotta kielen ilmiöistä on mahdollista puhua. Vaikka olen kirjoituksessani keskittynyt vieraiden kielten opetukseen, kielitiedon tarve koskee mitä suurimmassa määrin kaikkea kielenopetusta, esimerkiksi toisen kotimaisen kielen sekä suomen opetusta äidinkielenä ja toisena kielenä. Koska kielitietoisuus on koko opetussuunnitelmaa läpäisevä periaate, ja kaikki opettajat nähdään oppiaineesta riippumatta omalle oppiaineelleen ominaisen kielen opettajina, kielentutkimukseen perustuvalle kielitiedolle olisi todennäköisesti tarvetta laajemminkin. Kielitietoisuusnäkökulma olisikin hyvä ottaa huomioon kaikkien opettajaopiskelijoiden koulutuksessa.

Lähteet

- Aalto, Eija, Kauppinen, Merja & Tarnanen, Mirja 2014: Kielellinen tietoisuus kieliopin opetuksen kulmakivenä. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 5 (3).
<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2014/kielellinen-tietoisuus-kieliopin-opetuksen-kulmakivena>.
- Aalto, Eija & Tarnanen, Mirja 2015: Kielitietoinen aineenopetus opettajankoulutuksessa. *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 8, 72–90.
<https://journal.fi/afinla/article/view/53773>.
- Andersen, Line Krogager & Ruohotie-Lyhty, Maria 2019: Mitä on kielitietoisuus ja miten se näkyy koulussa? *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10 (2).
<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2019/mita-on-kielitietoisuus-ja-miten-se-nakyy-koulussa>.
- Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 986/1998.
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986> [luettu 18.4.2020].

- Berg, Maarit & Silfverberg, Leena 2017: *Kato hei – puhekielen alkeet*. Helsinki: Finn Lectura.
- CEFR 2001: *Common European framework of reference for languages – Learning, teaching, assessment*. Council of Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>.
- CEFR companion volume 2018: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment - Companion Volume with New Descriptors*. Strasbourg: Euroopan neuvosto. <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>.
- Cummins, Jim 2001: Bilingual Children's Mother Tongue: Why it is important for education? *Sprogforum* 19, 15–20.
http://www.lavplu.eu/central/bibliografie/cummins_eng.pdf.
- Dervin, Fred 2010: Pistes pour renouveler l'interculturel en éducation. *Recherches en éducation* 2010 (9), 32–42.
- Dervin, Fred & Keihäs, Laura 2013: *Johdanto uuteen kulttuurienväliseen viestintään ja kasvatukseen*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura FERA.
- Ellis, Rod & Shintani, Natsuko 2014: *Exploring Language Pedagogy through Second Language Acquisition Research*. London/New York: Routledge.
- EsiOPS 2014: *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/esiopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet>.
- EVK 2004 = Eurooppalainen viitekehys: Kielen oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. Helsinki: WSOY.
- Flowerdew, John 2009: Corpora in Language Teaching. Teoksessa Michael H. Long & Catherine J. Doughty (toim.) *The Handbook of Language Teaching*, 327–350. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Frankenberg-Garcia, Ana 2016: Corpora in ELT. Teoksessa Graham Hall (toim.) *The Routledge Handbook of English Language Teaching*, 383–398. London/New York: Routledge.
- Goldberg, Adele 1995: *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Graves, Kathleen 2016: Language curriculum design – Possibilities and realities. Teoksessa Graham Hall (toim.) *The Routledge Handbook of English Language Teaching*, 79–94. London: Routledge.
- Hakulinen, Auli 1994: *Kieli ja sen kielipit: Opetuksen suuntaviivoja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Hultgren, Anna K. 2016: Parallel Language Use. Teoksessa Andrew Linn (toim.) *Investigating English in Europe: Contexts and Agendas*, 158–163. Berlin: Mouton.
- Kaikkonen, Pauli & Kohonen, Viljo 2012: Aineenopettaja ainepedagogiikan toteuttajana – autonomia, autenttisuus ja yhteisöllinen toimijuus opettajuuden aineksina. Teoksessa Arto

- Kallioniemi & Arja Virta (toim.) *Ainedidaktiikka tutkimuskohteena ja tiedonalana*, 74–97. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura FERA.
- Kalaja, Paula & Dufva, Hannele 2005: *Kielten matkassa: opi oppimaan vieraita kieliä*. Helsinki: Finn Lectura.
- Kalliokoski, Jyrki, Kumenius, Johanna, Luukka, Minna-Riitta, Mustaparta, Anna-Kaisa, Nissilä, Leena & Tuomi, Marja 2015: Kielitiedon opettamisesta. Teoksessa Anna-Kaisa Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä – näkökulmia kielikasvatukseen*, 40–46. Oppaat ja käsikirjat 2015:15. Helsinki: Opetushallitus.
- Kantelin, Ritva & Hildén, Raili 2016: Language Education – Towards Transversal Intercultural Language Proficiency. Teoksessa Hannele Niemi, Auli Toom & Arto Kallioniemi (toim.) *Miracle of Education: The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools*, 157–177. Rotterdam: Sense Publishers.
- Lappalainen, Hannu-Pekka 2004: *Kerroin kaiken tietämäni. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9.vuosiluokalla 2003*. Oppimistulosten arviointi 2004: 2. Helsinki: Opetushallitus. <https://karvi.fi/publication/kerroin-kaiken-tietamani-perusopetuksen-aidinkielen-ja-kirjallisuuden-oppimistulosten-arviointi-9-vuosiluokalla-2003/>.
- Lehtonen, Heini 2019: Monikielisyys koulussa – yksikielisestä instituutiosta limittäiskieliseen opetukseen. *Kielikello* 4/2019. <https://www.kielikello.fi/-/monikielisyys-koulussa>.
- LOPS 2015: *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lukion-opetussuunnitelmien-perusteet>.
- LOPS 2019: *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lukion-opetussuunnitelmien-perusteet>.
- Luodonpää-Manni, Milla, Borg, Kaj, Nikanne, Urpo, Raitaniemi, Mia & Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2017: Kielitietoisuuden kautta kohti ihmiskunnan suuria kysymyksiä. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 8 (4). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2017-1/kielitietoisuuden-kautta-kohti-ihmiskunnan-suuria-kysymyksia>.
- Marjokorpi, Jenni 2019: Muistaminen ja ulkoa opettelu yhdeksäsluokkalaisten kielioppikeskusteluissa. Teoksessa Mirja Tarnanen & Matti Rautiainen (toim.) *Tutkimuksesta luokkahuonekontekstiin*, 363–384. Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki: Suomen ainedidaktinen seura. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/298542>.
- Mustaparta, Anna-Kaisa, Nissilä, Leena & Harmanen, Minna 2015: Kielikasvatus – yhteinen tehtävä. Teoksessa Anna-Kaisa Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä – näkökulmia kielikasvatukseen*, 7–24. Oppaat ja käsikirjat 2015:15. Helsinki: Opetushallitus.
- Nation, Paul & Chung, Teresa 2009: Teaching and Testing Vocabulary. Teoksessa Michael H. Long & Catherine J. Doughty (toim.) *The Handbook of Language Teaching*, 543–559. Chichester: Wiley-Blackwell.

- Niitemaa, Marja-Leena 2014: Kuinka vieraan kielen sanoja opitaan ja opetetaan. Teoksessa Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.) *Kuinka kieltä opitaan. Opas vieraan kielen opettajalle ja opiskelijalle*, 138–164. Helsinki: Gaudeamus.
- Perusopetusasetus 1998/852 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852> [luettu 11.9.2020].
- Perusopetuslaki 1998/628. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> [luettu 18.4.2020].
- Perustuslaki 1919/1999. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> [luettu 18.4.2020].
- POPS 2014: *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet>.
- Pyykkö, Riitta 2017: *Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarojen tilasta ja tasosta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160374/okm51.pdf>.
- Ringbom, Håkan & Jarvis, Scott 2009: The importance of cross-linguistic similarity in foreign language learning. Teoksessa Michael H. Long & Catherine J. Doughty (toim.) *The Handbook of Language Teaching*, 106–118. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ruuska, Helena 2014: Ruuvimeisselit ruosteessa – Peruskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien kokemuksia kieliopin opettamisesta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 5 (3). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2014/ruuvimeisselit-ruosteessa-peruskoulun-aidinkielen-ja-kirjallisuuden-opettajien-kokemuksia-kieliopin-opettamisesta>.
- Rättyä, Kaisu 2017: *Kielitiedon didaktiikkaa. Kielentäminen ja visualisointi sanaluokkien ja lauseenjäsenten opetusmenetelminä*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 1. Helsinki: Yliopistopaino Unigrafia. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/170150>.
- Rättyä, Kaisu & Kulju, Pirjo 2018: Kielitietoisuutta kielentämällä: kieliopin tehtävyyppien kehittäminen. *Ainedidaktikka* 2 (1), 59–74. <https://journal.fi/ainedidaktikka/issue/view/4881>.
- Salo, Olli-Pekka & Mäntylä, Katja 2020: Yksittäisistä sanoista sanaketjuihin –näkökulmia sanaston opetukseen, opiskeluun ja arviointiin. Teoksessa Raili Hilden & Kaisa Hahl (toim.) *Kielididaktiikan katse tulevaisuuteen: Haasteita, mahdollisuuksia ja uusia avauksia kielten opetukseen*. Suomen ainedidaktisen seuran julkaisuja 17. Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.
- Tainio, Liisa 2020: Kielitieto. Teoksessa Liisa Tainio, Maria Ahlholm, Satu Grünthal, Sirke Happonen, Riitta Juvonen, Ulla Karvonen & Sara Routarinne (toim.) *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa*. Suomen ainedidaktisen seuran julkaisuja 18. Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.

- Takala, Sauli 2015: Mediaatio Eurooppalaisen kielten viitekehyksen osana ja sen rikastamisen välineenä. Teoksessa Anna-Kaisa Mustaparta (toim.) *Kieli koulun ytimessä – näkökulmia kielikasvatukseen*, 47–54. Oppaat ja käsikirjat 2015:15. Helsinki: Opetushallitus.
- Tella, Seppo & Harjanne, Pirjo 2004: Kielididaktiikan nykypainotuksia. *Didacta Varia* 9 (2), 25–52.
- Tieteen termipankki 9.4.2020: Kielitiede: kollokaatio.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kollokaatio> [luettu 18.4.2020].
- Toivanen, Tapio 2019: Tulevaisuuden opettajan avaintaidot: empatia ja vuorovaikutus. Esitelmä Opet yhteistyössä-seminaarissa Helsingissä lokakuussa 2019.
- Uljens, Michael 1997: *School didactics and learning: A school didactic model framing an analysis of pedagogical implications of learning theory*. Hove: Psychology Press.
- VASU 2018: *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatussuunnitelmien-perusteet>.
- VOPS 2019: *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 muutokset ja täydennykset koskien A1-kielen opetusta vuosiluokilla 1–2*. Helsinki: Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/a1-kielen-opetus-luokilla-1-2>.

About the author

PhD Milla Luodonpää-Manni is a university lecturer in foreign language education at the University of Helsinki. Her specialties include the metatheory of linguistics and research on plurilingual competence. E-mail: milla.luodonpaa-manni@helsinki.fi.

Kertomukset vertaistukitoiminnassa: Vastaanottosekvenssin potentiaali toimia oppimista mahdollistavana tilana

Saija Merke

Abstract: The paper deals with stories told by students of practical nursing. The data are gathered in optional learning circles organised by the nursing school during a period of three years. The method applied is ethnomethodological conversation analysis. The study focuses on the stories' evaluation sequence and story tellers' technique making recipient reaction and affiliation relevant. The study deals with the hypothesis that the evaluation sequence may function as a possible learning space. The study suggests that affiliative activities and recipients' validation of the story can lead to shared learning experiences whereas a lack of them diminishes the story's potential to serve as a possible learning space.¹

Keywords: conversation analysis, affiliation, assessments, Finnish and Finnish as a second language

1 Johdanto

Tässä artikkelissa käsittelen lähihoitajaopiskelijoiden kertomuksia ja kertomusten potentiaalia toimia hedelmällisinä oppimisympäristöinä. Tutkimuksen keskiössä on kertomuksen huipennusta seuraava vastaanottosekvenssi, joka on kaikille kertomuksen vastaanottajille jaettu ja avoin tila. Avoin tila tarjoaa kaikille osallistujille mahdollisuuden liittyä mukaan keskusteluun, ilmaista ymmärrystä ja omaa suhtautumistaan kerrottuun tai eläytyä kertomuksen tarjoamaan tunnetilaan. Hypoteesini on, että samalla kun vastaanottosekvenssi avaa osallistujille tilaisuuden ottaa kerrottu käsittelyyn ja haltuun, osallistujille avautuu mahdollisuus oppia yhdessä uutta. Hypoteesin taustalla on ajatus siitä, että oppiminen tapahtuu ja manifestoituu osallistumisen kautta (Hanks 1991: 17). Määrittelen oppimisen tässä artikkelissa yhdessä tekemisenä, jolloin osallistajat käsittelevät ja vahvistavat itselleen merkityksellisiä asioita.

Analysoidut keskustelut ovat osa lähihoitajakoulutuksen yhteydessä järjestettyjä opintopiirikeskusteluja. Opintopiirin tavoitteena on tarjota opiskelijoille vertaistukea ja turvallinen oppimisympäristö. Kertominen on opintopiirikeskustelussa tavanomaista toimintaa, joskaan ei kovin frekventtiä. Kertomuksia kertovat sekä ohjaajat että opiskelijat. Keskityn tutkimuksessa opiskelijoiden kertomuksiin. Vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

¹ Tutkimus on tehty Suomen Kulttuurirahaston apurahalla. Kiitän arvioitsijoita tarkkanäköisistä ja erittäin hyödyllisistä kommentteista.

1. Mitkä vuorovaikutukselliset ja kielelliset keinot nousevat esille, kun keskustelijat käsittelevät opiskelijoiden kertomuksia?
2. Miten keinot vaikuttavat siihen, että kertomuksen vastaanottosekvenssistä voi syntyä mahdollinen oppimisen tila?

2 Kertomuksen funktiot ja rakenne

Kun ihminen kertoo, hän kuvailee kielellisesti tilanteita, tunteita, kokemuksia tai tapahtumia. Kertomuksiksi lasketaan hyvin erinäköisiä ja -pituisia kerrontajaksoja. Yleisesti kertomus koostuu johdannosta, kerrontasekvenssistä sekä vastaanottosekvenssistä (Sacks 1974: 337; Mandelbaum 2013). Kertomukset voivat olla hyvin lyhyitä niin, että kertomukseen ei välttämättä sisälly kaikkia kolmea osaa. Kertomukset eivät siten muodosta välttämättä aina eheitä kokonaisuuksia. Onkin selkeämpää hahmottaa kertomus toimintana, joka eroaa ympäröivästä kontekstista siten, että siitä tunnistetaan kertoja, kerrottava, kerronnan motivaatio sekä jonkinlainen opetuksellinen tai moraalinen ulottuvuus. (Routarinne 2003: 66.)

Tässäkin tutkimuksessa kertomus on muusta opintopiirikeskustelusta erillinen toiminta, jolla on tunnistettava rakenne ja funktio. Kertojalla on keinoja hakea aluksi tilaa omalle kertomukselleen niin, että keskustelijat osoittavat valmiuden olla kuulijan roolissa ja myöntävät kertojalle tavanomaista pidemmän vuoron. Konkreettisesti puhuja välittää kuulijoille, miten kertomus liittyy edelliseen keskusteluun, ja tällä lailla puhuja motivoi kertomuksen alkamisen siinä sekventiaalisessa paikassa (Jefferson 1978: 220). Kertomuksen lähtökohta on, että siinä esitetään jotakin uutta ja kerrottavaa, mikä oikeuttaa kertomuksen kertomisen omassa kontekstissaan (*tellability*, Sacks 1992: 779).

Kerrontasekvenssin eli juonen aikana vastaanottajilla ei tavallisesti ole tilaa ottaa vuoroa toisin kuin vastaanottosekvenssin aikana. Vastaanottosekvenssiin sisältyy huipennus sekä kertomuksen evaluaatio. Itse evaluointitoiminta vaikuttaa siihen, että tavanomainen vuorottelujäsennys, jossa yksi puhuu kerrallaan, höllentyy (Goodwin & Goodwin 1987: 26). Kertomisen huipennuksen jälkeen tapahtuu siis muutoksia osallistumiskehikossa eli siinä, miten osallistujat orientoituvat keskusteluun puhujina ja kuulijoina (Goffman 1981; Seppänen 1995: 156). Ensinnäkin kuulijoilta odotetaan reaktiota, josta käy ilmi kuulijoiden ymmärrys kerrotusta sekä suhtautuminen kerrottuun. Toiseksi kertomuksen huipennus ja evaluaatio tekevät relevantiksi kerronnan sulkemisen, minkä jälkeen keskustelijat palaavat tilanteelle tavalliseen vuorotteluun. (Routarinne 1995.) Kertomuksen päättymisen myötä alkava siirtymävaihe eli vastaanottosekvenssi on tämän tutkimuksen fokuksessa siitä syystä, että se tarjoaa monta eri seuraavaa toimintamahdollisuutta ja -suuntaa.

Kertominen kuuluu ihmisen kielellisiin perustoimintoihin, ja kertomus on aina osa ympäröivää suurempaa kokonaisuutta eli keskustelua ja meneillään olevaa toimintaa (Routarinne 2003: 36). Kertomuksia ja kertomista toimintana onkin tutkittu työkaluna, jonka avulla puhujat voivat suoriutua monenlaisesta sosiaalisesta toiminnasta (esim. Goodwin 1982; Haakana 2005). Kertominen ei ole yksinäistä toimintaa, vaan kerronta tapahtuu

yhteistyössä kertojan ja kertomuksen vastaanottajien kanssa (Mandelbaum 2013). Vastaanottaja on aktiivinen kertomukseen osallistuja niin, että vastaanottajan vuorot vaikuttavat kertomuksen etenemiseen. Kertomus voi esimerkiksi saada kokonaan uuden käänteen vastaanottajan tarkennuskysymysten ansiosta (esim. Mandelbaum 1989). Toisaalta vastaanottajien palautteet viestivät kertojalle sen, miten vastaanottajat tulkitsevat kertomusta, ja siten myös sen, ovatko he tulkinneet kertomusta toivotulla tavalla (Jefferson 1978: 233; Stivers 2008).

Kertoja välittää kertomuksen kautta vastaanottajille aina oman suhtautumisensa kerrottuun. Stivers (2008: 32) esittää, että kertojan asemoituminen (*stance taking*) synnyttää keskusteluun vastaavasti odotuksen vastaanottajan asemoitumisesta kerrottuun. Stiversin mukaan (mts.: 53) kertojan ja vastaanottajan samansuuntainen asemoituminen kerrottuun on edellytys osallistujien jaetulle tunnekokemukselle ja myötäelämiselle (*affiliation*). Stivers (mp.) toteaaakin, että ihmisten välinen affiliaatio on tärkein kertomisen motivaatio. Tätä väitettä tukevat myös tutkimukset kertomusten yhteydessä esiintyvistä referoinnista eli suorasta esityksestä (mm. Haakana 2005: 120; Niemelä 2011; ks. myös Stevanovic & Lindholm 2016b: 286), joka nousee tämänkin aineiston kertomuksissa esille.

Referoinnilla herätetään eloon aikaisempi vuorovaikutustapahtuma tai fiktiivinen tapahtuma. Sen avulla elävöitetään kertomusta ja lisätään tilanteeseen autentisuutta² (Haakana 2005: 119–120). Referoinnilla tai suoralla esityksellä viitataan keskustelun jaksoihin, joissa puhuja esittää toisessa tilanteessa esiintyvää toisen puhetta tai ajatuksia (Kalliokoski 2005: 21).³ Puhuja voi referoida myös omaa puhettaan. Referointi on puhujan keino välittää kuulijoille oma arviointinsa tai suhtautumisensa kerrottuun (Clift & Holt 2007: 7). Referoinnin kautta välitetty kannanotto antaa vastaanottajille vihjeitä siitä, miten heidän odotetaan suhtautuvan kerrottuun ja millaisia seuraavia toimintoja nousee keskustelussa mahdollisesti seuraavaksi relevantiksi (ks. myös Goodwin & Goodwin 1987: 25). Aineistoesimerkeissä referointijaksot asettuvatkin usein kertomuksen huipennuksen lähelle eli kohtaan, jossa odotetaan vastaanottajilta jonkinlaista reaktiota kertomukseen. Samassa kohdassa palautetaan vuorottelu tilanteelle tavalliseen vuorottelujäsennykseen, mikä oikeuttaa ja velvoittaa muita keskustelijoita liittymään taas mukaan keskusteluun.

3 Aineisto

Tämän tutkimuksen aineistona toimiva opintopiiri järjestetään lähihoitajaopintojen oppisopimuskoulutuksen yhteydessä. Opintopiiriin osallistuu suomea äidinkielenä puhuvia sekä puhujia, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi (tässä S2-puhuja). Opintopiiriin osallistuu opiskelijoiden lisäksi yhdestä kolmeen ohjaajaa (aineistoesimerkeissä ohjaaja 1, ohjaaja 2 ja ohjaaja 3). Keskustelijat tapaavat kerran viikossa. Opintopiiriin osallistuminen on

² Referoinnin prosodisista keinoista ks. esim. Selting 2010.

³ Lappalainen (2005: 154–155) käyttää termiä *sitaatti* viitattaessaan referointiin eli suoran esityksen jaksoihin. Hän huomauttaa, että arkikeskusteluissa sitaatteja esiintyy suhteellisen vähän (alle 10 %).

vapaaehtoista. Koulutuksen voi aloittaa jokaisena vuonna niin, että opintopiirissä kohtaa vasta aloittaneita ja kauemmin koulutuksessa mukana olleita opiskelijoita.

Opintopiirin tavoite on tarjota opiskelijoille vertaistukea sekä helpottaa maahanmuuttajaopiskelijoiden integroitumista suomalaiseen työelämään ja yhteiskuntaan. Piiri luo maahanmuuttajaopiskelijoille samalla tilaisuuden käyttää suomea vapaasti koulutuskontekstissa turvallisessa ilmapiirissä ilman, että kielen taitotaso olisi este keskusteluun osallistumiselle. Opintopiirin lähtökohta on, että sisällöt liittyvät koulunkäyntiin, opiskeluun sekä työhön. Välillä keskustelut koskevat kuitenkin muitakin aiheita, esimerkiksi maahanmuuttajaopiskelijoiden kotimaita ja kotimaiden olosuhteita. Kielikysymyksiä nostetaan tässä piirissä harvoin esille.

Keskustelut on nauhoitettu koulutusta järjestävän yrityksen tiloissa kolmen vuoden ajan lukukausina kerran viikossa. Aineisto koostuu 54 istunnosta. Yksittäisten istuntojen kesto vaihtelee puolesta tunnista yli kolmeen tuntiin. Aineisto on videokuvattu ensimmäisen vuoden aikana kahdella kameralla, myöhemmin yhdellä kameralla. Kaikki osallistujat ovat antaneet tutkimusluvan.

Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi ensimmäisen kahden vuoden istunnot eli 42 tapaamista. Kertomukset poikivat usein seuraavia kertomuksia, mikä johtaa siihen, että eräissä istunnoissa kertomukset kumuloituvat. Aineistossa on myös istuntoja, joissa ei esiinny kertomuksia lainkaan. Tarkempaan fokukseen on noussut seitsemän tapaamista, kolme ensimmäiseltä opiskeluvuodelta ja neljä toiselta vuodelta. Kertomuksia kertovat sekä äidinkielliset että muunkieliset. Tätä artikkelia varten olen analysoinut ainoastaan opiskelijoiden kertomuksia sekä näiden joukosta ainoastaan kertomuksia, joissa käytetään referointia. Tarkempaan analyysiin olen valikoinut siten 33 opiskelijoiden kertomusta. Kertomukset ovat narratiiveja tai puheenvuoron mittaisia tilannekuvauksia. Kertojia on yhteensä seitsemän, mutta aineistoesimerkeissä nousee esille erityisesti kolme aktiivista kertojaa, Janus, Addi ja Eric (ks. myös Lappalainen 2005: 155). Kaikki kolme ovat S2-puhujia.

4 Menetelmä ja tutkimuksen toteutus

Tutkimuksen menetelmä on etnometodologinen keskustelunanalyysi. Keskustelunanalyysissä tutkitaan vuorovaikutusta sen luonnollisissa olosuhteissa eli konteksteissa, joissa tutkittava keskustelu olisi muutenkin tapahtunut (Stevanovic & Lindholm 2016a). Menetelmä kuvaa keskustelua sosiaalisena tapahtumana. Puhujat toimivat puheen avulla ja haluavat yleensä vaikuttaa omalla puheellaan kanssakeskustelijoihin. Hyvin keskeisenä asiana nousee esille kysymys toiminnan päämäärästä (Stevanovic & Lindholm 2016b: 285), joka ohjaa tätäkin tutkimusta. Kun kertomisen päämäärä on puhujien välinen yhteisymmärrys ja affiliaatio, on keskeistä arvioida puhujien tapaa käsitellä kertomusta ja heidän kertomukselle osoittamaansa merkitystä (ks. myös Goodwin & Goodwin 1987: 49).

Keskustelua ja sen vuorottelua kuvataan toimintajaksoissa eli sekvensseissä. Toimintajaksoja pidetään vuorovaikutusta ohjaavina kehyksinä, joiden avulla keskustelijat

tulkitsevat vuoroja, ja he vastaavat omilla vuoroillaan toimintajakson synnyttämiin odotuksiin (Raevaara 2016: 145). Vieruspari on kahdesta vuorosta koostuva sekvenssi, jonka ensimmäinen osa synnyttää vahvoja odotuksia seuraavasta vuorosta ja rajoittaa siten mahdollisten seuraavien vuorojen kirjoa. Toimintajakso tai sekvenssi voi koostua useammastakin vuorosta. Sekvenssin rakenne voi vaihdella sen mukaan, millainen toiminta on meneillään ja kuinka vahvoja odotuksia sekvenssin vuorot luovat seuraavasta vuorosta. (Stivers 2013.) Kertomus eroaa vuorottelujäsennyksensä takia tavanomaisesta keskustelusta (mts.: 201) siten, että kertoja neuvottelee itselleen erityisen pitkän vuoron.

Olen purkanut ja tallentanut nauhoitettuja ja videoituja keskusteluja litteraattien avulla⁴. Litteraatti on yksityiskohtainen kuvaus keskustelussa tapahtuvasta puheesta sekä kehollisesta viestinnästä. Ympäristön olosuhteetkin vaikuttavat siihen, miten puhuja toimii, ja tästä syystä myös keskustelun olosuhteita on kuvattu. Se on tärkeää erityisesti silloin, kun puhuja käyttää keskustellessa ympäristöä tai siinä olevia esineitä. Olen hyödyntänyt ja soveltanut multimodaalista litterointitapaa (Harjunpää, Mondada & Svinhufvud 2019) silloin, kun eleet, kasvoniilmeet ja katseet vaikuttavat olennaisesti vuorovaikutuksen ja kertomuksen kulkuun. Litteraateissa olen lihavoanut kertomusten referointijaksot.

5 Vastaanottosekvenssin potentiaali laajentua yhteisen oppimisen tilaksi

Esimerkkien kertomukset syntyvät hyvin erilaisissa olosuhteissa ja edustavat erilaisia kertomuksen genrejä (esim. Haakana 2005). Kiinnitän analyysissä huomiota kertojan keinoihin osoittaa kertomuksen tietynlaiseksi, silloin kuin sellaisia on, esimerkiksi hauskaaksi kertomukseksi tai valituskertomukseksi (Haakana 2005: 114), sillä keinot houkuttavat myös vastaanottajia käsittelemään kertomuksia tietynlaisina (mp.). Kaikkia aineiston kertomuksia ei kuitenkaan johdatella johonkin tiettyyn genreen kuuluviksi niin, että kertomuksen genre voi jäädä myös epäselväksi. Vastaanottajien asemoituminen ja heidän tapansa myötäelää eli affilioitua kerrottuun antavat kertomukselle olennaisesti merkityksen siinä mielessä, että kertomus saa vastaanottosekvenssin aikana palautteiden kautta oikeutuksensa olla omalla paikallaan. Vastaanottosekvenssistä käy siten ilmi, miten keskustelijat määrittelevät kertomuksen ja meneillään olevan keskustelun suhteen. (Jefferson 1978: 229.) Kiinnitän esimerkkien yhteydessä myös huomiota siihen, miten keskustelijat toteuttavat ylimenon kertomisesta tavanomaiseen vuorotteluun.

Käsittelen neljää esimerkkiä. Kahdessa ensimmäisessä on läsnä ohjaaja 1, joka on antanut osallistujien itse päättää puheenaiheista. Ensimmäisten esimerkkien kertomukset syntyvät siten opiskelijoiden omista aloituksista. Viimeiset esimerkit eroavat ensimmäisistä siinä mielessä, että ohjaajat 2 ja 3 ovat virittäneet keskustelua tietynlaisista aihepiireistä ja osittain myös luennoineet asiasta (ohjaaja 3). Analysoidut kertomukset ovat osa yhteistä pohdiskelua (esimerkki 2) tai toisaalta vuorottelevat ohjaajan pitkien, luennonomaisten vuorojen kanssa (esimerkki 3).

⁴ Litteroinnista ks. esim. Seppänen 1995 sekä Stevanovic & Lindholm 2016a.

5.1 Affiliaation rooli kertomuksen vastaanottosekvenssissä

Esimerkki (1) on koulutuksen toiselta kuukaudelta. Piiriin on kokoontunut neljä opiskelijaa ja ohjaaja 1. S2-puhuja Addi on kertonut hauskan asian omasta toimintatavastaan, ja opiskelijat nauravat sille yhdessä. Sen jälkeen Janus kertoo tapauksesta, jossa Addi on reagoinut Januksen mielestä hausalla tavalla. Janus on luokitellut asian ”Addin parhaaksi jutuksi” (ei näy litteraatissa). Janus on kertoja, mutta Addi liittyy kertomuksen huipentumaan niin, että Janus ja Addi tuottavat hauskan kohtauksen yhdessä.

(1) virheitä tulee

```

01  Janus  *muistaks sä      *mä poltin mä poltin siinä* (0.5) mä poltin
      janus  *osoittaa Addia
                        *.....*TUPAKOIVA ELE
02          *siinä tota noin nii siinä (.) no kun *tullaa ulos kahvilt
      janus  *suuntaele                                     *SUUNTAELE
03  Janus  kun en mä tienny niinku
04          *ulko*[na (-) ei saanu polttaa mä *syt[ytin* sen röökin
      janus  *....*TUPAKOIVA ELE                             *.....*SYTYTYSELE
05  Addi    [njoo                                           [njoo
06  Janus  tuli eka kerran joku heti sillee wo:u *wo:u et tää on
      janus                                     *.....,,,>
07          koulualoja hei niinku et eieiei* sit sä sanoit [et
      janus  ->.....*NOSTAA KÄDET, HUITOO KIELTOELEEN
08  Addi    [*oliko se iso
      addi                                     *KORKEUSELE
09  Janus  @joo ei@
10  Addi    @joo, mene vaan@ *joo: pffffff*
      addi                                     *.....*TUPAKAN PILOTUSELE
11  Janus  niihihi
12  Addi    ((hymyilee leveästi, vilkuilee ohjaajaa)) mä tiesi
13          (.)
14  Addi    ((nostaa lyhyesti olkapäitä)) £>joooh<£
15  Janus  njaijaij*aijai
      janus  *NOSTAA KAHVIKUPIN, JUO KAHVIA
16          (.)
17  Addi    joo:o?
18  Janus  a::i*
      janus  *LASKEE KAHVIKUPIN
19          (.)
20 =>Addi    pitää vain olla (.)spontaani
21  Janus  niinii +no tottakai tottakai.
      addi    +ISKEE SILMÄÄ
22  Janus  ky-kyl mä [niinku tykkää niinku just sillee et (.)
23  Addi    [aina
24  Janus  vähän pistää sillee=
25 =>Addi    =joooh:: koska ↑opiskelija on opiskelija
26  Janus  niin aivan=
27 =>Addi    =emme olemme (.) vielä ammattilainen
28  Janus  no ai[van
29  Ohjl    [aivan voi voi
30  Janus  nii nii totta kai totta kai.
31          (.)
32 =>Addi    virhe(i)t tulee (.) koko ajan

```


33 Janus nii↑hi. nii aivan sil[lee (.)] ↑ups
 34 Ohj 1 [nii nyt]
 35 Ohj 1 +nyt nii[tä
 janus +OSOITTAA LATTIAA, IRVAILEE
 36 Addi [onneks *se on pie- pieni vir- +vir[he heh heh he he
 addi *NOSTAA KÄTTÄ
 janus +PÄÄPOIKKIELE
 37 Ohj 1 [joo
 38 Ohj 1 ↑nyt niitä virheitä kannattaa vielä tehdä

Janus on referoinnin avulla kuvaillut nuhteet, jotka hän on saanut tupakoitsijana koulun pihalla. Kertomuksen huipentuma (rivit 9 ja 10) on kohta, jossa tupakoitsijat piilottavat tupakkansa ja hämäävät moittivaa ohikulkijaa teeskentelemällä viattomia. Kertomuksen vastaanottosekvenssissä Janus ja Addi osoittavat naurulla ja hymyllä, että kyse oli hauska kertomuksesta. Niemelä (2011: 51) toteaa, että myös vastaanottajan eli tässä tapauksessa Addin osallistuminen referointiin viestii, miten vastaanottaja tulkitsee kertomuksen.

Addin ja Januksen seuraavat vuorot (14 ja 15) ovat paikassa, jossa evaluaatio sekä paluu tavanomaiseen vuorotteluun ovat todennäköisiä seuraavia askeleita. Kumpikaan vuoro (Addin >jooh< ja Januksen *aijaijaij*) ei edusta selvää evaluointia. Addin dialogipartikkeli ja Januksen interjektioketju ovat responsiivisia omalle naurulle, mutta jättävät auki, arvioivatko Addi ja Janus naurulla omaa käyttäytymistään tilanteessa vai itse kertomusta. Vuoroillaan he eivät kertojina myöskään esitä sankarin roolia, mikä olisi kertomuksen päätoimijalle hyväksyttävä rooli. Addi vie olkapäiden kohautuksella ja nopealla uloshengityksellä (rivi 14) vuorovaikutusta eteenpäin, mikä luo ajallista etäisyyttä kertomukseen. Januksen interjektioketjua taas voi tulkita päivittelynä (VISK §857). Kahvinjuonnilla Janus keskittyy sen lisäksi muuhun toimintaan kuin kertomuksen käsittelyyn. Addin ja Januksen seuraavat vuorot (rivit 17 ja 18) kuljettavat keskustelua eteenpäin, mutta eivät edelleenkään palauta vuorottelua takaisin tavanomaiseen vuorotteluun.

Seuraavaksi Addi esittää selkeitä kertomuksen päättymiseen viittaavia kannanottoja (merkitty kohdevuoroiksi) (*story exit device*, Jefferson 1978: 244). Hän arvioi omaa tapaansa toimia *pitää olla spontaani* (rivi 20) ja kokoaa kertomuksen moraalin: virheet kuuluvat noviisin toimintaan (rivit 25, 27, 32). Kutsumalla asiaa pieneksi virheeksi (rivi 36) Addi luokittelee tapahtuman vahingoksi, ja kategorisoimalla heidät opiskelijoiksi hän vapauttaa heidät erheellisen toiminnan syytöksestä.

Addin kannanotot saavat tukea Janukselta (rivit 21, 26, 28) sekä ohjaajalta *aivan voi voi* (rivi 29), sen jälkeen kun Addi on tuonut ei-ammattilaisen identiteetin esille. Addin väittämä *virhe(i)t tulee koko ajan* (rivi 32) poikii uuden vuoronmittaisen kertomuksen Janukselta (rivit 33 ja 35), jossa Janus kuvailee jonkin tai jonkun tippuvan lattialle. Januksen kertomus ei saa erillistä käsittelyä, mikä voi johtua siitä, että ohjaajakin innostuu Addin esittämästä asemoitumisesta. Parin päällekkäispuhunnan jälkeen (rivit 34 ja 35) ohjaaja saa vuoron (rivi 38), jossa hän jopa kannustaa opiskelijoita tekemään virheitä, nyt kun heiltä ei vielä odoteta ammattilaisen osaamista.

Addi ei ole alkuperäinen kertoja, mutta hän ottaa aktiivisen kanssakertojan roolin referoimalla itseään. Kertomuksen vastaanottosekvenssissä Addi edistää paluuta tavanomaiseen vuorotteluun esittämällä kertomista sulkevia kannanottoja. Janus ja ohjaaja osoittavat samanmielisyyttä ja myötäelämistä niin, että Addi onnistuu välittämään muille, mitä kertomuksesta voi oppia. Yhdessä vitsailemalla he käyttävät kertomuksen vastaanottosekvenssiä korostamaan, mitä tapahtuneesta voi oppia: opiskelijarooliin kuuluu tehdä virheitä, ja virheitä voi saada anteeksi.

Seuraava esimerkki (2) on lajiltaan huoltenkerronta. Se on poimittu opiskelijoiden koulupolun alusta. Opintopiiriin on kokoontunut viisi opiskelijaa sekä ohjaajat 1 ja 2. Mervi on tyytymätön koulun ja työnantajan tiedotustapaan. Hänen on vaikeaa hahmottaa, miten koulutus järjestetään ja millainen rooli työnantajalla on koulutustilaisuuksien ja työvuorojen yhteensovittamisessa. Esimerkin ensimmäinen kertomus on vuorossa, jossa S2-puhuja Mervi ilmaisee tarpeen saada varmaa tietoa ja toistaa koulun tai työpaikan edustajan hänelle antamia ohjeita. Ohjeet ovat hänen mielestään epäselviä. Edellä on käynyt ilmi, että koulupäivät on ilmoitettu opiskelijoille myöhäisessä vaiheessa niin, että Mervi on ehtinyt saamaan työvuoron koulupäivänä. Hän on ilmaissut tyytymättömyytensä syyksi tietämisen tarpeen: *halun vaan tietää kuka mun pitäis kuunnella.*

(2) kouluun

01 Mervi joo mut siis että mä mä halun vaan
 02 [tietää että kene-kene kuka ää siis
 03 Touko [sopimus(---) tai
 04 Mervi kuka mun pitäis ää kuunnella tässä asiassa
 05 koska mä saan ristiriitaisia tietoja koko ajan että
 06 **sun täytyy mennä sinne ei sun sun on pakko mennä tonne**
 07 Touko no siis
 08 Mervi tai
 09 Touko työasiois työpaikkaa ja kouluasioissa koulua ja mun
 10 mielest koulu menee työn edelle siin ['vaiheessa'
 11 Mervi [joo.
 12 =>Touko koska ne on tärkei[tä >en mä en oo< varma mut sillai
 13 Mervi [↑joo (mun)
 14 Touko loogisesti mun mielest se menis
 15 Mervi joo niin mun mielestä
 16 Touko en tiijä jos mull sanottais huomenn töissä että
 17 **et (toi on) et sä voi mennä sinn kouluun et sull on työvuoro**
 18 niin mä kyl lähtisin silti
 19 (.)
 20 Mervi okey
 21 =>Touko ei ne nyt voi mitenkään estää mua menemäst [sinn kouluun
 22 ? [((huokailua))
 23 => se on osa tätä [koko opiskelua
 24 Mervi [joo siis mä halun vaan tiedää niinku mikä on
 25 mun oikeily oikeudet ja velvollisuudet tässä [että
 26 Touko [mun mielestä
 27 sun [ve(h)lvollisuus on mennä(h) sinn kouluun
 28 Mervi [mut siis
 29 Mervi ↑joo joo

30 Ohj1 mun mielestä niin tota (.) mts ton vois yksinkertaistaa
 31 ton asian periaatteessa niin että niin kauan kun te ootte
 32 opiskelijoita .hh niin teille se koulu on se p[ääasia
 33 Touko [niin just
 34 Ohj1 sit vasta kun te ootte valmistuneita [niinku lähihoitajii
 35 Touko [mm
 36 Ohj1 [niin silloin silloin se työpaikka [määrää]niinku sen
 37 Touko [mm [niin just]

Molemmat kertomukset ovat tilannekuvauksia. Mervi kuvailee referoinnin avulla kuulijoille kohtaamiaan tilanteita (rivi 6). Mervi perustelee kuulijoille, että hän ei pysty noudattamaan saamiaan ohjeita, koska eri ihmisten antamat ohjeet ovat ristiriidassa keskenään. Mervin perustelu (rivi 5) toimii referointijakson johtolauseena (Routarinne 2005). *Että*-konjunktio toimii toiseen ääneen siirtymisen alkusysäyksenä. Pronominin *sun* viittauskohde on Mervi itse ja deiktiset paikanadverbiaalit *sinne* ja *tonne* viittaavat työpaikkaan ja kouluun. Referointi lisää väittämän todistusvoimaa (Drew 1998; Haakana 2005: 119), mikä kohottaa samalla Mervin oikeutta esittää tässä kohtaa valitus. Valituskertomus luo odotuksia vastaanottajien seuraavista toiminnoista, mm. affiliaation osoittamisesta.

Mervi on pohjistanut valituksen tietovajeella. Sen sijaan että Touko tarttuisi Mervin valituskertomukseen, hän käsittelee Mervin vuoroa (rivit 1–6) tietoa hakevana ja tarjoaa Mervin esittämään ongelmatilanteeseen *kuka mun pitäis ää kuunnella* (rivi 4) ratkaisun *työasioissa työpaikkaa ja kouluasioissa koulua* (rivi 9). Touko perustelee näkemyksensä ottamalla kantaa asioiden tärkeysjärjestykseen: *koulu menee edellä koska ne (kouluasiat) on tärkeitä* (rivit 10 ja 12). Touko esittää arviointinsa kahteen otteeseen henkilökohtaisena arviointina (rivit 10 ja 14). Hän myös kehystää arvioinnin episteemisellä kannanotolla *en oo varma* (rivi 12), mikä voi johtua siitä, että ohjaaja eli käytännössä varmemmin tietävä on tilanteessa läsnä. Mervi tarttuu Toukon henkilökohtaiseen arviointiin koulun ensisijaisuudesta ja yhtyy siihen. Tällä lailla Mervi ei käsittele Toukon ongelmanratkaisua (rivi 9), vaan esittää samanmielisyyttä koulun tärkeydestä. Tämä voi olla syy, miksi Touko jatkaa lyhyellä tilannekuvauksella (rivit 16–18), joka havainnollistaa kuinka hän itse toimisi vastaavanlaisessa tilanteessa.

Touko luo kertomuksellaan fiktiivisen tilanteen, josta hän selviytyy itse toimijana eli ongelman ratkaisijana. Touko luo ensin näyttämön, jossa kohtaaminen tapahtuu (rivi 16). Kohtaaminen kestää vain yhden repliikin verran. *Sä*-pronominilla Touko viittaa itseensä niin, että kehotuksen vastaanottaja on Touko itse. Kohtauksen ääni kieltää kouluun menemisen ja kehottaa menemään töihin. Touko palaa omaan ääneensä heti kohtauksen jälkeen, mikä käy ilmi persoonapronominin *mä* tavanomaisesta käytöstä.

Tilannekuvaus on Toukon toinen yritys tarjota Merville käytännön apua ongelmansa ratkaisemiseen. Tällä kertaa keino tai ehdotettu toimintatapa konkretisoituu referoinnin avulla ja kirvoittaa Merviltä reaktion. Mervin palaute *okay* (rivi 20) kuittaa viestin vastaanotetuksi. Referointi näyttää olevan tehokeino, jolla saa puhekuppanin reagoimaan ja käsittelemään omaa vuoroaan, tässä tapauksessa ratkaisuehdotusta. Lyhyt tauko ennen Mervin *okay*-vuoroa

viestii kuitenkin empimistä tai varauksellisuutta. Partikkeli *okey* hyväksyy Toukon toimintaehdotuksen, mutta ei välttämättä hyväksy ratkaisua ongelman ratkaisuksi. Mervin ongelma, koulu- ja työpäivän päällekkäisyys, on siis edelleen voimassa.

Touko reagoi Mervin varauksellisesti esitettyyn *okey*-vuoroon esittämällä kaksi uutta kannanottoa (merkitty kohdevuoroiksi), jotka kertaavat kertomuksen ytimen. Mervin alkuperäiseen valituskertomukseen ei siis vastattu esittämällä pahoitteluja tai myötäelämistä vaan neuvoja. Mervi reagoikin esittämällä uuden ongelmankuvauksen *mä halun vaan tiedää niinku mikä on mun oikeily oikeudet ja velvollisuudet tässä* (rivit 24–25), mutta Touko käsittelee tätäkin vuoroa tietoa hakevana tarjoamalla vastauksen. Mervin vuoronalku *mut siis* (rivi 28) viittaa eriävään näkökulmaan (Merke 2016) tai ehdottaa mahdollista paluuta alkuperäiseen ongelmaan (Mazeland & Huiskes 2001). Mervin korkealta lausuttu *joo joo*-partikkeliketju (rivi 29) ei hyväksy Toukon neuvoa, vaan viestii mahdollisesti kyllästyneisyyttä (VISK §1709). Tässä kohtaa ohjaaja ottaa kantaa asiaan ja vahvistaa Toukon näkemyksen. Mervi ei näytä hyväksyvän ohjaajankaan näkemystä ratkaisuna ongelmalleen, sillä ainoastaan Touko osoittaa samanmielisyyttä ohjaajan kanssa (rivit 33 ja 37).

Vastaanottajat eivät käsittele kertomusta valituksena eivätkä anna sille sitä merkitystä, mitä kertoja oli kenties hakenut. Toisin sanoen kertomuksen ja siihen vastaavan toiminnan päämäärät eivät kohtaa: Valituskertomus hakee erilaista vertaistuen muotoa (lohdutusta tai yhdessä pahoittelemista) kuin neuvoja. Päämäärien kohtaamattomuuden voi itsessään tulkita affiliaation puutteeksi. Affiliaatio ei ilmene ainoastaan siinä, miten osapuolet arvioivat kerrottua yhdessä. Affiliaatiota syntyy myös siten, että osapuolet vahvistavat vastaanottosekvenssissä esille tulleita väitteitä tai neuvoja oikeiksi ja tarpeellisiksi. Esimerkin keskustelijat eivät myönnä toistensa kannanottoihin, eikä vastaanottosekvenssissä ole näin potentiaalia laajentua yhteisen oppimisen tilaksi.

5.2 Kertomuksen suhde ympäröivään keskusteluun

Palaan ajatukseen, jonka mukaan kertomus on osa laajempaa toimintaa (Routarinne 2003). Kertomuksen ja ympäröivän kontekstin suhde vahvistaa kertomuksen sopivuuden ja tarkoituksenmukaisuuden. Suhde tulee erityisesti esille vastaanottosekvenssissä eli kohdassa, jossa puhujat evaluoivat kertomusta ja palaavat tavanomaiseen vuorotteluun. Suhde voi ilmetä toisesta kertomuksesta tai muuten puheesta, joka luo koherenssia käsitellen jotakin aspektia edellisestä kertomuksesta. (Jefferson 1978: 228.) Suhde voi ilmetä myös osallistumiskehikon kautta siinä, kuinka aktiivisia kuuntelijoita vastaanottajat ovat ja millaista palautetta he antavat (ks. myös Stivers 2008). Pohdiskelen seuraavaksi suhteen merkitystä siitä näkökulmasta, miten se herättää vastaanottosekvenssin potentiaalia tarjota oppimista mahdollistavan tilan.

Seuraava istuntokerta on koulutuksen toiselta vuodelta. Osallistujiin kuuluu kolmen opiskelijan ja ohjaajan lisäksi myös keskustelun nauhoittaja. Edellä ohjaaja 2 on virittänyt keskustelua mielisairauksista. Yhdessä he ovat pohdiskelleet, miten mielenterveyden häiriöt

syntyvät ja mikä estää sairastumasta esimerkiksi masennukseen. Ericin teoria on, että pitää opetella sietämään pettymyksiä. Hän on esittänyt, että nykylapset eivät enää opi sietämään pettymyksiä, koska heille ei aseteta rajoja (ei näy litteraatissa). Eric on uudemman kerran esittämässä pettymysten merkityksen, kun hän jättääkin rakenteen kesken *pitää* (.) *kokee niinku* (rivi 1). Hän kertoo sen sijaan esimerkin siitä, miten aikuinenkin ihminen saattaa kokea arkisetkin pettymystilanteet haastavina. Kertomuksessa Ericin äänellä keskustelevat Ericin sudanilainen ystävä ja heidän yhteinen kaverinsa. Eric istuu Alinan ja ohjaajan välissä.

(3) kolme minuuttia

01 Eric pitää (0.5) kokee niinku mun yks kaveri sanoo eh
 02 se oli tullu opiskelemaan Sudanista? [eh
 03 Ohj2 [mm?
 04 Eric ja just eh tällä opiskele yliopistossa tuli ja sitten
 05 (.) tuli just alkupuolella käymään mun kaverin luona?
 06 sitten menee sei- seitkytkaks bussi odottamaan?

07 *s- se sano (.)* **oi vielä niinku**
 KATSOO OMAA RANNEKELLOAAN
 08 *↑kolme* minuuttia pitää odottaa
 KATSOO RANNEKELLOA
 09 se sano ↑**mitä sanoit.**
 10 Ohj2&A ((hymyilevät))
 11 Eric [**kolme minu(h)uttiaheh**] +se sano se kaveri (.) **hei sielä**
 12 Ohj2&A [heh heh heh heheh heh]
 Ohj2 +KÄÄNTÄÄ KATSEEN VASTAPÄÄTÄ ISTUVAAN
 OPISKELIJAAN

13 Eric **Sudanissa odottaa vaikka [ihan niinku**
 14 Alina [heh heh heh
 15 Eric *ei oo mitää aikataulua [että* jos] tulee, eh
 *.....*KATSOO ALINAA
 16 Alina [heh heh]
 17 Eric sitte +sitten se sano ↓**älä nyt näin sano!**
 Ohj2 +.....,,->
 18 niinku se miten hän oli niin pet+ [tynyt] niin
 Ohj2 ->.....+ KATSOO ERICIÄ
 19 Ohj2 [*joo.]
 *.....,,->

20 Ohj2 joo.=
 21 Eric =että mä sanoin+ +sille kun mä olin nuori
 Ohj2 ->.....+ KATSOO ERICIN OHI
 Ohj2 +KÄÄNTÄÄ KATSEEN TAKAISIN ERICIIN
 22 Eric mulla onkin semmosia kokemus

Poistettu 17 sekuntia, jolloin Eric kertoo omasta bussikokemuksestaan kotimaansa joukkoliikenteessä. Siellä hän odotti kerran bussia kahdestatoista kuuteen.

23 Eric mä odotin kuuden aikaan,
 24 mä menin *pettyneenä* kotona [takaisin]
 eric *.....* KUMARTUU HARTIAT ETEEN
 25 Ohj2 [*just +joo]
 ohj2 *KÄÄNTÄÄ KATSEEN POIS ERICISTÄ

	eric		+KÄÄNTÄÄ KATSEEN POIS OHJ2:STA
26 =>	Eric	että tämmösiä *	pettymys pitää [olla
	eric		*KÄÄNTÄÄ KATSEEN ALINAAN
27	Alina		[miten siellä

Kertomuksen huipennus on sudanilaisen ystävän ihmettely siitä, että ajanmääräite *kolme minuuttia* voidaan kokea pitkänä aikana (rivi 11). Kamerassa näkyvät Ericin lisäksi ainoastaan ohjaaja 2 ja Alina, jotka alkavat hymyillä vastauksena ystävän ihmettelykysymykseen (rivi 10). Ohjaaja kääntää katseen kuitenkin pois Ericistä huipennuksen jälkeen, mikä tekee ohjaajasta vähemmän aktiivisen kuuntelijan (Goodwin & Goodwin 1987: 37). Alina sen sijaan katsoo Ericiä ja ottaa kertomuksen vastaan nauramalla (rivi 14 ja 16). Eric suuntaakin seuraavan vuoron Alinalle (rivi 15).

Ohjaaja siirtää katseen takaisin Ericiin vasta, kun tämä jatkaa suoraa esitystä johtolauseella *sitte sitten se sano* (rivi 17). Ohjaaja kääntää katseen kuitenkin uudelleen pois kertomuksen yhteenvedon jälkeen (rivi 19) ja tuottaa kaksi vastaanottamisen *joo*-palautetta (rivi 19 ja 20). Palautteet osoittavat pääsyä asiaan, mutta ne eivät arvioi kertomusta. Kertomuksen merkitystä meneillään olevalle keskustelulle ei siis tuoda tässä kohdassa ilmi. Tämä voi olla syynä siihen, että Eric tuottaa heti perään seuraavan kertomuksen, jossa hän itse kokee pettymyksen. Ohjaaja eikä kukaan muukaan ota toistakaan kertomusta vastaan niin, että osoittaisi samanmielisyyttä tai myötelämistä, mikä mahdollistaisi kertomuksen tyydyttävän sulkemisen (Stivers 2008). Ohjaaja kuittaa Ericin pettymyskokemuksen (rivi 25), mutta siirtää katseen saman vuoron aikana pois Ericistä. Kun Ericin teoria pettymysten hyödyllisyydestä ei saa tukea, Eric päättää kertomuksen kannanotolla (rivi 26), mikä on yksi kertomisen sulkemisen keinoista (Jefferson 1978; ks. myös Goodwin & Goodwin 1987: 38).

Juonen aikana osallistujat näyttävät tunnistavan referointijaksot, sillä referointi vaikuttaa osallistumiskehikkoon kuulijoita aktivoivana. Ohjaaja ja Alina osallistuvat kertomuksen huipennukseen aktiivisesti hymyilemällä ja nauramalla. Myös silloin kun ohjaajan katse on siirtynyt pois Ericistä, Eric saa ohjaajan huomion takaisin käyttämällä referointia. Onnistuneesta kertomistekniikasta huolimatta osallistujat eivät affilioi Ericin kokemuksen kanssa eivätkä osoita samanmielisyyttä pettymysten merkityksestä mielenterveyden häiriöille. Ericin väittämää (rivi 26) ei siis vahvisteta yhdessä. Kertomuksen jälkeen Alina kysyy (rivi 27) sen sijaan lisää Ericin kotimaan julkisen liikenteen käytännöistä niin, että keskustelu siirtyy pois pettymyksistä ja mielisairauksista. Ericin kertomus poikii vielä kolmannen opiskelijan kertomuksen, joka käsittelee niin ikään joukkoliikennettä tämän omassa kotimaassa. Vastaanottajat valitsevat siis eri aiheen puheenaiheeksi kuin mihin Eric oli alustuksellaan tähdännyt, eikä suhdetta kertomuksen ja edellisen keskustelun välille synny.

Seuraava esimerkki (4) on koulutuksen toiselta vuodelta. Paikalla on yksi ohjaaja ja viisi opiskelijaa. Ohjaaja 3 istuu pöydän päässä ja on viritellyt keskustelua lääkehoidosta. Esimerkin kohdalla ohjaaja on luennoinut pitkään lääkkeiden jakamisprosessissa tarvittavasta

tarkkuudesta ja vastuusta. On tullut esille, että potilaat ottavat yleensä kaikki lääkkeet eivätkä pysty itse huomaamaan annosteluvirheitä. Ericin kertomus liittyy annosteluvirheisiin.

(4) toisen nimi

01 Ohj3 mut se on lääkärin tehtävä huolehtia siitä hh.
02 Eric °mm°.
03 Ohj3 että et mitä tota
04 Eric joo. eiku mun kaveri vaimo oli (.) sairaalassa tossa (.) tossa
05 hoivalaise tai °hoivalainen se oli° ((yskii))
06 se on ollut siinä >jaksossa muttah,<
07 se mun kaveri (syntyperäine kui) meni kattomaan hänen vaimo?
08 ja siinä oli lääkeannos oli niinku hänen vieressä sänkyssä?
09 siellä on monta potilaita?=
10 Ohj3 =mm?
11 Eric ja ihan huvikseen katto niinku hänen lääke mikä on vahva niinku
12 hän oli joku leikkaus°juttu se oli°. (.) i se oli toisen nimi.
13 (0.5)
14 sitten se ihmetteli **ei voi olla tämä sinulle** niinku
15 se sairaanhoitaja antamaan niinku=
16 Addi =mhm.
17 Eric jos muu- muuten kuolemaan niinku se on vahva lääke ne oli
18 hh. sitte kun sairaanhoitaja tuli se kysy että (.)
19 **onko tää tarkoituks vaimolle annetta** se sano **joo**..
20 se sano **tulepas ootko kattonu nimi**. (.) se i kau:heistu
21 ja se oli **eeh** se oli toisen nimi niinku
22 se eh i sattumalta näki
23 mutta se oli >se oli< valmis niinku siinä (.) annetta hänelle?
24 se oli ((yskii)) ihan kauhuissaan oli
25 => se oli naamakin muutti se tiesi se on nii:n iso virhe=
26 Ohj3 =*o[n
*KÄÄNTÄÄ KATSEEN POIS ERICISTA
27 Eric [niinku +että sitten+ sitä hän ei just
Ohj3 +.....+NYÖKYTTELEE KATSE PAPEREISSA
28 Eric nos+tanut +kuiteski+ se syytteet niinku +tai jotain
Ohj3 +.....+NOSTAA TEEKUPIN SUULLE
Ohj3 +.....+KATSE KÄY E:SSÄ
29 Eric +mutta kuitenkin ei ole tar+**koituksella**
Ohj3 +.....+JUO TEETÄ
Ohj3 +,,,->
30 Eric ja ja kyllä heti+ pyysi kovasti anteeksi ja häipyi paikasta pois
Ohj3 ->.....+LASKEE KUPIN TAKAISIN PÖYDÄLLE

Ericin kertomus käynnistyy sivusekvenssin jälkeen, jossa toinen opiskelija on huomauttanut, että nykyvanhuksille määrätään liikaa lääkkeitä. Ohjaaja toteaa, että on lääkärin vastuu rajata vanhusten lääkemäärää (rivi 1). Ericin kertomus vie puheenaiheen takaisin lääkeannosteluvirheisiin *eiku mun kaveri vaimo* (rivi 4). Kertomus huipentuu ensimmäisen kerran siinä, kun annosteluvirheen luonne on tullut esille: *se oli toisen nimi* (rivi 12). Vuoro nousee esille prosodian vuoksi. Jakso on lausuttu korkeammalta, ja numeraali *toisen* ensimmäinen tavu on painotettu. Kuulijat eivät kuitenkaan osoita huipentuman vastaanottamista eivätkä kehota Ericiä kertomaan lisää.

Eric jatkaa kertomusta ja valitsee jatkossa yksityiskohtaisemman juonen, jossa hän käyttää referointia (rivi 14). Ennen juonen jatkoa hän pohjustaa tulevaa. Hän osoittaa virheen vastuunkantajan (sairaanhoitaja, rivi 15) ja upottaa kertomukseen parenteesin osoittamaan tarkemmin virheen vakavuutta: *muuten kuolemaan niinku se on vahva lääke ne oli* (rivi 17). Seuraavaksi hän toistaa sairaanhoitajan ja hänen ystävänsä välillä käydyn keskustelun, minkä päätteeksi hän toistaa jo kerran esitetyn kohokohdan eli annosteluvirheen *se oli toisen nimi niinku* (rivi 21).

Osallistujien huomio pysyy katseiden perusteella Ericissä koko kertomuksen ajan, mutta kertomuksen vastaanottajat eivät ota kantaa kertomukseen. Sen sijaan Eric valitsee itse itsensä seuraavaksi puhujaksi ja osoittaa prosodian avulla juonen keskeiset kohdat ja tilanteen vaarallisuuden *↑sattumalta näki* (rivi 22), *se oli valmis (...) annetta hänelle?* (rivi 23). Vieläkään vastaanottajat eivät reagoi kuvailtuun vaaratilanteeseen, jolloin Eric edelleen jatkaa kertomusta (rivit 24 ja 25). Kertomus on uudestaan kohdassa, joka vaatii muilta osallistujilta mukaan tuloa. Tällä kertaa Eric ottaa kantaa toistamalla virheen vakavuuden (rivi 25), asian, josta ohjaaja on äsken luennoinut. Kannanottoja voi tuottaa useamman kerran ja kirvoittaa näin vastaanottajalta palautetta (Goodwin & Goodwin 1987: 34). Ohjaaja 3 reagoi vihdoinkin. Hän vahvistaa verbaalisesti, että annosteluvirheet ovat vakavia virheitä (*on*, rivi 26) sekä nyökyttelee (rivi 27). Vuoro (rivi 26) ottaa kantaa annosteluvirheisiin, mutta se ei evaluoi kertomusta. Tämä voi olla syy siihen, että ohjaajan vuoron jälkeen Eric edelleen laajentaa kertomusta lisäämällä siihen uuden aspektin *hän ei nostanut kuiteski se syytteet* (rivit 27–28). Hän tarjoaa vastaanottajille näin uudemman mahdollisuuden evaluoida kertomuksen tapahtumia eri näkökulmasta, mitä ei tapahdu.

Stiversin mukaan (2008) olennaista on, millaista palautetta vastaanottajat antavat missäkin kertomuksen vaiheessa. Nyökyttely ja jatkuvuutta osoittavat palautteet riittävät juonen kuljettamiseen, mutta ne eivät ole riittäviä kertomuksen evaluaatiovaiheessa (ks. myös Goodwin & Goodwin 1987: 17). Ohjaaja on ollut erittäin aktiivinen puhuja istunnon aikana, mutta vastaanottosekvenssin laajennuksessa (rivit 27–30) hän vie nyökytellessään katseensa pöydässä oleviin papereihin ja keskittyy sen jälkeen teenjuontiin. Hän ei siis ammenna kertomuksesta ainesta opintopiirin yhteiseen keskusteluun, mikä voisi luoda suhteen hänen oman esitelmänsä ja Ericin kertomuksen välille.

6 Yhteenveto

Olen tutkinut lähihoitajaopiskelijoiden opintopiireissä esiintyviä kertomuksia sekä kertomusten vastaanottosekvenssien potentiaalia laajentua oppimista mahdollistavaksi tilaksi. Olen analysoinut yhtä lailla suomenkielisten kuin muunkielisten kertomuksia. Aineistoesimerkkien analyysistä kävi ilmi, että opiskelijan kertomuksesta voi kehittyä yhteistoiminnallisen oppimisen tila tietyissä olosuhteissa. Kertomusta hyödynnetään oppimiseen vastaanottosekvenssissä (esim. 1) esittämällä kannanottoja niin, että kertoja tai myös kertomuksen vastaanottaja vetää yhteen, mitä kertomuksesta voi oppia. Vastaanottajat vastaavat kannanottoon ja asemoituvat kannanoton taakse. Sillä lailla osallistujat käsittelevät

ja vahvistavat kertomuksessa esille nousseita väittämiä yhdessä, jolloin vastaanottosekvenssistä muotoutuu oppimista mahdollistava tila.

Kaikista kertomuksista ja niiden vastaanottosekvensseistä ei kuitenkaan kehity oppimista mahdollistavia tiloja. Syyt siihen ovat erilaisissa vuorovaikutuksellisissa tekijöissä. Keskeisin tekijä kertomuksen kehittämisessä hedelmälliseksi oppimisympäristöksi on vastaanottajien tapa osoittaa affiliaatiota. Esimerkiksi katseiden suunta sekä dialogipartikkelien kohdat voivat viestiä kertojalle vastaanottajien asemoitumisesta sekä valmiudesta käsitellä kertomusta.

Kiinnitin tässä yhteydessä erityisesti huomiota osallistujien käyttämään referointiin, joilla kertoja voi herättää kuulijoiden huomion tai välittää tilanteiden tunnemaailman. Suoraa esitystä käytetään mm. silloin, kun kertomuksen vastaanotto on varauksellinen tai laimea. Silloin referointi tehostaa kertomusta tai sen huipennusta niin, että se kirvoittaa vastaanottajalta reaktion ja kutsuu vastaanottajia liittymään keskusteluun. Yhteisesti esitetty referointijakso taas tekee kertomuksesta jopa yhteistoiminnallisen siten, että kerrottavasta tehdään senhetkinen yhteinen kokemusmomentti.

Kertojalla on keinoja osoittaa, että kertomus on huipentunut ja päättymässä, kuten toistoja ja kannanottoja. Kannanottoja toteutetaan yleisesti yhteistyössä (Goodwin & Goodwin 1987: 45) niin, että kertoja voi niillä houkuttaa vastaanottajia uudelleen mukaan keskusteluun. Tilanteissa, joissa vastaanottajat osallistuvat vastaanottosekvenssiin ainoastaan jatkuvuutta osoittavilla dialogipartikkeleilla, kertoja voi esittää toisen kertomuksen (3) tai lisätä kertomukseen uuden aspektin saadakseen vastaanottajilta reaktioita ((4), rivit 27–28 *hän ei nostanut kuitesi syyttees*). Affiliaatio ilmenee siinä, miten kannanottoihin vastataan. Kannanotto, johon ei vastata, on merkki affiliaation puutteesta. Vastaanottosekvenssissä pelkät dialogipartikkelit, nyökyttely tai niukasti esitetyt kannanotot eivät riitä osoittamaan sitä affiliaatiota, joka vahvistaisi kertomusta tai sen väittämiä merkityksellisiksi (Stivers 2008).

Affiliaation lisäksi itse kertomuksen motivaatio omassa kontekstissaan näyttää vaikuttavan siihen, millaisen merkityksen vastaanottajat antavat kertomukselle ja miten he sitä tulkitsevat. Vastaanottajien palautevuoroihin saattaa vaikuttaa se, kuinka selvästi kertoja johdattaa kuulijoita kertomukseen. Kertoja voi vihjailla vastaanottajille kertomuksen lajista, ilmoittamalla, millainen kertomus on tulossa. Näin tapahtuu ensimmäisen esimerkin yhteydessä. Toisen esimerkin kertoja vihjaa tulevaan ilmaisemalla epäytyväisyytensä, sen sijaan kolmannen ja neljännen esimerkin kohdalla jää auki, millaisesta kertomuksesta on kyse. Kertomus kokonaisuutena tulkitaan siis aina jatkona meneillään olevalle keskustelulle. Vastaanottosekvenssi on paikka, jossa kertomus ja sen suhde keskusteluun osoitetaan sopivaksi. Kertomus on saatettava ymmärrettäväksi osaksi meneillään olevaa toimintaa. Näin vastaanottosekvenssin vuorot voivat synnyttää affiliaatiota, ja oppimista mahdollistava tila voi syntyä. Tämä on tehtävä kertojan ja vastaanottajien yhteistyössä.

Tutkimus tarjoaa tietoa siitä, millaiset vuorovaikutukselliset olosuhteet auttavat validoimaan opiskelijoiden kertomuksia osaksi opintopiirikeskustelua niin, että kertomuksesta kehittyy oppimista mahdollistava tila. Tutkimus valaisee myös olosuhteita,

jotka estävät kertomuksen validoinnin osaksi keskustelua. Avoimeksi kysymykseksi jää yhtäältä, mikä motivoi osallistujia ottamaan kertomuksia käsittelyyn, ja toisaalta kuinka paljon opintopiirin ohjaustapa ja kulku vaikuttavat opiskelijoiden motivaatioon esittää kertomuksia. Ylipäänsä olisi tärkeää tietää enemmän siitä, millaisissa olosuhteissa opiskelijat innostuvat jakamaan omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan opintopiiriläisten kanssa.

Litterointimerkit

Sävelkulku ja -korkeus

.	laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva
↑	ympäröivää puhetta korkeammalta lausuttu sana
↓	ympäröivää puhetta matalammalta lausuttu sana
°jakso°	ympäröivää puhetta vaimeammin lausuttu jakso
<u>paino</u>	painotettu tavu
pi::tkä	venytetty tavu
< >	ympäröivää puhetta hitaammin lausuttu jakso
> <	ympäröivää puhetta nopeammin lausuttu jakso

Päällekkäisyydet ja tauot

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko
(1.0)	mikrotaukoa pidempi tauko
=	kaksi vuoroa liittyy toisiinsa tauotta

Muita merkintöjä

nii(h)i	nauraen lausuttu sana
@	äänenlaadun muutos
£ohof£	hymyillen lausuttu jakso
(-)	epäselvästi kuultu tavu tai sana

Multimodaaliset litterointimerkit

* NYÖKYTTELEE*	puhujan muuta kuin puhetoimintaa kuvaileva jakso
* *	NOSTAA KYNÄN ele tai muu toiminta jatkuu jakson aikana
* / ->	ele tai toiminta jatkuu seuraavalle riville *-symboliin saakka
+ NYÖKYTTELEE+	vastaanottajan muuta kuin puhetoimintaa kuvaileva jakso

Lähteet

- Clift, Rebecca & Holt, Elizabeth 2007: Introduction. Teoksessa Elizabeth Holt & Rebecca Clift (toim.) *Reporting Talk. Reported Speech in interaction*, 1–15. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, Paul 1998: Complaints about transgressions and misconduct. *Research on Language and Social Interaction* 31 (3&4), 295–325.
- Goffman, Erving 1981: *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goodwin, Marjolie Harness 1982: “Instigating”: Story telling as social process. *American Ethnologist* 9, 799–819.
- Goodwin, Charles & Goodwin, Marjolie Harness 1987: Concurrent operations on talk. Notes on the interactive organization of assessments. *Ipra Papers in Pragmatics* 1 (1), 1–54.
- Haakana, Markku 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 114–149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hanks, William 1991: Forword. Esipuhe J. Laven ja E. Wengerin teokseen *Situated learning. Legitimate peripheral participation*. Cambridge: University Press.
- Harjunpää, Katariina, Mondada, Lorenza & Svinhufvud, Kimmo 2019: Multimodaalinen litterointi keskusteluanalyysissä. *Puhe ja kieli* 39 (3), 195–220.
<https://journal.fi/pk/article/view/77350>
- Jefferson, Gail 1978: Sequential Aspects of Storytelling in Conversation. Teoksessa J. Schenkein (toim.) *Studies in the organization of conversational interaction*, 219–248. New York: Academic Press.
- Kalliokoski, Jyrki 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 9–42. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, Hanna 2005: Referointi ja variaatio. Sitaatti yksilöllisen variaation kuvastimina ja resursseina. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 150–186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mandelbaum, Jennifer 1989: Interpersonal Activities in Conversational Storytelling. *Western Journal of Speech Communication* 53, 114–126.
- Mandelbaum, Jennifer 2013: Storytelling in conversation. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.) *The Handbook of Conversation Analysis*, 493–507. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Mazeland, Harrie & Huiskes, Mike 2001: Dutch “but” as a sequential conjunction: Its use as a resumption marker. Teoksessa Elisabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.) *Studies in Interactional Linguistics* 10, 141–169. Amsterdam: John Benjamins.
- Merke, Saija 2016: Exprimer et gérer des désaccords à l’aide de relations contrastives en cours de langue: la question causale et l’interrogation totale adversative. *Cahiers de Praxématique* 67, 1–17. <https://journals.openedition.org/praxematique/4392>

- Niemelä, Maarit 2011: Multimodaaliset keinot arkikertomuksissa. Teoksessa Pentti Haddington & Leilä Kääntä (toim.) *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*, 49–64. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raevaara, Liisa 2016: Toimintajaksojen rakenteet. Teoksessa Melissa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) 2016a, s. 143–161.
- Routarinne, Sara 1995: Kertomuksen rakentaminen. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, 138–155. Tampere: Vastapaino.
- Routarinne, Sara 2003: *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Routarinne, Sara 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 83–113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sacks, Harvey 1992: *Lectures on conversation. Volume 1*. Gail Jefferson (toim.). Massachusetts: Blackwell.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel & Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50 (4), 696–735.
- Selting, Margret 2010: Affectivity in conversational storytelling: an analysis of displays of anger or indignation in complaint stories. *Pragmatics* 20 (2), 229–277.
- Seppänen, Eeva-Liisa 1995: Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, 18–31. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Eeva-Liisa 1995: Osallistumiskehikko. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*, 156–176. Tampere: Vastapaino.
- Stevanovic, Melissa & Lindholm, Camilla 2016a: *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- Stevanovic, Melissa & Lindholm, Camilla 2016b: Sosiaalisen havaitsemisen haasteet. Teoksessa Melissa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) 2016a, s. 276–294.
- Stivers, Tanya 2008: Stance, alignment, and affiliation during storytelling: when nodding is a token of affiliation. *Research on language and social interaction* 41 (1), 31–57.
- Stivers, Tanya 2013: Sequence organization. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.) *The Handbook of Conversation Analysis*, 191–209. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>.

About the author

Saija Merke has written her PhD on the functions of student question sequences in lessons of Finnish-as-a-foreign-language. She has published on moral implications of questioning and explanation activities in classroom contexts. Her research interest lies on issues of learning and especially language learning from a conversation analytic perspective. She has worked at the universities of Caen (Normandy, France), Helsinki and Tampere. She holds the position of a university lecturer of Finnish language at the Åbo Akademi University.

E-mail: saija.merke@abo.fi.

IV ESSEET – ESSÄER – ESSAYS

Karnevalistisia mainonnan keinoja: johtimesta gourmet'hen

Meri Larjavaara

Abstract: Foreign languages are often used in advertising (see Hornikx & van Meurs 2020 for different ways and purposes). In this article the use of French in Finnish advertising is discussed. In the Finnish context French alludes to sophistication, gastronomy and sensuality. In a Finnish railway company campaign the Finnish morpheme *la*, originally a derivational affix, is used to refer to the French feminine article *la* and thus gives a French touch to the advertisement. *La* undergoes a function change and its interpretation moves from the morphological to the pragmatic level.¹

Keywords: Foreign languages, advertising, humor, function change, French language, Finnish language

1 Artikkelin aihe

Tarkoitukseni on tehdä havaintoja mainonnasta, jossa käytetään hyväksi vieraaseen kieleen liittyviä mielikuvia, ja erityisesti yhdestä mainoskampanjasta, johon liittyy kiinnostava funktionvaihto. Aiheenani ovat siis mainonnassa esiintyvät tietoisien kielillä leikkimisen keinot.

2 Vieraat kielet mainonnassa

Tehdäkseen tuotteista tavoiteltavia mainontaa luo mielikuvia ja käyttää niitä hyväkseen. Yksi tehokkaista keinoista tässä on hyödyntää mainontakontekstille vierasta kieltä. Tällöin mainostaja ottaa avukseen ne mielikuvat, joita kohdekulttuurissa jo valmiiksi liitetään kieleen tai sen puhujiin, ja yhdistää ne mainostamaansa tuotteeseen tai palveluun.

Eri kieliin liittyy luonnollisesti erilaisia stereotypioita ja konnotaatioita eri kulttuuripiireissä (ks. esim. Hornikx & van Meurs 2020: 40–44, 70–76). Niiden käytön tutkimuksen uranuurtaja Haarmann (1989) käy kirjassaan läpi esimerkiksi eri vieraisiin kieliin Japanissa liitettyjä konnotaatioita. Vaikkapa ranskaan japanilaiset liittävät sellaisia piirteitä kuin eleganssi, hienostuneisuus ja charmikkuus (s. 11).

Tällaisia mielikuvia ja ylipäänsä vieraan kielen käyttöä mainonnassa on tarkasteltu ja analysoitu sekä kielitieteellisessä että markkinointia ja mainontaa käsittelevässä tutkimuksessa. Hornikx ja van Meurs (2020) pyrkivät kirjassaan tuomaan yhteen nämä eri tutkimushaarat: he esittelevät systemaattisesti aiempia kysymyksenasetteluja ja käyvät läpi eri lähestymistavoilla saatuja tuloksia.

¹ Monivuotisen junakumppanuutemme kunniaksi halusin kirjoittaa Urpon juhlakirjaan jollain tapaa junamatkoihin liittyvän artikkelin. Olemme kulkeneet yhden jos toisenkin kilometrin Helsingin ja Turun väliä. – Kiitän käsikirjoituksen nimettömiä arvioijia kommentista.

Keskityn seuraavassa erityisesti suomalaisessa mainonnassa esiintyvään ranskan kieleen. Muutaman erityistapauksen kautta pohdin vieraan kielen käytön eri lajeja.

3 Ranska suomalaisessa mainonnassa

Ranskaa on Suomessa käytetty viittaamassa hienostuneisuuteen ja ylellisyyteen mutta myös gastronomiaan. Hajuvesi- ja muissa kosmetiikkamainoksissa ranskankieliset sanat ja ilmaukset ovat arkipäivää,² mutta joskus mainostaja on luovempi. Televisiossa on usean vuoden ajan mainostettu *Crème Bonjour* -tuorejuustoa mainoksella, jossa sensuelli naisääni lausuu tuotteen nimen. Nimi on valittu siten, että suomalainen yleisö varmasti ymmärtää kyseessä olevan ranskan: *bonjour* kuuluu niihin sanoihin, jotka keskivertosuomalainen varmasti tunnistaa ranskaksi. Arkiselle tuorejuustolle halutaan näin tuoda lisäarvoa, ja keittotaide yhdistyy sensuaalisuuteen, joka myös kuuluu Suomessa ranskaan liitettyihin konnotaatioihin.

Sensuaalisuuden yhdistymisestä ranskaan hyvä esimerkki on Helsingin seudun liikenteen kampanja vuodelta 2016. HSL oli ottamassa käyttöön uusia ranskalaisvalmisteisia matkakortinlukijoita. Mainostettava tuote oli hyvin arkipäiväinen, millä kampanja pyrki leikittelemään. *Markkinointi & mainonta* -lehti siteeraa mainostoimiston edustajaa tämän kertoessa kampanjan suunnittelusta:

”Matkakortinlukija on lähtökohtaisesti epäseksikäs aihe, joten lähdimme tekemään rohkeasti tunteisiin vetoavaa mainosta. Referenssejämme olivat parfyymi- ja jäätelömainosten sensuelli tyyli sekä tietysti väistämätön Serge Gainsbourg”, kertoo [mainostoimisto] 358:n luova johtaja Ale Lauraéus tiedotteessa.³

Paitsi mainoslauseiden sisältö myös ranskan kielen käyttö sai aikaan sensuellin ilmapiirin lanseerattavan matkakortinlukijan ympärille. Mainoskampanjaa pidettiin jopa sopimattomana. Yhdessä kampanjan kuvassa (kuva 1) esimerkiksi nähtiin monta manikyroitua käsiparia tarttumassa matkakortinlukijaan ja teksti *Tentez le [sic: tentez-le] à plusieurs*. Mainos suomennettiin seuraavasti: ”Kokeile ryhmässä.” Toimittaja Saara Koho piti kampanjaa ilmeisen epäeettisenä ja otti esille jopa mainonnan eettisen neuvoston.⁴

² Tämä johtuu osittain Ranskan suuresta kosmetiikkateollisuudesta ja siis tuotteiden ranskalaisuudesta, mutta suomalainen mainostaja tuskin käyttäisi mainonnassa ranskan kieltä, jos siihen liittyvät konnotaatiot eivät olisi mainostajalle mieleen.

³ *Markkinointi & mainonta* 31.5.2016. <https://www.marmai.fi/uutiset/hsl-taipuu-ranskaksi-kouriintuntuvin-uudistus/7dc2410a-02d6-3cab-bece-ef09c7018eb1> [luettu 22.2.2020].

⁴ *Markkinointi & mainonta* 17.8.2016. <https://www.marmai.fi/blogit/kommentti-miksi-kortinlukijoita-mainostetaan-seksilla/8afe77cf-7407-339b-a187-cf451cf45a76> [luettu 22.2.2020].

Kuva 1. Helsingin seudun liikenne⁵

Paitsi että ranskan käyttäminen toi kampanjaan sensuaalisuutta, vieraan kielen käyttö myös etäännytti tekstin lukijan sen asiattomasta sisällöstä. Samat tekstit pelkästään suomeksi tuskin olisivat tulleet hyväksytyiksi liikennevälineissä toteutettuun kampanjaan.

4 Vieraan kielen käytön tapa

HSL:n kampanjassa mainosjulisteiden koko varsinainen teksti oli ranskaa, ja julisteen alalaidassa oli annettu suomenkielinen käännös. Tarkoituksena lienee ollut saada ihminen pysähtymään mainoksen ääreen: liikennevälineessä on usein aikaa tutustua tarkemminkin julisteisiin. On myös todettu, että jo vieraan kielen käyttö mainonnassa sinänsä herättää uteliaisuutta ja saa ihmisen katsomaan yksityiskohtaisemmin mainosta (Petrof 1990; Alm 2003; Hornikx & van Meurs 2020: 84).

Toisin kuin HSL:n kampanjassa, vierasta kieltä käytetään usein vain mausteena, jottei kommunikaatio häiriinny. Hornikx ja van Meurs (2020: 31–32) erittelevät tapoja käyttää vierasta kieltä mainonnassa: joskus koko mainosteksti on vieraskielinen, joskus taas vierasta kieltä esiintyy lauseen sisällä (lauseensisäinen koodinvaihto) tai vieraskielisenä lauseena L1-kielisten lauseiden joukossa. Seuraavissa esimerkeissä on kysymys hyvin minimalistisesta

⁵ Kuva Helsingin Seudun Liikenteeltä (viestintä- ja markkinointipäällikkö Sari Kotikangas 10.1.2021).

vieraan kielen käytöstä, jossa ei lainkaan voine puhua koodinvaihdosta. *Code-mixingia* säätelevät rajoitukset (ks. esim. Muysken 2000: 27–32 *et passim*) eivät päde näissä mainostajien tietoisesti kehittelemässä luovissa käytöissä.⁶

Joskus hyvinkin pelkistetty viittaus vieraaseen kieleen tuntuu nimittäin riittävän mainostajalle. Niinpä Saarioisen taannoisessa maksalaatikkokampanjassa oli liitetty suomenkieliseen tuotenimeen *maksalaatikko* erikielisiä lisiä (kuva 2).

Kuva 2. Saarioinen⁷

Maksalaatikkokampanjassa *MacSALAATIKKO* vie ajatukset Skotlantiin. Sanaleikki perustuu yhteensattumaan eli sanan alun äänteelliseen samankaltaisuuteen skotlantilaisten nimien kanssa. Kirjoitusasussa *k* on muutettu *c*:ksi.

Italiaan viittaavassa versiossa *LAATICCO di MAKSA* strategia on toinen: suomen sanat on suoraan siirretty italian morfosyntaksiin, ja sanassa *laatikko* on tyydytty korvaamaan *kk cc*:llä, mikä ei vielä tehne sanasta sellaista, ettei suomalainen sitä tunnista.

Ranskankielisessä versiossa puolestaan suomenkielistä substantiivia *maksalaatikko* edeltää ranskan maskuliininen määräinen artikkeli *le*: *le MAKSALAATIKKO*. Pelkkä artikkeli riittää tällöin luomaan mielikuvan pienimuotoisesta eksotiikasta ja siten lisäarvosta. Tämä keino toimii, koska artikkelin käyttö on suomalaiselle yleisölle tuttu vieraiden kielten opetuksesta ja se koetaan epäsuomalaisena.

Tällainen vieraan kielen käyttö mainonnassa ei ole poikkeuksellista. Piller (2003: 171–173) tuokin esiin, että jo ensimmäisissä mainonnan kieltä koskeneissa tutkimuksissa analysoitiin nimenomaan tämän tyyppistä käyttöä (esim. Pound 1913: 40):⁸ vaikkapa espanjan päätte *-o* esiintyi suffiksina sellaisissa yhdysvaltalaisissa tuotenimissä kuin *Indestructo*. Hornikx ja van Meurs (2020: 181) luettelevat monia uudempia vastaavia tapauksia, esimerkiksi yhdysvaltalaisen Swedish Fish -makeismerkin mainoslauseessa *Here, häve söme fish* pisteet *a:n* ja *o:n* päällä tuovat ruotsalaista eksotiikkaa mainokseen.

Maksalaatikkomainoskampanjassa oli oleellisessa osassa monella eri kielellä leikittely. Useita kieliä ja maita yhdistettiin maksalaatikkoon. Näin yritettiin tuoda esiin maksalaatikon

⁶ Ne kertovat muutenkin Muyskenin mukaan pikemminkin todennäköisyyden asteesta kuin ovat absoluuttisia.

⁷ <https://maksalaatikko.saarioinen.fi/> [luettu 22.2.2020].

⁸ Pound, L. 1913: Word-coinage and modern trade-names. *Dialect Notes* 4, 29–41.

kansainvälisyyttä: se on niin hyvää, että sitä voidaan syödä kaikkialla – mikä on ristiriidassa suomalaiseksi perusruoaksi mielletyn maksalaatikon olemuksen kanssa ja siksi huvittaa. Huumori on tunnetusti tehokas mainonnan keino.

Toisaalta proosallisen maksalaatikon tapauksessa on selvä ristiriita tuotteen arkisuuden ja vieraiden kielten tuoman eksotiikan, ranskan tapauksessa jopa kielen aikaansaaman hienostuneisuuden mielikuvan kanssa. Tämä tuo mainontaan toisenkinlaista leikkisyyttä ironian kautta hieman samaan tapaan kuin matkakortinlukijakampanjassa.

Maksalaatikkomainoksessa onnistutaan siis pelkällä vieraan kielen artikkelin lisäyksellä luomaan leikillistä mielikuvaa, joka tuo lisäarvoa tuotteelle. Tällainen minimalistinen vieraan kielen käyttö ei ole tavatonta: Jaworski (2015) esittelee ja analysoi vielä ”mitättömämpiä” kirjoitetun kielen osia eli epätyypillisellä tavalla käytettyjä välimerkkejä yms. vastaavanlaisena tehokeinona (esim. s. 228 heittomerkki nimissä *A’LEJE* ja *DE’LUX OPTICA* tai s. 229 ä-pisteet muka skandinaavisessa jäätelömerkin nimessä *Häagen-Dazs*).

5 Funktionvaihtoa mainonnan palveluksessa

VR on vienyt ranskan kielen artikkelin käytön mainonnan välineenä vielä pitemmälle (kuvat 3 ja 4). *Ravintolavaunu*-teksti on sinänsä yksiselitteinen ja jopa vanhanaikaisen yksinkertainen markkinointidiskurssissa: se on typografisin keinoin tehty vetäväksi aivan kuten *maksalaatikko*-tapauksessakin. *La*-tavu on erotettu muusta sanasta ja aloitettu isolla kirjaimella niin sanan keskellä kuin se onkin. Näin tavusta tai merkkijonosta on tehty ranskan yksikön feminiininen määräinen artikkeli ja samalla luotu mielikuva ranskalaisuudesta. Toisinaan tulkintaa tukee tekstiin liitetty kuva baskeripäisestä, viiksekkästä miehestä, jonka senkin voi stereotyyppisesti liittää Ranskaan.

Ranskaan liitetyt mielikuvat gastronomiasta houkuttelevat käymään ravintolavaunussa.

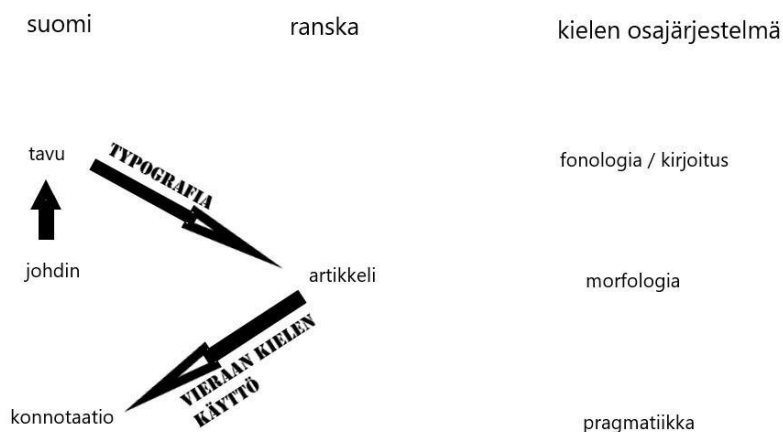
Kuva 3. Kahvimuki junassa

Kuva 4. VR⁹

Kielen eri osajärjestelmien kannalta tämä tapaus on kiinnostava. *La*-tavun funktio merkityksen rakentamisessa siirtyy kielen osajärjestelmästä toiseen ja kahden eri kielen välillä (katso kaavio). Alkuperäiseltä funktioltaan se on suomen kielen *ravinto*-lekseemiin lisätty johdin. Mainoksessa *la* erotetaan sanasta tavuksi tai peräti käsitetään yksinkertaisesti kahden grafeemin jonoksi, jonka status typografian avulla muuttuu mainoksessa itsenäisesti toimivaksi toisen kielen morfeemiksi, joka myös tällaiseksi ymmärretään. Ranskan kielessä kyseinen morfeemi ei kuitenkaan itsenäisenä luonnollisesti esiinny vaan on kliitti, joka on osa syntagmaa.

Suomenkielisen kontekstin kannalta vieraan kielen eli ranskan käyttö on keino tuoda tulkintaan juuri ranskaan liittyviä konnotaatioita. Seuraava kaavio selventää tulkitsijan siirtymistä tasolta toiselle ja kielestä toiseen.

Kaavio 1. *La*-kielenaineksen tulkinta

9

https://www.vr.fi/cs/vr/fi/ravintolavaunu?su=ravintolavaunu&gclid=Cj0KCQjwz8bsBRC6ARIsAEyNnvogERQCubS3sPUQORJ9kV5NfZdmCQzK3ZJpp1-_qKbmoE0Y0xFMMK4aAqEeEALw_wcB [luettu 22.2.2020].

Kyseinen kielenaines *la* menettää tavallaan kahdesti morfeemin statuksensa eikä enää kannakaan merkitystä: ensin sitä ei enää hahmoteta johtimeksi vaan kahden grafeemin jonoksi ja sitten se toimii konnotaatioita tuovana lisänä eikä artikkelina. Samalla *la* myös pysyy omana itsenään, osana sanaa *ravintolavaunu*, ja tämä kaksitulkintaisuus saa kielenkäyttäjän iloitsemaan oivaltamisestaan ja tekee mainoksesta tehokkaan.

Ranskankielinen puhuja tuskin viittausta ymmärtäisi, mutta kampanjaahan ei olekaan tehty ranskankielisiä varten. Kyseisen ranskan morfeemin ainoa tehtävä on luoda mielikuvia toisessa kielessä käytettynä stereotypian kautta.

Erityisen kiinnostavia ovat ne keinot, joilla *la* siirtyy funktiosta toiseen – kuinka toisaalta typografia ja toisaalta vieraan kielen käyttö osana muuten yksikielistä diskurssia osallistuvat merkityksen luomiseen. Monimutkaisen pelin kautta kielenkäyttäjä ymmärtää hetkessä sanaleikin, ja mainonta on täyttänyt tehtävänsä. Kahvi tilataan ravintolavaunusta.

Lähteet

- Alm, Cecilia Ovesdotter 2003: English in the Ecuadorian commercial context. *World Englishes* 22:2, 143–158.
- Haarmann, Harald 1989: *Symbolic Values of Foreign Language Use: From the Japanese Case to a General Sociolinguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hornikx, Jos & van Meurs, Frank 2020: *Foreign Languages in Advertising: Linguistic and Marketing Perspectives*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Jaworski, Adam 2015: *Globalese*: a new visual-linguistic register. *Social Semiotics* 25:2, 217–235.
- Muysken, Pieter 2000: *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petrof, John V. 1990: L'utilisation des langues étrangères comme moyen d'augmenter l'efficacité de la publicité : une approche expérimentale. *Recherche et applications en marketing* V:2/90, 1–16.
- Piller, Ingrid 2003: Advertising as a site of language contact. *Annual Review of Applied Linguistics* 23, 170–183.

About the author

Meri Larjavaara is professor of French at Åbo Akademi University since 2007 and docent at the universities of Helsinki and Tampere. E-mail: meri.larjavaara@abo.fi.

Evaluointi kielenkäytön ilmiönä

Katarzyna Wojciechowicz

Abstract: The purpose of this essay is to shed some light on the evaluative language use through the concept of evaluation in linguistics both from a theoretical and methodological perspective. I discuss the scope and functions of the term, as well as its connections to other similar concepts and areas within linguistics, such as axiological semantics and pragmatics.¹

Keywords: evaluation, interpersonal language use, evaluative language use, subjectivity, intersubjectivity, axiological semantics, Finnish linguistics

1 Johdanto

Tässä esseessä käsittelen evaluointia kielenkäytön ilmiönä. Tarkastelun lähtökohtana on Hunston & Thompsonin (2000) esittämä *evaluoinnin* (engl. *evaluation*) käsite. Viime vuosina suosiota saanut termiä on ollut tapana luonnehtia epäselväksi ja vaikeaksi (ks. esim. Hunston & Thompson 2000; Mauranen 2004; Bednarek 2006), koska se liittyy monien lähikäsitteiden, kuten asennoituminen (*stance*), affekti (*affect*) tai modalisuus (*modality*), kanssa. Nykyään evaluointi on terminä vakiintunut, ja se on monien tutkimusten kohde. Tavoitteeni on kartoittaa termiin liittyviä sekä teoreettisia että metodologisia ominaisuuksia. Kirjoitelman keskiössä on englanninkielinen *evaluation*-termin merkitys 'evaluointi', sen kehitys sekä yhteydet lähikäsitteisiin.

2 Evaluoinnin käsite

Evaluointi yleiskielen merkityksessä on evaluoida-verbin johdos, jonka merkitys on sama kuin sen suomenkielisen vastineen arvioida-verbin eli 'määrittää, laskea, päätellä summittaisesti, tehdä arvio' ja toisessa merkityksessä 'arvostella' (Kielitoimiston sanakirja). Kielitieteellisessä tutkimuksessa evaluointi-termiä on käytetty muun muassa seuraavien käyttötarkoitusten yhteydessä: positiivisten tai negatiivisten arvottavien asennoitumisten (*value judgement*) ilmaisuna (esim. Vestergaard 2000); narratiivirakenteen mallin olennaisena osana (ks. mm. Labov ja Waletzky 1967; Labov 1972); metadiskursiivisena siirtona (*metadiscourse move*), joka lopettaa fraasin tai kappaleen (Sinclair 1981) ja tekstien järjestymisessä tilanne-evaluointi-mallin (*situation-evaluation pattern*) osana (Hoey 2000: 32). Edellä esitettyjen lisäksi evaluointi on kytketty **interpersoonalliseen kielen funktioon**, jolloin se toimii eräänlaisena kattoterminä ja tarkoittaa evaluoivaa eli arvottavaa, asennoituvaa ja affektista

¹ Kiitän ohjaajani professori Urpo Nikannetta ja dosentti Leena Maria Heikkolaa tämän käsikirjoituksen lukemisesta ja kommentoimisesta. Tekstin puutteista vastaan itse.

kielenkäyttöä: omien mielipiteiden tai tunteiden ilmaisemista sekä muiden kannanottojen referointia (ks. Hunston & Thompson 2000; Martin & White 2005; Bednarek 2006).

Evaluointi on terminä otettu kielitieteeseen Labovin ja Waletzky (1967: 33) evaluoinnin määritelmästä, jonka mukaan evaluoinnin tehtävänä on korostaa jonkin narratiivisen yksikön tärkeyttä ja samalla ilmaista kertojan asennoitumisen kerrottuun. Evaluointi toimii siis arviointina, kerrotun perusteluna puhetilanteessa (Goźdz-Roszkowski & Hunston 2016: 132).

Evaluoivaa kielenkäyttöä on lähestytty myös kielitieteessä monien muiden käsitteiden avulla. Tällaisia ovat esimerkiksi affekti (eng. *affect*; Ochs & Schieffelin 1989), subjektivisuus ja näkökulma (*subjectivity* ja *point of view*; esim. Finegan 1995), evidentialisuus (*evidentiality*; esim. Chafe and Nichols 1986), intersubjektiivinen asennoituminen (*stancetaking*; Du Bois 2007), asenteellinen kanta (*attitudinal stance*; esim. Biber and Finegan 1989), modaalisuus (*modality*; esim. Bybee and Fleischman 1995), metadiskurssi (*metadiscourse*; Hyland 2005: 2017) ja suhtautumisen teoria (*appraisal theory*; Martin and White 2005). Hunstonin (2011: 10) mukaan vastaavaan ilmiöön liittyvien termien kirjo johtuu ensisijaisesti siitä, miten evaluointia lähestytään: toimintana (esim. asennoitumisen tutkimus) evaluoivaa merkitystä välittävien sanojen ja fraasien kautta (esim. metadiskurssi), tekstissä ilmaistujen intersubjektiivisten merkitysten joukkona (suhtautumisen teoria) tai evaluoivana tekstin osana (narratiivirakenteen malli).

Toisaalta vaikka yllä mainitut lähestymistavat ovat kehittyneet eri tutkimustraditioissa, eikä käsitteitä voi käyttää synonyymisesti, niillä on kuitenkin paljon yhteistä (Hunston 2011; Goźdz-Roszkowski & Hunston 2016; Engelbretson 2007). Engelbretson (2007: 1) katsoo, että monia käsitteitä ja termejä yhdistää tutkijoiden kiinnostus intersubjektiiviseen kielenkäyttöön, mikä tarkoittaa kielen funktioiden tutkimista sen sosiopragmaattisen luonteen huomioon ottaen. Tällöin halutaan selvittää, miten ihmiset käyttävät kieltä eri tilanteissa ja millaisesta vuorovaikutuksesta on kyse. Hunston (2011: 12) luettelee kuusi piirrettä, jotka ovat yhteisiä evaluointiin liittyville tutkimusnäkökulmille: subjektiivisuus ja intersubjektiivisuus (vuorovaikutteisuus), yhteys arvomaailmaan ja ideologiaan, evaluoiva kieli, kontekstuaalisuus ja kumulatiivisuus, evaluoivan aktin rakenne sekä evaluoinnin kokonaisvaltaisuus. Käsittelen näitä ominaisuuksia alla olevien evaluoinnin määritelmien yhteydessä.

Hunstonin ja Thompsonin (2000) esittämä evaluoinnin määritelmä on ensimmäinen yritys kartoittaa käsitteeseen liittyvää monipuolisuutta ja limittäisyyttä:

A broad cover term for the expression of the speaker's or writer's attitude or stance towards, viewpoint on, or feelings about the entities or propositions that he or she is taking about. That attitude may relate to certainty, or obligation or desirability or any of number of other sets of values. (mts. 5)

Hunston ja Thompson korostavat, että tämä määritelmä edustaa ns. yhdistävää lähestymistapaa (*combining approach*), jossa evaluointia käsitetään kahden evaluoinnin tyyppin avulla: toinen ilmaisee entiteettien evaluointia (jota on perinteisesti toteutettu leksikaalisin keinoin) ja toinen propositioiden evaluointia (jota on perinteisesti toteutettu kieliopillisin keinoin). Itse

evaluointia luonnehditaan puhujan tai kirjoittajan ilmaisemaksi näkemykseksi (*attitude*), asennoitumiseksi (*stance*), näkökulmaksi (*viewpoint*) tai tunteiksi (*feelings*) puheenalaisista entiteeteistä tai propositioista; evaluointia voi toteuttaa erilaisten arvojen, kuten varmuusasteen (*certainty*), velvollisuuden (*obligation*) tai toivottavuuden (*desirability*) mukaan.

Tällaisena evaluoinnin termi toimii monien vastaavien käsitteiden ja ilmiöiden kattoterminä (*a broad cover term*). Ja vaikka termin laatijat tiedostavat, että se voi sekoittua jo olemassa oleviin termeihin (mm. evaluointiin narratiivisen rakenteen osana), sitä kuitenkin käytetään käytännöllisyytensä ja joustavuutensa takia: evaluointia tarkastellaan kielenkäyttäjän näkökulmasta ottaen huomioon erilaisia leksikko-kieliopillisia keinoja sekä evaluoinnin arvoja tai parametreja; kiinnostuksen kohteena on siis evaluointi toimintana: miksi, milloin, miten ja millaisia entiteettejä ja propositioita puhujat ja kirjoittajat evaluoivat. (mts. 5–6.)

3 Evaluoinnin funktiot

Yllä esitetyn evaluoinnin määritelmän yhteydessä Hunston ja Thompson (2000: 6) kartoittavat samalla sen **kolme funktiota**, joiden mukaan evaluoinnin tehtävä on:

- (1) ilmaista puhujan tai kertojan mielipideitä, mikä puolestaan heijastaa sen henkilön tai yhteisön arvomaailmaa;
- (2) luoda ja ylläpitää puhujan tai kirjoittajan ja kuulijan tai lukijan välisiä suhteita;
- (3) järjestää diskurssin kulkua.

Ensimmäinen funktio on kaikista ilmeisin ja myös keskeisin, sillä se kertoo, miten subjekti (puhujaa tai kirjoittajaa) osoittaa näkemyksensä, asennoitumista, näkökulmaa tai tunteita puheena olevan asiaa kohtaan. (mts. 6.) Evaluointi tässä funktiossa ilmenee *arvottavan asenteen* tai *evaluoivan aktin* muodossa. Suomessa *arvottava asenne* on määritelty (Heikkinen 1999) ”(...) siksi osaksi tekstin näkökulmaa, josta käy ilmi kirjoittajan negatiivinen tai positiivinen suhtautuminen tekstin tarkoitteeseen kokonaisuutena tai johonkin osaan tekstin tarkoitteesta” (mts. 87). Myös puolalaisen tutkijan Laskowskan (1992: 13) mukaan evaluointi on arvottamista: joku arvioi jotakin hyväksi tai huonoksi jonkin kriteerin mukaan. Kriteerit taas perustuvat arvoihin, eli niihin piirteisiin tai asioihin, joita pidetään hyvinä tai huonoina. Evaluointi tässä funktiossaan vastaa systeemisen-funktionaalisen kielitieteen piiriin kuuluvan suhtautumisen teorian (*Appraisal theory*; Martin & White 2005) asennoitumisen (*attitude*) järjestelmää (systeemiä), johon kuuluvat tunteiden ilmaiseminen (*affect*), inhimillisen toiminnan arvottaminen (*judgement*) ja asia-arvottaminen (*appreciation*)². Asennoitumista pidetään tunteiden/emootioiden (*emotions*) ilmaisua laajempana toimintana, joka on lähempänä *affektin* (*affect*; ks. Biber & Finnegan 1989) käsitettä (Martin & White 2005: 39–40): se ”sisältää ne merkitykset, joilla tekstit tai puhujat yhdistävät osallistujiin tai prosesseihin

² Käsitteiden suomennokset ovat Katajamäen (2007: 100). Termejä on suomentanut myös Juvonen (2007: 432): tunne (*affect*), inhimillisen toiminnan moraalinen arviointi (*judgement*) ja ei-ihmillisten asioiden ja esineiden arviointi (*appreciation*).

arvoja tai arviota viittaamalla joko emotionaalisin reaktioihin tai kulttuurisidonnaiseen arvosteemiin”³ (The Appraisal Website).

Suomessa muun muassa Kalliokoski (1996) tuo esiin kielellisiin valintoihin kytkeytyvää affektivisuutta, eli tunteiden tai tunnetilojen vaikutusta ihmisen kielenkäyttöön: ”jokainen ilmaus kertoo myös lausujansa tai kirjoittajansa tunteista ja suhtautumisesta puheena olevaan asiaan tai toisiin ihmisiin” (mts. 8). Kalliokoski (mt.) pohtii myös näkökulman käsitteen moniulotteisuutta kielen ja tunteiden suhteen tarkastelussa. Näkökulma kielen käytössä liittyy paitsi affektiivisuuteen, myös sellaisiin ilmiöihin kuten ideologia. Ideologia eli sosiokulttuuristen arvojen ja uskomusten järjestelmä on vahvasti yksilön kielellisten valintojen taustalla, luonnollistumisprosessin (*naturalization*) seurauksena: sosiokulttuurisessa yhteisössä tietyt kielen tuottamisen ja tulkitsemisen mallit sekä todellisuuden luokitteluun liittyvät kategoriat ovat luonnollisia, itsestäänselviä (ks. mm. Fairclough 1989 Kalliokosken mukaan, mts. 14). Toisin sanoen jokaisessa kielellisessä valinnassa on mukana puhujan tai kirjoittajan näkökulma, johon vaikuttaa uskomusten ja arvojen muodostama kokonaisuus. (Kalliokoski 1996: 8.)

Myös Hunstonin ja Thompsonin määritelmässä asennoitumisen ajatellaan heijastavan usein puhujan tai kirjoittajan arvomaailmaa, joka puolestaan pohjautuu yksilön, ryhmän tai yhteisön ideologiaan: paljastamalla oman mielipiteensä puhuja tai kirjoittaja ei ainoastaan jaa omia näkemyksiään ja arvojaan vastaanottajiensa kanssa, vaan hän myös vetoaa niihin. (Hunston ja Thompson 2000: 7–8; ks. Hunston 2011: 2.) Evaluointi perustuu siis useasti puhujan tai kirjoittajan ja kuulijan tai lukijan jakamaan yhteiseen ideologiaan tai arvomaailmaan, jolloin eksplisiittinen evaluoinnin ilmaisutapa ei ole edes tarpeen – evaluointi toimii, koska puhuja tai kirjoittaja olettaa, että kuulija tai lukija pystyy päättelemään sen yhteisen ideologisen kontekstin avulla. (mts. 12–15.)

Tässä funktiossa evaluoinnin voi siis ajatella olevan keskeinen käsite ideologian ja arvojen ja kielen välisen suhteen tutkimisessa, esimerkiksi aksiologisessa semantiikassa ja lingvistiikassa. Aksiologisessa semantiikassa pohditaan sekä arvojen ontologiaa (esim. Krzeszowski 1997) että arvojen ilmaisemisen keinoja (esim. Puzynina 1992; Laskowska 1992; ks. myös Sowińska 2011). Aksiologinen parametri liittyy kategorisointiin, joka on aksiologisen teorian mukaan (esim. Artujunova 1984 Maurasen 2004: 204 mukaan) selviytymisen ja kehityksen mahdollistava ihmisten perustoiminta: eri arvot yhdistetään eri kategorioihin. Esimerkiksi esineet tai asiat voivat olla miellyttäviä tai epämiellyttäviä, kasvit voivat olla syötäviä tai myrkyllisiä, jokin toiminta taas hyödyllistä tai hyödytöntä. (Mauranen 2004: 205.) Kategorisointia voi siis pitää evaluoinnin ja myös arvojen kielentämisen lähtökohtana, jonka mittarina on parametri positiivinen-negatiivinen.

³ ATTITUDE includes those meanings by which texts/speakers attach an intersubjective value or assessment to participants and processes by reference either to emotional responses or to systems of culturally determined value systems (The Appraisal Website).

Puzyninan (1992) mukaan *arvojen kielen* (puol. *język wartości*) tarkastelua voi lähestyä kahdella tavalla: tutkimalla ns. metailmaisuja arvoista (esim. *Tasa-arvo on arvo*; tasa-arvo on siis arvoltaan tavoiteltava asia) tai ilmaisuja, joiden funktio on ilmaista evaluointi (asennoitumista) jotakin objektia kohtaan (esim. *Matti on tasa-arvoinen ihminen*; Mattia evaluoidaan positiivisesti). Tiivistettynä voi todeta, että arvojen ja arvojen ilmaisemisen kielenkäytön välillä on dialektinen suhde: kielen kautta on mahdollista välittää arvoja ja samalla kielellinen ilmaisu, kuten asennoituminen, on arvojen muodostamisen keino.

Evaluoinnin kaksi seuraavaa funktiota (puhujan tai kirjoittajan ja kuuntelijan tai lukijan suhteiden luominen ja ylläpitäminen sekä diskurssin jäsentäminen) liittyvät selvästi puhujan tai kirjoittajan ja kuulijan tai lukijan vuorovaikutukseen ja useasti täydentävät toisiaan tai esiintyvät jopa päällekkäin: osoittamalla suhtautumista propositioihinsa, puhuja tai kirjoittaja ohjaa myös vastaanottajiansa ymmärtämään tuottamaansa sisältöä ja tekstin rakennetta (Hunston & Thompson 2000). Puhuja tai kirjoittaja toimii tekstin tuottajana, jolla on omat tavoitteensa. Sellaista vuorovaikutteisuutta on tarkasteltu muun muassa metadiskurssikäsitteen (ks. Luukka 1992; Hyland 2005), diskurssitasot-käsitteen (*planes of discourse*; Hunston 2000) ja suhtautumisen teorian sitoutumiskeinojen kautta (Martin & White 2005).

Metadiskurssin käsitteellä tarkoitetaan tekstin vuorovaikutuksellisia piirteitä, joilla kirjoittaja kommentoi kielenkäyttöään ja joiden funktio on strukturoida tekstiä tai tilannetta, ohjata tulkintoja, pitää yllä vuorovaikutusta ja kommentoida tekstin tuottamista (Luukka 1992: 2). Metadiskurssin lähtökohtana on siis kirjoittajan ja lukijan välinen vuorovaikutus, jota on tutkittu etenkin akateemisen diskurssin yhteydessä. Esimerkiksi Hyland (2005) on kehittänyt mallin metadiskurssin tutkimista varten (ks. myös Hyland 2017). Myös diskurssitasot-käsite liittyy kirjoittajan ja lukijan eri rooleihin: toisaalta kirjoittaja toimii tiedottajana ja lukija tiedon vastaanottajana (*autonominen taso* 'autonomous plane'), toisaalta kirjoittaja on tekstin laatija, joka informoi lukijaansa tekstin rakenteesta (*interaktiivinen taso* 'interactive plane'). (Sinclair 1981 Hunstonin mukaan 2000:183). Metadiskurssin ja diskurssitasojen käsitteet liittyvät selvästi keskusteluun kielen tasoista ja niiden välisistä suhteista, joita usein käsitellään evaluoivaa ja/tai intersubjektuaalista kielenkäyttöä kartoitettaessa. Sitoutumiskeinot suhtautumisen teoriassa pohjautuvat vahvasti Bakhtin (1981) ja Voloshinovin (1990) näkemyksiin tekstien dialogisuudesta ja moniäänisyydestä, joiden mukaan kielenkäyttö on suorassa suhteessa sekä aiemmin sanottuun että vastaanottajaan. Sitoutuminen (*engagement*), jota on tarkasteltu perinteisesti modaalisuuden kautta, jaotellaan joko yksiaäniseksi (*monogloss*), jolloin dialogisia vaihtoehtoja ei esitetä, tai moniääniseksi (*heterogloss*), jolloin dialogisia vaihtoehtoja tarjotaan (Martin & White 2005).

Tekstin vuorovaikutteisuuden tutkimuksessa on tarkasteltu muun muassa sitä, miten kirjoittajat tai puhujat suhtautuvat puhuttavaan asiaan (sekä omiin että muiden esittämiin väitteisiin ja mielipiteisiin jne.), miten he jäsentävät tekstinsä lukijan odotuksia ajatellen, millaisia lukijapositioneja he tarjoavat; toisin sanoen, miten he johdattelevat vastaanottajia tekstinsä arvo, asenne- ja tunnemaailmaan (Martin & White 2005; Hyland 2005; Hunston 2000). Tekstin vuorovaikutteisuuden ilmaisutavat (esimerkiksi niiden implisiittisyys ja

eksplisiittisyys) ovat sidoksissa tekstilajin tyypillisiin konventioihin ja niiden virallisuusasteisiin (Luukka 1992: 2). Esimerkiksi paljon analysoiduissa akateemisen diskurssin tekstilajeissa hyödynnetään paitsi referointia myös ns. pehmentämistä (*hedging*), joka voi toimia sekä epävarmuuden että kohteliaisuuden ilmaisukeinona (ks. Myers 1989).

Toisen funktion, puhujan tai kirjoittajan ja kuulijan tai lukijan välisten suhteiden luominen ja ylläpitäminen, yhteydessä Hunston & Thompson (2000) mainitsevat myös manipuloinnin, joka kytkeytyy selvästi ideologisiin merkityksiin ja joita on tapana esittää teksteissä implisiittisesti. Niitä pidetään usein itsestään selvinä väittäminä (Fairclough 1995: 14 Hunston & Thompsonin mukaan 2000: 8). On esimerkiksi havaittu (Hoey 2000), että evaluointia on vaikeaa kyseenalaistaa, koska se esitetään annettuna, tuttuna tietona, ei uutena tietona.

Kuten Hunston & Thompson (2000:12) huomauttavat, kolmas funktio, diskurssin kulun järjestäminen, liittyy jo mainittuun Labovin ja Waltzkyn (1967) narratiivirakenteen evaluointiosioon: Labovin (1972: 366) mukaan evaluaatio on narratiivirakenteen tarpeellisin ja luultavasti pakollisin osa. Sinclairin (1987) havainnot evaluoinnin esiintymisestä diskurssin rajakohdissa (*boundary points*) jäsentävät puheen ja kirjoitetun tekstin rakennetta koherenssin keinona (Sinclair 1987 Hunston & Thompsonin 2002: 11 mukaan).

Hunstonin ja Thompsonin evaluoinnin termi on osoittautunut toimivaksi, sillä se on ollut monien evaluointiaiheisten tutkimusten lähtökohtana (ks. mm. Bednarek 2006, Alba-Juez 2014), ja se on saanut myös täydennystä miltei 15 vuotta myöhemmin Thompsonin ja Alba-Juezin (2014) johdannossa teokseen *Evaluation in Context*. Kirjoittajat asettavat evaluoinnin käsitteen laajempaan kontekstiin tuomalla esiin muun muassa evaluoinnin filosofisen puolen ja viittaamalla aksiologisen semantiikan tutkimuksiin.

Teoksen uusitusissa versiossa evaluointia luonnehditaan jokaisella kielitasolla ilmeneväksi kielen alajärjestelmäksi. Evaluointiin liittyy myös vuorovaikutuksellinen työ, jossa otetaan huomioon oletetun vastaanottajan sosiokulttuurinen tausta ja muut taustatiedot sekä mahdolliset reaktiot:

(...) evaluation as a dynamical subsystem of language, permeating all linguistic levels and involving the expression of the speaker's or writer's attitude or stance towards, viewpoint on, or feelings about the entities or propositions that s/he is talking about, which entails relational work including the (possible and prototypically expected and subsequent) response of the hearer or (potential) audience. This relational work is generally related to the speaker's and/or hearer's personal, group, or cultural set of values. (Alba-Juez & Thompson 2014: 13)

4 Evaluointi ja lähitermit: Yhteisymmärryksen kohdat

Täydennetyn määritelmän valossa on hyvä tuoda esiin evaluoinnin piirteitä, joita Hunston (2011) kutsuu yhteisymmärryksen kohdiksi (*points of consensus*) viitaten siihen, että moni lähitermi (ts. *appraisal, stance, sentiment, evaluative, attitudinal or affective language, metadiscourse*) jakaa samoja ominaisuuksia ja lähtökohtia. Evaluointia luonnehditaan sekä **subjektiiviseksi** (se on subjekti, joka ilmaisee suhtautumista) että **intersubjektiiviseksi** (evaluoinnin funktiona on olla vuorovaikutuksessa muiden subjektien kanssa) kielenkäytöksi:

subjekti ilmaisee suhtautumistaan puheenalaiseseen asiaan ottaen huomioon toisen subjektin eli vastaanottajan tiedon ja mahdollisen reaktion. (mts.) Tämä ominaisuus liittyy siis selvästi kommunikatiiviseen tilanteeseen, joka usein ilmenee tietyn genren eli tekstilajin yhteydessä, mikä puolestaan vaikuttaa sellaisiin aspekteihin kuten tyyli, kohteliaisuus jne.

Yhdistävänä piirteenä Hunston (mts. 17) pitää myös **evaluoinnin rakenneosia**: evaluointiin kuuluu sen kohde (*target*) tai objekti (*object*) ja lähde (*source*). Yksinkertaistettuna voi tiivistää, että 'joku evaluoi objektia/kohdetta'. Tätä asetelmaa noudattaen Du Bois (2007) on kehittänyt asennekolmion (*stance triangle*), johon kuuluu subjekti 1 (asenneoituja), objekti tai kohde (*object*) ja subjekti 2 (asenneoituja). Mallin mukaan asenneoituminen (mts. 163) koostuu kolmesta samanaikaisesta ja toisiinsa kietoutuneesta teosta: 1) kohteen evaluointi arvottavasti tai episteemisesti, 2) asenneoitujan (yleensä puhuja tai kirjoittaja) oma positiointi (*positioning*) sekä 3) asettuminen linjaan (*alignment*) aiemmin esitetyn asenteen tai tulevien tekstien kanssa.⁴

Seuraava yhdistävä piirre liittyy evaluoivaa merkitystä ilmaiseviin **kielellisiin ja muihin indikaattoreihin**, joita on runsautensa takia mahdotonta listata. Hunston (2011: 13) kuitenkin huomauttaa, evaluoivan sanaston kartoittaminen voi onnistua 'toivottu' (*desirable*) ja 'ei-toivottu' (*undesirable*) -termien avulla. Esimerkiksi adjektiivit eli tyypillisesti evaluoivat sanat, kuten *hyvä*, *huono*, *kamala*, *mahtava*, on helppo luokitella evaluoiviksi ilman laajempaa kontekstiakaan. Myös moni substantiivi (esim. *menestys*), verbi (esim. *onnistua*) tai adverb (esim. *huonosti*) toimii usein evaluoivan merkityksen indikaattoreina. Näiden lisäksi kielestä löytyy myös paljon sanaliittoja, kuten idiomeja (esim. *helppo nakki*) ja muita sanontoja tai fraaseja (esim. *ei mennyt niin kuin Strömsössä*), jotka usein toimivat evaluoivana keinona.

Yhdistävänä piirteenä toimii myös evaluoinnin **kontekstuaalisuus** ja **kumulatiivisuus** (Hunston 2011: 14). Sanan tai ilmaisun positiivinen tai negatiivinen merkitys on mahdollista tunnistaa vasta sen käytöstä tekstissä. Esimerkiksi *vanhanaikainen*, jota ei sellaisenaan voi luokitella suoraan positiiviseksi tai negatiiviseksi, voi kontekstista riippuen evaluoida jotakin asia negatiivisesti (*vanhanaikainen tietokone*) tai positiivisesti (*vanhanaikainen vieraanvaraisuus*). Jäljempänä mainittu esimerkki on peräisin Shawin esittämästä (2009: 123) neljän asteen eksplisiittisyyskaalasta (*a scale of explicitness*), jossa se sijoittuu toiseen asteeseen. Skaalan mukaan ensimmäiseen asteeseen kuuluvien sanojen, kuten *dull* 'tylsä' tai *excellent* 'mainio', positiivisuus tai negatiivisuus on pysyvä, toisen asteen lekseemit tai ilmaisut ovat nimenoman (arvo)kontekstista johtuvia ja viittaavat yleisesti pidettyihin arvoihin. Kolmannen asteen sanojen, joiden evaluatiivisuus on epäselvä, kuten *remarkable* 'merkittävä' tai jopa puuttuva, kuten kuvaileva adjektiivi *neo-classical* 'uusklassinen', evaluointi perustuu muuhun kuin tekstikontekstiin, eli esim. semanttiseen prosodiaan⁵ (Shawin 2009: 123 mukaan

⁴ Käsitteiden suomennokset Virtanen (2010).

⁵ Semanttinen prosodia Louwin mukaan: "A semantic prosody refers to a form of meaning which is established through the proximity of a consistent series of collocates, often characterisable as positive or negative, and whose primary function is the expression of the attitude of its speaker or writer towards some pragmatic situation. A secondary, though no less important attitudinal function of semantic prosodies is the creation of irony through the deliberate injection of a form which clashes with the prosody's consistent series of collocates. (Louw 2000:60.)

Louw 1993), tekstuaalisiin vihjeisiin tai aihekohtaiseen (luodun) lukijan tietoon tai arvomaailmaan. Skaalan neljännen ryhmän muodostavat täysin upotetut ilmaisut (*'deadpan expressions'*), joiden tulkitseminen riippuu täysin lukijan tiedosta tai ideologiasta.

Evaluoinnin kumulatiivisuus (Hunston 2011:16) tarkoittaa puolestaan sitä, että evaluoivien merkitysten on tapana esiintyä yhdessä ja tekstien tietyissä kohdissa, mikä puolestaan johtuu genrestä. Esimerkiksi evaluoinnin kumulaation perusteella kirja- tai elokuva-arvosteluissa on usein mahdollista erotella tekstin osa, joka keskittyy teoksen arviointiin.

Monissa lähestymistavoissa ollaan myös samaa mieltä siitä, että evaluoinnin luonne riippuu **evaluoidun objektin luonteesta**. Hunston omaan tutkimukseensa (2000a: 199) viitaten toteaa, että jonkin (objektin) status vaikuttaa kriteeriin, jonka perusteella on annettu positiivinen tai negatiivinen arvo.

Hunstonin luettelemista evaluoinnin ominaisuuksista viimeinen on evaluoinnin **läsnäolo kaikkialla**. Evaluoivaa kielenkäyttöä tutkiessa evaluoinnin tunnistaminen voi tuntua ongelmalliselta, koska jopa objektiivinen ilmaisu voi vaikuttaa subjektiiviselta ja arvoladatulta; toisin sanoen evaluointi voi olla läsnä jopa objektiivisessa ilmaisussa. Kuten Hunston huomauttaa, on mahdollista jopa väittää, että lähtökohtaisesti jokainen teksti tai ilmaisu on evaluoiva. (Hunston 2011: 19.) Tämä ongelma voitaneen kuitenkin ratkaista omaksumalla kielenkäytön käsitys, jonka mukaan jokaisen ilmauksen myötä puhuja tai kirjoittaja välittää paitsi referentiaalisia merkityksiä myös tunteitaan ja suhtautumistaan puheena olevaan asiaan tai toisiin ihmisiin (Kalliokoski 1996: 8). Koska kielenkäyttö eli puhe tai kirjoitus on tietyssä ajassa, paikassa ja sosiaalisessa todellisuudessa tapahtuvaa tavoitteellista toimintaa, evaluoinnin piirteenä oleva kontekstuaalisuus ohjaa tutkijan analyysiprosessia. Hunstonin (2011:19) mukaan yhtenä vaihtoehtona on tutkijan tehtävä ratkaisu siitä, mikä lasketaan evaluoivaksi tai ei-evaluoivaksi kielenkäytöksi, tai hyväksyttävä, että evaluointi on itseriittäinen (*self-contained*) järjestelmä ja sivuuttaa se, mikä voi olla sen ulkopuolella.

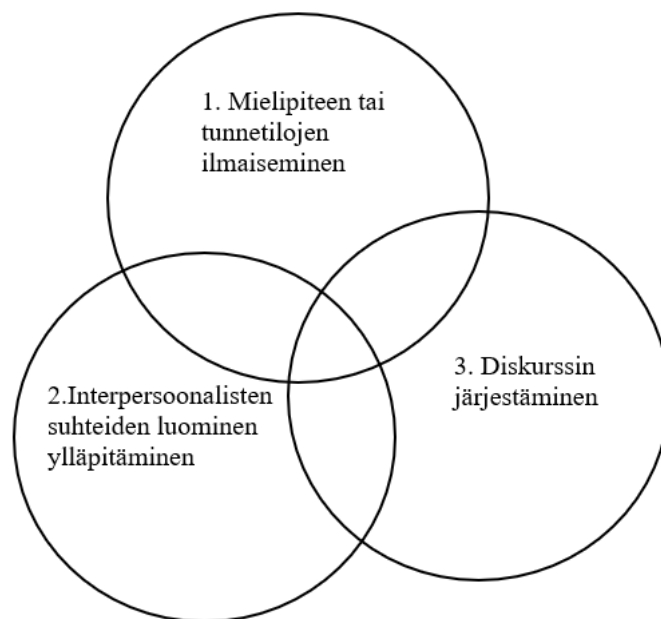
Pragmaattinen lähestymistapa sosiokulttuurisine konteksteineen tuntuu kuitenkin sopivammalta ratkaisulta. Alba-Juez (2017: 17) selittää semanttispragmaattista evaluoivaa kielenkäyttöä Thompsonin (2014: 51) antamaa esimerkkiä käyttäen:

He wears sandals with socks. / Hän käyttää sandaaleja sukien kanssa.

Ymmärtääkseen tämän ilmaisun negatiivista arviointia tarvitaan sosiokulttuurista tietoa, jonka mukaan, ainakin Iso-Britanniassa, esimerkin kuvaamaa pukeutumistyyliä käyttävällä henkilöllä ei ole ainoastaan huonoa makua, vaan hänen ajatellaan myös kuuluvan tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään omine sosiopoliittisine näkemyksineen. Tämän tason evaluointi vastaa aikaisemmin mainitun Shawin (2009:123) viimeistä eksplisiittisyyskaalan tasoa. Myös suhtautumisen teoriassa otetaan huomioon ilmaisut (Martin & White 2005: 67), jotka eivät ole selvästi merkittyä (*inscribed*) evaluoivaa kieltä, vaan evaluointi on tuotettu (*afforded*) yhteisten arvojen pohjalta (Martin & White 2005: 67). Yllä olevan esimerkin perusteella voi

todeta, että evaluointia tutkittaessa pragmaattinen lähestymistapa on siis välttämätön, kun käsitellään evaluoinnin ja ideologian välistä suhdetta.

Yllä esitettyjen määritelmien ja piirteiden pohjalla voidaan todeta, että evaluoiva kielenkäyttö on tärkeä osa etenkin kriittistä diskurssintutkimusta, ja evaluoinnin käsitteellä on myös paljon yhtäläisyyksiä *diskurssin* käsitteen kanssa. Diskurssia luonnehditaan monimerkitykseksi ja dynaamiseksi käsitteeksi, jolla tarkoitetaan eri yhteyksissä ja tilanteissa hieman eri asioita ja sen ”voi ajatella risteävinä kehinä tai kaarina, joista kukin kuvaa diskurssintutkimuksen kehitystä ja sen käsitteiden käyttöä ja soveltamista eri tieteenaloilta” (Mäntynen & Pietikäinen 2019: 27). Vastaavalla tavalla voi kuvata evaluoinnin käsitettä funktioineen (ks. kuvio 1). Kuviosta selviää funktioiden limittäisyys ja risteävyys. Vaikka kutakin funktiota voidaan tarkastella erikseen, niiden välisten suhteiden analyysi antaa kokonaisvaltaisen kuvan evaluoivasta kielenkäytöstä eli evaluoivien merkitysten tuottamisesta. Samalla voidaan huomata, että evaluoinnin monifunktionaalisuus vastaa systeemis-funktionaalisen koulukunnan esitystä kielen kolmesta metafunktiosta (ks. Halliday 1985: 23), jossa ideationaalinen, interpersonaalinen ja tekstuaalinen funktio täydentävät toisiaan ja vasta tekstin tutkiminen näiden kolmen perspektiivin näkökulmasta tekee kokonaistulkinnan mahdolliseksi.

Kuvio 1. Evaluoinnin funktiot

Taulukko 1 puolestaan täydentää kuviota 1 ja kokoaa evaluoinnin eli evaluoivan kielenkäytön funktioita sekä muutamia niihin liittyviä teemoja ja lähikäsitteitä. Lista ei ole tyhjentävä, vaan sen tarkoituksena on hahmottaa evaluoinnin piiriin kuuluvia aiheita. Evaluoivan kielenkäytön edellytyksenä on evaluoiva akti eli evaluoinnin lähde (puhuja tai kirjoittaja, joka ilmaisee suhtautumistaan), evaluoinnin kohde tai objekti (esim. ihmisen toiminta, tuote tai propositio

jne.), vastaanottaja (kuulijat tai lukijat, myös kuvitellut) sekä kriteeri, arvo tai parametri, jonka mukaan arviointi tapahtuu.

Taulukko 1: Evaluoinnin funktiot, ominaisuudet ja niihin liittyvät teemat ja käsitteet

EVALUOINTI = EVALUOIVA KIELENKÄYTTÖ	
EVALUOIVA AKTI = lähde (puhuja/kirjoittaja), evaluoinnin kohde/objekti, vastaanottaja, kriteerit/arvot	
EVALUOINNIN FUNKTIOT	TEEMAT: KÄSITTEET, PIIRTEET JA AIHEET
1) mielipiteen ja tunnetilojen (subjektiivisten näkökulman) ilmaiseminen	IDEOLOGIA=ARVOJÄRJESTELMÄ, ARVOJA, KRITEEREITA TAI NORMEJA POSITIIVINEN VS. NEGATIIVINEN SUHTAUTUMINEN/ASENNOITUMINEN ...
2. Interpersonaalisten suhteiden luominen ja ylläpitäminen	VUOROVAIKUTTEISUUS, INTERSUBJEKTIIVISUUS, METADISKURSSI, REFEROINTI, MONIÄÄNISYYS MODAALISUUS, VAIKUTTAMINEN JA MANIPULOINTI, VALTASUHTEET, KOHTELIAISUUS, EVIDENTIAALISUUS ...
3. Diskurssin kulun järjestäminen	TEKSTILAJI, KOKONAISRAKENNE, EVALUOINNIN KUMULATIIVISUUS, KOHERENSSI ...

5 Lopuksi

Tämän esseen tarkoituksena on ollut kartoittaa evaluointia kielenkäytön ilmiönä evaluoinnin käsitteen avulla sekä esittää muutamia termiin liittyviä teoreettisia ja metodologisia ratkaisuja. Hunstonin ja Thompsonin (2000) ehdottaman määritelmän mukaan evaluointi on ilmiö, jota voi tarkastella monesta eri näkökulmasta ja se voi esiintyä kaikilla kielen tasoilla. Termi liittyy tiiviisti myös toiseen vaikeaksi määriteltävissä olevaan käsitteeseen – ideologiaan. Näiden käsitteiden välinen suhde tuntuu olevan keskeinen monissa evaluointiin liittyvissä tutkimuksissa (ks. Bednarek & Caple 2017).

Lähteet

- Alba-Juez, Laura 2017: Evaluation in the headlines of tabloids and broadsheets: A comparative study. Teoksessa Ruth Breeze & Inés Olza (toim.) *Evaluation in media discourse. European perspectives*, 81–119. Bern: Peter Lang.
- Bakhtin, Mihail M. 1981 [1934–1935]: Discourse in the novel. Teoksessa Michael Holquist (toim.) *The dialogic imagination. Four essays*, 259–422. Austin: University of Texas Press.

- Bednarek, Monika. 2006: *Evaluation in Media Discourse. Analysis of a Newspaper Corpus*. London/New York: Continuum.
- Bednarek, Monika & Caple, Helen. 2017: *The Discourse of New Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford Scholarship Oxford Online.
- Bybee, Johan L. & Fleischman, Suzanne 1995: *Modality in Grammar and Discourse*. Typological Studies in Language 32. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Biber, Douglas, & Finegan, Edward: 1989: Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text*, 9 (1), 93–124.
- Chafe, Wallace & Nichols, Johanna (toim.) 1986: *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Ablex.
- Du Bois, John W. 2007: The stance triangle. Teoksessa Robert Englebretson (toim.). *Stancetaking in discourse*, 139–182. Amsterdam: John Benjamins.
- Englebretson, Robert (toim.) 2007: *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Fairclough, Norman 1989: *Language and power*. London: Longman.
- Finegan, E. 1995: Subjectivity and subjectivization: An introduction. Teoksessa D. Stein & S. Wright (toim.) *Subjectivity and subjectivization. Linguistic perspectives*, 1–15. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Gozdz-Roszkowski, Stanislaw & Hunston, Susan 2016: Corpora and beyond-investigating evaluation in discourse: Introduction to the special issue on corpus approaches to evaluation. *Corpora* 11 (2), 131–141.
- Halliday, Michael A.K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar* (1st ed.). London: Edward Arnold.
- Heikkinen, V. 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.
- Hoey, Michael 2000: Persuasive Rhetoric in Linguistics: A Stylistic Study of Some Features of the Language of Noam Chomsky. Teoksessa Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.) *Evaluation in Text*. Oxford University Press.
- Hunston, Susan & Thompson, Geoff (toim.) 2000: *Evaluation in Text*. Oxford University Press.
- Hunston, Susan 2000: Evaluation and the Planes of Discourse: Status and Value in Persuasive Texts. Teoksessa Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.) *Evaluation in Text*. Oxford University Press.
- Hunston, Susan 2011: *Corpus Approaches to Evaluation. Phraseology and Evaluative Language*. Routledge.
- Hyland Ken 2005: *Metadiscourse: Exploring interaction in writing*. London & New York: Continuum.
- Hyland, Ken 2017: Metadiscourse: What is it and where is it going? *Journal of Pragmatics* 113, 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2017.03.007>.

- Juvonen, Riitta 2007: Suhtautumisen systematiikkaa. *Virittäjä* 111, 431–435.
- Kalliokoski, Jyrki 1996. Johdanto. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*, 8–36. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kalliokoski, Jyrki 2005: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. Teoksessa Jyrki Kalliokoski ja Markku Haakana (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*, 224–257. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Katajamäki, Heli 2007: Kyvykkyyden merkitykset taloussanomalehtien pääkirjoituksissa. Teoksessa Nina Niemelä & Esa Lehtinen (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXVII, Vaasa 9.–10.2.2007*, 99–110. Vaasa: Vaasan yliopisto
- Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- Krzeszowski, Tomasz. P. 1997: *Angels and Devils in Hell: Elements of Axiology in Semantics*. Energeia.
- Labov, W. 1972: *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. & Waletzky, J. 1967: 'Narrative analysis: oral versions of personal experience.' Teoksessa J. Helm (toim.) *Essay on Verbal and Visual Arts*, 12–44. Seattle: University of Washington Press for the American Ethnological Society.
- Laskowska, Elżbieta 1992: *Wartościowanie w języku potoczym* [Arvottaminen puhekielessä]. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy.
- Louw, B. 2000: Contextual prosodic theory: Bringing semantic prosodies to life. Teoksessa Chris Heffer, Helen Sauntson, & John Sinclair (toim.) *Words in Context: A Tribute to John Sinclair on his Retirement*, 41–55. Birmingham: University of Birmingham.
- Luukka, Minna-Riitta 1992: *Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, intersoonaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisuja nro 46. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Mauranen, Anna 2004: Where Next? A Summary of the Round Table Discussion. Teoksessa Gabriella Del Lungo Camiciotti & Elena Tognini-Bonelli (toim.) *Academic Discourse: New Insights Into Evaluation*. Bern: Peter.
- Martin, J.R. & White, P.R.R 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. London: Palgrave Macmillan.
- Meyers, George 1989: The pragmatics of politeness in scientific articles. *Applied Linguistics* 10, 1–35.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino. Tampere.
- Ochs, Elinor, & Schiefflen, Bambi 1989: Language has a heart. *Text* 9, 7–25.
- Puzynina, Jadwiga 1991: *Język wartości* [Arvojen kieli]. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sinclair, John M. 1981: Planes of discourse. Teoksessa Rizvi, S.N.A. (toim.). *The Two-Fold Voice: Essays in Honour of Ramesh Mohan*. Salzburg: University of Salzburg.
- Sinclair, John M. 1987: *Mirror for a text*. MS. University of Birmingham.

- Shaw, Philip 2004: How Do We Recognise Implicit Evaluation in Academic Book Reviews? Teoksessa Gabriella Del Lungo Camiciotti & Elena Tognini-Bonelli (toim.) *Academic Discourse: New Insights Into Evaluation*. Bern: Peter Lang.
- Sowińska, Agnieszka 2011: The “value” of Polish axiological semantics for Critical Discourse Analysis. Teoksessa Zdzisław Wąsik & Michał Post (toim.) *Papers and Studies in Axiological Linguistics*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filologicznej we Wrocławiu.
- Thompson, Geoff & Alba-Juez, Laura (toim.) 2014: *Evaluation in Context*. John Benjamins Publishing Company.
- Thompson, Geoff 2014: AFFECT and emotion, target-value mismatches, and Russian dolls: Refining the APPRAISAL model. Teoksessa Geoff Thompson & Laura Alba-Juez (toim.) *Evaluation in Context*, 47–66. Amsterdam: John Benjamins.
- The Appraisal Website.
<https://www.grammatics.com/appraisal/appraisaloutline/unframed/appraisaloutline.htm>.
- Vestergaard, Torben 2000: From genre to sentence: the leading article and its linguistic realization. Teoksessa Fredrich Ungerer (toim.) *The Language of Media Texts, Past and Present*, 151–76.
- Vološinov, Valentin 1990 [1929]: *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Tampere: Vastapaino.
- Virtanen, Mikko T. 2010: Asenteellista keskustelua. *Virittäjä* 114, 303–313

About the author

Katarzyna Wojciechowicz is a PhD student at the Finnish Department of Åbo Akademi University. Her research interests include evaluative language use, interpersonal communication, and art criticism. E-mail: kwojciec@abo.fi.

Kirjassa keskustellaan vakavasti mutta rennosti kielen syvimmästä olemuksesta ja kielentutkimuksen perimmäisistä kysymyksistä, riskinottoa kaihtamatta.

I boken diskuteras språkets djupaste väsen och språkforskningens grundläggande frågor allvarligt men avslappnat och utan att undvika risker.

In the book, the essence of language and the ultimate questions in linguistics are discussed in a relaxed manner, without avoiding risks.

